

Aliğa ve Çevresi

Uluslararası Aliğa ve Çevresi-
Aiolis Bölgesi-Arkeoloji ve Disiplinlerarası
Araştırmalar Sempozyumu

International Symposium on Aliğa and Its Territory-
Aiolis Region-Archaeology and Interdisciplinary Researches

BİLDİRİLER/PROCEEDINGS

Aliğa Kent Kitaplığı

EDİTÖR MURAT ÇEKİLMEZ

ALIAĞA VE ÇEVRESİ
Uluslararası Aliğa ve Çevresi-Aiolis Bölgesi-
Arkeoloji ve Disiplinlerarası Araştırmalar Sempozyumu
B İ L D İ R İ L E R

27-28 Eylül, 2018
Hampton by Hilton/Aliğa-İZMİR/TÜRKİYE

ALIAĞA AND ITS TERRITORY,
International Symposium on Aliğa and Its Territory-
Aiolis Region-Archaeology and Interdisciplinary Researches
P R O C E E D I N G S

September, 27-28, 2018
Hampton by Hilton/Aliğa-İZMİR/TURKEY

ALIAĞA
BELEDİYESİ

Aliğa
Mutlu Yaşa

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

1969
KÜLTÜR VARLIKLARI
VE
MÜZELER
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Aliğa Kent Kütüphanesi

ALİAĞA VE ÇEVRESİ

Uluslararası Aliğa ve Çevresi
-Aiolis Bölgesi-Arkeoloji ve
Disiplinlerarası Araştırmalar
Sempozyumu-Bildiriler

27-28 Eylül, 2018

ALİAĞA KENT KİTAPLIĞI 12

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
GENERAL EDITORIAL DIRECTOR
Şenol GÖK

YAYIN KOORDİNASYONU
PUBLICATION COORDINATOR
Ali Osman KARATEKİN

EDİTÖR EDITOR
Murat ÇEKİLMEZ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
COVER AND GRAPHIC DESIGN

REDAKSİYON REDACTION
G Ü V E N T O R O S
G R P H C D S G N R

Kitap içerisinde isim künyesi belirtilmeyen
fotoğraf, şekil, harita ve tablolar bildiri
sahiplerine aittir.

*Photographs, figures, maps and tables that
do not have a name tag in the book belong to
the paper owners.*

YÖNETİM YERİ
ADMINISTRATION OFFICE

ALİAĞA BELEDİYESİ ALİAĞA MUNICIPALITY
Kültür Mah. Lozan Cad. No: 47 Aliğa-İZMİR
Tel: (0232) 399 00 00 Fax: (0232) 616 37 19
halklailiskiler@aliaga.bel.tr
www.aliaga.bel.tr www.aliaga.com.tr
Sertifika No Certificate Number: 48116

ALİAĞA AND ITS TERRITORY

International Symposium on Aliğa
and Its Territory-Aiolis Region-
Archaeology and Interdisciplinary
Researches-Proceedings

September, 27-28, 2018

ALİAĞA CITY LIBRARY 12

BASIM YERİ PRINTING
Dinç Ofset Matbaa
1145/4 Sokak No:11/C Yenışehir-İZMİR
Tel & Fax: 0232 459 49 61-63
Sertifika No Certificate Number: 45147

BİRİNCİ BASKI FIRST IMPRESSION
Aralık December 2020

Adet Number Of Copies: 1500

ISBN: 978-975-8160-01-3

Bu kitapta yayınlanan bildiriler,
yazarların kişisel görüşünü yansıtır.

Bu kitap, Aliğa Kent Kitaplığı tarafından yayına
hazırlanmış olup, Aliğa Belediyesi'nin ücretsiz
kültür hizmetidir. Bütün hakları saklıdır. Kaynak
gösterilmeden tanıtım için yayımlanacak yazılar
dışında, Aliğa Kent Kitaplığı'nın yazılı izni
alınmadan çoğaltılamaz. Satılamaz.

*The papers published in this book reflect
the personal opinion of the authors.*

*This book was prepared for publication by
Aliğa City Library, which is a free cultural
service of Aliğa Municipality. All rights
reserved. Cannot be reproduced without
reference and without the written consent
of Aliğa City Library, except for reviews. It
cannot be sold.*

İÇİNDEKİLER

6	Sunuş Serkan ACAR/Aliağa Belediye Başkanı
9	Giriş Murat ÇEKİLMEZ/Editör
12	Bilim Kurulu/Scientific Committee
13	Düzenleme Kurulu/Executive Committee
15	Aiolis Kyme'si: Tarih, Ekonomi ve Toplum (M.Ö. 8-M.S. 5. Yüzyıl) Antonio LA MARCA
39	Gryneion Antik Kenti ve Çevresi Arkeolojik Yüzey Araştırmaları (MYGAR) Murat ÇEKİLMEZ
63	Myrina Antik Kenti 2018 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması (MYGAR) Çalışmaları (4. Sezon) Emel DEREBOYLU POULAIN-Murat ÇEKİLMEZ
81	Aliağa and It's Close Vicinity in the Neolithic and Chalcolithic Tayfun CAYMAZ
99	The Rise and Fall of the Aeolic School of Art History Tomasz POLANSKI
125	Horse and Rider Plaques From Kyme: Iconography and Comparison With Other Specimens Found in Greece and in Asia Minor Mariantonietta DE FAZIO
141	Foreign Influences in Aiolian Cyme Material Culture (8th-7th Century BC) Carmelo COLELLI

163

Aeolian Kyme: Late Archaic and Classical Pottery from Fields Researches in the Lower Agora (2005-2006)

Lucia Amalia SCATOZZA HORICHT

193

The Theater of Kyme: Architectural, Cronological and Decorative Problematic: Same Considerations

Stefania MANCUSO

207

Coins from Aiolian Kyme: A Provisional Synthesis

Benedetto CARROCCIO

233

Myrinalı Agathias ve Tralleis Arkeolojisine Etkisi

İlkay AYDAŞ - Murat AYDAŞ

243

Myrina Antik Kenti Nekropolü, Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Gelenekleri

Emrah ÖZDEMİR - Murat ÇEKİLMEZ

279

Larisa'daki Mimari Yüzey Araştırmalarının Getirdiği Bazı Yeni Tespit ve Bilgiler (2010-2018)

Turgut SANER - İlgin KÜLEKÇİ

293

Protogeometric Pottery from the South Hill and New Data on Archaic Kyme

Marco CAMERA

315

Hellenistik Dönem'de Phokaia

Sabri ARICI

333

Kyme Nekropolisleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Özden ÜRKMEZ

353

Tisna and the First Results of the New Researches

Emre ERDAN

373

Melanpagos

Sedat AKKURNAZ

**405 Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinde
Yerleşme Tarihine Yön Veren Doğal Faktörler**

Atilla KARATAŞ

**419 The Urban Development and Physiognomy of
Elaia in the Context of the Pergamon Micro Region**

Stefan FEUSER - Ulrich MANIA - Felix PIRSON

**435 Elaia Antik Kenti 2006-2011 Yılları Seramik Yüzey Araştırması:
Kullanılan Yöntemler ve Sonuçları**

Güler ATEŞ

**451 Yeni Tespitler ve Gözlemlerle Leukai Yerleşimi Hakkında
Bir Ön Değerlendirme**

Hakan GÖNCÜ - Burak YOLAÇAN

467 Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinde Arkeojeofizik Araştırmalar

Fethi Ahmet YÜKSEL - Murat ÇEKİLMEZ - Kerim AVCI

**489 Kyme Antik Kenti Surlarının Temellerini GPR Yöntemini
Kullanarak Görüntülemek**

Fethi Ahmet YÜKSEL - Antonio La MARCA - Kerim AVCI
Murat CURA - Emine AVCI

**501 Mosaics of Kyme, Myrina and Gryneion:
Old and Recent Discoveries**

Michel E. FUCHS

521 Dizin/Index

Sunuş

Aliağa, Yunt ve Dumanlı dağlarının eteğinde, Ege'nin kıyısında çevresini bir deniz feneri gibi binlerce yıldır aydınlatıyor. Sadece sanayinin değil; ölmez ağaç zeytinin, bereketin simgesi güneşin, denizin, tarihin, kentleşmenin, uygarlıkların beşiğidir Aliağamız.

Aliağa ve çevresi, insanlığın yerleşik yaşama geçtiği 8.500 yıldan bu yana uygarlığa ev sahipliği yapıyor. Yaşadığımız topraklar, Neolitik Dönem'den günümüze sayısız uygarlığa kollarını açmış, insanlığın uzun yolculuğuna tanıklık ediyor.

Aliağa çevresinde Kyme, Myrina, Gryneion, Tisna, Larissa, Aigai, Elaea, Pitane gibi birçok önemli Antik Kent günümüze kadar ulaşmış. Aliağa Belediyesi olarak bölgemizdeki tarihi, kültürel, arkeolojik birikimin kayıt altına alınarak geleceğe taşınması sorumluluğu taşıyarak bir çok bilimsel faaliyete ev sahipliği yapıyoruz.

Bu coğrafyada günümüze ulaşan her şey, koruyup geleceğe taşımamız için bize emanet edilen geçmişin mirasıdır.

Bu topraklarda binlerce yıldır kurulan uygarlıklar, üretilen kültür bizim kültürümüzdür. Bu kültürün evrende

Presentment

At the foot of the mountains of Yunt and Dumanlı, Aliağa, it has been illuminating its surroundings on the shore of the Aegean for thousands of years. Not just industry; Our Aliağa is the cradle of the immortal tree olive, the symbol of fertility, the sun, the sea, history, urbanization and civilizations.

Aliağa and its surroundings have been home to civilization since 8.500 years when humanity started to live. The lands we live in have opened their arms to countless civilizations from the Neolithic Period to the present, witnessing the long journey of humanity.

Many important ancient cities such as Kyme, Myrina, Gryneion, Tisna, Larissa, Aigai, Elaea, Pitane around Aliağa have survived to the present day. As Aliağa Municipality, we host many scientific activities, ride the responsibility of recording the historical, cultural and archaeological accumulation in our region and carrying them into the future.

Everything that reaches the present in this geography is the legacy of the past entrusted to us to preserve and

bıraktığı ayak izlerini korumak ve geleceğe taşımak bizim için bir sorumluluk ve aynı zamanda görevdir.

Bu kitap, 27-28 Eylül 2018 tarihlerinde gerçekleştirdiğimiz “Uluslararası Aliğa ve Çevresi, Aiolis Bölgesi, Arkeoloji ve Disiplinlerarası Araştırmalar Sempozyumu”nda sunulan bilimsel bildirilerle oluştu.

Aliğa Belediyesi’nin kurumsal organizasyonu ve Aydın Adnan Menderes Üniversitesi’nin bilimsel desteğiyle yapılan Sempozyuma yurtiçinden ve yurtdışından çok sayıda akademisyen konuşmacı olarak katıldı. Üniversite-lerimize, Sempozyumumuza katılan tüm bilim insanlarımıza kentimiz ve hemşehrilerimiz adına çok teşekkür ediyorum.

En derin sevgi ve saygılarımla.

Aralık/2020

carry it to the future. The civilizations established in these lands for thousands of years, the culture produced are our culture. It is a responsibility and also a duty for us to protect the footprints left by this culture in the universe and carry it to the future.

This book was created with scientific papers presented at the “International Symposium on Aliğa and Its Territory-Aiolis Region-Archaeology and Interdisciplinary Researches” held on September 27-28, 2018.

Many academicians from Turkey and abroad attended the symposium, which was organized with the institutional organization of Aliğa Municipality and highbrowed scientific support of Adnan Menderes University. On behalf of our city and our fellow townsmen, I would like to thank our universities and all scientists who attended our Symposium.

With my deepest love and respect.

December/2020

Serkan ACAR

Aliğa Belediye Başkanı/Mayor of Aliğa

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Giriş

Myrina ve Gryneion Antik Kentleri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları (MYGAR) Başkanlığı ve Aliğa Belediyesi'nin kurumsal desteğiyle birlikte 27-28 Eylül 2018 tarihlerinde İzmir İli, Aliğa İlçesindeki Hampton by Hilton Hotel'de "Uluslararası Aliğa ve Çevresi-Aiolis Bölgesi-Arkeoloji ve Disiplinlerarası Araştırmalar Sempozyumu" gerçekleştirilmiştir. Sempozyumda, Aliğa ve çevresiyle birlikte Aiolis Bölgesi'nde yapılan arkeolojik ve bu kapsamdaki interdisipliner araştırmaların bilim dünyasına sunulması, Antik Kentlerde yapılan araştırmalarda elde edilen verilerin diğer Antik kentlerle karşılaştırılması, bölgeyle ilgili sorular ve tartışmalarıyla birlikte çözüm yolları ve fikir alış veriş amaçlanmıştır. Bu kapsamda; Kyme, Myrina ve Gryneion, Tisna, Elaia, Aigai, Phokaia, Larisa, Melanpagos, Pergamon ve Leukai yerleşimlerinde yapılan kazı ve araştırmalarıyla birlikte disiplinlerarası çalışmalar sunulmuştur. İki gün boyunca devam eden sempozyumumuzda farklı oturumlarda, konularının uzamanı olan akademisyenler tarafından sunumlar gerçekleştirilmiştir. Başta ülkemiz olmak üzere İtalya, Polonya, İsviçre, Fransa ve Almanya gibi farklı ülkelerdeki üniversitelerden katılan araştırmacılar iki gün boyunca uzmanlık alanlarıyla ilgili sunumlar yapmıştır.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle Aydın Adnan Menderes Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Murat Çekilmez başkanlığındaki bilim ekibi tarafından yürütülen Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları'ndaki amaçlarımızdan biri de bölgenin arkeolojisi konusunda yeni veriler elde etmek ve sempozyumlar düzenleyerek bu verileri sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda sempozyumda sunulan bildiriler, bu eserde bir araya getirilerek bilim dünyasına sunulmuştur.

Arkeolojik Yüzey Araştırmaları'nın öncelikli hedeflerinden biri de arkeoloji dışında farklı bilim dallarının katkılarıyla kültürel mirasın belgelenmesi ve korunmasıyla ilgili çalışmalardır. Bu kapsamda; 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında sözü edilen korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları belgelenmekte ve envanterlenmektedir.

2015 yılından itibaren Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinde yapılan araştırmalar ve elde edilen buluntular, "Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar" 1. Cilt, Aliğa Kent Kitaplığı dizisinin 3. yayını olarak, Aliğa Belediyesi'nin destekleriyle 2017 yılında bilim dünyasına sunulmuştu.

10

2018 yılında, "Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Son Araştırmalar ve Disiplinlerarası Çalışmalar" adlı 2. Cilt Aliğa Belediyesi'nin destekleriyle, Aliğa Kent Kitaplığı Dizisinin 6. yayını olarak yayınlanmıştır.

2019 yılında, Aliğa Belediyesi'nin destekleriyle "Aliğa ve Çevresindeki Antik Kentler, Kyme, Myrina, Gryneion, Tisna, Elaia, Aigai, Larisa" adlı yayın Aliğa Kent Kitaplığı'nın 9. sayısında Doç. Dr. Murat Çekilmez editörlüğünde yayınlanmıştır.

Sempozyumun gerçekleştirilmesindeki katkıları nedeniyle Kyme kazısı eski başkanı Doç. Dr. Antonio La Marca'ya, Aigai kazısı başkanı Doç. Dr. Yusuf Sezgin'e, Larisa araştırmaları başkanı Prof. Dr. Turgut Saner'e, Elaia araştırmaları başkanı Prof. Dr. Felix Pirson'a, Myrina ve Gryneion araştırma ekibine, sempozyumun bilim ve düzenleme kurulu üyelerine teşekkür ederim.

Yüzey araştırmaları ve kazıların gerçekleşmesini sağlayan izinler ve destekleri nedeniyle; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne ve bizleri her fırsatta destekleyen İzmir Müzesi Müdürlüğü'ne çok teşekkür ederiz.

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Fen Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na ve Arkeoloji Bölüm Başkanlığı'na destekleri için çok teşekkür ederiz.

Aigai kazıları eski başkanı ve Ege Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ersin Doğer tarafından çalışmalara büyük bir bilimsel destek verilmektedir. Aiolis Bölgesi'ni karış karış gezerek büyük bir birikime sahip olan hocamıza destekleri, önerileri ve yardımları için çok teşekkür ederiz. Destekleri nedeniyle ayrıca Doç. Dr. Lale Doğer'e teşekkürler.

Bu çalışmanın yayınlanmasındaki destekleri yanında bölgedeki kazı ve yüzey araştırmaları konusundaki en büyük destekçimiz Aliğa Belediye Başkanı Serkan Acar olmuştur. Belediye Başkanlığı, bölgenin ekonomik kalkınmasının yanı sıra çevresel, sosyal ve kültürel yaşamına katkıda bulunmayı öncelikleri arasında değerlendirmektedir. Bu kapsamda bölgenin sosyal ve kültürel izlerini yansıtan araştırmalarımızda bizleri destekleyen Aliğa Belediye Başkanı Acar ve ekibine personeline çok teşekkür ederiz.

2017 yılında ilk defa başlayan sempozyumun gelenekselleşmesi ve yayın çalışmalarının artması temennisiyle, saygılarımla.

Sempozyum Bilim Kurulu / Scientific Committee

Prof. Dr. Ersin DOĞER

Prof. Dr. İsmail GEZGİN

Prof. Dr. Guiseppe RAGONE

Prof. Dr. Massimo FRASCA

Prof. Dr. Kaan İREN

Prof. Dr. Felix PIRSON

Prof. Dr. Christine ÖZGAN

Prof. Dr. C. Brian ROSE

Prof. Dr. Lene RUBINSTEIN

Prof. Dr. Oğuz TEKİN

Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK

Prof. Dr. Turgut SANER

Prof. Dr. Stéphane VERGER

Prof. Dr. Johannes NOLLE

Prof. Dr. Fede BERTI

Prof. Dr. Christina KOKKINIA

Prof. Dr. Charles GUITTARD

Prof. Dr. Marijana RICL

Prof. Dr. Tomasz POLANSKI

Doç. Dr. Antonio LA MARCA

Doç. Dr. Stefania MANCUSO

Doç. Dr. Lucia SCATOZZA

Doç. Dr. Benedetto CARROCCIO

Doç. Dr. Dinçer Savaş Lenger

Prof. Dr. Suat ATEŞLİER

Doç. Dr. Lale DOĞER

Doç. Dr. Murat ÇEKİLMEZ

Doç. Dr. Yusuf SEZGİN

Doç. Dr. Bahadır DUMAN

Prof. Dr. Mesut KIRMACI

Doç. Dr. Abdulkadir BARAN

Doç. Dr. Olivier Can HENRY

Doç. Dr. Handan ÜSTÜNDAĞ

Doç. Dr. Akın ERSOY

Dr. Sinan MİMAROĞLU

Dr. Güler ATEŞ

Dr. Fethi Ahmet YÜKSEL

Dr. Serdar VARDAR

Dr. Erkan DÜNDAR

Dr. Barış SEMİZ

Dr. Emre ERDAN

Dr. Aydın ERÖN

Dr. Sedat AKKURNAZ

Dr. Barış GÜR

Dr. Emel DEREBOYLU POULAIN

Dr. Ö. Emre ÖNCÜ

Dr. Asena KIZILARSLANOĞLU

Dr. Carmelo COLELLI

Sempozyum Yürütme Kurulu / Executive Committee

Doç. Dr. Murat ÇEKİLMEZ

Arkeolog Kemal ERSAVAŞ

Dr. Emre ERDAN

Arkeolog Pınar TAŞPINAR

Arkeolog Emrah ÖZDEMİR

Arkeolog Fevzi ÖZCAN

Arkeolog Umut KAPUCI

Arkeolog Merve ARİNC

Bilimsel Organizasyon / Scientific Organizers

Doç. Dr. Murat ÇEKİLMEZ

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

13

Kurumsal Organizasyon / Institutional Organizer

Ali Osman KARATEKİN

Aliağa Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürü

Aliağa-İZMİR

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Aiolis Kyme'si: Tarih, Ekonomi ve Toplum

[M.Ö. 8-M.S. 5. Yüzyıl]

Konuşmama başlamadan önce kısa bir giriş yapmak istiyorum. Bugün büyük bir mutluluk ve büyük bir özlemle Aliğa'da aranızdayım. Aynı zamanda hüznülyüm. Yaşamımın uzun yıllarını güzel Aliğa'da geçirdim. 1982'de İtalyan Arkeoloji ekibiyle Aliğa'ya geldim. Profesör Sebastiana Lagona beni üniversiteyi yeni bitirmiş bir arkeolog olarak Kyme'ye getirdi. Bu önemli Antik Kenti kariyerim için büyük bir olanak olarak gördüm. Yerel otoriteler ve Aliğa halkı bize her zaman destek verdi. Aramızda güzel ilişkiler kuruldu.

2008 yılından itibaren, Kyme Kazı Başkanı oldum. 8 yıl bu görevi ciddiyet ve fedakârlıkla yaptım. Bugün aranızda konuşmacı olarak bulunuyorum; Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Murat Çekilmez'e beni bu organizasyona davet etme inceliğini gösterdiği için çok teşekkür ederim. Kyme yaşamımın en güzel tecrübelerinden

¹ Doç. Dr. Antonio La Marca, Dipartimento di Studi Umanistici, Università della Calabria, Arcavacata di Rende (Cosenza).

© MAIKE= Missione Archeologica Italiana Kyme Eolica-Aiolis Kyme'si İtalyan Kazı Ekibi.

biri oldu. Aslında daha devam etmek isterdim, bu şekilde bitmesini asla beklemiyordum. Üzgün olduğumu belirtmeliyim. Kyme Antik Kenti ne yazık ki Türkiye'nin en büyük sanayi tesisleri arasında kalmıştır (Fig. 1)². Fabrikalar yavaş yavaş kentin çevresini sarmış ve kente çok yaklaşmışlardır.

Fig. 1 Kyme Körfezi. (Google Earth)

Körfz içindeki iskeleler her yıl sayıca artmaktadır (Fig. 2)³. Bu nedenle 30 yıl öncesine göre bölge bütünüyle değişmiştir; sanayi hem arkeolojiye bağlı turizmi hem de arkeolojik kazıları zora sokmuştur (Fig. 3).

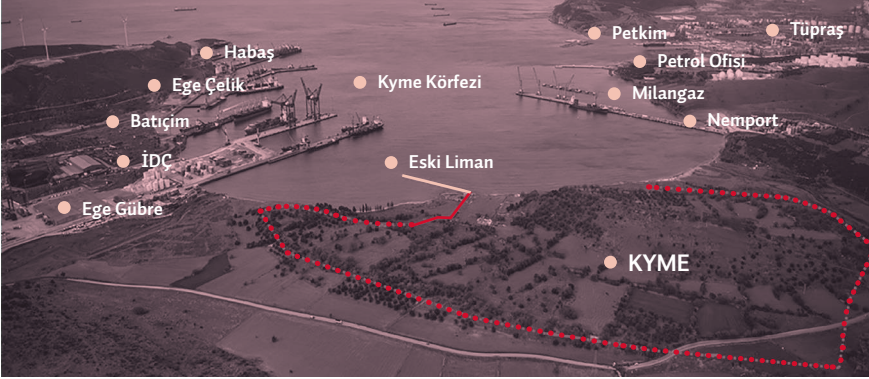

Fig. 2 Kyme Körfezi ve yeni liman yapılarını gösteren hava fotoğrafı. © MAİKE

2 La Marca 2015a, 113-134.

3 La Marca 2015a, 131, res. 8.

Fig. 3 Kyme periferi.

Bu girişten sonra Kyme'nin tarihi, ekonomisi ve toplumu konusunda bilgiler vereceğim. Antik kaynaklar ve çalışmalarımız sonucu ortaya koyduğumuz arkeolojik verileri birleştirerek kentin uzun soluklu tarihinin sentezini yapmaya çalışacağım.

Şüphesiz Aiolis Kyme'si, Akdeniz tarihinde önemli bir yer tutar⁴. İtalyan ekip kent alanında (Fig. 4) İzmir Müzesi uzmanları üçüncü derece arkeolojik alanda kurtarma kazıları yapmışlardır (Fig. 5). Bu çalışmalar kent merkezi ve çevresinde değişik dönemlere ait kent organizasyonunun anlaşılabilmesine yeni katkılar sağlamıştır⁵.

Yunanlı kolonistler öncesi, Kyme'nin birkaç yüz metre ötesinde Ege Gübre alanı içinde erken Neolitik Dönem'e tarihlenen bir yerleşim ortaya çıkmıştır⁶.

4 Frasca 2018, 163-212.

5 La Marca 2017a, 1-39; La Marca 2017d, 1-352.

6 Sağlamtimur 2007, 359-376.

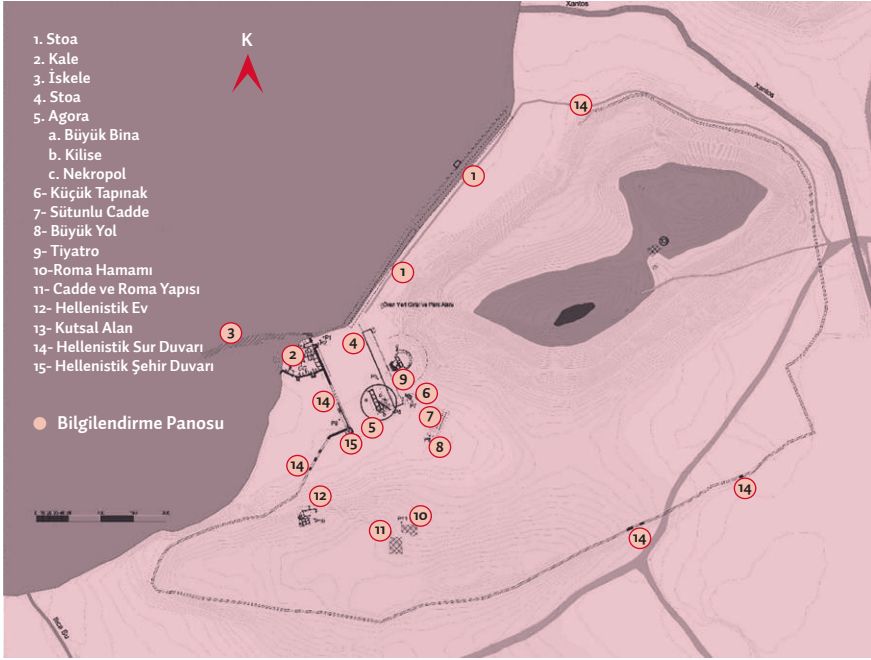

Fig. 4 Kazılmış alanlarla ile Kyme planı (Çizim: Mimar Arzu Kurun). © MAİKE

Kyme Antik kaynaklara göre M.Ö. 2. binin sonlarında kurulmuştur. Ancak bugün elimizde Protogeometrik Dönem'e tarihlenen çok az sayıda seramik parçası bulunmaktadır⁷. Son yapılan kazılar kentin Bizans Dönemi sonuna kadar kullanım gördüğünü ve kamusal, dini, konut ve Nekropol alanları⁸ arasındaki farklılığı ortaya koymuştur⁹. İlk yaşam izlerine ait az sayıdaki buluntuya karşın, Kyme'nin içinde bulunduğu toprakların verimliliği ve Kyme Limanı üzerinden denizle bağlantı kurmak isteyen Lidya ve Frigya gibi zengin krallıklarla olan ilişkisi sayesinde ekonomik ve kültürel anlamda refahı yakalamış bir kent görüntüsünü vermektedir¹⁰.

7 Colelli 2017, 59-74; Camera 2017, 41-58; Scatozza Höricht 2017, 331-343; Colelli 2012, 41-70; Camera 161-184; Sudano 2017, 95-120; Frasca 1993, 393-398; Frasca 1988, 273-279.

8 Pace 2016, 171-197; La Marca 2015, 633-640; La Marca, *in print*.

9 La Marca 2017d, 1-39; La Marca 2016, 237-252.

10 Nic. Dam. *JGrHist* 90 F 44; Stark 1954, 598; Lagona 1993, 20.

Fig. 5 Kyme ve banliyösünde araştırılan alanlar. (Google Earth)

Antik kaynaklar Kyme'yi, Lidya ve Kral Midas'ın¹¹ Frigya'sıyla elektron ve altınla olası bir metal işçiliği ile ve de Aliağa'nın kuzeyinde bulunan tuzladan elde edilen, tuz ticaretiyle ilişkilendirirler¹².

Hesiodos tarafından deniz ticaretine hizmet ettiği anlatılan derin bir körfezin merkezinde güvenli bir limanı bulunur¹³. Strabon için kent, "Aiolis kentlerinin en eskisi ve en büyüğüdür"¹⁴. Kyme aynı zamanda İtalya'nın güneyindeki Cuma kolonisinin anakentidir¹⁵.

Seramik buluntular Euboea, Ionia, Lesbos, Chios, Samos, Rodos, Korint-hos ve Atina gibi Ege'deki birçok merkezle ilişki içinde olduğunu kanıtlar¹⁶. Kyme'de Aiolis bukkero'su gibi özel seramik üretimlerine yönelik atölyelerin varlığı anlaşılmaktadır¹⁷.

¹¹ Scatozza Höricht 2017, 117-126.

¹² Patitucci - Uggeri 2001, 54.

¹³ Hesiod. *Op.* 631-639; v. Pettinato 2004, 17-29.

¹⁴ *Strab.*, XIII 3, 6.

¹⁵ Mele 2004, 27-32; Lagona 2004; Ragone 2009, 39-71.

¹⁶ Frasca 1998, 273-279.

¹⁷ Colelli 2012, 54-55; Frasca 1993, 52-55.

İlk dönemde Telefanos ve Agamemnon isimlerini görmekteyiz. Telefanos'un zeytin ağacı dikimi¹⁸, Agamemnon'un kızı Demodike'nin Frigya Kralı 2. Midas ile evlenmesi aktarılır¹⁹. Bu evlilik paranın bulunuşu, daha doğru deyişle kıymetli metallerin değiş tokuşuyla ilişkilendirilmiştir. Kyme, yalnızca 5. yüzyıldan itibaren sikke basmıştır²⁰.

Çok görkemli bir kent olan Kyme aynı zamanda barışçıl bir kentiydi; bu nedenle zengin kültür, sanat ve müzik yaşamına sahne olmuştur; Müzisyen Melanopos'un vatanıdır²¹. M.Ö. 547'de Kroisos'un yenilmesiyle, Kyme önce Lidya sonra Pers hâkimiyetine girmiştir. Yerleşimin M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarına ait çok fazla bilgimiz yoktur. Antik kaynaklardan limanın halen kullanımda olduğunu anlamaktayız²².

Arkaik Dönem'e tarihlenen anıt yoktur. Ancak bir Aiol başlığı²³ (Fig. 6), üzerinde köpekle birlikte ölünün tasvir edildiği bir mermer mezar steli²⁴ (Fig. 7) ve birkaç taş heykel, Foça'da ve kolonilerinde görülen oturan Kibele (Fig. 8),

Fig. 6 Aiol başlık.

Fig. 7 Mermer mezar steli.

Fig. 8 Tahtta oturan tanrıça heykeli.

18 Heracl. Polit. X 13 (611, 36 Rose).

19 Pollucis Onom. IX 83 (ed. Dindorf 1824, 182).

20 Pollucis Onom. IX 83 (ed. Dindorf 1824, 182).

21 Paus. V 7, 8.

22 Paus. V 7, 8.

23 Parapetti 2017, 121-132.

24 Taliano Grasso 2012, 21-28.

naiskos içinde kadın heykelleri kültler²⁵ ve diğer merkezlerle olan ilişkilere dair bir fikir verebilmektedir²⁶.

Persler M.Ö. 480’de donanmalarını Kyme Limanı’nda toplamışlardır ve bir yıl sonra Salamis yenilgisinden sonra Kserkses’in hasara uğrayan donanması burada tamir edilmiştir. Aiolis Birliği’nin lideri olan Kyme sonra Atina Birliği üyesi olmuştur²⁷.

M.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısında daha tutarlı olmak üzere Attika seramiğinin varlığı görülmektedir. Önemli bir mimari yapı bulunamamıştır²⁸. Kent İ.Ö. 387 yılında Pers hâkimiyeti altındayken Kyme’li Herakleides tarafından *Persika* adlı eser yazılmıştır²⁹. 4. yüzyıl sonundan itibaren Kyme büyük bir ticaret merkezi olmuştur. Kyme’de imal edilmiş amfora kulpları üzerinde mühür olarak yağ kabı *kyathos*’un tasvir edilmesi Kyme’nin yağ üretimine işaret eder; *Kyathos* aynı zamanda Kyme’de basılmış sikkeler üzerinde de kentin simgesi olarak ortaya çıkar³⁰ (Fig. 9). Bir mezardan ele geçen *pinakion*³¹ (Fig. 10) örneğinde olduğu gibi bazı üretimlerde de aynı simgeye rastlanır.

Fig. 9 Amfora kulbu mühürü.

Episemon di Kyme

25 Erdan 2018, 286-287, res. 8; La Marca 2015c, 90-91, res. 7-8-9; Taliano Grasso 2008, 35-39; Lagona 2000, 143-148.

26 Reinach 1889, 543.

27 Herodot. I 149; Strab. XIII; Diod. 97 3-6; Xen. Hell. 3,4,27.

28 Scatozza Höricht 2014, 96.

29 Diog. Laert 5,93 sg.; *JGrHist* 689; RE VII, c. 469 sg., nr. 42.

30 Lagona 1984, 453-456, fig. 1.

31 La Marca 2013, 311, res. 15.

Kyme sadece Lesbos ve Tenedos gibi yakınındaki kentlerle değil aynı zamanda oldukça uzaktaki Kyrene ile de ticari ilişkilerde bulunmuştur. Büyük İskender, M.Ö. 334 yılında Thebes ganimeti olan bronz bir şamdanı Kyme'deki Apollon Tapınağı'na adar³².

Fig. 10 Pinakion.

İnce işçilikli takılar mermer İskender başı gibi heykeller, Kyme Limanı açıklarında denizden ele geçen *bronz atlet*³³ (Fig. 11) ve güzel sikke serileri ve İskender adına basılmış sikkeleri kentin Hellenistik Dönem'de ekonomik açıdan zenginliğini göstermektedir.

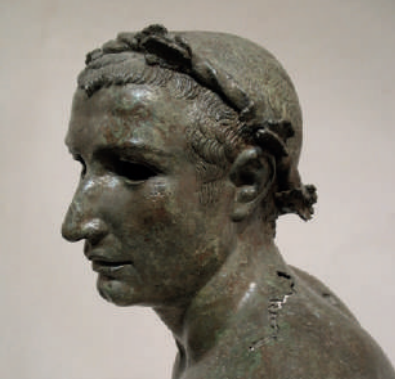

Fig. 11 1979 yılında Kyme önlerinde denizde bulunan bronz atlet heykeli.

Nekropol kazılarında diadem, bilezik, kolye, kolye ucu, küpe, yüzük gibi birçok değerli eser ele geçmiştir³⁴ (Fig. 12). Söz konusu takılar Kyme kuyumculuğunun ulaştığı yüksek seviyeyi anlatmaktadır. Nekropol buluntuları, Hellenistik Dönem'de kentin kuyumculuk alanında lider konumda olduğunu kanıtlamaktadır ve yeni sorulara neden olmaktadır³⁵. Baltazzi tarafından bulunmuş iki tamamlanmamış heykel (Fig. 13) tıpkı

32 Plin. NH XXXIV, 14; Gallet de Santerre, 1947, 302-306.

33 Bu heykel için bkz. Lagona 123-127; Paoletti, *in print*.

34 La Marca - Mancuso 2012, 24-27; Scatozza Höricht 2010, 105-121.

35 La Marca 2015, 633-640; Atila - Korkmaz- Gürman 2015, 13-28; Ürkmez - Dündar 2014, 58-63; Tarakçı / Çırak - Kaya 2013, pp. 217-232; Verger - Pace - Jolivet 2013, 245-260; Tarakçı - Selçuk 2013, 185-198; Mancuso 2012, 20-21-22; Kormaz - Gürman 2012, 71-96; La Marca - Mancuso 2012, 21-31; Taliano Grasso 2012a, 21-28; Taliano Grasso 2012b, 9-22; Scatozza Höricht 2010, 105-121; İren 2008, 613-638; Fırat, 2009, 171-198.

Fig. 12 Kyme Nekropollerinde açığa çıkarılan kıymetli eserler.

Fig. 13 Kyme'den iki bitmemiş heykel.

seramik kap ve figürin atölyeleri gibi Kyme'de olası bir heykel atölyesi varlığına işaret edebilir (Fig. 14).

Kent, Seleukhoslar kontrolüne geçtikten sonra, özerk olmakla birlikte, bağlı olduğu Pergamon'un gölgesinde refaha ulaştı. Bulunan bir yazıt, Philetairos hanedanıyla Kyme'nin doğrudan ilişkisine işaret etmektedir³⁶. Kyme, Galatlara karşı I. Attalos ile hareket etmiştir.

İtalyan kazıları kentin planına ilişkin bilgilerimizi de güncellemiştir. Sur Kyme'nin üzerine kurulduğu iki tepeyi çevreleyecek şekilde uzanmaktadır³⁷

³⁶ Virgilio 2017, 147-168.

³⁷ Sur yapısı Hellenistik Dönem başlarına tarihlenebilir. Tüm liman alanını aşar ve güney tepeyi çevreler. 3,20 m. genişliktedir;

Fig. 14 Kyme’de seramik ve heykeltik atölyeleri.

(Fig. 15). Kuzey kenarı uzun Stoa tarafından sınırlanmış³⁸ Agora³⁹, Küçük Tapınak⁴⁰, Kuzey Tepe’deki İsis Tapınağı⁴¹, deniz kıyısındaki Stoa⁴², Güney

arası çeşitli taş ve toprakla doldurulmuş taş bloklardan inşa edilmiştir. Güney Tepe’nin doğu eteklerinde duvarın yeni bir bölümü açığa çıkarılmıştır; La Marca 2013a, 301-316; La Marca 2007, 71-82; La Marca 2006, 27-48.

38 Tiyatro ile Agora arasındaki alanda 125 m. uzunluğunda, 15 m. genişliğinde dikdörtgen büyük bloklardan oluşan çok uzun bir temel yapısı ortaya çıkarılmıştır. Stoa’nın en erken evresi M.Ö. 4. yüzyıl sonları, 3. yüzyıl başlarına tarihlenir; La Marca 2012, 194-195, res. 5; Colelli 2012, 41-42, fig. 4.

39 Agora’daki kazı çalışmaları kalker ve andesit bloklardan yapılmış, döşemenin geniş bir bölümünü ortaya çıkarmıştır. Agora, diğer Roma Agoraları özelliklerini taşır: Kaideler, esedralar, portikler. Agora döşemesini kesen taş döşemeli yolun üzerinde açığa çıkarılan çeşitli yapılar, buranın Orta Çağ’a kadar kullanım gördüğü fikrini doğrular. Alanda tek nefli, apsisli bir kilise yanında Nekropol ve Agora’yı kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda kesen bir caddenin varlığı anlaşılmıştır; La Marca 2012, 194-195, res. 5; La Marca 2011.

40 Geç Hellenistik Dönem’de yapılmış, dikdörtgen planlı bir yapıdır. Çok azı korunmuş olup Roma Dönemi yapılarıyla bütünleşmiştir; Scatozza Höricht 2007a, 112-126.

41 Taliano Grasso 2008.

42 Parapetti 2006, 121-132; Colelli - La Marca, *in print*

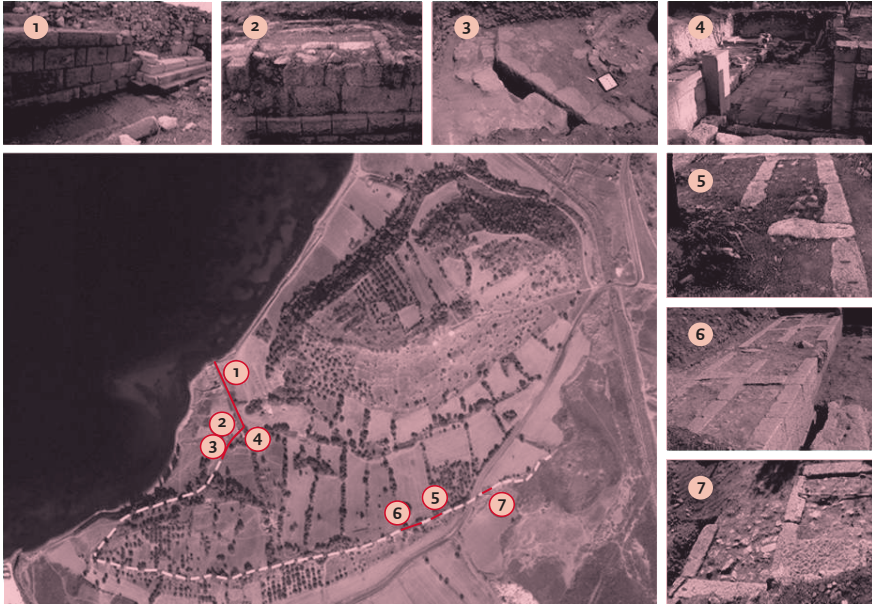

Fig. 15 Sur Yapısı. Hellenistik Dönem başlarına tarihlenebilir. © MAIKE

Tepe'deki Hellenistik Ev⁴³, uzun iskele⁴⁴ ve Tiyatro⁴⁵ (Fig. 16).

Bu durum M.Ö. 129'da, Efes'in Roma'nın Asya Eyaleti'nin başkenti olmasına kadar değişmemiştir. Bu tarihten itibaren ekonomik ve politik merkez güneye kaymıştır⁴⁶. Kyme Asya Eyaleti'nin bir parçası olmuştur. M.Ö. 17 ve 105 yıllarında iki yıkıcı depremle sarsılmıştır⁴⁷. Bazı alanlarda yapılan kazılar ve seramik buluntular bilgilerimizi zenginleştirse de, Kyme'nin Roma Dönemi tarihi henüz pek açıklığa kavuşmuş değildir⁴⁸.

43 Yerleşim alanı (mahalle), kazılar Güney Tepe'nin yerleşim alanı olarak kullanıldığını göstermektedir. Roma Dönemi'nde inşa edilen peristilli bir evin içinde Proto Bizans Dönemi'nde değişiklikler yapıldığı anlaşılmaktadır. 7. yüzyılın ilk yarısında ev tahrip olmuş ve terk edilmiştir; Frasca 2007, 89-102.

44 Esposito 2002, 1-37.

45 Tiyatro, Hellenistik Dönem'de inşa edilen tiyatro, iki Roma Dönemi evresi gösterir; yazıtların da devşirme olarak kullanıldığı mermer bloklarla döşeli orkestra (birinci evre) ve daha sonra arena ve colimbeta'ya dönüştürülen orkestra (ikinci evre). Bizans Dönemi'nde orkestra alanında üç kireç ocağı bulunmaktadır; Mancuso 2012.

46 Strab., XIV, 7; Ragone 2003, 25-13.

47 Tac. Ann. II 47, 5; Conti 2008, 374-386.

48 Di Giovanni 2007, 115-186.

Fig. 16 Kyme merkez alanı hava fotoğrafı: 1) Tiyatro; 2) Sütunlu Cadde; 3) Cadde ve Roma Yapısı; 4) Küçük Tapınak; 5) Stoa; 6) Agora; 7) Büyük Bina; 8) Hellenistik Sur Duvarı; 9) Bizans Kalesi; 10) İskele. © MAİKE

Yazıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Augustus'un destekleri ve birkaç Romalı hayırseverin katkılarıyla Kyme, Erken İmparatorluk Dönemi'nde yeni bir refah dönemi yaşamıştır⁴⁹. Bir yazıtta kentin kurucu ve kurtarıcısı olarak anılan *Hadrianus* kenti yeniden canlandırmıştır.

Buluntular ışığında Geç Antik Çağ ve Erken Bizans Dönemleri'nde IV.-VII. kentin geniş bir yayılım alanına sahip olduğu anlaşılmaktadır. 536'dan itibaren çeşitli konsül toplantılarına ev sahipliği yapan bir Psikoposluk merkeziydi. Sonuncu Piskopos'un, 11. yüzyılda Theodoros olduğu bilinmektedir⁵⁰.

Hristiyan Kymesi'ne ait çok az iz mevcuttur. 18. yüzyıl kazılarında bir kilise bilinmektedir. İtalyan ekip tarafından Agora'da yapılan kazılarda 5. ve 7. yüzyıllar arasına tarihlenen tek nefli, apsisli bir kilise ek binalarıyla ortaya çıkarılmıştır. Kilise dışında 5. ve 7. yüzyıllar arasına tarihlenen 44 mezar ele

49 Tondo1993, 104.

50 Kyme Piskopos'ları için bkz. Darrouzés, 1981, 207-335, nn. 1-4, 7, 9-10; Culerrier 1987, 156-157; Fedalto 1988, 126-127.

geçmiştir⁵¹ (Fig. 17). Bizans kalesinde, 6. yüzyıla tarihlenen Haçlı mermer levha devşirme malzeme olarak kullanılmış olarak ele geçmiştir (Fig. 18).

Fig. 17 Kyme merkez alanı hava fotoğrafı. © MAIKE

12. yüzyıldan itibaren kent (Fig. 19) yaşamının limanı koruyacak şekilde konumlandırılmış kale ve Agora'daki dikdörtgen binada yoğunlaşmış olduğu görülmektedir (Fig. 17)⁵².

İtalyan kazıları, 12. yüzyılın sonu ve 15. yüzyılın başları arasında kullanımda olan seramiklere dayanarak Kale'de kısa bir yaşamın varlığını tespit etmiştir. Bu seramikler arasında Anadolu'da sıklıkla rastlanan "Zeuxippus ware" büyük bir grubu oluşturmaktadır⁵³ (Fig. 20).

51 La Marca 2012, 192-193, res. 3-4; Teegen 2017, 299-310.

52 Kale. Devşirme malzemeyle M.S. 12. yüzyılda limanın hemen yanına inşa edilmiş yapı kare kuleleriyle güçlendirilmiş, düzensiz beşgen plana sahiptir. İç kısımda dikdörtgen geniş avlu etrafında değişik işlevli bölümler vardır; La Marca 2013b, res. 1-3-4; Parapetti 2004, 59-70.

53 Patitucci-Uggeri 2001, 90-110; Patitucci-Uggeri 1993, 71-102.

Fig. 18 Haçlı mermer levha. © MAIKE

Az sayıda ele geçen Orta Çağ sikkesi, Haçlı Seferleri'yle ilintilidir. Francesco Dandolo'a (1329-1339) ait bir Venedik solidusu bu sürecin sonunu işaret eder görünmektedir⁵⁴.

Kale, 14. yüzyılda Selçukluların eline geçmiştir. Kale'nin düşüşü 1415'te I. Mehmet'in şehri almasıyla bağlantılıdır⁵⁵. İzleyen zamanlarda şehir surları yıkılmaya başlamış ve bataklıklarla çevrilen kent terk edilmiştir.

Osmanlı Dönemi'nde kale ve çevresi Rumca'da "kastron", Türkçe'de Nemrut Kalesi olarak anılmıştır⁵⁶.

Fig. 19 Bizans Kalesi. © MAIKE

54 Carroccio 2018, 60, fig. 32; Apolito 2017, 47-50.

55 Patitucci 2006, 187-192; Patitucci - Uggeri 2001, 92-112.

56 Patitucci - Uggeri 2001, 112.

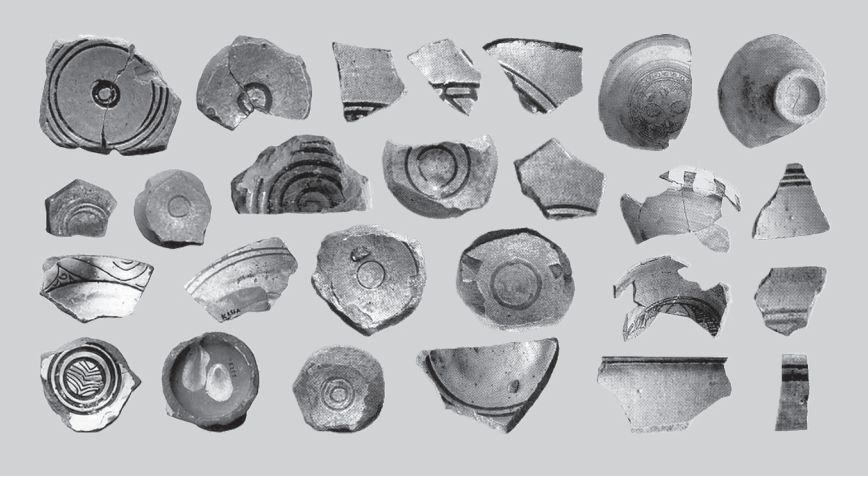

Fig. 20 “Zeuxippus ware” seramik. (da Patitucci - Uggeri 1993, 90-94-95).

Kaynakça

Apolito 2017

Apolito, P., *Monete medievali da Kyme in Eolide: un rapporto preliminare*, in Edited by Maria Caccamo Caltabiano, Coeditors Benedetto Carroccio, Daniele Castrizio, Mariangela Puglisi, Grazia Salamone, Proceedings - XV Taormina 2015, International Numismatic Congress, Vol. V, Roma - Messina 2017, 47-50.

Atila-Korkmaz-Gürman 2015

Atila, C. - Korkmaz, E. - Gürman, B., *Kyme Doğu Nekropolü Mezar Tipleri*, in ed./eds E. Okan - C. Atila, Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan (Studies in Honour of Ömer Özyiğit), Istanbul 2015, 13-28.

Caltabiano-Carroccio-Puglisi 2014

Caccamo Caltabiano, M. - Carroccio, B. - Puglisi, M., *The Coins and the Relational Network of Kyme: Evidence from the Italian Excavations*, in K. Dortluk, O Tekin, R. Boyraz Seyhan (eds. by), First International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics, 25-28 February 2013 Antalya, Istanbul 2014, 140-156.

Camera 2017

Camera, M. *Dal protogeometrico all'età arcaica*, in La Marca 2017d, 41-58.

Camera 2017a

Camera, M., *Nuovi dati sulle fasi più antiche di Kyme eolica*, in "Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente", 95, 2017, 161-184.

Apolito-Rizzari-Spinelli-Carroccio 2017

Apolito, P. - Rizzari, R. - Spinelli, M. - Carroccio, B., *Le monete, segno delle relazioni di Kyme: primi risultati di un progetto a più voci*, in La Marca 2017d, 257-289.

Carroccio 2018

Carroccio, B., *Not only Kymaeans not only Aeolians: new lights on local and foreign coin circulation in the port city of Kyme from Italian excavations*, in Ege dünyası liman kentleri sikke, mühür ve ağırlıkları. Port cities of the Aegean world coins, seals and weights, Edited by C. Ünal - A. Ersoy - G. Gürbıyık - B.K. Kasalı, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Yayın n. 32, Manisa 2018, 56-69.

Cirak-Kaya 2013

Cirak, N. - Kaya, S., "2009 IDÇ Nekropol Kurtarma Kazısı", içinde 19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 01-05 Nisan 2012 Marmaris, Ankara 2013, 217-232.

Colelli 2012

Colelli, C., "Lo scavo nell'angolo della stoà. Produzioni ceramiche a Kyme eolica fra VII e VII sec. a.C.", in Scatozza Höricht 2007a, 41-70.

- Conti 2008** Conti, S., *Provvedimenti imperiali per comunità colpite dai terremoti nel I-II sec. d.C.*, nel “KLIO”, 90, n. 2, 274-386.
- Culerrier 1987** Culerrier, P., *Les évêchés suffragants d’Ephèse aux 5e-13e siècles*, in *Rev. Et. Byz.*, XLV 1987, 156-157.
- Darrouzés 1981** Darrouzés, J., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Paris 1981, 207-335, nn. 1-4, 7, 9-10.
- Di Giovanni 2007** Di Giovanni, V., *Kyme eolica romana e tardoantica. Tipologia e cronologia delle classi ceramiche*, in Scatozza Höricht 2007a, 115-186.
- Erdan 2018** Erdan, E., *Aiolis Bölgesi’nde Ana Tanrıça - Kybele Kültü: Genel Bir Bakış*, içinde M. Cekilmez - S. Vardar, *Arkeoloji, Tarih, Coğrafya, Turizm ve Kültürüyle Geçmişten Günümüze, I. Aliğa Sempozyumu Bildirileri, Aliğa 14-15 Eylül 2017 Aliğa*, 2018, 273-302.
- Esposito-Felici-Gianfrotta-Scognamiglio-2002** Esposito, E. - Felici, E. - Gianfrotta, P. A. - Scognamiglio, E., *Il porto di Kyme*, in “Archeologia subacquea. Studi, ricerche e documenti”, III, Roma 2002, 1-37.
- Fedalto 1988** Fedalto, G., *Hier. Eccl. Orient.*, I, Padova 1988, 126-127.
- Firat 2009** Firat, M., *İzmir Arkeoloji Müzesi’nden Bir Grup Terrakotta Figürin*, Colloquium Anatolicum Anadolu Sohbetleri VIII dergisi, Tübitak-Ulakbim Sosyal Bilimler Veri Tabanında taranmaktadır. Institutum Turcicum Scientiae Antiquitatis Türk Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, *CollAn VIII* 2009, 171-198.
- Frasca 1988** Frasca, M., *Ceramiche greche d’importazione a Kyme eolica nell’VIII secolo a.C.*, in M. Bats e B. D’Agostino (a cura di), *Euboica. L’Eubea e la presenza euboica in Calcidica e in Occidente*, “Atti del Convegno Internazionale, Napoli 13-16 novembre 1996”, Napoli 1998, 273-279.
- Frasca 1993** Frasca, M., *Osservazioni preliminari sulla ceramica arcaica di Kyme*, in *Laguna* 1993, 52-55.
- Frasca 2007** Frasca, M., *Il quartiere di abitazioni della collina sud. Prime osservazioni sulla fase romana*, in Scatozza Höricht 2007a, 89-102.
- Frasca 2000** Frasca, M., *Ceramiche tardogeometriche a Kyme eolica*, in “Die Ägäis und das westliche Mittelmeer”, Wien 24-27 märz 1999, Wien 2000, 393-398.

- Frasca 2018** Frasca, M., *Cuma la sciocca, la più grande e la più nobile delle città eoliche*, in AA.VV., *Storia dei Mediterranei. Popoli, culture materiali e immaginario dall'età antica al Medioevo*, Ragusa 2018, 163-212.
- Gallet de Santerre 1947** Gallet de Santerre, H., *Alexandre le Grand et Kyme d'Eolide*, in "Bull. Corr. Hell.", LXXII, 1947-48, 302-306.
- İren 2008** İren, K., "The Necropolis of Kyme Unveiled: Some Observations on the New Finds", Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı EUERGETES. Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag, II. Cilt, Antalya 2008, 613-638.
- Kormaz-Gürman 2012** Kormaz, E. - Gürman B., "İzmir İli, Aliğa İlçesi, Bozköy Biçerova Mevkii Kyme Antik Kenti Doğusu Sur Dışı Yapıları ve Doğu Nekropolü Kurtarma Kazısı", içinde 20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 26-29 2011 Nisan Bodrum, Ankara 2012, 71-96.
- Lagona 1984** Lagona, S., *Un timbro di ansa d'anfora di Kyme eolica*, in "La Parola del Passato", fasc. CCXIX, 1984, 453-456, fig. 1.
- Lagona 1993** Lagona, S. (a cura di), *Studi su Kyme eolica*, Atti della Giornata di Studio della Scuola di Specializzazione in Archeologia dell'Università di Catania, Catania 16 maggio 1990, in "Cronache di Archeologia", 32, 1993, 1-110.
- Lagona 2000** Lagona, S., *Cibele e Iside a Kyme eolica*, in "Die Ägäis und das Westliche Mittelmeer", Akten des symposiums, Wien 1999", Wien 2000, 2000, 143-148.
- Lagona 2004** Lagona, S. (a cura di), *Studi su Kyme eolica II*, Catania 2004.
- Lagona 2014** Lagona, S., *Viene dall'Italia l'atleta di Kyme*, in "Sicilia Antiqua", Studi in onore di Graziella Fiorentini, vol. I, Pisa-Roma 2014, 123-127.
- La Marca 2006a** La Marca, A. 2006 (a cura di), *Studi su Kyme eolica IV*, Atti della Giornata di Studio, Università della Calabria 19 febbraio 2002, Castrovillari (CS) 2006.
- La Marca 2006b** La Marca, A., *Il 'muro di andesite' nell'area portuale di Kyme*, in La Marca 2006b, 27-48.
- La Marca 2007** La Marca, A., *Nuovi dati sul 'muro di andesite' a Kyme d'Eolide*, in Scatozza Höricht 2007a.
- La Marca 2011** La Marca, A., *Aiolis Kyme'si: Şehir ve Yayılm Alanı*, Araştırma Toplantısı, Atatürk Kültür Merkezi - Aliğa, 23 Eylül 2011.

La Marca 2010

La Marca, A., “Kyme 2008 yılı Kazı Çalışmaları”, içinde 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4. cilt, 25-29 Mayıs 2009 Denizli, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2010, 397-417.

La Marca-Mancuso 2012

La Marca, A. - Mancuso, S. (a cura di), *Kyme d’Eolide. Catalogo della Mostra fotografica: Scavi archeologici italiani a Kyme d’Eolide (Turchia)*, Centro Editoriale e Librario - Università della Calabria, 2012, 24-27.

La Marca 2012

La Marca, A., “Kyme 2010: Şehir ve Yayılım Alanı, Yeni Topoğrafik Veriler”, içinde 27. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı, Malatya (Turchia)*, 23-28 Mayıs 2011, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2012, 191-208.

La Marca 2013

La Marca, A., “Aiolis Kyme’si 2011 Yılı Çalışmaları”, içinde 34. *Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt. 3*, Çorum 28 Mayıs - 1 Haziran 2012, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2013, 307-318.

La Marca 2013a

La Marca, A., “Kyme Hellenistik Sur Duvarı”, in Gökem Kökdemir (ed./eds. by), *O. Bingöl’e, 67. Yaş armağanı A Festschrift for Orhan Bingöl on the occasion of His 67th Birthday*, Ankara 2013, 301-316.

La Marca 2015a

La Marca, A., “Eski ve Yeni Görünümüyle Aiolis Kymesi Arkeolojik Siti”, içinde 36. *Sempozyum Kazı Sonuçları Toplantısı*, 02-06 Haziran 2014, Gaziantep, Ankara 2015, Cilt 3, 113-134.

La Marca 2015b

La Marca, A., *La necropoli sud-est “Dört Yıldız” di Kyme eolica*, in G. Bordi - I. Carlettini - L. Fobelli - M. R. Menna - P. Pogliani (a cura di), *L’officina dello sguardo. I Luoghi dell’arte. Immagine, memoria, materia*, scritti in onore di Maria Andalaro 2015, 633-640.

La Marca 2015c

La Marca, A., “Kyme’de kutsal alan / Lo spazio del sacro a Kyme: Kazı ve Araştırmalarda Geleceğe Yönelik Hedefler”, içinde *Journal of Archaeology & Art. Arkeoloji ve Sanat*, 148: Ocak-Nisan 2015, 87- 98.

La Marca 2017a

La Marca, A., *Kyme d’Eolide: dal paesaggio antico a quello moderno*, in La Marca 2017d, 1-40.

La Marca 2017b

La Marca, A., “Aiolis Kyme’si Antik Kenti Merkezindeki Alan Dönüşümü”, içinde 38. *Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt. 2*, 23-27 Mayıs 2016 Edirne, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, 237-252.

La Marca 2017c

La Marca, A., “Monete da scavo, scavi con monete: il ‘laboratorio’ della Missione archeologica italiana a Kyme eolica (Turchia)”, in Edited by Maria Caccamo Caltabiano, Coeditors Benedetto Carroccio, Daniele Castrizio, Mariangela Puglisi, Grazia Salamone, Proceedings - XV Taormina 2015, *International Numismatic Congress*, Vol. V, Roma - Messina 2017, 192-195.

La Marca 2017d

La Marca, A. (a cura di), *Studi su Kyme eolica VI*, in “Ricerche. Collana del Dipartimento di Studi Umanistici. Sezione Archeologica”, X, Università della Calabria 2017, 1-352.

La Marca in print

La Marca, A. (a cura di), *Studi su Kyme eolica VII. (in print)*

Mancuso 2012

Mancuso, S., *Studi su Kyme eolica V: Il teatro: attività delle campagne 2006-2011. Aiolis Kyme’si Çalışmaları V. Tiyatro’da 2006-2011, Kazı Dönemi Çalışmaları*, Rubbettino editore, Soveria Mannelli (CZ) 2012.

Mele 2004

Mele, A., *La tradizione su Kyme eolica*, in *Laguna* 2004, 27-32.

Pace 2016

Pace, R., *Kyme eolica in età classica e ellenistica. Uno sguardo attraverso le necropoli*, in I. Savalli-Lestrade (eds.), *L’Éolide dans l’ombre de Pergame*, Actes du Colloque International (Paris, 23-24 novembre 2012), in “Topoi, Orient Occident”, Supplément 14, 2016, 171-197.

Paoletti in print

Paoletti, M., *Statua in bronzo di un atleta corridore. Un recupero subacqueo dinanzi alla costa di Kyme*, in *La Marca in print*.

Parapetti 2004

Parapetti, R., *Il castello medievale a Kyme*, in *Laguna* 2004, 59-70.

Parapetti 2006

Parapetti, R., *I portici di Kyme. Progresso delle indagini lungo la linea di costa*, in *La Marca* 2006a, 121-132.

Parapetti 2017

Parapetti, R., *Un nuovo capitello a volute verticali da Kyme eolica*, in *La Marca* 2017d, 121-132.

Patitucci-Uggeri 1993

Patitucci, S. - Uggeri G., *Ceramica tipo “Zeuxippus” dal castello di in Turchia*, in “*Laguna* 1993, 71-101..

Patitucci-Uggeri 2001

Patitucci, S. - Uggeri G., *Kyme eolica e il castello bizantino*, in “*Rendiconti Pontificia Accademia*”, LXXII, 1999-2000 (2001), 47-112.

Patitucci 2006

Pettinato, G., *Kyme. La patria di Esiodo, cerniera tra Oriente e Occidente*, in *Laguna* 2004.

- Pettinato 2004** Patitucci, S., *Il castello bizantino di Kyme (Turchia)*, in N. Cucuzza e M. Medri (a cura di), *Archeologie. Studi in onore di Tiziano Mannoni*, Bari 2006, 187-192.
- Puglisi 2008** Puglisi, M., "Iconographic Choices in the Roman Provincial Coinage of Kyme (Aeolis)", in *II. International Congress on the History of Money and Numismatics in the Mediterranean World (Antalya 5-8 January 2017)*, Istanbul 2018, 305-326.
- Ragone 2003** Ragone, G., *Aristonico tra Kyme e Cuma (Ps.-Scymn. Vv. 236-253; Aug. De civ. Dei III 11)*, in B. Virgilio (a cura di), "Studi Ellenistici", XV., Pisa, 25-113.
- Ragone 2009** Ragone, G., *Cuma eolica*, in "Atti del Quarantottesimo Convegno di Studi sulla Magna Grecia", Taranto 27 Settembre - 1 Ottobre 2008, Napoli 2009, 39-71.
- Reinach 1889** Reinach, S., *Statues archiques de Cybele découvertes à Kyme*, BCH 13, 1889, 543.
- Scatozza Höricht 2007** Scatozza Höricht, L.A. (a cura di), *Kyme e l'Eolide. Da Augusto a Costantino*, Atti dell'incontro Internazionale di Studio. Napoli, 12-13 Dicembre 2005, Napoli 2007.
- Scatozza Höricht 2007a** Scatozza Höricht, L.A., *Le ricerche dell'Università Federico II di Napoli*, in Scatozza Höricht 2007a, 103-134.
- Scatozza Höricht 2010** Scatozza Höricht, L.A., *Kyme di Eolide e l'oro di Dioniso. Nuovo diadema dalla necropoli*, in "Arcäologischer Anzeiger", 1. Halbband 2010, 105-121.
- Scatozza Höricht 2014** Scatozza Höricht, L.A., *L'oro di Mida e Kyme di Eolide*, in *Aurum. Funzioni e simbologie dell'oro nel Mediterraneo antico*, in "Studia archaeologica" 193, M. Tortorelli (ed.), Roma 2014, 117-126.
- Scatozza Höricht 2017** Scatozza Höricht, L.A., *Cuma eolica e il lontano Occidente: nota in margine alla circolazione della ceramica*, in Cicala L. - Ferrara B. (a cura di), "Kithon Lydios". Studi di storia e archeologia con Giovanna Greco, Pozzuoli (NA) 2017, 331-343.
- Sağlamtimur 2007** Sağlamtimur, H., "Ege Gübre Neolitik Yerleşimi", içinde *Türkiye'de Neolitik Dönem-Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, İstanbul 2007, 359-376.
- Sudano 2017** Sudano, F., *Kyme eolica. Archeologia preventiva nell'area extraurbana della città antica. Resoconto preliminare delle campagne di scavo 2007 e 2008*, in La Marca 2017d, 95-120.

Taliano Grasso 2008

Taliano Grasso, A., *Il santuario della kourotraphos a Kyme eolica*, in "Collana del Dipartimento di Archeologia e storia delle arti", Ricerche, I, Università della Calabria 2008.

Taliano Grasso 2012a

Taliano Grasso, A., *Stele funeraria con motivo Man and Dog da Kyme eolica*, in "Orizzonti. Rassegna di Archeologia", XIII, Pisa-Roma 2012, 21-28.

Taliano Grasso 2012b

Taliano Grasso, A., *La tomba a camera di Rüzgâr Tepe a Kyme eolica (Aliaga, Turchia)*, in *RIASA Rivista dell'Istituto Nazionale d'Archeologia e Storia dell'Arte* Numero 67, III serie, anno XXXV, Fabrizio Serra Editore, Pisa - Roma 2012, 9-22.

Tarakcı-Selçuk 2013

Tarakcı, S.K. - Selçuk, T., "Batı Liman 1205 parsel kurtarma kazısı 2011", içinde 21. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 01-05 Nisan 2012 Marmaris, Ankara 2013, 185-198.

Teegen 2017

Teegen, W.R., *Gli uomini della necropoli bizantina sull'agorà di Kyme. Rapporto preliminare sugli studi antropologici e paleopatologici*, in *La Marca* 2017d, 299-310.

Tondo 1993

Tondo, 1993, *Gli studi sulla monetazione di Kyme tra Rinascimento e secolo dei lumi*, in *Laguna* 1993, 103-105.

Ürkmez-Dundar 2014

Ürkmez, Ö. - Dundar, E., *Remarks on the possible Uses of the Perfumed Oils, Ointments, and its Containers in the Cult of Dead from the fourth century BC to the second century AD: in the Light of the Necropoleis of Kyme, Colophon, and Patara*, in *Journal of Intercultural and Interdisciplinary Archaeology*, n. 01/2014, 51-72.

Verger-Pace-Jolivet 2013

Verger, S. - Pace, R. - Jolivet, V., *La fouille du Kelebek Tepe, un grand tumulus tardo-archaïque dans la nécropole nord de Kymè d'Eolide*, in "Anatolia Antiqua". *Revue internationale d'archéologie anatolienne*, XXI, Institut Français D'Etudes Anatoliennes Georges-Sumézil - CNRS USR 3131, De Boccard 2013, 245-260.

Virgilio 2017

Virgilio, B., *La lettera di Filetero a Kyme eolica e i decreti della città relativi a una fornitura di armamenti per la phylakè*, in *La Marca* 2017d, 147-168.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

Symposium Proceedings

Gryneion Antik Kenti ve Çevresi Arkeolojik Yüzey Araştırmaları [MYGAR]

Giriş

2018 yılı, ‘Myrina ve Gryneion Antik Kentleri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları’na, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün, 31.07.2018 tarih ve 94949537-161.01-E.638671 sayılı yazısına ekli 30.07.2018 tarih ve 94949537-161.01 -637162 Sayılı Yüzey Araştırması İzin Belgesiyle [Proje Numarası-YA013505 (2018)] birlikte başlanmıştır. İzmir İli, Aliağa İlçesi sınırlarında yer alan Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Aydın Adnan Menderes Üniversitesi adına başkanlığım tarafından yürütülen, ‘4. Dönem Arkeolojik Yüzey Araştırmaları ve Belgeme Çalışmaları’, 27 Ağustos-12 Eylül 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir².

1 Doç. Dr. Murat Çekilmez, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

2 Sağladıkları destekten ötürü T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Rektörlüğü’ne, Fen Edebiyat Fakültesi Dekanlığı’na, Aliağa Belediye Başkanı Serkan Acar ve Belediye Personeline, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’ne, İzmir Müzesi Müdürlüğü’ne, İzmir II Numaralı Kültür

İlk defa 2015 yılında başlayan, Arkeolojik Yüzey Araştırmaları'nın 2018 yılıyla birlikte 4. sezonu tamamlanmıştır.

'Myrina ve Gryneion Antik Kentleri Arkeolojik Yüzey Araştırması Çalışmaları', 2017 yılından itibaren Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenmektedir³. Bunun dışında Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından destek sağlanmıştır⁴. Araştırma ekibinin konaklama, yiyecek ve ulaşım ihtiyaçları konusunda Aliğa Belediyesi'nden destek alınmıştır. Yukarıda adı geçen kurum ve kuruluşlara yüzey araştırmalarına destekleri için araştırma başkanı olarak çok teşekkür ederim.

2018 çalışmalarına, araştırma başkan yardımcısı Dr. Emel Dereboyly Poulain, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Emre Erdan ve Dr. Öğr. Üyesi Aydın Erön, Biyoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Mesut Kırmacı, Arkeoloji Bölümü'nden Arş. Gör. Nihan Aydoğmuş ve Arş. Gör. Arzu Özver, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Mühendisliği Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Fethi Ahmet Yüksel, Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü'nden Arş. Gör. Emrah Özdemir, Arkeologlar Merve Arınç, Fevzi Özcan, Umut Kapuci, Pınar Taşpınar, Kemal Ersavaş ve Jeofizik Mühendisi Kerim Avcı ile birlikte Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü lisans programı öğrencileri katılmışlardır. 2018 yılı yüzey araştırmalarında Aydın Arkeoloji Müzesi'nden uzman Songül Erbay, Bakanlık temsilcisi olarak görev almıştır. Tüm yüzey araştırması ekibime, göstermiş oldukları üstün gayret ve özveriden ötürü çok teşekkür ederim.

Arkeolojik Yüzey Araştırması Alanı

Projenin başladığı 2015 yılından itibaren günümüze kadar yürütülen araştırmalarda çalışma sahasının kesin sınırları belirlenmiştir. Buna göre araştırma alanı genel olarak, Myrina ve Gryneion Antik Kentleriyle

Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne, yüzey araştırmasını destekleyen tüm kurum ve kuruluşlara içtenlikle teşekkür ederiz.

3 2018 yılı Myrina ve Gryneion Antik Kentleri Arkeolojik Yüzey Araştırmalar'ına destekleri nedeniyle Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na ve uzmanlarına teşekkür ederiz.

4 Myrina ve Gryneion araştırmaları, Adnan Menderes Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (ADU-BAP) tarafından FEF-18023 kodlu bireysel araştırma projesiyle desteklenmektedir.

çevresinden (territorium) oluşmaktadır. Çalışma alanı İzmir İli, Aliağa İlçesi sınırlarında, kuzeybatıda Karga Burnu'ndan kuzey doğuda Yüksekköy mevkiine uzanır, doğu sınırları düz bir hat halinde güneye doğru Kapukaya, Karakaya, Kalabak ve Karadivlit mevkiine, güneydoğu sınıırıysa Karaköy mevkiine uzanmaktadır. Aliağa ilçe merkezinin kuzeyinde yer alan güney sınır düz bir hat halinde doğudan batıya doğru Karaköy, Uzunburun ve Kayalanovası'ndan devam ederek güneybatıda Aliağa Limanı içerisindeki Tuzla Burnu'na kadar devam eder (Fig. 1).

Myrina-Gryneion Antik Kenti Çalışma Alanı

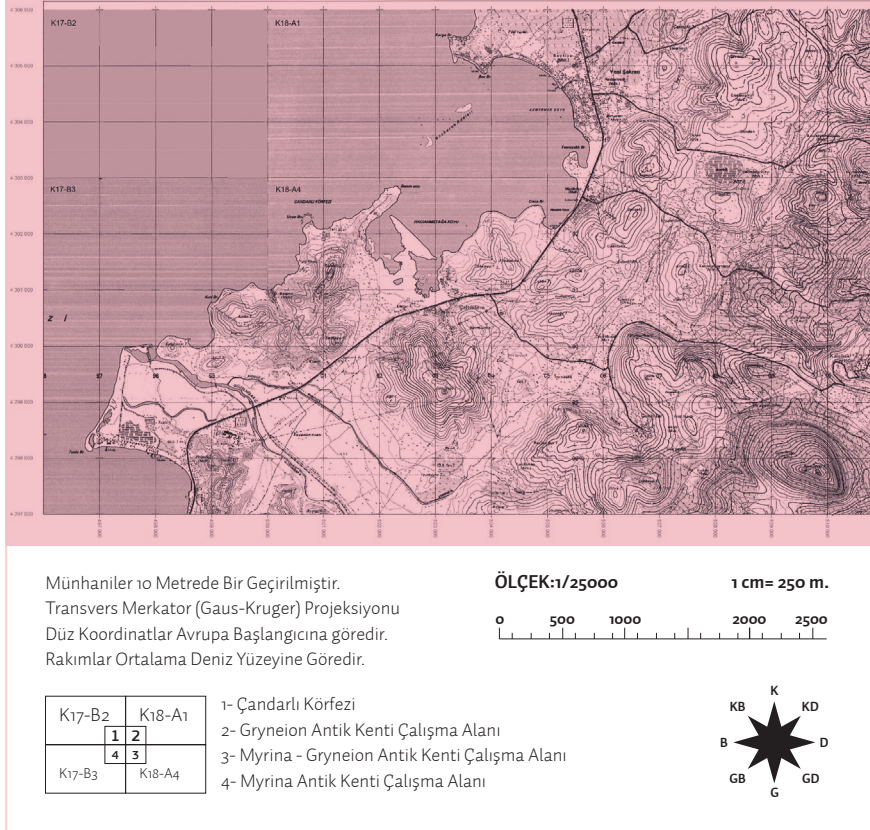

Fig. 1 Myrina ve Gryneion Antik Kentleri çalışma alanı. © MYGAR 2019, haz. A. Örgen.

Gryneion Antik Kenti

İzmir ilinin 51 km. kuzeybatısında, Aliğa İlçesi sınırları içerisinde, ilçe merkezinden 13 km. kuzeydoğudaki Temaşalık Burnu üzerinde yer alan Gryneion, İzmir-Çanakkale karayolu üzerindedir. Karayolu, yerleşimi doğu ve batı alanı olmak üzere iki bölüme ayırmıştır. Elaitikos (Çandarlı) Körfezi içerisinde kuzeyindeki Akmermer ve güneyindeki Mersinli Koyu arasında yarım ada ve kara bağlantısı üzerinde konumlanmıştır. Hacıömerli Mahallesi sınırları içindeki Gryneion'un kuzeydoğusunda Yenişakran Mahallesi, güneybatısında Çaltılıdere Mahallesi yer almaktadır. Antik Çağ'da kuzeyinde Pitane ve Elaia, güneyinde Akhaion Limen (Çaltılıdere Höyüğü?), Myrina, Kyme, ve Tisna/Titne, doğusunda Aigai Antik Kentleri arasında yer almaktadır⁵.

İlk defa Herodotos⁶ daha sonra Ksenophon⁷ ve Yaşlı Plinius⁸ kent hakkında bilgiler vermektedir. Baltazzi, Myrina ve Gryneion'un Pergamon topraklarının sınırları içinde kaldığını düşünmektedir⁹. Reinach, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki bir Apollon heykelini değerlendirdiği 1896 yılındaki yayınında Gryneion Apollon Tapınağı'ndan bahsetmektedir¹⁰. G. Bean, Myrina'nın kuzeyinde bulunan Gryneion'un zamanla bağımsızlığını yitirip Myrina'ya bağlandığını, kentin Gryneion'da bulunan Apollon kutsal alanı nedeniyle önemli olduğunu belirtmektedir. M.S. 106 yılında geçirdiği deprem sonrası Hristiyanlığın yükselişle birlikte kentin kutsal yerlerinin önemini kaybettiğini aktarmaktadır¹¹. 1979 yılı Kyme kurtarma kazısı kapsamında, Myrina ve Gryneion Antik kentlerine değinilmektedir¹². S. Lagona, 1982 yılındaki Anadolu'nun Batı kıyısının topografisi ve Kyme kazı kampanyası başlıklı çalışma kapsamında Larissa, Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinde topografik araştırmalar

5 Öztürk – Güloğlu – Girgin 2014, 190 – 201; Öztürk – Girgin – Güloğlu – Leygara 2014, 531 – 546; Öztürk – Güloğlu – Leygara 2015, 375 – 384; Çekilmez 2016a; Çekilmez 2016b; Çekilmez 2017a, 157 - 174; Çekilmez 2017b, 21 - 23; Çekilmez 2018a, 199 - 218; Çekilmez 2018b, 23 - 41; Çekilmez 2018c; Çekilmez 2019a, 199 - 218; Çekilmez 2019b, 67 – 86.

6 Herodotos. 1. 149.

7 Ksenophon. Hell. 3. 1.

8 Plinius. Nat. Hist. 5. 32.

9 Baltazzi 1881, 283-284.

10 Reinach 1886, 157.

11 Bean 1997, 87.

12 Uçankuş 1980, 139 vd.

yürütmüştür. Özellikle Bean'in yayınlarından yola çıkılarak kentin daha önce tanımlanmayan bölümlerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Liman ve bu yapıyla bağlantılı uzun bir dalgakıran ve yuvarlak bir kule tespit edilmiştir. Yüzey araştırmalarında seramik parçaları, bronz bir yüzük ve fırınlanmış seramik parçalarına rastlanmıştır¹³.

H. Malay, 1983 yılında yayınlanan Kyme'de bulunan üç yeni dekret adlı yayınında yazıtlardan yola çıkarak Kyme'de bir Homonia tapınağı olduğunu belirtir. Araştırmacı bu görüşten yola çıkarak tapınağın vatandaşlar, Roma ya da komşu bir kentle Kyme arasındaki dostluğu pekiştirmek için kurulmuş olabileceğini belirtir. Bunun dışında Kyme ve Myrina arasında ortak bir Homonia parasının olduğunu, bu nedenle Homonia Tapınağı'nın Kyme ve Myrina arasındaki dostluk ve kardeşlik duygularını pekiştirmek için yapılmış olabileceğini belirtir. Aynı yayındaki üçüncü yazıtta bahsedilen Arkhippe'nin şehre bağışladığı tarlaların Akhaia Bölgesi'nde (Khoros Akhaios) olduklarından hareketle Myrina ve Gryneion arasındaki Akhaion Limen'dan söz edildiği belirtilmektedir¹⁴. 2001 yılındaysa Erkanal ve İren tarafından Myrina'nın çevresindeki Hatundere köyü çevresi Musabey köyü, Menemen ve Sakaltepe'de yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. 2001-2003 yılları arasında aynı araştırmacılar tarafından kuzey İzmir-Menemen araştırmaları kapsamında diğer merkezlerle birlikte Myrina ve Gryneion'u da kapsayan Güney Aiolis bölgesi yüzey araştırmalarına devam edilmiştir¹⁵. Yasemin Tuna-Nörling, *Attika Siyah Figür Seramiği'nin Batı Anadolu'da Yayılımı* adlı çalışmasında, Aiolis Bölgesi örnekleri arasında Myrina ve Gryneion buluntularından bahsetmektedir. Araştırmacı, Aiolis ve Lesbos'ta M.Ö. 600-450 tarihleri arasına tarihlenen seramiklerin birçoğunun M.Ö. 575-525 arasından olduğunu ve yüzyılın sonuna doğru eserlerin miktarında azalma olduğunu belirtir¹⁶. Foça tarafından 2011 yılında tamamlanan Aliğa İlçesi sınırlarındaki Kendirci mevkii, İDÇ liman kurtarma kazısında ortaya çıkarılan bir grup mezar incelenmiştir. Araştırmacı, M.Ö. 8. yüzyılın başlarında Anadolu kıyılarıyla Aliğa Körfezi çevresinde Aiolis Bölgesi'ne ait 12 kent devletinin konfederasyon oluşturacak şekilde birleştiğini ve bu birliğin dini birleşim ya da ortak kutsal alanının

13 Lagona 1983, 45 vd.

14 Malay 1983, 44 vd.

15 İren 1993, 1 vd; Erkanal Öktü - İren 2004, 245 vd.

16 Yasemin Tuna - Nörling 1994, 439 vd.

Gryneion'daki Apollon kutsal alanı olduğunu belirtir¹⁷. Myrina ve Gryneion Antik Kentlerindeki kalıntıların belirlenmesi, kentlerin birbiri ve çevresiyle ilişkilerinin araştırılmasına yönelik olarak 2015 yılından itibaren devam eden belgeleme çalışmaları kapsamında araştırma programına bağlı olarak çalışmalara devam edilmiştir (Fig. 2).

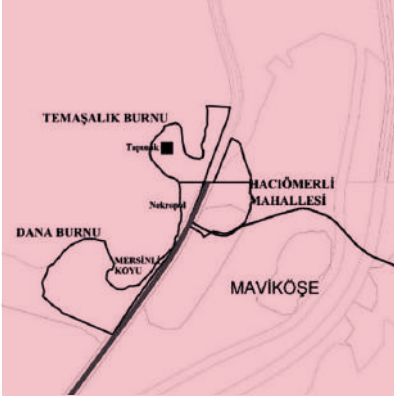

Fig. 2 Gryneion'da saptanan arkeolojik alanlar, © MYGAR 2019.

Gryneion Apollon Tapınağı Araştırmaları

Gryneion'daki Apollon Tapınağı hakkında Strabon¹⁸, Pausanias¹⁹ ve Yaşlı Plinius²⁰ gibi Antik Çağ yazarları bilgiler vermektedir.

Myrina basımlı sikkeler üzerinde de en çok karşımıza çıkan tanrı Apollon'dur²¹. M.Ö. 160-140 arasına tarihlenen Myrina basımlı bronz sikkelerin ön yüzünde genellikle sağa dönük çelenkli Apollon başı, arka yüzdeyse ayakta ve sağa

dönük Apollon Grynios, sol elinde defne dalı, sağ elinde phiale taşımaktadır²². Hellenistik Dönem örnekleri dışında Roma İmparatorluk Dönemi'nde de Apollon sikkeler üzerinde en çok karşımıza çıkan tanrıdır. Marcus Aurelius Dönemi'ne tarihlenen Myrina basımlı bir sikkenin ön yüzünde sağa, sakallı İmparator başı verilirken arka yüzde ayakta, himation giyimli, sağ elinde patera, sol elindeyse defne dalı tutan Gryneion Apollon'u betimlenmiştir²³. İ.S. 193-211 yılları arasında Septimus Severus ve Julia Domna dönemlerine tarihlenen Myrina basımlı bronz bir sikkenin arka yüzünde bir tapınağın

17 Foça 2011, 5 vd.

18 Strabon. 13. 3. 5.

19 Pausanias. 1. 21. 7.

20 Plinius. Nat. 5. 32.

21 M.Ö. 160-140 arasına tarihlenen Myrina basımlı bronz sikkelerin ön yüzünde genellikle sağa dönük çelenkli Apollon başı, arka yüzdeyse ayakta ve sağa dönük Apollon Grynios, sol elinde defne dalı, sağ elinde phiale taşımaktadır, bkz. Hoover – Macdonald 1999-2000, Fig. 1.

22 Hoover – Macdonald 1999-2000, Fig. 1.

23 Wroth 1894, BMC 43.

Fig. 3 Gryneion yerleşimi, 2018 yılı araştırmaları, © Mygar 2019.

ön cephesi betimlenmiştir²⁴. Buradaki betimlemede, alınlıklı ve cephesinde altı adet sütunu bulunan (hexastyle) tapınağın ortasında ayakta ve himation giyimli olan Gryneion Apollonu, sağ elinde patera, sol elindeyse defne dalıyla birlikte betimlenmiştir²⁵.

1912 yılında yayınlanan *Altartümer von Pergamon I* adlı yayında Conze ve diğer araştırmacıların üzerinde durdukları alanlardan biri de Myrina ve Gryneion yerleşimleridir. Araştırmacılar, ilk olarak Apollon Tapınağı'yla ünlü Gryneion'un lokalizasyonu konusunda önerilerde bulunur. Daha sonra kentin Şakran Burnu ile Hacıahmet Ağa mevkii arasında olduğu belirtilir. Strabon tarafından bahsedilen Akhalıların Limanı (Akhaion Limen) adlı bölge kentin güneyine yerleştirilmektedir²⁶. Araştırmacılara göre Gryneion, özellikle mimari parçalar ve diğer kalıntılar nedeniyle, "Yahudi Kalesi" anlamına gelen Çıfıt Kalesi'yle aynı alanda yer almaktadır. Burada yapılan çalışmalarda, 68x84 metre ölçülerinde dörtgen planlı ve 1.70 m. kalınlığında duvarları, düzensiz taşlardan örülmüş bir Orta Çağ kalesinden bahsedilmektedir.

24 Wroth 1894, BMC Myrina 44.

25 Franke 2007, 76, Nr. 335, (1668).

26 Conze vd. 1912, 98 vd.

Bu dörtgen formlu yapının yanında architrav bloklarıyla birlikte sütun tam- burları tespit edilmiştir. Araştırmacılara göre Çifit Kalesi, deniz seviyesinden 3 m. kadar yukarıda bir teras üzerinde yer almaktadır. Gryneion’da böyle bir yapının Apollon Tapınağı’ndan daha geç dönemden olması gerektiği üzerinde durulmuştur²⁷.

46

Fig.4 Gryneion yerleşimi, 2018 yılı araştırmaları, © Mygar 2019.

Gryneion’daki Apollon Tapınağı konusunda en kapsamlı çalışmaysa G. Ragone’nin, 1990 yılında Studi Ellenistici III’de yayınlanan, “Il Tempio di Apollo Gryneios in Eolide, Testimonianze Antiquarie, Fonti Antiche, Elementi per la Ricerca Topografica” adlı makalesidir²⁸. Araştırmacı, 1988 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında yürüttüğü yüzey araştırmalarının verilerine göre çalışmayı tamamlamıştır. Çalışmanın başlangıcında 1447-1954 yılları arasında Gryneion ve Apollon Tapınağı’yla ilgili yapılan araştırmalar aktarılmıştır. Bu kapsamda eskiden günümüze doğru Anconalı Ciriaco, Chandler, Leake, Texier, Pullan, Pottier ve Reinach’ın Gryneion ve tapınak konusundaki anlatımlarına yer verilmiştir. Araştırmacıya göre 1883 yılında İstanbul Müzesi Müdürü Osman Hamdi Bey’in öncülüğünde, Demosthenes Baltazzi Bey ve Fransızlar tarafından bu alanlarda kazı çalışması yapılmasına ve daha geniş çapta araştırma

27 Conze vd. 1912, 98 vd.

28 Ragone, G., “Il Tempio di Apollo Gryneios in Eolide, Testimonianze Antiquarie, Fonti Antiche, Elementi per la Ricerca Topografica”, Studi Ellenistici III, 1990, 9-111. Ragone’nin İtalyanca makalesinin Türkçe çevirisi için Prof. Dr. Ersin Doğer’e çok teşekkür ederim.

yürütülmesine karar verilmiştir. Bunun dışında W. von Diest ve diğer araştırmacılar tarafından 1886 yılının Nisan ve Haziran ayları arasında Pergamon ve çevresindeki alanlar konusunda araştırmalar yürütüldüğü belirtilir. 1887’de tekrar von Diest tarafından Gryneion’un ziyaret edildiği, 1912’de Schuchhardt tarafından bir araştırma yürütüldüğü ve 1964 yılında Stark’ın, Gryneion ve tapınağın yeri konusunda önerilerde bulunulduğu aktarılmıştır²⁹. Ragone çalışmanın devamında Gryneion yarımadası ve bölgesinin o günkü durumu konusunda elde ettiği verileri aktarır. Ragone, ilk olarak bölgenin topografyası üzerinde durmaktadır. Daha sonra deniz kenarındaki dörtgen alanda Orta Çağ ve Bizans Dönemi’ne ait duvar bloklarıyla birlikte yivsiz sütun tamburlarının bulunduğu belirtilmiştir. Aynı alanda Klasik, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi’ne ait seramik parçalarının bulunduğu, özellikle Keene ve Meriç tarafından saptanan M.Ö. 2. bin yılına ait seramik parçaları nedeniyle kentte M.Ö. 2. binden itibaren yerleşimin olması gerektiği belirtilmiştir³⁰.

L. Keene, 1959 yılında *Türk Arkeoloji Dergisi*’nde yayınlanan makalesinde 1957 yılında İzmir-Bergama yol yapımı sırasında Gryneion’da yapılan kazı çalışmaları ve buluntuları değerlendirmiştir³¹. 1992 yılında, Gryneion’da, İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürü T. Özkan tarafından kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı, literatüre değindikten sonra yarım ada üzerinde Apollon Tapınağı’nın olması gereken yerde *Çıfıt Kalesi* olarak adlandırılan geç dönem yapısının kalıntılarının bulunduğunu belirtir³². Gryneion Apollon Tapınağı ve korusu hakkındaki en önemli ve kapsamlı çalışmaysa E. Doğer ve H. Ortaç tarafından ele alınan, “*Osmanlı Dönemi’nde Güzelhisar-ı Menemen Kazası Tahrirlerinden (15.-17. Yüzyıllar) Hareketle Apollon Gryneion Kutsal Korusu’nun Sınırları Üzerine Yeni Veriler*” adlı makaledir. Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2. Cildi kapsamında, 2018 yılında yayınlanması planlanan çalışmada Antik kaynaklar tarafından aktarılan veriler ve diğer bilgiler detaylı olarak sunulmuştur³³.

29 Ragone 1990, 9 vd.

30 Ragone 1990, 38.

31 Keene 1959, 55-59.

32 Özkan 1994, 2.

33 Doğer – Ortaç 2018, 45 – 59.

Gryneion'daki Apollon Tapınağı'nın olası yerini belirlemek ve günümüze ulaşan kalıntıları hakkında bilgi toplamak amacıyla yarımada da 2015 yılından itibaren çalışmalara devam edilmiştir (Fig. 3 -4). 2018 yılında yapılan araştırmalarda öncelikli amacımız Apollon kültü ve suyla olan ilişkisidir. Bu nedenle Apollon kültü ve çevresinde Antik Çağ'dan günümüze kadar ulaşan olası su kaynakları, havuzlar, çeşmeler ve kuyular konusunda araştırmalar yapılmıştır. Temaşalık yarımadasında yer alan 8 numaralı parselin kuzeyindeki bahçe içerisinde bir su kuyusuna rastlanmıştır. Yapılan incelemede yaklaşık 10 m. derinliğe sahip olan kuyunun hem Antik Çağ'da hem de günümüzde kullanıldığı anlaşılmıştır. Aynı alanda yer alan sulak bitkiler, alanının su açısından zengin bir bölge olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde 1039 numaralı parselin güneyindeki tarlada diğer su kuyusuna rastlanmıştır (Fig. 5 - 12).

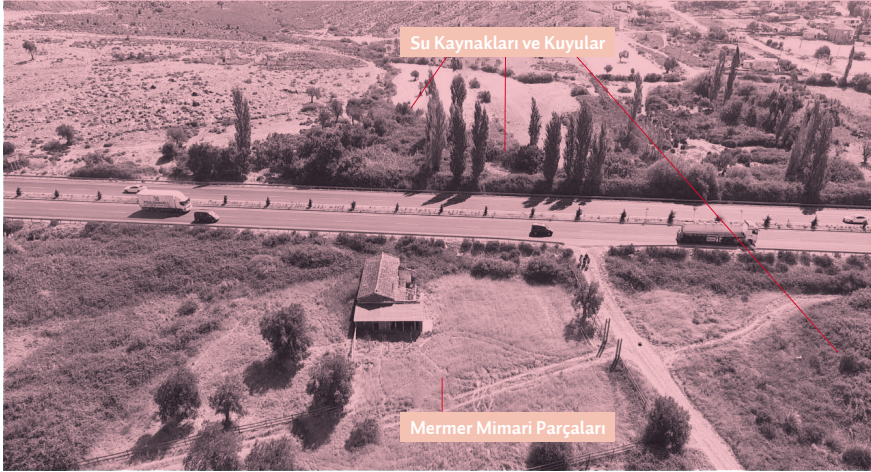

Fig. 5 Kuyu ve su kaynaklarının bulunduğu alan, © Mygar 2019.

Fig. 6 8 numaralı parselin kuzeyindeki bahçe içerisinde yer alan bir su kaynağı, © Mygar 2019.

Fig. 7 1039 numaralı parselin güneyindeki su kuyusu, © Mygar 2019.

1005 numaralı parselin güney batısında günümüzde hala akan büyük bir kuyuya rastlanmıştır. Diğerlerine göre daha büyük boyutlu olan kuyu yaklaşık 5 m. derinliğe sahiptir.

Fig. 8 1005 numaralı parselin güney batısında yer alan su kaynağı, © Mygar 2019.

Fig. 9 1005 numaralı parselin güney batısında yer alan su kaynağı, © Mygar 2019.

Devam eden çalışmalar sırasında 1003 numaralı parselde, 1.60 m. uzunluğunda, 1.35 m. genişliğinde, 0.76 m. derinliğinde diğer kuyu tespit edilmiştir. Bu kuyunun çevresindeki daire formlu duvar sırasındaki taşlardan en iyi korunmuş örnek, 33x25 cm. llerindedir.

Fig. 10 1003 numaralı parselde yer alan su kaynağı,  Mygar 2019.

Aynı alanda 1955 yılında devşirme malzeme kullanılarak inşa edilmiş bir halk çeşmesine rastlanmıştır. 1.70 m. yüksekliğindeki eşme, 1.50 m. genişliğe ve 0.74 m. derinliğe sahiptir.

Fig. 11 1955 yapımı halk eşmesi,
 Mygar 2019.

Yarımada'nın doğusunda yer alan 1043 numaralı parselde yapılan çalışmalar-da, bir mimari yapıda kullanıldığı anlaşılan çok sayıda mermer parçanın tarlanın yüzeyine dağıldığı tespit edilmiştir.

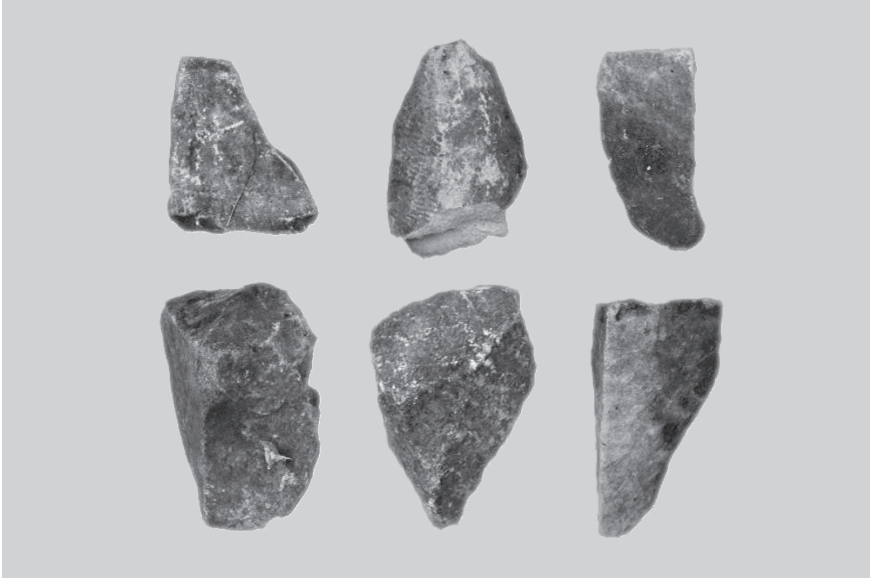

Fig. 12 1043 numaralı parselde saptanan mermerden mimari parçaları, © Mygar 2019.

Gryneion Karakuyulu Mevkii Araştırmaları

2018 yılında, Gryneion Antik Kenti ve Hacıömerli Mahallesi'nin doğusunda yer alan Karakuyulu mevkinde araştırmalara başlanmıştır. İzmir İli, Aliğa İlçesi, Hacıömerli Mahallesi, Karakuyulu-Temaşalık Mevkii, 12 pafta, 194 numaralı parselin orta kısmında 8 m. çapında, 1, 25 m. kalınlığında bir duvarla çevrili, dökülen molozlarla birlikte toplam çapı 14,30 m. olarak belirlenen 1 numaralı tümülüs tespit edilmiştir (Fig. 13 -14).

51

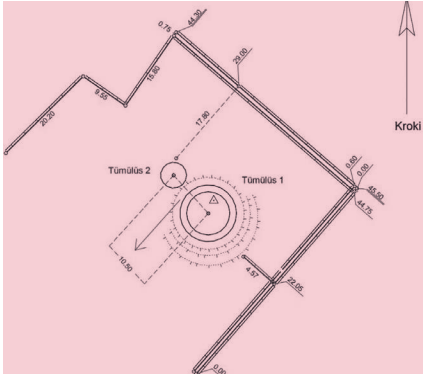

Fig. 13 Gryneion, Karakuyulu Mevkii, 1 ve 2 numaralı Tümülüsler kroki çizimi, © Mygar 2019, A.

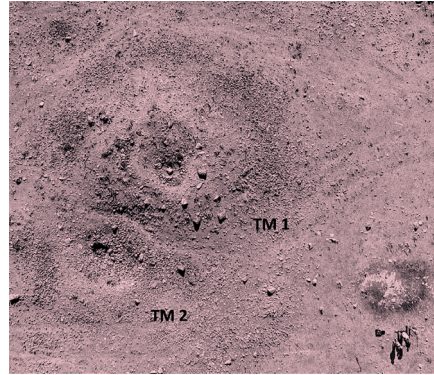

Fig. 14 Gryneion, Karakuyulu Mevkii, 1 ve 2 numaralı Tümülüsler, © Mygar 2019.

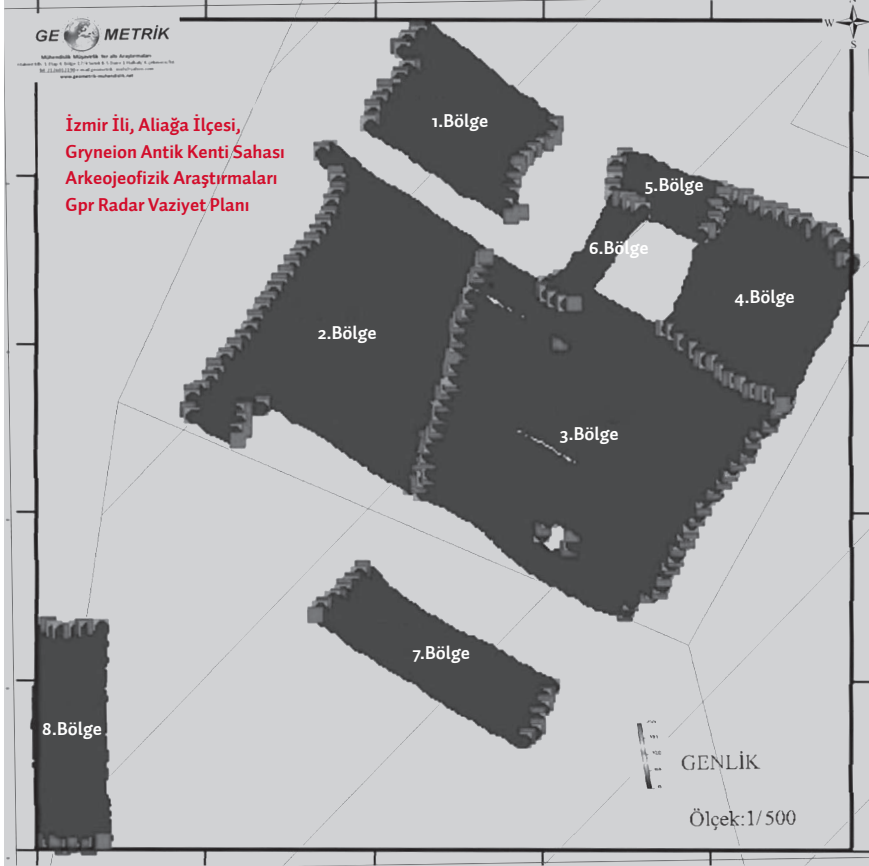
Tümülüsü çeviren duvarlar harçsız, kuru duvar tekniğindeki taşlardan yapılmış olup bu taşlardan korunan bir tanesi 85 cm. uzunluğunda, 57 cm. genişliğinde ve 48 cm. yüksekliğindedir. İyi korunan diğer bir örneğe 70 cm. uzunluğundadır. Tümülüs 1'e bitişik durumda, kuzeybatı yönünde daha küçük boyutlu ikinci bir Tümülüs tespit edilmiş ve Tümülüs 2 olarak adlandırılmıştır. İki Tümülüs arası mesafe 10,50 m'dir. 2 numaralı Tümülüs, kuzey-güney yönünde 9,70 m. uzunluğunda, doğu-batı yönünde 7, 60 m. genişliğindedir. Gömü alanı 1, 14 m. uzunluğunda ve 80 cm. çapında, derinliğiye ölçülebildiği kadarıyla 1 m. olarak belirlenmiştir. Kuru moloz taşların üst üste bindirilmesiyle üzeri örtüldüğü anlaşılan gömü alanının güneyinde ortalama 4 m. uzunluğunda ve 2,40 m. genişliğinde ikinci bir gömü alanı tespit edilmiştir.

1 numaralı Tümülüsün 8,60 m. doğusunda, kuzey-güney doğrultulu 45,50 m. uzunluğunda ve 60 cm. kalınlığında harçsız moloz taşlardan oluşturulmuş bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Duvarı oluşturan taş örneği 20 cm. uzunluğunda ve 20 cm. genişliğindedir. Bunun dışında çeşitli boyutlarda kullanılan taşlar da görülmektedir. Aynı duvarın kuzey ucundan 29 m. batı yönüne devam ettiği gözlemlenmektedir. Duvarın kuzeydoğu köşesinin 20,70 m. güneyinde Tümülüs 1'e doğru doğu-batı doğrultulu uzanan 4,57 m. uzunluğunda ve 60 cm. genişliğinde ayrıca bir duvar tespit edilmiştir. Duvar çift sıra taşlarla sırt sırta harçsız örülmüştür. Tümülüs 1'in kuzeyinde, kuzey-güney doğrultulu 17, 80 m. uzunluğunda 75 cm. kalınlığındaki duvar kalıntısı kuzey ucta batı yönünde 15,30 m. devam etmektedir. Kuzeybatı köşede güney yönüne 16,55 m. uzunluğunda devam ettiği, batı yönüne 9,55 m. dönüş yaptıktan sonra tekrar güney yönüne 20,20 m. uzandığı tespit edilmiştir. Ayrıca Tümülüs 2'nin kuzeyinde kuzey-güney doğrultulu 15,92 m. uzunluğunda bir duvar daha tespit edilmiştir. Bu duvar, kuzeyindeki 15,30 m. uzunluğunda ve 75 cm. kalınlığındaki doğu-batı doğrultulu duvara bağlanmaktadır. Yukarıda ölçüleri belirtilen duvarların iki tümülüsü çevrelediği ve bazı noktalarda kendi içerisinde mekânlar oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Gryneion'daki Arkeojeofizik Çalışmaları

2017 yılından itibaren gerçekleştirilen Gryneion Arkeojeofizik Çalışmaları, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Mühendisliği'nden Dr. Öğr. Üyesi Fethi Ahmet Yüksel ve Jeofizik Mühendisi Kerim Avcı tarafından yapılmaktadır. Eski dönemlere ait kalıntıların tahkiki amacıyla jeofizik yöntemlerden biri olan Jeoradar (Yerradarı-GPR) yöntemi kullanılmıştır.

Yapılan jeofizik çalışmalar sonucunda iki boyutlu (2D) ve üç boyutlu (3D) Jeoradar yeraltı görüntüleri elde edilmiştir (Fig. 15 - 20).

53

Fig. 15 2017 yılında arkeojeofizik çalışması yapılan alanlar, © Mygar 2019.

Fig. 16 2017 ve 2018 yılında arkeojeofizik çalışması yapılan alanlar, © Mygar 2019.

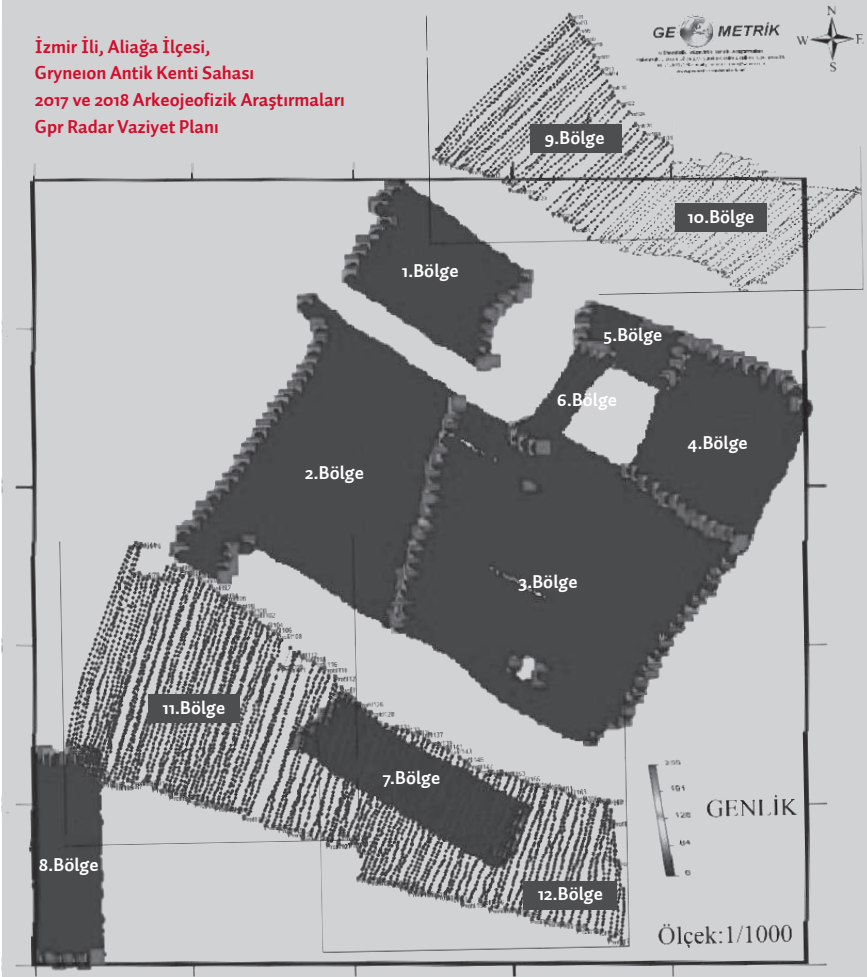

Fig. 17 2018 yılında arkeojeofizik çalışması yapılan alanlar, © Mygar 2019.

Fig. 18 2018 yılı arkeojeofizik çalışmaları, © Mygar 2019.

Gryneion'da yer alan Apollon kutsal alanının kuzeyindeki 9 numaralı bölgede yapılan ölçüm çalışmalarında, anomali dağılımı kat haritalarında yüksek genlikli anomaliler gözlenmiştir. Belirlenen bu yüksek genlikli anomaliler, lineer uzanımlı, paralel gidişli, kare, dikdörtgen şekilli, köşeli, geometrik formda görüntülenmiştir. Alanın batısında doğrusal uzanımlı yüksek genlikli anomaliler dikkat çekmektedir. Alanın doğusunda yaygın olarak köşe formunda anomali dağılımları görüntülenmiştir

Gryneion'da yer alan Apollon kutsal alanının kuzeyindeki 10 numaralı bölgede yapılan ölçüm çalışmalarında, anomali dağılımı kat haritalarında yüksek genlikli anomaliler gözlenmiştir. Belirlenen bu yüksek genlikli anomaliler, lineer uzanımlı, paralel gidişli, kare, dikdörtgen şekilli, köşeli, geometrik formda görüntülenmiştir. Alanın ortasında, doğu ve batı kesimlerinde yoğun köşe formu ve doğrusal gidişli yüksek genlikli anomali dağılımları görüntülenmiştir. Gryneion'da yer alan Apollon kutsal alanının güneyindeki 12 numaralı bölgede yapılan ölçüm çalışmalarında, anomali dağılımı kat haritalarında yüksek genlikli anomaliler gözlenmiştir. Belirlenen bu yüksek genlikli anomaliler, lineer uzanımlı, paralel gidişli, kare, dikdörtgen şekilli, köşeli, geometrik formda görüntülenmiştir. Alanın ortasında doğrusal gidişli anomali dağılımı dikkati çekmektedir.

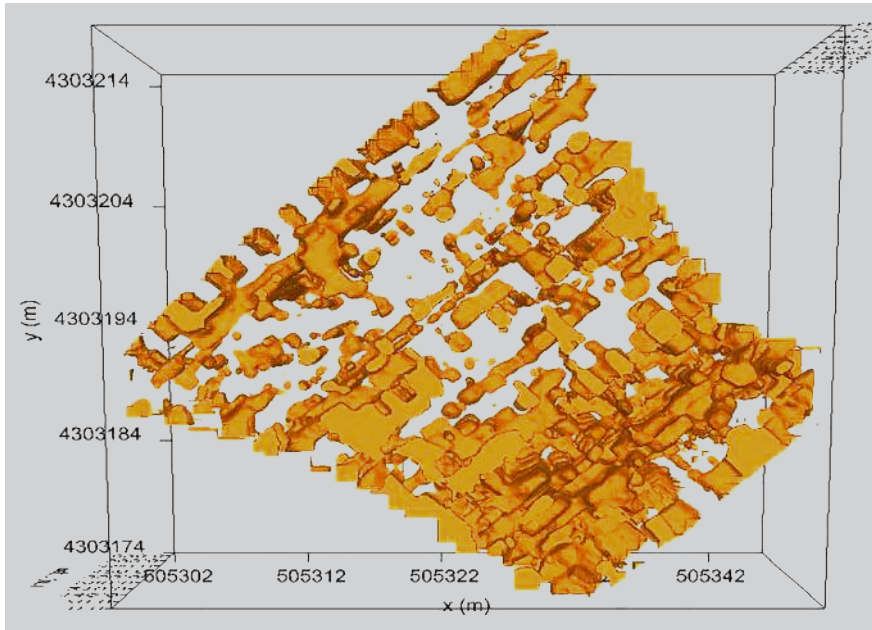

Fig. 19 9 numaralı bölgenin sadece yüksek genlikli anomalilerin alan içerisinde dağılımını gösteren, üç boyutlu (3D hacimsel volümetrik) küp model jeoradar üstten görünümü, © MYGAR 2019.

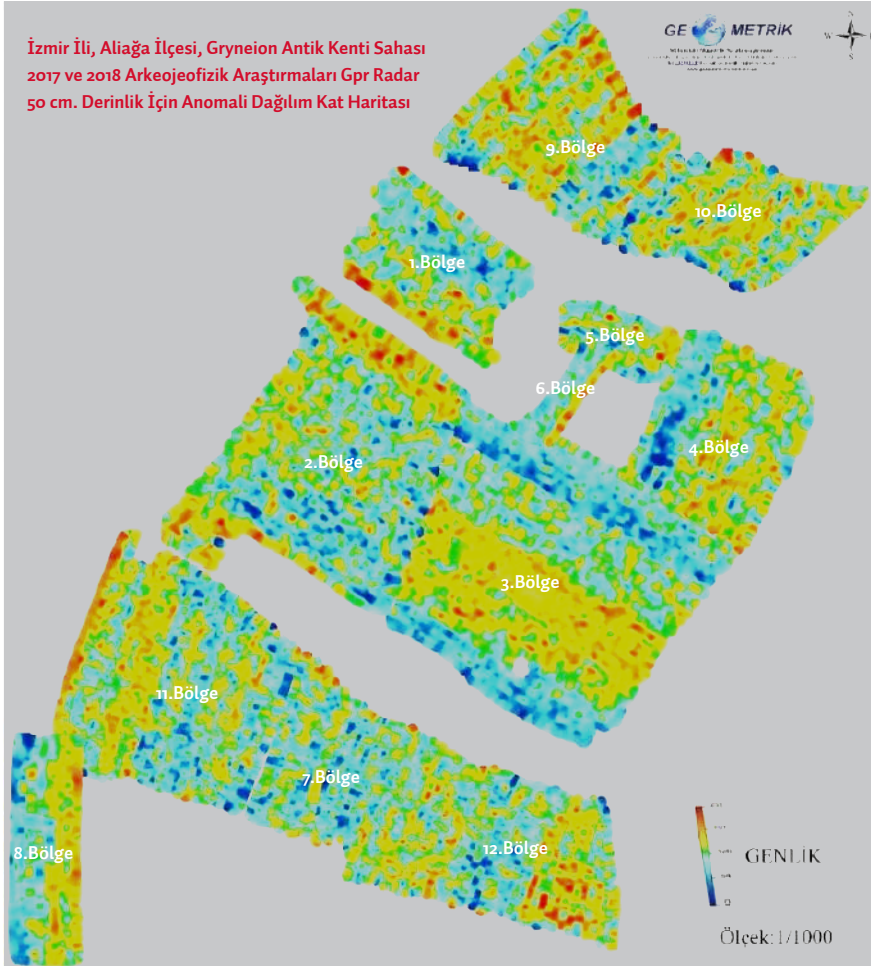

Fig. 20 2017 ve 2018 yılı, 50 cm. derinlik için anomali dağılımı kat haritası, © Mygar 2019.

Yayın ve Değerlendirme Çalışmaları

2017 yılında yapılan araştırmalar ve elde edilen buluntular, *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar* 1. Cildi, Aliğa Kent Kitaplığı Dizisinin 3. yayını olarak, Aliğa Belediyesi'nin destekleriyle M. Çekilmez ve E. Dereboylu Poulain editörlüğünde bilim dünyasına sunulmuştur. (Fig. 21).

2018 yılında arkeolojik yüzey araştırmalarının 2. Cildi, *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Son Araştırmalar ve Disiplinlerarası Çalışmalar* M. Çekilmez-E. Dereboylu Poulain ve E. Erdan editörlüğünde yayınlanmıştır (Fig. 22).

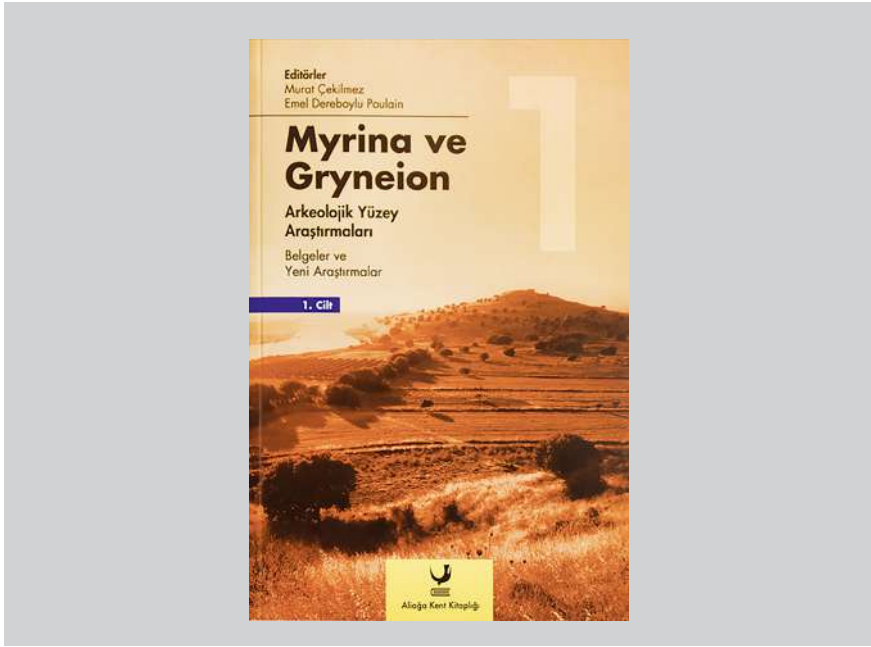

Fig. 21 2017 yılında yayınlanan Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 1. Cildi, © Mygar 2019.

57

Fig. 22 2018 yılında yayınlanan Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2. Cildi, © Mygar 2019.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Herodotos	<i>Historiai.</i>
Ksenophon	<i>Hellenica.</i>
Plinius	<i>Naturalis Historia.</i>
Strabon	<i>Geographika.</i>
Cornelius Tacitus	<i>Annales.</i>

Modern Kaynaklar

Baltazzi 1881	Baltazzi, D., “Borne des Pergaménien”, BCH 5, 283-284.
Bean 1997	Bean, G. E., Eski Çağ’da Ege Bölgesi, Arion Yayınları, İstanbul.
Conze vd. 1912	Conze, A., - Berlet, O., - Philippson, A., - Schuchhardt, C., - Graber, F., Stadt und Landschaft, AvP 1, Berlin.
Çekilmez 2016a	Çekilmez, M., “Yüzey Araştırmaları Işığında Myrina Nekropolü”, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, V. Arkeoloji Sempozyumu, Anadolu, Arkeoloji, Zaman ve Mekan, Bildiri Özetleri Kitapçığı, 2016.
Çekilmez 2016b	Çekilmez, M., The archaeological survey project of Myrina and Gryneion in Aiolis Region (Turkey), World Multidisciplinary Earth Sciences Symposium” in the city of romance Prague (Czech Republic) during 5-9 September 2016.
Çekilmez 2017a	Çekilmez, M., “2015-2016 Yılları Yüzey Araştırmalarına Göre Myrina Nekropolü”, Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar, 1. Cilt, ed. Murat Çekilmez - Emel Dereboylu Poulain, Ankara, 2017, 157-174.
Çekilmez 2017b	Çekilmez, M., “Myrina ve Gryneion Sikkeleri Işığında Tanrı ve Kültler/Gods and Cults in the Light of Coins From the Myrina and Gryneion”, Uluslararası Ege Dünyası Liman Kentleri Sikkeleri, Mühür ve Ağırılıklar Sempozyumu, 01-02 Kasım 2017, İzmir ve Manisa, Bildiri Özetleri Kitapçığı, Manisa, 2017, 21-23.
Çekilmez 2018a	Çekilmez, “M, 2016 Yılı Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları (MYGAR) - 2. Sezon, 35. AST, 2. Cilt”, 199 - 218.

- Çekilmez 2018b** Çekilmez, M., “2016 Yılı Myrina ve Gryneion Antik Kentleri Arkeolojik Yüzey Araştırması (MYGAR) Raporu (2. Sezon), Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları (MYGAR) Archaeological Surveys on Myrina and Gryneion (MYGAR) Son Araştırmalar ve Disiplinler Arası Çalışmalar”, Ankara, 23 - 41.
- Çekilmez 2018c** Çekilmez, M., *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Araştırma Alanı, Kalıntılar ve Geleceğe Yönelik Planlar, 1. Aliğa Sempozyumu Bildirileri, Aliğa Kent Kitaplığı Dizisi: 5*, ed. Murat Çekilmez - Serdar Vardar, Ankara.
- Çekilmez 2019b** Çekilmez, M., “Gryneion Antik Kenti”, *Aliğa ve Çevresindeki Antik Kentler, Kyme, Myrina, Gryneion, Tisna, Elaia, Aigai, Larisa*, ed. M. Çekilmez, Aliğa Kent Kitaplığı 9, Ankara, 67 - 86.
- Doğer -Ortaç 2018** Doğer, E.,- Ortaç, H., “Osmanlı Dönemi’nde Güzelhisar-ı Menemen Kazası Tahrirlerinden (15.-17. Yüzyıllar) Hareketle Apollon Gryneion Kutsal Korusu’nun Sınırları Üzerine, Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırması, Son Araştırmalar ve Disiplinler Arası Çalışmalar, 2. Band”, Ankara, 45 - 59.
- Erkanal Öktü-İren 2004** Erkanal Öktü, A., - İren, K., “Güney Aiolis Yüzey Araştırması 2003, 22. AST 1”, 259-270.
- Foça 2011** Foça, S., “İzmir İli Aliğa İlçesi Kendirci Mevkii İDÇ Liman Kurtarma Kazısı’nda Ortaya Çıkarılan Bir Grup Mezarın İncelenmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Franke 2007** Franke, P. R., Roma Döneminde Küçükasya, Sikkelerin Yanışmasında Küçük Asya, Ege Yayınları, İstanbul.
- Hoover-Macdonal 1999-2000** Hoover, O., - Macdonald, D., “Syrian Imitations of New Style Athenian Tetradrachms Struck Over Myrina”, *Berytos* 44, 109 - 117.
- İren 1993** İren, K., “Gryneion Antik Nekropolündeki Seramik Malzeme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- Keene 1959** Keene, L., *Recent Finds at Gryneion*, TAD IX-2, 55-59.
- Lagona 1983** Lagona, S., *Kyme’deki Antik Liman*, 1. AST, 45-50.
- Malay 1983** Malay, H., *Kyme’de Bulunan Üç Yeni Dekret*, 1. AST, 41-44.
- Özkan 1994** Özkan, T., 1992 Yılı Gryneion Kazısı Çalışmaları, 4. MKKS, 1-15.

Öztürk 2012

Öztürk, N., “Myrina Gryneion 2011 Yüzey Araştırması”, 30. AST I, 151-160.

Öztürk-Güloğlu-Girgin 2014

Öztürk, N., - Güloğlu, G.,- Girgin, A., “2012 Yılı Myrina ve Gryneion Yüzey Araştırmaları”, 31. AST II, 190-201.

Öztürk-Girgin-Güloğlu-Leygara 2014

Öztürk, N. - Girgin, A. - Güloğlu, G. - Leygara, A., *Myrina-Gryneion Antik Kentlerinin Yüzey Araştırmaları, Anadolu Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*, Ankara, 531-546.

Öztürk-Güloğlu-Leygara 2015

Öztürk, N. - Güloğlu, G. - Leygara, A., “Myrina-Gryneion 2013 Yılı Yüzey Araştırması”, 32. AST I, 375-38

Ragone 1990

Ragone, G., “Il Tempio di Apollo Gryneios in Eolide, Testimonianze Antiquarie, Fonti Antiche, Elementi per la Ricerca Topografica”, *Studi Ellenistici III*, 9-111.

Reinach 1886

Reinach, S., Deux Terre-cuites de Cymé, BCH 10, 492-500.

Tuna Nörling 1994

Tuna Nörling, Y., *Attika Siyah Figür Seramiğinin Batı Anadolu’da Yayılımı*, 11. AST, 437-454.

Uçankuş 1980

Uçankuş, T. H., *Kyme Kurtarma Kazısı 1979*, 2. KST, 139-149.

Umar 1993

Umar, B., *Türkiye’deki Tarihsel Adlar: Türkiye’nin Tarihsel Coğrafyası ve Tarihsel Adları Üzerine Alfabetik Düzendeki Bir İnceleme*, İstanbul.

Wroth 1894

Wroth, W., *The Catalogue of the Greek Coins in the British Museum*, BMC 17 - Troas, Aeolis and Lesbos, London.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Myrina Antik Kenti 2018 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması (MYGAR) Çalışmaları (4. Sezon)

Kesin kuruluş öyküsü belirsiz olmakla birlikte, yazılı kaynaklardaki söylencelere göre M.Ö. 1100 yıllarından sonra Yunanistan'dan gelen Aiol toplulukları tarafından kurulmuş olan kentin ismi ilk defa Herodotos'ta, 12 Aiol Kenti'nden biri olarak geçmektedir³. İsim kökeni, Myrinus isimli mitolojik bir kahramana dayandırılmaktadır⁴. Strabon ise kentin Amazon Kraliçesi Myrina tarafından kurulduğunu ve bu yüzden onun ismiyle anıldığını belirtmektedir⁵.

63

Kent hakkında bilgilerimiz çok kısıtlı olmakla birlikte Aiolis Konfederasyonu'nda yer alan diğer kentlerle benzer tarihsel kaderi paylaştığı düşünülebilir. Olasılıkla büyük ve önemli bir kent olan komşu Kyme'nin gölgesinde kalmış bir kasaba-kent görünümündeki kentin isminin M.Ö. 5. yüzyılda Attika-Delos Deniz Konfederasyonu'nun vergi

¹ Dr. Emel DEREBOYLU POULAIN, (Collaboratrice scientifique), Université de Lausanne, Faculté des Lettres, IASA (Institut d'archéologie et des sciences de l'Antiquité)-Quartier UNIL-Chamberonne, Bâtiment Anthropole, 1015 Lausanne/İSVİÇRE.

² Doç. Dr. Murat Çekilmez, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

³ Doğer 1998, s.17-18 ; Çekilmez 2017, s.21-22

⁴ Smith 1854, "Myrina" maddesi; Çekilmez 2018 (1), s. 21

⁵ Strabon 11. 5

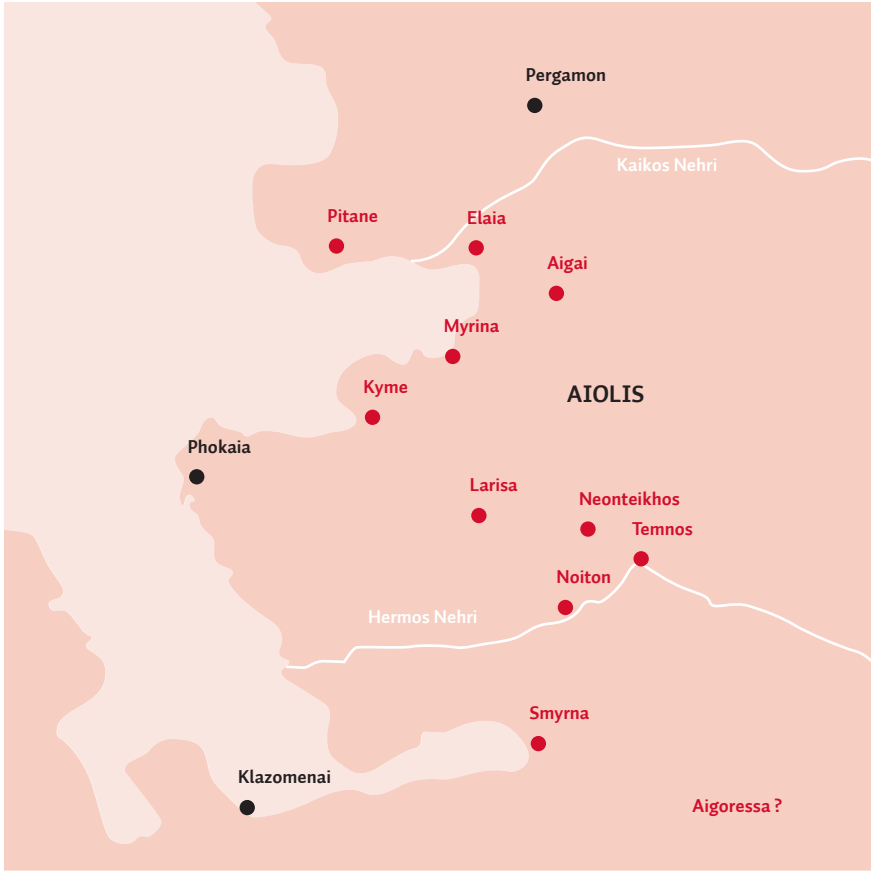

Fig. 1 Myrina ve çevresinin haritası.

listelerinde yer aldığı ve M.Ö. 454'den 425'e dek konfederasyona her yıl 6000 drahmi ödediği bilinmektedir⁶. Xenophon'dan öğrenildiğine göre M.Ö. 4. yüzyılda Myrina diğer şehirlerle birlikte, Pers egemenliği altındayken M.Ö. 3. yüzyılda Pergamon Kralı I.Attalos'un eline geçmiştir⁷. M.Ö. 2. yüzyılda Pergamon Krallığı'nın bir parçası olarak büyük bir refah dönemi yaşadığı anlaşılmaktadır, ki seramik buluntuların kalite ve zenginliğiyle basılan gümüş tetradrahimler bunun kanıtıdır⁸. M.S. 17. ve 30. yıllarında peşpeşe yaşanan depremler Batı Anadolu'daki birçok kent gibi Myrina'yı da etkilemiştir. İmparator Tiberius aralarında Myrina'nın da bulunduğu zarar gören kentleri 5 yıllığına

6 Pottier&Reinach&Veyries 1887, s.47 ; Çekilmez 2017, s. 22

7 Ksenophon, Hellenika III, 1. 6; Bean 1997, s. 91 ; Doğer 1998, s. 27.

8 Pottier&Reinach&Veyries 1887, s. 48

vergiden muaf tutmuş ve kentlerin yenilenmesi için yardımda bulunmuştur⁹. Bu dönemden sonra kentin ismi de Sebastopolis olarak anılmaya başlanmıştır¹⁰. Traianus döneminde M.S. 106'da Myrina yeni bir depremle yıkılır ve tapınak da paganizmin azalması nedeniyle önemini tamamen yitirir¹¹. Deprem sonrası kent Hadrianus'un yardımlarıyla tekrar şekillenir. Şu an Viyana Ulusal Müzesinde korunan Roma İmparatorluk dönemi yol haritaları olan Peutinger Haritalarında Gryneion artık belirtilmezken Myrina Mirina/Mirimna ismiyle varlığını sürdürmektedir¹². Geç İmparatorluk döneminde kent, Ephesos'a bağlı bir piskoposluk merkezi haline dönüşür¹³.

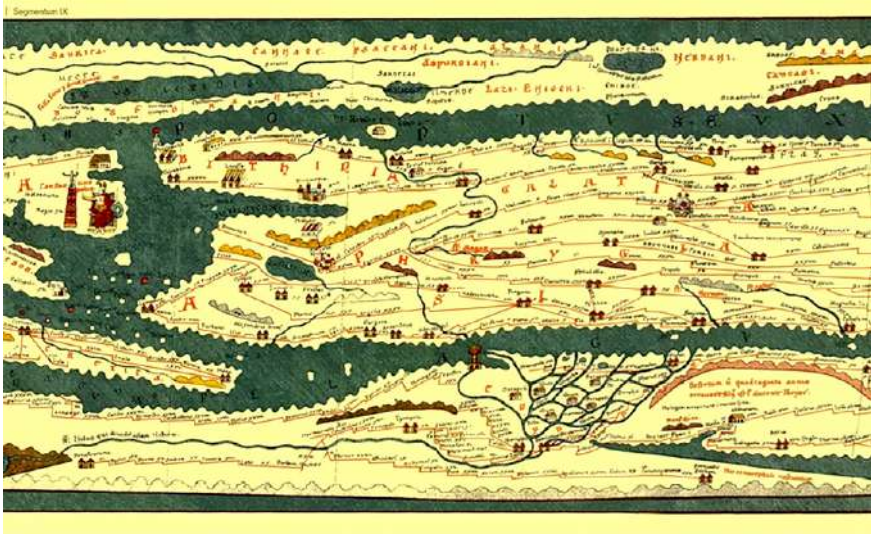

Fig. 2 Peutinger Haritalarında Mirina/Mirimna ismiyle belirtilen Myrina.

Kentteki araştırmalar 1870 yılında Aristides Baltazzi'nin Kalabasar'daki çiftlik arazisinde çalışan işçiler tarafından keşfedilmesiyle başlamıştır. Tesadüfen ortaya çıkan mezarlarda ele geçen figürinler ünlenip Avrupa pazarlarına kaçırılmaya başlanınca kentte kaçak kazılar başlar¹⁴. Bu kaçak kazılara bir önlem

9 Reinach&Pottier 1882, s. 208 ; Pottier&Reinach&Veyries 1887, s. 50-51

10 Bean 1997, s.87 ; Çekilmez 2017, s. 23

11 Sevin 2001, s.77 vd. ; Çekilmez 2017, s. 23

12 <https://www.lexilogos.com/carte-peutinger.htm> (Erişim Tarihi:11.07.2020); Reinach&Pottier 1882, s. 208

13 Sevin 2001, s.77 vd. ; Çekilmez 2017, s. 23.

14 Baltazzi 1881, s. 35-38.

Topographical map of Myrina, Lesbos, showing the harbor, surrounding hills, and archaeological sites. The map includes labels for 'Port de Kalabassary', 'Necropolis', 'Acropole', 'Plaine de Kalabassary', and 'Myrina'. It also features a compass rose, a scale bar, and an inset map titled 'EMPLACEMENT ACTUEL de MYRINA'.

1950'li yıllarda Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal tarafından nekropolde bazı sondajlar açılmış ve bulunan bir grup figürin Bergama Müzesi'ne kazandırılmıştır¹⁸. 2011-2013 yılları arasında Erzurum/Atatürk Üniversitesi'nden Prof. Dr. Nurettin Öztürk, Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinde yüzey araştırmaları yürütmüştür¹⁹. 2015 yılından itibaren Adnan Menderes

- ## ALİAĞA VE ÇEVRESİ

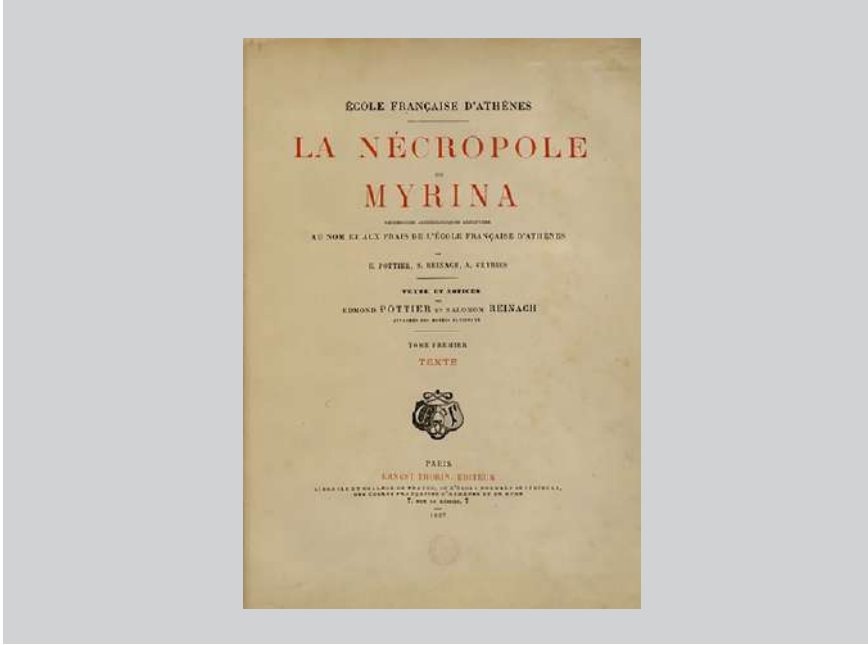

Fig. 4 Pottier ve Reinach'ın araştırmalarını derledikleri *La Necropole Myrina* kitabı.

Üniversitesi'nden Doç. Dr. Murat Çekilmez başkanlığında gerçekleştirilen araştırmalara Prof. Dr. Nurettin Öztürk'ün çalışmalarının detaylandırılmış bir devamı olarak kentin ve çevresindeki alanların tespitine ve yüzey buluntularının belgelenmesine yönelik olarak gerçekleştirilmektedir²⁰.

Kentin alanı Güzelhisar (Titnaïos) çayının denize döküldüğü kısımda yer almakta ve Öteki Tepe, Beriki Tepe, Andız Tepe, Sarıkaya, Kömürcü ve Kalem Tepe adlı alanları kapsamaktadır²¹. Kent mendirekle çevrilmiş korumalı bir limana sahip olup bu konumuyla Çandarlı (Elaitikos) Körfezi'nin önemli liman

20 Doç. Dr. Murat Çekilmez başkanlığında gerçekleştirilen araştırmalar *MYRINA VE GRYNEION Arkeolojik Yüzey Araştırmaları* adıyla 2. Cilt olarak yayınlanmıştır. Kitapların içeriğinde 2015-2017 yılları arasındaki araştırmaların sunulduğu çok yazarlı makaleler yer almaktadır: *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar*, 1. Cilt, ed. M.Çekilmez ve E. Dereboylu Poulain, Aliğa Kent Kitaplığı Dizisi: 3, Ankara 2017 ve *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Son Araştırmalar ve Disiplinler Arası Çalışmalar*, 2. Cilt, ed. M. Çekilmez - E. Dereboylu Poulain ve E. Erdan, Aliğa Kent Kitaplığı Dizisi: 6, Ankara 2018.

21 Çekilmez 2018, s. 30.

kentlerinden biri olma özelliği taşımaktadır²². Kent merkezini Öteki ve Beriki Tepe'yi içinde bulunduran alan oluşturmaktadır.

Dikdörtgen kesme bloklardan atkı tekniğiyle yapılmış Hellenistik Dönem surlarına ait kalıntılar özellikle Öteki Tepe'de denize yakın kısımlarda görülebilmektedir. Bizans döneminde surlar Hellenistik Dönem surlarına eklen-ti yapılarak kullanılmıştır²³. Liman'ın güneyinde Öteki ve Beriki Tepe arasındaki düzlükte, olasılıkla kentin agorası bulunmaktaydı. Bu alanda Dor düzeninde sütun başlığı ve belirli bir düzende devam eden sütun tamburları bulunması burada Dor düzeninde bir stoaya sahip agora olması fikrini güçlendirmektedir²⁴.

Tiyatro Beriki Tepe olarak da adlandırılan Apar Tepe'nin batı yamacına yas-landırılmıştır²⁵. 85x75 m. ölçülerinde ve 75 m. çapındadır. Yapıya ait tüm kalıntılar toprak altındadır. Öteki Tepe'nin (Kato Tepe) kuzey-doğusunda rıhtım ve limana ait kalıntılar görülebilmektedir²⁶. Nekropol alanı işlenmeye elverişli volkanik bir oluşum olan tüf ana kaya üzerinde yer almaktadır²⁷. Bu alan Apar Tepe'nin kuzey-doğusu ile Andız Tepe ve bu iki tepe arasında kalan vadinin içindedir ve oldukça geniş bir alanı kaplar. Kentin Akropolis'i Beriki Tepe üzerinde yer almaktadır²⁸. Tepe üzerinde az sayıda mimari unsur görül-bilmektedir.

2016 yılında nekropolün kapsadığı alanın tespiti amaçlı yürütülen araştırma-larda aynı zamanda kentin Nekropol geleneği ve mezar çeşitliliği anlaşılmaya çalışılmış, özellikle Andız Tepe yamacında çoklu gömü içeren oda mezarda ve Kalem Tepe üzerinde tespit edilen bir diğer oda mezarda detaylı çalışma-lar gerçekleştirilmiştir²⁹. Aynı zamanda kente su ihtiyacını sağlayan ve Ağıl Tepe'den Kalem Tepe'ye uzanan, yaklaşık 1 km. uzunluğundaki su yolu da incelenmiştir³⁰.

22 Çekilmez 2017, s. 21; Çekilmez 2018, s. 20.

23 Çekilmez 2017, s. 28, 31-32; Çekilmez 2018, s. 23.

24 Çekilmez 2017, s. 33 ; Çekilmez 2018, s. 24.

25 Çekilmez 2017, s.28, 34-35; Çekilmez 2018, s. 26.

26 Çekilmez 2017, s. 28.

27 Çekilmez 2017, s. 28 ; Çekilmez 2018, s. 27-28, Fig. 2.

28 Çekilmez 2017, s. 35 ; Çekilmez 2018, s. 28.

29 Çekilmez 2018, s. 27-29, Fig. 6-8.

30 Çekilmez 2018, s. 30-31, Fig. 9-11.

Fig. 5 Myrina Antik Kenti. (Google Earth).

Fig. 6 Öteki Tepe/Kalabasar Tepe'den görünüm.

Fig. 7 Agora alanının bulunduğu Öteki ve Beriki Tepe'ler arasındaki düzlük, geride kentin liman görünümü.

Fig. 8 Nekropol alanı.

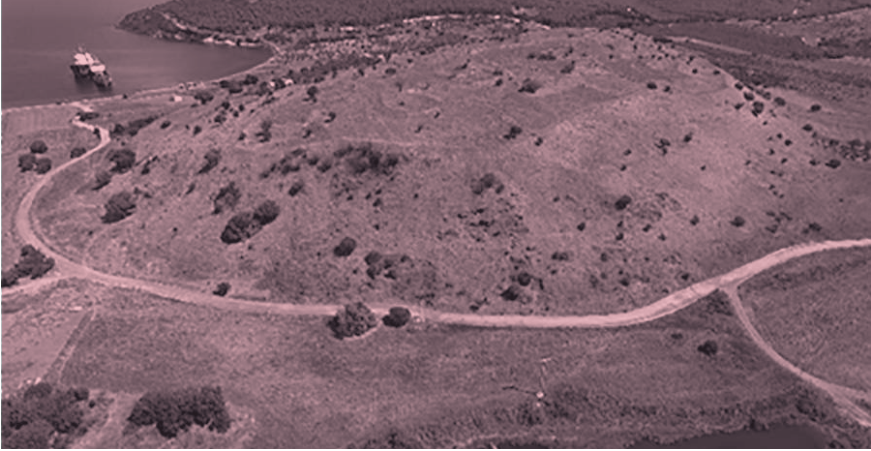

Fig. 9 Akropolis'in yer aldığı Beriki/Apar Tepe'nin genel görünümü.

2018 yılı araştırma sezonunda çalışmalar 28 Ağustos-12 Eylül tarihleri arasında, daha çok Myrina Akropolisi'nin yer aldığı Beriki Tepe'nin üzerinde ve yamaçlarında yürütülmüştür³¹. 2018 yılı çalışmaları tepenin güney yamaçındaki Bizans Dönemine ait sur duvarının etrafında başlatılmıştır. Bahsi geçen sur duvarı kuzey güney yönünde uzanmakta olup, moloz taş, kesme taş bloklar ve küçük tuğla parçalarının kireç harcıyla birleştirilmesiyle örülmüş ve duvarın dış kısmında kaplama olarak kesme tuf taşlar kullanılmıştır.

³¹ Arazi ve eser buluntu yerlerine ait bilgiler yüzey araştırması sırasında tutulan günlük raporlardan derlenmiştir.

Fig. 10 Akropolis'in bulunduğu Beriki Tepe güney yamacındaki Bizans dönemine ait sur duvarı.

Fig. 11 Akropolis'in bulunduğu Beriki Tepe güney yamacındaki Bizans dönemine ait sur duvarı.

Sur duvarına bitişik durumda bulunan Hellenistik Dönem sur duvarında kullanılan taş blokların Bizans sur duvarında tekrar kullanıldığı gözlemlenmiştir. Araştırmalar sırasında güney-doğu yamaç üzerinde çeşitli mimari yüzey buluntularına rastlanmıştır. Bu alanda dış kısmında kesme blok taş, iç kısmındaysa ana kayayla birlikte moloz taşlar kullanılarak harçsız oluşturulmuş bir sur kulesinin de var olduğu görülmüştür. Aynı alanda sürdürülen çalışmalarda, Akropol kuzey yamacı kuzeydoğu köşesinden doğu-batı doğrultulu 32 m. uzunluğunda sur duvarıyla bir de kule saptanmıştır. Akropol zirvesinde sürdürülen çalışmalar sırasında bir adet sarnıç gözlemlenmiş, bu alanda ve Akropolisin batı yamacında sütun taburcu, stel yuvası ve altardan oluşan mimari bazı öğeler tespit edilmiştir.

Tiyatronun güneyinde, yamaca yaslandırılmış Geç Roma-Erken Bizans Dönemi dükkan ve bu dükkanın güneyinde devam eden bitişik düzende yapılmış

olarak yer alan, Dükkan A ve B olarak adlandırılan iki adet dükkanın moloz taşlar ve harç kullanılarak yapılmış destek duvarları incelenmiştir. Dükkanın arka duvarında yer yer fresko izleri tespit edilmiştir.

72

Fig. 12. Akropolis güney yamaçtaki Bizans dönemine ait sur duvarının dayandığı Hellenistik duvar.

Fig. 13 Tiyatronun güneyindeki Bizans duvarına ait destek duvarı.

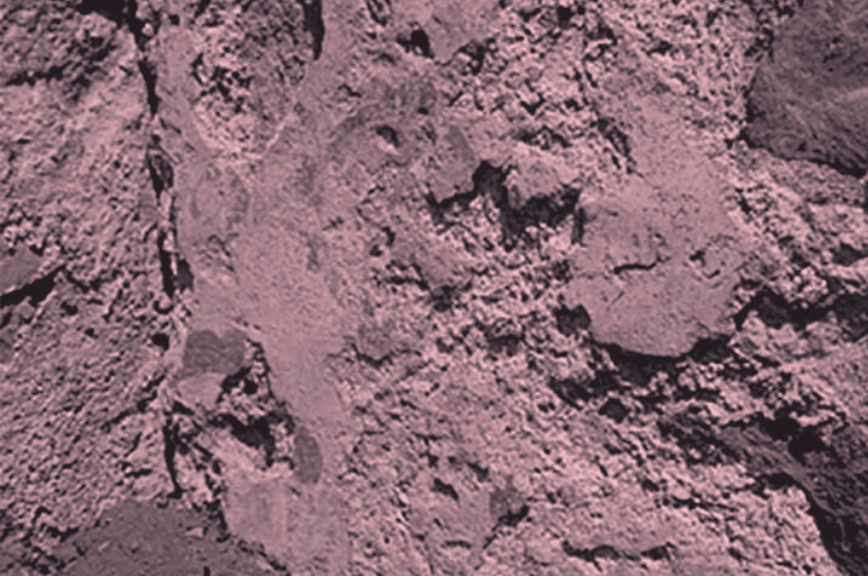

Fig. 14 Dükkan A ve B olarak adlandırılan bitişik düzendeki iki Bizans dükkanı.

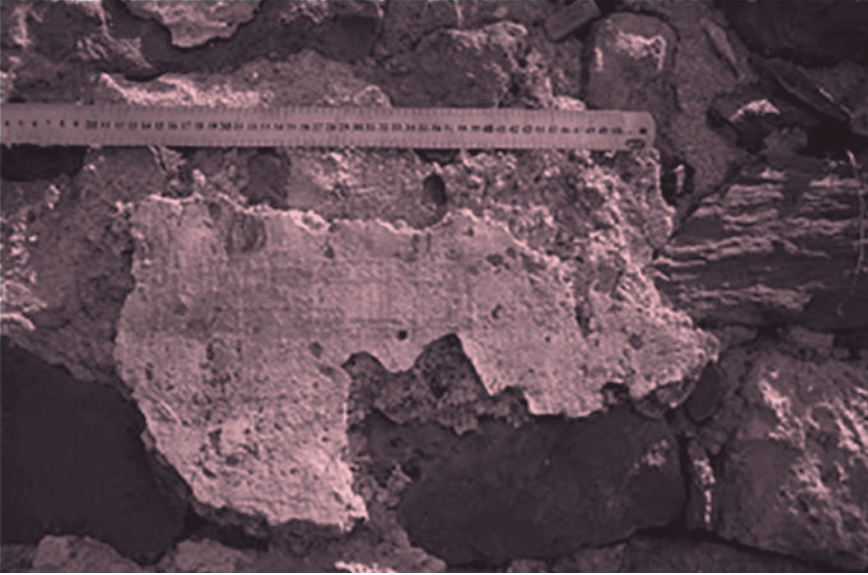

Fig. 15 Dükkan A ve B olarak adlandırılan bitişik düzendeki iki Bizans dükkanı.

Güneybatı yamaçta yer alan tiyatroda Cavea bölümünü üstten sınırlayan destek duvarlarına rastlanmıştır. Analemnalar arası genişlik yaklaşık 48 m. ölçülerindedir ve sahne binası ve orkestra kısmı ortalama 10 m. genişliktedir. Bu alandan mimari bazı parçalarla bir adet mermer kabartma parçası ele geçmiştir.

Fig. 16 Akropolis'in, güneybatı yamacında yer alan tiyatronun genel görünümü.

Akropolisin genelinde mimari öğeler dışında yüzeye taşınmış seramik ve küçük buluntular dik eğimli arazi yüzeyinin bitki örtüsüyle kaplanmış olması nedeniyle zorlukla görülebilmektedir. Ancak arazinin teraslara bölünmüş kısımlarında ve kısmen yamaç eteklerine akmış seramikler yer yer seçilebilmektedir. Bu alanlarda kaba ve bezemesiz kaplara ait gövde parçaları, kapalı kap ve amphora gövde ve kulp parçaları, Klasik Dönem siyah firnisli seramiklere ait kaide ve ağız parçaları (krater, balık tabağı vb.) ile Hellenistik Dönem Megara kaseleri, batı yamacı seramiklerine ait parçalar ve çatı kiremitleri, pişirme kaplarına ait parçalar, piramidal bir ağırlık ve Hellenistik Dönem kandil parçaları tespit edilmiştir.

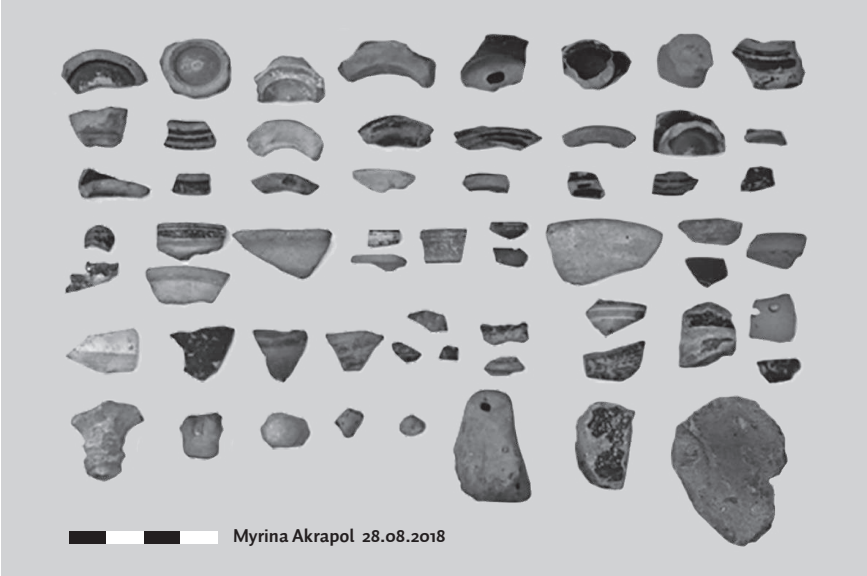

Fig. 17 Akropolisin genelinde görülen seramik örnekleri.

Fig. 18 Akropolis'in genelinde görülen seramik örnekleri.

Yine bu alandan Geç Arkaik-Erken Klasik Dönem'e tarihlenen ve kırık iki parçanın birleştirilmesinden oluşan bir pişmiş toprak figürün tüm olarak ele geçmiştir. Kaide üzerinde oturan khiton ve himation giyimli kadın / Tanrıça'nın kucağında bir çocuk oturmaktadır.

Akropol'ün kuzeybatı yamacında iki büyük kaçak kazı çukuruyla karşılaşmıştır. Akropol zirvesinde ve sarnıç civarında yine kaçak kazı alanları tespit edilmiştir. Bunun yanında arazinin hemen hemen tümünün detektörleriyle tarandığını gösteren nokta çukurlar da sık sık karşımıza çıkmaktadır. Arazi genelinde sıklıkla karşılaştığımız bu kaçak kazı çukurlarının yanında özellikle 2018 yılı araştırmalarında, 80 no'lu parsel olarak belirtilmiş alanda, alanın

görünümünü ve topografyasını değiştirmek şekilde, arazinin iş makinasıyla düzeltildiği bu alandaki kültür tabakalarıyla mimari parçaların yoğun tahribata uğratıldığı gözlemlenmiştir.

Nekropol alanında daha önceki çalışmalar sırasında tespit edildiği gibi 2018 yılında da yeni açılmış kaçak kazı çukurları ve usulsüz uygulamalar dikkat çekmiştir. Myrina Kenti için üzüntü verici bu durum için acil önlemlerin alınması zorunludur.

Fig. 19 Akropolis ve yamaçlarındaki kaçak kazı ve usulsüz uygulamalar.

Fig. 20 Akropolis yamacındaki usulsüz uygulama ve tahribat.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Herodotos** Tarih, Çev. Müntekim Ökmen, İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1973
- Strabon** *Antik Anadolu Coğrafyası, (Geographika XII, XIII, XIV)*, Çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- Ksenophon** *Hellenica, Books I-IV*, çev. C. L. Browson, Harvard Univ. Press, 1985.

Modern Kaynaklar

- Baltazzi 1888** Baltazzi, D., “Inscriptions de l’Éolide”, BCH 12-1888, 358–376.
- Bean 1997** Bean, G. E., *Eski Çağ’da Ege Bölgesi*, Arion Yayınları, İstanbul 1997.
- Çekilmez 2017** Çekilmez, M., “Myrina Antik Kenti Yüzey Araştırmaları, Çalışma Alanı, Yapı ve Kalıntılar”, *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar, 1.Cilt*, ed. M. Çekilmez ve E. Dereboylu Poulain, Aliğa Kent Kitaplığı dizisi: 3, Ankara 2017, s. 21-40.
- Çekilmez 2018** Çekilmez, M., “Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Araştırma Alanı, Kalıntılar ve Geleceğe Yönelik Planlar”, *Arkeoloji, Tarih, Coğrafya, Turizm ve Kültürüyle Geçmişten Günümüze I. Aliğa Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Çekilmez ve S. Vardar, Aliğa Kent Kitaplığı dizisi: 5, Ankara 2018, s. 19-32
- Dereboylu Poulain 2017** Dereboylu Poulain, E., “1880-1882 Yılları Arasında Myrina’da Atina Fransız Okulu Kazıları”, *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar, 1.Cilt*, ed. M. Çekilmez ve E. Dereboylu Poulain, Aliğa Kent Kitaplığı dizisi: 3, Ankara 2017, s. 65-80.
- Doğer 1998** Doğer, E., *İlk İskanlardan Yunan İşgaline kadar Menemen ya da Tarhanıyat Tarihi*, İzmir 1998
- Öztürk 2012** Öztürk, N., “Myrina Gryneion 2011 Yüzey Araştırması”, 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I, 151-160.

**Öztürk-Güloğlu-
Leygara 2014**

Öztürk, N. - Girgin, A. - Güloğlu, G. - Leygara, A., “Myrina-Gryneion Antik Kentlerinin Yüzey Araştırmaları”, *Anadolu Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*, Ankara, 531-546.

**Pottier&Reinach&
Veyries 1887**

Pottier, E.- Reinach, S.- Veyries, A., *La Nécropole de Myrina*, Tome premiere, Texte et Notices, Paris 1887.

Reinach&Pottier 1882

Pottier, E., & Reinach, S., *Fouilles dans la nécropole de Myrina*, Bulletin de correspondance hellénique, Vol.6, 388-433

Sevin 2001

Sevin, V., *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, 1.Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001

Smith 1854

Smith, W., *Dictionary of Greek and Roman Geography*, London 1854.

Tin 2001

Tin, B., “Myrina’da Açığa Çıkarılan Pişmiş Toprak Figürinler”, *Yayınlanmamış Lisans Tezi*, Ankara, 2001.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

Symposium Proceedings

Aliğa and It's Close Vicinity in the Neolithic and Chalcolithic

The excavations in the İzmir region, especially of Uluçak, Yeşilova and Ege Gübre, have provided some results which has considerably enlightened the early settlement periods. These results also enable to evaluate the finds found during the surface surveys, more reliably. In this paper, it will be useful to reconsider the data of the surface surveys about the early periods of Aliğa and it's close vicinity.

81

The Neolithic Period

The excavations of Ege Gübre, under the supervision of Haluk Sağlamtimur, have unearthed the remains belonged to a Neolithic village. According to the remains, the community here was living in wattle-and-daubt houses on stone foundation around a central courtyard. The rectangular structures which have hearth and oven inside, seem to be residences and the round structures seem to be used for storage². Sheep, goat, cattle and sea products are commonly seen in the food economy³.

1 Dr. Öğr. Üyesi Tayfun CAYMAZ, University of Nevşehir Hacı Bektaş Veli Faculty of Science and Letters Department of Archeology.

2 Sağlamtimur 2007: 374; 2012: 198.

3 Sağlamtimur 2012: 201.

The figurines and relief decorated potsherds⁴ show that people from Ege Gübre are members of the culture of mother goddess.

There is a Neolithic village also at Araptepe about 6 km. beeline south of Ege Gübre (Fig. 1). The hill has both agricultural field⁵ and water sources⁶. Araptepe which was discovered by Muzaffer Şenyürek in 1949⁷, has been researched again and its finds have been evaluated since 1990s⁸. The surface material spreads out an area in approximately 5-6 ha. Most of the pottery has slip with paint in red shades and burnish. The Ulucak IV, Yeşilova IV 1 - 2⁹ and Ege Gübre III-IV are also characterized with this type of pottery¹⁰. The vessels with small gritted paste are generally shaped with care and well-fired. Deep bowls, most of them are with S-shaped profile (Fig. 2: 1-4), have a wide coverage in ceramic repertoire¹¹. Jars might be with a short neck or long neck or without any neck (Fig. 2: 5; Fig. 3: 5). Large jars with flat rim are typical (Fig. 3: 1-4). This type of jar was appeared and spread in the phases IV 1 - 2 in Yeşilova¹². Besides the Ulucak IV and Ege Gübre III-IV¹³, these were obtained from Moralı¹⁴ and Gümüşova Deresi Tepe I¹⁵ in Aliağa's close vicinity. On deep bowls and jars, vertical tunnel lugs have been commonly used (Fig. 2: 6). Bases are flat, slightly high and ring shaped (Fig. 3: 6-9). Both lugs and base types show parallelism with Ege Gübre¹⁶ and the other settlements.

4 Sağlamtimur 2012: 200.

5 The plain part in front of the hill has been known as Çayırıcı.

6 Bekirler Çeşmesi (Fountain Bekirler) takes place in the southern foot of the hill and Böceli Çeşme (Fountain Böceli) takes place in the neighbor hill in its east.

7 Şenyürek *et al.* 1950: 492-493.

8 Erkanal-Erkanal 1997: 109; Caymaz 1998: 55-61; 2004; 2006; Erkanal *et al.* 2003: 302-303; Lichter 2001: 162-166.

9 Previous III 1 - 2, (Derin *vd.* 2017: 145.)

10 Çilingiroğlu *et al.* 2012: 143; Derin 2012: 181; Sağlamtimur 2012: 199.

11 This type of bowl is also common in Ulucak IV (Çilingiroğlu *et al.* 2012: 144), Yeşilova IV 1 - 2 (Derin 2012: 181) and Ege Gübre (Sağlamtimur 2012: 200.)

12 Derin *et al.* 2009: 5

13 Çilingiroğlu *et al.* 2004: 39; Sağlamtimur 2012: Fig.10: 1-2.

14 French 1965: Fig.4: 7-13.

15 Driehaus 1957: Abb.2: 5, 8.

16 Sağlamtimur 2012: Fig.14.

It has been encountered some vessels with impression decoration at Araptepe (Fig. 2: 7). At Ege Gübre, impressed potsherds are also in a significant number¹⁷. The pottery with impression decoration has been appeared at the level of IV 1 - 2 in Yeşilova¹⁸. At Ulucak IV, the most frequent decoration type is impression¹⁹.

At Araptepe, stone and chipped stone tools, except pottery, have been obtained. Grinding stones, pestles, palettes and axes take place among the stone tools²⁰. In chipped stone finds, blades and bladelets are common²¹. These have been mostly made from local flint. The region is rich in flint sources²². A few obsidian tools have been encountered. It has been suggested that some of them might have been originated from Melian sources²³. In neighbor Ege Gübre, the chipped stone industry is mainly based on flint, on the other hand obsidian is not used much²⁴.

The comparisons show that the pottery of Araptepe display parallelism with Ege Gübre III-IV, Ulucak IV and Yeşilova IV 1 - 2. This pottery is characterized with the developments such as the domination of red-faced ware, appearance of large jars with flat rim and impression decoration. It has been understood that the population increased and the settlement spread over a wide area in this period at Yeşilova²⁵. The detection of lots of structure remains in a narrow area at Ulucak²⁶, indicates the existence of a growing settlement here too. It is proper to evaluate the late levels which show development, growth and some cultural differences when compared to the previous phases

17 Sağlamtimur 2012: 200.

18 Derin *et al.* 2009: 5.

19 This decoration which is seen in a limited number at the level of VA, has not been encountered at the lower levels. (Çilingiroğlu *et al.* 2012: 147).

20 Caymaz 2006: Res. 7-10.

21 Caymaz 2006: Res. 6.

22 Karaçakmak Tepe on the main road in the northeast of Araptepe, Akçakmak Tepe in the 2 km. north of this (Caymaz 2006: 3) and Çakmaklı Village nearby Ege Gübre (Sağlamtimur-Ozan 2013: 588), have flint sources.

23 Erkanal *et al.* 2003: 302.

24 Sağlamtimur 2012: 200.

25 Derin 2012: 180.

26 Çilingiroğlu 2012: 142.

in both settlements, within the scope of *Late Neolithic Age*. The C¹⁴ results show that this period takes place between the ends of the 7th millennium BC and 5700/5600 BC²⁷.

The Early Chalcolithic Period

After the end of the Neolithic villages, it has been seen that new communities started to be settled to Ege Gübre and Ulucak after a while. Within the area that can be excavated at Ege Gübre, the remains of this settlement phase forms a very thin level. The remains and finds intermingle with the Neolithic ruins in many areas. It has not been encountered any remains that prove the architectural structure. The remains of structure with stone foundation have been uncovered at Ulucak²⁸. The communities which founded the settlements of Ege Gübre II and Ulucak III, have a completely different pottery culture. This pottery is made with less care and esthetic in comparison with the Neolithic period. In surface colors the shades of brown and grey are common. In surface treatment, self-slip took place of slip with paint. Burnishing is applied rather on open vessels. The vessel forms generate a original repertoire. Bowls with inward thickened rim are very common (Fig. 4). Grooved decoration on their rim and interior is an application that is frequently seen. Decoration on the thickened rim is in the shape of rope knitting. Interior grooved decoration was formed by deep and coarse incision. Pattern burnish decoration is also common at Ulucak III. Grooved and pattern burnish decoration was applied together on a bowl²⁹. Jars with unperforated lugs under rim and jars with vertical handles are common in close vessels (Fig. 5). Some of the vertical handles are horned. This type of handle is also seen on deep cups (Fig. 6: 1). Horns might be sharp, stubby or button head (Fig. 6: 3). A few *cheese-pot* sherds have been obtained at Ege Gübre (Fig. 6: 2). These vessels have not been encountered at Ulucak III with approximately 2 m. deposit. Bases are commonly simple form (Fig. 6: 5). The short footed vessels also exist (Fig. 6: 4). At Ulucak, in the finds besides pottery, marble bracelets and Kilia figurine are charecteristic³⁰.

27 Çilingiroğlu *et al.* 2012: 151-152; Derin 2012: 183; Sağlamtimur 2012: 198, 201-202.

28 Çilingiroğlu *et al.* 2004: 18, Fig.12.

29 Caymaz 2003: Çiz.6: 16.

30 Çevik-Vuruşkan 2015: 586-587.

The closest analogies of the pottery of the Ege Gübre II and Ulucak III levels exist at Ilıpınar VB in Eastern Marmara and the levels of Aşağıpınar 5-4 in Eastern Thrace. The parallelisms in various degrees reach out to the culture of Karanovo III in Balkans and generate a very wide area of relationship³¹. The C¹⁴ results of the mentioned settlements point out roughly the middles of the 6th millennium BC³². According to this, the new culture owners came up just after the abandonment of the Neolithic villages or after a not too long time. The traces of these communities have been encountered at Gümüşova Deresi Tepe I³³ and Kaymaktepe³⁴ in the north of Aliağa. The settlement Çine-Tepecik IV³⁵ in the south, was also found by these culture owners. Besides parallel pottery with the İzmir region, marble bracelet and Kilia figurines have been obtained here³⁶.

The next period from the culture of red slipped-burnished pottery, has been identified as the *Middle Chalcolithic* by some archaeologists. This identification is based on the fact that the bright last phase of the Neolithic Age in the Konya and Lakes regions has been identified as the *Early Chalcolithic*. We think that it is proper to use the definition of *Chalcolithic* only for the period following a complete cultural alteration. In this manner, the long and original cultural process roughly starting in the middles of the 6th millennium BC and reaching to the beginning of the 3th millennium BC, should be handled by dividing into phases in itself. According to this, it should be defined the phase in which the settlements Ege Gübre II and Ulucak III exist, as the Early Chalcolithic. Thus, the *hafirs* of Ulucak and Yeşilova make chronological identification in this manner³⁷.

31 Caymaz 2013: 45-49.

32 Thissen 2008: 98.

33 Driehaus 1957: Abb.1: 10-14.

34 Kökten 1949: 816.

35 Günel 2014: 116.

36 Günel 2007: 236; Günel 2015: 292.

37 Çevik-Vuruşkan 2015: 583, 586; Derin *et al.* 2017: 147.

It has been seen that the Chalcolithic process had a lot of phases, and the elements such as the style of surface treatment, pattern burnish decoration, cheese pots and horned handles became traditional and they were being conserved throughout the phases like a legacy, furthermore predominant and popular forms changed in each phase. The settlements Kumtepe IA, Uğurlu V-IV, Beşik-Sivritepe and Gülpınar in Northwestern Anatolia, upper levels of Upper Cave in Agio Gala of Chios, Tigani I in Samos, Asopos Tepesi nearby Denizli, Suluin and Karain II in Antalya Region took place in a process from the second half of the 6th millennium BC to the first half of the 5th millennium BC. There are settlements of this period the Çakallar³⁸ and Yassitepe IIIB³⁹ in Izmir region.

The Middle Chalcolithic

In the second half of the 5th millennium BC, carinated bowls with basket or mushroom shaped high handles are typical⁴⁰. *Cheese-pots* vary and become widespread⁴¹. Pattern burnish decoration and horned handles continue their existences. Yeşilova II, Emporio X-VIII and Tigani II-III are settlements of this cultural period. The Settlement Alacalıgöl, Limantepe (Larisa) and Gülpınar in the Çanakkale region, Karain, Tavabaşı and Beçin Kalesi in the districts of Antalya and Muğla, show that this culture has a wide distribution area.

Some settlements have specialized in specific professions in this period. The inhabitants living in Kulaksızlar in Akhisar region, were occupied with producing marble idols and vessels⁴². A community mining mercury ore, was living in Çakmaktepe in mountainous peninsula of Karaburun⁴³.

Some new ceramic forms and mat white painted decoration have appeared through the ends of the 5th millennium BC. The transition phase is followed at Limantepe VII⁴⁴.

38 Caymaz-Emeç 2017: 629-632.

39 Derin *et al.* 2016: 166; 2017: 147.

40 Caymaz 2013: 51-52.

41 Caymaz 2013: 52.

42 Dinç 1996: 25-27.

43 Koşay-Gültekin 1949: 20.

44 Caymaz 2013: 53, 54, 57.

The Late Chalcolithic

In the beginnings of the 4th millennium BC, mat white painted decoration is characteristic in pottery. This decoration was applied on small jars and jugs and rims of bowls. Bakla Tepe in the coastal part and Beycesultan in the inner part are the well-known settlements. At Bakla Tepe, bowls with inward thickened rim and mat white painted decoration are common and distinctive (Fig. 7: 2-4). Most of these bowls is in middle and wide size. Similar bowls have been also found at Hacıyusuf Değirmeni nearby Ilıpınar in south of Aliağa (Fig. 7: 1).

Grill planned structures for protecting the product from damp at Bakla Tepe⁴⁵, clay bins inside the houses at Beycesultan⁴⁶, carbonized cereal grains detected in both⁴⁷ show that the settlements of this period were in dense agricultural activity. The bellow, crucibles from potsherds and copper tools found at Bakla Tepe⁴⁸, prove that the metallurgical processes might be done even in small villages. On the other hand the silver ring at Beycesultan⁴⁹, shows that precious metals were also being processed.

Through the ends of the 4th millennium BC, it has been seen in the pottery that mat white painted decoration gradually diminishes. Bowls with inward thickened rim are still common, however they are preferred in small sizes. Another form which became widespread, is beaklike spouted jugs. The culture of this period is identified with Troy IB in the Çanakkale region. Yassı Tepe in Bornova is another significant settlement of this phase with its deposit in approximately 2 m⁵⁰. At the excavations here, the remains belonging to long houses with stone foundation, have been uncovered⁵¹. Melengiç Sekisi on the plain of Helvacıköy in south of Aliağa, was a settlement level which belongs to this period. In the pottery observed here, black and grey well-burnished bowls with inward thickened rim are common (Fig. 8: 1-5). Similar

45 Özkan-Erkanal 1999: 35-37.

46 Lloyd-Mellaart 1962: 25.

47 Lloyd-Mellaart 1962: 23-25; Özkan-Erkanal 1999: 40.

48 Özkan-Erkanal 1999: 40.

49 Lloyd-Mellaart 1962: 281,282.

50 Derin *et al.* 2017: 147.

51 Derin *et al.* 2015: 457-458.

potsherds have been also seen at Höyücek nearby it (Fig. 8: 6-7). Bowls with triangular projection rising from rim and carinated bowls taking place in both settlements, are the precursors of the following Troy I culture.

Conclusion

The possible aceramic level uncovered at Ulucak, has taken the settlement date of the Western Anatolian coastal part back to the first half of the 7th millennium BC⁵². However we have not had any data which reflect the development of the early pottery in this part yet. The developed communities in producing pottery were settled on virgin soil in Yeşilova and over the remains of the level VI within a small area that might be excavated in Ulucak. It has been seen that the population increases and the Neolithic villages grow through the ends of the 7th millennium BC. The increase of carrying and storage pots in number and the abundance of grinding stones prove that the agricultural production has improved. Ege Gübre and Araptepe in the Aliğa region, are the settlements that belong to this period. Roughly in the ends of the first quarter of the 6th millennium BC, the life in the Neolithic villages came to an end. The communities producing red-faced esthetic vessels, on an advanced economical stage, went out of existence all of a sudden. The Chalcolithic communities came to exist just after this or after a short while. Completely different pottery of the newcomers became traditional in time and conserved its main characteristics and took place in a process not less than 2500 years. The middle and late phases of this process are defined with the increase of agricultural production, the appearance of settlements specialized in specific economical sections, and the metallurgical developments. Ege Gübre II, Melengiç Sekisi, Höyücek and Hacıyusuf Değirmeni in the region of Aliğa, are the settlements that reflect the various stages of the long Chalcolithic period.

52 Çilingiroğlu *et al.* 2012: 141-142.

Figures

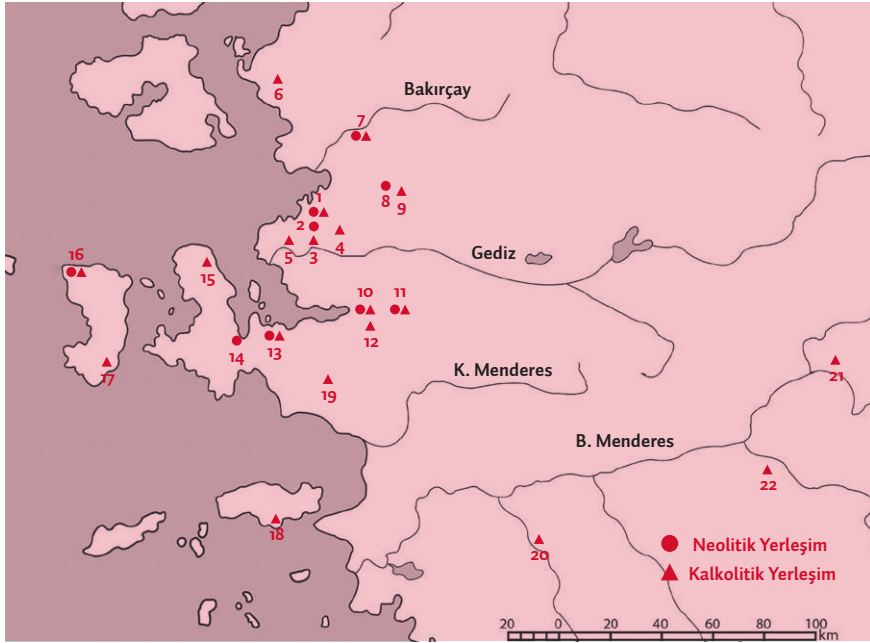

Fig. 1 The Neolithic and Chalcolithic Settlements in Central Western Anatolia (Only mentioned ones in the text have been shown.): 1. Ege Gübre, 2. Araptepe, 3. Höyücek, 4. Melengiç Sekisi, 5. Hacıyusuf Değirmeni, 6. Kaymaktepe, 7. Gümüşova Deresi Tepe I, 8. Moralı, 9. Kulaksızlar, 10. Yeşilova, 11. Ulucak, 12. Yassitepe, 13. Limantepe, 14. Çakallar, 15. Çakmaktepe, 16. Agio Gala, 17. Emporio, 18. Tigani, 19. Baklatepe, 20. Tepecik, 21. Beycesultan.

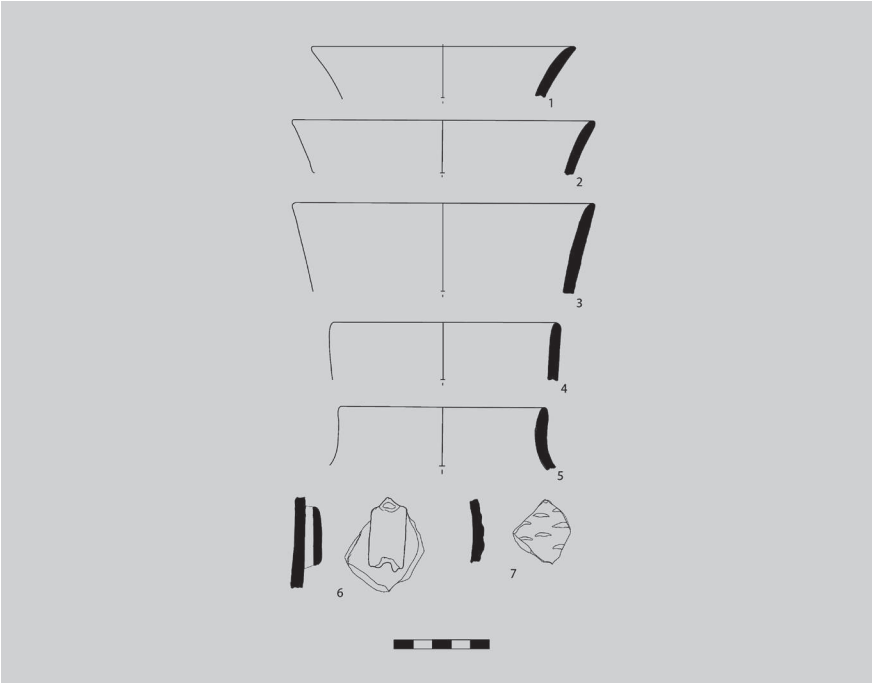

Fig. 2 The Late Neolithic pottery from Araptepe (1).

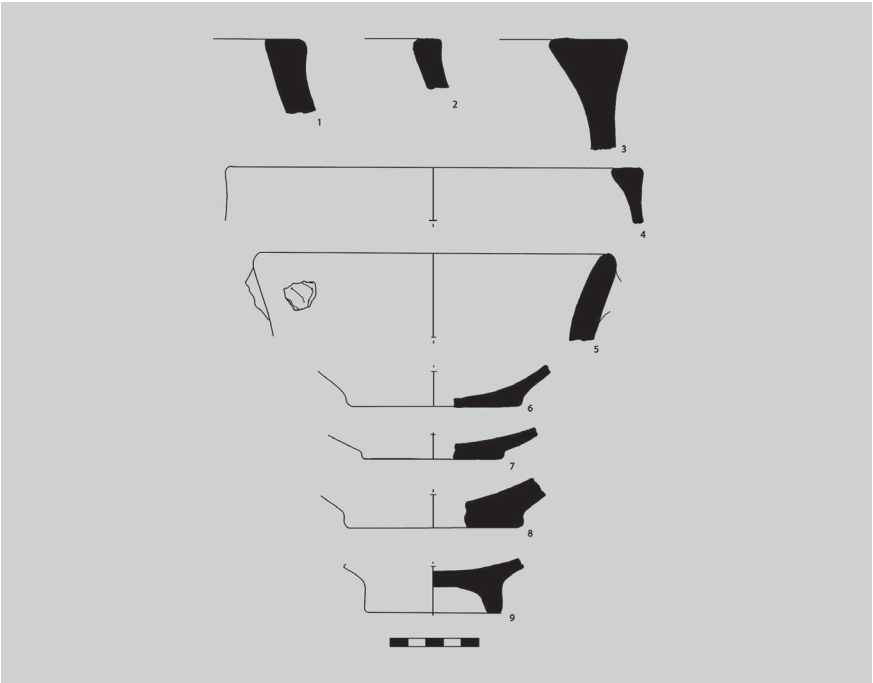

Fig. 3 The Late Neolithic pottery from Araptepe (2)

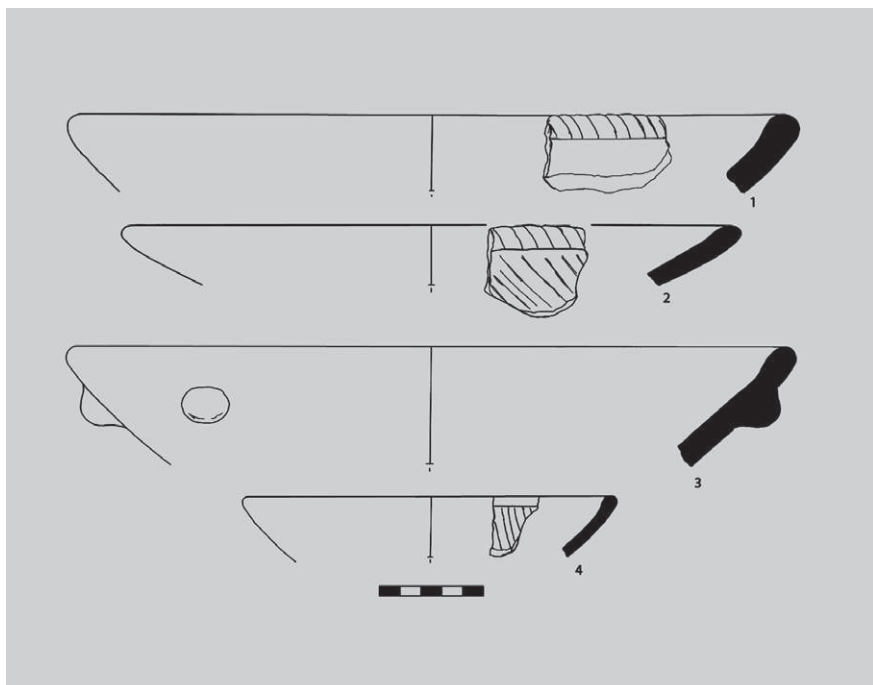

Fig. 4 The Early Chalcolithic pottery from Ege Gubre II (1)

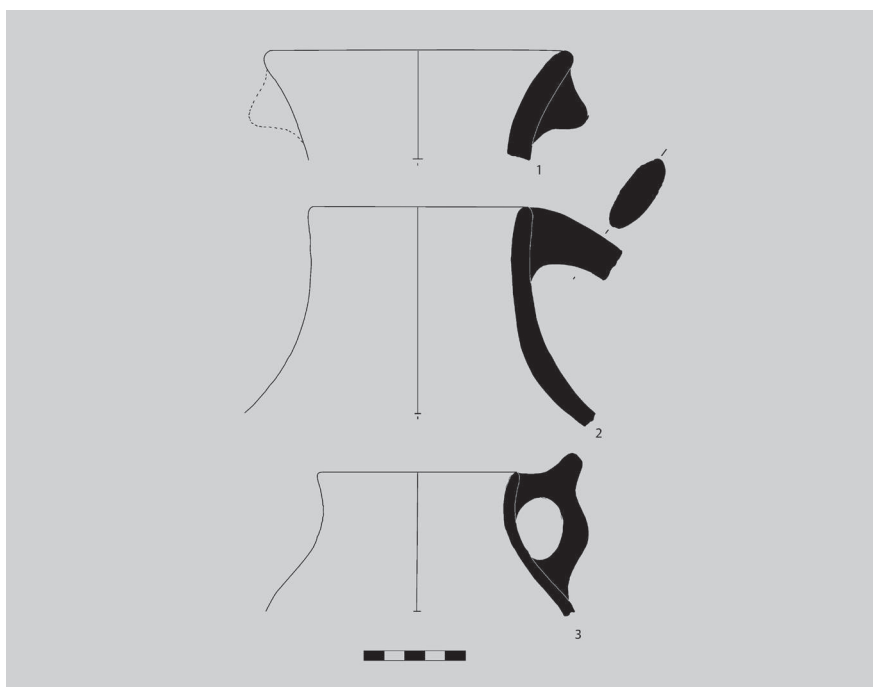

Fig. 5 The Early Chalcolithic pottery from Ege Gubre II (2)

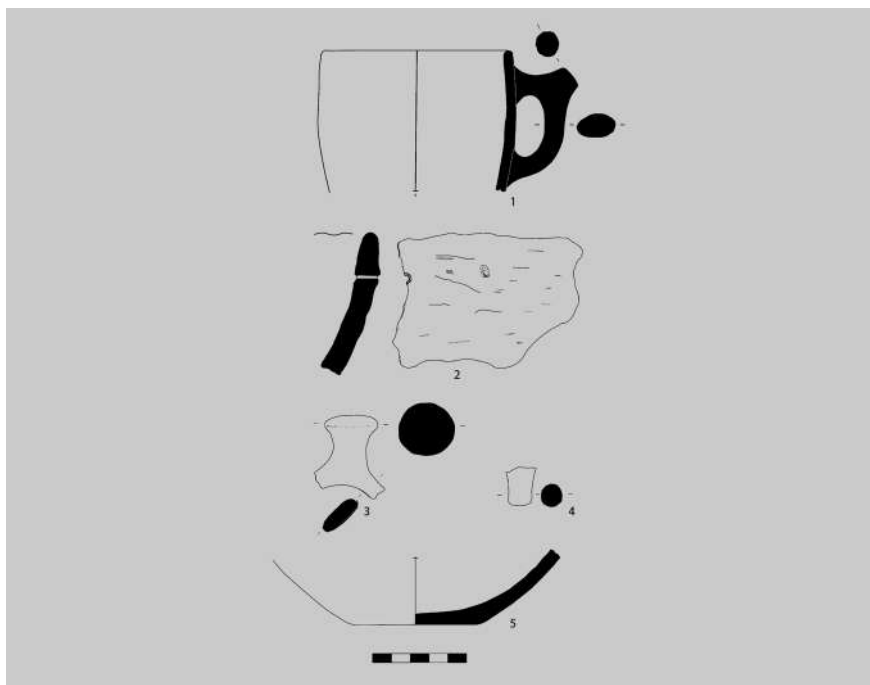

Fig. 6 The Early Chalcolithic pottery from Ege Gübre II (3)

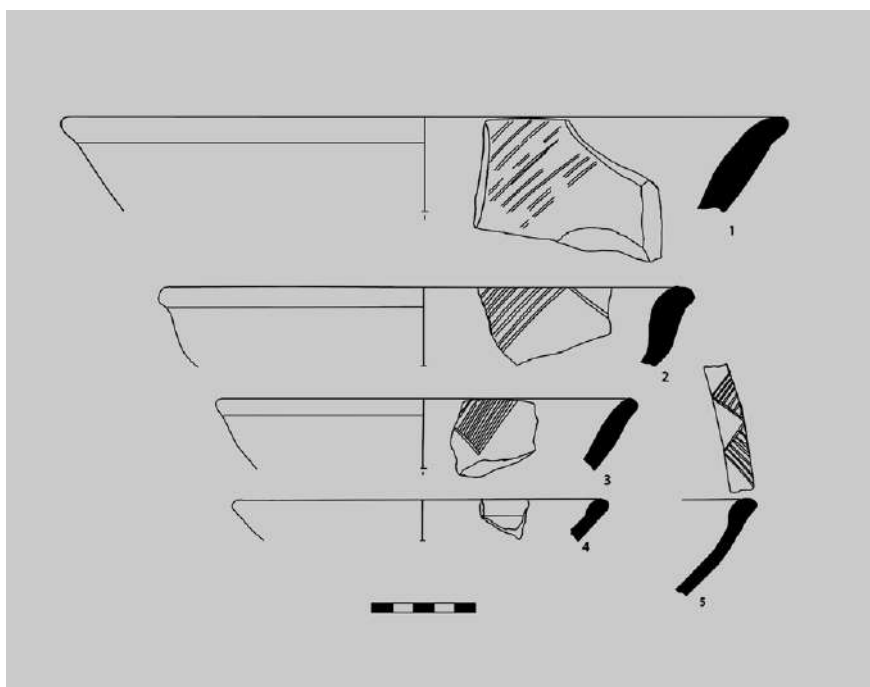

Fig. 7 The Late Chalcolithic early period pottery from Hacıusuf and Bakla Tepe

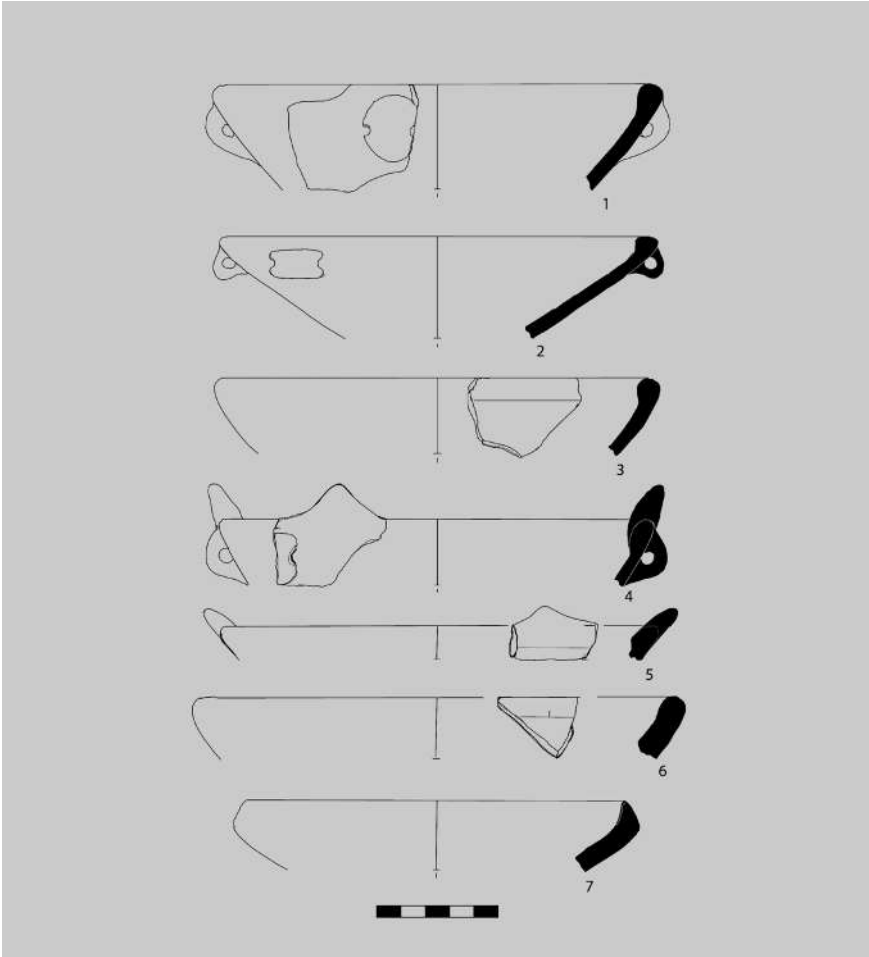

Fig. 8 The Late Chalcolithic late period pottery from Melengiç Sekisi and Höyücek

Bibliography

- Caymaz 1998** Caymaz, T. “1998 İzmir ve Çevresi Neolitik Dönemi”, Ege Üniversitesi Lisans Tezi, 1998. İzmir.
- Caymaz 2004** Caymaz, T. “İzmir Bölgesi Neolitik Yerleşimleri”, *III. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu*, Ankara, AÜ DTCE, 29-30 Nisan-1 Mayıs 2004, Yayınlanmamış Bildiri.
- Caymaz 2006** Caymaz, T. “Aliağa Helvacıköy Bölgesinde Bir Neolitik Yerleşim: Araptepe”, *ADerg*, VIII (2006/2), 2006, 1-11.
- Caymaz 2013** Caymaz, T. “Yeni Veriler Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Çağ Kültürü”, *ADerg* XVIII (2013), 2013, 39-112.
- Caymaz-Emeç 2017** Caymaz, T., Emeç, M. “Urla Yarımadası Güney Kesimi 2015 Yılı Yüze Araştırması”, *AST*, 34-1, 2017, 623-646.
- Çevik-Vuruşkan 2015** Çevik, Ö., Vuruşkan, O. “Ulucak Höyük 2012-2013 Yılı Kazı Çalışmaları”, *KST*, 36-1, 2015, 583-599.
- Çilingiroğlu-Derin-Abay-Sağlamtimur-Kayan 2004** Çilingiroğlu, A., Derin, Z., Abay, E., Sağlamtimur, H., Kayan, İ. *Ulucak Höyük Excavations Conducted Between 1995 and 2002*, Ancient Near Eastern Studies Supplement 15, 2004.
- Çilingiroğlu-Çevik-Çilingiroğlu 2012** Çilingiroğlu, A., Çevik, Ö., Çilingiroğlu, Ç. “Ulucak Höyük”, M. Özdoğan-N. Başgelen-P. Kuniholm (eds.), *The Neolithic in Turkey: Western Turkey*, İstanbul, 139-175, 2012.
- Derin 2012** Derin, Z. “Yeşilova Höyük”, M. Özdoğan-N. Başgelen-P. Kuniholm (eds.), *The Neolithic in Turkey: Western Turkey*, İstanbul, 2012, 177-195.
- Derin- Ay-Caymaz 2009** Derin, Z., Ay, F., Caymaz, T. “İzmir’in Prehistorik Yerleşimi Yeşilova Höyüğü 2005-2006 Yılı Çalışmaları”, *ADerg*, XIII (2009/1), 2009, 1-52.
- Derin-Caymaz-Eroğlu 2015** Derin, Z., Caymaz, T., Eroğlu, G., “İzmir’in Prehistorik Yerleşim Alanı Yeşilova Höyüğü 2013 Yılı Çalışmaları”, *KST*, 36-2, 2015, 447-466.
- Derin-Caymaz-Eroğlu 2014** Derin, Z., Caymaz, T., Eroğlu, G. “İzmir-Yeşilova Höyüğü 2014 Yılı Çalışmaları”, *KST*, 37-1, 2016, 159-174.
- Derin- Eroğlu-Erden-Yurtsever-Kızıl-Yıldırım-Öztürk 2017** Derin, Z., Eroğlu, G. Sümer, Erden, A. G., Yurtsever, M., Kızıl M., Yıldırım, Y., Öztürk M. “İzmir’in Prehistorik Yerleşim Alanı Yeşilova Höyüğü 2015 Yılı Çalışmaları”, *KST*, 38-2, 2017, 143-160.

- Dinç 1996** Dinç, R. “1994 Yılı Akhisar-Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi Yüzey Araştırması”, *AST*, XIII-2, 1996, 11-41.
- Drieaus 1957** Drieaus, J. “Prahistorische Siedlungsfunde in der Unteren Kaikosebene und an dem Golfe von Çandarlı”, *İstMitt*, Heft 7, 1957, 76-101.
- Erkanal-Erkanal 1997** Erkanal, A., Erkanal, H. “Akdeniz’in En Eski Limanı”, *Atlas*, 54, 1997, 108-109.
- Erkanal-Öktü-İren-Lichter 2003** Erkanal, A., Öktü, Ayşe Gül Akalın, İren, K., Lichter, C. “2001 Kuzey İzmir-Menemen Ovası Yüzey Araştırması”, *AST*, 20-I, 2003, 301-314.
- French 1965** French, David, H. “Early Pottery Sites from Western Anatolia”, *Bulletin of the Institute of Archaeology* 5, 1965, 15-24.
- Sevinç 2007** Sevinç, G. “Çine-Tepecik 2007 Yılı Kazıları”, *KST*, 28-1, 2007, 231-246.
- Sevinç 2014** Sevinç, G. “Çine-Tepecik 2012 Yılı Kazıları”, *KST*, 35-2, 2014, 111-123.
- Sevinç 2015** Sevinç, G., “Çine-Tepecik 2013 Yılı Kazıları”, *KST*, 36-2, 2015, 287-289.
- Koşay-Gültekin 1949** Koşay, H., Gültekin, H. “Karaburun (İzmir) Çakmak Civa Madeninde Öntarih Buluntuları”, *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, V, 1949, 16-27
- Kökten 1949** Kökten, İ. Kılıç. “1949 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor”, *Belleten*, XIII, 1949, 811-829.
- Lichter 2001** Lichter, C. “Central-Western Anatolia: A Key Region in the Neolithisation of Europe?”, F.Gerard-L.Thissen (eds.), *The Neolithic of Central Anatolia*, İstanbul, 2001, 161-169.
- Lloyd-Mellaart 1962** Lloyd, S., Mellaart J. 1962 *Beycesultan*, Vol. I, London.
- Özkan-Erkanal** Özkan, T., Erkanal, H. 1999 *Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi*, İzmir.
- Sağlamtimur 2007** Sağlamtimur, H. “Ege Gübre Neolitik Yerleşimi”, M.Özdoğan-N.Başgelen (eds.), *Türkiye’de Neolitik Dönem*, İstanbul, 2007, 373-376.
- Sağlamtimur 2012** Sağlamtimur, H. The Neolithic Settlement of Ege Gübre”, M.Özdoğan-N.Başgelen-P.Kuniholm (eds), *The Neolithic in Turkey: Western Turkey*, İstanbul, 2012, 197-225.

Sağlamtimur-Ozan 2013

Sağlamtimur, H., Ozan, A. “Ege Gübre Neolitik Yerleşiminin Paleocoğrafya Özellikleri ve Gelişimi”, Ertuğ Öner (ed.), *Profesör Doktor İlhan Kayan’a Armağan*, İzmir, 2013, 587-596.

**Şenyürek-Gültekin-
Şenyürek-Dönmez 1950**

Şenyürek, M., Gültekin, S. Hakkı, Şenyürek, E., Dönmez, A. “Larissa Civarında Höyücek’de Yapılan Sondaj”, *Belleten*, XIV, 1950, 487-494.

Thissen 2008

Thissen, L. “The Pottery of Phase VB”, J.Roodenberg-S. Alpaslan Roodenberg (eds.), *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia The Ilıpınar Excavations*, Volume III, 2008, 91-115.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

The Rise and Fall of the Aeolic School of Art History

I am going to collect together and discuss dispersed items of information which clearly refer or seem to be suggestive of the third outstanding school of art historians in the Greek intellectual life of the Hellenistic period: the Aeolic, Pergamene or Attalid school. The Aeolic school developed in the first half of the 2nd century and succeeded the earlier Sicyonian school and for some time rivalled the Attic school. Let us focus on some selected aspects of the Attalid patronage in art - those which inspired and influenced the development of the Aeolic school of art history.

99

In 210 BC Attalos I purchased the island of Aegina from the Aetolians, and he immediately confiscated a colossal bronze statue of the young Apollo by Onatas and sent it to Pergamon. This act of robbery committed by Attalos on his Greek compatriots launched the history of the Attalid collection of Late Archaic sculpture. It is interesting to observe that nearly four centuries later Pausanias, who was born in the Valley of the Meander, shared Attalos' predilection for Late Archaic beauty and expressed

1 Tomasz POLANSKI, University of Kielce, Poland.

his admiration of Onatas' Apollo, its impressive size and artistic perfection (Paus. 8, 42, 7). Attalos' theft is corroborated by the epigraphic evidence in Pergamon (IvP 48). An anonymous poet of the *Palatine Anthology* (IX, 238) (Antipatros of Thessalonice?) described the same statue of Apollo with Homer's words, ὄμματα καὶ κεραλὴν ἀγλάόζ. (Il.2, 476), clearly fascinated by Apollo's ancient, pre-Pheidian, austere beauty.² The studied connoisseurship of the epigram testifies to the poet's familiarity with the art books. We can see time and again that epigrammatic poetry was strongly influenced by art books (dedicatory and ecphrastic epigrams, artists' signatures composed by professional poets). An inscription with the name of another sculptor of Aegina, Theron the Beotian, discovered in Pergamon (IvP 49), shows that Attalos' robbery in 210 BC involved more than one Apollo of Onatas.³ We also learn from Pausanias of a sculptural group of Charites by Bupalos, yet another Archaic master. The bronze Charites, who embodied feminine grace and beauty, adorned the private apartments of Attalos (II?) (Paus. 9, 35, 6).⁴ In 208 BC Attalos I and his Roman allies sacked the wealthy city of Opus in Beotia. Only the immediate intervention of Philip V saved the Opuntians from the loss of all of their precious votive items and divine images.⁵ In 199 BC at the beginning of the Second Macedonian War the by now elderly Attalos I and Roman invaders attacked Oreus-on-Euboea, and carried off another set of art works to Pergamon. This robbery was also corroborated by epigraphic evidence in Pergamon; a German team of archaeologists found the signature of Silanion, the Athenian sculptor, active in the 2nd half of the 4th century BC (IvP 50).⁶ Two statues, one of Athena and one of Hera, were found in the north stoa of Athena's sanctuary in Pergamon. They evidently-

2 Benndorf 1862, p. 46, identified the poet as Antipatros of Thessalonice, who visited Pergamon in 10-8 BC, Schwarz 1971, p. 10, n. 20. Schwarz 1971, p. 11 emphasised the epigram's *Gelehrsamkeit* and *Pointiertheit* and added that Apollo's *strahlende Schönheit allein dem Epigrammatiker zum Thema diente*. The reader can find a comprehensive paper on Onatas by E. Walter-Karydi, in Vollkommer 2007, pp. 591-595.

3 IvO 49 is dated to the period of Eumenes II. Cf. S. Lehmann, Theron (2nd half of the 3rd century BC), Vollkommer 2007, p. 898.

4 W. Müller, Bupalos, Vollkommer 2007, p. 125f. (2nd half of the 6th century).

5 Cf. Hansen 1971, p. 49.

6 IvP 50: Σίλανίω [...] ἐκ Ὠρεοῦ [-] = OGIS 288. IvP 38 = OGIS 284; cf. Hansen 1971, p. 62.

formed part of the collection established by Eumenes II.⁷ The original work behind this copy of Athena was dated to c.450 BC and described as a work from Pheidias' circle.⁸ The statue of Hera was compared to the Venus Genetrix, the Iris from the Parthenon and the Kore of the Erechtheion.⁹ The Volume VII of the *Altertümer von Pergamon* shows many Pergamene copies which can be referred to well-known originals from the 5th and 4th centuries BC, for example a man's head in Berlin which resembles the head of Harmodios;¹⁰ a copy of Athena Parthenos, about one-third of the original size, now in Berlin;¹¹ a graceful copy of Leda, now in Berlin, compared to sculptures from the acroteria of Asclepius' temple in Epidauros, the original dated to the early 4th century BC.¹² Many other illustrative examples from the archaeological material may be adduced here.

We may also trace the intelligently designed layout of the Attalid museum, carefully arranged to show the historical and stylistic development of Greek art, in the literary sources. In his catalogues Pliny the Elder listed Apollodorus of Athen's painting *Ajax fulmine incensus* (struck by lightning) (93 Ol. 408-405 BC), 'which can be seen today in Pergamon' (HN 35, 60).¹³ In his history of sculpture in stone Pliny the Elder expressed his admiration for a *symplegma*, a sculptural group of wrestlers or more likely of a pair of lovers, which was made by Kephisodotos, the son of Praxiteles, and could once be seen in Pergamon (HN 36, 24). This quotation from an art book, probably one compiled by a learned Pergamene art historian, was adorned with an impressive epigram, which is rare in Pliny the Elder's highly synthetic catalogues: *symplegma nobile digitis corpori verius quam marmori impressis* (his 'Kephisodotos' celebrated group of figures interlaced, in which the fingers seem to press

7 Hansen 1971, p. 353.

8 AvP VII, 13-23, no.22, Pl. II-V; Hansen 1971, p. 354.

9 AvP VII, 25-33, no.23, Pl.VI-VII, Hansen 1971, p. 354.

10 AvP VII, 9, no. 18.

11 AvP VII, no 24, Pl. VIII, Beiblatt 2,3.

12 IvP VII, 58ff., no. 40, Beiblatt 6 Timotheos (?).

13 *Quae Pergami spectatur et hodie*, 'still to be seen', should perhaps be read as a quotation from Pliny the Elder's source book; cf. Ajax emerging from the stormy waters at the Gyrai Rocks οἷον ἐκ μέγῃ ἀναφέρων, with the ship set on fire by lightning in the background, Philostratus the Elder, *Imagines* 13,2.

on flesh rather than on marble, trans. K. Jex-Blake).¹⁴ At an auction of the spoils (*in praeda venanda*) on the ashes of Corinth in 146 BC Attalos II wanted to purchase a highly valued painting of Dionysos by Aristides for a large sum of money (600, 000 denarii) (*HN* 35, 24; 7, 126; Strabo VIII, 6, 23).¹⁵ Attalos' abortive effort to acquire the legendary painting from the hands of Q. Caecilius Metellus, a brutal conqueror, was later ironically commented on by Pausanias. Metellus carried off to Rome whatever was valuable of the Corinthian votive offerings and other adornments to arrange a public show of the Corinthian spoils, Pausanias wrote (τα με μάλιστα ανήκοντα εξ θαύμα ανηγετο),¹⁶ only to add: 'those of lesser account he gave to Philopoemen, the general sent by Attalos' (trans. W. Jones). Pausanias did not forget to add: 'In my time the spoils of Corinth were still to be seen in Pergamon' (Paus.VII, 16, 8). Hansen explained the phenomenon of the large Pergamene collection of copies by 'the interest of the Attalids in the study of art from both the historical and critical points of view.'¹⁷ The Attalids managed to collect a number of original art works, however they were not always able to obtain all the originals they were interested in to reconstruct their imaginary history of Greek art in the rooms, halls, corridors and porticoes of their palaces, so 'copies had to be produced.'¹⁸

14 The appended stylish epigram, as if cited from the *Palatine Anthology*, should probably have a different translation than the rigid and factual rendering given by Jex-Blake. 'a beautiful couple of lovers, their fingers' touch change marble stone into flesh' (?).

15 Strabo VIII, 6, 23 cited a passage from Polybius' account of the siege of Corinth. In Polybius' description a group of primitive Roman soldiers threw dice in the middle of the street using the painting by Aristides as a table. Polybius confessed that he saw other paintings lying on the ground in Corinth (εργουυενους πίνακας επ' έδάρονς). The painting by Aristides was dedicated in the Temple of Ceres in Rome (Plin.*HN* 35, 24; 99. Strabo 8. 6. 23), Richardson 1992, p. 80; Pape 1975, p. 154.

16 Attalos II was renowned as a passionate art collector, which is also reflected by Pliny's erroneous information on Attalos' effort to purchase Nikias of Athen's *necyomantea Homeri*, Odysseus' *katabasis*. According to Pliny Nikias rejected Attalos' royal price of 60 talents (*HN* 35, 132). Such negotiations would certainly have been impossible on chronological grounds, cf. also *AP* IX, 792. Nikias died c.300 BC; U. Koch-Brinkmann, Nikias (II), Vollkommer 2007, pp. 571-573.

17 Hansen 1971, p. 355.

18 Hansen 1971, p. 355; Pliny the Elder documented the efforts undertaken by the Attalid art historians and copyists when he commented on Epigonos, who *omnia fere praedicta imitatus* (produced examples of almost all the subjects I have mentioned, trans. K.

Even the fragmentary history of the Attalid art collections which can be reconstructed from the archaeological data and the dispersed and scarce information in the literary sources shows that the collections came into existence and grew as a result of different factors:

1. The wartime robbery committed by Attalos I, Eumenes II and Attalos II on Mainland Greece, in the Aegean and Asia Minor (Phrygia, Bithynia). Some of those robberies are documented.
2. The Attalids must have had professional art historians at their side as consultants, which is evident in the case of Aegina (210 BC, Onatas' Apollo), Oreus (208 BC, Silanion) and Corinth (146 BC, Aristeides' Dionysos).
3. Purchases of artworks, which is corroborated by Pliny the Elder's art books.
4. A well-thought out programme of collecting copies and reproducing Greek original artworks. The agenda must have been supervised by professional art historians, who created a highly intellectualised, academic art history of the Greeks. Judging by the surviving artefacts from the Pergamene art galleries and ateliers, the Aeolic art historians shared a predilection for the Late Archaic sculpture and the Pheidian school.

103

We can identify two art historians who were employed by the Attalid court and worked in the library of Pergamon: Antigonus of Karystos and Polemon of Ilion. A third one, Adaios of Mytilene, is still a mysterious figure. Antigonus appears on the pages of Pliny the Elder's art history in the context of Parrhasios (HN 35, 67-68). This is a rare instance of a more extensive quotation, which we can safely regard as a page from a lost art book, Antigonus' history of the Greek painting in Latin translation. This passage is worth reading full: *primus symmetriam picturae dedit (scil. Parrhasios), primus argutias voltus, elegantiam capilli, venustatem oris, confessione artificum in lineis extremis palmam*

Jex-Blake) (HN 34, 88). Pliny appended this comment to the preceding catalogue of sculptors who made statues of the same class (*eiusdem generis opera fecerunt*) (HN 34, 86-87) and of the artists who specialized in certain subjects, for example in portraits of the *philosophos*, *adornantes se feminas* (women adorning themselves), *luctatores* (wrestlers), *tyrannicidas* (tyrant slayers), *feminas nobiles* (society ladies) and others (HN 34, 86-87). J. Pollitt was probably right when he commented that *Epigonos alle Statuentypen, die in nat. 34, 86-87, aufgeführt werden, imitierte (imitatus sollte hier viell. am besten mit 'in Variatione fertigte' übersehen werden)*, J. Pollitt, *Epigonos*, in *Vollkommer* 2007, p. 207.

*adeptus. Haec est picturae summa suptilitas. Corpora enim pingere et media rerum est quidem magni operis sed in quo multi gloriam tulerint, extrema corporum facere et desinentis picturae modum includere rarum in successu artis invenitur. Ambire enim se ipsa debet extremitas et sic desinere ut promittat alia post se ostendatque etiam quae occultat. Hanc ei gloriam concessere Antigonus et Xenocrates qui de pictura scripsere, praedicantes quoque, non solum confitentes. Et alia multa graphidis vestigia exstant in tabulis ac membranis eius, ex quibus proficere dicuntur artifices (HN 35, 67-8) (He (scil. Parrhasios) first gave painting symmetry, and added vivacity to the features, daintiness to the hair and comeliness to the mouth, while by the verdict of artists he is unrivalled in the rendering of outline. This is the highest subtlety attainable in painting. Merely to paint a figure in relief is no doubt a great achievement, yet many have succeeded thus far. But where an artist is rarely successful is in finding an outline which shall express the contours of the figure. For the contour should appear to fold back, and so enclose the object as to give assurance of the parts behind, thus clearly suggesting even what it conceals. Preeminence in this respect is conceded to Parrhasios by Antigonus and Xenocrates, writers on painting, who indeed not only concede but insist upon it. Many other traces of his draughtsmanship remain, both in pictures and on parchments, which are said to be instructive to artists, trans. K. Jex-Blake). Antigonus adhered to the doctrine of *symmetria* which dominated the Greek art history for centuries and also the Xenocratic theory of evolution in the figural arts: It was Parrhasios who first painted real portraits (*argutiae voltus*), perfected rendering of hair (*elegantia capilli*), his models' mouths were shapely and charming (*venustas oris*), and he was the artist who attained such perfection in draughtsmanship that he was unrivalled among the Greek painters (*in lineis extremis palmam adeptus*). In his art book Antigonus emphasised that drawing constitutes the very essence of the art of painting (*picturae summa suptilitas*). He explained his judgement in the sophisticated learned language of the professional art historian: 'the contour should appear to fold back, and so enclose the object as to give assurance of the parts behind, thus clearly suggesting even what it conceals' (trans. K. Jex-Blake). Antigonus added that Parrhasios' preparatory studies (*graphidis vestigia*) on wooden tablets and parchment made a corpus of invaluable instructive materials for other painters. Pliny the Elder informed his readers that the quotation was drawn from Xenocrates and Antigonus' art books. I think Sellers was right when she observed that 'the Xenocratic treatise was minutely worked over by a writer (scil. Antigonus) who used it not*

simply to quote from, but as a solid framework into which to fit new material of his own.¹⁹ In his art history Pliny the Elder recorded salient information on the sculptors who worked for the Attalids: *plures artifices fecere Attali et Eumenis adversus Gallos proelia, Isigonus, Pyromachus, Stratonicus, Antigonus qui volumina condidit de sua arte* (HN 34, 84). Pliny corroborated Antigonus' book on sculpture in bronze as his source in the bibliographical notes for Books 33 and 34 (*Antigonus qui de toreutice scripsit*).²⁰ I also think that Ulrichs was basically right when he referred Pliny's words on the *artifices qui compositis voluminibus condidere haec* to chapters 54-72 in Book 34, which discuss the art of Pheidias, Myron, Polycleitos, Lysippos, Praxiteles and the pupils of Lysippos down to Xenocrates and Antigonus as the ultimate source.²¹

It is tempting to fill in the missing part of the inscription which celebrated Attalos I's victory over Antiochus Hierax (IvP 1, 22),²² with Antigonus' name: ΓΟΝΟΥΕΡΤΑ In all likelihood this inscription should rather be attributed to Epigonos, as three others are (IvP 1, 29, 31-32), where Epigonos' name is clearly legible.²³ I do not think that von Wilamowitz-Möllendorf in his diligent book on Antigonus of Karystos was exactly right when he argued that two Antigonoι, a philosopher, biographer and paradoxographer and an art historian and sculptor were the same person, and lived in the 2nd half of the 3rd century BC.²⁴ Antigonus the sculptor, and art historian was a contemporary of some sculptors whom we know from the inscriptions on the frieze of the Great Altar: Orestes of Pergamon (IvP 1, 75, 1, c. 183-174 BC), Theorretos (IvP 1, 83), Nikeratos of Athens (IvP 1, 132, dated in the reign of Eumenes II,

19 Sellers 1896, p. XXXVII; cf. Ulrichs 1886, p. 30.

20 Ulrichs 1886, p. ; von Wilamowitz-Möllendorf 1881, p. 7.

21 Ulrichs 1886, pp. 38-9, who relied on the doctoral dissertation of Schreiber, *de artificum aetatibus*, Leipzig 1872, p. 29.

22 Loewy 1885, p. 116, i 1-3.

23 Cf. J. Pollitt, Epigonos, in Vollkommer 2007, on his inscriptions in Pergamon, pp. 206ff.; von Wilamowitz-Möllendorf 1881, p. 7; Ulrichs 1886, p. 33 incorrectly quoted Diog. Laert. 2, 15, 10 when he referred ἀνδριαντοποιός to Antigonus. Cf. E. Paul, Anaxagoras, Vollkommer 2007, p. 37, c. 500-450 BC, *Antigonus v. Karystos würdigte in seinen kunstgeschichtlichen Schriften die Bedeutung des Anaxagoras* (Diog. Laert. 2, 15; Overbeck 435).

24 Antigonos in Pergamon, von Wilamowitz-Möllendorf 1881, p. 7; the art historian and the biographer Antigonus of Karystos as one and the same person, von Wilamowitz-Möllendorf 1881, p. 130.

197-159 BC), Myron of Thebes (*IvP* 1, 137=Loewy 116 m, n), Xenocrates (*IvP* 1,138=Loewy 116 k-l), Praxiteles (Loewy 116 o).²⁵ At a certain stage in the research Antigonos the sculptor and art historian seemed to appear so real that B. Schweitzer attributed the Pasquino group, Menelaos with the body of Patrokles, to him.²⁶ The visitors to 'the Grand Atelier' of Italian art recall the modern classicist reconstruction of the group displayed in the Loggia dei Lanzi in Florence. Schweitzer's attribution is certainly only a speculation.²⁷

Polemon of Ilion, one of the most influential and prolific researchers of the Hellenistic age, discussed the figural arts in a number of his writings.²⁸ Referring to Polemon's *Letter to Attalos* (Athen.VIII 346b), K. Deichgräber called him 'ein Glied des pergamenischen Königshauses.'²⁹ Thanks to Preller's painstaking collection of Polemon's extant passages (1838) we can learn something about his art descriptions. Athenaios adduced a description of Hippeus' painting (Hippys) in Athens, which depicted the wedding of Peirithoos (Athen.XI, 474c, Overbeck 1960). This ecphrastic passage was drawn from Polemon's polemical writing *adversus Antigonum de pictoribus* (πρός Ἀντίγονον περί ζωγράων) (Preller frg. 63).³⁰ Judging by Athenaios' description Hippeus was a genre painter. In his Wedding of Peirithoos Hippeus showed a wine scoop and a goblet made of a semi-precious stone with a rim inlaid with gold leaf (τὴν οἶνοχόην καὶ τὸ κύπελλον λίθινα, χρυσώσαν χεῖλη περιτετραν νίσας). The viewer could also admire other drinking vessels, such as *kantharoi* made of clay, probably Athenian painted *kantharoi* (κερανεοῦς κανθαροῦς). There were also pine couches and richly decorated divans on the

25 Urlichs 1886, p. 34, felt unwilling to concur with the results of von Wilamowitz-Möllendorf's study: *Ich vermute, daß der bekannte Biograph bei Zenobius infolge einer Verwechslung den Kunstschriftsteller verdrängt hat.*

26 B. Schweitzer 1936; Hansen 1971, p. 314, n. 110.

27 The sculptural group is obviously real, whatever its authorship: the Pasquino from Palazzo Braschi in Rome, Bernhard 1980, il. 177; the head of Menelaus, MN Warszawa, Bernhard 1980, il. 176; remnants of the group in Sperlonga and Aphrodisias, Bernhard 1980, p. 266.

28 Deichgräber, *RE* 21,2, cc. 1288-1320; Sellers 1896, pp. XXXIX-XLV; von Wilamowitz-Möllendorf 1881, pp. 8-10. Polemon's date: inscription in Delphi, Polemon's *proxenia* 176 BC, *ibid.* p.9.

29 Deichgräber *RE* 21, 2, c.1291.

30 Deichgräber *RE* 21, 2, c. 1306; Overbeck 1960.

floor of the banquet hall, and a lamp hanging from the ceiling threw light on the vessels and furniture (τόν λύχνον ὁμοίως ἐκ ὀρορῆς ἐηρημένον ἀνακεχνημένας χοντρά τας ρλόγας). In his description of the ‘luminist painting’ Polemon employed his skills of rhetorical description (*ecphrasis*),³¹ and in a passage drawn from *περί τῶν ἐν Σικινῶνι πινάκων* revealed his predilection for anecdote, which was shared by all the Hellenistic art historians. He told the story of Melanthios and Apelles’ painting of the triumphant Aristartos, tyrant of Sicyon (Plut. *Arat.* 13=Preller frg. 17).³² When Aratos the freedom fighter came to power (251 BC) he decided to destroy the monuments of Corinth’s tyrants. However, he wavered in exceptional case: in Aristartos’ painting. Its makers, Melanthios and Apelles, students of Pamphilos from the Sicyonian school, were renowned and very expensive painters. Aratos eventually agreed to save the painting when his friend Nealkes, a representative of the younger branch of the Sicyonian school, painted over the image of Aristartos concealing it with a palm tree. This story can be cited as representative for the Hellenistic art historians. Its anecdotal narrative put together a couple of famous artists (cf. Protogenes and Zeuxis, Parrhasios and Timanthes), artists and well-known historical persons (cf. Nicias and Alexander, Stratonice and Ctesilas). Plutarch’s story of Aristartos’ painting also offers one more story of art destruction and a story of arts and politics. We encounter similar components in the narrative of an anonymous Theban citizen who hid gold in the statue of Kleon of Thebes, a celebrated singer, during the plunder and bloodshed committed by Alexander the Great, who punished Thebes for its rebellion in 335 BC (Athen.I 19c, Preller frg. 25).³³ The

31 Deichgräber RE 1305, Athen.V 210ab, Preller frg.58; Overbeck 1768. Polemon in *contra Antigonom* mentioned the stoa of the Polemarchoi in Phlius painted by Sillax; Deichgräber RE 1306, Athen.VIII 341a, Preller frg. 66, Polemon *adv. Antigonom*, a genre painting of Androkydes of Kyzikos, the fastidiously rendered images of fish on his painting of Scylla; Deichgräber RE 1305, Athen.XI 484bc, Preller frg.60. Polemon’s *ecphrastic periegetic passage adv. Antigonom*: an ἀγάλμα or a painting (?) of Διόνυσος τέλειος sitting on the rock accompanied by bald Satyros.

32 Deichgräber RE 1297; Overbeck 1795; A. Villing, Nealkes, in Vollkommer 2007, pp. 548–549.

33 Deichgräber RE 1298, from *Boiotika* (?), Overbeck 506; Pliny the Elder seems to tell roughly the same story (HN 34, 59): Pythagoras Rheginus ... fecit ... citharoedum, qui Dicaeus appellatus est, quod, cum Thebae ab Alexandro caperentur, aurum a fugiente conditum sinu eius celatum esset. The story was commented by Sellers 1896, p. 48n.: A Theban poet named Kleon.

Theban returned to his city after 30 years and recovered his valuables from the statue, which survived the destruction of the city. In this instance Polemon quoted Kleon's epitaph as a token of authenticity: Πνθέα νίος ὁδ' ἐστί Κλέων Θηβαῖος αἰοιδός - στηλοκόπας (Overbeck 506). Polemon was nicknamed sthlokópaj (stele-glutton) by Asclepiades of Myrlea (Athen, VI. 234d). The Aeolic art historians mastered their epigraphic skills to prove the authenticity of artworks. We come across this time and again when we read extant passages of their art books.³⁴ The Attalid art historians' epigraphic studies must have been inspired and influenced by the editors of the Aeolic Archaic poets. They too worked under the patronage of the Attalids in Pergamon. This linguistic inclination can also be deduced from Polemon's interests in the ancient Archaic images of divinities worshipped under antiquated and hardly clear names, as for example the stone ἀγάλμα of Dionysos Morychos in Sicily, made by Simmias, son of Eupalamos (Zenob, 5, 13, ed. Leutsch; Preller frg. 73; *Epistula ad Diophilum*).³⁵ When we read that this epithet originated from the religious ritual of smearing the god's face with grape juice during the grape harvest (ἀπό αὐτοῦ πρόσωπον ἀντονμολνεσθαι), we realize that the Aeolic art historians also employed linguistics, and in this particular case etymology, in their art historical studies.

The first half of the 2nd century BC, the age of Antigonos the sculptor and Polemon of Ilion, was remarkable for its ingenious creativity in literature, sculpture, painting, and in sciences and humanities. The Greek artists and men of letters worked as if in a hurry, as if they had wanted to task their work before the imminent disaster. Late Hellenism, period of creativity and invention, was simultaneously characterized by a progressing political and economic decline demarcated by the seizure and destruction of Syracuse (212 BC),

34 For example Polemon's story of Lais, who was killed by jealous women in Thessaly. Her epigrammatic epitaph can be found on the banks of the Peneios River, and not in Corinth as sometimes held, Deichgräber RE 1308, Athen. 589.

35 Deichgräber RE c. 1312, Preller frg. 73, *Ep. ad Diophilum*, Overbeck 346: cf. Clement of Alexandria, *Protr.* IV., p. 42 (eds. Pott), Overbeck 347, by Simon in Athens. Further examples of the archaistic studies in art, religion and language: Deichgräber RE 1307, Athen. X. 416bc, Polemon on the temples of Demeter Hodephagia, Demeter Sito (the idol), and Demeter Imalis in Beotia; the statues of Demeter Megalartos and Megalomazos, *Das Epikleis-motiv spielt hinein, der Sinn für seltene, alte, den modernen Anschauungen nicht mehr Entsprechende Vorstellungen und Bezeichnungen.*

Pella (167 BC) and Corinth (146 BC). It is also interesting to observe that this period of nervous creativity marked by human genius which brought a phenomenal development in the Pergamene and Rhodian schools in the beaux arts and sophisticated art historical studies was paralleled by important developments in art theory in the Late Stoic school. Diogenes of Babylon distinguished and described αἰσθησις αντορνής, an irrational, sensual perception of beauty embedded in art forms, something different from the learned perception acquired by artists, art historians and connoisseurs (αἰσθησις ἐπιστημονική)³⁶. A passage by Polemon from his περί τῶν ἐνα Σικνι πιάτων (Athen. XIII 567b, Preller frg. 16=Overbeck 1762) seems to recall new inspirations which appeared in aesthetics in his time.³⁷ Polemon wrote that the pornographic paintings by Aristides, Pausanias (Pausias?), and Nikophanes were beautiful: μνηνονεῦει δέκα ταῦτα καλῶς γραρόντων. Deichgräber commented on this passage in the following way: 'Das Urteil... Ist insofern von besonderen Interesse, als es vielleicht von der Voraussetzung, wenn auch nicht von einer voll ausgebildeten Theorie ausgeht, daß das Ästhetische sich in der Kunstbetrachtung von dem gewählten Thema scheiden läßt.'³⁸

A number of passages testify to lively academic debate between the Aeolic art historians Antigonos, Polemon of Ilion and Adaios of Mytilene. In the course of their professional polemics they discussed the problems of authorship and authenticity of art works, they adduced biographical details in their efforts to establish the personal identities of artists and presented their own predilection for colourful anecdotes. They attributed art works to alternative authors, they combined two persons in one, or vice versa split up an artist and his work into two separate individuals when confronted with insoluble chronological and biographic difficulties. They constructed complicated genealogical trees of schools of painting and sculpture along the principle of master/pupil relations.

36 Tatarkiewicz 1960, p. 237. Philodemos, *de musica* ed. Kemke 11.

37 Deichgräber RE 1296, Overbeck 1762.

38 Deichgräber RE 1296; cf. Chairephanes, Overbeck 1767; this genre of painting was very popular in Graeco-Roman antiquity, Casa VII. 2, 25 Pompei (Pygmies in African landscapes); V 1, 26 Casa di Lucius Caecilius Iucundus; VI. 5, 2 (the tortures of Psyche); Casa del Fauno (a black boy with a white girl on the mosaic) etc.

Polemon of Ilion (176 BC, the date of his Delphic *proxenia*) compiled a polemic in six books τὰ προ Ἀδαίων καί Ἀντίγονον, which I have already quoted.³⁹ All the extant passages from Antigonos' art books show that Polemon challenged his expertise as an art historian. Polemon, who was an experienced epigraphist and periegetic writer became a demanding adversary for Antigonos⁴⁰. Unfortunately we know very little about Adaios⁴¹. We only learn from Athenaios' *Deipnosophistae* that he compiled a treatise entitled περί ἀγάλματων (Athen. XIII, 606a).⁴²

In his book *de toreutice* Antigonos argued that Nemesis' xoanon in Rhamnous was made by Agorakritos, which was corroborated by the sculptor's own signature: ΑΤΟΡΑΚΡΙΤΟΣ ΠΑΠΙΟΣ ΕΠΟΙΗΣΕΝ (Zenob. V 82)⁴³. Pliny the Elder added that Agorakritos lost the competition for the statue of Aphrodite in Athens against Alcamenes, and offered his Aphrodite Nemesis to the demos of Rhamnous (HN 36, 17). Antigonos' opinion was contested:

ού θαυμαστόν δέ. καί ἄλλοι γάρ πολλοί ἐπὶ τῶν οἰκείων ἑτέρον ἐπιγεγράρασιν ὄνομ. εἰκός οὐ καὶ τὸν Φειδίαν τῷ Ἀγαροκρίτῳ συγκεχωρηκέναι. ἦν γὰρ αὐτοῦ ἐρώμενος, καὶ ἄλλως ἐπτόητο περὶ τὰ παιδικὰ (Zenob. V 82) (But this is no proof, for many have also inscribed another's name upon their own works, a complacency which Pheidias probably showed to Agorakritos, whom he loved, trans. E. Sellers).

It is clear, then, that Pliny the Elder drew on Antigonos' authority, while Zenobius recalled Polemon's *adv. Antigonum*.⁴⁴ Polemon's biographical argument drawn from *The Lives of The Artists* (Duris of Samos' *Bioi*?) prevailed in the

39 Deichgräber RE 1304ff.; Sellers 1896, pp. XXXIX-XLV; von Wilamowitz-Möllendorf 1881, pp. 8-10; Polemon's Delphic *proxenia*, von Wilamowitz-Möllendorf 1881, p. 8.

40 Polemon's extant citations came from his περί τῆς Ἀθήνησιν ἀκροπόλεως (Athen. XI. 486d) (Str. 9, 1, 16; Aten. XIII. 587c); περί τῶν ἐν Σικυώνι πιάκων (Athen. XIII. 567b), περί τῶν ἐν Λακεδαιμόνι ἀναθημάτων (Athen. XIII. 574c); οὐρί τῶν Δελφίς θησυρών (Plut. *quaest. conv.* V., 2, 675b); *Boiotika* (?), Deichgräber RE c. 1298; περί τῶν κατὰ πόλεις ἐπιγραμμάτων Deichgräber RE c. 1314.

41 R. Reitzenstein, Adaios of Mytilene, RE 1, 1894, c. 342 Nr. 7.

42 Sellers 1896, p. XXXIX. ; von Wilamowitz-Möllendorf 1881, p. 8.

43 Overbeck 836; Sellers 1896, p. XLII; von Wilamowitz-Möllendorf 1881, pp. 9-15; Ulrichs 1886, pp. 34-38.

44 Von Wilamowitz-Möllendorf 1881, p. 13-14.

Graeco-Roman humanities.⁴⁵ Pausanias did not share these doubts about the Pheidian authenticity of Rhamnusian Nemesis (*Descr.* I, 33, 3). I would venture on a guess, although I cannot prove it, that Pausanias drew on Polemon's writings on Attica. I think his detailed *ecphrasis* of Nemesis' *xoanon* was a quotation from the lost periegetic writing of Polemon: τούτου Φειδίας τόν λίθον εἰργασατο ἀγάλμα μὲν εἶναι Νεμεσεως, τη κεραλή δέέπεοτι της θεοῦ στέρανος Ἐλάρους ἔχων καί Νίκης ἀγάλμα οὐ μεγάλη ταῖς δέχερσιν ἔχει τη μὲν κλάδον ὑγέας, τη δέξιά δένιάλην, Αἰθίοπες δέ ἐπὶ τη ριάλη πεποιήνται. It is interesting to observe that Pausanias joined in the old discussion of two Hellenistic art historians and added his own opinion. He contested the explanation why the Aethiopians' images were engraved on the phiale: 'As to the Aethiopians I could hazard no guess myself (συμβαλέσθαι δέ τό ἐς ἐς τοὺς Αἰθίοπας οὔτε αὐτός εἶχον) nor could I accept the statement of those who are convinced that (οὔτε ἀπεδεχόμεν τῶν συνιέναι πειθομέναι πειθομένω=Polemon?) the Aethiopians have been carved upon the cup because of the river Ocean' (trans. W. Paton). The traditional interpretation said that Okeanos was Nemesis' father. However, Pausanias was an experienced traveller himself. His periegetic experience which included visits to the Near East and Africa inspired him to enrich Hellenistic art historians' discussion with new material and a new argument. He decided to append the old discussion with a fairly long digression on the geography of Africa. His own words begin with a polemical opening phrase: 'Ὠκεανὸν γάρ οὐ ποταμὸν (the Ocean is not a river) (Paus. I 33, 4-6). He concluded his addition with the usual ἐς τοσούτων εἰρησθω..

45 Suidas and Photius (Overbeck 837); Tzetzes, *Chil.* VII 931 (Overbeck 838); Tzetzes, *Epist.* 2 (Overbeck 839); Paus. I 33, 3 (Overbeck 840), Hesychius (Overbeck 841); Pomponius Mela II, 3 (Overbeck 842); Solin., *Collect.rerum memorab.* 7, 26, p. 66 (ed. Th. Mommsen); it is interesting to observe that Strabo (IX p. 396, Overbeck 835) recalled a stylistic analysis, which he must have cited from an art book: 'Some say the statue of Nemesis was made by Diodotos, some others that it was by Agorakritos. Personally I think that its size, beauty and perfection suggests it was made by Pheidias' (καὶ μεγέθη καὶ καλλεὶ σφόδρα κατωρθωμένον καὶ ἐνανιλλον τοῖς Φειδίου ἐργοῖς). Pliny the Elder attributed Nemesis' *xoanon* to Agorakritos like Antigonos. However, Pliny also suggests that it was attributed to Pheidias: *eiusdem discipulus* (scil. Pheidiae) *fuit Agoracritus Parius et aetate gratus, itaque e suis operibus pleraque nomini eius donasse fertur* (HN 36, 17). This passage and its context seems as if Pliny or his Latin translator did not entirely understand the Greek text. It seems contradictory and out of context compared with the following narrative (the story of Agorakritos' and Alcamenes' contest in Athens), cf. Sellers 1896, p. XLI.

In the discussion on Nemesis of Rhamnous' *xoanon* we can follow the Hellenistic art historians at work. On the one hand, with Antigonos, we can see the employment of epigraphy (Agorakritos' signature), and art history (the competition between Agorakritos and Alcámenes); on the other hand, with Polemon, we get biographical details and an anecdote (Pheidias' relationship with Agorakritos),⁴⁶ the Greek mythology as a key to the right iconographic interpretation (the Nemesis-Helen-Leda story), the analysis of the style (documented in Strabo's passage, Overbeck 835), the story of art forms (the older images vs. more recent ones), and the chronology (the historical context of the Persian war, 480-479 BC). The comparison of Pausanias', Pliny the Elder's, Zenobius', and other accounts gives us a unique chance to realize that Pliny the Elder's and Zenobius' passages present only a highly reduced synthetic references to a real, erudite, prolonged discussion which was rich in arguments of different sorts.⁴⁷

46 The anecdotic motif of Pheidias' erotic relations with boys was also exploited in the story of the great image of the Olympian Zeus: Pheidias allegedly engraved Pantarkes' name on the finger of Zeus: ΠΑΝΤΑΡΚΗΣ ΚΑΛΟΣ (Photios, Overbeck 742; Clement of Alexandria, *Protr.* 53, Overbeck 470); cf. von Wilamowitz-Möllendorf 1881, p. 11; Pausanias contemplated an engraved image of ἀναδνόμενος, a young sportsman of Elis, believed to be the portrait of Pantarkes. The image appeared in a scene of an Olympic sports competition on a panel between the legs of Zeus' throne (one of τεσσάρες κανόες SC. τῶν τοῦ θρόνου μοδῶν) (*Descr.* 5, 11, 3).

47 Some other instances of discussions on the authenticity of artworks: Urlichs 1886, p. 37 pointed to the chryselephantine Athena in the Acropolis of Elis: of Kolothos, a pupil of Pheidias, the shield painted by Panainos (Paus. 6, 26, 3); Urlichs 1886, p. 38: Asclepius of Thrasymedes, in Epidauros μὴνύει μὴνύει ἐπίγραμμα (Paus. 2, 27, 2) (Overbeck 853) vs Athanagoras, *Leg. pro Christi* 14, p. 61 (ed. Dechair) of Pheidias; cf. Lacroix 1949, XXVI 12. Other instances: on the sculptors of the Mausoleum in Halicarnassos: Praxiteles, *nonnulli etiam putant Timotheum* (Vitr. VII. praef. 12) (Overbeck 1178); a colossal statue of Mars on the Arx in Rome, *alii Leocharis, alii Thimothei putant esse* (Vitr. II., 8, 11) (Overbeck 1307). We learn that Kolothos of Heraclea made a chryselephantine sacrificial table in Olympia (Paus. 5, 20, 2). Pausanias added that οἱ δεπολπραγμονήσαντες οἰουδὴ τὰ ἐς τοὺς πλάστας (the most inquisitive researchers in the history of sculpture) Πάριον ἀποραίνουσιν ὄντα αὐτόν, μαθητὴν πασιέλου (and not of Pheidias like the aforementioned Kolothos). Was Kolothos of Paros taken for Kolothos the pupil of Pheidias, c. 450BC? This is still a riddle for modern scholarship to solve: T. Ganschow, Kolothos (I), Vollkommer 2007, p. 422: c. 450 BC, he worked on the Olympian Zeus with Pheidias (*HN* 34, 87), his works in bronze and chryselephantine technique; Kolothos (II), T. Ganschow, Vollkommer 2007, p. 422, a painter from Teos, c. 400 BC; Kolothos (III), T. Ganschow, only in Pausanias (*Descr.* 5, 20, 2). The latter's master's name Pasiteles only adds to the problem.

Pliny the Elder preserved a synthetic summary of one more debate between two Pergamene art historians, which was held on the identity of two Pythagoroi (HN 34, 61). Standing before the statue of Leontiskos, an Olympian champion wrestler and praising its maker Pythagoras of Rhegion, Pausanias sighed with admiration: εἶπερ τις καὶ ἄλλος ἀγαθὸς τὰ ἐς πλαστική! (Paus.6, 4, 3) (an excellent sculptor if ever there was one, trans. W. Jones) (was there ever a better sculptor than he?). Pliny presented a short catalogue of Pythagoras' works in bronze, and briefly characterized his style, adding that there was a second Pythagoras of Samos, who practised as a painter in his young years. Pliny the Elder saw his bronze group of six nude statues in the Temple of Fortuna Huiusce Diei in Rome. They must have been images of Olympic winners with their original inscriptions, where the sculptor's name was usually given as well. The Plinian passage was appended with some perplexing words: *hic (Samius) supra dicto (Rhegino) facie quoque indiscreta similis fuisse traditur* (HN 34, 61). What does it mean that they were so similar to one another that you could not tell them apart? We probably have one more instance of the Latin translation from the Greek used by Pliny the Elder. He does not seem to have fully understood the translation, or perhaps it was abbreviated in such a way that it lost some necessary information. In all likelihood Pliny the Elder preserved an example of Polemon's intelligent, ironical and malicious humour, his tool for sharp professional critique. Sellers correctly interpreted the passage: 'Your second Pythagoras, looks to me suspiciously like your first.'⁴⁸ Pliny the Elder appended his concise chapter on Pythagoras with more, equally confusing words: *Rhegini autem discipulus et filius sororis fuisse Sostratus* (It was the Rhegine Pythagoras, however, of whom Sostratos was the pupil and nephew, trans. K. Jex-Blake). This is clearly a biographical argument for two Pythagoroi (Antigonos' version) and not for a single one (Polemon's claim).⁴⁹ The discussion remained inconclusive.

48 Sellers 1896, p. LIII; *ibid.* n. 2: 'W. Klein explained to me, (...) the whole satirical force of the words.' Urlichs 1886, p. 39; Sellers 1896, p. LIII: 'a sharp criticism (...) has amusingly escaped Pliny.' She referred to Münzer 1897, p. 526: 'Polemon's whole book was merely the comprehensive criticism, the improvement and enlargement of that of Antigonos.'

49 Urlichs 1886, p. 39: Sostratos was Rheginus' student and nephew, consequently there is no doubt that there were two Pythagoroi: A. Villing, Sostratos (II) in Vollkommer 2007, p. 848; A. Villing, Sostratos (I), a sculptor in bronze from Chios (?).

Diogenes Laertios again recalled two Pythagoroi (VIII, 1, 25).⁵⁰ In his turn Pausanias acknowledged only one sculptor named Pythagoras, and valued him highly.⁵¹ In this way and incidentally we have come across one more instance where Pliny the Elder followed Antigonus' argument for two Pythagoroi, while Pausanias referred Polemon's expertise for one Pythagoras. The discussion of the two Pergamene art historians was aptly summarised by Sellers: 'Polemon was wrong in the case of Antigonus' Nemesis, in that of Pythagoras of Samos and Rhegion, he was – as it happens – quite right.'⁵²

A trace of Antigonus' art book can also be spotted in Pliny the Elder's information on Telephanes of Phocaea (HN 34, 68).⁵³ In his reference to Telephanes Pliny the Elder adduced 'the sculptors who have written treatises on the subject' (*artifices qui compositis voluminibus condidere haec* (scil. the narrative on the five leading sculptors in bronze, who were presented immediately before the Telephanes passage). Pliny the Elder praised highly Telephanes, whose art rivalled the art of Polykleitos, Myron and Pythagoras. Sellers believed, and I think she was right, that this intriguing information and evaluation of an otherwise unknown sculptor must have been drawn from Antigonus'

50 Overbeck 507; Urlichs 1886, p. 39.

51 Urlichs 1886, p. 40.

52 Sellers 1896, p. LIV; M. Weber, Pythagoras (I), Vollkommer 2007, p. 769: *Da kein Denkmal identifiziert ist, bleibt offen, ob es sich um eine Person handelt, die –aus Samos stammend– aus polit. Gründen in Rhegion ansässig wurde, wie in der Forsch. meist angenommen.* No original works, no Roman copies, no convincing attributions. However, Pythagoras of Rhegion emerges from the archaeological material. We know his inscription from Olympia. He signed a statue dedicated by Euthymos (472BC), Loewy 1885, 23, p. 19=IvO 144. It is not unlikely that a second inscription from Olympia is also by him (Loewy 1885, 24, p. 20). Other instances of confusion in artists' identities: Socrates' Graces in the Propylaia of Athens: *Socrates fecit alius ille quam pictor, idem ut alioqui putant* (HN 36, 32) (Overbeck 915); the reliefs of three Graces of Socrates, the son of Sophroniscus in *Schol.Aristoph.Nub.* 773 (ed. Dindorf); Socrates, s. Sophroniscus in Paus. 1, 22, 8; 9, 35, 3, Overbeck 911; Diog.Laert. II., 19 (Overbeck 913) quoted Duris: Socrates, s. Sophroniscus; Socrates, the painter in HN 35, 137 (Overbeck 1765). Paintings of Asclepius and his daughters and *piger...spartum torquens quod asellus adrodit*. Cf. R. Vollkommer 2007, Sokrates (III), Vollkommer 2007, 84of., the painter: 'Die Existenz des S. hängt von einer sehr schwierigen Textstelle bei Plinius ab (HN 35, 137). S. Ackermann, R. Gottschalk, Sokrates (II), Vollkommer 2007, p. 841: *Als Sohn des Steinmetzen Sophroniskos war der Philosoph auch handwerkli. ausgebildet.*

53 Urlichs 1886, p. 39; Sellers 1896, p. XXII. R. Vollkommer, Telephanes, Vollkommer 2007, p. 874.

writings.⁵⁴ The Telephanes passage was appended to a chapter which is remarkable for its harmonious, studied Xenocratic composition. Pliny the Elder commented that Telephanes, one of the greatest Greek sculptors, was forgotten because he lived in Thessaly, far from the centres of the arts and humanities, only to add that *alii non hanc ignobilitatis fuisse causam, sed quod se regum Xerxis atque Darei officinis dediderit, existimant* (others give a different reason for his comparative obscurity, saying that he passed into the service of king Xerxes and of Dareios, trans. K. Jex-Blake). Ulrichs aptly commented on Pliny's words about Telephanes: 'Sie verrät eine auserlesene Gelehrsamkeit und ist deshalb Benützung einer schriftlichen Quellen anzunehmen.'⁵⁵ Here we must take into account Antigonus' *de toreutice*. Interestingly enough, we also learn of a Greek sculptor who emigrated to Persia, and probably worked in Susa or Persepolis. The employment of Greek stonecutters at the court of Susa was documented by the Persian archives, which speak of the Ionian, Lydian, Babylonian and Egyptian craftsmen who also constructed the most fabulous royal residence of the ancient world, the palaces of the Achaemenids in Persepolis, a still unforgettable experience for the modern visitor. In this way Antigonus probably alluded to the contemporary stormy fates of colleagues, artists and scholars, who changed into political émigrés in search of a safe haven to evade the Roman invaders who were annihilating the art centres of the Hellenistic world one by one.

Pliny the Elder also offers us an interesting instance of the art historians' discussion on the origin of sculpture in marble (*origo artis*). This discussion shows us one more component of their professional workshop (HN 36, 9-14). Pliny's principal source (Xenocrates) dated the *inventores* Dipoinos' and Scyllis' *akme* to the 15th Olympiad (580-577 BC).⁵⁶ They were Cretans who

54 Sellers 1896, p. XXII.

55 Ulrichs 1886, p. 35.

56 The archaeological context of Pliny the Elder's characteristic of Dipoinos and Scyllis is strikingly different: the gap between the archaeological reality and Xenocrates' account was aptly described by Ahermary, Dipoinos, Vollkommer 2007, pp. 184-185: *Die von Plin. tradierten Überlieferungen, ob sie man auf Xenokrates von Athen zurückgehen oder nicht, überraschen* (p. 185). So far sculptures in stone from the time of Dipoinos (50 OL. 580-76 BC, HN 36, 9) have not been found on the Island of Crete. It is the same with Sicyon, to where Dipoinos and Scyllis emigrated. The archaeological evidence strongly contradicts Pliny's statement *marmore sculptendo primi* (HN 36, 9) (scil. Dipoinos and Scyllis). Pausanias

emigrated to Sicyon at a later stage of their lives. Pliny's synthetic entry on Dipoinos and Scyllis, which comprised a short catalogue of their works with museographic information and a colourful anecdote on their conflict with the citizens of Argos (drawn from a Duridian biography?), is interrupted by a polemical chapter on the sculptors from Chios (HN 36, 11-12). Sellers aptly commented that 'to the Xenocratic contention that the art of sculpture in bronze was elaborated by Daidalid artists on the mainland of Greece, a later writer –presumably Antigonos– adjusted the account of the rise of sculpture in marble in the islands of the Aegean, under the auspices of Chian sculptors.'⁵⁷ In his discussion with Xenocrates Antigonos recalled a popular anecdote which connected the poet Hipponax with the sculptor Bupalos from Chios. Since Hipponax's chronology was well-established (the 60th Ol. 540-537 BC), Antigonos easily acquired the dates for Bupalos and his brother Athenis, and managed to roughly calculate the chronology of their ancestors who were also sculptors: Archermos (father), Micciades (grandfather) and Melas (great grandfather), and in this way Antigonos acquired an approximate date for the *origo artis* as the First Olympiad (776-773 BC) on the basis of genealogy of artists, chronology, and biography employed in his art historical research. To complete Antigonos' methodology of research, I would like to adduce a hidden poetic epigram (the evidence of inscriptions), which was probably unwittingly saved by an anonymous Latin translator: *non vitibus tantum censeri Chion sed et operibus Archermi filiorum* (HN 36, 12) (Chios was not honoured for her vines alone but for the works of the sons of Archermos, trans. K. Jex-Blake).⁵⁸ In all likelihood here we have a reflection of exactly the same discussion in the *Scholia ad Arist. Aves* v. 573. An anonymous scholiast wavered whether the earliest images of a winged Nike and Eros were made by Archermos, the father of Bupalos and Athenis or by the painter Aglaophon of Thasos ὥς οἱ

also differs significantly from Pliny the Elder's account. He never mentions Dipoinos as a sculptor in stone. He records his statues or statuettes of the Dioscuri together with their wives and children in ebony and ivory in Argos (*Descr.* 2, 22, 5). Cf. Georgios Kedrenos, *Comp.Hist.*p. 322B (=Overbeck 327=PG 121, cc. 613-614) on the emerald statue of Athena Lindia in the Palace of Lausos.

57 Sellers 1896, p. XXVf., p. XLIII: Antigonos 'proclaimed the priority of invention of the isle-schools over the schools of the mainland.'

58 Schwarz 1971, p. 134 observed that the *AP* epigrams which referred to the Archaic art were scarce.

perì Karústion tòν Pergamhnón fasi (Overbeck 315). Antigonus' argument was based on strong factual grounds. Hipponax was actually a popular poet and we can still read some of his poems. In addition, we have an inscription from Delos which probably refers to Micciades, the grandfather of Bupalos and Athenis.⁵⁹

In Pliny the Elder's highly synthetic passage on the beginnings of encaustic painting (*origo artis*) the reader once again encounters a Xenocratic argument confronted with an alternative polemical version (*HN* 35, 122). Pliny the Elder informs us that 'some believe that it was invented by Aristeides'⁶⁰ and perfected by Praxiteles,' only to add that *aliquanto vetustiores encaustae picturae exstiterē* (encaustic paintings of a somewhat earlier date existed). In this discussion we can recognize two rival schools of art historians, and their different perspectives:

1. Aristeides (Theban-Attic school) and Praxiteles, who are representatives of Mainland Greece vs.
2. A somewhat earlier Polygnotus of Thasos, Nicanor and Arcesilaos/Mnasilaos from Paros, probably promoted by Antigonus, who 'proclaimed the priority of invention of the island-schools over the schools of the mainland.'⁶¹

Antigonus' alternative catalogue of 'inventores' composed of the Aegean Islander painters also included Elasippos of Aegina who *picturae suae inscripsit ἐνέκαεν*, which 'he certainly would not have done before the invention of encaustic painting' (trans. K. Jex-Blake). It seems that the anonymous Latin translator managed to save the flavour of Antigonus' erudition (evidence from inscriptions). The words *multo vetustiora principia* (the art's origins are much older) return in Pliny the Elder's art book in the context of the very beginnings of painting, which his source (Antigonus?) dated to the times of king Kandaules, the last of the Heraclids (c. 700 BC) (*HN* 35, 55). He praised the Archaic Greek art in much the same way as Pausanias did as well, and centuries later Erhart Kästner: *manifesta claritate artis, adeo absolute* (the art had attained the greatness, even perfection, trans. K. Jex-Blake). This archaizing

59 Loewy 1885, 1, p. 3f.

60 G. Bröker, Aristeides (I), Vollkommer 2007, p. 81f.

61 Sellers 1896, p. XLIII.

flavour is symptomatic of the Aeolic art history and of the structure of the Pergamene art galleries as well.

In the 2nd century the Greek men of letters experienced the reality of a gradually narrowing intellectual space in the Hellenic Eastern Mediterranean. The fatal Peace of Apamea (188 BC) and imminent death of Antiochus III radically curtailed the royal patronage of the Seleucids in Antioch on the Orontes. In the late years of Attalos II and in the reign of Attalos III (138-133 BC) the Attalid court became a unique refuge for researchers and artists, offering patronage on an incomparable scale in the Eastern Mediterranean, at a time of decline and rapidly diminishing opportunities for the development of the arts and sciences. In 167 BC the magnificent library and art collection of Perseus in Pella was confiscated and transported to Rome. Heracleides the sculptor escaped from Pella to Athens (*HN* 35, 135). After 166 BC the mercantile republic of Rhodes, which played the role of a local patron of the arts and letters, was brought to ruin by the Romans and eventually declined and vanished once and forever. In 146 BC the Romans seized, plundered and completely destroyed Corinth. In 145 BC Ptolemy VIII closed down the academic institutions of Alexandria. Apollodorus of Athens, a chronographer and historian of religion (περὶ θεῶν), left Alexandria and went into exile like many of his colleagues. He probably found a temporary refuge at the court of Pergamon.⁶² At that time Pergamon might have been something of a Noah's Ark for Greek men of letters and artists.

Pergamon was plundered by the Romans. The war against Eumenes III, Attalos III's legitimate successor to the throne, added to the destruction and robbery of the kingdom.⁶³ Incidentally, we hear of artworks from the Pergamene galleries displayed in Rome by the conquerors, as for example the bronze statues of Aesculapius and Hygieia by Niceratus, which were displayed in the Temple of Concordia.⁶⁴ Pliny the Elder mentioned of *tubicen*

62 Apollodorus dedicated one of his writings to Attalos II, H. Dörrie, Apollodorus, *KP* 1, c. 438.

63 In her otherwise simply brilliant book Hansen 1971 repeats the slogans of the hostile war propaganda, when she writes about 'fanatical bands' of Aristonicus, cf. Robinson 1954, Polański 2013.

64 Pape 1975, p. 155; cf. M. Fränkel, *Pergamon* VIII, 1, 1890, nr. 132; Hansen 1971, p. 301: 'made for the Asclepieum in Pergamon and transferred to Rome after the annexation of

(*HN* 34, 88), in all likelihood Epigonos' bronze trumpeter, which he probably saw in Rome. This Pergamene bronze work probably survived in the impressive marble stone copy of the dying Gaul in the Capitolino.⁶⁵ Epigonos' dead mother and child (*matri interfectae infante miserabiliter blandiente*) (an infant piteously caressing its dead mother, trans. K. Jex-Blake) (*HN* 34, 88) can also be added to the catalogue of the Pergamene plundered art. This small but impressive ecphrastic piece, a rarity in Pliny the Elder's economic catalogues, is either suggestive of personal observation (Rome) or of Antigonus/Polemon's quotation.⁶⁶ Next the bronze Alcippe, the sister of Caicus in Pompey's theatre can also be added to the list of plundered Pergamene antiquities.⁶⁷ In fact the looting of the Pergamene art galleries went on for a longer time.⁶⁸ With the slaying of Attalos III and his closest relatives the greedy and aggressive Roman senators also terminated the last great project of patronage over the Hellenistic arts, letters, and sciences.

the kingdom,' n. 14: K. Bursian in: *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie zu München*, 1874, p. 154..

65 Hansen 1971, p. 305, 303 n. 30; the art of Pergamon was famous for its images of barbarians as well as of exoticism and death, cf. Bieńkowski 1908.

66 Hansen 1971, p. 305: Epigonos' *Dead Mother* is sometimes included in reconstructions of the circular Gallic monument in Pergamon. In this context it is interesting to observe that the smaller victory monuments were dated by Lippold not to the reign of Attalos I, but to Attalos II, Hansen 1971, p. 312.

67 The bronze image of Alcippe: *Tat.orat. ad Graec.* 53, Overbeck 917, Hansen 1971, p. 300. Other instances of plunder in Pergamon: the Pasquino warrior from the Palazzo Braschi, see above; 'Pergami symplegma' (*HN* 36, 24). The locative may be interpreted as either Pliny's 'non vidi' (the group was still in Pergamon in his time, not in Rome), or as a translated citation from a Pergamene art historian's book compiled in the 2nd century BC. Likewise the paintings by Apollodorus of Athens *sacerdos adorans et Ajax fulmine incensus quae Pergami spectatur hodie* (*HN* 35, 60).

68 *Tac. Ann.* 16, 23, 1 (Nero), Pape 1975, p. 195; cf. Verres' plunder of artworks in Chios, Erythrae, Halicarnassus, Tenedos, Samos, Aspendos, Perge, Pape 1975, p. 206ff.

Bibliography

- Benndorf 1862** Benndorf, O. De *Anthologiae Graecae* epigrammatis quae ad artes spectant, 1862, Bonnae.
- Bernhard 1980** Bernhard, M. *Sztuka hellenistyczna*, 1980, Warszawa.
- Bieńkowski P. von 1908** Bieńkowski, P. von. *Die Darstellungen der Gallier in der hellenistischen Kunst*, 1908, Vienna.
- Brückner 1904** Brückner, A. Wann ist der Altar von Pergamon errichtet worden, *Archäologischer Anzeiger*, 1904, pp. 218-224.
- Cardinali 1910** Cardinali, G. La morte di Attalo III, *Festschrift Giulio Beloch*, Rome, 1910, pp. 269-320.
- Dawson 1944** Dawson, C. *Romano-Campanian Mythological Landscape Painting*, Yale Classical Studies 9, 1944, New Haven.
- Deichgräber 1994** Deichgräber, K. Polemon von Ilion, *RE* 21,2 NB 1994, cc. 1288-1320.
- Dittenberger 1903** Dittenberger, W. *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*, v. 1-2, Leipzig (repr. Hildesheim 1960) (=OGIS), 1903.
- Fränkel 1890** Fränkel, M. *Die Inschriften von Pergamon*, Altertümer von Pergamon VIII, Berlin (=IvP), 1890.
- Hansen 1971** Hansen, E. *The Attalids of Pergamon*, Ithaca N.Y., 1971.
- Fowler 1989** Fowler, B. Hughes. *The Hellenistic Aesthetic*, Bedminster, Bristol, 1989.
- Dittenberger 1896** Dittenberger, W. *Die Inschriften von Olympia*, K. Purgold, Berlin 1896 (=IvO).
- Blake-Sellers 1896** Blake K, Jex., Sellers, E. *The Elder Pliny's Chapters on the History of Art*, London (repr. 1976).
- Jucker 1950** Jucker, H. *Vom Verhältnis der Römer zur bildenden Kunst der Griechen*, Frankfurt am Main, 1950.
- Der Kleine Pauly* 1-5, (eds.) K. Ziegler, W. Sontheimer, Munich 1979 (=KP).
- Lacroix 1949** Lacroix, L. *Les reproductions de statues sur les monnaies grecques. La statuaire archaïque et classique*, 1949, Paris.
- Loewy 1885** Loewy, E. *Inschriften Griechischer Bildhauer*, 1885, Leipzig.
- Magie 1950** Magie, D. *Roman Rule in Asia Minor to the End of the 3rd Century after Christ*, vol. 1-2, 1950, Princeton.
- Marek-Frei 2010** Marek, C., Frei, P. *Geschichte Kleinasiens in der Antike*, 2010, Munich.
- Münzer 1897** Münzer, F. *Beiträge zur Quellenkritik der Naturgeschichte des Plinius*, 1897, Berlin.

- Overbeck 1868** Overbeck, J. *Die antiken Schriftquellen zur Geschichte der bildenden Künste bei den Griechen*, Leipzig (repr. Hildesheim 1959) (=Overbeck).
- Pape 1975** Pape, M. *Griechische Kunstwerke aus Kriegsbeute und ihre öffentliche Aufstellung in Rom*, 1975, Hamburg.
Patrologia Graeca (eds.) J.-P. Migne, Athens 2004 (repr. Paris 1864).
- Peters 963** Peters, W. *Landscape in Romano-Campanian Mural Painting*, Diss. Assen, 1963.
- Polański 2002** Polański, T. *Ancient Greek Orientalist Painters. The Literary Evidence*, Kraków, 2002.
- Polański 2013** Polański, T. "The Destruction of Cultural Heritage in the Kingdoms of Pontus and Kommagene during the Roman Conquest", *Iran and the Caucasus* 17, 2013, pp. 239-252.
- Polański 2014** Polański, T. "Attalos III, King and Sculptor. An Appendix to Vollkommer's Künstlerlexikon", *Studies in Ancient Art and Civilisation* 17, 2014, pp. 163-179, Festschrift Evdoksia Papuci-Władyka.
- Preller 1838** Preller, L. *Polemonis Periegetae fragmenta collegit, digessit, notis auxit*, Diss. Lipsiae, 1838.
- Richardson 1992** Richardson, L. *A New Topographical Dictionary of Ancient Rome*, Baltimore, 1992, London.
- Robinson 1954** Robinson, E. "Cistophori in the Name of King Eumenes", *Numismatic Chronicle*, 1954, pp.1-7.
- Salis A. von 1912** Salis, A. von. *Der Altar von Pergamon: Ein Beitrag zur Erklärung des hellenistischen Barockstils in Kleinasien*, 1912, Berlin.
- Schmidt 1990** Schmidt, T. "Der späte Beginn und der Vorzeitige Abbruch der Arbeiten am Pergamonaltar", in: B. Andreae, G. de Luca, N. Himmelmann, hrsg. *Phryomachos-Probleme*, Mainz 1990, pp. 141-162.
- Schreiber 1872** Schreiber, G. *Quaestionum de artificum aetatibus in Plinii naturalis historiae libris relatis specimen*, 1872, Diss. Leipzig.
- Schwarz 1971** Schwarz, G. *Die griechische Kunst des 5. und 4. Jahrhunderts v.Chr. im Spiegel der Anthologia Graeca*, 1971, Wien.
- Schweitzer 1936** Schweitzer, B., "Das Original der sogenannten Pasquino-Gruppe", *Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der Sächsischen Akademie der Wissenschaften* XLIII, 4, 1936, Leipzig.
- Stähler 1966** Stähler, K. *Das Unklassische im Telephosfries*, 1966, Münster.
- Tatarkiewicz 1960** Tatarkiewicz, W. *Historia estetyki*, t.I. *Estetyka starożytna*, 1960, Wrocław.

- Urlichs 1887** Urlichs, L. *Über griechische Kunstschriftsteller*, 1887, Würzburg.
- Vitry P., 1894** Vitry, P. "Étude sur les épigrammes de L'Anthologie Palatine qui contiennent la description d'une œuvre d'art", *Revue d'Archéologique* 24, 1894, pp.315-367.
- Vollkommer 2007** Vollkommer, R. *Künstlerlexikon der e*, 2007, Hamburg.
- Wilamowitz, U. von, 1881** Wilamowitz, U. von. *Antigonos von Karystos*, Philologische Untersuchungen, IV, 1881, Berlin.
- Will 1966-1967** Will, E. *Histoire politique du monde hellénistique (323-30 av.J.C.)*, vol. 1-2, 1966-1967, Nancy.
- Winter 1908** Winter, F. *Die Skulpturen mit Ausnahme der Altarreliefs*, Altertümer von Pergamon VII, 1908, Berlin (=AvP).

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Horse and Rider Plaques From Kyme: Iconography and Comparison With Other Specimens Found in Greece and in Asia Minor

On the occasion of some reordering of the deposits of the MAIKE² (*Italian Archaeological Mission at Aeolian Kyme*) at Aliğa, carried out in 2014 and 2015, some fragments of clay reliefs, commonly known as “votive plaques”, have been rescued and properly documented and classified. These singular coroplastic artifacts depict a mounted horseman, known as *heros equitans*, “horseman-hero”. The rediscovered specimens come from various areas of Kyme.

125

Most of them were found during the excavations in the south-eastern necropolis of the ancient city, carried out in 2008, in the property of Dört Yıldız company; only a few were rescued, instead, during an intervention of “preventive archeology” in the area of the northern hill of Kyme (connected to some modernization of the local electricity grid), dating back to 2010 and financed by the Turkish petrochemical company Kar-Demir (Fig. 1).

1 Dr. Mariantonietta De Fazio, University of Calabria, Arcavacata di Rende (CS)-ITALY.

2 I thank Prof. Antonio La Marca for giving me the possibility to study the coroplastic art of *Kyme* and to consult the documentation of the material found in the excavations and kept in the deposits of the Italian mission house.

Fig. 1 Site of ancient Kyme: various areas where fragments of votive plaques were found. (Google Earth).

We present here a group of five fragments of votive plaques (Fig. 2), depicting a *heros equitans*. Despite their small size, they enable us to propose a tentative morphological reading. A proper –more technical– catalogue will follow in a next contribution, to be published in *Studi su Kyme eolica VII*.

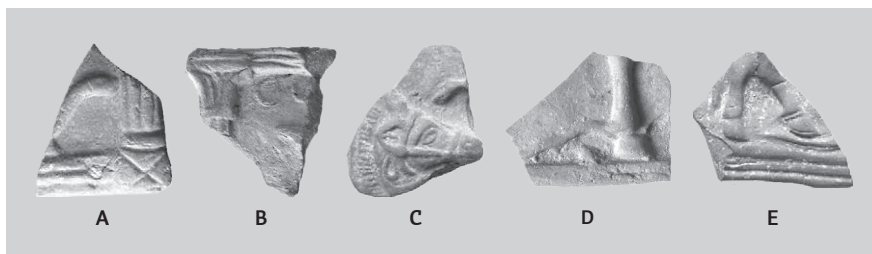

Fig. 2 New fragments of votive plaques with *heros equitans*.

The new fragments are to be added to nine more items (Fig. 3– Fig. 4) already known and listed in the inventories and reports of the Czechoslovakian expedition, and to some published later by M. Dufkova³, S. Besques⁴, O. Özyiğit⁵,

3 Dufkova 1974, 151; Dufkova 1980, 121-123; Dufkova 2006, 123-124.

4 Besques 1972, 101.

5 Özyiğit 2006, 97-119.

M. Grasso⁶, S. Çokoğullu⁷ and G. De Martino⁸.

M. Grasso⁹ doesn't provide reliable information on the provenance and present location of three items of his catalogue. The chronology of all the above mentioned fragments falls within a time span extending from the III to the I century BC.

The fragments were found both in votive and funerary contexts: some of them are fortuitous findings merged into private collections and later donated to important Turkish and European museums¹⁰; others come from excavations carried out over the years at the site of the ancient city by the University of Prague¹¹, the Izmir Museum¹² and the Italian Mission¹³. The coarse terracotta votive reliefs of Kyme are a derivation of the well known full-size reliefs showing a similar subject, and a cheap substitute of their much more expensive stone or marble counterparts: in a nutshell, they are votive offerings, accessible to common people, chosen for their economic affordability and immediate typological recognizability (in obvious connection with a specific cult), rather than for their handicraft or artistic value¹⁴.

Fig. 3 Fragments already published.

6 Grasso 2006, 11-91.

7 Çokoğullu 2007, 20-23, 53, pl. 5.

8 Di Martino 2012, 101-110.

9 Grasso 2006, 82.

10 Frontier 1892, 379-410.

11 Bouzek 1974; Bouzek et al. 1980.

12 Uçankuş 1989, 139 - 149

13 Lagona 1993, 249-301; Lagona 2007, 9-15; La Marca 2017, 1-41.

14 Comella 2002, 179.

The iconography of the *heros equitans*, widespread throughout the Greek and Roman world, remained unchanged for a long time (apart from the addition of some details) and is documented in different classes of materials (clay, stone, metal)¹⁵.

Most of the votive reliefs representing the *heros equitans* do not generally exceed 50 cm in height, and usually resemble a stele with base larger than height, often provided with inscription. In some exceptional cases –including the Kyme items– the dimensions are smaller (about 11-15 cm. in height), and the shape is square or rectangular¹⁶.

The scene is standardized and totally similar to that represented in the reliefs of larger dimensions: the figure of the horseman-hero dominates the central part; body and head are almost always in profile, either turning left or right; nevertheless in some items, while the torso in profile remains, the face is instead portrayed in a frontal position¹⁷.

Fig. 4 Fragments already published.

The horseman -hero, rarely bare- chested, is usually dressed in a short tunic (*chiton*), a fluttering and pretty long cloak (*chlamys*), a sort of long trousers or a short skirt. The head is sometimes bare, sometimes crowned or covered by a headgear (*causia* or *petasos*) or by a light helmet; the feet –only rarely bare– are generally protected with boots or sandals¹⁸.

The horse, equipped with harnesses, portrayed in step, galloping or rampant, advancing solemnly right or left, always remains the most important figure

¹⁵ Salapata 2002, 19-42.

¹⁶ Burr 1963, 108-109..

¹⁷ Barr 1996, 134.

¹⁸ Özyigit 2006, 97-119.

of the scene after the horseman. It's symbolism is very complex and closely linked to fertility cults and initiation rites¹⁹.

Most of the known specimens are also enriched with additional details, such as a snake, a chthonic symbol for excellence²⁰. Exact interpretation of the animal arouses some controversy, concerning its variable characteristics, positions, and attitudes. The snake appears either between the legs or under the hooves of the horse; in the act of drinking from a patera; rising from (or entangled to) a column or a tree. Such iconographic scheme (drinking reptile associated with human figures and horse) is attested since the fifth century BC, and hints to a close association between –on the one hand– snake and hero, and –on the other– chthonic deities²¹.

The horseman is frequently flanked by other human figures, interpretable as worshipers, servants, heroines, or deities related with the cult of the hero²².

The whole scene is generally encompassed by a geometric frame, with side strips or doors; sometimes it is enclosed within the sketched outline of a temple or *herôon* with smooth or fluted columns and Ionic, Eolic or Corinthian capitals, that support an architrave and a tympanum, sometimes including a clypeus. In some items there is also an altar, a clear reference to sacrifices practiced by the followers of the heroic cult, and in the same time a way of emphasizing the sacredness of the place. The altar is frequently associated with the snake, but it seems missing in the representations where the female character is present²³.

Thus, we should take into consideration the possibility that in such scenes the altar iconographically points to the serpent's –more than the horseman's– divine nature. In a sense, the serpent would be the zoomorphic representation of a supreme deity, while the horseman should only play a subordinate role²⁴.

19 Nemeti 1999–2000, 107; Prieur 1988, 142; Marinescu 1980, 293.

20 Barr 1996, 135; Nicolae 2011, 159–174; Salapata 2002, 19–42.

21 Salapata 2002, 19–42; Hoestetler 2007, 203.

22 Barr 1996, 135–138.

23 Boteva 2000, 113.

24 Boteva 2000, 113.

Crowns or hanging garlands²⁵ are sometimes added as ornamental finishes to the scene. Such framings are missing in the most ancient reliefs, dating back to the early Hellenistic age. On several examples there are also hanging holes and sometimes traces of color. Other items are entirely white –or ivory-slipped, in order to imitate their more precious marble counterparts²⁶. Only to a *very limited* extent, however, the details added to the scenes may be constitute a hint to possible diversifications or changes in the specific worship of local heroes, to whom –as sometimes explicitly attested by added inscriptions– the clay reliefs refer. Unfortunately inscriptions are lacking in the votive plaques of Kyme; moreover, neither archaeological contexts, nor ancient literary sources provide any reliable data concerning their intended use, *i.e.* their pertinence to some specific hero-cult and sacred place. Although some numismatic²⁷ and epigraphic²⁸ evidence testifies to the presence of hero-cults in the Aeolian city²⁹, no certain connection is at present possible. In many places in Greece³⁰, in Magna Graecia³¹ and elsewhere in the Italian peninsula³², clay plaques with *heros equitans* have been found in funerary and cultural contexts (tombs, sanctuaries, votive deposits) or, in rare cases, in the very places of production (furnaces, shops). An even broader continuity and diffusion of the figure of the equestrian hero is attested in Roman times. The abundance of the relevant finds has made possible some comprehensive study, the best known of which is that in the LIMC³³ (*Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*).

25 Barr 1996, 135-138.

26 Comella 2002, 179.

27 Caltabiano 2004, 49-50.

28 Ragone 2003, 25-113.

29 La Marca 2015, 89-96; Taliano Grasso 2008, 45-49.

30 Brooner 1942, 128-161; Miller 1991, 48; Ginouves 1995; Callaghan 1978, 21-29; Matz 1942, 122.

31 Blümel 1928, 100; Dimitrova 2002, 222; Scatozza Höricht 2007, 69-70; Iacobone 1988, pl. 112-118; Iannelli – Cerzoso 2000, 689-700.

32 Dana - Ricci 2014, 1-30; Floriani Squarciapini 1962; Collina 1990, 357-366.

33 LIMC 1992.

The iconography of the *heros equitans*, declined in different variations, is testified also in a series of representations in Cyrene and Cyrenaica³⁴ (Libya), and especially in the Balkan area³⁵, over a vast extent of territory including the north-east of modern Greece, the south of Bulgaria, and European Turkey: *i.e.* the former area of the Roman provinces Upper and Lower Moesia, Upper and Lower Pannonia, Thrace, and Dacia. Archaeological research in these regions brought to light more than 2.500 items, dating from the II. to the IV. century BC, in most cases illustrated by inscriptions, which often represent the only solution to the challenging problem of the hero's identity³⁶.

The horseman's iconography was also very popular in Asia Minor. Most of the items come from the Aegean coastline (Troad, Aeolis, Ionia); a minor part from other regions (such as Lydia, Pisidia, Lycia, and Pamphylia), where they date not earlier than the Roman-Imperial age, and the figure of the horseman-hero assumes the identity of the local hero *Kakasbos*, whose iconography resembles that of the Greek national hero Herakles³⁷.

The small votive terracotta plaques with *heros equitans* typical of the Aegean coast, instead, are different from those found elsewhere in Asia Minor. Their bulk comes from Troy, where more than 400 items –all of them datable to the Hellenistic age– have been unearthed in various areas of the city³⁸. Few examples come from Pergamon³⁹, Miletus⁴⁰, Priene⁴¹, Ephesus⁴², while many votive plaques, similar in size and craftsmanship to those found in Troy, come from ancient cities of the Eolian that gravitate around Kyme,.

A series of fragmentary plaques with *heros equitans*, datable to the Hellenistic age, merged into the *Louvre* collection between the end of the 19th and

34 Kane 2003, 27-34.

35 Kazarow 1938, 5-9; Giaccherio 1981, 190-191; Will 1955; Goceva - Oppermann 1979; Cermanovic - Kuzmanovic 1982.

36 Kazarow 1938, 5-9.

37 Robert 1946, 38-77.; Drouin, 2014, 1-203; Dimitrova 2002, 221-222

38 Barr Thompson 1996; Miller 1991; Rose 1993; Rose 1998.

39 Ippel, 1912, 310-311; Ziegenaus – De Luca 1968, 121- 122, pl. 42.

40 Henninger - Kossatz 1979, 174-186.

41 LIMC 1992.

42 Pfuhl - Möbius 1977, pl. 195, n. 1338.

the beginning of the 20th century. These plaques come from *Orta-Köy*⁴³, a place not yet identified on the ground. The fragments were donated to the Louvre by the French engineer P. Gaudin, a passionate collector of antiquities, as a result of fortuitous finds during the construction of the railway line from Smirne designed by himself. Some archeologists identify the place with *Orta-Köy Phrygia*⁴⁴. On the other hands, others recognize it as a city of Lydia⁴⁵. Up on a map of the late '800, attached to an article of A. M. Fontrier⁴⁶, appears a place with the name *Orta*, in Aeolis region, not far from Yanıkköy and Buruncuk (Fig 5). In this area we know about the existence of other ancient known cities, cited from ancient sources and found after archaeological investigations, along with the name of other cities not yet discovered in their precise location but only through the testimony of ancient authors. It could be assumed, therefore, that Gaudin had stumbled upon some of these still unknown and gravitating sites in the Kyme area.

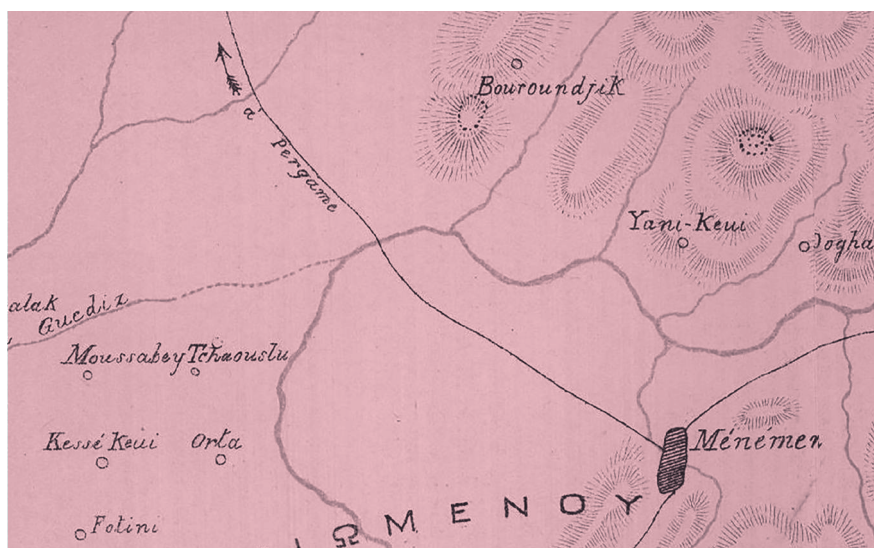

Fig. 5 Frontier's map where is reported the site of Orta (detail).

43 Besques 1972, 112-113, pl. 140, D 723-727; pl. 141, D 728-732; Burr 1963, 57.

44 Besques 1972, 112.

45 Özyiğit 2006, 103.

46 Frontier 1892, 379-410.

Other specimens, which show numerous analogies with the votive plaques of *Kyme*, were already known from the old excavations of Larissa⁴⁷, and have been unearthed in more recent excavations or surveys at Aigai⁴⁸ and Neon Teichos⁴⁹ (Fig. 6).

The horsemen depicted on the clay plaques under discussion are portrayed without weapons. This circumstance suggests that the *standard* scene is intended to “evoke” their *post mortem* condition⁵⁰. This hypothesis seems to be confirmed by the very presence of the horse and the snake as epithets. In fact, both animals are related to subterranean and celestial world: the serpent, a symbol of transformation and rebirth, could represent the deceased himself, as well as his friendly union with the chthonian deities; on the other hand, the horse seems to allude to the former status of the deceased, in particular to his military victories and to the equestrian funeral games organized in his honor⁵¹. It should also be noted that many of the plaques with *heros equitans* have been found in graves: a circumstance which seems to imply a link between heroic and chthonian worship. Although heroic worship allegedly originated from the ancestral veneration of some hero’s grave, it is in fact often associated also with female deities with a strong *kourotrophic* identity (Cybele⁵², for example), and this could also explain why clay reliefs are sometimes found in sanctuaries or votive deposits. In all place in Aeolis where specimens of *heros equitans* have been found, also the cult of Cybele is attested⁵³, as shown by several terracotta or marble statuettes, or small *pinakes*, depicting the goddess seated on a throne.

47 Boehlau – Schefold 1942, 48.

48 Dereboyly Poulain 2012, 273–280.

49 Dereboyly Poulain 2015, 62–65. Ramsay 1881, 283.

50 Dimitrova 2002, 222–226; Salapata 2002, 19–42; Boteva 2000, 113.

51 Barr 1996, 135; Nicolae 2011, 159–174; Salapata 2006, 541–560.

52 Rose 1993, 98–112.

53 Taliano Grasso 2008, 29–44; Lagona 2006, 15–16; Dufkova 1974, 124; Dereboyly-Poulain 2012, 273–280.; Dereboyly-Poulain 2015, 62–65. Boehlau-Schefold 1942, 48, pl 8; Pottier-Reinach 1888; Burr 1934; Burr 1957, 108–128.

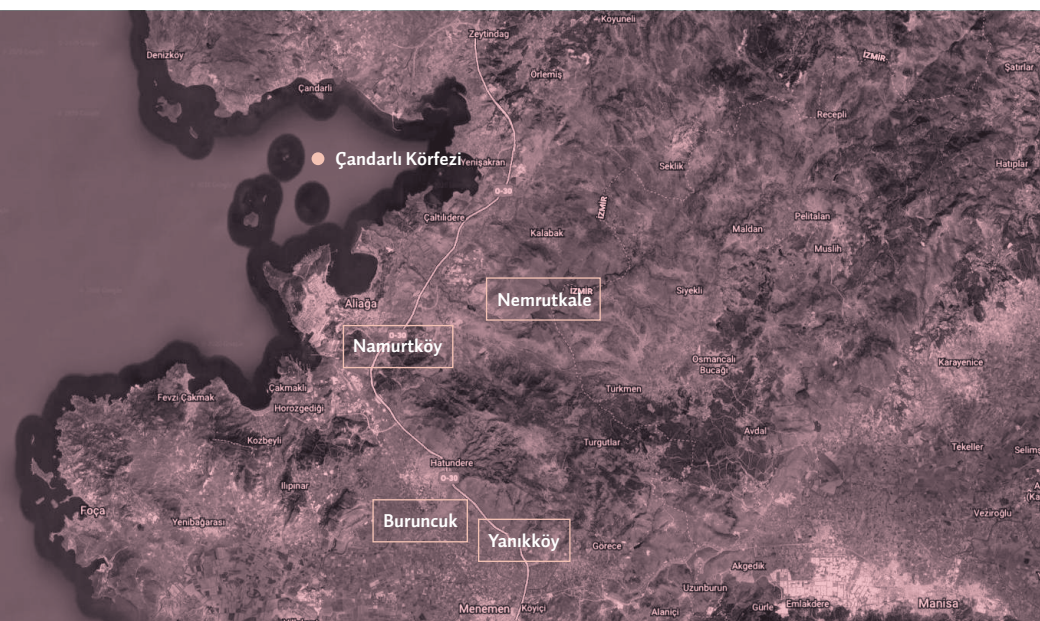

Fig. 6 Map of Eolic sites where the votive plaques were found. (Google Earth)

In the plaques of Kyme all the iconographical peculiarities of the heros equitans recur: the snake is represented in almost all items (Fig. 2 a, d, e; Fig. 3 a, c; Fig. 4 b, c), except in those of which only a minor fragment from the higher part is preserved (Fig. 3 d; Fig. 4d); the frame which encloses the scene is sometime formed by strips (Fig. 2 d, e; Fig. 3 a, b, e; Fig. 4 a, b), sometime –instead– by smooth or grooved columns supporting an architrave (Fig. 2. a, b; Fig. 3 c, e; Fig 4 c) The rider is often flanked by other female and male figures (Fig. 2 c; Fig. 4 b). Almost all the votive plaques were realized in mold and finished in cue for details, sometimes fingerprints are visible on the back (a consequence of fabrication technique, as for these objects a clay prototype was realized, from which several terracotta matrices were obtained, in view of mass production).

Circumstances determining the choice of particular offerings may vary and remain obscure for us, but it seems likely that dedicants made their choice from a predetermined selection, which depended both on their specific concerns or circumstances, and the nature of the particular cult involved. This is the overall trend of votive practice: small offerings acquired, dedicated and displayed in sets.

The general assumption is that each object found in a sanctuary was the only offering a person made at that time. The choice to make terracotta votive plates was also favored by the local presence of a flourishing and highly experienced artistic craft, specialized in a production of particular demand. The evident affinities existing between the items found at Kyme and those coming from ancient cities gravitating around it confirm the diffusion of a common language in the cult of a god or a goddess (which could be Cybele in this case), or a demi-god (the hero himself), and the existence, for the time being, of a dense network of relationships between the respective sanctuaries or shrines.

Bibliography

- Barr 1996** Barr, E. "Horse and rider plaques at Ilion. A preliminary studies of the Hellenistic hero cult in Asia Minor", in *Studia Troica*, VII, 1996, 134-149.
- Besques 1972** Besques, S. "Musée national du Louvre. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs, étrusques et romains, III. Epoques hellénistique et romaine, Grèce et Asie Mineure", *Parigi*, 101, n. D 598, 1972, tav. 126 g.
- Blümel 1928** Blümel, C. "Griechischen Skulpturen des fünften und vierten Jahr. v. Chr.", *Katalog der Sammlung Antiker Skulpturen*, III, Berlin, 100, n.118, pl. 200, 1928.
- Boehlau-Schefold 1942** Boehlau, J., Schefold, K., "Larisa am Hermos, Die Ergebnisse der Ausgrabungen (1912-1934)", III. *Die Kleinfunde*, 1942, Berlin, 48.
- Boteva 2000** Boteva, D. "À propos des "secrets" du Cavalier thrace", in *DHA*, 26, 1, *Besançon*, 2000, 109 -118.
- Bouzek 1974** Bouzek J. "Kyme I-Anatolian Collection of Charles University" Praha, Universita Karlova, 1974, 110.
- Bouzek et al. 1980** Bouzek J. "Kyme II- The Results of the Czechoslovak Expedition", 1980, Praha Universita Karlova.
- Brooner 1942** Brooner, O. "Hero Cults in the Corinthian Agora", in *Hesperia*, II, 1942, 28-161.
- Burr 1934** Burr D. "Terra-cottas from Myrina in the Museum of Fine Arts", 1934, Boston.
- Burr 1957** Burr D. "Three Centuries of Hellenistic Terracottas", II, *Hesperia*, XXVI, 1957, 108-128.
- Burr 1963** Burr D. "Troy. The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period", 1963, Princeton, 57.
- Caltabiano 2004** Caltabiano, M. "Il tipo monetale del cavaliere nell'ottica del Lessico iconografico Numismatico", *La tradizione iconica come fonte storica. Il ruolo della Numismatica negli studi di iconografia*, 2004, Reggio Calabria, 49-50.
- Callaghan 1978** Callaghan, P. "Excavations at a Shrine of Glaukos", *BSA*, 1978, 73 pp.21-29, pl. 9.
- Cermanovic-Kuzmanovic 1982** Cermanovic-Kuzmanovic, A. "Monumenta intra fines Iugoslaviae reperta", 1982, Leiden.
- Çokoğullu 2007** Çokoğullu, S. "Ege Gübre Kazısı'ndan ele geçen pişmiş toprak heykelcikler", 2007, İzmir, 20-23, 53, pl. 5 n.13. (Master's degree thesis).

- Collina 1990** Collina, R. Un cippo con cavaliere trace a Pago Veiano (Benevento), *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Antiquité*, 1990, 357-366 pl. 102, n. 1.
- Comella 2002** Comella, A. "I rilievi votivi greci di periodo arcaico e classico", 2002, Bari, 7, 179.
- Dana-Ricci 2014** Dana D.– Ricci C. "Divinità provinciali nel cuore dell'Impero. Le deciche dei militari traci nella Roma imperiale", *Mélanges de l'Ecole française de Rome – Antiquité*, 2014, 126-2, 1-3.
- Dereboyly Poulain 2012** Dereboyly Poulain, E. "Aigai pişmiş toprak figurinleri", 2012, İzmir, 273–280, pl. 71-74 (Doctoral thesis).
- Dereboyly Poulain 2015** Dereboyly Poulain, E. "Le reliefs au cavalier de Neon Teichos (Eolide)", *Figurine de terre cuite en Méditerranée grecque et romaine*, 2, Iconographie et contextes, 2015, 62-65.
- Di Martino 2012** Di Martino, G. "L'Heros Equitans nei pinakes fittili di Kyme eolica", *Nuovi studi su Kyme eolica*, 2012, Napoli, 101-110.
- Dimitrova 2002** Dimitrova N. "Inscriptions and Iconography in the monuments of the thracian rider", *Hesperia* 71, 2002, n. 2 Apr.-June.
- Drouin 2014** Drouin, M. "Les cultes d'Héraklès et de Kakasbos en Lybie-Pisidie à l'époque impériale romaine. Étude des stèles dédiées aux dieux cavaliers à la massue", *Université LAVAL*, 2014, Québec-Canada, 1-203.
- Dufkova 1974** Dufkova M. "Terracottas", *Kyme I, Parigi*, 1974, 103-163.
- Dufkova 1980** Dufkova M. "Terracottas", *Kyme II, Parigi*, 1980, 121-123
- Dufkova 2006** Dufkova M. "Le statuette di terracotta dagli scavi cecoslovacchi", *Kyme III*, 2006, 121-124.
- Floriani-Squarciapini 1962** Florianni M. Squarciapini. "I culti orientali ad Ostia", *EPRO* 3, 1962, Leiden.
- Frontier 1892** Frontier, A. M. "Le Monastère de Lembos près de Smyrne et ses possessions au XIII siècle" (pl. XVIII) *Bulletin de correspondance hellénique*. 16, 1892, 379-410.
- Giaccherio 1981** Giaccherio, M. "Heros, Dio Cavaliere dei Traci, e il suo culto tra i soldati dell'impero", *Scritti sul mondo antico in memoria di Fulvio Grosso*, 1981, 190-191.
- Ginouves 1995** Ginouves, R. "La scoperta dei Macedoni. Civiltà greca", in *Archeologia Viva* n. 49-gennaio/febbraio, 1995, 18-33.
- Goceva-Oppermann 1979** Goceva, Z., Oppermann, M. "Corpus cultus equitis Thracii, I. Monumenta Orae Ponti Euxini Bulgariae", 1979, Leida.
- Grasso 2006** Grasso, M. "Le statuette dai vecchi scavi a Kyme", *Kyme III, Catania*, 2006, 82.

- Henninger-Kossatz 1979** Henninger, J. Kossatz A. U. "Zwei hellenistische Gräber der milesischen Nekropole", *Istmitt*, 29, 1979, 174-186.
- Hoestetler 2007** Hoestetler, K. L. "Serpent Iconography", *Etruscan Studies*, 2007; 10, 16, 203.
- Iacobone 1988** Iacobone, C. "Le stipi votive tarantine, (scavi 1885-1934), 1988, Roma, pl.112-118.
- Iannelli-Cerzoso 2000** Iannelli, M. T., Cerzoso M. "Stipi votive nella subcolonia di Hipponion: l'area sacra alla Cava Cordopatri,. Depositi votivi e culti dell'Italia antica dall'età arcaica a quella tardo-repubblicana", in *Atti del Convegno di Studi*, 2000, Perugia 1-4 giugno.
- Ippel 1912** Ippel, A. "Die Inschriften, Mitteilungen des Kaiserlich", *Deutschen Archäologischen Instituts. Athenische Abteilung*, 37, 1912, pp 310-311.
- Kane 2003** Kane, S. E. "Heroized riders from the Wadi Bel Gadir sanctuary of Demeter", *Quaderni di archeologia della Libya, Studi in memoria di Lidiano Bacchielli*, 2003, Roma, 27-34.
- Kazarow 1938** Kazarow, G. "Die Denkmaler des Thrakischen Reitergottes in Bulgarien", 1938, Budapesta, 5-9.
- La Marca 2015** La Marca, A. "Lo spazio del sacro a Kyme", *Arkeoloji ve Sanat*, 148 Okac Nisan, 2015, 89-96
- La Marca 2017** La Marca, A. "Kyme d'Eolide: dal paesaggio antico a quello moderno", *Studi su Kyme eolica VI*, 2017, 1-40.
- Lagona 1993** Lagona, S. "Kyme eolica", *S.A.I.T.*, 1993, Venezia, 249-301.
- Lagona 2006** Lagona, S., "Kyme d'Eolide porto mediterraneo" in *Studi su Kyme eolica IV*, 2006, Castrovillari, 9-26.
- Lagona 2005** Lagona, S. "Venticinque anni di scavo a Kyme, in Kyme e l'Eolide. Da Augusto a Costantino", in *Atti dell'Incontro Internazionale di Studio* (Napoli 12-13 Dicembre 2005), 9-15.
Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae s.v. Heros Equitans, 1992, VI, 1, pp. 1019-1081 pl. 673-721
- Marinescu 1980** Marinescu, M. *Sul l'histoire d'une representationn dans l'art populaire roumain-le cheval et le cavalier*, in *Actes de IIE Congres International de Thracologie*, III, Bucureti, 1980, p. 293.
- Matz 1942** Matz, F. "Forschungenauf Kreta", 1942, Berlin, 123.
- Miller 1991** Miller, A. G. "Terracotta Figurines: New Finds at Ilion, 1988-1989", in *Studia Troica I*, 1991, 39-68.
- Nemeti 1999-2000** Nemeti, S. "Zei cavaleri in spatiul nord-balcanic", in *Ephemeris Napocensis*, IX-X, 1999-2000, 107.

Özyigit 2006	Özyigit, O. "Some Terracottas from Kyme in the Izmir Museum", in <i>Studi su Kyme Eolica III</i> , 2006, Catania 97-119.
Nicolae 2011	Nicolae, M. C. "The Iconography of the Antique Hero in the Balkan Area" in <i>MARISIA XXXI</i> , 2011.
Pfuhl-Möbius 1977	Pfuhl, E., Möbius, H. "Die Ostgriechischen Grabreliefs", <i>Mainz an Rhein</i> , 1997.
Pottier-Reinach 1888	Pottier, E., Reinach, S. "La nécropole de Myrina", 1888, Paris.
Prieur 1988	Prieur, J. "Les animaux sacres dans l'antichité", 1888, Paris, 142.
Ragone 2003	Ragone, G. "Aristonico tra Kyme e Cuma (Ps.-Scymn. vv. 236-253; Aug. De civ. Dei III 11)", in <i>Studi Ellenistici</i> , XV, 2003, Pisa, 25-113.
Ramsay 1881	Ramsay, W. M. "Contributions to the History of Southern Aiolis, Part II, Myrina, Larissa, Neonteikhos, Temnos and Aigai", <i>JHS</i> 2, 1881, 283.
Robert 1946	Robert, L. "Un dieu Anatolien: Kakasbos", <i>Hellenica</i> , III, 1946, Paris, 38-77.
Rose 1993	Rose, B. "The 1992 Post Bronze Age Excavations at Troia", in <i>Studia Troica</i> , 3, 1993, 97-116.
Rose 1998	Rose C. B. "The 1997 Post-Bronz Age Excavations at Troia Troia", in <i>Studia Troica</i> , 8, 1998, 71-113.
Salapata 2002	Salapata, G. <i>Greek Votive Plaques: Manufacture, Display, Disposal</i> , in <i>BABesch.</i> 77, 2002, 19-42.
Scatozza Höricht 2007	Scatozza Hoericht, L. Amalia. "Pithecusa. Materiali votivi da Monte Vico e da Santa Restituta", Roma, 2007, 69-70, pl. XX, I I 1.
Taliano Grasso 2008	Taliano Grasso, A. "Il santuario della kourotrophos a Kyme eolica", Rossano, 2008, 29-44.
Uçankuş 1989	Uçankuş, H. T. <i>Kyme Kurtarma Kazısı 1979</i> , <i>Atti del Simposio internazionale</i> (Ankara, 11-15 Şubat 1980), in <i>KST</i> II, 1989, 139-149.
Will 1955	Will, E. "Le relief cultuel gréco-romain", Parigi, 1955; 8, 24, 26, 103, 257
Ziegenaus-De Luca 1968	Ziegenaus, O., De Luca, G. <i>Das Asklepeion</i> , I, Berlin, 1968, 121-122, pl. 42 n. 1.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Foreign Influences in Aiolian Cyme Material Culture

[8th–7th Century BC]

Introduction

The focus of this short paper is on imported pottery or, as is better to say, on the pottery with external influences, in Cyme during the Geometric period. According to literary sources, the city was founded in 1050 BC², a period corresponding to the Protogeometric period (PG).

The Aiolian material culture of the Geometric period has different features when compared with the rest of the East Greek area. In his fundamental volume the “*Ten local styles of Greek geometric pottery*” Coldstream considered the Ermos River as a cultural boundary: to the South of the River there’s the proper East Greek area while, “*on the Asian mainland north of the river Hermus. The prevailing local pottery was a grey monochrome ware of native Anatolian character*”³.

141

1 Dr. Carmelo COLELLI, Funzionario Archeologo, Soprintendenza Archeologia, Belle Arti e Paesaggio per le Province di Catanzaro, Cosenza e Crotone, Piazza Valdesi, 13, Cosenza. I would like to express my sincere gratitude towards Antonio La Marca, Director of the Italian team in Cyme between 2008 and 2017.

2 Eus. Chron. II, 970.

3 Coldstream 2003, p. 262.

Of course if we look at the total amount of Geometric pottery known from Cyme, local grey ware and the painted pottery is predominantly. However, above all for the Late Geometric (LG), the evidence appears more complex than previously thought; for example, painted pottery, decorated with bands or lines, is very well documented.

Archaeometrical analysis on material from Cyme are very rare; only a cooperation between Massimo Frasca (from Italian team) and Michael Kerschner provide some data. Nevertheless, with a few exceptions, analyses have been done above all on 7th century BC fragments (often connected to the “Wild Goat” Style). New archaeometrical analysis on Cyme Geometric pottery, were scheduled but the new “geo-political” situation makes it difficult to initiate the project.

Moreover, the periods for the production of East Greek pottery are fairly complex: several production centres between Aiolia, Ionia Troas are known, and the direct connections between Western Anatolia and Greek Islands are very well documented. For Cyme -and for the whole Aiolia area- the closer connections are with Lesbos, located directly in front as a part of the ancient region.

142

It is both due to the complicate mosaic of productions as well as the lack of archaeometrical data, that it is preferable to apply the expression “*foreign cultural influence*” in regards the material culture of Cyme. Therefore, imported pottery is only identifiable in cases of clearly recognisable classes (e.g. Corinthian pottery) or where archaeometrical analysis allows for a provenance identification.

The Main Contexts

There is no space here to show all the context with Geometric materials known from Cyme, to whom it is easier to refer to previous publications⁴; I just recall here the main information we have (Fig. 1). A few Geometric fragments were already known to have come to light during the Czech and Turkish excavations⁵. However, it was not before 1993 that a Geometric context

4 See Colelli 2015 and Colelli 2017 with bibliography.

5 See Bouzek 1974, p. 77.

was actually published by M. Frasca. The article contained Geometric pottery from the slope of the Southern Hill⁶. M. Frasca identified several local grey ware fabrics in addition to minor groups of painted pottery dating between the middle and the end of 8th century BC from Greece and western Anatolia. For subsequent excavations and examination of this context I refer to the contribution by M. Camera in this volume⁷.

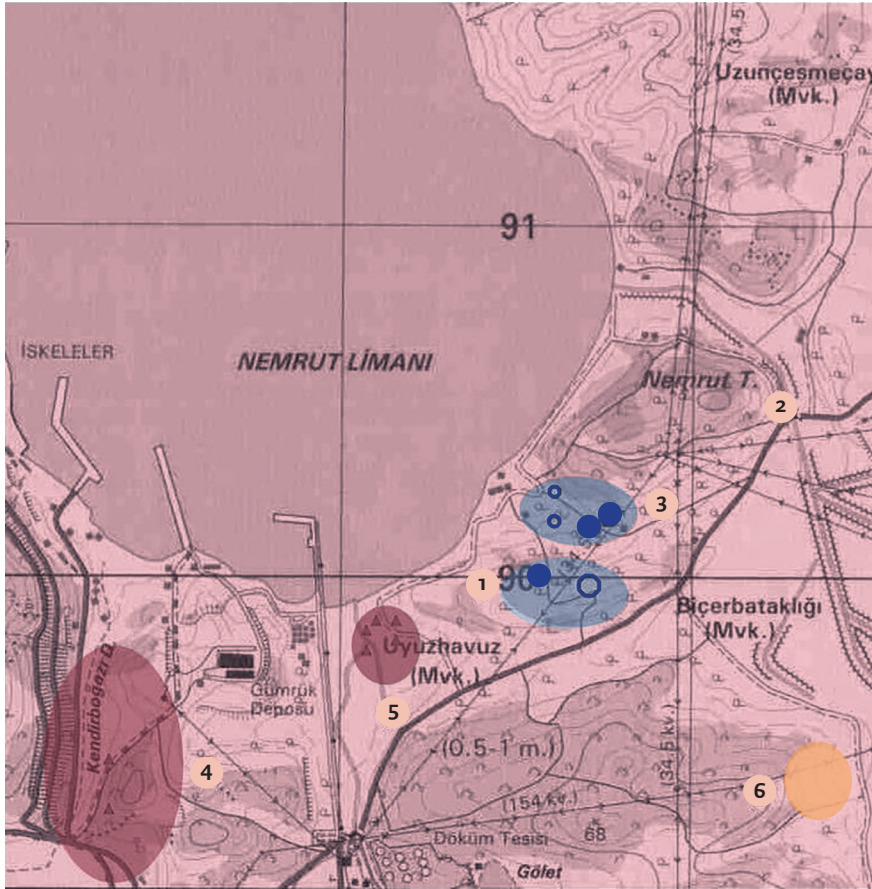

Fig. 1 Cyme during the Geometric period: 1- Southern hill (Low Acropolis); 2- Northern Hill (Nemrut Tepe); 3- Lower Area close to the sea; 4- Southern necropolis ('Ege Gübre'); 5- 'Aytemiz Oil Company' Necropolis; 6- 'Abbaş' necropolis (after Colelli 2015).

6 See Frasca 1993, Frasca 1998.

7 Camera 2017a and Camera 2017b.

It is also relevant to highlight numerous rescue excavations conducted immediately outside the archaeological site, where several necropolises from the Geometric period were partially excavated during the last 15 years by Turkish and Italian archaeologists⁸.

The most important Geometric contexts in Cyme, however, are probably those excavated in two trial trenches by the current author between 2006 and 2012 in the central area of the Greek and Roman city, close to a sizable Hellenistic stoa. (Fig. 2)⁹.

Fig. 2 - Cyme: the trenches in the lower agora. a- Western Trench b- Eastern Trench c- Stone blocks belonging to a Hellenistic porticoes. Photo C. Colelli.

Because of the presence of later structures covering the earlier stratigraphy, we could only investigate the Geometric levels in two minor areas (amounting to a total of 15 m²).

During the excavations we identified a profound vertical stratigraphical sequence from where a large amount of pottery was recovered (Western Trench, Fig. 3).

8 For a synthesis see Sudano 2015, Sudano 2017.

9 See Colelli 2012, Colelli 2015, Colelli 2017.

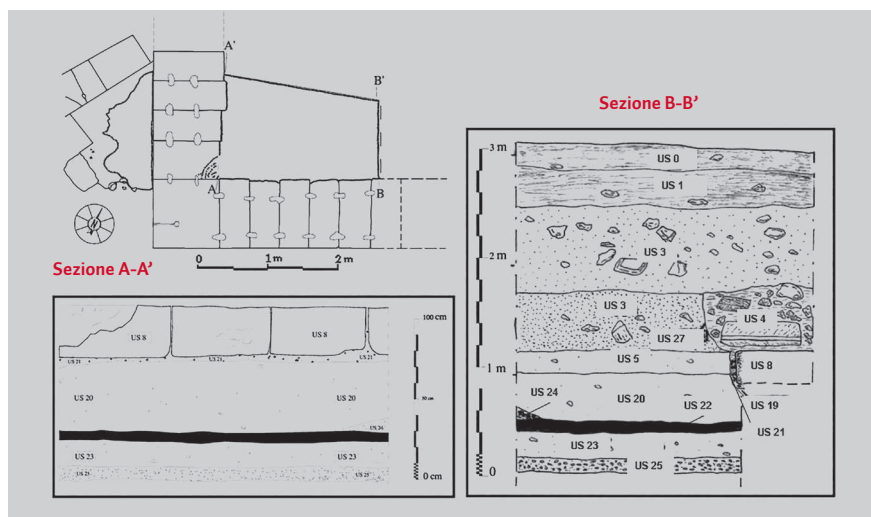

Fig. 3 Cyme, lower Agora, Western trench. General plan and sections (after Colelli 2012).

A small trench excavated in 2012 a few meter east of the first one, provides additional information about the earlier phases of Cyme (Eastern Trench). In the excavation, a small portion of an encircling pebble wall was found. The structure -heavily disturbed by the foundation trench of the Hellenistic stoa- probably had an apsidal or oval ground plan. Just east of the external side of the wall, a round fireplace, probably connected with the structure was uncovered (Fig. 4).

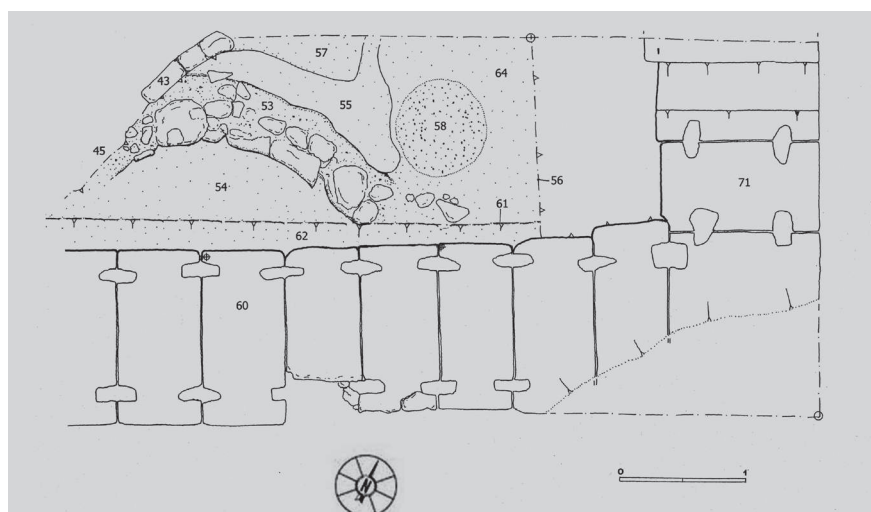

Fig. 4 Cyme, lower Agora: The apsidal structure in the Eastern trench (General plane). Relief M. V. Gabriele.

The layers can easily be dated to the second half or the last quarter of the 8th century BC and the beginning of the 7th century BC. From a chronological point of view, the pottery is rather homogeneous, but quite heterogeneous if we look at the quality.

The Earlier Materials (PG and SPG)

Until a few years ago the presence in Cyme of materials earlier than Late Geometric was only a suggestion. New materials found in different areas of the city suggests that the city was active at least from the PG period. However, the data relating to the phases, earlier than LG are extremely rare.

A small group of PG pottery has been mentioned (but not published) by Uçankuş as early as the 1970ties¹⁰. In 2008 İren published a PG grey ware amphora from the South necropolis of Cyme¹¹. Limited groups of pottery dating back to the same period have also been published by the present author (2012, 2017) and recently by Marco Camera (2017a and 2017b).

In the short list of pottery earlier than the LG we can also mention a *dinos* (Figs. 5-6) excavated by Fabrizio Sudano, member of the Italian team, in the Southern necropolis of the city (in the Ayaz property). The big vessel had been used as an incineration burial (Grave I): it was covered by a stone slab and contained cremated bones¹².

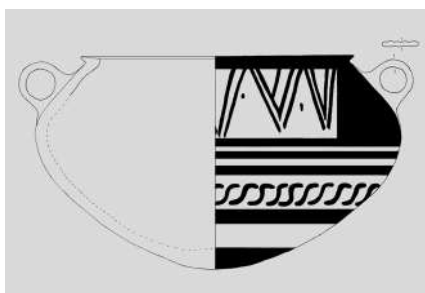

Fig. 5 The *dinos* in the Southern Necropolis, **Fig. 6** The *dinos* found in the Ayaz property. Ayaz property, parsell 435 (Grave I) during the 2008 excavation. Drawing.

¹⁰ Uçankuş 1980, p. 148.

¹¹ İren 2008, p. 31, Fig. 2.3 n. 1.

¹² For the preliminary publication and about the context see La Marca 2010, p. 405, resim 12; La Marca 2012; Sudano 2015; Sudano 2017, pp. 101-102, Figs. 14-15.

The dinos is decorated with painted geometric motives: a zig zag motive is drawn on the upper part while a panel with a serie of sigmas, is painted in the lower part of the vessel.

The particular shape, with the two small handles connecting the rim to the shoulder, and above all the painted decoration, suggests a chronology to the PG or to the Sub Protogeometric (SPG). Zig zag motives are already known during the PG period in Greece but they generally have a net decoration in the empty spaces. A more direct parallel for the decoration is possible with a Sub Geometric cup from Marmariani (Thessaly)¹³. In Western Anatolia the same decoration is known on a group of fragments from Bayrakli¹⁴ and Klaros. According with the recent publication by Onur Zunal, the cups with zig zag decoration from Klaros can be dated to PG¹⁵. In Klaros, two main production centres have been suggested for the cups with this decoration: Attic and Thessaly -Euboea¹⁶.

Late Geometric Material Culture

In the two main Geometric contexts excavated in Cyme (Southern Hill and Central Area), grey ware is statistically preponderant. The local painted pottery is very well documented, and above all represented by closed shapes. This group is very heterogeneous, because of the colours used for paint and for the surface rendering. As already noted, in the 8th century BC this painted production is part of the Aiolian cultural background. The pottery is represented by coarse ware, grey ware (the so-called Aiolian Bucchero), and local and imported painted pottery¹⁷.

13 Coldstream 2003, p. 40, Fig. 8,d; in the official site of Athens Nation Archaeological Museum, where the vessel is stored, it is dated to 900 – 850 BC, <http://www.hellenica-world.com/Greece/Museum/NationalMuseumAthens/en/NAMAML27612.html> last view (Accessed: 19/05/2019).

14 Özgünel 1978, pp. 23-24, Figg. 26, 27, 28, 29.

15 Zunal 2016, pp. 177-180, Figs. 9-11.

16 Zunal 2016, Type III, pp. 177-180.

17 See Colelli 2012, pp. 62-64; Colelli 2017, pp. 74-78.

Foreigners Influences

In his 1993 article about the pottery coming from the Southern Hill, Frasca identified several local fabrics of grey ware and painted pottery. He also published a small groups of painted pottery dating between the middle of 8th and beginning of 6th century BC from Greece and Western Anatolia and identified potsherds from Corinth (6), Euboea (19), Smirne (6), Samos (3), Chios (6) and from unidentified production centres (3).

Corinthian and “East Greek” imports are well documented but we lack imports from Attica area earlier than the 6th century BC. The pottery published by Frasca stem from partially mixed context, dating between the middle of 8th to beginning of 6th century BC. The largest amount of the imports are from Euboea, this is notable current for the 8th century BC material¹⁸.

The two trenches excavated in the central area of Cyme have a more defined stratigraphy with layers dating back to the second half of 8th beginning of the 7th century BC. As already mentioned local grey ware and local painted pottery are the most common groups. Imported or “reflecting outside inspiration” pottery are very common.

I shall here only mention a group of LG Corinthian fragments (Fig. 7) and generic East Greek fragments.

Fig. 7 Late Geometric Corinthian *kotyle* from the central area of Cyme (Drawing M. V. Gabriele).

18 Cfr. Frasca 1993.

Completely different from the local background is a jug fragment with a 8 petals flower (Fig. 8).

The flower is a symbol common in 8th - beginning of 7th centuries Greek contexts. Many examples are known also from the East Greek area, where, the model with 4 petals is generally used. In Aiolis I just mention two exemplars from Myrina¹⁹ and from Panaztepe²⁰ both with 4 petals. The decoration of the two vessels directly recalls LG North Ionian motives.

Fig. 8 Closed shape with painted decoration (8 petals flowers).

The 8 petals motif, instead, is not common in Western Anatolia: the models recalls the production from Euboea²¹ and Athens²², where also the 4 petal flowers are very common. The flowers with 8 petals are generally a bit earlier than the 4 petals and they can be dated to the MG or LG²³.

Models from outside are also recalled in the two very small fragments of cups decorated with painted birds (Fig. 9 a-b). Again it is difficult to define the provenance of models and vessels that

19 Iren 2008, p. 36, n. 10, Fig. 2.6, 3-4, with bibliography.

20 Iren 2008, p. 36, n. 12, Fig. 2.6, 2, with bibliography.

21 Cfr. the large crater from Eretria, sanctuary of Apollo Daphnephoros, fosse 197-dating to MGII (Eretria XX, p. 19, pl. X, n. 25; Eretria XXII, II, p. 9, pl. 63, n. 49). The same decoration appears also on the famous crater of "Cesnola painter" dating back to 750-740 BC now at the Metropolitan Museum of New York (inv. N. 7451965). Current opinion attributes it to a workshop on Euboea, rather than to the island of Naxos, in the Cyclades as previously supposed (see and the Metropolitan Museum official site <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/240553> with references, see *contra* Coldstream 2008, p. xxi, plate 35). (Accessed: 08.07.2020)

22 See e.g. the flat pyxis from the Agora P5062 dating back to the beginning of Late Geometric IA (Coldstream 2008, p. xii, Tav. 9, j).

23 Probably 4 petals decoration does not disappear completely with LG; an exemplar from Thera, Cyclades, now in the Copenhagen National Museum, is dated to the beginning of SG (Coldstream 2008, p. xxii, Tav. 40e).

can be maybe connected to Ionia²⁴ or Euboea. After all, in Cyme Late Geometric contexts, for their quantity, the most interesting groups, are represented by fragments with Euboean and North Ionian features.

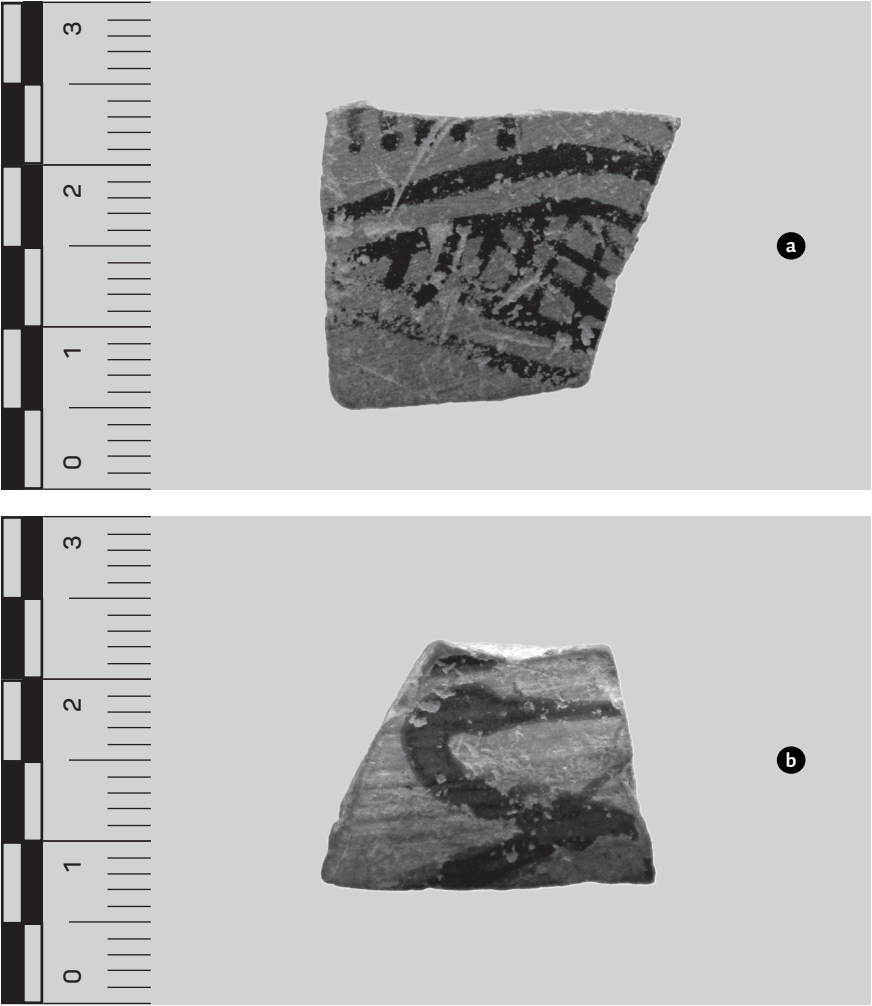

Fig. 9 Fragments from Bird cups from the central area of Cyme.

24 The bird on the fragment depicted in Fig. 9a has a body filled with a net motif as seen in Klazomenai (see e.g. Hürmüzli 2004. Figs. 10, 12, 13, pl. 40, 178/1, 6, 7, 8).

Euboea

As already noted in the Southern Hill contexts, the Euboean style fragments are very common in the 8th century BC.²⁵

In the two trenches in the lower City Euboean or Euboean inspired vessels are documented (Fig. 10) but there is not the numerical prevalence as observed on the Southern hill; maybe due to a later chronology of the contexts (the presence of fragments dating to the first half of the 8th century BC is not so clear). In the second half of the 8th century BC, Euboean sailors increase their relationships with the West and it lead to a decrease in trades with Eastern Aegean.

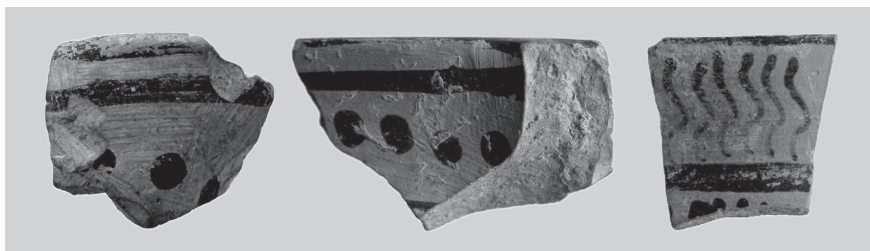

Fig. 10 Euboean (or Euboean inspired fragments) from the central area of Cyme.

A direct connection between Cyme and Euboea, is probably earlier than the LG as recently demonstrated by the results of NAA analysis carried out by Kerschner²⁶. Very important is a pendant semicircles crater/skyphos from Ephessos²⁷. The NAA analysis demonstrated that there existed at least 4 different provenance groups of Pendant Semi Circles *skyphoi*, indicating several local production centers in the Eastern Aegean. After all, an “organic connection” with Euboea already in LPG-SPG is also probably for Ionia as shown by the evidence from Klazomenai²⁸ and from other centers²⁹.

25 See Frasca 1993, and more recently Camera 2017b, pp. 137-138 with bibliography.

26 Mommsen Kerschner 2006; Kerschner 2006; Kerschner 2014.

27 Kerschner 2014, p. 129, Fig. 7, sample Ephe 166.

28 Aytaçlar 2004, pp. 30-31; Ersoy 2007, pp. 151-152.

29 See the distribution of pendent semicircle skyphoi in the Eastern Aegean as illustrated by Kerschner 2014, Fig. 1.

For one of the groups (G in Kerschner's classification) it is possible to determine the provenience from Cyme or Larisa. As noted by the Austrian scholar there are several reasons for assigning the provenance group G/g to Cyme:

- 1-** The conspicuous prevalence of this element pattern within the whole set of samples from the site;
- 2-** The longevity of the group G/g at Cyme (attested so far from the Archaic to the Roman Imperial period);
- 3-** The great diversity of ceramic classes showing the complete element pattern³⁰

The strong and direct connection with Euboea is also suggested by Hesiodus who inform us his father was from Cyme; the poetry left his village (Askra) only once to Euboea³¹.

Ionia

As known, Aiolian material culture is quite different from the Ionian in terms of production, shapes and decorations (often horizontal lines or wavy bands). The main differences are:

- 1-** Massive presence in Aiolia of grey wares with rich variety of shapes and types, and different features indicating different workshops or production centres. Generally, the quality of Cyme grey ware is higher even if compared to other centres of Aiolia (see for example the case of Lesbos) or Ionia;
- 2-** As already noted by Coldstream in the traditional local productions the geometric decorations are missing³². Cymeian local productions evoke, for instead, the evidence from the Troas or from other areas of Western Anatolia.

In Cyme, the huge amount of pottery with "non-local" features, however, often directly recalls the nearby North Ionian productions. Ionian vessels are very well known in Cyme (Figs. 11, 12)³³. In the two trenches in the lower Agora, their amount is notably impressive. Several *craters*, *dinoi* and above

³⁰ See Kerschner 2014, pp. 112-114.

³¹ Hes. Erga, 633-640. About this passage see recently Colelli 2017, pp. 67-70 with bibliography.

³² Coldstream 2003, pp. 262-264.

³³ See Frasca 1993; Colelli 2012.

all *skyphoi* have been found in the layers dating to the end of 8 beginning of 7th century BC. The fragments are different for technical features of paint and clay and, probably, they can be connected to different production centres. Vessels with those features in Aiolia they are generally considered as imported from workshops of Ionia such as Smyrna, Teos, Claros, Ephesos.

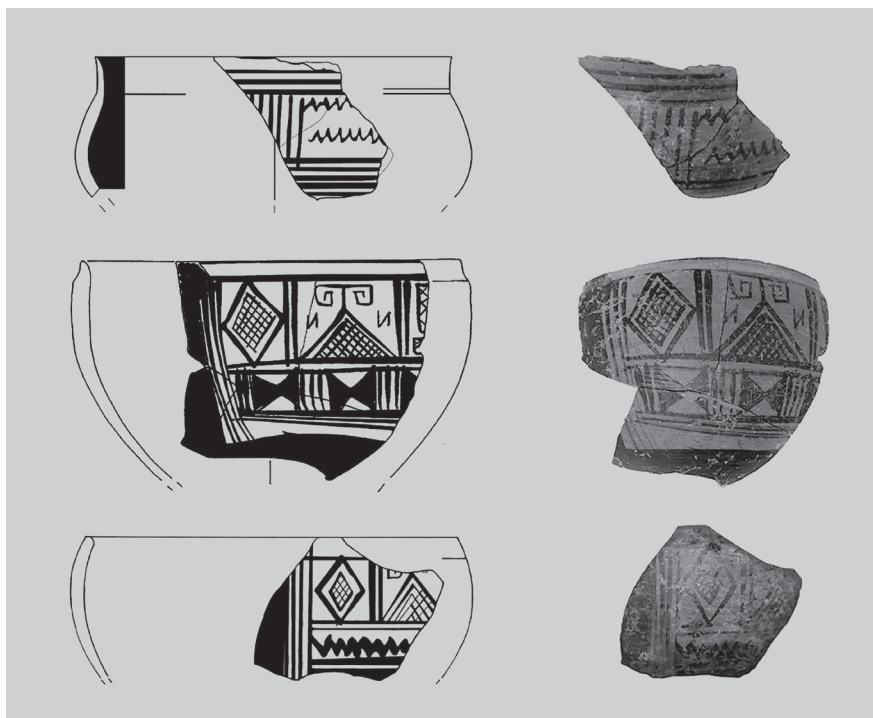

Fig. 11 Central area of Cyme: Selection of Ionian (inspired) skyphoi (Drawings M. V. Gabriele).

Fig. 12 Central area of Cyme: Large fragment from a Ionian (inspired) crater.

Many of the fragments from Cyme have technical features which, after a macroscopic analysis, are not different from local productions. However, shapes with Ionian features are always connected to the symposium ritual and there are very close parallels with local grey wares³⁴. We are allowed to imagine that maybe the introduction of new shapes in Cymeian material culture can be somehow related to the introduction of new cultural habits, strictly connected to the Greek culture, as the drinking wine can be considered.

Nevertheless, the high number, the macroscopic analysis of the clay of some of the fragments and the direct parallels in the shape with local grey ware, suggest the presence of a local production in Cyme, where, a production of painted pottery is very well documented. Of course we cannot exclude the presence of imported vessels.

To support the idea of a local production of Ionian style pottery in Aiolia I like to mention the evidence from Aigai, few kilometers from Cyme. In the small inland centre, the evidence dating back to the Archaic and Geometric age is very poor. Particularly significant is a nucleus of fragments with the typical Ionian style decorations³⁵ whose technical features and clay very closely recalls the local productions and the vessels from Cyme. Only archaeometrical analyses could give an answer.

Conclusion

In conclusion, at least since the middle of the 8th century Cyme is involved in trades and connections all around Greek world, including Corinth, Euboea and Ionia. This data completely matches with literary sources as we can read from the famous passage by Strabo:

“According to some writers, it is said of them that they only began to let the tolls of the harbour three hundred years after the foundation of their city”³⁶

Without archaeometrical analysis it is impossible to distinguish the imports from the local production imitating or recalling foreign models. If the Ionian style productions are, also partially, locally made we should maybe reconsider

34 See also Colelli 2012, pp. 54-55; Colelli 2015, pp. 76-77, Fig. 17.

35 Doğer 2017, pp. 326-328.

36 Strabo XIII, 3, 6.

the local production in Cyme as more complex.

Nevertheless, a support to the idea of a production in Cyme of pottery with non-local features, is already documented by the pendant semicircles cup from Ephesos, mentioned before. If this is not the only example of Euboean style pottery local made in Cyme (on in his vicinity) we could imagine in Aiolia something of culturally similar to what happens in the same decades in the Western Greek word.

Local productions of Euboean style pottery, indeed, are very well documented at least from the first half of the 8th century B.C. in Southern Italy, where the archaeological record is supported by a huge quantity of archaeometrical analysis³⁷. I can just mention here the Oenotrians Euboean productions known from Francavilla Marittima³⁸, the italo-geometric group from Campania³⁹ and maybe the one from the area of Lokroi⁴⁰. Those productions have a regional and interregional distribution⁴¹ (Fig. 13).

Right now we do not have enough data to define Cyme's material culture but we cannot exclude production models like the ones known in the same period in Western Greek World. R. G.

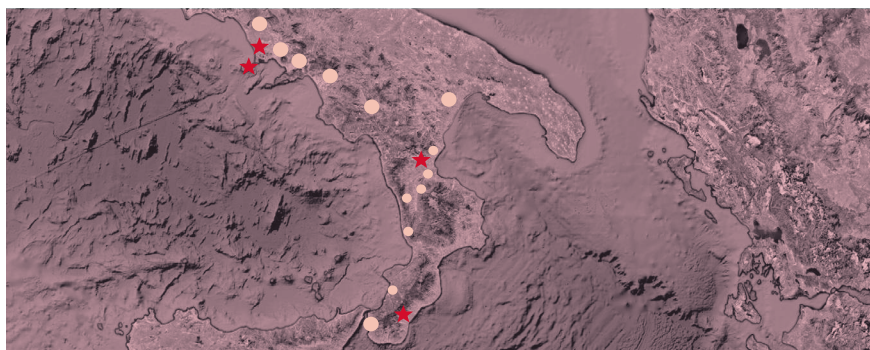

Fig. 13 Main local production centres (stars) of Euboean style pottery in Southern Italy during the 8th century BC and their diffusion (circles). (Google Earth)

37 Andaloro 2011, pp. 85-190; D'Agostino 2014.

38 Jacobsen *et al.* 2015, pp. 161-165

39 See D'Agostino 2014; D'Agostino 2015, pp. 234-236.

40 See Merlati 2012, pp. 237-239. A local production imitating Euboean models is probably but still not supported with archaeometrical analysis.

41 Jacobsen *et al.* 2009; Jacobsen *et al.* 2015, pp. 165-170.

Bibliography

Andaloro 2011

Andaloro E. *Indagine archeometrica delle ceramiche rinvenute sul Timpone della Motta di Francavilla Marittima (CS)*, Tesi di Dottorato, Università della Calabria, 2011.

Aytaçlar 2004

Aytaçlar, N. *The Early Iron Age at Klazomenai*, in Moustaka, A. Skarlatidou, E.-Tzannes, M. C., Ersoy, Y. (eds.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera. Abdera, 20-21 October 2001*, 17-41.

Atila-Korkmaz-Gürman 2015

Atila, C., Korkmaz, E., Gürman, B. *Kyme Doğu Nekropolü Mezar Tipleri* in Okan E., Atila C. (eds.), *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan (Studies in Honour of Ömer Özyiğit)*, İstanbul 2015, pp. 13-27.

Bouzek 1974

Bouzek, J. *Other pottery*, in Bouzek, J. (eds.), *Kyme I: Anatolian collection of Charles University Praha*, 1974, 77-81.

Camera 2017a

Camera, M. *Dal Protogeometrico all'età arcaica: nuovi rinvenimenti ceramici sulla Collina Sud di Kyme*, in *La Marca* 2017, 41-58.

Camera 2017b:

Camera, M. *Nuovi dati sulle fasi più antiche di Kyme Eolica*, in *Annuario della scuola archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente*, Vol. 95, 2018.

Coldstream 2003

Coldstream J. N. *Geometric Greece*, [London 1977], London-New York 2003.

Coldstream 2013

Coldstream, J. N. *Greek Geometric pottery, A survey of ten local styles and their chronology, updated second edition*, [London 1968], Exeter 2008.

Colelli 2012

Colelli, C. *Lo scavo nell'angolo della Stoà. Produzioni ceramiche a Kyme eolica fra VIII e VII sec. a.C.* in Scatozza Höricht L.A. (a cura di), *Nuovi studi su Kyme Eolica. Produzioni e rotte transmarine*, 2012, Napoli, 41-69.

Colelli 2015

Colelli C. *The dawn of Cyme*, in Okan E., Atila C. (eds.), *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan (Studies in Honour of Ömer Özyiğit)*, 2015, İstanbul, 71-88.

Colelli 2017

Colelli, C. *Appunti sull'età geometrica a Kyme eolica. Cenni di storia e cultura materiale*, in *La Marca* 2017, 59-74.

D'Agostino 2014

D'Agostino, B. *The archaeological Background of the Analysed Pendent Semicircle Skyphoi from Pontecagnano* in Kerschner, M., Lemos I., *Archaeometrical analyses of Euboean and Euboean related pottery: new results and their interpretations. Proceedings of the Round Table Conference held at the Austrian Archaeological Institute in Athens, 15 and 16 April 2011*, Wien 2014, 182-190.

D'Agostino 2015

D'Agostino, B. *Pottery and cultural interaction in EIA Tyrrhenian settlements*, in Vlachou, V. (eds.), *Pots, workshops and early Iron Age society. Function and role of ceramics in early Greece. Proceedings of the International Symposium held at the Université libre de Bruxelles 14-16 November 2013*, Bruxelles 2015, 231-240.

Doğer 2017

Doğer, E. *First observations regarding the establishment of Aigai (Aeolis)*, in *La Marca* 2017, 325-331.

Ersoy 2007

Ersoy, Y. *Notes on History and Archaeology of Early Clazomenae*, in Coubet, J., Von Graeve, V., Niemeier, W.D., Zimmermann, K. (Hrsg.), *Frühes Ionien Eine Bestandsaufnahme. Panionion-Symposium (Güzelçamlı, 26 September-11 Oktober 1999)*, 2007, Mainz, 149-178.

Verdan S., Kennzelmann Pfyffer A., Léderrey C. *Céramique Géométrique d'Érétrie, Eretria XX. Fouilles et recherches*. Basel, 2008.

Verdan, S., *Le sanctuaire d'Apollon Daphnéphoros à l'époque Géométrique, Volume II, Eretria XXII, Fouilles et recherches*, Basel, 2013.

Euboica

Bats, M., D'Agostino, B. (a cura di), *Euboica. L'Eubea e la presenza euboica in Calcidica e in occidente*, Napoli 1998.

Frasca 1993

Frasca, M. *Osservazioni preliminari sulla ceramica proto arcaica e arcaica di Kyme eolica*, *Atti della giornata di studio della scuola di specializzazione in archeologia dell'Università di Catania* (Catania 16 Maggio 1990), *Cronache di Archeologia*, 32, in *Studi su Kyme Eolica*, 1993, Catania, 51-70.

Frasca 1998

Frasca, M., *Ceramiche greche d'importazione a Kyme eolica nell'VIII secolo a.C.*, in *Euboica*, 1998, pp. 273-279.

Frasca 2000

Frasca, M., *Ceramiche tardo geometriche a Kyme eolica*, in "Akten des symposiums", *Die Ägäis und das Westliche Mittelmeer, Beziehungen und Wechselwirkungen 8. bis 5. Jh. v. Chr.* (Wien 24. bis 27. März 1999), Wien 2000, 393-398.

- Hürmüzlü 2004** Hürmüzlü, B. *Burial grounds at Klazomenai*, in Moustaka, A. Skarlatidou, E., Tzannes, M. C., Ersoy, Y. (eds.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera. Abdera, 20-21 October 2001*, 77-96.
- Jacobsen et al. 2009** Jacobsen, J. K., Mittica, G. P., Handberg, S. *Oinotrian-Oeuboean pottery in the Sibaritide. A preliminary report*, in Bettelli, M., De Faveri, C., Osanna, M. (a cura di), *Prima delle colonie. Organizzazione territoriale e produzione delle ceramiche specializzate in Basilicata e in Calabria settentrionale ionica nella prima età del ferro*, Atti delle giornate di studio, Matera 20-21 Novembre 2007, Lavello 2009, 203-222.
- Jacobsen et al. 2015** Jacobsen, J. K., Ippolito, F., Mittica, G. P., Handberg, S. *Greek and Greek style pottery in the Sibaritide during the 8th century BC*, in Semerari Saltini, G., Burgers, G.J., (eds.), *Early Iron Age Communities of Southern Italy*, Rome 2015, 151-175.
- Iren 2003** Iren, K. *Aiolische orientalisierende Keramik*, 2003, Istanbul.
- Iren 2008** Iren, K. *Dark Age pottery from Southern Aeolis* in Brandherm, D. Trachsel, M.(eds.), *A New Dawn for the Dark Age? Shifting Paradigms in Mediterranean Iron Age Chronology*, BAR, 1871, Oxford 2008, 29-43.
- La Marca 2010** La Marca, A. *Kyme 2010: Şehir ve Yerlin Alani, Yeni Topografik Veriler*, in 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, 4. Cilt, Ankara, 2010, 397-416.
- La Marca 2012** La Marca, A. *Kyme 2010: Şehir ve Yayılım Alanı. Yeni Topografik Veriler*, 27. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 2011, Ankara, 191-208.
- La Marca 2017** La Marca, A. (a cura di). *Studi su Kyme Eolica VI, Ricerche collana della sezione di Archeologia del Dipartimento di Studi Umanistici, Università della Calabria*, Vol. XI, Rende 2017.
- Kerschner 2006** Kerschner, M. *On the provenance of Aiolian pottery in Naukratis*, 2006, 109-126.
- Kerschner 2014** Kerschner M., *Euboean Imports to the Eastern Aegean and Eastern Aegean Production of Pottery in the Euboean Style: New Evidence from Neutron Activation Analyses* in M. Kerschner-I. S. Lemos (eds.), *Archaeometric Analyses of Euboean and Euboean Related Pottery: New Results and their Interpretations Proceedings of the Round Table Conference held at the Austrian Archaeological Institute in Athens, 15 and 16 April 2011*, Wien, 2014, 109-140.

- Mercuri 2004** Mercuri, L. *Eubéens en Calabre à l'époque archaïque. Formes de contacts et d'implantation*, 2004, Rome.
- Mermati 2012** Mermati, F. *Cuma le produzioni arcaiche. La produzione pithecusana cumana tra la metà dell'VIII e l'inizio del VII secolo a.C.* 2012, Napoli.
- Mommsen-Kerschner 2006** Mommsen, H. Kerschner, M. *Chemical Provenance Determination of Pottery: The Example of the 105 Aiolian Pottery Group G in Naukratis*, 2006, 105-108.
- Villing-Schlotzauer 2006** Villing, A. Schlotzauer, U., *Naukratis: Greek Diversity in Egypt. Studies on East Greek Pottery and Exchange in the Eastern Mediterranean*, 2006, London.
- Özyiğit 2003** Özyiğit, Ö. *Recent work at Phokaia in the light of Akurgal's excavations (Ekrem Akurgal Anısına / Gedenkschrift für Ekrem Akurgal)*, *Anadolu/Anatolia*, 25, (2003), pp. 109-27.
- Özyiğit 2007** Özyiğit Ö. *Die Jüngsten Ausgrabungen in Phokaia*, in L. A. Scatozza Hörich (a cura di), *Kyme e l'Eolide. Da Augusto a Costantino*, *Atti dell'Incontro Internazionale di Studio, Castel dell'Ovo 12-13 Dicembre 2006*, Napoli, 2007, pp. 21-44.
- Özgünel 1978** Özgünel, C. *Spaetgeometrische Keramik in Bayrakli/Alt-Smyrna*, in AA.VV., *Les Ceramiques de la Grece de l'Est et leur diffusion en Occident*, Centre Jean Berard. Institut Français de Naples, 6-9 Juillet 1976, Napoli, 1978, 16-26
- Sapouna Sakellarakı 1998** Sapouna Sakellarakı, E. *Geometric Kyme. The excavation at Viglatouri, Kyme, on Euboea*, in *Euboica*, 1998, pp. 58-104.
- Scatozza Hörich 2012** Scatozza Hörich, L. A. (a cura di), *Nuovi studi su Kyme Eolica. Produzioni e rotte trans marine*, 2012, Napoli.
- Sudano 2015** Sudano, F. *Kyme of Aeolis, Excavations in the Necropolis (2007 - 2008): Preliminary data*, in Militello, P. M., Ö niz, H. (eds.), *Proceedings of the 15th Symposium on Mediterranean Archaeology, held at the University of Catania 3-5 March 2011, Volume I*, 2015, 431-533.
- Sudano 2017** Sudano, F. *Kyme eolica. Archeologia preventiva nell'area della città antica. Resoconto preliminare delle campagne 2007 e 2008*, in *La Marca* 2017, 95-120.
- Uçankuş 1980** Uçankuş, U. T. *Kyme Kurtarma Kazısı 1979 in 2. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1980, 139-49.

Zunal 2015

Zunal, O. *East Greek Kotylai from Klaros*, in Gürtekin Demir, R. Gül., Cevizoğlu, H., Polat, Y., Polat, G. (eds.), *Keramos. Ceramics: A cultural approach, Proceedings of the First International Conference at Ege University May, İzmir, 9-13, 2011*, Ankara, 2015, 243-254, 343-344.

Zunal 2016

Zunal, O. *A group of Submicenan-Protogeometric cups from Klaros*, in *Olba XXIV*, 2016, 171-189.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Aeolian Kyme: Late Archaic and Classical Pottery from Fields Researches in the Lower Agora [2005-2006]

This paper is focused on the pottery found in the excavations carried out in the city area in the years 2005-2006 from the team of University “Federico II” of Naples with a short overview on the other areas of the settlement (Fig. 1).

The archaic and classical settlement lies on two hills and on the flat area between and around them, as revealed by Italian archaeological researches². Archaic material has been found on the slopes of the low Acropolis (Güney Tepe) and in the flat area between the two hills; only few archaic sherds have been found on the Northern Hill (Nemrut Tepe).

Furthermore several graves dating between the last quarter of the 7th and the middle of the 6th century BC are located in the flat area outside the ancient city³.

¹ Lucia Amalia Scatozza Höricht, Università di Napoli Federico II, Dipartimento di Studi Umanistici.

² Lagona 2000, 235; La Marca 2017, 1-39.

³ Iren 2008, 63-637; Atila-Korkmaz-Gürman 2015, 13-27.

An Overview of Late-Archaic Pottery from the Northern and Southern Hill

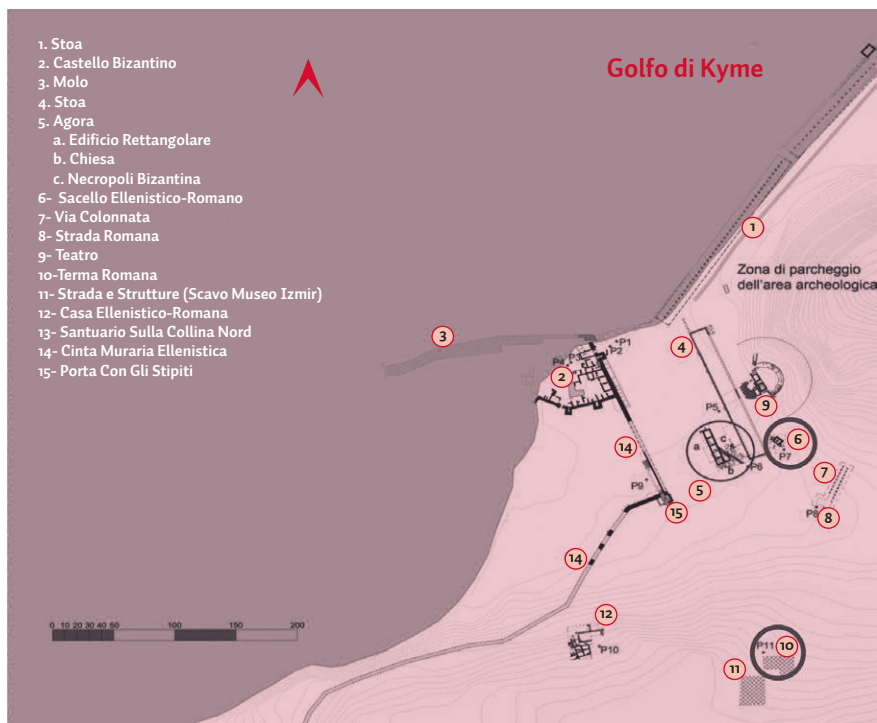

Fig. 1 Kyme, general plan of the settlement (adapted after La Marca 2017):
 no. 6-late Hellenistic shrine; no.10-Roman bath.

In the sanctuary on the Northern Hill an Aeolian capital dating to the first 6th century BC enclosed into a wall of classical period and belonging to the oldest shrine of Kyme, devoted to Cybele (the Phrygian female divinity whose worship is testified also by archaic sculptures found in the necropolis) testifies the prosperity of city in the Archaic Age³.

On the Northern Hill the oldest sherds of Orientalizing painted pottery have been found in 1965 during the survey of Th. Schäfer⁴ and the investigations carried out in 1991 by Italian archaeologists in the foundation trench of the small archaic temple (to which we could add few archaic ones from the 2010 field season): they supplied some dishes and *deinos* fragments belonging to

4 Taliano Grasso 2008, 29 ff.

the Wild Goat Style. The chronology to 6th century BC of the *deinos* fragment is the same as the aiolian capital⁵.

Orientalizing pottery and striped ware were found in 1953 on the saddle between the two hills during investigations carried out by E. Akurgal⁶.

A widespread settlement during the archaic period is attested in different areas of the “Southern Hill” by materials and boundary walls, the earliest being a fine polygonal wall on the seaward side⁷. Archaic grey⁸ ware fragments are plentiful on the surface of the southern hill: Akurgal in the 1950’s found sherds here going back to the 5th century, further sporadic sherds of Grey Ware found on the slope of the southern hill testify a variety of shapes⁹. Many years later, U.T. Uçankus mentions sherds dating to 7th and 6th century, furthermore black-and red figured painted pottery from the north-western slope of the Southern Hill, found in 1979 during excavations carried out by the Izmir archaeological Museum¹⁰.

New data about the development of Cyme in the archaic and classical period have emerged after field researches carried out in the years 1988-1990 on the slope of the Southern Hill by Massimo Frasca (University of Catania), who discovered a classical house, dating before the late 5th century BC¹¹. In 2012 and 2015 new excavations on the northern slopes of the Southern Hill reached the deepest archaeological layers: they revealed, beneath the earliest material dating to Geometric period, imported and local pottery of the full 7th and 6th century BC¹².

A small trench was excavated in 2004 by the team of University “Federico II” of Naples beneath the paving level of the Roman Bath on the eastern slope of Southern Hill (Fig. 2 a, b). During the excavations we found a filling

5 Schäfer 1974, 211.

6 Taliano Grasso 2008, 72 ; Parapetti 2017.

7 Akurgal 1956, 12.

8 Akurgal 1956, 11 ff.; Schäfer 1974, 207 ff.

9 Bayne 2000, 191.

10 Uçankus 1980, 149.

11 Frasca 1993; Id. 2017.

12 Camera 2017a Scatozza Höricht 2007b, Fig. 21,b; Di Lorenzo 2017.

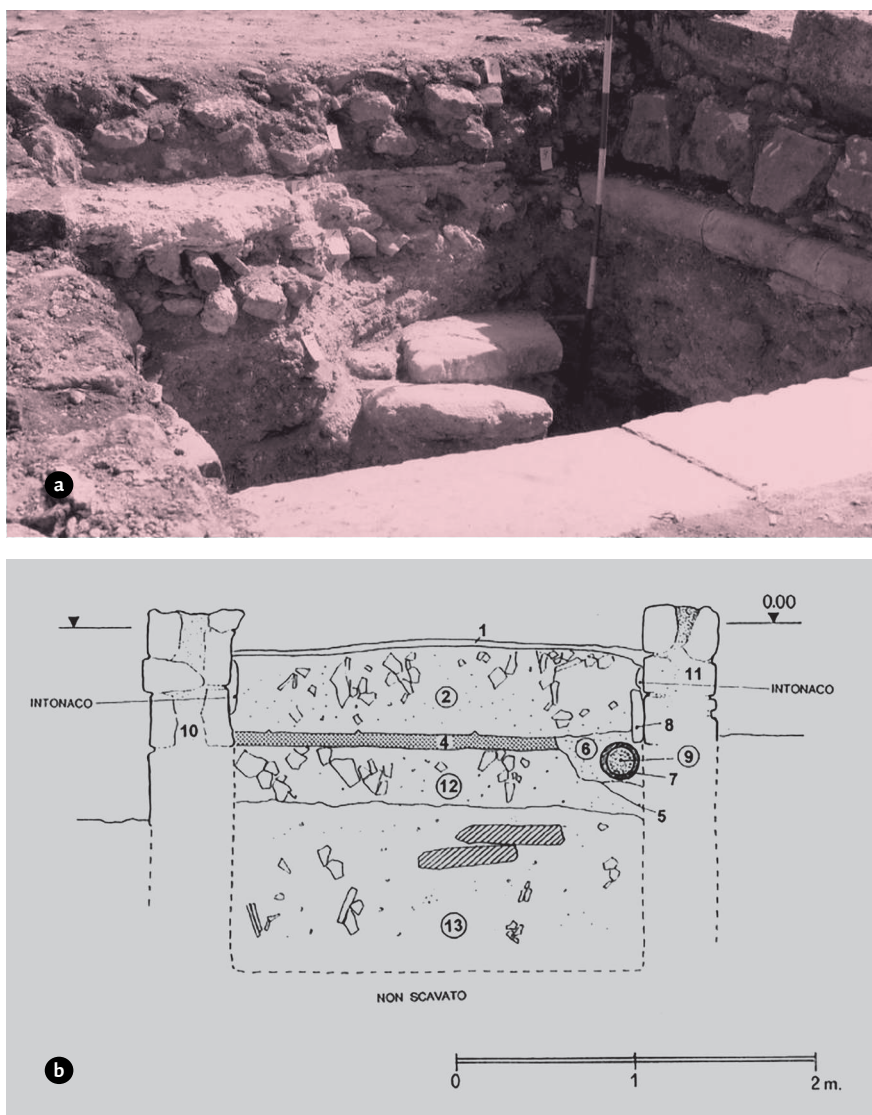

Fig. 2 Kyme, Southern Hill. The trench opened beneath the Roman bath (2004): a-general view; b-the section.

layer, which yielded, besides many weight of clay, a few sherds of LG pottery (i.e. a *protokotyle* with meander-tree and hatched lozenges of North-Ionian provenances¹³, and a Corinthian “chevrons” *skyphos*, Fig. 3a), besides dish

¹³ Photo 2004, 186, US 18-19. Cfr. Akurgal *et al.* 2002, 66-68; Kerschner 2009a, 79- 93; Id. 2014, 109-110.

fragments decorated by encircling meander hooks on the flat rim, common in Aiolian and Ionian land, as well as a north-Ionian drinking cup decorated with rosettes of dots (Fig. 3b)¹⁴, assigned to the 7th century BC and only some sherds of Attic black-figured bowls dated to 6th century BC (Fig. 3c). The analysis of this context enlarge the presence of an archaic settlement on the slope of the Southern Hill¹⁵.

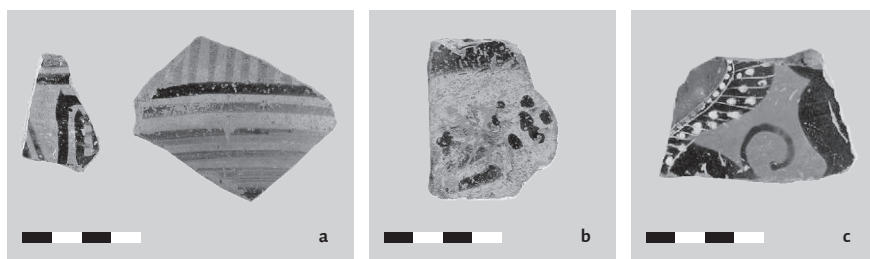

Fig. 3 Kyme, Southern Hill. The Roman bad, archaic pottery from the archaic layers.

The Researches in the Lower Agora

New data about the late archaic and classical phase of Cyme have also emerged after field researches carried by the team of University “Federico II” in 2005-2006 in the central area of the Hellenistic and Roman city (better known as Vb area), a few meters east of to the Hellenistic Stoà foundations. The investigations discovered a little late-Hellenistic shrine, very poorly preserved: today only the base, consisting of regular and beautiful blocks of limestone, is visible (Figs. 4, 5 a, b).

A small and deep trench has been opened to state the chronology of the monument (Fig. 6): during the excavation, we found walls and rough paving mosaics of Hellenistic houses and identified a stratigraphic sequence from which a large amount of pottery was recovered, dating from Orientalizing period onwards. The earliest material dates from the full 7th century BC onwards; until 2005 this phase was not testified in the flat area between the hills. The deepest layers could be investigated only on a small area

14 Inv.25, US 13, Photo 2004, 715. Cfr. Cook-Dupont 1998, 26-28, Fig. 6.2, last 7th-beginning 6th century BC; Akurgal *et al.* 2002, 63-72; Ersoy 2004, 54, Fig. 12 (600-570 BC)

15 Scatozza Höricht 2007b, 107 ff.

Fig. 4 Kyme, lower Agora. The late Hellenistic shrine by Stoà foundations.

Fig. 5a Kyme, the late Hellenistic shrine, general view.

because of the presence of the monument. The assemblage consists of grey ware and of local and imported painted pottery produced in main sites of the western Anatolia, in Aiolis and in nearby Ionian area. Generally it is possible to observe a prevalence of archaic local pottery, from late 7th until the first half of the 5th century BC: figured and non-figured ware, striped ware, coarse ware, trade amphoras imported from nearby Aegean area. Beside the homogeneous series from the late 7th and the first half of the 6th century BC,

Fig. 5b Kyme, lower Agora: the view of the trench opened in 2005 (after Scatozza 2007).

169

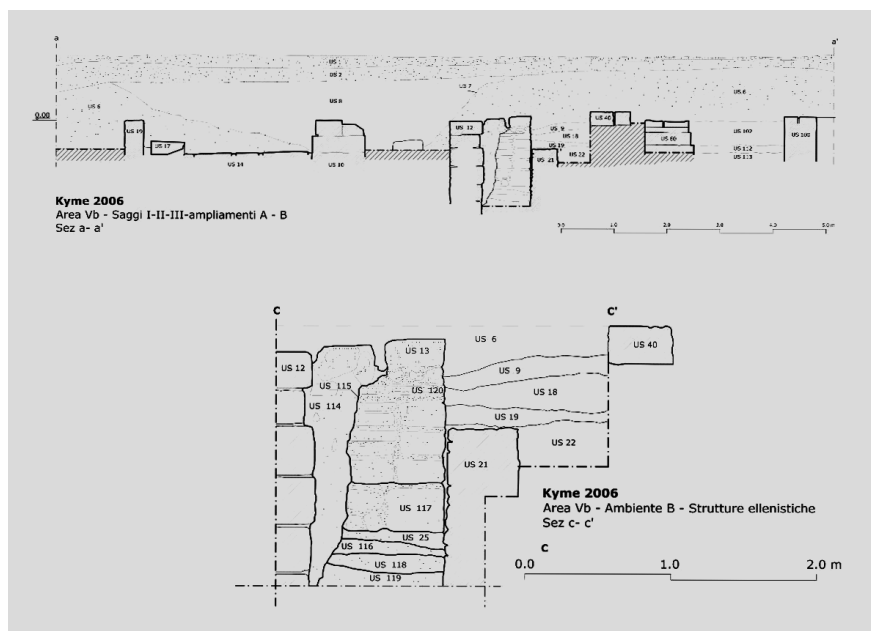

Fig. 6 Kyme, lower Agora, the excavations in the late Hellenistic shrine: The sections (after Scatozza 2007).

the layers yielded an amount of fragments dated through the late 6th and the beginning of the 5th century BC. This assemblage forms a series similar to those of kymeian necropolis south and west of the city explored from the year 2000 onward¹⁶ and also to those of the huge tumulus recently uncovered north of the ancient city during a recent field season (2012) by French archaeologists involved in the excavations¹⁷. Representative and valuable figured pottery is lacking, that usually is attested in sanctuaries and graves.

A plenty of old archaic pottery was discovered by the team of University of Calabria in a near area only few meters south of our trench (2009, 2012): according to C. Colelli all the material can easily be dated to the second half of the 8th and the beginning of the 7th century¹⁸. The results of those excavations in the deepest layers of the area V, beside the researches carried out by the team of Naples¹⁹, allow us to reconstruct easily the long life of this area, near to the harbor, from the Late Geometric until the first half of the 4th century BC.

Furthermore, the ceramics found in the trench opened in 2005 in the low agorà provide us with some knowledge of the pottery circulation and also demonstrates the relations of Kyme with the main Aegean sites in late archaic and classical period.

170

I will describe in the following.

“Aeolian Grey Ware”, “Anatolic Grey Ware”, “Monochrome Ware”

Grey ware is common in the deepest layers: different shapes can be identified, they are comprising either fragments with a very thin wash in dark clay, or the fine monochrome with polished surface.

As stressed by M. Frasca²⁰ generally the most amount of grey ware is attested in Kyme during the Orientalizing period (7th and 6th century BC), but the local production was continuing also in the 5th century with coarser products.

16 Iren 2008; Atila-Korkmaz-Gürman 2015; Sudano 2015; La Marca 2018.

17 Verger-Pace-Olivet 2013.

18 La Marca 2010; Id. 2012 a; Id. 2012 b; Colelli 2012; Id. 2015, 2017.

19 Scatozza Hörich 2007b.

20 Lagona- Frasca 2009, 290 f.

According to P. Dupont's recent observations²¹, typological studies, such a comprehensive monography of Bayne (2000), might well be deluding for continental Aiolis. A common feature of most "grey ware" is the difficulty of chronological classification due to the low number of the fragments. The items which can be dated with greater certainty are those having precise parallels in Greek ceramics.

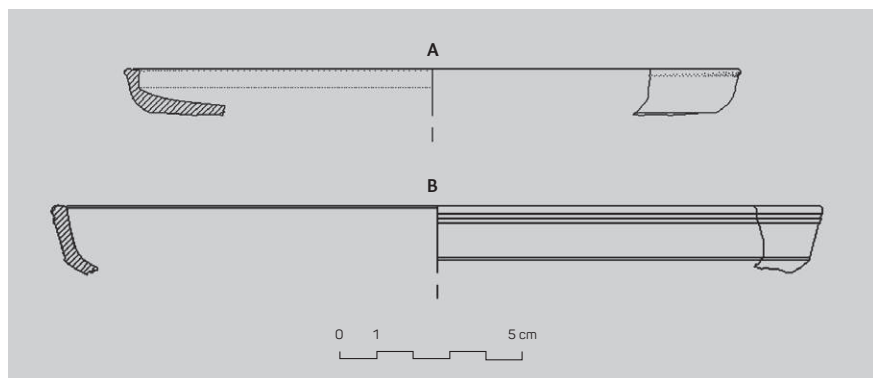

Fig. 7 Kyme, lower agora. Grey ware.

Beside coarse and grey ware dating likely to an earlier period -a dish with reddish and rough clay similar to the Phocaeen ones (Fig. 7a)²² and a careened and grooved dish in grey ware, whose form is very common in Cyme, Smyrna and Elaia (Fig. 7b)²³- most of the shapes are dating to the 7th and 6th centuries BC and are similar to examples from the main sites of northern Anatolian coasts, including Smyrna, Larisa, Assós, Troy, Lemnos island²⁴: they are comprising a crater shape close to Greek types (Fig. 8a)²⁵; a bowl shape with incurving rim, with a wide distribution²⁶ (Fig. 8b); a shape of late-archaic cup, already known

21 Dupont 2015, 104.

22 M 2a, US 22. Cfr. Bayne 2000, 140-154, Figs. 34-37 ("Shapes"), 186 ff., Fig. 52(2), Phocaea without dating.

23 M 16b, US 22. Cfr. Bayne 2000, 140-154, Figs. 34-37 ("Shapes"). Kyme: Bayne 2000, 190 ff., Fig. 54 nos. 5,9, assigned to 900-700 BC; Fig. 54, no. 10; Fig. 56 no. 5; Smyrna: Bayne 2000, 157 ff., Fig. 42 no.10; Elaia: Bayne 2000, 192, Fig. 56 no 5, doubtfully assigned to 700 - 600 BC.

24 Bayne 2000, 140-154, Figs. 34-37.

25 SLP 1, US 116. Kyme: Bayne 2000, Fig. 55 no 2; Larisa: Boehlau-Schefold 1943, 110, Fig. 35m, 7th century BC.

26 GDM 4. Cfr. Bayne 2000, 143, Fig. 35 no 7.

in Cyme from sporadic finds²⁷; finally a jug type of coarse ware (Fig. 8c)²⁸; at last, many fragments belonging to shoulder-handled amphoras and to careened *oinochoai* with ovoid or pear shaped body and recessed base (Fig. 8d)²⁹.

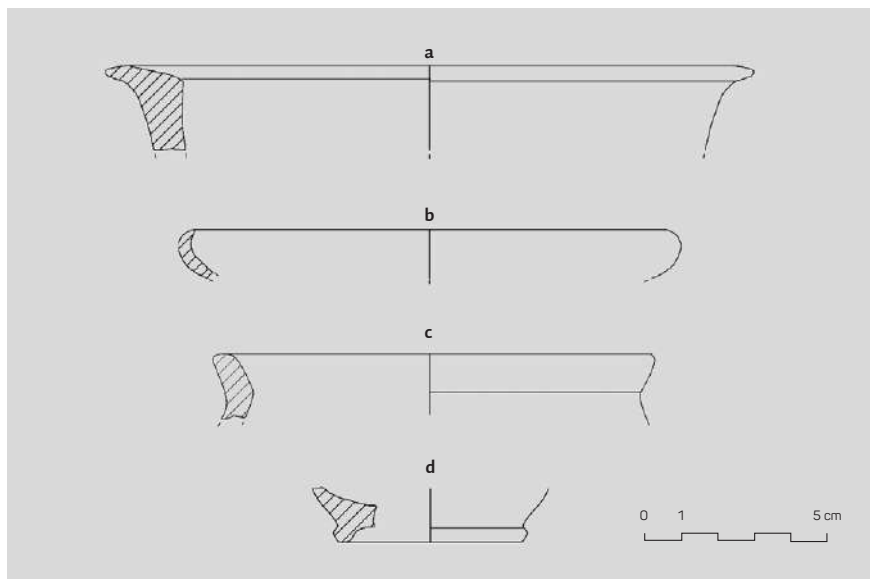

Fig. 8 Kyme, lower Agora. Grey ware.

Aiolian Painted Pottery

Plenty of striped fragments was discovered in the deepest layers, as well as in the archaic layers of the trench opened in 2005; on the contrary a very few fragments of Aeolian Orientalizing painted pottery have been found.

Beside few sherds of a *deinos* painted in the “Aeolian Wild Goat Style” (AWGS II)³⁰ with horizontal rim decorated by a running meander hook, very common

27 SLP 2, US 116. Kyme: Bayne 2000, 145, Fig. 35 no 10; Larisa: Boehlau-Schefold 1943, 123, Figs. 48 f.; Troy: Aslan.

28 SLP 6, US 118. A similar type is attested in Kyme: Colelli 2012, Pl. I.2.

29 Photo 2006, 918-919, US 116: Scatozza Höricht 2007b, Fig. 21. Cfr. Bayne 2000, 150, Fig. 36 no.13. Assòs: Utili 1999, 230-265, nos. 526-811, Figs. 30-43, second half of the 7th and the first half of the 6th century BC; Ephraïstia: Beschi 2005, 110 (E 1418), Pl. XX, second half of the 6th century BC; GDM 3, US 116: for similar recessed base cfr. Aslan 2002, 112, Fig. 118, dated roughly to 625-575 BC.

30 Photo 2012, 4208-4211, US 118: Scatozza Höricht 2012b, Figs. 7, 8. Cfr. Iren 2002, 165-

in Aiolis (Fig. 9a, b)³¹, the archaic layers yielded a small and shallow dish with flat rim /or *pithos* lid, bearing groups of added white bars (Fig. 9c): the inner zone bears circling series of dots and running “fish pattern” with a central dot³². Similar examples in shape and decoration are known from old Smyrna, dating to mid- 6th century BC³³.

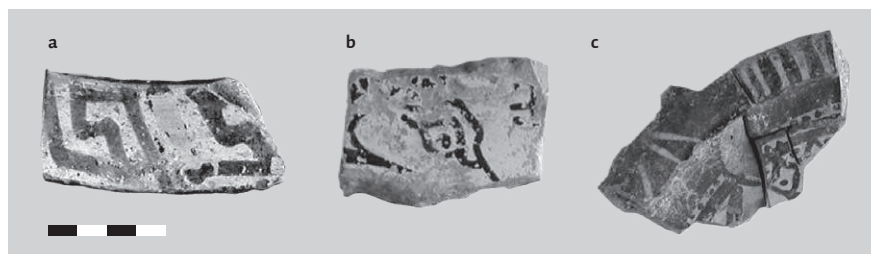

Fig. 9 Kyme, lower Agora. Aeolian painted pottery.

Banded Wares

Stemmed banded dishes (Fig. 11a) have been found in late 7th - first 6th century levels of the lower Agora³⁴, as well on the lower Acropolis³⁵ and in the Necropolis of Cyme³⁶, beside fragments from the great dishes with an

207; Kerschner 2006, 109-126; Dupont 2007, 177-183; Kerschner 2017, 110-113.

31 Photo 2012, 4213, US 116: Utili 1999, 176, Fig. 11 nos. 201, 203, 580-560 BC; Paspalas 2006, 97, Fig. 12, from Old Smyrna.

32 Photos 4194, 4221, 4223, US 116. The “fish” motif appears on Aeolian Orientalizing pottery assigned to the first half of the 6th century BC: cfr. Iren 2003, 127, Fig. 71b. Close parallels for the form are available among the published material from the Necropolis of Pitane (Akurgal 1983, 60, Fig. 116, crater and its lid, 570-560 BC) and Larisa (Boehlau -Scheffold 1943, 92, Pl. 40 no. 10, 11, period IV, 58: 600-580 BC). The rim decoration is reminiscent of those which appears on the rim of small dishes found at Assos in funerary contexts: Utili 1999, 178, Fig. 12, nos. 213, 216.

33 Paspalas 2006, 95, Fig. 4 no. 32.

34 M 8, US 24: Scatozza Höricht 2007b, 131 f., Pl. I-II. Cfr. Isler 1978, 75 f., Pl. XXXII, 1-2 (Samos); Boldrini 1994, 99, Pl. I, 171 (600-550 BC), from Gravisca; Barnés 2000, 130, Fig. 5, the 5th series (Massalia); Aslan 2002, 115, no. 150, tav. 18 (600/575-550 BC), from Troy; Iren 2003, 76 f., 182, Pl. 20-27, Ts III a, b: 600-550 BC.

35 Frasca 1993, 55, Fig. 11; Camera 2017, 51, Fig. 16.; Id. 2018, 75, Pl. 12.

36 Iren 2008, 625, no. 12, Fig. 9.

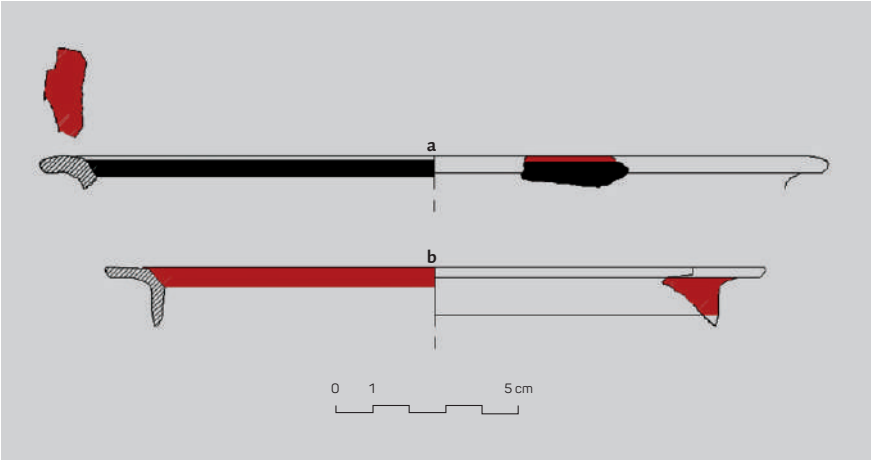

Fig. 10 Kyme, lower Agora. Banded wares.

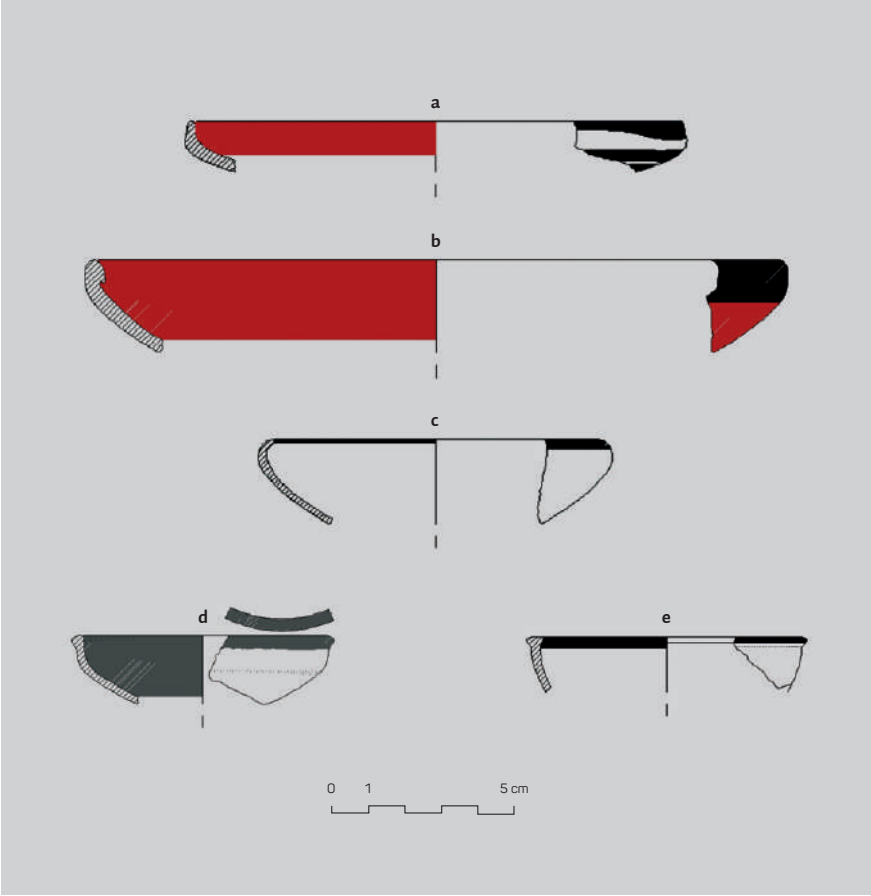

Fig. 11 Kyme, lower Agora. Grey ware.

horizontal rim (Fig. 10a, b)³⁷. The assemblage comprises banded bowls (Fig. 11b, c)³⁸, *lekanides*³⁹ (Fig. 11d, e) and *lekanai* with linear painted decoration (Fig. 12 a, b)⁴⁰.

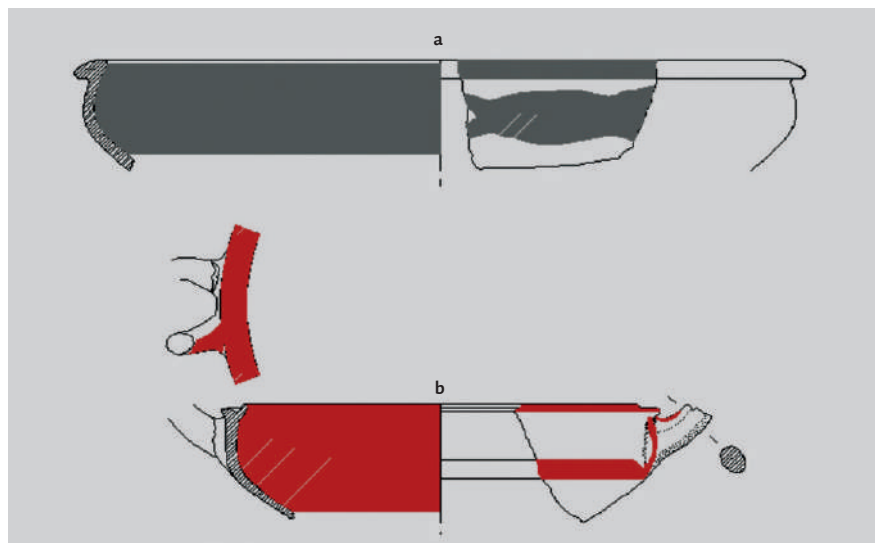

Fig. 12 Kyme, lower Agora. Banded wares (*lekanai*).

They were popular in the main sites of Ionia (Didyma, Smyrna, Samos) and also in Aiolis (Assòs) and Troy, and in the Ionian sites of the Black Sea in the 6th and probably continuing into the 5th century BC. According to Iren, North Ionia and Aeolis borrowed the shape of the stemmed banded dishes probably

37 M 15a, US 22: Voigtländer 1982, Fig. 16 (Miletus); Utili 1999, 182 f., Fig. 14 no. 246 (Assòs); Gantés 2000, 117 f., Fig. 2, no. 3 (600-550 BC), from Massalia; M 17d, US 22: Utili 1999, 169, 294, Fig. 9, no 136; Schattner 2000, 54, Fig. 3 (Didyma and Samos).

38 M 17a US 22: Barnés 2000, 130, Fig. 5 (Massalia); Lejpunskaia 2010, 141, Pl. 74, A 131, A 133, from Olbia ("pottery imitating Ionian items"); M 17b, US 22: Lejpunskaia 2010, 138, Pl. 68, A 85 (525-450 ? BC).

39 M 4b US 18: Bouloumié 1992, 206-209, no. 564 C; Schattner 2000, Fig. 3, Pl. 68, A 88 (Didyma); Tubelli 2006, 251, Pl. 21 (13), 180, TTA 269 (late 6th-first 5th century BC), from Kyme in Southern Italy; Lejpunskaia 2010, 139, Pl. 68, A 88 (525-450 BC); M 6 US 19: Utili 1999, 29 ff., 186, 301 (262): 590-540 BC; Schattner 2000, Fig. 2, 9th series; Lejpunskaia 2010, 139, Pl. 68 (A 88): 525-450 BC.

40 M 4a, US 18: UTILI 1999, 186, Fig. 16 (266, 267), 29 ff. (590-580 BC); ASLAN 2002, 115 no. 150, Pl. 18 (600/575-550 BC), from Troy; M 16, US 22: Sparkes-Talcott 1970, 197, no 1552, Pl. 69 (450-420 BC).

from South Ionia as early as the third quarter of the 7th century BC: It seems that this shape survived over a century through western Anatolia⁴¹.

Even if the repertoires of the pottery from the small trench opened in 2005 is limited, generally it is possible to observe that between the banded wares the most common shape are the *lekanides*, apparently produced locally in many places of Northern Aiolis, as Troy and Assos and of Black Sea as Olbia, dated from the early to late 6th century BC depending on the contexts. In Utili's opinion, the *lekanides* from funerary contexts in Assos dating to 600-580 BC were realized by an Aeolian-Attic workshop to localize in the ancient Troad.

Trade Amphoras

The late archaic levels yielded also imported wares, comprising few and small fragments of trade amphoras⁴²: Chian amphoras with white slip on the rim, assigned to the first half of the 6th century BC (Fig. 13a, b)⁴³; amphoras with band running down the handles of Chian or Klazomenian provenance dating to the years 530-510 BC (Fig. 14)⁴⁴; amphoras with cornice-shaped rim (Fig. 15a) typical of Milesian and of "Zeest Samian" types⁴⁵, dating through the end of the 6th and the first half of the 5th century⁴⁶ (the last one well attested at Klazomenai and nearby Old Smyrna, and widespread through the Euxine, that chemical analyses revealed of North-Ionian origin); furthermore, fragments of unpainted amphoras with beak-shaped rim (Fig. 15b), probably of Klazomenian provenance dating to early 6th century BC⁴⁷, finally fragments

41 Iren 2008, 619.

42 SLP 5 US 116: Whitebread 1995, 135 ff.; Cook-Dupont 1998, 146 ff., Figs. 23 f.; Sezgin 2012, Figs. 5-6, 6th century BC. The type is attested also on the "Southern Hill": Camera 2017, Fig. 18; Id. 2018.

43 SLP 5 US 116: Whitebread 1995, 135 ff.; Cook-Dupont 1998, 146 ff., Fig. 23 f.; Sezgin 2012, Figs. 5-6, 6th century BC. The type is attested also on the "Southern Hill": Camera 2017, Fig. 18; Id. 2018.

44 Photo 2005, US 116: Dupont 1982, 193-209; Cook-Dupont 1998, 151 ff.; Ersoy 2004, 56, Fig. 15; Sezgin 2004, 169-183; ID. 2012, Fig. 5 (Chian), Fig. 6 (Klazomenian); Dupont 2012, Fig. 4.

45 M 10, US 24: Voigtländer 1982, 42, 119, no. 49, Fig. 7; Dupont 1982, 193-209; Tuchelt 1996, 176, Fig. 108 (Ke 24), later.

46 Carlson 2003, 583, f.; Dupont 2010, 39-43; Id. 2012, 253-257.

47 M9, US 23: cfr. Dupont 1982, 193-209; Dupont-Skarlatidou 2012, 253, Fig. 8: later 7th-early 6th century BC.

of unpainted amphoras with bulbous neck likely of Chian origin dating to early 5th (Fig. 15 c)⁴⁸ and fragments of Chian swollen necked amphoras with a red painted mark assigned to late 5th century BC (Fig. 15 d)⁴⁹. Generally, the assemblage confirms the trade relations between Kyme and Ionian land already testified by the fine pottery described above.

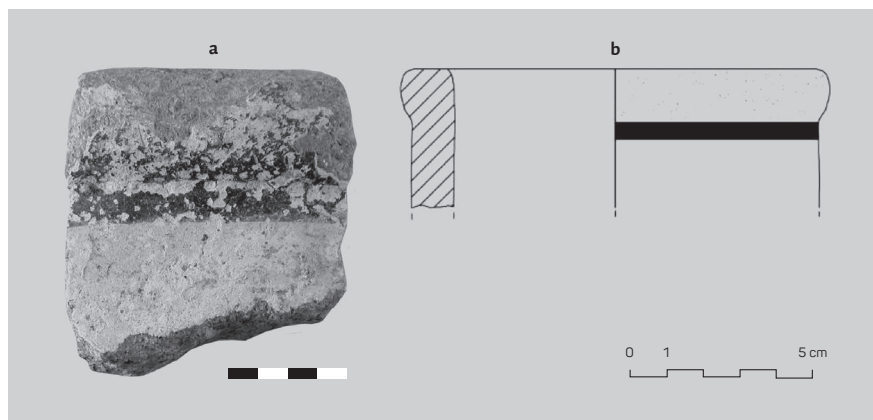

Fig. 13 Kyme, lower Agora. Chian amphora.

Fig. 14 Kyme, lower Agora. Klazomenian amphora.

48 M5, US 22: cfr. Voigtländer 1982, 117, no. 36, Fig. 6; Dupont 1982, 193-209; Tuchelt 1996, 176, Fig. 109 (K 42), V century BC; Cook-Dupont 1998, 148 ff., Fig. 23.2; Ersoy 2004, 66, Fig. 23(e), Klazomenai, layers of the beginning of the 5th century BC.

49 M7, US 22: Lambrino 1938, 100 ff., 107-113, 115, 127-128, types A1, A2, Figs. 63, 65, 73-74, 76; Grace 1979, Fig. 45.

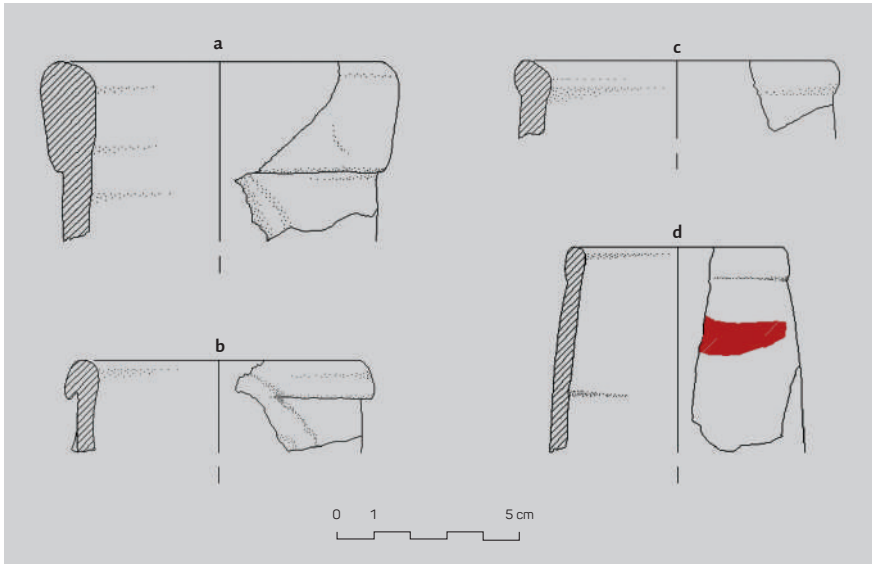

Fig. 15 Kyme, lower Agora. Banded wares (*lekanai*).

Attic Red-Figured, Stamped and Black-Painted Pottery

178

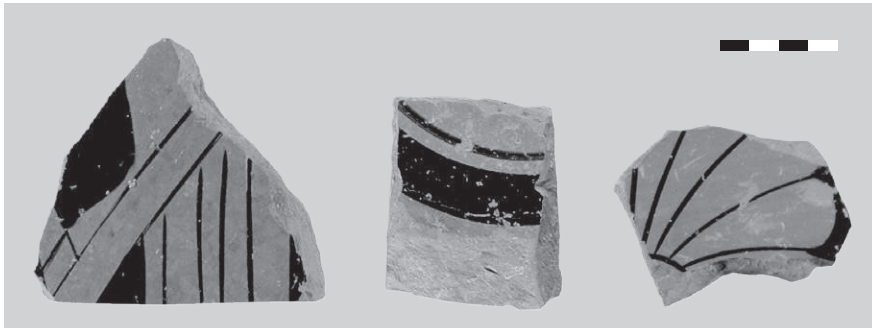

Fig. 16 Kyme, lower agora. Attic red-figured pottery.

Only few sherds of Attic red-figured pottery⁵⁰ have been found (Fig. 16) together with stamped black-painted bowls⁵¹. On the contrary, a great plenty of black painted pottery is testified (Fig. 17a, g): the assemblage comprises small cups with thickened rim, projecting outwards, dating to the last 5th

50 A red-figured kylix US 23, Photo 2005, 681-685; 2012, 4218-4219, 4289-4290. Cfr. Attic figured pottery from Phocaea: Tuna Nörling 2002 A; Ead. 2002b.

51 Photo 2005, 681-685; 2012, 4291-4292, US 23.

century BC⁵², small cups with rim projecting outwards, rounded on top⁵³, small cups with incurving rim⁵⁴ and a *kantharos* type with moulded rim⁵⁵ dated to the first half of the 4th century BC.

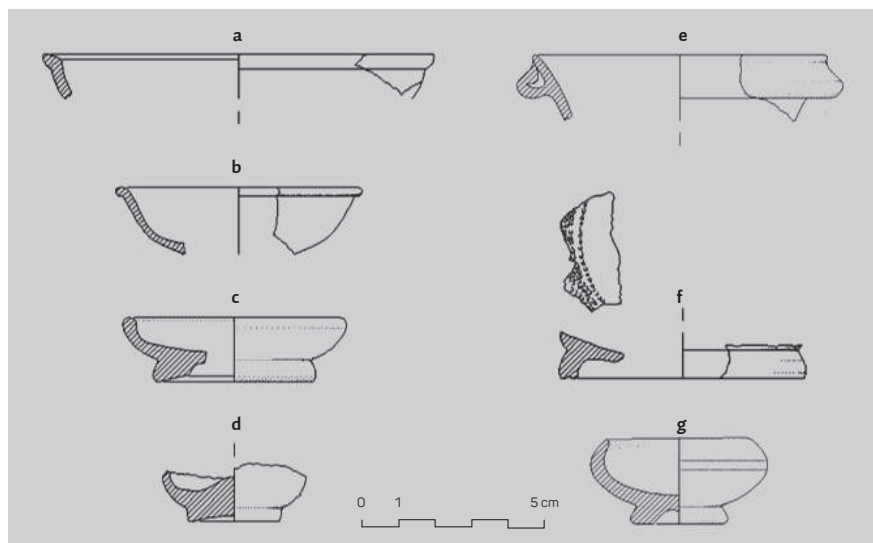

Fig. 17 Kyme, lower Agora. Banded wares (*lekanai*).

Coarse Ware

Together with the black-painted pottery, in the same layers, we found coarse ware dating from the second half of the 5th to the second half of the 4th century BC: a type of angled cooking pot (Fig. 18a)⁵⁶, two types of *lopades*, the first one dated to the second half of the 5th century BC, the second one to the 4th century BC (Fig. b, c)⁵⁷, at last a *lopadion* type dating to the second half of the 4th century BC (Fig. 18d)⁵⁸.

52 M 17c, US 22: Sparkes-Talcott 1970, 128 ff., 291, Fig. 8(779), 430 BC. Similar examples from Klazomenai and from Kyme's necropolis, assigned to 404-365 BC: Iren 2008, 619, 625, nr.9, Fig. 15.

53 M 12 a, US 18: Sparkes-Talcott 1970, 128 ff., 293, Fig. 8(802), ca 380 BC.

54 M 3 US 22: Sparkes-Talcott 1970, 131, 295, Fig. 8(826), 400-380 BC.

55 M 12b US 18: Sparkes-Talcott 1970, 118 ff., 282, Fig. 6 (649), 390-380 BC.

56 M 11, US 18, similar to examples from Didyme dating to 4th century BC: Tuchelt 1996, 215, Fig. 118 (ke 145).

57 M 1, US 22, M 19 US 20: Sparkes-Talcott 1970, 227, 373, tav. 95 (1963), 375-350 BC, Pl. 95 (1964), 350-320 BC.

58 M 2b, US 22: Sparkes-Talcott 1970, 373, Pl. 95(1964), 350-320 BC.

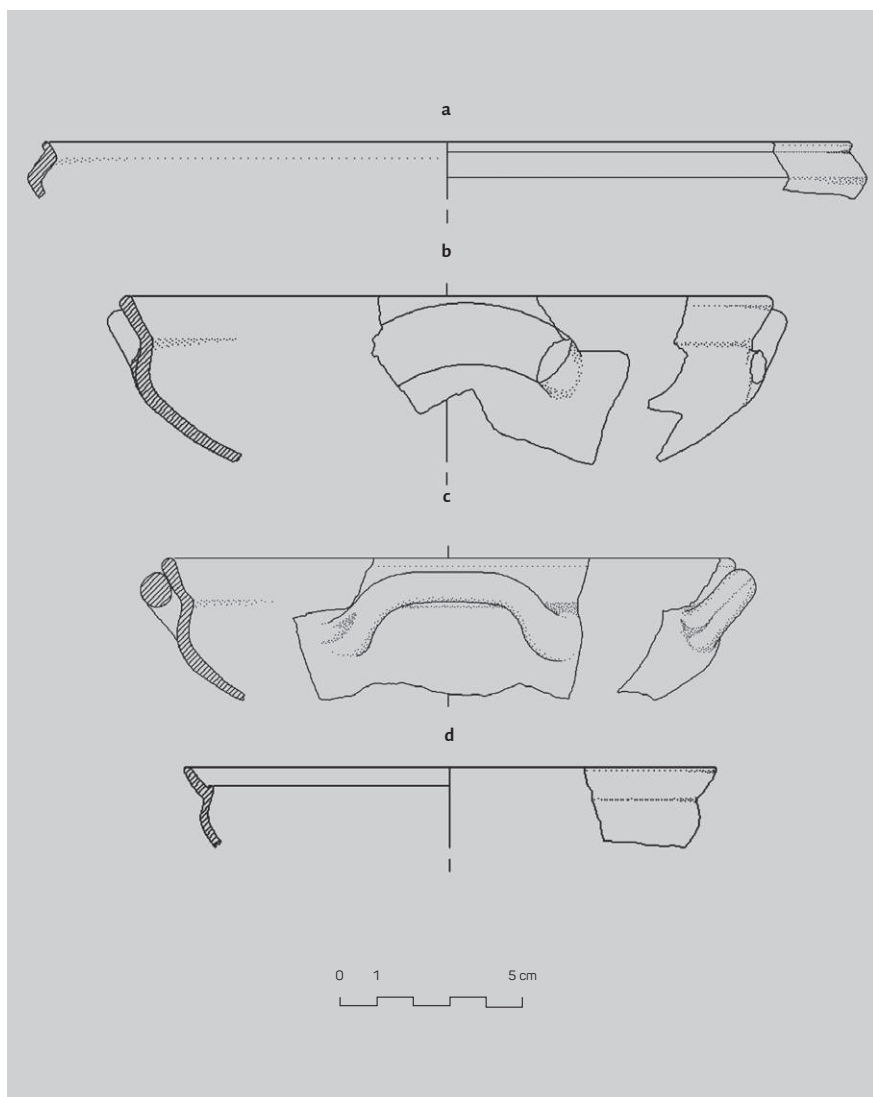

Fig. 18 Kyme, lower Agora. Coarse ware from the classical and Hellenistic layers.

Conclusions

The presence of material from late archaic and classical layers coming from distant areas of the city proves the extension of the settlement in this time. The analysis carried out on the contexts provide us with some knowledge of the pottery circulation in the period, but also demonstrates the economic level of the city. Generally the Aeolian evidence looks the same as that in the Troad and on the coasts of Black Sea in Northern Aegean. During the 7th and 6th centuries BC as well as in the earlier period, the kymean evidence of painted vessels looks the same as that identified in Larisa and Smyrna, imported material seems came from the near North-Ionian areas, whereas the contexts between the 5th and 4th century demonstrate the presence of import from Attica.

Recently M. Kerschner⁵⁹ focused East Greek pottery workshops in the 7th century BC and the activity of the producers for export: among the production centers of decorated and semi-decorated pottery in the Eastern Aegean during the 7th century BC, Kyme was a production center for export on a minor scale. Its ceramic products are defined by chemical provenience of the clay group “G” and his subgroup “g”. The repertoire of the pottery-center “G/g” is comprising different styles and techniques of painted pottery as well as grey and banded wares⁶⁰.

181

The extensive excavations carried out recently in a sanctuary of the Phlegrean Cyme on the bay of Naples in the Southern Italy have yielded Orientalizing pottery of “London Dinos Group”, realized in an Aeolian workshop, most likely situated at Cyme Aiolis and have provided an insight into a broader spreading of kymean Orientalizing pottery together with the Ionian on⁶¹.

As stressed by M. Kerschner⁶², the distribution of the “London Dinos Group” reveals widely disseminated export along the coasts of the Mediterranean and Black Sea, but always involving low numbers of vessels. These pots

59 Kerschner 2017, 100-113, Fig.12.1.

60 Kerschner 2006.

61 Scatozza 2012; Ead. 2015.

62 Mele 2016, 237-239.

seem to have been gifts or for a *xenos* or votives at a sanctuary rather than products in mass circulation, swamping the markets like Theian bird bowls. The central and western Mediterranean distribution partially coincides with Phocaeen routes as recorded by Herodotus (1. 163): Kyme and Phocaea may have formed an economic symbiosis of neighboring *poleis*.

The lack of information we have about the oldest period of Kyme allow only hypotheses. Only the study of all materials, from the excavations carried out in the ancient settlement from 1950 onwards -beside chemical analyses- would be able to provide new data and enlarge the picture, in order to rebuild and/or confirm the trade route to and from Kyme between the end of the 7th and 4th century B.C., to better understand the economic dynamics relying on the role of Kyme in the late archaic and classical periods as a major harbor on the coast of Asia Minor, as testified from historical sources (Hdt. I, 153; VIII, 130; DIOD. XI, 27, 1)⁶³.

63 Mele 2016, 237-239.

Bibliography

- Akurgal 1955** Akurgal, E. 'Preliminary report', in *Anatolian Studies* 5, 1955, 1-18
- Akurgal 1956** Akurgal, E. "Les fouilles de Phocée et les sondages de Kymé", *Anatolia* 1, 11-14 Akurgal 1983: Akurgal, E. *Eski İzmir I, Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, 1956, Ankara.
- Akurgal et al. 2002** Akurgal, M., Kerschner, M., Mommsen, H., Niemeier, W. *Töpferzentren der Ostägäis. Archäometrische und archäologische Untersuchungen zu mykenischen, geometrischen und archaischen Keramik aus Fundorten in Westkleinasien*, 3. Erg. ÖJh, Wien, 2002.
- Aslan 2002** Aslan, C. Chabot. "Ilion before Alexander: Protogeometric, Geometric and Archaic pottery from D9", *Studia Troica*, 12, 2002, 81-130.
- Atila-Korkmaz-Gürman 2015** Atila, C, Korkmaz, E., Gürman, B. "Grave types of East Necropolis in Kyme", *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan, Studies in Honour of Ömer Özyiğit*, (edt.) Okan E., Atila C. *Studies in Honour of Ömer Özyiğit*, (edt.) Okan E., Atila C. 2015, İstanbul, 13-27.
- Barnés 2000** Barnés, U.C., "Ceramicas e identidades culturales: algunas reflexiones sobre la ciudad griega arcaica de Marseilla", *Cerámiques ionies* 2000, 125-15.
- Bayne 2000** Bayne, N. *The Grey wares of North West Anatolia*, in *The Middle and Late Bronze Age and the Early Iron age and their relation to the early Greek settlements*, *Asia Minor Studien*, Bd 37, 2000, Bonn.
- Beschi 2005** Beschi, L. "Culto e riserva delle acque nel santuario arcaico di Efestia (Lemno)", *ASAtene* 83,1, 2005, 95-219.
- Birzescu 2013** Birzescu, I., "Transport amphoras of the Second Half of the 7th-beginning of the 6th century in Histria", *PATABS III*, 2013, 201-212.
- Boehlau-Schefold 1940-1942** Boehlau, J., Schefold, J. 1942: *Larisa am Hermos. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1902-1934, Band III: Die Kleinfunde*, 1940-1942, Berlin.
- Boldrini 1994** Boldrini, S. *Le ceramiche ioniche*, *Gravisca* 4, 1994, Bari.
- Bouloumier 1992** Bouloumier, B. *Saint Blaise, L'habitat protostorique: les céramiques grecques*, Aix en Provence, 1992.
- Camera 2017 a** Camera, M. "Dal protogeometrico all'età arcaica: nuovi rinvenimenti ceramici dalla Collina Sud", *Studi su Kyme eolica* VI, Edt: La Marca, A., Università della Calabria, 2017, 41- 58.

- Camera 2017 b** Camera, M. "Nuovi dati sulle fasi più antiche di Cuma eolica", *AsAtene* 95, 2017, 162-283.
- Camera 2018** Camera, M. "Nuovi dati e antiche ceramiche da Kyme eolica: produzioni locali e rotte commerciali fra l'Età geometrica ed il VI sec.a.C.", *Cronache di archeologia* 37, 2018, 61-87.
- Carlson 2003** Carlson, D.N. "The classical shipwreck at "Tektaş Burnu", Turkey", *AJA* 107, 2003, 581-600.
- Les céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident* (Naples, 6-Juillet 1976), Paris.
- Ceramiques Jonies d'epoca arcaica. Centres de producció i comercialització al Mediterrani Occidental, Actes de la taula rodona celebrada a Empuries, els dies 26 al 28 de maig de 1999, Monografies Emporitanes* 11, (eds.) Cabrera Bonet, P., Santo Retolaza, M., 2000, Barcelona.
- Colelli 2012** Colelli, C. "Lo scavo nell'angolo della Stoà. Produzioni ceramiche a Kyme eolica fra VIII e VII sec. a.C." in Scatozza Höricht, L. A. (eds.), *Nuovi studi su Kyme Eolica. Produzioni e rotte transmarine*, Napoli, 2012, 41-69.
- Colelli 2015** Colelli, C. "The Dawn of Cyme", Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan, *Studies in Honour of Ömer Özyiğit*, (eds.) Okan, E., Atila, C. 2015, İstanbul, 71-88.
- Cook-Dupont 1998** Cook, M., Dupont, P. *East Greek Pottery*, 1998, London.
- Coulié 2009** Coulié, A., "Smyrne et la Grèce de l'Est. Les ateliers de potiers aux VIIe et VIe siècles av.J.C.", *D'Izmir à Smyrne. Découverte d'une cité antique*, (eds.) Hasselin Rous I., Lugier, L. Martinez, J. L., 2009, Paris, 38-39.
- Cuozzo-D'Agostino-Del Verme 2006** Cuozzo, M. A., D'Agostino, B., Del Verme, L., *Cuma, Le fortificazioni, 2. I materiali dai terrapieni arcaici*, 2006, Napoli.
- Danile 2007** Danile, L. "La Cultura materiale tra la fine dell'Età del Bronzo e gli inizi dell'Età del Ferro", *Hephaestia 2000-2006: Ricerche e scavi della Scuola Archeologica Italiana di Atene in collaborazione con il Dipartimento di Archeologia e Storia delle Arti dell'Università di Siena, Atti del Seminario, Siena-Certosa di Pontignano, 28-29 maggio 2007* (Tekmeria 6), (eds.) Greco, E., Papi, E. Paestum, A., 2007, 39-53.
- Danile 2009** Danile, L. "Lemniam Grey ware", *Pontic Grey Wares, International Conference* (Bucarest-Costanza, 30th September-3th October 2008), *Pontica* 42, Suppl. 1, (eds.) Dupont, P., Lungu, V., Costanza, 2009, 305-326.
- Danile 2011** Danile, L. *La ceramica grigia di Efestia dagli inizi dell'età del Ferro all'età alto arcaica*, 2011, Roma.

- Di Lorenzo 2017** Di Lorenzo, C. "Ceramica attica dalla Collina Sud", *Studi su Kyme eolica VI*, (eds.) La Marca, A., Università della Calabria, 2017, 133-146.
- Docter 2000** Docter, R. F. "East Greek fine wares and transport amphorae of the 8th-5th Century BC from Carthage and Toscanos", *Ceramiques jones*, 2000, 63-88.
- Dupont 1982** Dupont, P. "Amphores commerciales archaïques de la Grèce de l'Est", *I Focei dall'Anatolia all'Oceano*, PP CCIV-CCVII, 1982, 193-209.
- Dupont 2007** Dupont, P. "Le vide Phocéén vu d'Histria et de Bérézan", *Dacia* 51, 2007, 177-183.
- Dupont 2009** Dupont, P. "Les amphores "samiennes" et "protothasiennes" de Zeest. La piste nord-ioniennne?", *Synergia Pontica et Aegeo-Anatolica*, 2009, Galati, 3-11.
- Dupont-Lungu 2010** Dupont, P., Lungu, V. "Erythraea. 1. Les amphores "samiennes" et "protothasiennes" de Zeest: la piste nord-ioniennne?; 2. Les amphores hellénistiques d'Erythrees", *PATABS I, Production and trade of Amphorae in the Black sea (Actes de la table ronde internationale de Batoumi et Trebza, 27-29 avril)*, (eds.) Tezgor Inaishuili, K., 2010, Paris, 39-43; 44-53.
- Dupont-Skarlatidou 2012** Dupont, P., Skarlatidou, F. "Archaic Transport Amphorae from First necropolis of Clazomenian Abdera", *Archaic pottery of the northern Aegean and its periphery (700-480 BC)*, Edt: Tiverios, M. et al., 2012, 253-263.
- Dupont-Lungu 2013** Dupont, P., Lungu, V. "Les fouilles anglo-turques de l'ancienne Smyrne (1948-1951): archives de John Cook sur les amphores de transport. 1: Les emballages; 2. Les timbres amphorique", *PATABS III, Production et commerce amphorique en Mer Noire (Actes de la Table Ronde international de Constanța, 6-10 October 2009)*, *Pontica Suppl.2*, (eds.) Buzoianu, L., Dupont, P., Lungu, V. Costanta, 2013, 213-218; 219-249.
- Dupont 2015** Dupont, P. "Ionian cups: towards a Phocæan connection ?", *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan, Studies in Honour of Ömer Özyiğit*, (eds.) Okan, E., Atila C. 2015, İstanbul, 103-111.
- Empereur- Garlan 1986** Empereur, J. Y., Garlan, Y., *Recherches sur les amphores grecques. Actes du colloque international organisé par le Centre National de la recherche scientifique, Athènes 10-12 Septembre 1984 (BCH Suppl.13)*, 1986, Athènes-Paris.

- Ersoy 2004** Ersoy, Y. "Klazomenai. 900-500 B.C. History and Settlement Evidence", *Klazomenai, Teos and Abdera. Metropoleis and Colony (Proceedings of the international Symposium, Abdera 20-21 October 2001)*, 2004, Thessaloniki, 43-76.
- Étienne 2010** Étienne, R. *La Méditerranée au septième siècle av. J. C.*, 2010, Paris.
- Frasca 1993** Frasca, M. "Osservazioni preliminari sulla ceramica proto-arcaica e arcaica di Kyme eolica", *Cronache di Archeologia*, 32, 1993, Catania, 51-70.
- Frasca 1998** Frasca, M. "Ceramiche greche d'importazione a Kyme eolica nell'VIII secolo a. C.", *L'Eubea e la presenza euboica in Calcidica e in Occidente, Atti del convegno internazionale di Napoli 13-16 Novembre 1996*, (eds.) Bats, M., D'Agostino, B. Napoli, 1998, 273-279.
- Frasca 2000** Frasca, M. "Ceramiche tardo geometriche a Kyme eolica", *Akten des symposions Die Ägäis und das Westliche Mittelmeer Beziehungen und Wechselwirkungen 8. bis 5. Jh. v. Chr.*, Wien 24. bis 27. März 1999, Wien, 2000, 393-98.
- Frasca 2017** Frasca, M. "Scavi e ricerche sulla Collina Sud di Kyme eolica", *Studi su Kyme eolica VI*, (eds.) La Marca, A., Università della Calabria, 2017, 75-94.
- Gantés 2000** Gantés, L. F. "Un atelier d'Occident à l'époque archaïque: l'exemple de Marseilles", *Ceramiques Jonies*, 2000, 111-135.
- Gjerstadt 1971-1977** Gjerstadt, E. *Greek Geometric pottery and Archaic pottery found in Cyprus*, Stockholm, Grace 1971: Grace, V. 1971, "Samian amphoras", *Hesperia* 40/41, 1977, 52-95.
- Grace 1979** Grace, V. *Amphoras and the ancient Wine trade. Excavations in the Athenian Agora*, Princeton, Rev. (eds.), 1979.
- Hasselin-Lugier-Martinez 2009** Hasselin Rous, I., Lugier, L., Martinez, J. L. *D'Izmir à Smyrne. Découverte d'une cité antique*, 2009, Paris.
- Iren 2002** Iren, K. "Die Werkstatt des Londoner Dinos: eine Phokäische Werkstatt", *Ist Mitt* 52, 165-207. Iren K. 2003: Iren, K. *Ai-olische orientalisierende Keramik*, 2002, İstanbul.
- Iren 2008** Iren, K. "The necropolis of Kyme unveiled. Some observations on the new finds", *Euergetes. Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag*, 2008, Antalya, 613-637.
- Isler 1978** Isler, H.P. "Samos. La ceramica arcaica", *Les céramiques de la Grèce de l'Est*, 1978, 71-84.
- Kakhidze-Khalvashi 2010** Kakhidze, A. Khalvashi, M. "Chian amphorae at Pichmari", *PATABS I*, 2010, 35-137.

**Tezgor-
Inaishvili 2010**

Tezgor, K. Dominique., Inaishvili, N. (eds.), *PATABS III, Production and trade of amphorae in the Black Sea (Actes de la Table ronde internationale de Batouni et Trebzon, 27-29 Avril 2006)*, 2010, Paris.

**Kerschner-
Mommsen 2006**

Kerschner, M., Mommsen, H. "On the Provenance of Aeolian Pottery", *Naukratis: Greek Diversity in Egypt*, (eds.) Villing, A. Schlotzhauer, U. 2006, London, 109-126.

**Kerschner-
Mommsen 2009**

Kerschner, M., Mommsen, H. "Neue archäologische und archäometrische Forschungen zu den Töpfenzentren der Ostägäis", *Les productions céramiques du Pont Euxin à l'époque grecque, Actes du colloque international (Bucarest, 18-23 septembre 2004)*, (eds.) Dupont, P., Lungu, V., 2009, Roma-Paris, 79-93.

Kerschner 2014

Kerschner, M. "Euboean Imports to the Eastern Aegean and Eastern Aegean Production of Pottery in the Euboean Style: New Evidence from Neutron Activation Analyses", *Archaeometric analyses of Euboean and Euboean related pottery: New results and their interpretations, Proceedings of the Round Table Conference held at the Austrian Archaeological Institute in Athens, 15 and 16 April 2011*, (eds.) Kerschner, M., Lemos, I. S. 2014, Wien, 109-140.

Kerschner 2015

Kerschner, M. "Die Sammlung von Keramikfragmenten aus Klazomenai und Berezan", *Keramikfragmente aus Klazomenai und Berezan, Ein lehrreicher Überblick. Georg Loeschcke und das Akademische Kunstmuseum. Ausstellung im Akademischen Kunstmuseum Bonn zum 100. Todestag Georg Loeschckes 26.11.2015 bis 14.2.2016*, (eds.) Schröder, G., Bonn, E. 2015, 62-63.

Kerschner 2017

Kerschner, M. "East Greek pottery workshops in the Seventh century B.C.: tracing regional styles", *Interpreting the Seventh Century B.C. Tradition and Innovation*, (eds.) Charalambidou, X., Morgan, K. 2017, Oxford, 100-113.

Lagona 2000

Lagona, S. "Kyme eolica", *Die Ägäis und das westliche Mittelmeer, Akten des Symposiums (Wien, 24 bis zu 27 März 1999)*, 2000, Wien, 235-237.

Lagona-Frasca 2009

Lagona, S., Frasca, M. "La ceramica grigia a Kyme e in Eolide", *Pontic Grey Wares, International Conference Bucarest-Costanza, 30th September-3th October 2008, Pontica 42, SUPPL. 1*, (eds.) Dupont, P., Lungu, V. 2009, Costanza, 285-304.

La Marca 2010

La Marca, A. "Kyme 2008 Yılı Kazı Çalışmaları", *KST*, 31. 4., 2010, Ankara, 397-416.

- La Marca 2012a** La Marca, A. "Kyme 2010: Şehir ve Yayılım Alanı. Yeni topoğrafik veriler", 27. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı (Malatya 23-27 Mayıs 2011)*, 2012, Ankara, 191-208.
- La Marca 2012b** La Marca, A. "Nuove prospettive d'indagine e possibili sviluppi di ricerca e di scavo a Kyme", (eds.) Scatozza Höricht 2012a, Napoli, 11-18.
- La Marca 2014** La Marca, A. "Eski ve Yeni Görünümüyle Aiolis Kymesi Arkeolojik Siti", *KST* 36, 3, 2014, 133-134.
- La Marca 2017** La Marca, A. *Studi su Kyme eolica VI, Ricerche* 10, Università della Calabria, 2017.
- La Marca 2018** La Marca, A. "Kymesi Nekropolisleri", *Epiphaneia*, Prof. Dr. N. Şahin'e Arnağan Kitabı, *A Festschrift for Prof. Dr. N. Şahin*, Bornova-İzmir, 2018, 231-244.
- Lambrino 1938** Lambrino, M. *Les vases archaïque d'Istria*, 1938, Bucuresti.
- Lawall 2010** Lawall, M. "Transport Amphoras", *The lower city of Olbia (sector NGS) in the 6th century B.C. to the 4th century A.D.*, (eds.) Guldager Bilde, N. A., Munk Højte, J. et al., 2010, Aarhus, 354-405.
- Lawall 2017** Lawall, M. "Regional styles of transport amphora. Production in the archaic Aegean", *Material koinai in the Greek early Iron Age and archaic period. Acta of an international conference at the Danish Institute at Athens (30 january-1 february 2015)*, 2017, Aarhus, 289-311.
- Lejpunskaia 2010** Lejpunskaia, N.A. "A late archaic painted tableware", *The lower city of Olbia (sector NGS) in the 6th century B.C. to the 4th century A.D.*, (eds.) Guldager Bilde, N. A., Munk Højte, J. et al., 2010, Aarhus, 121-141.
- Mele 2016** Mele, A. "Cuma eolica: ascesa e declino di un'oligarchia", *Archippe. Studi in onore di Sebastiana Lagona, Monografie della Scuola di Specializzazione in Beni Archeologici*, 2, (eds.) Frasca, M., Tempio, A., Tortorici, E. 2016, Catania, 229-246.
- Naso-Öniz 2005-2016** Naso, A. "Anfore commerciali arcaiche a Mileto: rapporto preliminare", *AA* 2005, 73-85. Öniz 2016: Öniz, H. *Amphorae in the eastern Mediterranean*, Oxford 2016.
- Özgünel 1978** Özgünel, C. "Spätgeometrische Keramik in Bayrakli (Alt-Smyrna)", *Les Céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident, Centre Jean Berard. Institut Français de Naples* (6-9 Juillet 1976), 1978, Napoli, 16-26.
- Özkan 1999** Özkan, T. *İzmir Arkeoloji Müzesi Kataloğu*, 1999, İzmir

Özyiğit 2007

Özyiğit, Ö. "Die Jüngsten Ausgrabungen in Phokaia", *Kyme e l'Eolide. Da Augusto a Costantino, Atti dell'Incontro Internazionale di Studio, Castel dell'Ovo 12-13 dicembre 2006*, (eds.) Scatozza Höricht, L. Napoli, 2007, 21-44.

Pace 2016

Pace, R. "Kyme eolica in età classica e ellenistica. Uno sguardo attraverso le necropoli", *L'Eolide dans l'ombre de Pergame, Topoi, Suppl. 14*, (eds.) Savalli Lestrade, I. 2016, 171-197.

Parapetti 2017

Parapetti, L. "Un nuovo capitello a volute verticali da Kyme eolica", *Studi su Kyme eolica VI*, (eds.) La Marca, A., Università della Calabria, 121-131.

Paspalas 2006

Paspalas, S. "The non-figured Wares from Anglo-Turkish Excavations at Old Smyrna. Points of Contact with Naukratis", *Naukratis: Greek Diversity in Egypt*, (eds.) Villing, A., Schlotzhauer, U. Oxford, 2006, 93-104.

Paspalas 2017

Paspalas, S. "Old Smyrna: a window onto the seventh century painted wares from anglo-turkish excavations (1948-1951)", *Interpreting the Seventh Century B.C. Tradition and Innovation*, (eds.) Charalambidou, X., Morgan, K., 2017, Oxford, 114-122.

Posamentir 2002

Posamentir, R. "Funde aus Milet, 12. Beobachtungen zu archaischen Deckeln, Tierfries und Graue Ware", *AA*, No. 1, 2002, 9-26.

Posamentir-Arslan-Birzescu 2009

Posamentir, R., Arslan, N., Birzescu, I., "Zur Herkunftbestimmung archaisch-ionischer Keramik, 3. Funde aus den Hellespontstätten, Histria und Olbia" *IstMitt* 59, 2009, 35-49.

Scatozza Höricht 2007 a

Kyme e l'Eolide, da Augusto a Costantino, Atti dell'incontro Convegno internazionale di studio, Missione archeologica italiana (Napoli, 12-13 dicembre 2005), (eds.) Scatozza Höricht, L.A., 2007, Napoli.

Scatozza Höricht 2007 b

Scatozza Höricht, L. A. "Nuovi dati per lo studio della città di Kyme in età ellenistico-romana. Le ricerche dell'Università Federico II di Napoli", (eds.) Scatozza Höricht, L. A. 2007, 103-134.

Scatozza Höricht 2012 a

Nuovi studi su Kyme Eolica. Produzioni e rotte transmarine, (eds.) Scatozza Höricht, L. A., 2012, Napoli.

Scatozza Höricht 2012 b

Scatozza Höricht, L. A., "Ceramica eolica del Wild Goat Style a Cuma Flegrea", *Nuovi studi su Kyme Eolica. Produzioni e rotte transmarine*, (eds.) Scatozza Höricht, L. A., 2012, Napoli, 19-39.

- Scatozza Höricht 2015** Scatozza Höricht, L. A. "Bemalte nordionische und aiolische Keramik aus Pithekoussai und Kyme in Süditalien", Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan (Studies in Honour of Ömer Özyiğit), (eds.) Okan, E., Atila, C., İstanbul, EgeYayınları, 2015, 373-384.
- Scatozza Höricht 2017** Scatozza Höricht, L. A. "Cuma eolica e il lontano Occidente: nota in margine alla circolazione della ceramica arcaica", (eds.) Cicala, L., Ferrara, B. *Kython-Lydios, Studi di storia e archeologia con G. Greco*, 2017, Napoli, 331-343.
- Schäfer 1974** Schäfer, J. "Zur Topographie von Kyme", *Anatolian collection of Charles University [Kyme 1]* (eds.) Bouzek, J., 1974, Praha, 207-214.
- Schattner 1996** Schattner, T. G. "Die Fundkeramik", *Didyma III*, 1, *Ein Kultbezirk an der Heiligen Straße von Milet nach Didyma*, J. , Tuchelt, K. 1996, Mainz, 163-216.
- Schattner 2000** Schattner, T. G. "Ceramicas Jonies de Didyma y de Samos: algunas aspectos tecnicos y metodologicos", *Ceramiques jones*, 2000, 47-55.
- Schlotzhauer-Weber- Mommsen 2012** Schlotzhauer, U., Weber, S., Mommsen, H., "Griechische Keramik des 7. Und 6. Jhs v. Chr. Aus Naukratis und Anderen Orten in Ägypten", *Archäologische Studien zu Naukratis*, 3, Worms, 2012.
- Sezgin 2004** Sezgin, Y. "Clazomenian Transport Amphorae of the Seventh and the Sixth centuries", *Klazomenai, Teos and Abdera, Metropolis and Colony (Proceedings of the International Symposium, Abdera 20-21 October 2001)*, 2004, Thessaloniki, 169-183.
- Sezgin 2012** Sezgin, Y. "Arkaik Dönem Doğu Yunan Ticari Amphoraları", *İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı*, 2012, Edirne, 201-212.
- Sparkes-Talcott 1970** Sparkes, B. A., Talcott, L., *Black and plain pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries BC (The Athenian Agora XII)*, 1970, Princeton.
- Sudano 2015** Sudano, F. "Kyme of Aeolis. Excavations in the Necropolis (2007-2008). Preliminary Data", *15th Symposium of the Mediterranean Archaeology (SOMA), Catania*, 3-5 marzo 2011, *BAR International Series*, 2015, Oxford, 431-433.
- Taliano Grasso 2008** Taliano Grasso, A. *Il santuario della kourotrophos a Kyme eolica*. Rende, 2018.
- Tubelli 2006** Tubelli, A. "Ceramica di tipo greco-orientale", *Cuma. Materiali dai terrapieni arcaici*, (eds.) Cuozzo, D'Agostino. Del Verme, 51-53, 173-175.

- Tuchelt-Schneider-Schattner 1996** Tuchelt, K., Schneider, T., Schattner T. G. "Ein Kultbezirk an der Heiligen Strasse von Milet nach Didyma", *Didyma III*, 1, *Ergebnisse der Ausgrabungen seit dem Jahr 1962*, 1996, Mainz.
- Tuna Nörling 2002 a** Tuna Nörling, Y. "Attische Keramik aus Phokaia (Eski Foça)", *AA*, 2002, 161- 231.
- Tuna Nörling 2002 b** Tuna Nörling, Y. "Attisch-schwarzfigurige Keramik aus Alt Smyrna (Bayrakli), Addenda", *Studien zum antiken Kleinasien*, 5, 2002, Roma, 1-24.
- Uçankuş 1980** Uçankuş, U. T. "Kyme Kurtarma Kazısı 1979", *KST 2.*, 1980 139-149.
- Utili 1999** Utili, F. "Die archaische Nekropole von Assós", *Asia Minor Studien*, 31, Bonn, 1999.
- Utili 2006** Utili, F. "Archaische ostgriechische Amphoren und Kannen", *Ausgrabungen in Assos 1993*, (*Asia Minor studien Band 57*), (eds.) Stupperich, R. 2006, Bonn, 49-60.
- Verger-Pace-Olivet 2013** Verger, S., Pace, R., Olivet, V. "La fouille de Kelebektepe, un grand tumulus tardo-archaïque dans la nécropole Nord de Kyme d'Éolide", *Anatolia antiqua XXI*, 2013, 45-259.
- Villing-Schlotzhauer 2006** Villing, A., Schlotzhauer, U. *Naukratis, Greek diversity in Aegypt*, 2006, London.
- Voigtländer 1982** Voigtländer, W. "Funde aus der Insula westlich des Bouleuterion im Milet", *IstMitt* 32, 1982, 117-120.
- Whitebread 1995** Whitebread, I. K. *Greek transport amphorae: a petrological and archaeological study*, 1995, London.
- Zeest 1960** Zeest, I. B. *Ceramiçeskaia tara Bospora (MLA 83)*, 1960, Moskva.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

The Theater of Kyme: Architectural, Cronological and Decorative Problematic: Same Considerations

The great diffusion of theaters in Asia Minor, which started in the Hellenistic period and intensified during the Roman era, registers the presence of more than a 100 buildings of theatres², 4 alone of which are present in Eolide. Although known since the beginning of the twentieth century, the systematic investigations carried out in recent years are leading to an understanding of theater, through an ever-better defined architectural, typological and chronological with a diachronic analysis of its structure that, like all ancient monuments, the monument is interpreted as dynamic (Fig. 1).

193

The study of Kyme theater is part of a renewed interest about theatrical architecture in Turkey that need to set up a systematic study without failing to recognize the problems linked with this type of building due to the diversity involved³.

1 Prof. Stefania Mancuso, University of Calabria, Department of Humanities. Rende, Italy.

2 De Bernardi Ferrero 1966-1974; Isler 1994: 347-534; finally Yilmaz 2009.

3 Historically, the studies of these buildings have been analyses in the form of historical-architectural surveys and censuses which highlight the issues relating to this particular type of building, as

Fig. 1 Kyme theater.

Kyme's theater, probably one of the oldest in Turkey⁴, is located in the northern part of the city⁵ on the southwestern side of the northern hill⁶, the discovery

well as their diversity "it would be futile to expect to identify the common features of a given chronological period, which is moreover difficult to establish", Gros 2001, 334.

This is also justified by the role played by Asia Minor in Roman antiquity in terms of assimilation / dissemination / rejection of the criteria and western ways which did not enter into the customs of building cities in Asia Minor, or which, as in some theaters built in Roman times, follow a typically Greek way of creating the structure, and here I am referring to the possibility of exploiting the natural slope of the hill for the construction of the cavea, even and in spite of any preordained urban organization of the space (see Hierapolis), just as the presence of orchestra pits exceeding the semicircle is not exclusive evidence of Hellenistic systems.

If, therefore, an attempt to classify all the theatres appears to be difficult, it seems far more profitable to review structures within the vicissitudes of urban centers from which they have emanated, in which these theatrical structures take on specific meaning and value and furthermore the individual adjustments and the re-organisation of these structures, in response to a more general change of taste for theatrical events are closely linked to the political and cultural developments of a given city, Mancuso 2012, 87-91.

4 Mancuso 2012, 63-69.

5 For a recent review of the known documentation La Marca 2017, 1-40.

6 Taliano Grasso 2008.

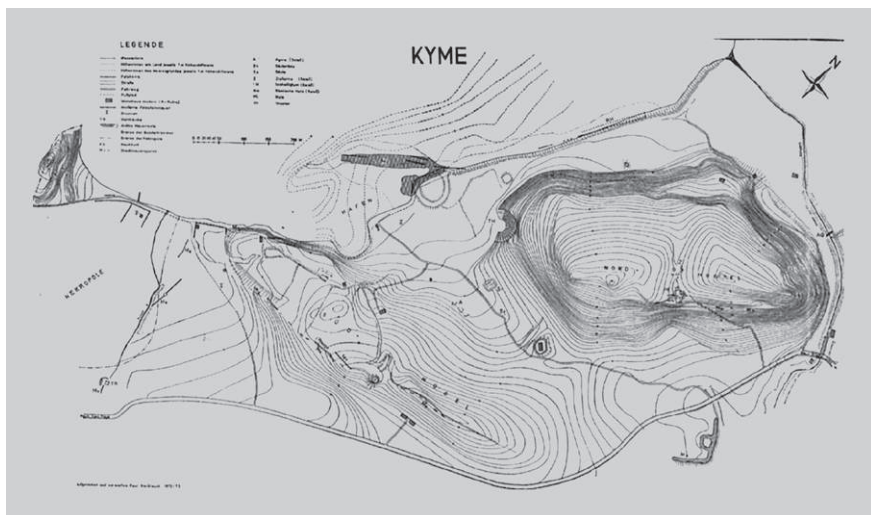

Fig. 2 Planimetry of the Kyme site by Kyme II.

of its location is due to Salac and Nepomucky in 1925, and following field trips they identified the location of the theatre without having the chance to investigate it⁷.

Knoblauch and Schafer (Fig. 2) later conjectured that the presence of seven semi-circular walls served as a support for the steps, divided into twenty wedges. This hypotheses appeared to be mistaken in Ondrejov's estimation, which dealt with the issue of the theatre, as part of the results of the Czechoslovak expedition of 1980⁸.

The research of the Italian Archaeological Mission has set out its investigations in different points to get to know the area of the orchestra pit, the cavea and the stage with the aim of understanding the monument both chronologically and architecturally⁹.

The study of the theater was resumed in 2006 and the investigation has focused on the building of the stage and the orchestra pit which are usually the parts of the theater which are more subject to the fashions of the times,

7 Salač 1925, 478.

8 Ondřejová 1980, 110.

9 For the results obtained up to 2004 v. Lagona 1993, 26; Lagona 1999, 14-15; Lagona 2004, pp.6-8; Lagona 2005, 26-27 and finally Mancuso 2012, 30-38.

and therefore those that record major changes. Although it is possible to hypothesize a phase of Hellenistic foundation¹⁰, now two roman phases are visible in areas currently under investigation¹¹.

The first phase corresponds with a semicircular orchestra pit exceeding slightly and delimited by a channel of euripo beyond which the cavea was to be developed (Fig. 3).

This phase corresponded to a stage building with a regular plan 20.40 meters long and 6.45 meters wide of which the foundation remains, built with 3 beds of andesite blocks linked with dovetailing joints. The stage building was preceded by a stage 4.35 m. wide, with the wall of the “pulpitum” in marble, made monumental with 12 columns between two pillars with a square base, of which there is a trace in the layout excavated in the stylobate.

A large paved area supporting the stage building was developed behind it, but it was somehow connected as shown by the shared gutter.

Fig. 3 Stage building.

¹⁰ Mancuso 2012, 64-69.

¹¹ Part of the text presented below is found in Mancuso 2015, 391-398. See also Bejor 2008, 95-114.

In the second phase, a transformation of the theater is witnessed, not unusual for ancient theaters and attested in Asia Minor, for example, in Myra, Hierapolis, Miletus, Ephesus and Side. The orchestra pit, expanded at the expense of three rows of steps of the auditorium, is transformed into an arena which could also be Colimbeta filled with water for water games, very widespread from the fourth century onwards and strongly criticized by Giovanni Crisostomo¹².

The expansion of the orchestra pit was paved with stone blocks placed radially, in which there were alternating square blocks with a central hole which was used to fit an additional protective wooden fence that ran in front of the balteus (Fig. 4).

The space for the performances is defined by the balteus which creates a higher separation for the spectators and above which would probably be a defence barrier, mobile, as evidenced by holes in the first row of blocks above the same. Walls made of blocks, in a curved progression, closed the parodoi and were joined to the sides of the Analemma pulpitum.

Fig. 4 Balteus

¹² Crisostomo, 59, 7.

The balteus was waterproofed with hydraulic cement¹³ and then covered with slabs of marble as evidenced by the mounting holes for the nails (Fig. 5).

Fig. 5 Hydraulic cement and slabs of marble.

198

The pulpitum was also waterproofed, by dismantling and moving the columns forward. The door, which was at the center was made smaller and the two central columns were moved to the sides. The iposcenio was filled and later taken up by a series of tanks. In this rearrangement two blocks of Doric frieze were reused, perhaps they pertained to the previous stage building.

The orchestra pit floor was covered with marble slabs in a pavement that supports the new pulpitum and reuses tiles with Greek inscriptions¹⁴.

When the building was no longer used for performances, a terraced platform was built overlooking the paving of the west parodos, this could be due to the reorganization of the area for defence purposes.

Later, the orchestra pit area was occupied by several small craft facilities which were involved in lime production, some of which are still plainly visible (Fig. 6)¹⁵.

13 See Miriello et Alii 2015 and also Miriello et Alii 2017, 311-323.

14 See Manganaro 2004, 49-54 and Virgilio 2017, 147-168.

15 Mancuso 2012, 57-61.

Fig. 6 Small craft in the Orchestra.

If possible, hypothesize in general the organization of the space of the theater structure and its transformation¹⁶, it is difficult to determine the decorative apparatus employed for the *scaenae frons* throughout the various stages the building was in use, and the overall organization of the *cavea*.

199

However, in the course of the investigation blocks of stone used for seating, and architectural elements that by their typology, shape and material appear to belong to the steps leading to the *cavea* (Fig. 7) were recovered from the raised area located in the central part of the arena, all of which may, as research goes on, in some way contribute to a greater understanding of its overall design and purpose¹⁷.

¹⁶ Notwithstanding that the theatre of Kyme is not as well-preserved as, for example, Ephesus, Side, Hierapolis, Pergamon, or Assos, recently a fresh look has been given at the archaeological problems of the monument, also in view of the redevelopment of the theatre, and the site in all its complexity. A first attempt at visual communication of the different phases of the structure and of the surrounding territory was presented on March 3, 2011 in the 15th Symposium of Mediterranean Archeology University of Catania. See Mancuso 2015, 391-398. Today, the historical-architectural problem of the theatres is closely related to that of their valorisation and reutilisation see Ahunbay, Izmirilgil 2006 and Masino, Mighetto, Sobra, 2012.

¹⁷ Mancuso 2012, 102-103.

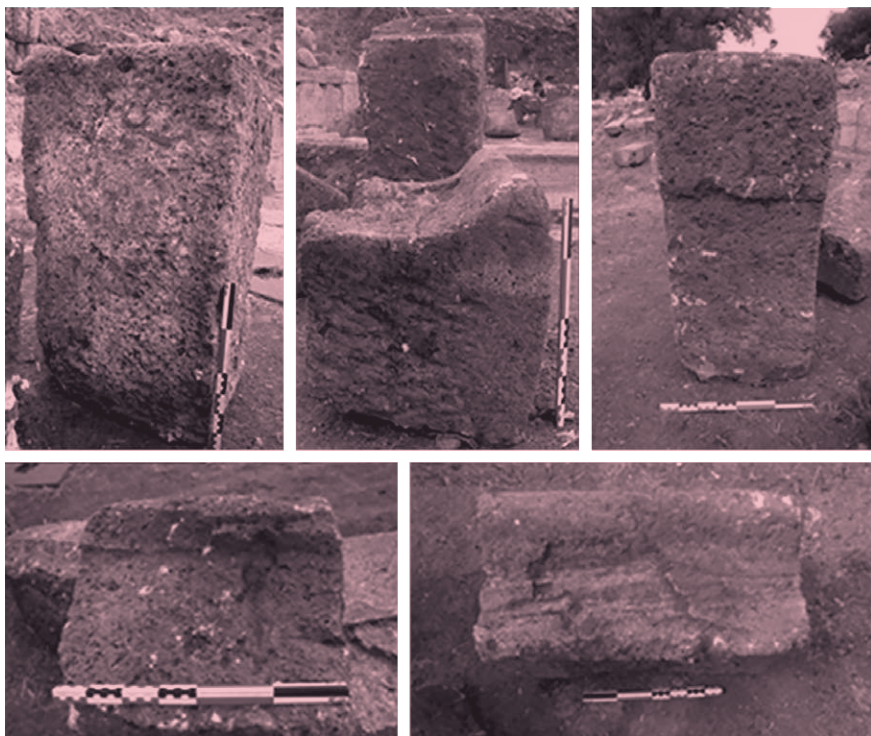

Fig. 7 Blocks of stone used for seating

The excavations carried out in the area of the theatre until 2004¹⁸ yielded eight fragments of architrave frieze in limestone, found at different times in various sites within the theatre area, and at secondary locations.

The eight blocks all belong to the same type of frieze. In the various fragments that were found, the decorative syntax appears to be the same: an underlying part defined by three horizontal lines, as has been widely documented in architrave friezes, and an upper part, defined by a frame with double moulding. The latter shows a garland frieze festooned with flower and fruit motifs between theatrical masks, and a rosette /patera filled in the convex-part of the festoon¹⁹ (Figs. 8 - 9).

Although this type of frieze is more widely used in funerary structures, there is ample evidence for its use in public buildings, in fact, at the end of the 3rd

¹⁸ Mancuso 2012, 101.

¹⁹ For a first catalog, see Mancuso 2012, 101-127.

century BC garlands cease to be employed purely for religious monuments and start being used for civic monuments²⁰.

Fig. 8 Frieze blocks.

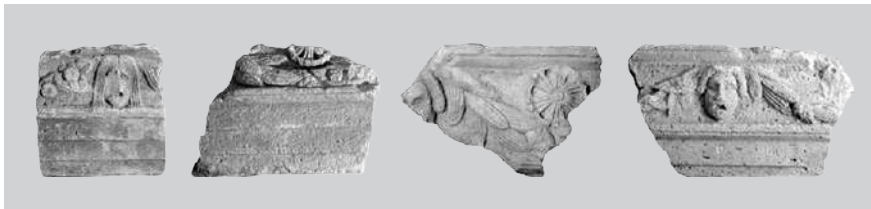

Fig. 9 Frieze blocks.

One basic semantic level links the motif of the garland to those which, during religious rituals, were hung on the walls or on the portico of the temple, and to the symbols of sacrifice, that is to say, the motif was a representation, in stone, of the ritual, or better: of the symbols, of the practical or principal objects of the ritual as it unfolded in reality. A second semantic level, on the other hand, refers to the due recognition of athletes, winners, etc.

The type is reminiscent of the garland friezes that were common in the Greek cities of Asia Minor and that, from the end of the first century onwards, had as its center of production and distribution the city of Aphrodisias²¹. Examples dating back to the Hellenistic Period can be found at Magnesia on the Maeander²² and in the School of Pergamon²³, where garland reliefs are confirmed for the 3rd century BC.

20 Turcan 1971; Honroth 1971; Chaisemartin 2001, 147-158.

21 Squarciapino 1947; Jacopi, Crema 1939, 164-167.

22 Von Gerkan 1929; Özgan 1982, 196-209.

23 Von Gerkan 1972, 49-63.

In the case of the blocks of Kyme, the reference to the theatre, to the nexus between the theatre and Dionysus, to ritual, but also the recognition of a victory in the agones is richly expressed in the subjects and motifs represented. This could lead to an attribution of the decoration of the *scaenae*, or “Scene”-Building, which, hypothetically, may have had at least one level that would have corresponded to the Ionic order columns. However, conclusive evidence for this hypothesis is still missing, especially as this type of frieze could also originate from another building like, for example, the *stoà* behind the theater building²⁴.

If it is not easy to determine to which monument the blocks of the frieze belonged, an iconographic and stylistic analysis seems to be able to identify a possible comparison with the frieze of the marble lintel of the parodos of the theater of Pergamon found in 1883²⁵.

The dating of the Pergamon frieze fluctuates between the second and first century. B.C.²⁶

Here we provide only some elements of comparison with the fragments recovered at Kyme that is the general decorative syntax and garlands with garlands supported by masks of different types alternate.

The Kyme blocks, still under study²⁷, require a thorough analysis both to understand if the 8 fragments found belong to the same architrave, which seems at first sight improbable, both for a timely stylistic and chronological framing.

Their proximity to the school of Pergamon, however, seems quite evident.

24 For an excavation next to the theater area which also includes the Stoà area see Capuzzo 2009, 49-62.

25 Bohn 1896 13; Dörpfeld 1912, 271-273. ,

26 See Mathys 2014, 156-157 and here precedent bibliography and especially 157, 988 for comparison with theater of Letoon e the frieze of Kos

27 The specific study of the blocks is being published in Kyme VII.

Bibliography

- Ahunbay-İzmirligil 2006**
Bejor 2008
Bohn 1896
Capuzzo 2009
De Bernardi Ferrero 1966-1974
Dörpfeld 1912
Knoblauch 1974
Isler 1994
Yılmaz 2009
Gros 2001
von Gerkan 1929
von Gerkan 1972
Jacopi, Crema 1939
Lagona 1993
Lagona 1999
Lagona 2004
Lagona 2005
- Ahunbay, Z. İzmirliğil, Ü. *Management and Preservation of Archaeological Sites*, Side, 2006.
- Bejor, G. "Le trasformazioni della città antica. Dalle campagne di scavo della cattedra di Archeologia e storia dell'arte greca dell'università degli studi di Milano nel 2006", *Acme*, 102, 2008, 95-114.
- Bohn, R. "Die Theater-Terrasse", *AvP4*, 1896, Berlin.
- Capuzzo, D. "Kyme Eolica: campagna di scavo 2008" *Lanx. Rivista della scuola di specializzazione dell'Università di Milano*, 3, 2009, 49-62.
- De Bernardi Ferrero, D. *Teatri classici in Asia Minore*, Voll. I-IV, 1966-1974, Roma.
- Dörpfeld, W. "Die Arbeiten zu Pergamon 1910-1911. Die Bauwerke", *AM* 37, 1992, 233-276.
- Knoblauch, P. "Eine neue topographische Aufnahme des Stadtgebietes von Kyme in der Aolis", *AA*, 1974, pp. 285-291.
- Isler, P., H. "Turchia in Ciancio" Rossetto P., Pisani Sartorio G. (eds.) *Teatri greci e romani. Alle origini del linguaggio rappresentato*, III, 1994, Rome.
- Yılmaz, Y. *Anadolu Antik Tiyatroları*, 2009, İstanbul.
- Gros, P., *L'architettura romana. Dagli inizi del III secolo a.C. alla fine dell'Alto Impero. I monumenti*, 2001, Milano.
- von Gerkan A. *Der Altar des Artemis-Tempels in Magnesia am Mäander*, 1929, Berlin.
- von Gerkan A. *Die skene des Theaters von Pergamon*, in *AA.Vv., Pergamon Gesammelte Aufsätze*, 1972, pp. 49-63, Berlin.
- Jacopi G., Crema L. "Gli scavi della Missione Archeologica italiana ad Afrodisiade nel 1937", in *Monal*, 1939, 38.
- Lagona, S. "Kyme eolica: fonti, storia, topografia", *Cronache di Archeologia*, 23, 1993, 19-33.
- Lagona, S. "Le ricerche a Kyme eolica", 1999, *Aitna*, 3, 7-19.
- Lagona, S. "Kyme alla luce delle nuove scoperte" in Lagona, S. (eds.), *Studi su Kyme Eolica II*, 3-16, Catania.
- Lagona, S. *Kyme d'Eolide. La prima città degli Eoli sulla costa anatolica*, 2005, Catania.

- La Marca 2017** La Marca, A. "Kyme d'Eolide: dal paesaggio antico a quello moderno" in La Marca A. (eds.), *Studi su Kyme Eolica VI. Aiolis Kyme'si Çalışmaları VI*, 2017, 1-40, Università della Calabria.
- Mathys 2014** Mathys, M. *Architekturstiftungen und Ehrenstatuen. Untersuchungen zur visuellen repräsentation der berschicht im späthell-enistischen und kaiserzeitlichen Pergamon*, 2014, PF 16, XLVI.
- Mancuso 2013** Mancuso, S. *Studi su Kyme Eolica V. Il teatro: attività delle campagne di scavo 2006-2011. Aiolis Kyme'si Çalışmaları V. Tiyatro'da 2006-2011 Kazı Dönemi Çalışmaları*, 2013.
- Mancuso 2015** Mancuso, S. "Ancient monuments between research and development: the theatre of Kyme (Turkey)", in Oniz H., Militello P. (eds.) *XV Symposium on Mediterranean Archaeology*, BAR International series 2691 (I), 2015, 391-398.
- Manganaro 2004** Manganaro, G. "Nuove iscrizioni greche di Kyme: tra il dinasta Philetairos e un imperatore romano damnatus (Caracalla?) in Lagona", S. (eds.) *Studi su Kyme Eolica II*, 49-54.
- Masino-Mighetto-Sobra 2013** Masino, F., Mighetto, P., Sobra, G. *Restoration, and Management of Ancient Theaters in Turkey*, 2013, Galatina.
- Miriello-Antonelli-Apollaro-Bloise-Bruno-Catalano-Columbu-Crisci-De Luca-Lezzerini-La Marca- Mancuso 2015** Miriello, D., Antonelli, F., Apollaro, C., Bloise, A., Bruno, N., Catalano, M., Columbu, S., Crisci, G. M., De Luca, R., Lezzerini, M., La Marca, A., Mancuso, S. "A petro-chemical study of ancient mortars from the archaeological site of Kyme (Turkey)", in *Periodico di Mineralogia*, 84, 3A (Special Issue), 2015, 497-517.
- Miriello-De Luca-Bloise-Apollaro-La Marca-Crisci-Gli 2017** Miriello, D., A., De Luca, R., Bloise, A., Apollaro, C., La Marca, A., Crisci, G. M., Gli. "Studi archeometrici sulle malte e gli intonaci nel sito archeologico di Kyme eolica", in La Marca A. ed., *Studi su Kyme Eolica VI. Aiolis Kyme'si Çalışmaları VI*, 2017, 311-323, Università della Calabria.
- Moretti 1992** Moretti, J., C. "L'architecture des théâtres en Asie Mineure (1980-1989)", *Topoi*, 2, 1992, 9-32.
- Ondřejová 1980** Ondřejová, I., "The theatre", in Bouzek, J. Kostomitsopoulos, P. et al. (eds.) *Kyme II., The results of the czechoslovak expedition*, Universita Karlova, 1980, Praga.
- Özgan 1982** Özgan, R. "Zur Datierung des artemisaltars in Magnesia am Maeander", *MDAI*, 32, 1982, pp. 196-209.
- Salač, 1925** Salač, A. "Chronique des fouilles", *Bulletin de correspondance hellénique*, 49, 1925, 460-485.
- Schäfer 1974** Schäfer, J. "Zur topographie von Kyme" in Bouzek, J. (eds.) *Kyme I. Anatolian Collection*, of Charles University, Universita Karlova, 1974, Praga.
- Squarciapino 1947** Squarciapino M. *La scuola di Afrodisia*, 1947, Roma.

Taliano Grasso 2008

Taliano Grasso, A. "Il santuario della Kourotrophos a Kyme eolica", 2008, Rossano.

Turcan 1971

Turcan R., "Les guirlandes dans l'Antiquité classique", *JAC*, 14, 1971, pp. 1971, 92-139.

Virgilio 2017

Virgilio, B., "La lettera di Filetero a Kyme eolica e i decreti della città relativi a una fornitura di armamenti per la *phylakè*" in La Marca A. (eds.) *Studi su Kyme Eolica VI. Aiolis Kyme'si Çalışmaları VI*, 2017, 147-168, Università della Calabria.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Coins from Aiolian Kyme: A Provisional Synthesis

The methods of stratigraphic archaeological excavation, which have been theorized and refined over recent years², going beyond the original purpose of simply recovering objects and ancient architectural structures, has been oriented towards achieving a deeper and more comprehensive knowledge and reconstruction of the topographical, landscape, anthropic, historical and cultural contexts of the areas explored.

207

Since excavation involves destroying the strata encountered, the precise recording of the findings and their contexts is essential if we are to achieve an accurate reconstruction. This is an operation of greater complexity and

¹ Prof. Benedetto Carroccio, Università della Calabria, Dipartimento di Studi Umanistici, 87036 Arcavacata di Rende cs Italy, and MAIKE. This paper expresses the results of a research project carried out with funds from the Rectorate and the Department of Humanities (ex 60% funds) of the University of Calabria, and FABR funds from the Italian Ministry of Education, Universities and Research. I would like to thank A. La Marca and the various authorities of the Turkish Republic who, in a spirit of great friendship, allowed and continue to allow the study of materials in their possession, Prof. M. Çekilmez for asking us to present our results and Dr. S. Tanner for English translation.

² Particularly in Harris 1979.

slowness compared to a traditional excavation, and often conflicts with the turnover of the teams and individual scholars involved. It also implies longer publication times, and the risk of losing excavation documents or of them becoming illegible, due to the deterioration of paper or computer media. This risk is even greater in the case of multi-year excavation campaigns, as has been widely reported³, and must be countered by creating study groups to accelerate the preliminary and monographic publications of each campaign.

An increased awareness of these problems and obligations towards the host country led the Italian Archaeological Mission to Aiolan Kyme (MAIKE), under the direction of A. La Marca (2008-2017), to accelerate the publication of their findings⁴ and also to create in 2012 a *Kyme Numismatic Team* dedicated to the study of coin finds made since 1986.

Fig. 1 Carroccio, La Marca, Rizzari, Spinelli at work with coins in Kyme (2014)

3 See for example Tréziny 2018, 1 (reporting the disappearance of excavation documents regarding the excavations of the French Mission at Megara Hyblaea (Sicily) for the years from 1958 to 1966); Ünal 2009, 9 (on a find in Ankara of coins from Turkish excavations at Kyme in the years 1951-1954 without specifying of the contexts in which they were found); Carroccio 2004, 98 (discrepancy regarding the American excavations at Morgantina, Sicilia, between the coin finds mentioned in the preliminary report of Allen 1970, 364-366 and their failure to be mentioned in Buttrey *et alii* 1989).

4 See the miscellaneous monographs and volumes Lagona *et alii* 1998; Lagona 2004; Lagona 2006; La Marca 2006; La Marca - Mancuso 2012; La Marca 2017b; Mancuso 2012; Scatozza Höricht 2007a; Scatozza Höricht 2012; Taliano Grasso 2008 and the numerous partial papers summarized in their bibliography, as well as note 8 here.

The following are members of the Team: Benedetto Carroccio (coordinator), Marianna Spinelli and Pasquale Apolito, plus the restorer Rossella Rizzari, for the University of Calabria; Maria Caccamo Caltabiano, Vice President of the International Numismatic Committee, and Mariangela Puglisi, from the University of Messina; and Pinar Aydemir from Turkey (Fig. 1).

Our work was carried out –in constant and friendly liaison with the Turkish authorities– on three fronts: **1)** Accurate survey of the coins kept in the Mission house and in the museum of Izmir; **2)** Study of the coin circulation in Kyme; **3)** Study of the history, meaning and circulation of coins of the Kyme mint⁵. The dissemination of the results achieved, as stages in a process of progressively “bringing into focus” the aspects of a complex, unique phenomenon, has already led to nine presentations at international conferences in Turkey (Fig. 2) and Italy⁶ (Fig. 3) and to the publication of ten papers on the coin finds in Kyme and on the iconography of the Kymeian coins⁷.

Fig. 2 Puglisi at the Antalya Congress (2013). **Fig. 3** Apolito's paper at XV. International Numismatic Congress (2015).

5 See Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017; Carroccio – Apolito in press.

6 *I International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics* (Antalya 2013); *20th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists* (Istanbul 2014, cfr. Carroccio 2014; Puglisi 2014); *Verso Taormina 2015: le monete segno di relazioni tra Sicilia, Italia e Mediterraneo* meeting (Arcavacata 2015); *XV International Numismatic Congress* (Taormina 2015); *Workshop nazionale Medaglieri Italiani* (Taormina 2016); *II International Congress on the History of Money and Numismatics in the Mediterranean World* (Antalya 2017); *International Symposium on the Port Cities of the Aegean World. Coins, Seals and Monograms*, (İzmir/Manisa 2017).

7 Caltabiano – Carroccio – Puglisi 2014; Apolito 2017; Carroccio – Apolito – Spinelli 2017; Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017; La Marca 2017a; Carroccio 2018; Puglisi 2018; Carroccio – Apolito in press; Puglisi in press; Spinelli in press.

Our experience was presented as an advanced model of group work in a congress promoted by the General Directorate for Archaeology of the Italian Republic⁸. It is our intention to publish a monograph summarizing 30 years of studies and finds.

Fig. 4 Coin HD Photography (2013).

The survey and identification of the coins found was conducted progressively, operating in the field. This involved taking very high resolution photos (Fig. 4) of and cleaning the coins -which were mostly bronze, extremely encrusted and at risk of oxidation⁹, stored in the Mission house (Figs. 5, 6), and checking reports of excavators and restorers.

It should be noted that at the end of each year of excavations the Turkish government commissioners took the best pieces and sent them to the Izmir Museum, leaving the badly preserved or uncleaned coins in storage at the Mission house. As their number increased, after initial cleaning and careful registration, 835 of them were then delivered to the Izmir museum at the end of the 2014 campaign¹⁰. We hope as soon as possible to provide an analysis of the coins of first choice conserved in Izmir, and perhaps a comparative study of the Kyme coins kept in the museum of Bergama, which will join the studies on those already published or recorded.

Fig. 5 Uncleaned and cleaned *Follis* of Constantius II (Rizzari's restoration 2012).

Fig. 6 Uncleaned and cleaned *Follis* of Constantius II (Rizzari's restoration 2012).

8 Carroccio – Apolito – Spinelli 2017.

9 Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017, 257-265; On the problems related to the restoration of the coins see Rizzari 2017; Rizzari in press.

10 Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017, 262.

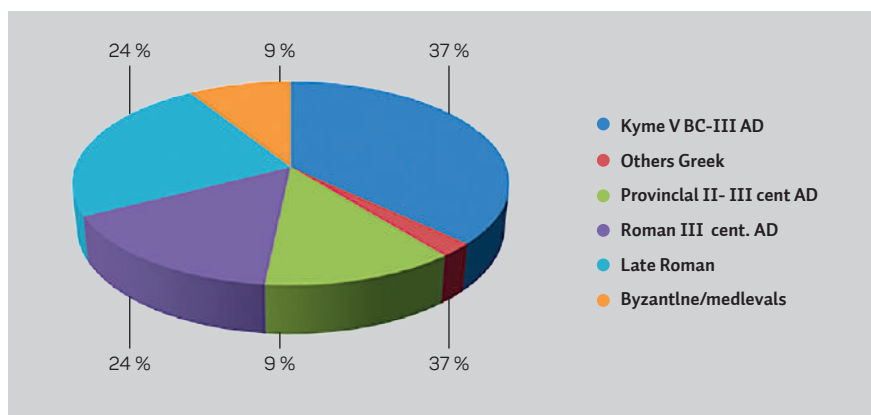

Fig. 7 Kyme: Chronology and mints of the uncovered coins (sample: 892 identified).

To date we have a provisional total of 1192 coins, 892 of which are more or less well identified, including those published as being found in the 1951-1954 Turkish excavations by Ünal¹¹ (Fig. 7) The resulting picture reflects the history of the city over 19 centuries and the differing degree of archaeological exploration in the various city areas. However, we can already consider as consolidated and reliable the percentage of coins from the surface layers, 10.42% of the total, which, despite not containing stratigraphic contextualization, remain useful for determining the general picture of coin circulation in the city¹². This percentage appears comparable with those found in publications of finds in other well explored urban areas, such as the almost 12% from Hierapolis¹³.

As regards the history of coin circulation in the city, the absolute preponderance of bronze coins (98.49% of the total!) compared to those in precious metal (1.51%, only 1 golden e 17 silver coins) (Fig. 8), not unlike the data in our possession for the archaeological explorations at Hierapolis (1%) and Zeugma (2.4%)¹⁴, must be clarified in advance.

¹¹ Ünal 2006; Ünal 2009.

¹² Carroccio 2018, 57.

¹³ Travaglini - Camilleri 2010. Ten times lower, perhaps because of the characteristics of the site and of excavation methods, was the number of coins indicated as coming from surface layers in Frascione 2013. Contrary, only 1673 coins from the 10364 uncovered in Morgantina (Sicily) were reported as stratigraphically related in Buttrely *et alii* 1989.

¹⁴ Travaglini - Camilleri 2010, 3; Frascione 2013.

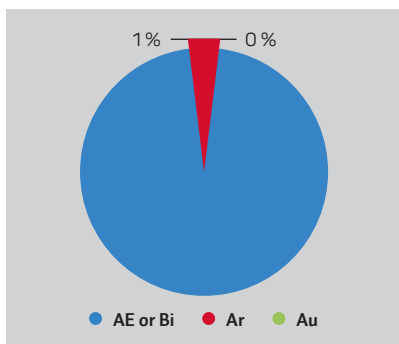

Fig. 8 Kyme: Metal of uncovered coins.

Although the bibliography points out some hoards containing Kyme coins, not necessarily coming from the city¹⁵, none of them was recorded during our excavations, and this may be due both to its continued survival up to the seventh, and in certain areas the fifteenth century AD, and its reduced involvement in wars, usually the reason for their concealment.

From a chronological point of view, there are no finds of coins prior to the fifth century BC, with the most ancient instances reported represented by 3 silver Kyme obols with Head of an eagle/ “mill sail” incuse square, dated 480-450 BC, from the 2008 excavations of the necropolis¹⁶.

If we limit our analysis to the classical and above all Hellenistic Greek age, to which about 36% of the total coins found can be dated, there is a clear preponderance of pre-Roman issues from the Kyme mint, 92% of the total for that period and 35% of the total coins found, if we also consider the Kyme series from the Roman imperial age (Fig. 7). The fair amount of small-scale coin issues of the Greek age in a city that continued to survive throughout the Roman period and for most of the Middle Ages is a strong sign of its commercial liveliness, once one considers that for many centuries the ancient cities minted above all for occasional reasons of public spending, without achieving a level of everyday currency circulation comparable to the Roman and modern ages.

Among the Kyme series, the most widely represented are bronze issues from the fourth century BC with an eagle (33%) or horse *protome* (41%) associated with the one-handed cup¹⁷ (Fig. 9), which, in addition to being the main

¹⁵ See Oakley 1982, 12-14; Ashton 2014, 29-31.

¹⁶ Wroth 1894, XLIX, LI, 105; Caltabiano – Carroccio – Puglisi 2014, 143; Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017, 265-268, 279-280. On these excavations see Sudano 2017.

¹⁷ Wroth 1894, LI-LII, 106-109 nn.16-20, 27-52 and pll. XIX, 12-14, and XX, 6-12; Ashton 2014, 27-28, 32-34, 38-43.

or secondary type in many Kyme series, is confirmed in its role as an *episemon* (badge/seal) of the city by its use on metallic weights, tiles and other objects with official status (Fig. 10)¹⁸.

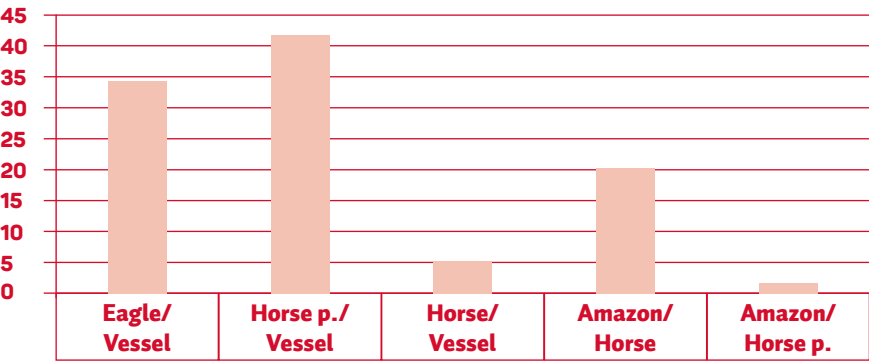

Fig. 9 Kymaeen Greek bronze issues uncovered in Kyme (sample: 160 coins).

Fig. 10 Kyme *mna* official weight in Hermitage Museum (from Tekin 2016).

Fig. 11 Kymaeen bronze Amazon/Horse coin (1995 campaign).

There is a lower number of coins with a Horse/*one-handed cup* (5%) and of the later series with the Head of an Amazon and horse (20%) (Fig. 11), or horse *protome* (1%)¹⁹. Rare are the other late Hellenistic bronze series. No examples were found of the rare silver series with the head of Amazon/Horse and of the more famous tetradrachms with Head of Amazon/Horse surrounded by a crown of leaves²⁰.

18 See Lagona 1984; Tekin, Çelik 2013, pl. 11, Fig. 034; Tekin 2016, 32; Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017, 276. See also La Marca in this volume for a probable *pinakion* with the same symbol.

19 Ashton 2014, 27-35, 43-44; Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017, 271.

20 See Ashton 2012; Oakley 1982; Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017, 272, 279-280; Carroccio 2018, 58.

Apart from the Kyme series, particularly important are the 8% of Greek coins from other cities and states, testifying to a network of commercial, cultural and human relations that went beyond the Anatolian sphere. Obviously, the main group consists of 18 bronze coins of Ionian-Aeolian or nearby mints: *Phokaia* (Fig. 12), *Smyrna*, *Ephesos*, *Larisa Phrikonis*, *Nesos* and *Pergamon*. More interesting are two silver coins of Alexander (struck in *Kolophon*) and Philip V of Macedonia (1 tetradrachm, ca. 211-197 BC) (Fig. 13), and a bronze coin of the Thracian king *Chersobleptes* (mid IV cent. BC) from old Turkish excavations²¹.

Fig. 12 Bronze coin from the Phokaia/Phocaea mint (2006 campaign).

Fig. 13 Tetradrachm of Philip V of Macedonia (restorer's cast).

214

For Roman times, the marked reduction in finds of coins from the period between the second century BC and the second century AD seems to reflect the difficulties encountered, as a result of several earthquakes, by the city, which in the Augustan and Flavian ages still survived, with important monuments and signs of recovery and civic growth²².

The third century AD marks an important increase in the presence of coins, in particular of *antoniniani* in copper alloy with a small percentage of silver (15% of the total, above all issues of Claudius II Gothicus, 268-270 BC) minted, at the current state of research, by the imperial mints in Rome, Siscia and Cyzicus²³. However, two other important phenomena must be mentioned.

21 See Ünal 2009, 8 n. 2; Caltabiano – Carroccio – Puglisi 2014, 143 n. 23.

22 Tacit. *Annales* II, 47, 7; Oros. VII, 12, 5; Hieronim. *Chronicon* 194 (Helm); Scatozza Höricht 2007b, 126; La Marca – Mancuso 2012, 4; La Marca 2017b, 3; La Marca 2017c, 3; Scatozza Höricht 2017; Varotto 2017.

23 In contrast, only 2 *folles* from the age of the Tetrarchy, between Diocletian and Constantine, were found, see RIC V, vol. 1, 259; Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017, 281.

In the first place, five *antoniniani* issued from the mints of *Colonia* in Germany or *Camulodunum* in Britannia by rebel leaders of the *imperum galliarum* Victorinus, Tetricus, Carausius and Allectus were identified (Fig. 14); although these were also found in Hierapolis, they are nonetheless a sign of extensive contacts and trade²⁴.

Fig. 14 Antoninianus of Allectus (294-296 AD)(2012 campaign).

Fig. 15 Bronze coin from Temnos mint with Tyche as Obverse type (2003 campaign).

Secondly, 101 coins were recognized as pertaining to local issues today defined as “Roman-provincial” or “semi-autonomous”, minted from the I up to the first half of the III century AD, equivalent to 11% of the total coins identified. Of these, 19 (only the 2,13% of the total, and 5,76% of the kymean coins uncovered) are certainly coins bearing the name of Kyme, and 48 were issued by the nearby Aeolian mints or Lydian/Ionian mints of *Elaia*, *Temnos* (Fig. 15), *Thyàteira*, *Nacrassa*, *Saitta*, *Magnesia ad Sipylum*, *Philadel-phia*, *Stratonikeia*, *Tralleis*, *Phokaia*, *Smyrna*, *Metropolis* and *Ephesos*, *Pergamum* and *Mytilene*, but also of *Philippi* in Macedonia²⁵.

The number of small bronze coins found to be issued in the IV-V cent. AD particularly by Constantine and his successors is much more relevant, accounting for about 20% of the total, from the imperial mints of Roma, Alexandria, Antiochia on the Orontes, Constantinople (Fig. 16), Heraclea (Fig. 17), Cyzicus (Fig. 6) and Nicomedia.

24 Travaglini - Camilleri 2010, 15-30; Carroccio – Apolito – Rizzari - Spinelli 2017, 281.

25 Carroccio – Apolito – Rizzari - Spinelli 2017, 281 Fig. 10, 283.

Fig. 16 Bronze in the name of Constantinople (IV cent. AD)(1995 campaign).

Fig. 17 Bronze coin of Maximianus (1997 campaign).

It was possible to date a further 52 coins (6% of the total) to the Byzantine and medieval period, with an evident concentration of bronze specimens datable from the late fifth to the sixth century AD (Fig. 18), in accordance with the history of the site²⁶, minted by the mints of Constantinopolis, Nicomedia, Cyzicus and Theoupolis/Antiokya (Fig. 19). However, a golden Constantinopolitan *Tremissis* of Maurice Tiberius (582-602 AD), a silver *Milaresion* of Leo IV and Costantinus VI (775-780 AD) (Fig. 20) and a few *Folles* restruck by Phocas (602-610 AD) and *Heraclius* (610-641 AD) were also found. Subsequent Byzantine series were almost absent, even if two anonymous *folles* (X-XI sec. AD) were found²⁷.

216

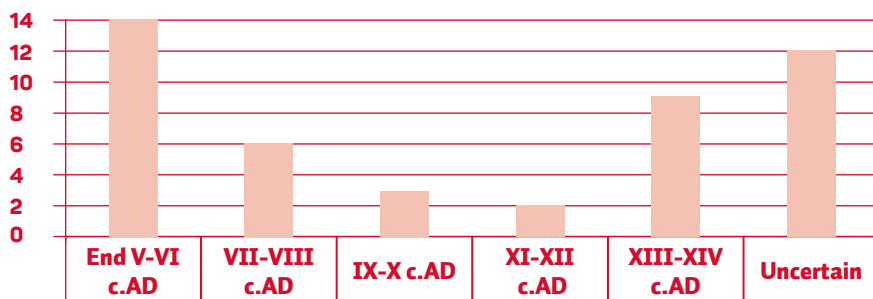

Fig. 18 Chronological distribution of the medieval coins (sample: 52).

However, the survival both of Kyme and of its commercial and strategic importance in the Mediterranean is clear from the discovery in the *Agorà* and Castle areas of eight bullion *deniers tournoises* coins, beaten in the Greek mints of the Franco-Crusader states of *Thebae* (Guillaume I or Guy II de la

26 Apolito 2017; Carroccio – Apolito – Rizzari - Spinelli 2017, 285-289; La Marca 2017c, 3, 9-10, 12, 14-18, 21.

27 Apolito 2017.

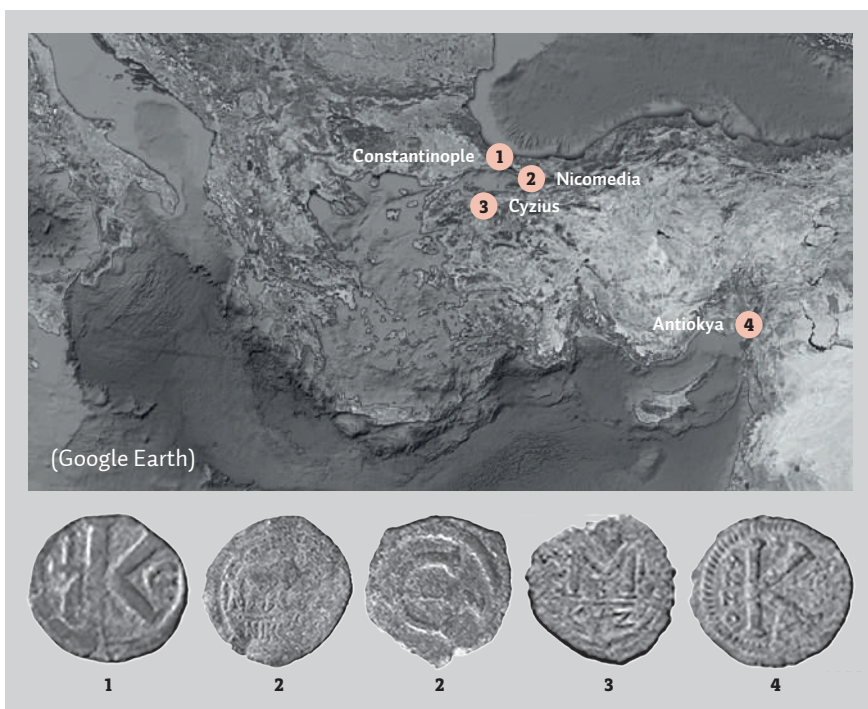

Fig. 19 Byzantine mints at Kyme (Apolito's graph).

Fig.20 Silver Milaresion of Leo IV and Constantine VI (1992 campaign).

Fig. 21 Silver Venetian Soldino of Francesco Dandolo (2011 campaign).

Roche, 1280-1308 AD) and *Glarentsa* (Guillaume of Villehardouin, 1245-1308 AD and John of Gravina, 1318-1338 AD), as well as two Venetian *Soldini*. One of the latter, in the name of Francesco Dandolo (1329-1339 AD) (Fig. 21), is chronologically the latest coin found in the area²⁸.

28 Apolito 2017; Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017, 289.

The collaboration between Numismatics and Archaeology is also important for the contribution that the former can give to interpreting the function and importance of the buildings and areas unearthed, and of the areas still unexplored. To this end, we have begun to check to what extent the amount and chronological distribution of the coins found in the different urban areas diverge, not only as a result of their different degree of exploration, but also as indicative of differences in specialization, development, or continued use.

At the current state of research, and considering the division of the city by areas made by the chiefs of the mission, we can already note the significant figure of 22%, of the total of 877 non-surface coins, found in area “V-Va”, which contains public buildings such as the theatre, *agorà* and *stoà* (Fig. 22).

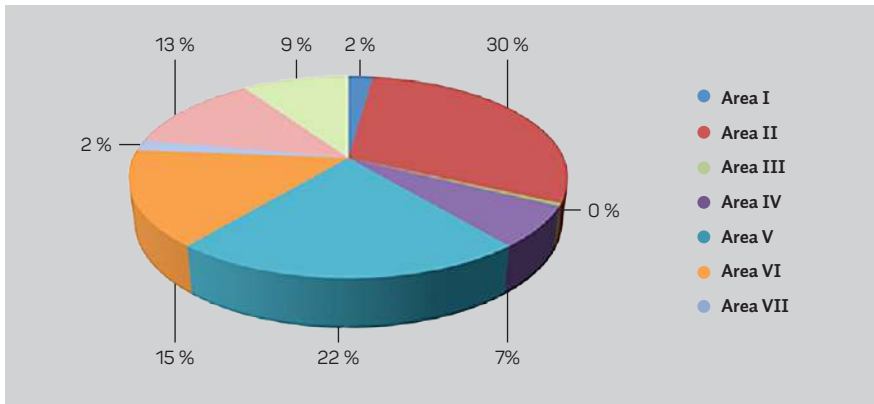

Fig. 22 Areal distribution of the finds (sample: 877 non superficial).

In this case the most widely represented series and chronologies consist of 30% of Hellenistic Kyme coins, 22% of Imperial Roman coins from the fourth-fifth centuries AD and the same percentage of both imperial and “provincial” series, with another 5% of pieces belonging to the Byzantine-medieval age (Fig. 23) ²⁹.

Even more significant in terms of number and importance of the site, are the 30% of non-surface coins found in “area II”, corresponding to the extra-urban area of the port and the castle, the “Marine” door and the andesite wall, with an higher percentage of coins from IV to XIV cent. AD (Fig. 24).

²⁹ Carroccio 2018, 59.

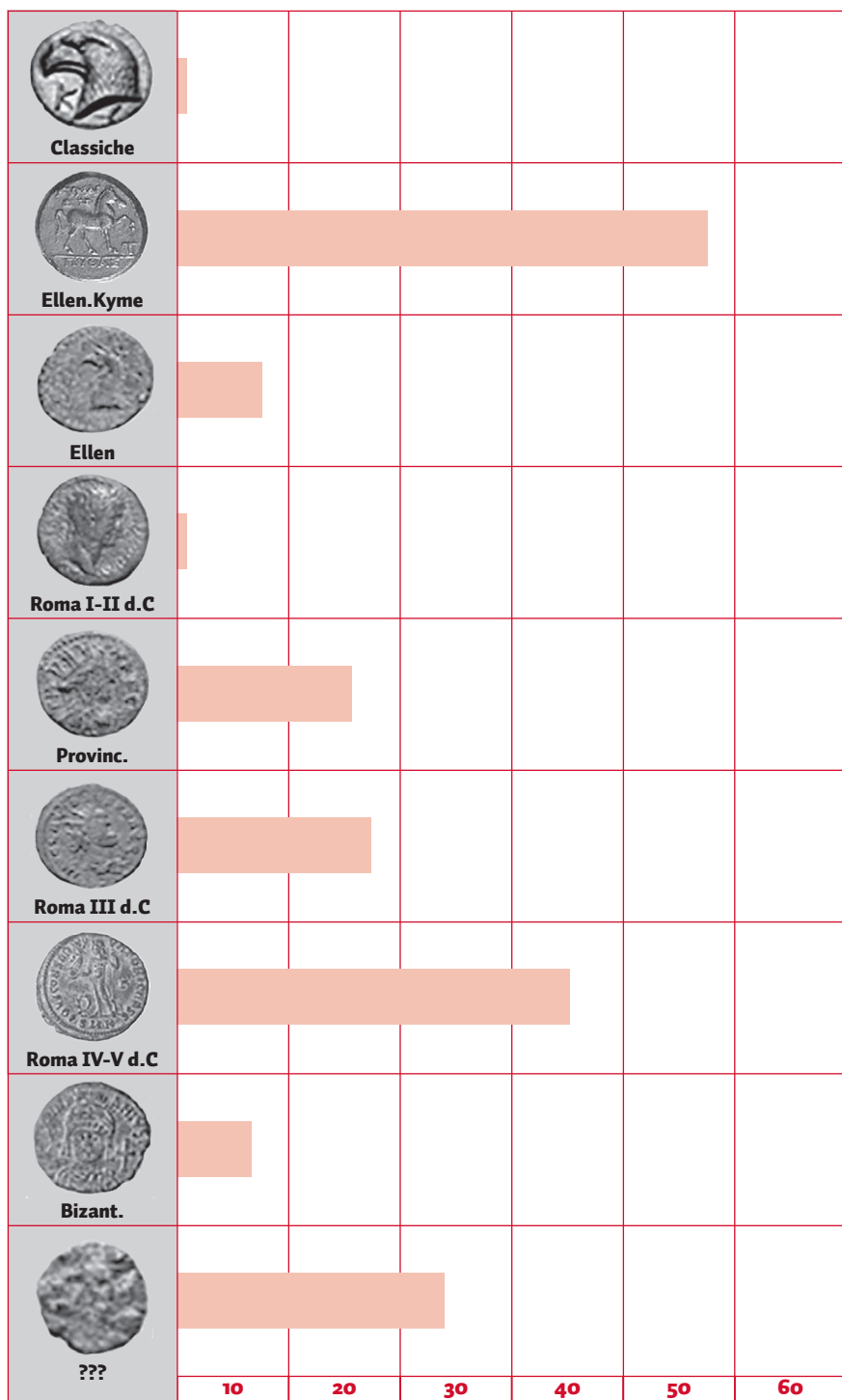

Fig. 23 Area V: Chronological distribution of the uncovered coins (sample: 160).

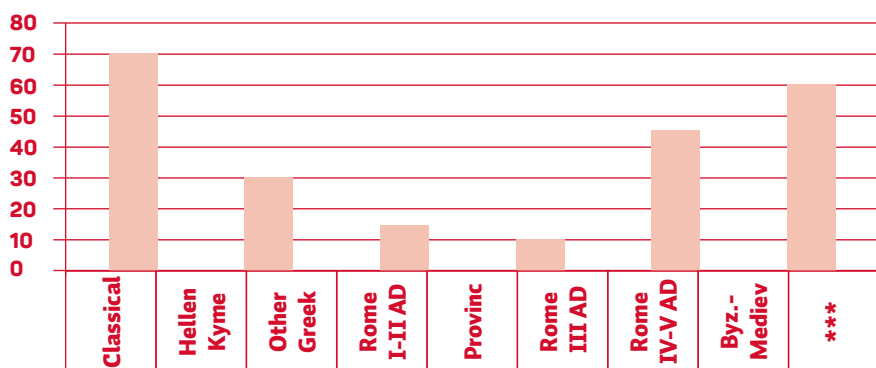

Fig. 24 Area II: chronological distribution of the uncovered coins (sample: 206)

Area VI, meanwhile, comprising the North Hill and the Hellenistic sanctuary, explored between 1991 and 1999, accounted for 15% of the unearthed specimens, with a breakdown by period consistent with that obtained for the entire urban area.

“Area III” (exploration of the cypress grove) accounted for 9% of the coins found, while “area IV” (South Hill) gave us 7% of the coins and only 2% came, respectively, from area I (*stoà* near the sea and small portico) and from area VII (exploration of the southern slope of the South Hill)).

Just as Kyme received bronze coins from other cities from the late classical age, so its status as capital of the Aeolian League favoured its presence in other micro-Asian cities: beyond the particular problem offered by the areas of discovery of the tetradrachms, at the current state of research we have findings of bronze coins from Kyme in *Aigai*, *Neonteichos*, *Allianoi*, *Claros*, *Ephesos*, *Side* of Pamphylia, *Telmessos/Fethiye*, *Afyon*, *Pergamon*, *Sardis*, *Smyrna* and *Ancyra*, but also from southern Macedonia and Serbia³⁰. Further research will also focus on a comparison between the various degrees of coin usage in various periods and the contemporaneous degree of economic development of the city as obtained from an analysis of ceramic finds.

Beyond that, the analysis of the coins found was also a good opportunity to re-examine the long history of the mint of Kyme (in our opinion from the fifth century BC to the third century AD), both from the chronological point of view and in terms of the function and ideological messages expressed in each issue.

30 Cfr. IGCH, nn. 1300, 1313; Arslan 1996, 109 n. 21; Ashton 2014, 29-30, 36; Çizmeli-Öğün 2007, 223; Tekin – Erol-Ödizbay 2016, 119, 124; Schachinger 2016, 309; Notices from Y. Sezgin.

As is known, Kyme is involved in the various ancient traditions on the birth of coinage minted because of Demodike or Hermodike, according to Pollux (in a passage taken from Xenophanes) daughter of an Agamemnon, king of the Kymeans, included in the list of possible inventors of coinage not insofar as from Kyme but because she married the Phrygian king Midas (VIII cent. BC)³¹. However we are today fairly certain that the first coins, in electrum, were issued by the kings of Lydia, who exerted an influence on Kyme, in VII cent. BC³², while no series in electrum, of any type, were found there, or bear the initials of the city, before the already mentioned obols after 480 BC³³. However, tradition testifies to the relative economic importance of the city.

A major contribution in the reconstruction of the religious and cultural history of Kyme, and of the function performed by its issues, can come from its epigraphic corpus, from the numerous mentions of characters found in its most widespread bronze series (Fig. 25) and on the silver issues from the Hellenistic age³⁴, as well as from that of their iconography.

Iconographic analysis, also conducted in the light of the comparative method used in the *Lexicon Iconographicum Numismaticae* project³⁵, has already allowed us to propose innovative theories. First, the most widely adopted types of eagle, horse or horse *protome*, and one-handed cup, seem to betray a long familiarity or cultural consonance with regions such as Thrace (Fig. 25) (see the discovery of a coin of *Chersobleptes*) and Thessaly, as well as with Macedonia, which adopted very similar types, had a similar cult of the *Heros Equitans* (the divine horseman) and a monarchy inspired by that of Zeus, symbolized by the eagle³⁶.

31 Poll. *Onom.* IX, 83.

32 Cfr. Hdt. I, 94, 1, 50-52; Poll. *Onom.* IX, 93; Barelli 2006, 44-55; Cahill - Kroll 2005; Carroccio - Apolito - Rizzari - Spinelli 2017, 266.

33 Carroccio - Apolito - Rizzari - Spinelli 2017, 265-268.

34 On these, see Milne 1940; Masson 1986; Ashton 2012; Ashton 2014, 38-44; Carroccio - Apolito - Rizzari - Spinelli 2017, 268-272, 285; and also Virgilio 2017; La Marca 2017c, 20-21.

35 On this method and project, sponsored by the International Numismatic Council and based on the comparison of diachronic and diatopic instances of the iconographies, associated with each other in ways similar to those of parts of speech and inserted in updated and non-ideal reconstructions of cultural contexts, see Caltabiano 2007.

36 See Cermanović-Kuzmanović *et alii* 1992; Ünal 2009, 7; Carroccio 2010; Di Martino 2012; Caltabiano - Carroccio - Puglisi 2014, 143-151; Carroccio, Apolito - Rizzari - Spinelli

Fig. 25 Kersobleptes and Kyme coins (from auction catalogues).

The reciprocal and various combination of these main types, and a partial commonality of the personal names placed on the series, make us assume that they did not follow each other but were issued simultaneously, as steps and expression of an “iconic programme” (similar to those already reconstructed for other mints by Caltabiano) involving various silver and bronze issues and denominations (Fig. 26)³⁷.

In the evaluation of the reasons why the type of the horse was adopted, there was very likely to have been a strong connection with the cult of the eponymous Amazon Kyme (another prominent female figure with Hermodike and Archippe), also evoked by her image in various Hellenistic –and also Roman– issues³⁸.

222

As for the silver series from Kyme subsequent to the obols with an eagle’s head, the failure to find them, to date, in the city, the limited number of names of people (magistrates, or rather officials or an *evergetes*) placed on them³⁹ and the discovery mostly in Northern Syria and in Cilicia, of its famous tetradrachms (Fig. 26)⁴⁰, suggest that their coinage was short-lived and did not respond to economic, commercial, or domestic public spending requirements. Much more likely is that they, like many other issues of the Greek age, were minted to finance military campaigns⁴¹.

2017, 276-277; Carroccio 2018, 58-59.

37 See Caltabiano 2011; Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017, 268-271.

38 See Oakley 1982; Picard 2006; Ashton 2012; Arrigoni 2013, 123; Fabbri 2013, 127-132, 137; Salamone 2013², 319-320, 327-342; Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017, 266, 276-278.

39 14 in the fractions, only 6 monograms in the Amazon/Horse persic standard didrachms; only 12 names in the tetradrachms, see Oakley 1982, 4-5, 8; Ashton 2014, 32, 38-41; Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017, 271, 280.

40 See Oakley 1982, 12-14; Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017, 272 and 280, also for bibliography.

41 Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017, 271-272.

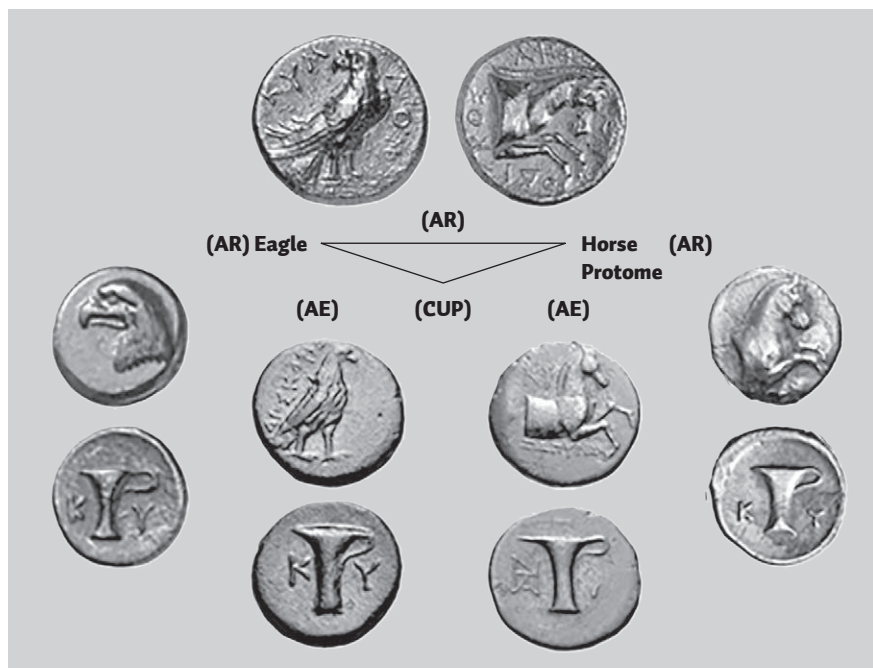

Fig. 26 Hypothesis of an iconic programme of contemporaneous Kymaean issues.

The countermarking (with figures or monograms) of 13 bronze coins with the head of the Amazon found during from our excavations is also interesting, since it indicates tax measures whereby they were provisionally withdrawn from circulation and then re-introduced after payment⁴².

The chronology of “stephanophoroi” (with the crown of leaves) tetradrachms also depends on that of other very similar, and perhaps coordinated, issues from other cities and states in Asia Minor (also nearby as Myrina) (Fig. 27), of the Eastern Mediterranean, and Athens. The comparative study of this “iconographic fashion” and of these series, perhaps less recent than previously assumed, may perhaps lead us to imagine a propagandistic aim, supporting a “new political beginning” of the issuing states⁴³.

42 See MacDonald 2009; Ashton 2014, 35; Carroccio – Apolito – Rizzari – Spinelli 2017, 272-275.

43 See Carroccio 2011 (on “iconographic fashions”); Carroccio – Collura 2016, 385 on chronological problems; Carroccio – Apolito, Rizzari – Spinelli 2017, 272, 277-278; Spinelli 2010; Spinelli 2011; Spinelli in press.

Fig. 27 Kyme and Reverse of Myrina tetradrachms (from auction catalogues).

Fig. 28 Semi-autonomous coin of Kyme: Homer/Its mother Kritheia (2004 campaign).

Nor can we fail to mention the importance and interest shown by scholars towards the “semi-autonomous” or “Roman-provincial” local issues of the imperial age. These series display great variation in terms of types, and are very rarely found in specimens whose inscriptions are fully legible. The inscriptions, moreover, are sometimes

long, and show names of citizens, also associated with abbreviations of public posts (Fig. 30), often not found in other documents. As has been shown by the repertoires and ongoing analyses by M. Puglisi⁴⁴, and confirming the episodic nature of their issue, with little influence in a coin circulation dominated by coins minted by imperial mints, out of fifty series minted in the name of Kyme, only eight were found, with 20 coins, in our excavations (Fig. 28)⁴⁵.

They have great importance for a reconstruction, through iconographic analysis, of the cultural roots of Kyme and its propaganda needs at that time. Apart from the usual imperial images (Fig. 30) and the deified Antinous, the types are composed of divine images, both Olympian and imported (Isis –Fig. 30–, Serapis, Harpokrates...), which are related to more local or minor cults (Artemis Ephesia, Asklepios, Hygeia, Telesphoros, the Kymean nymph Krethis, mother of Homer, Homer himself...). (Fig. 28), so closely linked to

44 Spoerri-Butcher 2006; Puglisi 2014; Puglisi 2018; Puglisi in press.

45 Wroth 1894, 114-124; Spoerri-Butcher 2006, 97-132; Carroccio, Apolito, Rizzari, Spinelli 2017, 282-283; Carroccio 2018, 58.

the territory of Kyme as to be eponymous personifications (Kymean Sybilla, Amazon Kyme, Tyche, the Xanthos and Hermos rivers...), and/or relating to sporting contests or to institutions (the *Hieros Synkletos*/Genius of the local Senate, common to other micro-Asian mints) (Fig. 29).

Fig. 29 Kyme: Coins with Hieros Synkletos/Xanthos or Hermos (from auction catalogues).

If we consider the marked typological variety, the limited size of the issue, the presence in the Ky-maeian series of explanatory/identifying writings and the presence at Kyme of coins minted by other cities, we must share with Puglisi the impression that these coins, apart from responding to limited funding needs, served for the self-representation of the identity of the city and of its ruling classes (perhaps themselves funding the issues and related initiatives as *euerghetai*). (Fig. 30), in any case connected to the imperial institution.

Fig. 30 Kyme: Faustina/Isis Pharia and Lollian name (161-175 AD) (from auction catalog)

At the same time, as already argued by Howgego, they would not have served to affirm a monopoly of the activity of minting as token coinage and with their circulation would have become a sign of the collaboration between the “interactive élites” of a much wider area than that of the city⁴⁶.

⁴⁶ Howgego 2014, 309.

Bibliography

- Allen 1970** Allen H., L. "Excavations at Morgantina (Serra Orlando) 1967-1969. Preliminary Report X," *American Journal of Archaeology*, 1970, 359 s.
- Apolito 2017** Apolito, P. "Monete medievali da Kyme in Eolide: un rapporto preli-minare", in *XV International Numismatic Congress Taormina 2015 Proceedings I*, Caccamo Caltabiano M. (eds.) Roma-Messina, 2017, 47-50.
- Arrigoni 2013** Arrigoni, G. "L'identità collettiva delle Amazzoni eponime e fonda-trici: l'esercito, in Polis, urbs, civitas: moneta e identità. *Lexicon Iconographicum Numismaticae*", *Atti del convegno di studio (Milano, 25 Ottobre 2012)*, Travaini, L., Arrigoni, G. (eds.) Roma, Monete 6, 2013, 117-125.
- Ashton 2012** Ashton, R. "Cyme in Aeolis: Persic-weights Didrachms, Seleucid Attic-weight Coinage, and Contemporary Autonomous Bronzes", *Numismatic Chronicle* 172, 27-34.
- Ashton 2014** Ashton, R. "The Late Classical and Early Hellenistic Bronze Coinage of Kyme in Aiolis: A Sketch", in *Proceedings of the I International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics (Antalya 25-28 February 2013)*, Dörtlük K., Tekin O., Boyraz Seyhan, R. (eds.) 2014, Antalya, 25-48.
- Barello 2006** Barello, F. "Archeologia della moneta. Produzione e utilizzo nell'antichità", 2006.
- Cahill - Kroll 2005** Cahill N., Kroll J., H. "New Archaic Coin Finds at Sardis", *American Journal of Archaeology* 109, 2005, 589-617.
- Caltabiano 2007** M. Caltabiano Caccamo, *Il significato delle immagini: codice e im-maginario della moneta antica*, 2007, Reggio Calabria.
- Caltabiano 2011** Caltabiano Caccamo, M. "The importance of an iconic program in ancient coin production", in *Quantifying Monetary Supplies in Graeco-Roman Times*, F. De Callatay (eds.) 2011, Bari, *Pragmateiai* 19, 199-211.
- Caltabiano-Carroccio-Puglisi 2014** Caltabiano Caccamo, M., Carroccio, B., Puglisi M. "The Coins and the Relational Network of Kyme. Evidence from the Italian Excavations", in *Proceedings of the I International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics (Antalya 25-28 February 2013)*, Dörtlük, K., Tekin, O., Boyraz Seyhan, R. (eds.), AKMED, Antalya, 139-156.
- Carroccio 2006** Carroccio, B. "Dal basileus Agatocle a Roma. Le monetazioni siciliane d'età ellenistica (cronologia-iconografia-metrolologia)", *L'antiquité Classique*, 2006.

- Carroccio 2010** Carroccio, B. "Come Zeus: Aquila, fulmine e cornucopia segni dei poteri nelle monete ellenistiche", in *Tyrannis, Basileia, Imperium. Forme, prassi e simboli del potere politico nel mondo greco e romano*. Giornate...Langher, Caccamo Caltabiano, M., Raccuia C., Santagati E. (eds.) Messina, Pelorias 18, 2010, 363-374.
- Carroccio 2011** Carroccio, B. "Mode iconografiche e determinazioni delle cronologie nell' Occidente ellenistico", in *Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress*, vol. I, Glasgow 2009, Holmes, N. (eds.) Glasgow, 2011, 89-96.
- Carroccio 2014** Carroccio, B. "From Macedonians to Venetians: Coin Circulation at Kyme among Local Exchanges, Civic Needs and Foreign Commerce", in *20th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists-Abstracts*, Yılmaz, Ö. (ed.), 2014, İstanbul, 97.
- Carroccio 2018** Carroccio, B. "Not only Kymaeans, Not only Aeolians: new lights on Local and Foreign Coin Circulation in the Port City of Kyme from Italian Excavations, in *"Ege Dünyası Liman Kentleri Sikke, Mühür ve Ağırlıkları / Port Cities Of The Aegean World Coins, Seals and Weights"*, Ünal C., Ersoy, A., Gürbıyık, C., Kasalı B., K. (eds.) 2018, Manisa, 56-69.
- Carroccio-Apolito-Spinelli 2017** Carroccio, B., Apolito, P., Spinelli M. "Dalla Turchia alla Sicilia, per un approccio "olistico" al bene moneta: La Numismatica scienza investigativa del Passato", in *Medaglieri Italiani, atti del Workshop nazionale, Taormina 2016*, Pennestrì, S. (ed.) *Notiziario del Portale Numismatico dello Stato* 10, 2017, 169-182.
- Carroccio-Apolito-Rizzari- Spinelli 2017** Carroccio, B., Apolito, P., Rizzari, R., Spinelli, M. "Le monete, segno delle relazioni di Kyme: primi risultati di un progetto a più voci", in *Studi su Kyme Eolica VI*, A. La Marca (eds.), Arcavacata, 2017, Ricerche X, 257-298.
- Carroccio-Collura 2016** Carroccio B., Collura, F. "Ritrovamenti monetali greci ed ellenistici nel territorio di Caronia", in *Studia Calactina I. Ricerche su una città greco-romana di Sicilia: Kalè Akté-Calacte*, F. Collura (ed.) BAR I.S. 2813, 379-392.
- Çizmeli Ögün 2007** Çizmeli Ögün, Z. "Les Monnaies Découvertes à Claros, sanctuaire d'Apollon en Ionie", *Revue Numismatique* 163, 2007, 215-235.
- Di Martino 2012** Di Martino, G. "L'Heros Equitans nei pinakes fittili di Kyme eolica", in *Nuovi studi su Kyme Eolica. Produzioni e rotte transmarine*, L.A. Scatozza Höricht ed., 2012, Napoli, 101-113.
- Dörtlük et alii 2014** Dörtlük, K., Tekin O., Boyraz Seyhan, R. *Proceedings of the I International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics (Antalya 25-28 February 2013)*, 2014, Antalya.

- Fabbri 2013** Fabbri, L. "L'iconografia monetale dell'Amazzone in relazione alle poleis della Tracia" in, *Polis, urbs, civitas: moneta e identità. Atti del convegno di studio Lexicon Iconographicum Numismaticae*, (Milano, 25 ottobre 2012), Travaini, L., Arrigoni, G. (eds.), 2013, Roma, Monete 6, 127-138.
- Frascone 2013** Frascone, D., *Zeugma IV. Les Monnaies*, 2013, Lyon, TMO 63.
- Harris 1979** Harris, H. *Principles of Archaeological Stratigraphy*, 1979, Suffolk.
- Howgego 2014** Howgego, C., "Question of Coin Circulation in the Roman Period", in *Proceedings of the I International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics (Antalya 25-28 February 2013)*, Dörtlük K., Tekin O., Boyraz Seyhan, R. (eds.) 2014, Antalya, 307-317.
- Lagona 1984** Lagona, S. "Timbro di ansa d'anfora di Kyme Eolica", *Parola del Passato*, 1984, 453-456.
- Lagona et alii 1998** Lagona S. et alii (ed.) *Studi su Kyme Eolica*, Catania, *Cronache* 32, 1998.
- Lagona 2004** Lagona, S. (ed.) *Studi su Kyme Eolica II*, 2004 Catania.
- Lagona 2006** Lagona, S. (ed.) *Studi su Kyme Eolica III (Le terracotte figurate da Kyme Eolica)*, 2006, Catania.
- La Marca 2006** La Marca, A. (ed.), *Studi su Kyme Eolica IV. Atti della Giornata di Studio Università della Calabria (19 Febbraio 2002)*, 2006, Castrovillari.
- La Marca 2017a** La Marca, A. "Monete da scavo, scavi con monete: il "laboratorio" della Missione Archeologica Italiana a Kyme Eolica", in *XV. International Numismatic Congress Taormina 2015 Proceedings I*, Caccamo Caltabiano M. et al. (eds.), Roma-Messina, 2017, 192-195.
- La Marca 2017b** La Marca, A. (ed.), *Studi su Kyme Eolica VI*, Arcavacata, *Ricerche X*, 2017.
- La Marca 2017c** La Marca, A. "Kyme e l'Eolide: dal paesaggio antico a quello moderno", in La Marca, A. (ed.), *Studi su Kyme Eolica VI*, Arcavacata, *Ricerche X*, 2017, 1-39.
- La Marca Mancuso 2012** La Marca, A., Mancuso S. (eds.), *Scavi archeologi italiani a Kyme d'Eolide (Turchia)*, 2012, Rende.
- MacDonald 2009** MacDonald D. *Overstruck Greek Coins. Studies in Greek Chronology and Monetary Theory*, 2009, Atlanta.
- Mancuso 2012** Mancuso S. *Studi su Kyme Eolica V. Il teatro: attività delle campagne di scavo 2006-2011*, 2012, Soveria Mannelli.

- Masson 1986** O, Masson. "Quelques noms de magistrats monétaires grecs. V. Les monétaires de Kymé d'éolide", *Revue Numismatique* 28, 1986, 51-64.
- Milne 1940** Milne, G., J. "The Mint of Kyme in the third century BC", *NC*, 1940, 129-137.
- Oakley 1982** Oakley, H., J. "The autonomous wreathed tetradrachms of Kyme, Aeolis", *ANSMN* 27, 1982, 1-37.
- Picard 2006** Picard, O. "Monétarisation et économie des cités grecques à la basse période hellénistique: la fortune d'Archippè de Kymè", Descat., Reymond (éds.), *Entretiens d'archéologie et d'histoire* 7, 2006, 83-117.
- Puglisi 2014** Puglisi, M. "Roman Provincial Coinage in Kyme: Circulation and Iconography", in *20th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists*, Abstracts, Ö. Yilmaz (ed.), 2014, Istanbul, 97.
- Puglisi 2018** Puglisi, M. *Iconographic Choices in the Roman Provincial Coinage of Kyme (Aeolis)*, in *Proceedings of the I International Congress on the History of Money and Numismatics in the Mediterranean World, Antalya 5-8 January 2017*, O. Tekin (ed.), Antalya, 2018, 305-326.
- Puglisi 2018 in press** Puglisi, M. "Iconographic Choices in the Roman Provincial Coinage of Kyme", in *Studi su Kyme Eolica VII*, Marca, A. La (eds.), 2018, Arcavacata, in press.
- Rizzari 2017** Rizzari, R. "Considerazioni sulla conservazione del patrimonio numismatico", Pennestrì, S. (eds.), *Medaglieri Italiani*, atti del Work-shop nazionale, Taormina 2016, *Notiziario del Portale Numismatico dello Stato* 10, 2017, 188-192.
- Rizzari in press** Rizzari, R. "Pulire a tutti i costi? L'importanza della 'conservazione preventiva' dei beni numismatici", in *Incontrarsi con le monete. Stati, culture, popoli, studiosi nel 'lago' mediterraneo*, Carroccio., B. (eds.), in press.
- Salamone 2013** Salamone, Grazia. 'Una' e 'Molteplice': la ninfa eponima di città. Iconografie monetali e semantica, Reggio Calabria, 2013, *Semata e Signa* 6.
- Scatozza Hörich 2007a** Scatozza Hörich, Lucia A. (ed.), *Kyme e l'Eolide da Augusto a Costantino*, 2007, Napoli.
- Scatozza Hörich 2007b** Scatozza Hörich, Lucia A. "Nuovi dati per lo studio della città di Kyme in età ellenistico-romana", in *Kyme e l'Eolide da Augusto a Costantino*, 2017, Napoli, 103-133.
- Scatozza Hörich 2012** Scatozza Hörich, Lucia A. (ed.), *Nuovi studi su Kyme Eolica. Produzioni e rotte transmarine*, 2012, Napoli, 224 p.

- Scatozza Höricht 2017** Scatozza Höricht, Lucia A. "Augusto a Kyme", in *Studi su Kyme Eolica VI*, Marca A. La (eds.) Arcavacata, Ricerche XI, 2017, 203-227.
- Schachinger 2016** Schachinger, Ursula. "Der Münzumschlag in Ephesos von hellenistischer Zeit bis in die spätbyzantinische Periode - ein Überblick", in *Akten des 15. Österreichischen Archäologentages in Innsbruck 27. Februar-1. März 2014*, Grabherr, G.-Kainrath B. (eds.) Innsbruck, 307-320.
- Spinelli 2010** Spinelli, M. "Per un Lexicon Iconographicum Numismaticae: le stephanophoroi di età classica", *Polis* 3, 2010, 59-70.
- Spinelli 2011** Spinelli, M. "Le stephanophoroi prima delle stephanophoroi", in *Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress. Glasgow 2009*, I, Holmes N. (ed.) 2011, Glasgow, 417-426.
- Spinelli in press** Spinelli, M. "Gli stephanophoroi di Kyme e del mondo ellenistico, un approccio iconografico", in *Studi su Kyme Eolica VII*, Marca, A. La (eds.) Arcavacata, in press.
- Spoerri Butcher 2006** Spoerri Butcher, M. *Roman Provincial Coinage vol. VII, 1: de Gordien Ier à Gordien III (238-244 après J.-C.) 1. Province d'Asie*, 2006, Paris-London, 395 p.
- Sudano 2017** Sudano, Fabrizio. "Kyme Eolica. Archeologia preventiva nell'area extraurbana della città antica. Resoconto preliminare delle campagne di scavo 2007 e 2008", in *Studi su Kyme Eolica VI*, (eds.) Marca, A. La. Arcavacata, Ricerche X, 95-120.
- Grasso 2008** Grasso, Taliano A. *Il santuario della Kourotrophos a Kyme Eolica*, 2008, Arcavacata.
- Tekin-Çelik 2013** Tekin, Oğuz.-Çelik, Baran Çelik, Gülbahar. *Corpus Ponderum Antiquorum et Islamicorum. Turkey 2. Istanbul Archaeological Museums. Greek, Roman, Byzantine & Islamic Weights in the Department of Metal Objects*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yay., 2013, Istanbul, 122 p.
- Tekin 2016** Tekin, Oğuz. "Eskiçağ Anadolu Kent-devletlerinde Terazi Ağırlıkları", *Toplumsal Tarih* 267, 2016, 30-34.
- Tekin-Erol Özizbay 2016** Tekin, Oğuz. Erol Özizbay, Aliye. "Coins from Allianoi excavations: Campaign of 2001", *Anatolia Antiqua XXIV*, 2016, 117-146.
- Travaglini- Camilleri 2010** Travaglini, Adriana.- Giulia Camilleri, Valeria. *Hierapolis di Frigia IV. Hierapolis di Frigia le Monete. Campagne di Scavo 1987-2004*, Ege Yay., 2010, İstanbul.

- Tréziny 2018** Tréziny, Henry (ed.), *Mégara Hyblaea 7. La ville classique, hellénistique et romaine*, Roma, Collection de l'École Française de Rome 1/7, 2018, 518 p.
- Ünal 2006-2009** Ünal, E. "Coin finds from Kyme: Hellenistic period", *Obolos* 8, 2006, 191-200; "Greek, Roman, Byzantine, Medieval and Islamic Coins from the excavations at Kyme, Aiolis, 1951-1954", *Numismatic Chronicle n.s.* 169, 2009, 407-423.
- Varotto 2017** Varotto, Diletta Lara. "Dedica onoraria dei mystai di Dioniso Kathegemon e pro poleos", in *Studi su Kyme Eolica VI*, Arcavacata, (eds.) Marca, A. La. *Ricerche X*, 2017, 229-243.
- Virgilio 2017** B. Virgilio, "La lettera di Filetero a Kyme eolica e i decreti della città reattivi a una fornitura di armamenti per la phylaké", in *Studi su Kyme Eolica VI*, Arcavacata, (eds.) Marca, A. La. *Ricerche X*, 147-168.
- William Wroth 1894** William Wroth, Warwick. *Catalogue of the Greek coins of Troas, Aeolis, and Lesbos*, 1894, London.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Myrinalı Agathias ve Tralleis Arkeolojisine Etkisi

Giriş

Agathias'ın M.S. 554 yılında, olasılıkla İskenderiye'den Konstantinopolis'e dönerken, Tralleis'te mola verdiği sırada gidip yerinde gördüğü yazıtı, Şükrü Tül, Agathias'tan aşağı yukarı 1424 yıl sonra 1978 yılında Karagözler Yaylası'na gidip *in situ* gördü ve fotoğrafını çekti. Agathias'ın yazıtı gördüğü tarihten 1457 yıl sonra, 2011 yılındaysa Khairemon'un yazıtını ilk kez tam metin neşrettik³.

233

1 Öğr. Gör. İlkay AYDAŞ, Arkeolog (M.A); Adnan Menderes Üniversitesi, Karacasu Memnune İnci MYO, Mimari Restorasyon Bölümü.

2 Doç. Dr. Murat AYDAŞ, Classicist & Epigraphist; Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

3 Tül & Aydaş 2011, 3-19.

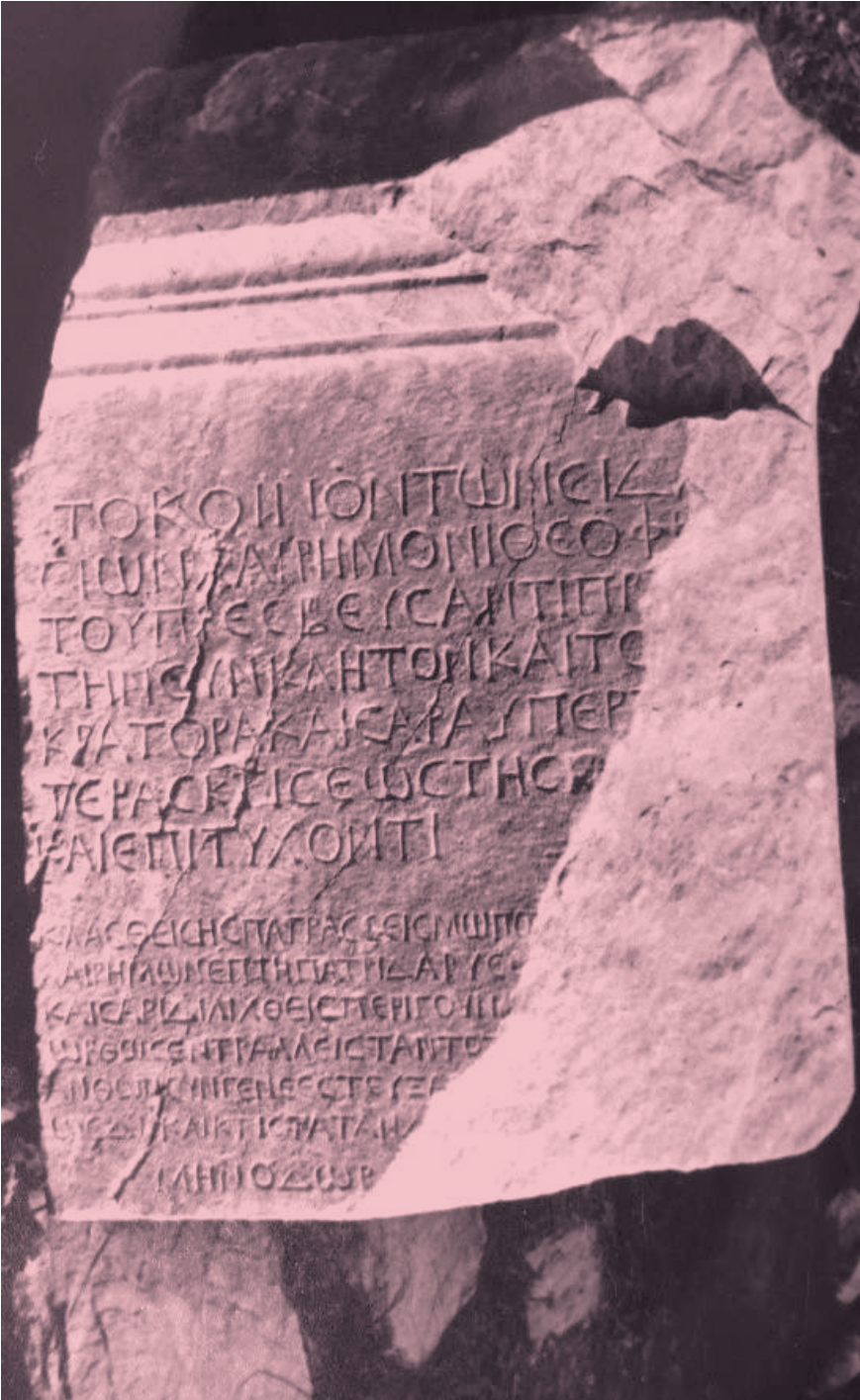

Fig. 1 [Agathias ve Şükrü Tül'ün *in situ* gördüğü yazıt].

Myrina

Aiolis Bölgesi'nin ana kara⁴ kentlerinden Myrina, Lemnos'daki⁵ ve Girit'teki⁶ Myrina kentlerinden Μύρινα παρὰ Κύμην Kyme yakınındaki Myrina tanımıyla⁷ ayrılmıştır. Bu tanım, Myrina Egemenlik Alanı'nın (*khora*) Kyme ile sınır olduğunu gösterir.

Yazıtlarda diğer bir ayırım daha belirtilmiştir: Αἰολεὺς πὸ Μυρίνης Myrina'dan Aiolisli⁸... Tanımlardan biri Myrina'yı Kyme kentiyle, diğeriye yer aldığı bölgeyle konumlandırmaktadır.

4 Hdt. 1.149: πόλεις εἰσί, αἶδε δὲ αἱ Αἰολίδες, Κύμη ἢ Φρικωνὶς καλεομένη, Λήρεια Νέον τεῖχος, Τήμνος, Κύλλα, Νότιον, Αἰγιρόεσσα, Πιτάνη, Αἰγαῖαι, Μύρινα, Γρύνεια. αὗται ἑνδεκα Αἰολέων πόλεις αἱ ὀρχαῖαι. μία γὰρ σφέων παρελύθη Σμύρνη ὑπὸ Ἰώνων. ἦσαν γὰρ καὶ αὗται δυνώδεκα αἱ ἐν τῇ ἡπείρῳ. Aiolis kentleri ise şunlardır: Phrikonis olarak da adlandırılan Kyme, Lerisai, Neon Teikhos, Temnos, Killa, Notion, Aigirossa, Pitane, Aigaiai, Myrina, Gryneia. Bunlar eski Aiol kentleridir. Aiollerin on bir kenti vardır. Çünkü Aiol kentlerinden biri, Smyrne, İonialılar tarafından Aiollerin elinden alınmıştır. Oysa ana karadaki Aiol kentlerinin sayısı da 12 idi; Hdt. 1.150; Steph. Byz., ΕΘΝΙΚΩΝ 463 [Myrina]: ἔστι καὶ τῆς Αἰολίδος ἄλλη. Aiolis'te de başka bir Myrina kenti vardır.

5 Steph. Byz., ΕΘΝΙΚΩΝ 463: Μύρινα, πόλις ἐν Λήμνῳ. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ. Myrina, Lemnos'da bir kenttir. Hekataios onu Avrupa'ya yerleştirir. Steph. Byz., ΕΘΝΙΚΩΝ 413: Λήμνος, νῆσος πρὸς τῇ Θοράκῃ, δύο πόλεις ἔχουσα, Ἑφαιστῖαν καὶ Μύριναν, ὡς Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ. Lemnos, Thrakia yakınında adadır. İki kenti vardır: Hephaistia ve Myrina. Hekataios onu Avrupa'ya yerleştirir.

6 Plin., Nat. Hist. 4.12.59: Oppida eius insignia Phalasarna, Elaea, Cisamon, Pergamum, Cydonea, Minoium, Apterion, Pantomatrium, Amphomala, Rhithymna, Panhormum, Cytaeum, Apollonia, Matium, Heraclea, Miletos, Ampelos, Hierapytna, Lebena, Hierapolis, et in mediterraneo Gortyna, Phaestum, Gnosus, Polyrrhenum, Myrina, Lycastos, Rhamnus, Lyctus, Dium, Asium, Pyloros, Rhytion, Elatos, Pherae, Holopyxos, Lasos, Elcuthernae, Therapnae, Marathusa, Gytisos. Onun (Girit'in) önemli kentleri şunlardır: Phalasarna, Elaia, Kisamon, Pergamon, Kydonea, Minoion, Apterion, Pantomatrium, Amphomala, Rhithymna, Panhormon, Kytaiion, Apollonia, Mation, Heraklea, Miletos, Ampelos, Hierapytna, Lebena, Hierapolis ve adanın iç kesiminde Gortyna, Phaiston, Knosos, Polyrrhenon, Myrina, Lykastos, Rhamnos, Lyktos, Dion, Asion, Pyloros, Rhytion, Elatos, Pherai, Holopyksos, Lasos, Elkuthernai, Therapnai, Marathusa, Gytisos.

7 IG I³ 266 (bk. epigraphy.packhum.org).

8 Epigr. tou Oropou 524 (bk. epigraphy.packhum.org) [Oropos (Boiotia) ve Myrina ilişkilerini gösteren belge], str. 13-14: καθαριστῆς [Ἡ]γέλο[χ]ος Ἀσκληπιο[γέν]ου Αἰολεὺς πὸ Μυρίνης. Asklepiogenes'in oğlu, Myrina'dan Aiolisli Hegelokhos, (Amphiarai ve Rhomaia Bayramları'nda) kithara çalgıcısı olarak zafer kazandı.

Kyme Egemenlik Alanı ile sınırı olan Myrina Egemenlik Alanı, kuzeye genişleyip Gryneia kentini⁹, doğuya genişleyip Aigai kentini¹⁰ içine almıştır.

Tralleis

Lydia Bölgesi kentlerinden Tralleis, Messogis Dağları'nın¹¹ güneyinde, Maiandros Irmağı'nın yakınında yer alır¹². Maiandros Irmağı, Lydia ve Karia bölgelerinin sınırırır¹³. Kent merkezi trapetsion üzerinde¹⁴ olan suriçi Tralleis, güney Lydia'da sınır kentidir ve egemenlik alanı (khora) kuzey Karia'nın bir kısmını kapsar¹⁵.

9 Steph. Byz., ΕΘΝΙΚΩΝ 213: Γρύνοι, πολίχνιον Μυριναίων. Ἐκαταῖος δὲ τὴν πόλιν Γρύνειαν καλεῖ. λέγεται καὶ Γρύνειος Ἀπόλλων. *Grynoi, Myrinalıların kasabasıdır. Hekataios ise kenti Gryneia adlandırır. Bu kasabaya Gryneios Apollon da denir. Kasaba staüsü ve "Grynion" adlandırması için bk. Strab. 13.3.5.*

10 Steph. Byz., ΕΘΝΙΚΩΝ 38-39: Αἰγαὶ πόλεις πολλαὶ. καὶ ἡ ἐν Μυρίνῃ ἐν τῇ Αἰολίῃ. *Birçok Aigai kenti vardır. Aiolis'deki Aigai da Myrina (scilicet Egemenlik Alanı) içindedir.*

11 Steph. Byz. ΕΘΝΙΚΩΝ 448: Μέσσωγίς, ὄρος Λυδίας. *Messogis, Lydia'da bir dağdır.*

12 Steph. Byz. ΕΘΝΙΚΩΝ 630: Τράλλις, πόλις Λυδίας πρὸς τῷ Μαιάνδρῳ ποταμῷ. *Trallis, Lydia'da Maiandros Nehri'nin yakınında bir kenttir.*

13 Strab. 12.8.15: Μαίανδρος τέως μὲν διὰ τῆς Φρυγίας φέρεται, ἔπειτα διορίζει τὴν Καρίαν καὶ τὴν Λυδίαν κατὰ τὸ Μαιάνδρου καλούμενον πεδίον. Maiandros bir süre Phrygia'da akar; sonra Maiandros'un adını alan ovada Karia'yi ve Lydia'yi ayırır; Strab. 14.2.29: ἡ εἰς Τράλλεις ἐστὶ διαβάντι τὸν Μαιάνδρον κατὰ ¹⁴üzerinde olan sur içi Tralleis, güney Lydia'da sınır kentidir ve egemenlik alanı (khora) kuzey Karia'nın bir kısmını kapsar¹⁵.

14 Strab. 14.1.42: ἴδρυται δ' ἡ μὲν τῶν Τραλλιανῶν πόλις ἐπὶ τραπεζίῳ τινὸς ἄκραν ἔχοντος ἐρυμνῆν. *Tralleislilerin kenti, surla çevrili tepeye sahip olan düz yükselti (trapetsion) üzerinde kurulmuştur.*

15 Steph. Byz. ΕΘΝΙΚΩΝ 688: ἔστι καὶ Καρίας ἄλλη πόλις Χάραξ ἡ νῦν Τράλλις. Karia'da da başka bir Kharaks kenti vardır; o kent şimdi Trallis'tir. Fontrier 1880, 336-338; Pappakonstantinou 1895, 43-45, no. 65; Poljakov 1989, 202-208, no. 250: γρὸς Λευκὴ κόμη πρὸς τῷ Χάρακι. Kharaks yakınında Leuke Kome arazisi. Ayrıntılı inceleme için bk. Aydaş 2017, 211-218.

Agathias, Tralleis ve Khairemon Yazıtı

Iustinianus Dönemi'nin tarihçisi Myrinalı Agathias¹⁶ [Agathias Myrinaeus] (M.Ö. 531-581), yapıtında Tralleis'e¹⁷ yer vermiştir. 17 numaralı bölüme, Tralleis'in coğrafi konumunu ve kurucu unsurunun Pelasglar olduğunu belirterek başlar. Ardından Augustus Dönemi'ne geçerek Tralleis'i yıkan depremle Khairemon'un harabeye dönen Tralleis için fedakârca çabalamasından, Augustus ile görüşmesinden ve Augustus'un Tralleis'e yardımından bahseder. Bu şiddetli depremde İonia ve Aiolis kentlerinin de zarar gördüğünü kaydetmiştir.

Yapıtının 102. sayfasındaysa şunları yazmıştır: “*τοῦπίγραμματος, ὅπερ ἔγωγε ἐκείσε ἐλθὼν νελεξάμην. ἐν τινὶ γὰρ τῶν μὲν τὴν πόλιν γρῶν, ὅθεν δὴ ὦν ἐτύγχανεν ὁ Χαιρήμων, (Σιδηροῦς δὲ ὄνομα τῷ γρῶν ἐκείνῳ) βωμὸς ἵδρυται ρχαιότατος, ἐν ᾧ δὴ πάλαι, ὡς εἴοικε, τοῦ Χαιρήμονος ἄγαλμα ἐφειστήκει. νῦν γὰρ οὐδὲν ὅτιοῦν ἐν αὐτῷ φαίνεται. ἐγκεχάραται δὲ ὅμως ἔτι τὸ ἐλεγείον τῷ βωμῷ ᾧδὲ πῶς ἔχον*” oraya gidip epigramı baştan sona okudum. Tralleis kentinin etrafında yeralan arazilerden birinde karşıma Khairemon çıktı. (O arazinin adı, Siderus idi). O arazide çok eski bir heykel altlığı vardı. Öyle görünüyor ki, bu altlığının üzerinde bir zamanlar Khairemon'un heykeli duruyordu. Çünkü şimdi onun üzerinde hiçbir şey görünmüyor.

Onun bu yazdıkları, zaman içinde kaybolan Siderus Arazisi'nin (Σιδηροῦς γρός), bugün Karagözler Yaylası'nda olduğunu bulmamızı sağlamıştır. Bu tespit, Tralleis arkeolojisi için 2011 yılında yaptığımız çok önemli bir keşiftir¹⁸.

Agathias'ın baştan sona okuduğu epigram, Khairemon'un heykelinin üzerinde durduğu kaideye yazılmış yazıtın orta bölümüdür. Agathias'ın yapıtında yazıtın tam metni yoktur. Agathias'ın kopyası da, orijinal yazıttan farklıdır.

16 Niebuhrius 1828, XIII: Agathias natus est Myrinae in Aeolide Asiae. Patre Memnonio, rhetore, matre Periclea, matrona sanctissima. Agathias, Asia'daki Aiolis'te Myrina'da doğdu. Babası hatip Memnonios, annesi ise çok saygıdeğer hanımefendi olan Perikleia idi. Ayrıca bk. ibid., XIII-XXII.

17 Agathias Myrinaeus 100-102, 17 [no. 17].

18 Tül & Aydaş 2011, 12.

Agathias'ın metni değiştirerek yapıtına aldığı bölüm, 8-13. satırlardır. Christopher P. Jones, Şükrü Tül ile ortak çalışmamız¹⁹ üzerine iki makale yazdı²⁰. Yazıtın tam ve Tralleisliler tarafından yazılmış orijinal metni şöyledir:

- “τὸ κοινὸν τῶν Σιδα[ρ]-
2 εἰὼν Χαιρήμονι Θεοφι[λή]-
του πρεσβεύσαντι πρ[ὸς]
4 τὴν σύνκλητον καὶ τὸ[ν Αὐτο]-
κράτορα Καίσαρα ὑπὲρ τ[ῆς δειν]-
6 τέρας κτίσεως τῆς π[όλεως]
καὶ ἐπιτυχόντι.
8 Κλασθείσης πάτρας σεισμῷ ποτ[ε, Κάνταβριν ἐς γὰν]
Χαιρήμων ἔπτη πατρίδα ῥυσ[όμενος].]
10 Καίσαρι δ' ἱλιχθεῖς περὶ γούνα[σι, τὰν μέγανυχον]
ᾤρθωσεν Τράλλεις τὰν τότε κεκλιμέναν.]
12 νθ' ὧν συγγενέες τεύξα[ν βρέτας, ὄφρ' ἐπὶ βωμῷ,]
ὥς δι, καὶ κτίστα τάνδ[ε φέροιτο χάριν].]
14 Μηνόδωρ[ος].”

- 1 2 τὸ κοινὸν τῶν Εἰδ[ωλ]είων [Heykeltaşlar Birliği] Tül & Aydaş.
τὸ κοινὸν τῶν Σιδα[ρ]είων [Demirciler Birliği] Jones.
2 3 Χαιρήμονι Θεοφι[λή]του [Theophiletos'un oğlu Khairemon] Tül & Aydaş.
Χαιρήμονι Θεοφρ[άστ]ου [Theophrastos'un oğlu Khairemon] Jones.
14 Μηνόδωρ[ος] ἔγραψε [Menodoros epigramı yazdı] Jones.
Μηνόδωρ[ος] ἐποίησεν [Menodoros heykeli yaptı] Aydaş.

19 Tül & Aydaş 2011, 3-19.

20 Jones 2011, 107-115; Jones 2012, 126.

Larisa (sonraki adı Derira) köyü, bu köyün sınırları içinde yer alan Isodrome Meter Kutsal Alanı, Larisalı Zeus Tapınağı (sonraki adı Larisa Manastırı) ve Siderous Arazisi, Messogis Dağları'nda Karagözler Yaylası'nda bulunmuştur²¹.

'Siderous' ve 'Derira' sözcükleri, 'Isodrome' sözcüğünden dönüşmüş olabilir. Isodrome Meter Kültü, M.S. 6. yüzyılda, Ephesoslu Ioannes'in Hristiyanlaştırma görevi sırasında işlevini yitirmiş ve kutsal alanı belki Siderous Arazisi olmuştur. Siderous, *hapaks legomenon* Sideres şahıs isminin genitivus'u da olabilir. Bölgede demir madeni bulunamadığı²² da dikkate alınırsa, *Siderous agros* [*Sideres'in Arazisi*], özel mülk olabilir²³.

Eski Yunanca Yazıtın Türkçesi

Heykeltıraşlar Birliği / Demirciler Birliği, Senatus'a ve İmparator Caesar'a, Tralleis kentinin yeniden kuruluşu için elçi olarak gitmiş ve onlarla konuşmuş olan; Theophiletos'un oğlu / Theophrastos'un oğlu Khairemon'a (teşekkür eder / bu heykeli yaptırdı) / Khairemon'u (onurlandırdı).

“Bir depremle yıkıldığında yurt,

Kurtarmak için vatani,

Derhal Cantabria'ya gitti Khairemon.

Kapanıp dizlerine Caesar'ın,

Yerle bir olan görkemli Tralleis'i kaldırdı ayağa.

Bunlara karşılık Tralleis'liler,

Kaide üzerine heykelini koydular.

Khairemon heykeli, bir kurtarıcıya duyulan minneti de

Gerektiği gibi taşıyın.”

Menodoros epigramı yazdı. / Menodoros heykeli yaptı.

Myrinalı Agathias'ın Tralleis'te kopyaladığı yazıt ve bulunduğu yer hakkında verdiği bilgiler, Epigrafi Çalışmaları'nın yanı sıra Tralleis Arkeoloji Çalışmaları'nda, 'kazı yapmadan', çok önemli tarihi coğrafya keşiflerine yardımcı olmuştur.

21 Tül & Aydaş 2011, 4, 6, 14, 17.

22 Jones 2011, 111, dn. 15.

23 Aydaş 2017, 212-213.

Kaynakça

Agathias Myrinaeus

Agathiae Myrinaei Historiarum Libri Quinque, Niebuhrius, G. B. (eds.), Bonnae 1828.

Aydaş 2017

Aydaş, M. “Tralleis: Konum, Mekân, İsim ve Bellek”, *Arkeoloji ve Sanat* 156, 2017, 211-218.

Fontrier 1880

Fontrier, A.M. “Inscription de Tralles (pl. IV)”, *BCH* 4, 336-338.

Jones 2011

Jones, C.P. “An Inscription Seen by Agathias”, *ZPE* 179, 2011, 107–115.

Jones 2012

Jones, C. P. “Correction to “An Inscription Seen by Agathias” (ZPE 179 [2011] 107–115)”, *ZPE* 180, 2012, 126.

Niebuhrius 1828

Bkz. *Agathias Myrinaeus*, 1828.

Pappakonstantinou 1895

Pappakonstantinou, M. *Αἱ Τράλλεις*, 1895, Atina.

Plininy 1961

Pliny, *Natural History. Volume II, Libri III-VII*, translated by H. Rackham, The Loeb Classical Library 1961.

Poljakov 1989

Poljakov, Fjodor. *Die Inschriften von Tralleis und Nysa*, IK 36,1, 1989, Bonn.

Byzantii 1849

Byzantii, Stephani. *ΕΘΝΙΚΩΝ*, Meineke, A. (eds.), Chicago, Illinois, 1992, (Unchanged Reprint of the Edition, Berlin, 1849).

Strabon 1924

Strabon, *The Geography of Strabo. Libri XII & XIII-XIV*, translated by H. L. Jones, The Loeb Classical Library 1924 [XII] & 1929 [XIII-XIV].

Tül-Aydaş 2011

Tül, Ş. & Aydaş, M., “Mesogis üstündeki Larisa-Derira-Siderus”, 2011, *Ege Defterleri* 02, 3-19.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Myrina Antik Kenti Nekropolü, Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Gelenekleri

Myrina Antik Kenti, İzmir İli Aliağa İlçesinin 8 km. kuzeydoğusunda, Çandarlı Körfezi (Elaitikos) kıyısındaki Güzelhisar Çayı'nın (Titnaios) denize döküldüğü alanda kurulmuştur. Myrina'nın güneybatısında Kyme, doğusunda Aigai, kuzeydoğusunda Achaion Limen yerleşkesi ve Gryneion Antik Kenti, batıdaysa Çandarlı Körfezi (Elaitikos) yer alır (Fig. 1). Herodotos³; Kyme, Larissa, Neontekhos, Temnos, Killa, Notion, Aigiroessa, Aigai, Smyrna, Gryneion ile birlikte Myrina'yı, 12 Aioli Kenti arasında saymaktadır. Kuzeyde Yunt Dağı ve güneyde Dumanlı Dağ ile çevreli olan Aliağa'da Helvacı ve Güzelhisar Çayı'nda yer alan ovalar verimli tarım alanları sunar. Bakır Çay ve Gediz Irmakları arasında kalan yörenin en önemli akarsuyuysa Güzelhisar Çayı'dır. Bölge konumundan dolayı Prehistorik Dönemlerden günümüze kadar stratejik öneme sahiptir. Myrina gerek deniz kıyısındaki konumuyla Antik Dünya'ya açılması, gerekse Bakırçay ve Gediz vadileri aracılığıyla Anadolu'nun iç kısımlarına uzanan ticaret rotaları sayesinde diğer Anadolu kültürleri arasında yerlerini alır.

1 Arş. Gör. Emrah ÖZDEMİR, Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

2 Doç. Dr. Murat Çekilmez, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

3 Herodotos 1, 149.

Kentin batısında birkaç terastan oluşan Kalabasar-Öteki Tepe, doğusunda Akropol'ün de yer aldığı Apar-Beriki Tepe bulunmaktadır. Antik Kent genel olarak bu iki tepe ve iki tepe arasındaki düzlükte bulunan Agora bölümünden oluşur.

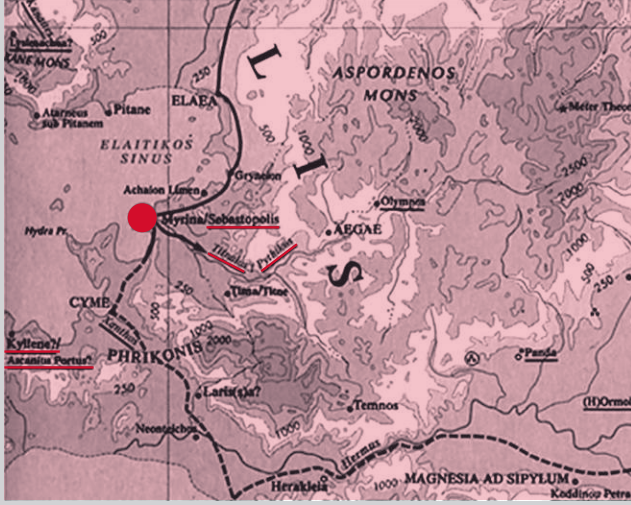

Fig. 1 Myrina Antik Kenti ve çevresini gösteren harita, (Talbert, R. J. (ed.), 2000'den alınmıştır).

Myrina Nekropolü

Myrina Antik Dönem Nekropolü, Apar-Beriki Tepe'nin kuzeyi, Andız Tepe'nin güneyi ve bu iki tepe arasında kalan düzlükten oluşmaktadır (Fig. 2). Nekropol'ün konumlandırıldığı alanda doğal kayaç olan Foça Volkanitleri⁴ kaya oygu mezar formlarına elverişli bir arazi sunmaktadır. Nekropol kazıları 1880-1882 yılları arasında Atina Fransız Okulu adına, E. Pottier ve S. Reinach tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu tarihler arasında yapılan çalışmalarda 5.000 civarı mezarın kazısı yapılmıştır.

Araştırmacılar daha sonra yaptıkları çalışmaları ve elde ettikleri verileri, 1887 yılında metin ve levhalar olmak üzere, 2 Cilt halinde yayınlamışlardır⁵. Söz konusu bu yayın ve son yıllarda gerçekleştirilen yüzey araştırmaları yaptığımız bu çalışmanın ana kaynaklarını oluşturmaktadır.

4 Semiz 2017, 243 – 244, Fig. 2.

5 Pottier – Reinach- Veyries 1887, 1 vd.

‘Myrina Nekropolü’ adlı yayında, kentin kazı tarihçesi, tarihi coğrafyası, arazi ve topografyaya ait araştırmalar, arkeolojik kalıntılar, günlük kazı gözlemleri, kazı sırasında tutulan günlük raporlarla birlikte levhalar bölümünde kazılar sırasında bulunan figürinler ele alınmıştır. Ayrıca terrakotta figürin imalatı ve mitolojik konular, cenaze eşyaları, metal nesneler; takılar, strigilisler, aynalar, bronz vazolar ve tabaklar incelenmiş, Myrina’nın yeri, Çandarlı Körfezi haritalama gibi çalışmalar yapılmıştır. İkinci bölümde ele alınan konu çalışmanın ana temasını oluşturur. Bu bölümde çalışmalar sırasında görülen ve kazısı gerçekleştirilen mezarlar ele alınmıştır. Burada mezarların yapım teknikleri, formları ve boyutları ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmiştir. Araştırmacılar, yapılan kazılarda bulunan mezarları başlıca 6 grup içerisinde değerlendirirler⁶;

1- Dörtgen çukur şeklindeki mezarlar,	4- Kesme blok taştan yapılmış form,
2- Yuvarlak çukur form,	5- Taş lahit formu,
3- Mezar odası formu,	6- Pişmiş toprak lahit formu.

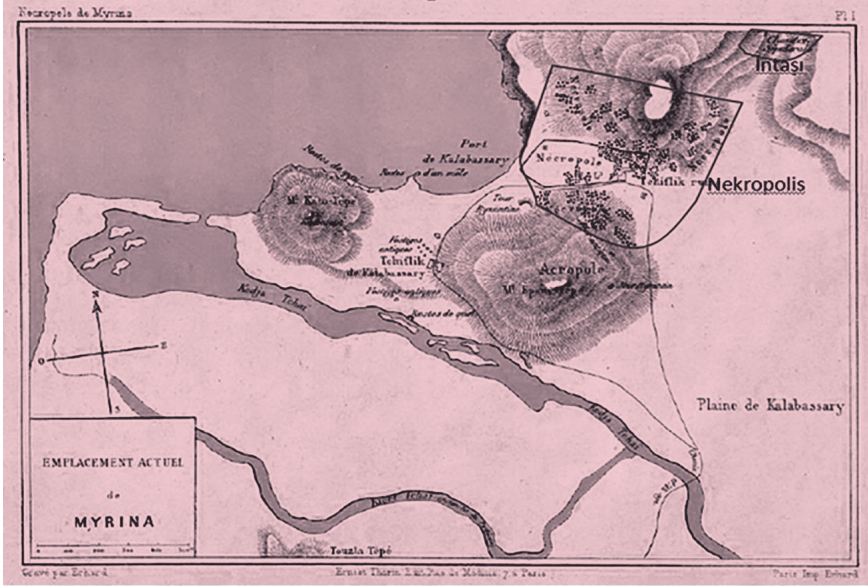

Fig. 2 Myrina Nekropol Alanı. Pottier-Reinach-Veyries 1887, pl 1.

Araştırmacıların kazılar sırasında tespit ettikleri ve tipolojisini oluşturdukları bu mezarlardan bazıları, son zamanlarda Myrina Nekropolü’nde ve çevresinde yapılan yüzey araştırmalarda tespit edilmiştir. 1, 2 ve 3 numaralı mezar

6 Pottier – Reinach- Veyries 1887, 58 -60 vd, Fig. 3-4 vd.

türleri yerel ana kaya tufün içerisinde oyularak oluşturulması nedeniyle yerinde tespiti yapılabilmektedir. 4 numaralı mezar türü Nekropol alanında geçen zaman içerisinde toprak altında kalmıştır. Fakat son zamanlarda yapılan kaçak kazı çukurlarıyla, bu türe ait birkaç adet örneği gün yüzüne çıktığı görülmüştür. 5 numaralı mezar tipine taşınabilir olması nedeniyle modern yerleşimlerin çevresinde sadece birkaç örnekle karşılaşmıştır. Son olarak 6 numaralı örneklerse gerek geçen süre içerisinde mezarların üzerinin toprakla dolması gerekse yoğun bitki örtüsünden dolayı tespit edilememektedir.

Yapılan çalışmanın üzerinden yaklaşık 140 yıllık bir zaman aralığı ardından bu mezarlarla ilgi daha fazla veri elde edilmiş ve türleri hakkında genel bir literatür birliği oluşmuştur. Bu nedenle daha güncel bir mezar tipolojisi ortaya koymak mümkün olmaktadır. Ele aldığımız çalışmada söz konusu mezarların türleri yeniden değerlendirilerek ve son yıllarda yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen yeni mezarında eklenmesiyle güncel bir tipoloji oluşturulmuştur;

1- Khamosorionlar

2- Yuvarlak Kaya Ostothekleri

3- Kaya Oygu Mezarlar

4- Anıt Mezarlar

5- Tümülüs Mezarlar

6- Sanduka Mezarlar

7- Lahitler

a. Taş Lahitler

b. Pişmiş Toprak Lahitler

8- Kiremit Mezarlar

1- Khamosorionlar

Khamosorionlar, Antik Dönem Anadolu coğrafyasında yaşamış çeşitli uygarlıklarda yaygın olarak kullanım görmüştür. Kaya mezarların en basit tipi olan *khamosorionlar* plan olarak çeşitlilik göstermektedir. Bu tarz mezarlar yüzeydeki bir kaya üzerinde oyulmuş olmaları sebebiyle erişimi kolaydır ve genel olarak soyguna uğramış durumdadırlar. Bu nedenle, *khamosorionlara* gömülen kişilerin statüsünü belirlemek zordur. Fakat kaya üzerine oyulmuş olup herhangi bir bezemeye sahip olmadıkları ve çok az bir masraf söz konusu olduğu için genellikle alt tabakadan insanlar tarafından rağbet gördüğü fikrini akla getirmektedir.

Myrina Nekropolü'ndeki *khamosorionlar* Nekropol alanında tespit edilen daha önceden açılmış mezarların büyük bir bölümünü oluşturur (Fig. 3).

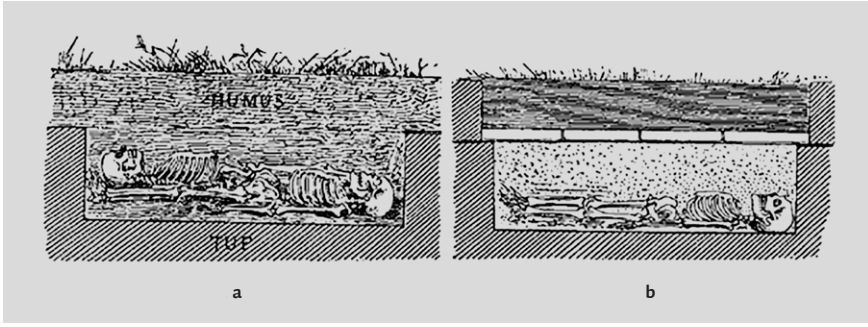

Fig. 3 *Khamosorionlar* (Pottier-Reinach-Veyries 1887, 59 - 60, Fig. 5 - 6).

Khamosorionlar, Antik Dönem’de birçok bölgede var olup her yerde aynı şekilde insan vücudu ölçülerine göre hazırlanmaktadır. Myrina’da tespit edilen örnekler ortalama 2 m. uzunluğa, 0.60 m. genişliğe ve 0.50 m. derinliğe sahiptirler. Bazı örnekler plan ve boyut olarak farklılık gösterir. Bu örneklerden bir tanesi; 2.80 m. uzunluğa, 1.30 m. genişliğe ve 2.10 m. yüksekliğe sahiptir. Başka bir örneğe, 1.40 m. genişliğe, 2.50 m derinliğe sahiptir. Diğer farklı örneklerse; 0.10 m. daha derin ya da 0.40 m.–0.50 m. daha geniştir. Baş kısmı geniş olup ayak kısmına doğru daralan gerçek bir tabut formu örnekler de tespit edilmiştir. En küçük örneğe; 0.60 m. uzunluğunda ve 0.20 m. genişliğindedir. Myrina Nekropolü’nde tespit edilen *khamosorionlar* birkaç farklı şekilde kullanım görmüştür:

- Kapama bloğu olan *Khamosorionlar* (Fig. 3a),
- Kapama bloğu olmayan *Khamosorionlar* (Fig. 3b),
- İnce bir tüf plaka ile ayrılarak yan yana sıralanan *Khamosorionlar* (Fig. 4),
- Aşağıya doğru daralarak üst üste sıralanan *Khamosorionlar* (Fig. 5).

Fig. 5’teki örnekte mezarlar üst üste konulduğu için kapama bloklarının kırılması sonucunda buluntular birbirine karışmıştır. Ayrıca bazı örneklerin duvarları ve kapakları ince pişmiş toprak plakayla kapalı olduğu da görülmüştür⁷. Söz konusu kapama blokları ortalama 0.20 m. kalınlığa sahiptir. Genel olarak düz olan kapama bloklarının bazıları semer dam çatılıdır (Fig. 6). Bir *khamosoriona* yerleştirilen kapama blokları birle-beş arasında değişirken geneli dört adettir. Bu kapakların konulduğu yerler 0.03 m. ile 0.04 m. arasında

7 Pottier – Reinach- Veyries 1887, 60 – 66.

değişen çıkıntılara sahiptir. İster kapama blokları olsun ister olmasın mezar boyutlarının her iki durumda da aynı olduğunu tespit edilmiştir⁸.

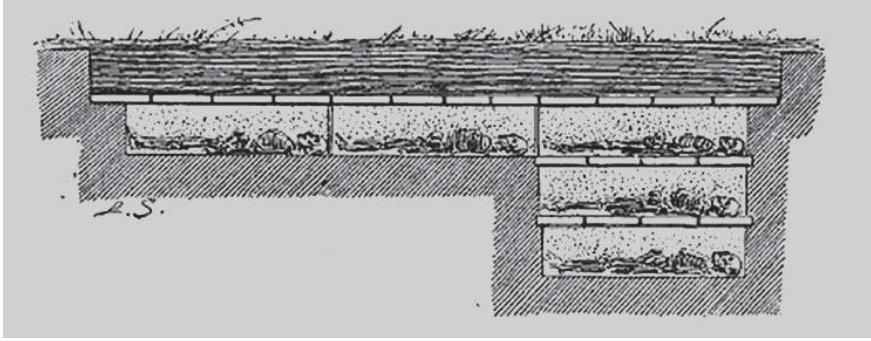

Fig. 4-5 Yan yana ve üst üste sıralanmış khamosorion tipleri (Pottier-Reinach-Veyries 1887, 61, Fig. 5 - 6).

Khamosorionlara ait kazılmış durumdaki örnekler yüzey araştırmaları sırasında Apar Tepe'nin kuzey etekleri ile Andız Tepe'nin güney etekleri arasındaki tuf ana kaya bulunan vadide tespit edilmiştir.

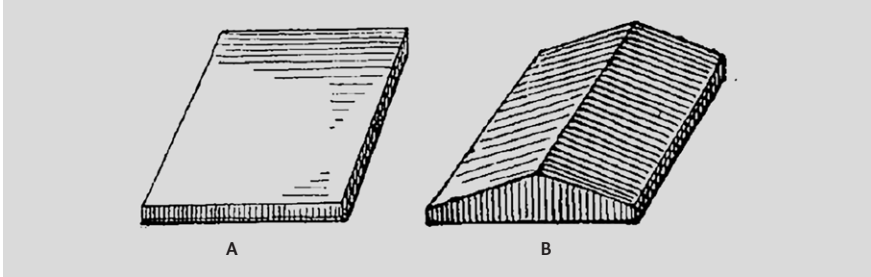

Fig. 6 Düz ve semer dam khamosorion kapama blokları (Pottier-Reinach-Veyries 1887, 61).

2015-2016 yıllarında yapılan yüzey araştırmaları sırasında bu tipteki mezarlardan çok sayıda arazide gözlemlenmiştir. Mezarların dört tanesi doğu-batı yönünde işlenirken biri kuzey-güney, diğer ikisi ise kuzey doğu-güney batı doğrultuludur. Buradan bu tip gömülerde herhangi bir yön birliğinin olmadığı daha çok ana kayanın elverdiği şekilde yön verildiği anlaşılmaktadır. Son zamanlarda yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen örneklerin hiçbirinde kapama bloğu bulunmamaktadır⁹.

8 Pottier – Reinach- Veyries 1887, 61.

9 Çekilmez vd. 2016, 221; Çekilmez 2017, 157 – 173.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde tespit edilmiş *khamosorion*ların en yaygın olarak kullanım gördüğü bölge Karia Bölgesi'dir. Karia Bölgesi'nde Alabacı¹⁰, Alinda¹¹, Altıntaş¹², Ancinköy-Sağlık Köy (Alabanda)¹³, Iasos¹⁴, Kafaca¹⁵, Labraunda¹⁶, Latmos Haraklia¹⁷, Ortaköy-Beyınarı¹⁸, Orthosia'da¹⁹, Thera'da²⁰ *khamosorion*lar tespit edilmiştir. Karia Bölgesi genelinde MÖ 4. yüzyıldan Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar kullanım görmüşlerdir²¹. İonia'da Ephesos²², Pontos'ta Samsun²³, Ordu İli, Ünye Kalesi çevresi²⁴, Fatsa Cingirt Kayalıkları²⁵, Hatıplı Beldesi²⁶, Kilikia'da²⁷ özellikle Olba²⁸,

10 Henry 2005, kataloguetexte, 20, To1, pl. 7.

11 Özkaya – San 2000, 181 –1 196, 6 –14; Özkaya – San 2001, 237 – 254, Fig. 3, 11; Özkaya – San 2003, 121, Fig. 17; Henry 2005, kataloguetexte, 28 – 38, LM 4, 5, 6, pl.15, LM7, pl. 16, TM9, pl. 25, TM10, pl. 26, TM12, pl. 27, TM15 (A, B, C), pl. 28, TM16, pl. 29, TM A- B, pl. 30.

12 Paton 1900, 66; Henry 2005, kataloguetexte, 45, To1, pl. 38.

13 Henry 2005, kataloguetexte, 48, To1, pl.43. Ancinköy Alabanda'nın güneyinde dağlık alanda bulunan bir köydür. Köyde, Klasik Dönem ve sonrasına tarihlendirilebilecek çeşitli mezar yapıları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Alabanda nekropolünde ve Alabanda teritoriumu içerisinde yer alan Camızağılı ve Hasanlar köylerinde bulunan Nekropollerde *khamosorion*lar bulunmaktadır.

14 Henry 2005, kataloguetexte, 172, To6, pl. 179.

15 Henry 2005, kataloguetexte, 191, To3, pl.197; Roos 2006, 12, res. 7.

16 Henry 2005, kataloguetexte, 224 – 233, To2, To3, To4, To6, To7, T10, T11, T14, T27, T28, T31, T32, T34, T35, T36, TA, pl. 227 – 236; Henry 2010, 71 –128.

17 Peschlow 1989, 153 – 169, Abb. 1– 14; Peschlow 1990, 383 – 400, Abb. 1 – 15, Peschlow 1996, 141 – 160, Abb. 5.

18 Roos 1980, 19, Fig. 2; Henry 2005, kataloguetexte, 261 – 262, To1-To3, pl. 267 – 268.

19 Henry 2005, kataloguetexte, 263 – 267, T109 A ve B, T338, T553, pl. 269, 271, 274.

20 Baran 2017, 7, res. 9 – 10.

21 Peschlow 1989, 157; Peschlow 1990, 384.

22 Yazıcı 2014, 54, res. 14. Yazıcı yapmış olduğu “Ephesos Antik Kenti Nekropollerindeki Roma İmparatorluk Dönemi Mezar Tipleri” adlı yüksek lisans tez çalışmasında, Panayır Dağı'nda bulunan bir *khamosorionu*, “Kaya Oygı Mezar” olarak belirmiştir.

23 Bilgi vd. 2003, 87 – 96, Res. 4, çiz. 1.

24 Kumandaş 2004, 33 – 34.

25 Erol, 2012, 183 – 196, res. 12.

26 Erol 2014, 161 – 174, res. 10.

27 Şahin vd. 2010, 321 – 338.

28 Karaüzüm 2005, 38 – 42, lev. 27 – 32; Akçay 2008, 33 – 34, kat. no. 19 – 25, lev. 16, Fig. 32 – lev.18, Fig. 35.

Antiokeia²⁹, Anazarbus³⁰, SeleukeiaPieria³¹, Tapureli³², Silifke Karadedeli Köyü Akhöyük Mevkii³³, Silifke Boğsak Adası³⁴, Bayındır Köyü³⁵, Narlıkuyu Mahallesi, Allören Mevkinde³⁶ *Khamosorionlar* yaygın durumdadır. Pisidia'da Uylupınar³⁷, Yuvalak Köyü, Seydiler Köyü, Bayramlar Köyü, Yeşilköy'de³⁸, Kremna çevresinde³⁹, Termessos'ta⁴⁰, Bucak İlçesi Kayna Kalesi çevresinde⁴¹, Bucak Boğazköy⁴², Bucak Karapınar nekropolünde⁴³ *Khamosorionlar* tespit edilmiştir. Troas'ta Çanakkale'nin Çan İlçesi çevresinde⁴⁴, Pamphilia'da Sillyon⁴⁵'da. Antalya Bey Dağları'nda yer alan Mnara⁴⁶, Likya'da Phaselis kuzeydoğu nekropolisinde⁴⁷, Bithynia'da Bolu ve İlçelerinde yapılan yüzey araştırmalarında, Çoraklıkadirler, Kadılar, Kayışlar, Küçükkuş Mevkilerinde⁴⁸. Isauria'da, Isaura batı nekropolünde⁴⁹, Lykaonia'da Karaman İli, Ermenek

29 Pamir 2010, 371 – 394, res. 2; Pamir – Yamaç 2011, 361 – 378, res. 2.

30 Ergeç 1999, 390 – 394, res. 3, 4, 8, 10.

31 Altunay 2008, 19 – 23.

32 Aydınoğlu – Mörel 2017, 557.

33 Şahin vd. 2011, 379 – 388.

34 Varinlioğlu 2013, 21.

35 Aydınoğlu -Mörel 2016, 138 – 140.

36 Şahin – Özdzibay 2016, 509 – 527, res. 10.

37 Dökü 2013, 398 – 402, res. 5; Dökü – Baytak 2012, 71 – 89, res. 5, 7, 8; Dökü – Baytak 2015, 217 – 240.

38 Dökü – Baytak 2016, 646 -654, res. 12.

39 Metin vd. 2015, 205 – 216.

40 Çelgin 1990, 193 – 194, res 239 – 248.

41 Becks vd. 2015, 274.

42 Metin – Soslu 2016, 314.

43 Metin – Soslu 2017, 524, res. 11.

44 Küçükefe 2011, 142, res. 107, 108, 113 – 115. Küçükefe yapmış olduğu, “Troas Bölgesi Ölü Gömme Adetleri” adlı doktora çalışmasında, Çanakkale'nin Çan İlçesi çevresinde bulunan beş adet *Khamosorionu*, ‘Kaya Mezarı’ olarak belirtilmiştir.

45 Özer – Taşkiran 2010, 279, res. 2, 4; Özer 2011, 38 – 39, res.10.

46 Kızgut 2011, 239 – 250, res. 13.

47 Arslan – Tüner Önen 2013, 81.

48 Ortaç 2014, 1 – 22, res. 2, 10.

49 Doğanay vd. 2015, 210, res. 9.

İlçesine bağlı Güzelyurt Kasabası çevresinde⁵⁰, Lale Köyü sınırları içerisinde Kaynar Örenyeri'nde⁵¹, Zengibar Kalesi güney Nekropolü'nde⁵², Ayrancı İlçesi'nde⁵³, Taşkent Bağdat Kırı Mevkii'nde⁵⁴ *Khamosorion*lar bulunmuştur. Kappadokia'da Argaios Dağı çevresinde⁵⁵ ve Batı Kappadokia'da Nevşehir İli, Gülşehir İlçesi Açısaray Ören Yeri, Karşı Kilise Mevkii'nde⁵⁶ *Khamosorion*lar tespit edilmiştir. Dağlık Phrygia Bölgesi'nde en çok görülen mezar tipi olan *Khamosorion*lar basit *Khamosorion*lar ve lahit formlu *Khamosorion*lar olarak iki ana gruba ayrılır. Bölgede 3 tanesi açılmamış, toplamda 350 adet basit *khamosorion* tespit edilmiştir. Bu örnekler genel anlamda; Eskişehir Seyitgazi⁵⁷, Eskişehir, Afyon ve Kütahya illerinde bulunmuştur⁵⁸. Diğer bir *Khamosorion* tipi olan lahit formlu örneklerse, bölgede toplamda 80 adet tespit edilmiştir. Bunlardan 31 adedinin beşik çatılı olan kapaklarıyla birlikte koruna gelmiştir. Genel olarak Afyon ve Eskişehir illerinde tespit edilmişlerdir⁵⁹.

Myrina *Khamosorion*larına en yakın örnekler komşu, Kyme'de⁶⁰ görülmektedir. Myrina'da olduğu gibi tüf kaya içerisine açılan teknelerin üzeri kapama bloklarıyla kapatılmıştır. Myrina örneklerinde görülen yan yana ve üst üste sıralanan örnekler Kyme Nekropolü'nde görülmez.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Anadolu da çok yaygın görülen *Khamosorion*lar yüzeydeki kayalıklara oyulması sebebiyle soygun geçirmişlerdir. Myrina'da tespit edilen örneklerse bir kazı çalışması tarafından bazı örnekleri korunmuş olarak toprak altından çıkarılmıştır. Tespit edilen örneklerden bazılarının kapaksız olarak direk toprakla kapatıldığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte aynı kaya üzerinde uzunca oyulmuş kanal içerisinde ince plakalarla birbirinden

50 Aşkın 2015, 104.

51 Aşkın vd. 2016, 176 – 178, res. 2.

52 Doğanay vd. 2016, 447 – 449, res. 1.

53 Aşkın vd. 2017, 413, res. 7.

54 Balıran vd. 2012, 86 – 87, res. 3.

55 Durukan 2012, 20, Fig. 7 – 8.

56 Öztürk 2016, 494, res. 8.

57 Sivas – Sivas 2003, 157.

58 Kortanoğlu 2006, 30 – 31, kat. no. 1 – 336.

59 Kortanoğlu 2006, 31 – 32, kat. no. 337 – 401.

60 Küçüküney – Altun 2009, 59 – 62, res. 4C-c, 5a, 7b.

ayrılarak sıralanan örneklerde görülmüştür. Ayrıca kayanın elverdiği ölçüde aşağıya doğru daralarak en fazla üç adet *Khamosorion*un üst üste sıralandığı örnekler bakıldığında bu üç farklı uygulamanın, Myrina'ya özgü özellikler taşıdığını söyleyebiliriz. Benzer olarak üst üste yerleştirilmiş ikili örnekler Karia Bölgesi'nde Labraunda'da⁶¹ ve Latmos Heraklia'da⁶² görülmektedir.

2- Yuvarlak Kaya Ostothekleri

*Ostothek*ler içlerinde yanmış kemik ve küller konulan, bağımsız *ostothek*ler ve kaya *ostothek*leri olarak ikiye ayrılan, dörtgen veya yuvarlak formlu mezarlardır. Kaya *ostothek*leri *Khamosorion*larda olduğu gibi kayalık bölgelerin elverdiği alanlarda gerek dörtgen gerekse yuvarlak formlarda karşılaşılmaktadır. *Khamosorion*lar kadar yaygın olmasa da Nekropol alanlarının uygun kayalık kesimlerinde sıklıkla görülmektedir. Bu form kayalar üzerinde açılan sunu çukurları, işlikler, stel zıvana yuvası gibi örneklerle sıklıkla karıştırılabilmektedir. Bazı örnekleri kapaklı olduğu için kaya yüzeyinde açılan dörtgen veya yuvarlak çukurun etrafında kapağın oturtulduğu izler görülmektedir. Ana kayaya oyulan bu form, bir *Khamosorion* ile birlikte ya da tek başına olabilir ve "yuvarlak kaya *Ostotheki*" olarak adlandırılmıştır. Kısaca silindir biçimli bir çukur, ağzında kapak için bir yiv olan veya olmayan ve konik bir kapağa sahiptir⁶³. Genel olarak birçok örnekte herhangi bir kapak tespit edilmemiştir. Söz konusu form boyutlarından da anlaşıldığı üzere gömü şekli kremasyondur.

Yuvarlak Kaya *Ostothek*leri, Nekropolün ikinci türünü oluşturur. Çapları 0.50 m. ile 1 m. arasında değişmekte olup derinlikleri ortalama 1 m. civarındır (Fig. 7).

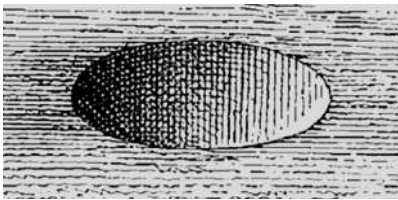

Fig. 7 Kaya *Ostateki*
(Pottier-Reinach-Veyries 1887, 66, Fig. 9).

Kazı sırasında ilk karşılaşıldığı zaman ne kemik, ne kül, ne de herhangi bir obje içermedikleri için basit bir su çukuru olarak düşünülmüş, fakat daha sonraki kazılarda benzer örneklerde kemikler ve bazı yaygın seramikler ele geçirilmesi üzerine bir mezar türü oldukları anlaşılmıştır. Aynı zamanda

61 Henry 2005, katalogetexte, pl. 232, T27, pl. 233, T28.

62 Peschlow 1989, 155, Abb. 13.

63 Çevik 1997, 127 – 150.

0.50 m. çapında 0.60 m. derinliğindeki yuvarlak şekilli mezarların neredeyse tamamı boşluğu dolduran seramik ya da bronz bir kap içerisine yanmış iskeletlerin bulunduğu tespit edilmiştir⁶⁴. 2015 yılında yapılan yüzey araştırmaları sırasında Andız Tepe'nin güney eteklerinde tüf ana kayaya sahip alanda bulunan *Khamosorion* türü mezarlarla birlikte bir adet yuvarlak kaya *Ostotheki* ile karşılaşmıştır (Fig. 8)⁶⁵.

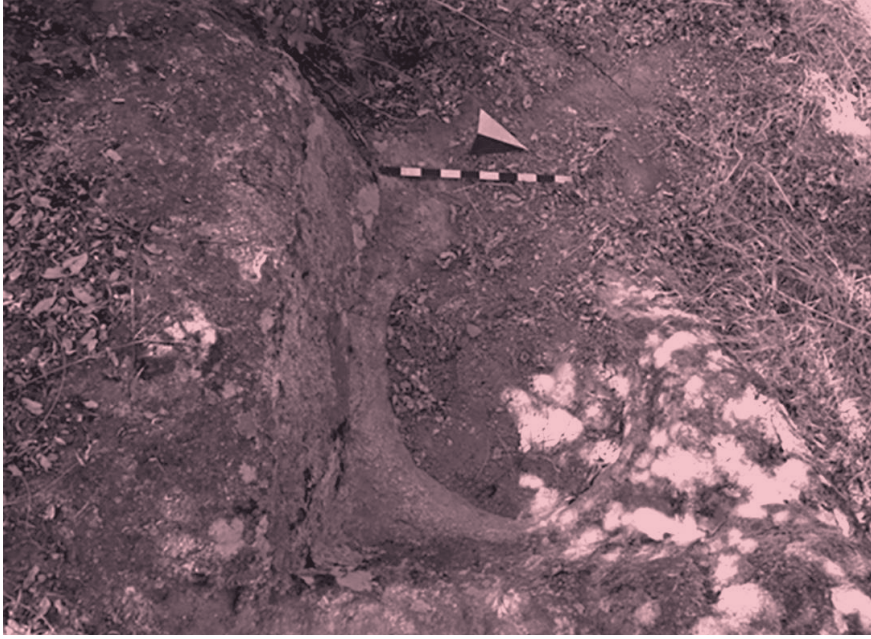

Fig. 8 Andız Tepe'nin güney eteklerinden Kaya Ostothek örneği, (2015 yılı Araştırma Arşivi).

Myrina Nekropolü'nde tespit edilmiş yuvarlak kaya *ostothek*lerinin hiçbirinde herhangi bir kapak tespit edilmemiştir. Yapılan kazı çalışmalarıyla bazı örnekleri korunmuş olarak açığa çıkarılmıştır. Bu formun da *Khamosorion*larda olduğu gibi kapaksız ve toprakla kapatılmış oluşu Myrina'ya özgü bir gömü şeklidir. Kaya *Ostothek*leri *Khamosorion*lar kadar olmasa da Anadolu'nun hemen hemen her yerinde görülebilmektedir. Fakat yukarıda da bahsettiğimiz gibi genel anlamda sunu çukurları, stel zivana yuvaları ve işliklerle karıştırıldığı için *Ostothek* adıyla yayınlanmış sınırlı sayıda örnek vardır. Genel olarak

64 Pottier – Reinach- Veyries 1887, 61.

65 Myrina – Gryneion 2015 yılı yüzey araştırması raporları (19 Eylül).

dörtgen kaya *Ostothekleri* Karia'da Kafaca'da⁶⁶, Kuşçular'da⁶⁷, Kaunos'ta⁶⁸, Likya'da, Trebenna'da⁶⁹, Pisidia-Milyas'ta, Termessos'ta⁷⁰, Kilikia'da, Tülü Asar (Lamos ?)'ta⁷¹ tespit edilmiştir. Myrina'da tespit edilen yuvarlak kaya *ostothekleri* en güzel örnek Likya'daki Trebenna yuvarlak kaya *ostothekleri*dir⁷². Buradaki yuvarlak kaya *ostothekleri*nin çapları 0.24 m ile 0.57 m., derinlikleri 0.20 m.–0.36 m. arasında değişmektedir. Konik biçimli kapakların çapı 0.50 m. ile 0.70 m. yükseklikleri ise 0.42 m.–0.70 m. arasında değişmektedir⁷³. Bunun yanı sıra Pisidia-Milyas'ta Termessos'ta⁷⁴, Troas'ta Çanakkale'nin Çan İlçesi, Duman Köyü, Koca Kışla Mevkii'nde⁷⁵ tespit edilmiş yuvarlak kaya *ostotheki* örnekleri vardır.

Ostothekler genelde tek kişilik gömü olarak bilinmesinin yanı sıra aile mezarı olarak kullanıldığı da düşünülmektedir. Örneğin, İzmit Müzesi 333 envanter numaralı *Ostothek*in kapağında yer alan kabartmada figür başlarının sayısıyla içerisine yapılan gömüyle ilişkili olduğu düşüncesi hakimdir. Benzer bir örnek, Kastamonu Müzesi'nde 1717 envanter numaralı bir *Ostothek*in içeriden uzunlamasına iki bölüme ayrılması bu fikri güçlendirmektedir⁷⁶. Aynı şekilde Manisa Müzesi'nde yer alan 4433 envanter numaralı *Ostothek* içerisinde, iki adet yuvarlak çukur bölmeden oluşması⁷⁷ bu düşüncüyü desteklemektedir.

66 Henry 2005, kataloguetexte, To6, T10, pl. 197 – 198.

67 Henry 2005, kataloguetexte, pl.218; Henry 2009, 227, Fig. 105 – 106.

68 Karagöz Arıhan 2007, 163 –164.

69 Çevik 1997, 127 – 150, res. 17, 18, 24; Çevik vd. 1999, 401 – 422; Çevik vd. 2004, 265 –278; Çevik vd. 2005, 101 – 114.

70 Çelgin 1990, 460 – 544, res. 613 –616.

71 Söğüt 2004, 284 – 285.

72 Çevik 1997, 127 – 150, res. 13 – 15, 17 – 32; Çevik vd. 1999, 401 – 422, res. 1; Çevik vd. 2004, 265 –278, res. 4; Çevik vd. 2005, 101 – 114.

73 Çevik 1997, 129 – 131.

74 Çelgin 1990, 460 – 544, res. 82, 242.

75 Küçükkefe 2011, 142, res. 108 – 109. Söz konusu alanda iki adet yan yana yuvarlak kaya *ostotheki* bulunmaktadır. Yapılan çalışmada bu örnekler sunu çukuru olarak belirtilmiştir.

76 Çelgin 1990, 470.

77 Mertelli 2015, 80 – 81, Kat. No: 18.

Trebenna’da bulunan bir yuvarlak kaya *ostothek* kapağı üzerinde yer alan beş satırlık yazıda “*Trokondas’ın bu mezarı kendisi ve karısı artemeilos için yaptırdığı*”⁷⁸ yazmaktadır. Yazıt, *ostothek*lerin yanı sıra kaya *ostothek*lerine birden fazla gömünün yapıldığını kanıtlaması açısından oldukça önemlidir.

3- Kaya Oygu Mezarlar

Myrina Nekropolü’nde yer alan ‘Kaya Oygu Mezarlar’ genel olarak birden fazla gömü alanına sahip olup uzun yıllar kullanım gören aile mezarlarıdır. Bu mezarlar, Myrina Nekropolü’nde önemli bir yere sahiptir. 1880-1882 yılları arasında yapılan kazı çalışmaları sırasında Nekropol alanında ve farklı yerlerde bu mezar türüne ait üç adet örnek tespit edilmiş ve bunlardan ikisinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir⁷⁹.

Aındız Tepesi’de, kuzeydoğu yöndeki Nekropol yakınlarında yöre halkı tarafından İntaşı olarak adlandırılan mevkide, dar bir girişe sahip tavanı tonoz şeklinde işlenmiş bir mezar tespit edilmiştir. Bu mezar uzun süredir civardaki çobanları için barınak olarak kullanılmış ve bu nedenle herhangi bir kazı çalışması yapılmamıştır⁸⁰. Aynı mezar son zamanlarda yapılan araştırmalarında tespit edilmiştir⁸¹. Mezar, 2015 yılından itibaren Doç. Dr. Murat Çekilmez başkanlığında yürütülen yüzey araştırmalarında MYR15NAOM01 şeklinde numaralandırılarak kayıt altına alınmıştır (Fig. 9).

Kuzey-güney doğrultulu uzanan mezara giriş güney kısımdaki ana kayaya oyulmuş dört adet basamaktan oluşan 2.05 m.x1.05 m. ölçülerinde 1.95 m. yüksekliğindeki *dromos* ile sağlanır. 5.10 m.x2.55 m. ölçüsünde, 1.91 m.–1.83 m. arasında değişen dörtgen mezar odasının tavanı tonoz şeklindedir. Mezar odasının uzun kenarları olan doğu ve batı duvarlarında üçer, kısa kenarları olan kuzey güney duvarlarında ikiye ve bir adet kapı girişinde zemine açılmış toplamda 11 adet ölü yatağı⁸² tespit edilmiştir (Fig. 10)⁸³. Ölü yataklarının

78 Çevik 1997, 129 – 130.

79 Pottier – Reinach- Veyries 1887, 66 – 68.

80 Pottier – Reinach- Veyries 1887, 66.

81 Öztürk vd. 2014, 377, res. 11 – 12.

82 Mezar zemininde bulunan dolgu toprak nedeniyle zeminde yer alan gömü alanı birden daha fazla, 1 ile 6 arasında olabilir.

83 Öztürk 2012, 377, res. 11; Çekilmez vd. 2016, 221, res. 8; Çekilmez 2017, 166 – 167, res. 6.

formu içlerinde bulunan toprak dolgusu nedeniyle tespit edilememektedir. Fakat Andız Tepe'nin güney eteklerinde 2012 yılı yüzey araştırmalarında birbir benzer örnek tespit edilmiştir⁸⁴. Söz konusu mezarın ölü yatakları bu mezarla aynı olmalıdır. Belirtilen örnekte ölen kişi, duvarlara açılan kemerli oyukların içerisinde oda zemin seviyesinin altına tekne şeklinde açılan ölü yataklarına yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Fig. 9 MYR15NAOM01 numaralı kaya oygu mezar.

Yapılan araştırmalarda mezar içerisinden herhangi bir buluntu elde edilmemiştir. Fakat mezarın dışarısında bulunan atık toprak üzerinde 5 adet bronz sikke ele geçirilmiştir. Sikkeler üzerinde yapılan incelemelerde dördü Klasik Dönem'e, bir tanesiyse Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Söz konusu sikkelerin Myrina'ya komşu; Gambrion, Kyme, Lebedos ve Pitane kentleri başını oldukları tespit edilmiştir⁸⁵.

84 Öztürk 2013, 192, res. 15.

85 Çekilmez 2017, 166 – 167.

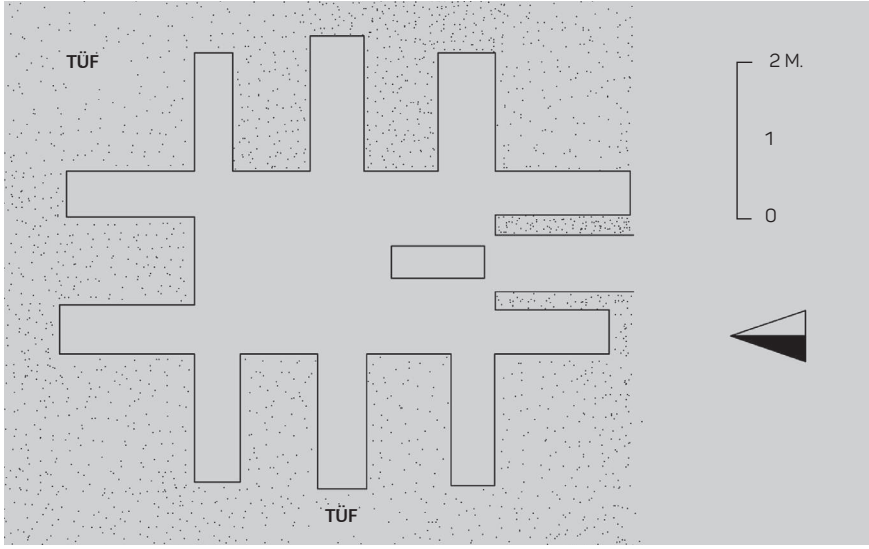

Fig. 10 MYR15NAOM01 numaralı Kaya Oyu Mezar planı, Çekilmez 2017, 166, Fig. 6.

Keşfedilen diğer iki 'Kaya Oyu Mezar' ilk formdan daha farklı yapıya sahiptir. İlki (Fig. 11) büyük Nekropolün dışında, eski adı Kato Tepe olan Kalabasar Tepe'de tespit edilmiştir.

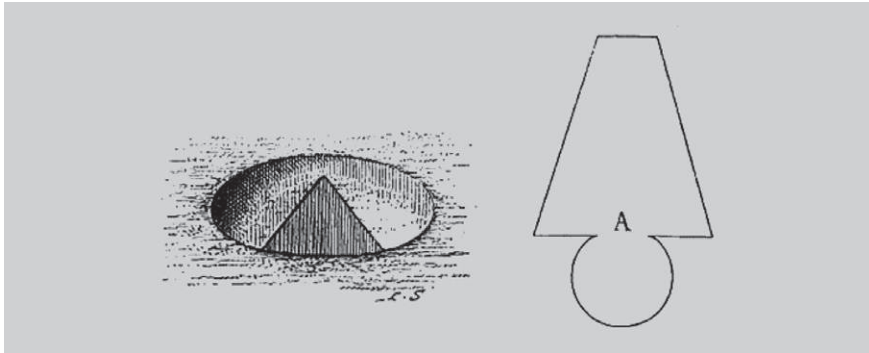

Fig. 11 Mezar odası formu/Oda mezar (Pottier-Reinach-Veyries 1887, 67, Fig. 10).

Giriş, iki yuvarlak levhayla kapatılmış ve dairesel formda oyulmuş bir çukur tarafından gizlenmiştir. Üçgen şeklinde girişe sahip mezar odası 2 m. uzunluğunda, 1.80 m. genişliğindedir. Yukarıya doğru daralan duvarlar tonozlu bir tavan oluşturmaktadır. Yukarı doğru yaklaşan duvarlar çift eğimli bir tonoz oluşturur; tepe üzerinde tüf taşı açıkça görülebilir. Giriş bu şekilde gizlenmiş olmasına rağmen, tonoz çoktan açılmış ve mezar araştırılmıştır. Oda içerisinde alışılmış formdakiler gibi hiçbir niş, kline ya da lahit bulunmamıştır.

Girişin yakınlarında, sadece siyah ve kömürleşmiş kemikler, iki küçük terakotta başları, bazı cam eşyalar, bir düdük, birçok yaygın çanak çömlek ve kırmızı, sarı ve mavi çizgiyle bezeli kalın harç parçaları bulunan büyük bir birikinti bulunmuştur.

Nekropol'ün kuzeyindeki büyük tepede tespit edilmiş diğer mezar (Fig. 12) önceki örnekte olduğu gibi, giriş (A), toprakla dolu bir ilk tuf çukurunun duvarında oluşturulmuş ve dört adet dörtgen plaka ile kapatılmıştır. Mezar, diğerlerinden daha geniştir ve araştırılmamıştır. Arkada beş adet kesme taş plakayla kapalı dörtgen bir mezar bulunmuştur. Girişe yakın alanda yedi kafatası ve bir miktar kemik yerleştirilmiş; mezarda üç iskelet, beş çanak çömlek, iki kulplu bir vazo ve küçük bir pişmiş toprak tabak bulunmuştur⁸⁶.

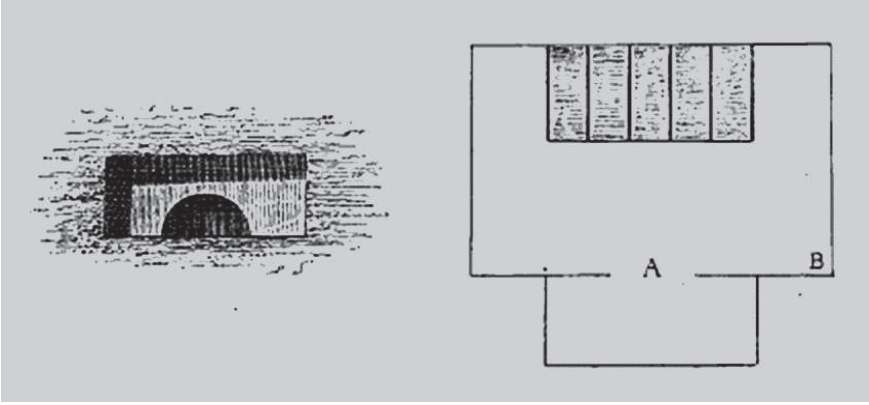

Fig. 12 Oda mezar örneği (Pottier-Reinach-Veyries 1887, 68, Fig. 11)

2016 yılı araştırmalarında Andız Tepe'nin güney eteklerinde tespit edilen MYR16NAOM01 numaralı oygu mezarsa tuf ana kaya içerisine kuzey-güney yönünde konumlandırılmıştır (Fig. 13).

Mezarın daha önceki yıllarda kaçak kazılarıyla açıldığı ve tahribata uğradığı anlaşılmaktadır. Giriş kısmı 1.41 m.x0.97 m. ölçülere, ölçülebilen yüksekliği 0.63 m olup görülebildiği kadarıyla iki adet basamakla mezar odasına bağlanır. Mezar odası 2.88 m.x3.07 m. ölçülerinde, ölçülebildiği kadarıyla 0.84 m. yüksekliğe sahiptir. Tavan bölümü tonoz biçiminde şekillendirilmiştir (Fig. 14). Oda içerisindeki toprak dolgu nedeniyle gömü alanının formu tespit

⁸⁶ Pottier-Reinach-Veyries 1887, 68.

edilememiştir. Fakat dolgu toprak içerisinde tespit edilen bir iki parça işlenmiş mermer plaka parçası bir kapama bloğu ya da bezemesiz bir lahite ait olduğunu düşündürmektedir⁸⁷.

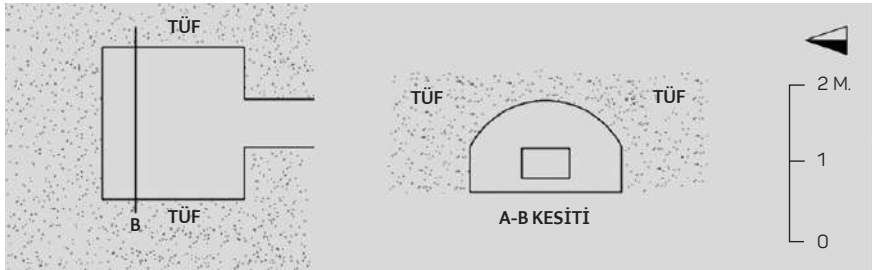

Fig. 13 MYR16NAOM01 numaralı oygu mezar plan ve kesit, Çekilmez 2017, 167, fig. 7.

Fig. 14 MYR16NAOM01 numaralı oygu mezar.

2012 yılında Prof. Dr. Nurettin Öztürk başkanlığında yapılan araştırmalar sırasında, Andız Tepe'nin güneydoğu eteklerinde tıpkı MYR15NAOM01 numaralı mezarla aynı forma sahip bir kaya oygu oda mezar tespit edilmiştir⁸⁸(Fig. 15).

87 Çekilmez 2017, 167 – 168, fig. 7.

88 Öztürk 2013, 192, res. 15.

Fig. 15 Andız Tepe güney eteklerinde yer alan Kaya Oygu Mezar, Öztürk 2013, res. 15

Kaçak kazılar sonucunda tavan kısmı tamamen çökmüş olan mezar büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla tavan kısmının tonoz şeklinde işlenmiş 3.96 m.x3.10 m ölçülerindeki mezar odasının doğu–batı yönlerinde üçer adet, kuzey–güney yönlerindeyse ikişer adet ölü yatakları bulunmaktadır. Odanın her bir duvarına dik bir şekilde açılmış kemerli gömü alanlarında zemin seviyesinin altına ölü yatakları açılmıştır. İç kısımdaki toprak dolgusu ve tavanın çökmesi gibi nedenlerle mezar odasının girişi, ölçüleri, yüksekliği ve gömü alanı sayısı tam olarak anlaşılamamıştır. Andız Tepe’de yer alan ‘Kaya Oygu Mezarların’ girişleri genel olarak deniz yönüne, güneye baktıkları tespit edilmiştir⁸⁹. Bu özellik de Myrina Antik Kenti ölü gömme gelenekleri açısından önemli bir tespittir.

89 Çekilmez 2017, 167.

4- Anıt Mezarlar

Myrina Antik Kenti'nde şimdiye kadar yapılan araştırmalarda Andız Tepe'nin güneyinde zirveye yakın bir noktada bir adet anıt mezar⁹⁰ tespit edilmiştir⁹¹. Mezar yaklaşık 5 m.x5 m. ölçülere sahip bir alanın kepçeyle kazılmasıyla açığa çıkmıştır (Fig. 16). Etrafa saçılan mimari bloklardan ve açığa çıkan duvar kalıntılarından anlaşıldığı kadarıyla çok kaliteli işçilik söz konusudur. Düzgün tıraşlanmış kesme taş bloklardan harçsız bir örgüsüne sahip mimari blokların yerel ana kaya olan tüften yapıldıkları ve birbirlerine demir kenetlerle bağlandığı görülmektedir⁹².

Fig. 16 Andız Tepe'de yer alan Anıt Mezar, Öztürk - Güloğlu 2017, res.13.

90 Söz konusu mezar kaçak kazılar sonucu açığa çıkarılmıştır. Yaptığımız çalışmalarda kaçak kazı çukurunun üzeri yeniden toprakla kapatılmış olduğu için mezar hakkında yeterli bilgi elde edilememiştir. Tespit edildiği zaman çekilmiş fotoğraflardan, çevreye saçılmış mimari bloklardan ve daha önceki yayınlarda Anıt Mezar olarak nitelendirildiğinden bu çalışmada da Anıt Mezar olarak belirtilmiştir. Fakat yapı hakkındaki yeterli kadar araştırma yapılamaması nedeniyle bu mezarın Oda Mezar olma ihtimalinin de olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

91 Öztürk vd. 2014, 378, res. 13; Öztürk-Güloğlu 2017, 155.

92 Aynı mezar 2015 yılı yüzey araştırmaları sırasında da tespit edilmiş, fakat açılan çukurun tekrardan kapatılması sonucu mimari bloklar dışında herhangi bir veri gözlenememiştir.

5- Tümüls Mezarlar

Myrina'da kentin doğusunda Kayaalan Ovası üzerinde, İzmir–Çanakkale karayolunun kenarında bir adet mezar tespit edilmiştir⁹³. 2016 yılı araştırmalarında MYR16NAOM02 envanter numarası verilen mezar, kesme taş bloklardan harçsız bir duvar örgüsü ve tonozlu bir tavana sahiptir. Tonoz blokları birbirine kenetlerle tutturulmuştur. Daha önceki yıllarda kaçak kazılara maruz kalan mezarın üzerindeki toprak kaldırılmış ve tonoz kısmındaki bazı bloklar sökülümüştür (Fig. 17). 3.70 m.x3.13 m. ölçülerinde ve dolgu seviyesinden 2.71 m. yüksekliğe sahiptir⁹⁴. Güneyde yer alan mezar odasının girişi tahribat ve dolgu toprak nedeniyle belirlenememiştir. Mezar etrafında bulunan yığıntıdan anlaşıldığı kadarıyla 10–12 m. yüksekliğinde bir Tümüls olmalıdır. Tümüls olduğu konusundaki düşüncemiz, mezarın ova yüzeyinde korunduğu kadarıyla 6 m.-7 m. yüksekliğinde yapay bir tepelik oluşturmamasından ve tonozlu yapının söz konusu tepeliğin kuzeyinde olup güney kısımlara doğru uzanan farklı bir veya birkaç bölüme ait kalıntı izlerinin yer almasından kaynaklanmaktadır.

Fig. 17 MYR16NAOM02 Araştırma envanter numaralı Oda Mezar, Çekilmez 2017, res. 9.

93 Öztürk 2017, 144 – 145, res. 9.

94 Çekilmez 2017, 168 – 169, Fig. 8.

Plan ve Tonoğlu mezar odası açısından benzer bir örnek, Aiolis Bölgesi'nde Elaia'nın 3 km. güneyinde Gryneion ile Eleia arasında kalan alanda tespit edilmiş Seç Tepe Tümülüsüdür. Seç Tepe Tümülüsü *dromos*, ön oda ve asıl mezar odasına sahip olup Hellenistik Dönem'e M.Ö. 3.-2. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁹⁵. Myrina'da yer alan Tümülüs Hellenistik Dönem'e, ⁹⁶ tarihlenmekte olup işçilik açısından Seç Tepe Tümülüsü'ne göre biraz daha geç olmalıdır.

6- Sanduka Mezar

Nekropol alanında tüf içinde oyulmayan mezarlar oldukça azdır. Kesme taştan yapılan bu türe ait mezarlar boyut ve form açısından sıradan türe benzerler. Duvarlar harç kullanılmadan tüf veya kireç taşıdan yapılmıştır (Fig. 18). Bu durum tüf kayacının bulunmadığı ya da derinlerde olduğu alanlarda bu tür basit mezar formları kullanılmış olduğunu göstermektedir. Bu mezar formuna ait örnekler genel anlamda Nekropol kazılarının ardından geçen süre içerisinde toprak altında kalmış olmalıdır. Son yıllarda yapılan yüzey araştırmaları sırasında 'Sanduka Mezarlara' ait birkaç örnek kaçak kazı çukurlarında tespit edilmiştir⁹⁷.

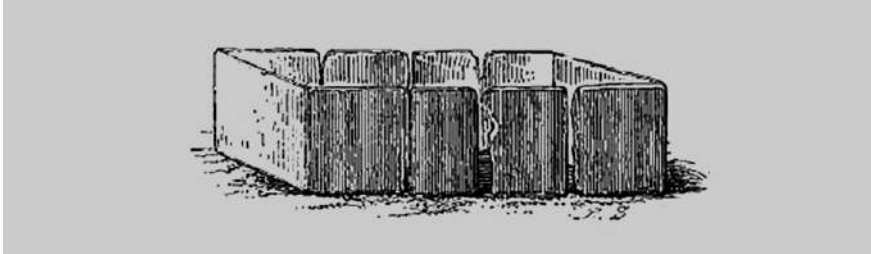

Fig. 18 Kesme taştan yapılmış form/Sanduka Mezar (Pottier-Reinach-Veyries 1887, Fig. 12).

7- Lahitler

Myrina Nekropolü'nde tespit edilmiş lahitler taş ve pişmiş toprak olarak ikiye ayrılır. Nekropol alanı içerisinde her iki grup ile de karşılaşılmamıştır. Taş lahit örneklerini Çaltılıdere Mahallesi ve Karşıyaka Mahallesi 'Ebru Sitesi'nin bahçesinde görmek mümkündür. Fakat pişmiş toprak örnekler sanduka

95 Pirson 2012, 225 – 227, Abb. 59 – 61.

96 Öztürk 2017, 144, Fig. 9.

97 2016 Yılı Myrina – Gryneion Yüzey Araştırmaları Raporları (17 Ağustos).

mezarlarda olduğu gibi muhtemelen kazı sonrasında geçen zaman içerisinde ya toprak dolgusu altında kalmış ya da tahribata uğramış olmaları nedeniyle şuana kadar yapılan araştırmalarda tespit edilememiştir.

a) Taş Lahitler

Bu form, Pottier ve Reinach’a göre ayrı ayrı plakalardan oluşturulanlar ve tek bir kireç taşı bloğuna oyularak oluşturulanlar olmak üzere iki tipe ayrılmaktadır. Bunlar kimi zaman toprağa, kimi zaman da birinci tipte olduğu gibi tuf ana kaya içerisine yerleştirilmişlerdir. Bu lahitler, genellikle 2 m. uzunluğa ve hafifçe iki yana eğilen ve tek bir kireç taşı levhadan oluşan bir kapağa sahiptirler (Fig. 19). Hiçbirinde kabartma ya da yazıt bulunmamaktadır⁹⁸. 2015 yılı ve sonrasında yapılan yüzey araştırmaları sırasında Çaltılıdere’ye bağlı Karşıyaka Mahallesi’nde yer alan Ebru Sitesi içerisinde bahçesinde, Myrina’dan getirildiği bildirilen tuf taşından yapılmış 2 adet lahit bulunmaktadır. Birinci örnek tamamen bezemesiz ve kabaca işlenmiş olup MYR15NATL17 araştırma etüt numarası verilmiştir⁹⁹.

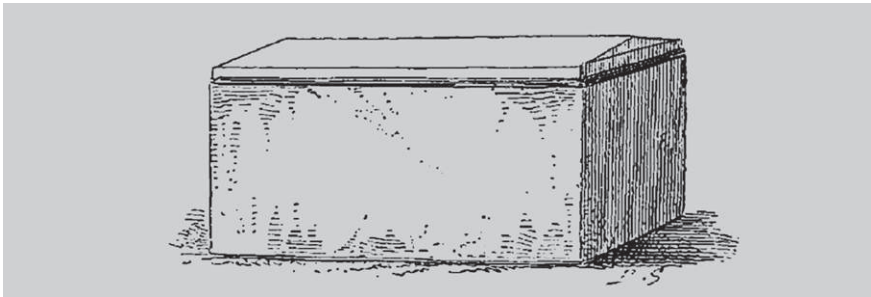

Fig. 19 Taş lahit formu (Pottier-Reinach-Veyries 1887, Fig. 13)

İkinci örneğe normal örneklerden daha küçük boyutlu olup, lahit tamamen bezemesiz ve kabaca işlenmiş¹⁰⁰ ve MYR15NATL27 araştırma etüt numarası verilmiştir (Fig. 20). Bir diğer lahit örneği ise Çaltılıdere Mahallesi, Okul Sokak, No. 2a’daki bir kahvehanenin bahçesinde yer alır. Perlit’ten yapılmış olan lahit diğer örneklerden daha küçük boyutlarda olup MYR15NATL72 araştırma etüt numarası verilmiştir (Fig. 20)¹⁰¹.

98 Pottier – Reinach- Veyries 1887, 69 – 70.

99 1.50 m.x0.90 m. ölçülere, Yükseklik: 0.64 m., Kalınlık: 0.11 m.

100 1.21 m.x0.58 m. ölçülerinde, Yükseklik: 0.32 m., Kalınlık: 0.10 m.

101 1.13 m.x0.54 m. ölçülerinde, Yükseklik: 0.45 m., Kalınlık: 0.08 m.

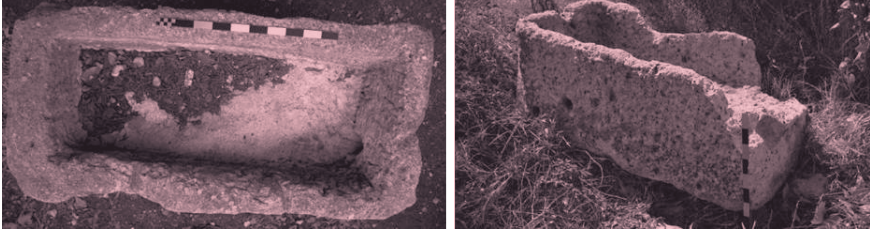

Fig. 20 Taş lahitler.

b) Pişmiş Toprak Lahitler

Myrina nekropolünde taş lahitlerde olduğu gibi pişmiş toprak lahitlerin¹⁰² de hem toprak hem de tüf ana kaya içerisine yerleştirildikleri tespit edilmiştir¹⁰³ (Fig. 21). Pottier–Reinach’ın 6 numaralı form olarak değerlendirdiği pişmiş toprak lahitlere son zamanlarda yapılan yüzey araştırmalarında rastlanmamıştır¹⁰⁴. Pişmiş toprak lahitlerin tespit edilememe sebebi Nekropol kazıları sonrası aradan geçen zaman içerisinde kazı alanının ve mezarların toprak altında kalmış olmasıdır.

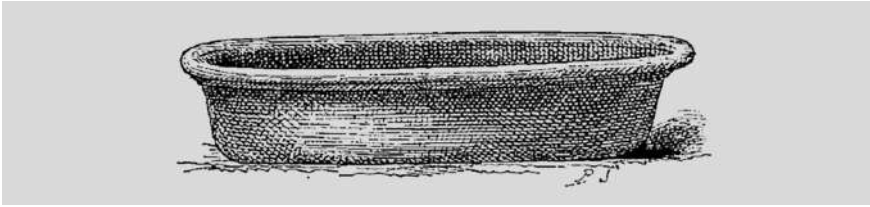

Fig. 21 Pişmiş toprak lahit formu (Pottier-Reinach-Veyries 1887, Fig. 14).

¹⁰² Pottier – Reinach pişmiş toprak lahitleri ve çatı kiremitlerini aynı form içerisinde değerlendirmişlerdir. Fakat farklı ölü gömme gelenekleri olduklarından bu formlar ayrı başlıklar altında değerlendirmeye alınmıştır.

¹⁰³ Pottier – Reinach- Veyries 1887, 70.

¹⁰⁴ Çekilmez 2017, 170.

8- Kiremit Mezarlar

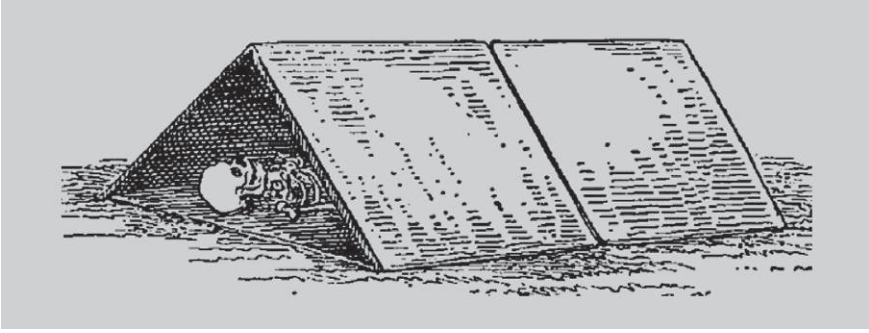

Fig. 22 Taş lahit formu (Pottier-Reinach-Veyries 1887, Fig. 13)

Myrina Nekropolü'nün bir diğer mezar çeşidini oluşturan kiremit mezarlar, ince düz çatı kiremitlerinin semer dam şeklinde iki yana eğimli olacak şekilde birbirlerine tutturularak ölünün üzerinin kapatılmasıyla oluşturulmuştur (Fig. 22)¹⁰⁵. Genel anlamda basit ve alt tabakaya hitap eden bir mezar formu olarak bilinmektedir.

Mezar Buluntuları

Myrina Nekropolü'nden ele geçen mezar buluntuları genel olarak figürinler, metaller, seramikler ve cam eserlerden oluşmaktadır.

Figürinler

Pişmiş toprak figürinler, Myrina Nekropolü'nde ele geçirilen buluntuların en dikkate değer olanıdır. Açılan mezarlarda binin üzerinde terrakotta figürin ele geçmiştir. Bunların içinde; Aphrodite, Hermes, Apollon, Eros, Dionysos, Hera, Athena, Artemis, Herakles gibi Tanrı ve Tanrıça figürinleriyle Nikeler, kadın, erkek, çocuk, grotesk, mask, dans eden kadınlar, ve hayvan figürinleri bulunmaktadır (Fig. 23). Figürinler, yerel üretimdir. Stil açısından Pergamon ekolünden, bazı erken kalıplar Tanagra etkileri gösterir. Genel anlamda M.Ö. 2. yüzyıldan M.S. 2. yüzyıla kadar figürin üretimi görülür. Bazı örneklerse, M.Ö. 5. yüzyıla kadar uzanmaktadır¹⁰⁶. Bu az da olsa erken dönemlerde Myrina'da figürin üretiminin var olduğunu, Myrinalılar'ın figürin üretimine yabancı olmadıklarını göstermesi açısından önemlidir.

¹⁰⁵ Pottier – Reinach- Veyries 1887, 70, Fig. 15.

¹⁰⁶ Pottier – Reinach- Veyries 1887, s.154 – 196.

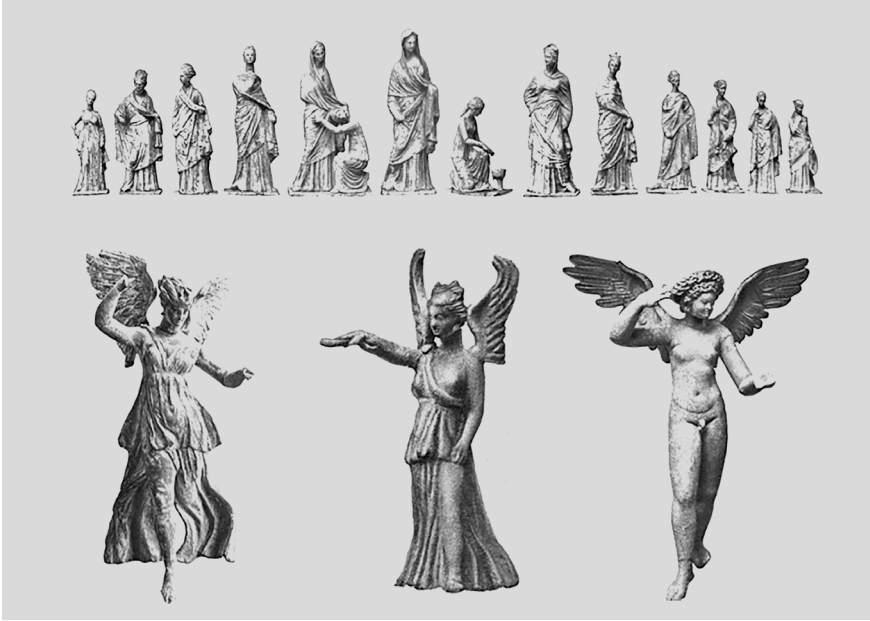

Fig. 23 Figürin örnekleri, Pottier – Reinach-Veyries 1887, lev. XIII, XX, XXI, XXXVII – XXXVIII.

Metal Objeler

Myrina Nekropolü'nde mezar buluntuları arasında değerli metaller çok nadirdir. Kazılar sırasında ele geçen sikkeler arasında birçok gümüş tetradramhmi varken kesinlikle altın sikke olmadığı belirtilmiştir¹⁰⁷. Genel olarak mezardan gelen ince plakalar halinde birkaç altın diadem ve birkaç altın küpeyle sınırlıdır. Metal buluntular içinden en büyük grubu sikkeler oluşturur. Dikkat

Fig. 24 Altın yüzükteki bezeme.
(Pottier – Reinach - Veyries 1887, Fig. 19.)

çeken bir örnek zümrüt taklidi camdan bir Griphon bezemeli çok hafif bir altın yüzük taşıdır (Fig. 24).

Metal buluntuların diğer grubunu strigilisler oluşturur. Sayıları oldukça az olan strigilisler çoğunlukla kırık olarak ele geçmiştir. İyi korunmuş ender örneklerin birinde, Ion sütunu üzerinde ayakta duran Hermes figürü dikkat çekmektedir (Fig. 25).

107 Pottier – Reinach-Veyries 1887, s. 199.

Fig. 25 Strigilis örneği. (Pottier – Reinach- Veyries 1887, fig. 20.)

Aynalarsa, Myrina Nekropolisi'nde 100 üzerinde mezarda tespit edilmiştir. Bunlar bezemesiz düz yüzeyli ve kenarında bordür bulunmayanlar, kenarı bordürlü ve üzerinde konsantrik dairelerden oluşan bezeme bulunanlar ve kenarı bordürsüz konsantrik daire bezemeli olanlar şeklinde üç gruba ayrılmıştır.

Metal objeler içerisinde en ilgi çeken buluntu grubunu uzunlukları 7 cm. ile 12 cm., yükseklikleri 2 cm. ile 5 cm. arasında değişen ve kalınlıkları 1 mm.'yi geçmeyen bronz plakalar oluşturur (Fig. 26).

Fig. 26 Pinakion. (Pottier – Reinach- Veyries 1887, Fig. 21.)

Plakaların kesik olan dip kısmında içinden ip geçirilen bir delik ve üzerinde isim dışında nokta şeklinde kabartmalar bulunmaktadır. Pottier ve Reinach plakalar üzerindeki yazıları ölen kişinin ismi olarak değerlendirmektedir¹⁰⁸. Aslında bu metal objeler Antik Dönem'de mahkemelerde adaletli bir yargılama yapılması için klorateria denilen alet içerisine sokularak magisterat seçiminde kullanılan pinakion denilen küçük bronz levhalardır¹⁰⁹.

Dikkat çeken başka bir buluntuya 7 cm. çapına sahip, ortasında oturan kadın kucağına oturttuğu çocuğu emziriyor ve kadının sol bacağına yükselen tanıdık bir köpek bulunmaktadır¹¹⁰ (Fig. 27).

108 Pottier – Reinach- Veyries 1887, s. 204 -205.

109 Galanakis – Skaltsa 2012, 619 – 653, Fig. 3; Fedoseev – Beilin 2017, 960 - 966, Fig. 1, 5.

110 Pottier – Reinach- Veyries 1887, s. 210, Fig 22.

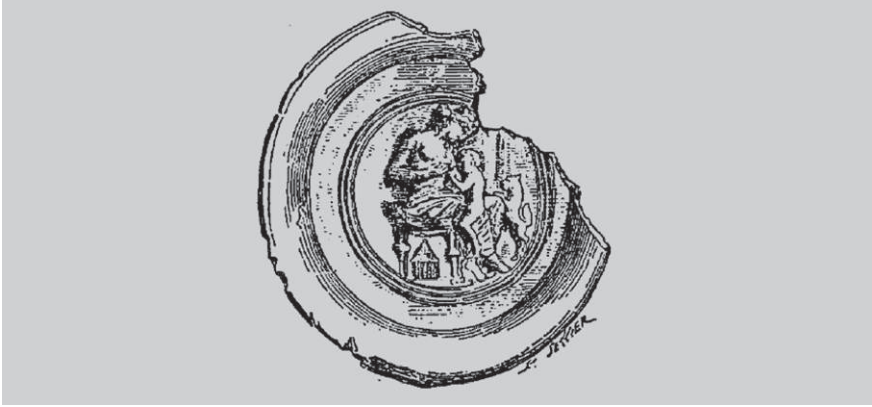

Fig. 27 Kabartmalı Kurşun Obje, Pottier – Reinach- Veyries 1887, Fig. 22.

Cam Objeler

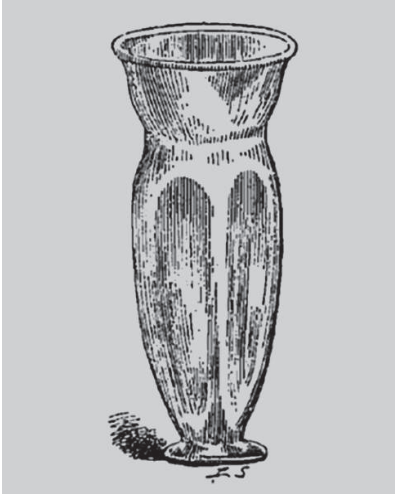

Fig. 28 Strigilis örneği.
(Pottier – Reinach- Veyries 1887, Fig. 20.)

renklendirilme ısısı açısından olağanüstü kaliteye sahip bir şişenin altındaki dört yuvarlak çukurun ve göbeği son derece ince ve açık renkli macunun olan kadeh formundaki bir cam vazodan Myrina'nın cam sanayisindeki ustalığı göstermesi açısından önemlidir (Fig. 28). Daha kalın bir macundan başka bir kap hayranlık veren bir renk oyunu sayesinde etkisi artırılan kabin karnındaki hafif çıkıntılı konsantrik dairelerle süslüdür¹¹¹.

Araştırmacılar kazılar sırasında bulunan camların birçoğunun tespit edildikleri sırada kırıldığını, incelenen örneklerden Myrina'da cam kadının çok ilerlemiş olduğunu vurgulamaktadır. Emaye ve camsı toprak nesneler özellikle dikkat çekici olup, ince formların çoğu sıradan şişelerdir. Genellikle soluk yeşil, mavi veya beyaz renkte oldukları ve birçoğunun görünümündeki aşırı çekici renk oynaması zamanın etkisinden dolayı pul pul dökülmeye yatkın olduklarını belirtmişlerdir. Eserler arasında küçük gözyaşı şişeleri, kadehler vazolar vs. yer formun zarafetiyle

111 Pottier – Reinach- Veyries 1887, s. 211-214, Fig 23.

Seramikler

Mezar buluntularından pişmiş toprak büyük boyutlu amphoralar, mezarın üzerine bırakılan ve libasyon için kullanıldığı öne sürülen buluntulardır. Diğer pişmiş toprak buluntular, mezar içine bırakılan eserler olarak değerlendirilmişlerdir. Bunlar arasında krater, kantharos, unguentarium, pyxis, phiale, tabak, lekythos, oinokhoe, alabastron, gövdesi badem ve deniz kabuğu şeklinde amphoriskoslar, kandil ve boyları 0.03 m. ile 0.05 m. arasında değişen içi dolu küçük kaplar yer alır. İçi dolu küçük kapların işlevsiz olduğu, bunların mezar için üretilmiş sembolik eserler olması gerektiği belirtilmiştir¹¹².

Myrina seramiklerinin geneli yerli bir üretimin ürünü olup seramiklerin kili, genellikle kahverengi veya siyah kaplı, parlak kırmızıdır. Çok çeşitli olan formlar oldukça zariftir, Fig. 29,a-b-c numaralı formlar Myrina'daki en yaygın üretilen kaplardır; Fig. 29'de ikinci sıradaki iç gövdeli unguentarium Antik Dünya'nın neredeyse tüm Nekropollerinde yaygındır. Bazı seramikler çok büyük boyutlardadır ve bunların çoğu mezarları örten kapama bloklarının üzerinde kırık halde tespit edilmiştir.

270

Yerel üretim olan üç örneğe ek olarak, en sık görülenler krater, küçük kantharos, pyxis, alabastron ve çeşitleri, aryballos, oinochoe, phiale ve çeşitli yemek kaplarıdır. Kulplu çok sayıda çanak çömlek formu fincan çok parlak siyah firnise sahiptir; bazı örneklerde gövdesi siyah olduğunda, boyun bazen kırmızıya boyanır. Myrina'da kandiller çok nadirdir. Nekropol buluntuları arasında kırmızı veya siyah renkli birçok çiçek rölyefiyle bezenmiştir. Genel olarak ölü hediyesi olarak çok kullanılmamış olup bulunan örneklerin çoğu kullanım görmüş burun kısımlarında is olduğu belirtilmiştir. Farklı bölge ve kentlerden gelen amphora örnekleri, Myrina, Knidos, Thasos ve Rodos arasında onayladıkları ticari ilişkileri ortaya koyması açısından da önemlidir¹¹³.

Diğer seramik örnekleriye zengin bitkisel bezemeli gruptur. Bu seramikler neredeyse tüm Yunan dünyasında yaygın olarak kullanım görmüştür. İlk olarak kulplarında düğme kabartmalı, siyah zemin üzerine beyaz boyayla bezeli Fig. 29-d-f formları göze çarpmaktadır. Beyaz yapraklı bu siyah zeminli

112 Pottier – Reinach- Veyries 1887, s. 221-276, Fig 23.

113 Pottier – Reinach- Veyries 1887, s. 221-227.

vazolar, Yunan seramiğinin son döneminde, Roma dönemlerinde kabartma çömleklerle karıştırıldığı bilinmektedir. Süs alanı bazen rölyeftir, daha sıklıkla sarı, kırmızı turuncu, kırmızı ve siyah renkte boyanır. Aynı zamanda oldukça yaygın olan bir başka vazo türü de Fig. 29-g - ı formlarıdır: Boyunlar siyah-tır, göbek açık kırmızıdır, siyah çizgilerden oluşan bir ızgarada beyaz noktalar ağı düzenlenmiştir. A. Veyries kazı notlarında üzerinde yazı bulunan kapaklı yüksek bir pyxis'in (Fig. 29-j) karnı üzerinde, pembe ve mavi yatay bantlar oluşturan renklendirilmemiş bir aplike renk boyasının izlerini görülür; aynı renkler ayağın üstünde, kulplarda ve kapakta bulunur. Siyah zemin üzerine beyaz boyayla oluşturulmuş ızgara ve palmet motifleri olan pışmış toprak bir alabaster söz konusu zengin süslemeli seramik örneklerinin belli başlı örneklerini oluşturmaktadır¹¹⁴.

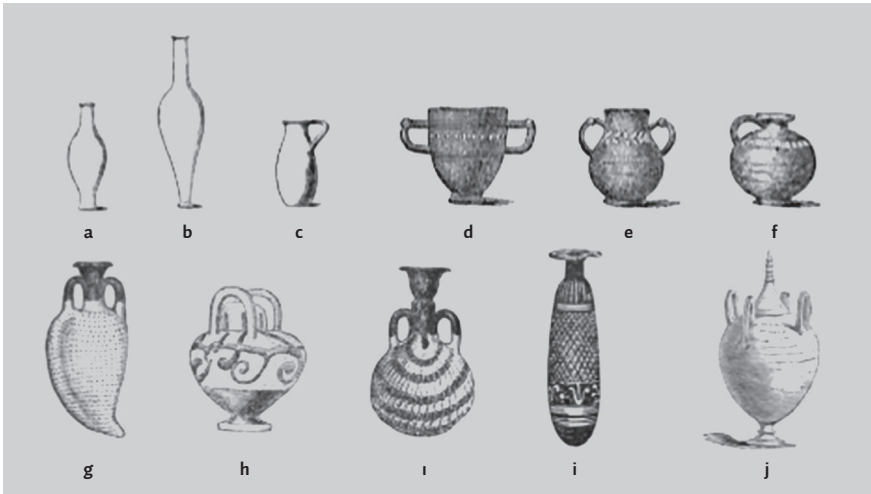

Fig. 29 Seramik örnekler, Pottier-Reinach-Veyries 1887, 221-230, Fig. 25-34.

114 Pottier – Reinach- Veyries 1887, s. 227-231.

Sonuç ve Değerlendirme

Önemli sanayi kuruluşlarıyla adını duyurmuş Aliağa, topraklarındaki insanoğluna ait kültür varlığı kalıntılarını Neolitik Dönem'den günümüze kadar kesintisiz olarak sunmaktadır. Yaptığımız bu çalışmada söz konusu kalıntılardan ve bu zamana kadar yapılmış araştırmalardan elde edilen verilerle bölgenin önemli yerleşkelerinden biri olan Myrina Antik Kenti'nin ölü gömme adetleri hakkında bilgi sunulmuştur. Bu kapsamda çalışmada Myrina Antik Kenti'nin mezar tipleri ve mezarlara bırakılan belli başlı adak eşyaları ele alınmıştır.

Myrina Nekropolü'nde mezarların yayılım alanına bakıldığında genel olarak Andız Tepe'nin güney etekleriyle Akropol Tepesi'nin kuzey etekleri arasındadır. Çünkü bu alanlar *Rhomosorion*, Kaya *Ostothekleri* ve 'Kaya Oygu Mezarların' yapımına elverişli yumuşak bir kayaç olan tüf ana kayadan oluşmaktadır. Bunun dışında Nekropol alanının bazı örneklerden yola çıkarak kuzeyle doğu yönlerine uzandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Pottier ve Reinach'tan edinilen bilgiye göre nadir de olsa bazı kaya oygu mezarların kent içerisinde (Kato Tepe - Kalabasar Tepe) kaldığı anlaşılmaktadır¹¹⁵. Ölü gömme geleneği olarak inhumasyon ve kremasyon gömü tipleri de görülmektedir. Güncel olarak mezar tipolojisi sekiz ana başlık altında toplanmıştır. Bazı mezar buluntularından gömülen kişilerin cinsiyeti ve mesleğiyle ilgili bilgiler edinilebilmektedir. Bunun dışında özellikle Hellenistik Dönem'de figürin, seramik ve metal üretimlerinin yerel olarak üretildikleri bazı verilerden farklı kent ve bölgelerden ticaretle geldiği de tespit edilmiştir. Tüm veriler ele alınarak Nekropol alanı genel anlamda M.Ö. 2. yüzyıl ve sonrasına tarihlendirilmiştir. Fakat az sayıda buluntu Nekropol Alanı'nı Arkaik Dönem'e kadar uzandığını göstermektedir.

115 Pottier – Reinach 1887, 66 – 67, pl. 1. Şu ana kadar yapılan araştırmalarda Kalabasar/Öteki Tepe'nin batısında ve Apar/Beriki Tepe'nin kuzey ve doğu yamaçlarında yer yer Hellenistik Dönem'e ait sur kalıntıları tespit edilmiştir. Aynı hat üzerinde Bizans Dönemi onarımlar yapıldığı da anlaşılmıştır. Yani bilinen en erken sur sistemi, Hellenistik Dönem'e aittir. Kalabasar Tepe üzerinde 'Kaya Oygu Mezarların' var olması, Hellenistik Dönem öncesi bu tepenin kent dışında kalmış, Hellenistik Dönem'le birlikte kent Kalabasar Tepe'ye genişlemiş ve bir surla çevrilmiş olma ihtimalini gösterir. Bu düşünce şu an için bir teoriden öteye gitmemekle birlikte, ilerleyen dönemlerde yapılacak kazı çalışmalarıyla kesinlik kazanacaktır.

Kaynakça

Altunay 2008

Altunay, B. "Seleukeia Pieria Doğu Nekropolü", Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, Hatay.

Arslan-Tüner Önen 2013

Arslan, M.-Tüner Önen, N., "2012 Yılı Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu Yüzey Araştırması", *AST-31, Cilt 1*, 2013, 78-89.

Aşkın 2015

Aşkın, E. "Karaman İli ve Mersin İli Mut İlçesi Antik Dönem Yerleşimleri ve Yerleşim Düzenlemesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2014 Yılı Çalışmaları", *AST-33, Cilt 2*, 2015, 101-114.

Aşkın-Kurt-Alkan-Körsulu-Ergüer 2016

Aşkın, E., Kurt, M. Alkan, M., Körsulu, H., Ergüer, H. E., "Karaman İli ve Mersin İli Mut İlçesi Antik Dönem Yerleşimleri ve Yerleşim Düzenlemesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2015 Yılı Çalışmaları", *AST-34, Cilt 2*, 2016, 175-188.

Aşkın-Kurt-Alkan-Körsulu-Ergüer-Ergüner 2017

Aşkın, E., Kurt, M. Alkan, M., Körsulu, H., Ergüer, H. E., Ergüner, H., "Karaman İli ve Mersin İli Mut İlçesi Antik Dönem Yerleşimleri ve Yerleşim Düzenlemesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2016 Yılı Çalışmaları", *AST-35, Cilt 1*, 2017, 411-423.

Aydinoğlu-Morel 2016

Aydinoğlu, Ü., Mörel, A. "Dağlık Kilikia'da Kentleşme ve Kırsal Yerleşimler Araştırması 2015", *AST-34, Cilt 1*, 2016, 135-150.

Altunay 2008

Altunay, B. "Seleukeia Pieria Doğu Nekropolü", Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hatay, 2008. DİKKAT ÇIKACAK, YUKARIDA AYNISI VAR

Aydinoğlu-Morel 2017

Aydinoğlu, Ü., Mörel, A. "Dağlık Kilikia'da Kentleşme ve Kırsal Yerleşimler Araştırması 2016", *AST-35, Cilt 2*, 2017, 555-565.

Baldıran-Büyüközer-Gider 2012

Baldıran, A., Büyüközer, A., Gider, Z., "Taşkent-Seydişehir 2011 Yılı Yüzey Araştırması", *AST-30, Cilt 2*, 2012, 85-96.

Baran 2017

Baran, A. "Thera Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması 2016 Yılı Çalışmaları", *AST-35, Cilt 1*, 2017, 1-13.

Becks-Polat Becks-Metin 2015

Becks, R., Polat Becks, B. A., Metin, H., "Şeref Höyük/Komama ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014", *AST-33, Cilt 1*, 2015, 267-286.

Bilgi-Atasoy-Dönmez-Ulugergerli 2003

Bilgi, Ö., Atasoy, S., Dönmez, Ş. Ulugergerli, E. U., "Samsun İli 2002 Dönemi Yüzey Araştırması", *AST-21, Cilt1*, 2003, 87-96.

Çelgin 1990

Çelgin, A. V., "Termessos Kenti Nekropol'leri", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Edebiyat Fakültesi), Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1990, İstanbul.

Çevik 1997

Çevik, N. "Yuvarlak Kaya Ostothelekleri" Trebenna'da Belirlenen Yeni Bir Mezar Tipi ve Onun Işığında Benzeri Çukurların Yeniden İrdelenmesi, *ADALYA-II*, Antalya, 19997, 127- 150.

Çevik-Kızgut-Aktaş 1999

Çevik, N., Kızgut, İ., Aktaş, Ş., "1997 Yılı Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", *AST-16, Cilt 2*, Ankara, 1999, 401-421.

Çevik-Varkıvaç-Bulut-Akyürek 2004

Çevik, N., Varkıvaç, B., Bulut, S., Akyürek, E., "Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 2002", *AST-21, Cilt 1*, Ankara, 2004, 265-278.

Çevik-Varkıvaç-Bulut-Kızgut-Akyürek-Pimouguet Pedarros 2005

Çevik, N., Varkıvaç, B., Bulut, S., Kızgut, İ., Akyürek, E., Pimouguet Pedarros, İ., "Bey Dağları Yüzey Araştırmaları 2003: Neapolis-Kelbessosve Çevreleri", *AST-22, Cilt 1*, Ankara, 2005, 101-114.

Diler 1996

Diler, A. "İç Karia Yüzey Araştırması-1995", *AST-14, Cilt 1*, Ankara, 1996, 189-206.

Doğanay-Köker-Yılmaz-Altun 2015

Doğanay, O., Köker, E., Yılmaz, A., Altun, S., "Zengibar Kalesi (Isaura) 2014 Yılı Yüzey Araştırmaları", *AST-33, Cilt 2*, 2015, 207-216.

Doğanay-Altun-Altun 2016

Doğanay, O., Altun, S., Altun, Ö., "Zengibar Kalesi (Konya-Bozkır) 2015 Yılı Yüzey Araştırmaları", *AST-34, Cilt-2*, 2016, 443-458.

Dökü 2013

Dökü, F. E., "Uylupınar Yerleşmesi (Erken Kibyra) ve Çevresi Yüzey Araştırması 2012", *AST-31, Cilt-2*, 2013, 395-406.

Dökü-Baytak 2012

Dökü, F. E., Baytak, İ. "Uylupınar Örneğinde Bir Model Olarak Göl Adası Yerleşimi ve Arazi Kullanımı", (ed.) B. Hürmüz-lü, M. M. Fırat, A. Gerçek, I. *Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 2012, Isparta, 71-89.

Dökü-Baytak 2015

Dökü, F. E., Baytak, İ. "Uylupınar (Erken Kibyra) Yerleşmesi 2013-2014 Yılları Yüzey Araştırmaları 2012", *AST-33, Cilt 1*, 2015, 217-240.

Dökü-Baytak 2016

Dökü, F. E., Baytak, İ., "2015 Yılı Uylupınar (Erken Kibyra) Yerleşimi Yüzey Araştırması 2012", *AST-34, Cilt-2*, 2016, 641-669.

Durukan 2012

Durukan, M. *Kappadokia'da Argaios Dağı Çevresinde Hellenistik-Roma Dönemi Mezarları ve Ölü Kültü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2012, İstanbul.

- Ergeç 1999** Ergeç, R. "Anazarbus Antik Kenti ve Nekropolü, Kilikia Mekanlar ve Yerel Güçler (M.Ö. 2. Binyıl-M.S. 4. yüzyıl), Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri", *Varia Anatolica-XIII*, (eds.) Jean, E., Dinçol, A. M., Durugönül, S., İstanbul, 1999, 389-410.
- Erol 2012** Erol, A. F., "Ordu İli, Fatsa İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2011", *AST-30, Cilt 2*, 2012, 183-196.
- Erol 2014** Erol, A. F., "Fatsa İlçesi Yüzey Araştırması 2014", *AST-32, Cilt 2*, 2014, 161-174.
- Fedoseev-Beilin 2017** Fedoseev, N. F. Beilin, D. V., *A Dicastic Pinakion From Bosphorus, Journal of Ancient History*, Volume-77, Issue 4, 2017, Moscow.
- Galanakis-Skaltsa 2012** Galanakis, Y., Skaltsa, S., "Tomb Robbers, Art Dealers, And A Dikast's Pinakion From An Athenian Grave", *Hesperia*, Volume 81, Number 4, 2012, Michagen, 2012.
- Henry 2005** Henry, O. "Tombes De Carie-Tombes Cariennes Contribution De L'architecture Funerire A L'histoire De Aux Perioodes" These De Doctorat, Université Michael De Montaigne, 2005, Bordeaux.
- Henry 2009** Henry, O. "Tombes De Carie: Architecture Funéraire et Culture Carienne VIe-IIIe s. av. J.-C.", Presses Universitaires De Rennes, 2009, Rennes.
- Henry 2010** Henry, O. (2010) "*Labraunda Nekropolü: Mylasa/Labraunda, Milas/Çomakdağ, Güney Ege Bölgesindeki Arkeoloji, Tarihi ve Kırsal Mimari*", Mas Matbaacılık: İstanbul, s. 93 - 106.
- Karagöz Arıhan 2007** Karagöz Arıhan, S. "Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji (Paleoantropoloji) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, Ankara.
- Kortanoğlu 2006** Kortanoğlu, R. E., "Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006, İstanbul.
- Kumandaş 2004** Kumandaş, H. "Ordu İli Kaya Mezarları", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Yisans Tezi, 2004, Erzurum.
- Küçükefe 2011** Küçükefe, E. "Troas Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011, Erzurum.

Mertelli 2015

Mertelli, P. "Manisa Müzesi Ostothelekleri", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, İzmir.

Metin-Polat Becks-Becks-Soslu 2015

Metin, H., Polat Becks, B. A., Becks, R., Soslu, S., "Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014", *AST-33, Cilt 1*, 2015, 205-216.

Metin-Soslu 2016

Metin, H., Soslu, S. "Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2015", *AST-34, Cilt 2*, 2016, 311-324.

Metin-Soslu 2017

Metin, H., Soslu, S. "Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2016", *AST-35, Cilt 1*, 2017, 521-532.

Ortaç 2014

Ortaç, M. "2013 Yılı Bolu İli Merkez ve Mengen İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması", *AST-32, Cilt 2*, 2014, 1-22.

Özer 2011

Özer, E. "2010 Yılı Sillyon Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması", *AST-29, Cilt 3*, 2011, 33-48.

Özer-Taşkıran 2010

Özer, E., Taşkıran, M. "2009 Yılı Sillyon Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması", *AST-28, Cilt 3*, 2010, 279-296.

Özkaya-San 2000

Özkaya, V., San, O. "Alinda Nekropolü-I", *AST-XVII, Cilt II*, 2010, Ankara, 263-278.

Özkaya-San 2001

Özkaya, V., San, O. "Alinda Nekropolü-II", *AST-XVIII, Cilt-I*, 2000, Ankara, 181-196.

Özkaya-San 2003

Özkaya, V., San, O. "An ancient city with its remains and monumental tombs in Caria", *REA*, 103, 2003, pp. 103-125.

Öztürk 2016

Öztürk, F. G. "Açıksaray ve Çevresinde Bizans Dönemi Yerleşimleri Yüzey Araştırması-2015", *AST-34, Cilt 2*, 2016, 491-504.

Pamir 2010

Pamir, H. "Hatay İli Antakya, Samandağı, Altınözü ve Yayladağı Yüzey Araştırmaları 2009", *AST-28, Cilt 3*, 2010, 371-395.

Pamir-Yamaç 2011

Pamir, H., Yamaç, İ. "Hatay Yüzey Araştırmaları 2010 Antakya, Samandağ, Yayladağı ve Altınözü", *AST-29, Cilt 2*, 2011, 361-378.

Paton 1900

Paton, W. R. "Sites in E. Karia and S. Lydia", *JHS*, XX, 1900, pp. 57-80.

Peschlow 1989

Peschlow, A. "Die Nekropolen Von Latmos Und Herakleia Am Latmos", *AST-7*, 1989, 153-169, Abb. 1-14.

Peschlow 1990

Peschlow, A. "Die Nekropole Von Herakleia Am Latmos", *AST8*, 1990, 383-400, Abb. 1-15.

Peschlow 1996

Peschlow, A. "Die Arbeiten Deslahres 1995 Im Territorium Von Herakleia am Latmos (Beşparmak)", *AST-14*, 1996, 141-160, Abb. 5.

Pirson 2012

Pirson, F. "Pergamon-Berichtüber die Arbeiten in der Kampagne 2011", *Archäologischer Anzeiger*-2, 2012, 175-274.

Pottier-Reinach-Veyries 1887

Pottier, E. Reinach, S. Veyries, A. "La Necropole De Myrina", *Texte et Notices*, 1887, Paris.

Roos 1980

Roos, P. "Between Labraunda and Alinda", *Yayla* 3, 1980, pp. 17-21.

Sivas-Sivas 2003

Sivas, T. T., Sivas, H., "2002 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyon-karahisar İlleri Yüzey Araştırması", *AST-21, Cilt 2*, 2003, 155-166.

Söğüt 2004

Söğüt, B. "Dağlık Kilikia'da Tülü Asar (Lamos?) Yüzey Araştırması-2002", *AST-21, Cilt 1*, 2004, Ankara, 279-290.

Şahin-Yüksel-Erten-Görücü-Ergin-Şahin-Camgöz-Ünsal 2010

Şahin, H., Yüksel F. A., Erten, E., Görücü, Z., Ergin, G., Şahin, F., Camgöz, F., Ünsal S. R., "Dağlık Kilikia Bölgesi Yerleşim Tarihi-Epigrafya Araştırmaları ve Korykion Antron Çalışmaları 2009", *AST-28, Cilt 2*, 2010, 321-338.

Şahin-Yüksel-Hoşkan-Şahin 2011

Şahin, H., Yüksel F. A., Hoşkan, N., Şahin, F., "Dağlık Kilikia Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları 2010", *AST-29, Cilt 2*, 2011, 379-388.

Şahin-Özdizbay 2016

Şahin, H., Özdizbay, A. "Dağlık Kilikia Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları 2014-2015", *AST-34, Cilt 2*, 2016, 505-550.

Varinlioğlu 2013

Varinlioğlu, G. "Boğsak Yüzey Araştırması (2012)", *AST-31, Cilt 1*, 2013, 20-40.

Yazıcı 2014

Yazıcı, R. "Ephesos Antik Kenti Nekropollerindeki Roma İmparatorluk Dönemi Mezar Tipleri", Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2014.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Larisa'daki Mimari Yüzey Araştırmalarının Getirdiği Bazı Yeni Tespit ve Bilgiler [2010-2018]

Larisa'da (veya Larisa olduğu şimdilik genel kabul gören Antik Yerleşmede) 2010 yılında, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle, İTÜ Mimarlık Tarihi ekibinin inisiyatifi ve üniversitenin de maddi destekleriyle bir 'yüzey araştırması' başlatılmıştır. Genel Müdürlük nezdinde yüzey araştırması çalışmaları daha çok geniş alanları (il-leri veya ilçeleri) kapsayan ölekte değerlendirilmektedir. Projeler genellikle o yönde olmaktadır. Larisa'daki çalışmanın yaygınlığıysa kabaca 2-3 km'lik bir eksenle sınırlıdır. Zaten kalıntı alanına yakın kurulu köye yakıştırılan 'Buruncuk' adının da ima ettiği gibi Larisa'nın gözle görü-lür yerleşim yaygınlığı Gediz Ovası'nda, Dumanlı Dağ'dan çıkarak bir burun biçimi oluşturan nispeten ince kütleye büyük oranda özdeştir. Buna mutlaka Antik Dönem'lerde geçerli olması beklenen daha geniş bir etki alanını da eklemek mümkündür. Yüzey araştırmasının uygulandığı sahanın oldukça dar ve topografik koşullarla da fazlasıyla

1 Prof. Dr. Turgut SANER, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

2 İlgin KÜLEKÇİ, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Tarihi Programı Doktora Öğrencisi.

tanımlı olmasının yanında yöntem farkının da altını çizmek uygun olacaktır. Larisa yüzey çalışmaları mimari ağırlıklı olarak, mimarlık tarihi bakış açısı ve yöntemleriyle ilerlemektedir. Mimarlık tarihi geniş bir disiplin ve bilgi üretimi alanıdır. Nesnesi, örneğin Selçuklu veya Osmanlı yapıları olduğunda o kültürlerin tarihi ve yapı bilgileri öne çıkar. Dönemler temelinde bakılırsa “taş taş üstüne koyulan” ilk andan itibaren tüm dünya insanlık etkinliği mimarlık tarihinin kapsamına girer. Dolayısıyla öncelikle Arkaik ve Klasik dönemlerin³ kalıntılarına rastlanan Larisa da bu anlamda “yerleşim ve mimarlık tarihi nesnesi” olarak ele alınmakta, tespit edilebilen izler belgelenmekte ve araştırma birikimi uyarınca değerlendirilip yorumlanmaktadır. Araziden elde edilen bilgiler çeşitli vesilelerle ‘ön raporlar’ niteliğinde paylaşılmaktadır⁴.

Bazı hususları tekrar etme endişesiyle bu yazıda farklı bir kurgu tercih edilmiş, özellikle Larisa’daki çalışmaların, 20. yüzyılda edinilen bilgileri hangi düzeye taşıdığı, hangi yenilikleri getirdiği üzerinde durulmuştur. Yazının akışında; şimdiye kadar yapılabilenler, özgün katkılar/keşifler ve (özellikle tarihleme konularındaki) bazı zorluklar sergilenmektedir. Aynı zamanda Larisa üzerine geliştirdiğimiz bazı tezler veya fikirler de burada serbest bir anlatımla dile getirilmektedir.

2010 Yılına Kadar 20. Yüzyıl Kazılarıyla Yerleşen Larisa İmgesi-Akropol

Larisa’daki kazılar 1902 ile 1932-1934 arasına sınırlı, toplam dört seferde gerçekleşmiştir⁵. İsveç-Alman ortaklığı içinde, Antik Yunan sanatının kaynağının

3 Larisa’nın yerleşim tarihi küçük buluntular uyarınca M.Ö. 6500’lere kadar uzanmaktadır. Hem 20. yüzyıl Larisa yayınlarının ifadeleri hem de Prof. Dr. Mehmet Özdoğan’ın (İÜ) İstanbul Arkeoloji Müzeleri Koleksiyonu’nda yaptığı incelemeler Neolitik varlığını ortaya koymuştur (Özdoğan 2018, 122-129). Alanda hala görülebilen Tunç Çağı’na tarihli sur parçası ile ilgili küçük buluntular da bu çağın Larisa’daki karşılığını yansıtmaktadır. Ancak İTÜ projesi, Arkaik ve Klasik dönemlerin verilerine odaklı yürümektedir.

4 Bu bağlamda, Doç. Dr. Murat Çekilmez’in (ADÜ) daveti üzerine Aliğa Belediyesi’nin kültürel ve tarihsel mirası konu alan toplantı ve yayınlarına da Larisa’daki çalışmalarımızı sunmuş bulunmaktayız (Saner 2018, 109-120; Külekçi 2018, 97-108; Saner 2019, 167-182). Bu vesileyle, hem Sayın Çekilmez’e hem de yine onun vasıtası ile çalışmalarımızı tanıtmaya çalıştığımız ve 2018 Larisa Yüzey Araştırması’nı büyük bir ilgi ve misafirperverlikle destekleyen Aliğa Belediyesi’ne bir kez daha zevkle teşekkür etmek isteriz.

5 Kazı çalışmalarının sonuçlarını içeren 20. yüzyıl yayını için bkz. Boehlau-Schefold 1940; Åkerström-Kjellberg 1940; Boehlau-Schefold 1942.

Anadolu’da aranması gereğine odaklı bir hipotezle başlatılmıştır. Kazı alanı da çalışmaların süresi gibi sınırlıdır. Akropol Bölgesi’nin M.Ö. erken 5. yüzyılda surlarla şekil kazanan alanı tamamen kazılmıştır. Güneye ve doğuya doğru M.Ö. 4. yüzyıl içinde yeni bir sur hattıyla tanımlanarak gerçekleşen genişleme kısımlarıysa bu kazıya büyük oranda dahil edilmemiştir. Güneydeki sur hattına ait sadece bir kısım kazılmıştır. Güneye doğru gelişen esas şehir alanında, akropole nispeten yakın kısımlarda, uzunlamasına açılan beş adet sondaj da bazı duvar parçaları ve seramik buluntu sağlamıştır. Larisa Batı’da, bir ön kale oluşturacak şekilde inşa edilen M.Ö. 4. yüzyıl surunun kuzey hattı da üzeri bir miktar ‘sıyrılarak’ takip edilmiştir. Nihayet, Nekropol’de bir grup mezar yapısında kazılar yapılmış, küçük buluntular elde edilmiştir. Kazılar bu sayılan yerlerle sınırlı kalmıştır.

Kazıların sınırlı olmasına rağmen buluntuları, özellikle de boyalı mimari levhalar ilgi uyandırmıştır; ayrıca Akropol surlarının mükemmel taş işçiliğine sahip 1 numaralı kulesi bilinir olmuştur. Kazılar stratigrafiyi kısmen gözetebilmiş, bazı çizimler ve bilgiler kaybolmuş, yayın da kazıyı başlatanların yaş ve sağlık sorunları nedeniyle ve 1902’den sonra gelen uzun aranın da etkisiyle ancak zor koşullar altında hazırlanabilmiştir. Yayında olabildiğince bilgi paylaşılmış, buluntular değerlendirilmiş, fakat birçok konu da zorunlu olarak açık bırakılmıştır. Şehir gelişiminin tarihlenmesi (özellikle yazıt ve sikke eksikliği nedeniyle) mimari ve küçük buluntular üzerinden ilerlemiştir. Buluntuların bir kısmının bağlamı belli değildir, bir kısmı sarnıçlara atılmış halde bulunmuştur. Bu durum yapıların sağlıklı biçimde tartışılmasını, mimari buluntularla (taştan işlenen mimari düzen öğeleri ve pişmiş toprak mimari levhalar) ilişkilendirilmesini zorlaştırmaktadır. Yayında yine de karşılaşılan, her türlü mimari parçayı belli bir yapıyla bağdaştırma çabası ve relativite içinde geliştirilen kronolojik bağlar, değerli bir çaba olmakla beraber sorunlar da getirmektedir.

Larisa, yayınları ve bunların içerdiği zengin buluntularla iyi tanınan eski kazı yerleri arasında yerini almıştır. Ancak bu yolla bilgi dağarcığına ve görsel hafızaya yerleşen “Larisa imgesi” aslında Larisa’nın bütününe yansıtılmamaktadır. Örneğin çok yetkin bir işçilikle inşa edilmiş Lesbos örgüsünü örnekleyen surlar hala şehir suru sanılabilmektedir. Akropol planı zaman zaman şehir planını gösterir nitelikte kullanılır olmuştur. Başka bir ifadeyle literatürde Larisa yerleşimini hala Akropol alanındaki sınırlı kazının sonuçları ve görüntüleri temsil etmektedir. Yerleşimin tarihlenmesiyle ilgili temel alınabilecek buluntuları Akropol kazıları vermiş olsa da, Akropol bu şehrin sadece bir parçasıdır.

İkili Yerleşim Yapısı: Larisa Doğu ve Larisa Batı

Mimari araştırmalar Larisa'nın iki yerleşim tepesi ve bunların çevresi ve arasındaki alandan oluştuğunu kesin biçimde göstermiştir (Fig. 1). Larisa Doğu'da M.Ö. erken 5. yüzyıla tarihlenebilecek özenli mimari gösteren bir kale ve bunun eteklerinde teraslar veya doğal platformlar halinde uzanan bir yerleşim alanı bulunmaktadır. Lesbos örgülü duvarlarıyla ve inşaat özellikleriyle Larisa Batı'daki Akropol surlarını tekrarlayan kale, 20. yüzyıl yayınında da kısaca değinildiği veya önerildiği gibi aslında Larisa'nın doğal Akropolüdür. Savunmaya doğrudan yönelik işlevsel bir mimarisi vardır. Batı'da, M.Ö. erken 5. yüzyıl Akropol surlarının inşaat inisiyatifi gösteren mutlak güç, olasılıkla Doğu'daki kalenin de yapıcısıdır.

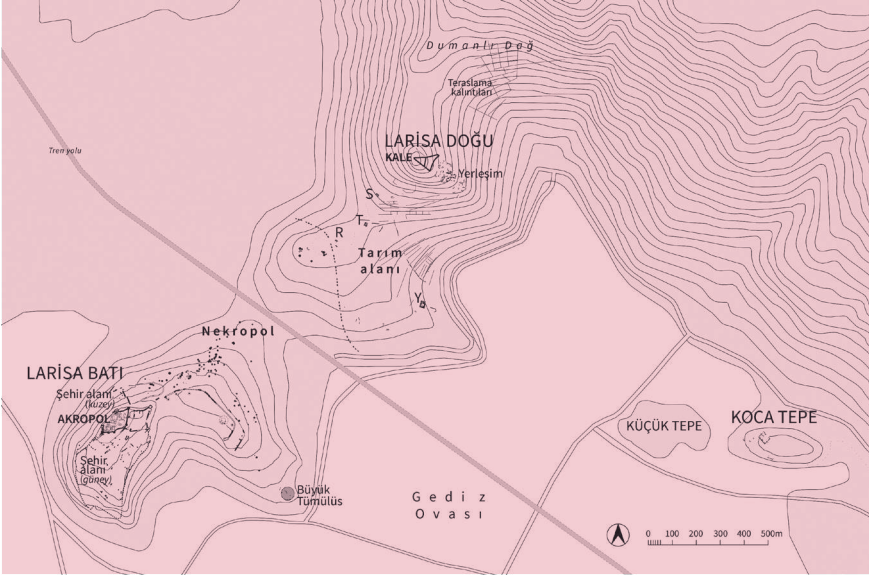

Fig. 1 Larisa'nın (Doğu ve Batı) yakın çevresiyle birlikte genel yerleşim planı.

Kalenin eteğindeki yerleşme nispeten küçük bir nüfusu barındırmaktadır. Kale sadece bu sınırlı grubun savunma veya çekilme yeri değildir, Batı yerleşmesinin sakinlerini de içerecek şekilde düşünülmüştür. Aynı zamanda konumu ve özenli mimarisiyle Batı'yı merkez alarak yöneten gücün temsil araçlarından biridir.

Larisa Batı ise belli ki ana yerleşmedir (Fig. 2). En yüksek kayalık noktası (kazılar yapıldığı yer) akropol olarak değerlendirilmiş, saraylar ve tapınak burada inşa edilmiştir. Akropol'ün güneydoğusunda nispeten geniş şehir alanı

Fig. 2 Larisa Batı yerleşmesi (Akropol ve şehir) ve Nekropol.

uzanmaktadır; teraslamalar ve duvar izleri yerleşimin dokusuna ilişkin bilgi vermektedir. Akropolün hemen kuzeyindeki yamaç da (belki güneydoğudaki yerleşim alanına göre daha geç bir tarihte) şehir alanına katılmış, M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenebilen surla sarılmıştır. Kuzeye, kuzeydoğuya doğru, şehrin çok yakınından başlayan Nekropol uzanmaktadır.

Batı'dan bakışla; Nekropol'ün sonlandığı yerlerde, kısmen doğal kayalık oluşumların belirlediği hatlarla ayrılacak şekilde (aşağıda anlatılan) tarım alanları başlamaktadır (Fig. 3). Nekropol'ün son mezarları ile tarım yapılarının (ayrı tutulmakla birlikte) birbirine dokunacak kadar yaklaşması Doğu ve Batı yerleşmelerinin birbirine ait olduğunu tereddüt bırakmayacak şekilde göstermiştir. Doğu'daki kalenin mimarisinin Batı'daki Akropol suruyla olan özdeşliği de zaten bu beraberliğin göstergesidir.

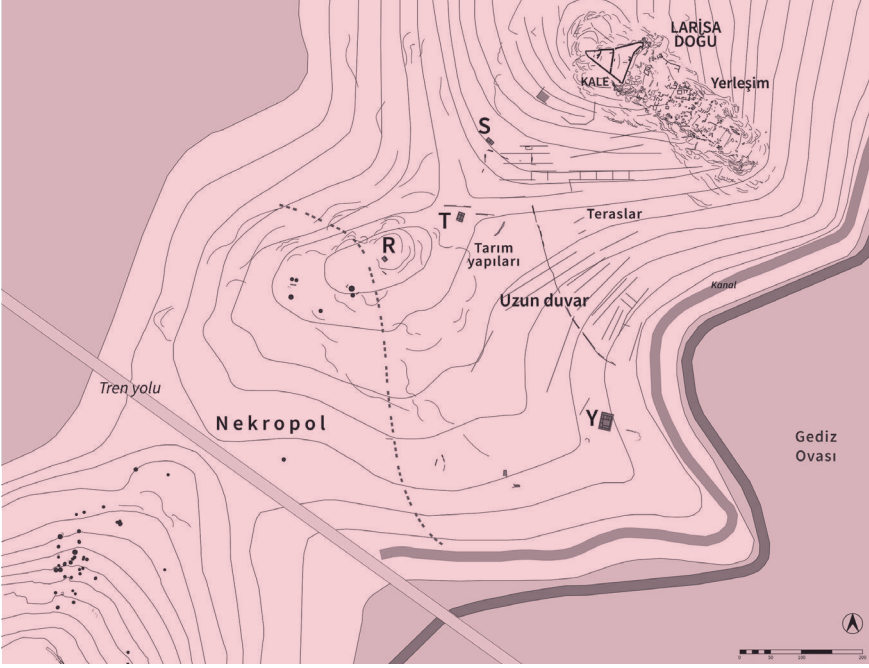

Fig. 3 Nekropol'ün kuzeydoğu uzantısı, tarım için ayrılmış alan ve Larisa Doğu (kale ve yerleşme).

Akropol ve Şehir Alanlarındaki Yeni Çalışmalar⁶

Larisa Batı'da, Akropol'ün yapıları 20. yüzyıl kazılarının dayandığı başlıca yorum kaynaklarıdır. Ancak yapıların bir kısmı o dönemde taş planı hassasiyetinde ölçülememiştir. Bu eksikliği de gidermek Larisa'daki Mimari Yüzey Araştırmaları'nın başlıca görevlerinden biri olarak görülmüştür. Hemen 2010 yılı seferinden başlayarak; Eski Saraylar ile Megaron, daha sonra yüksek lisans ve doktora tezleri çerçevesinde Yeni Saray, Tapınak, Kuzeydoğu Yapısı, Propylon ve Akropol'ü çevreleyen surların hassas planlarının (ve ilgili kesit ve görünüşlerinin) elde edilmesine girişilmiştir.

Akropol'ü güney ve kuzeyden saran şehir alanında çalışmalar gerçekleştirilmiş, yine olabildiğince tanımlı çok sayıda duvar izi kaydedilmiştir. Güneydeki

6 Bu alanlarda yapılan belgeleme çalışmaları ile yüksek lisans ve doktora tezlerinin konuları, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde 2018 yılında açılan, *Larisa: Farklı Hayatlar Farklı Renkler* sergisinin katalogunda kısa yazılar halinde yayınlanmıştır: Saner, Külekçi, Öncü (ed.) 2018.

alan oldukça geniştir, ova yönüne doğru doğal setlerle inmektedir. Kayalık doğal düşüşlerin yanında mimari teraslamalarla da yerleşim alanları kazanılmıştır. Şehrin bu kısmında, en azından belli bir bölümün ızgara sistem esas alınarak tasarlandığına ilişkin göstergeler vardır. Akropol'ü saran M.Ö. erken 5. yüzyıl surlarının şehri de içine alacak şekilde uzatılmış olması beklenir. Ancak bunların izlerini tespit etmek kolay değildir; şimdilik bazı öneriler vardır. M.Ö. 4. yüzyıldaysa Akropol alanının genişletildiği, güney ve kuzey şehir alanlarının da dikdörtgen duvar örgüsü gösteren yeni surlarla kuşatıldığı söylenebilmektedir. Bu sırada kuzeydoğuda, *diatichisma* hattının yardımıyla bir ön (veya iç) kale oluşturulmuş, ayrıca aşağıda da anılan “dış sur” inşa edilmiştir. Kuzey yamacı fazlasıyla diktir. Ve yerleşim için uygun görülmeyecek bu topografya bir tiyatroyla değerlendirilmiştir. Tiyatro, M.Ö. 4. yüzyıl sur hattının içinde kalmaktadır. Aynı yamaçta başka tanımlı bir yapı önermek şimdilik zordur, ama bu yamacın, dikliğine rağmen yapılaştığı arazide tespit edilebilen çeşitli duvar izleriyle tespit edilebilmektedir.

Nekropol'de Tespitler ve Anıtsal Tümülsler

Nekropol'ün varlığı 20. yüzyılda tabii ki tespit edilmiş, bazı mezar halkaları nispeten ayrıntılı biçimde çizilmiş, ama sadece ayrıntısız yalın dairelerden oluşan bir gösterimle yaygınlığı bir plan üzerine aktarılmıştır⁷. Bazı mezarlarda kazı da yapılmıştır. Nekropol'ün 20. yüzyılda elde edilen yerleşim planı, Larisa Batı'nın kuzeydoğusuna doğru açılarak uzanan bir alanı ifade etmektedir. Larisa'daki Yüzey Araştırmalarımızın, Nekropol'le ilgili getirdiği en önemli yeniliklerin başında Nekropol'ün işgal ettiği alanın yeniden tanımlanmış olmasıdır. Buna göre Larisa Nekropol'ü sadece Batı yerleşmesinden kuzeydoğuya doğru yönelen geniş hatla sınırlı değildir. Eski Buruncuk köyünü yukarıdan sınırlayan ve arazide hilal biçiminde bir çizgi olarak kendini belli eden sırtın hemen dış yamaçları, yani kuzeyi, doğusu ve güneyi bütünüyle Nekropol işlevine ayrılmıştır. Başka bir ifadeyle, Larisa Batı'da akropole ulaşımı sağlayan ve taş döşemesiyle hala görülebilen yoldan başlatırsak, Gediz Ovası tarafına kadar saat yönünde çizilecek çok geniş bir yay Nekropol'ü içine almaktadır. Dolayısıyla, Nekropol'ün vaziyet planı yenilenmiştir. Bir başka yenilik, tespit edilebilen tüm mezar birimlerinin taş planı hassasiyeti içinde belgelenmiş

7 Boehlau-Schefold 1940, Tafel 31b, Tafel 44.

olmasıdır⁸. Aynı bağlamda kabaca şekillendirilmiş bloklarla ve düzgün işlenmiş çokgen bloklarla örülmüş mezar halkalarının bu farklarının da dikkate alınmaktadır. Başka bir ifadeyle, daha özenli ve daha az özenli tümülüs mimarilerinin, yaptıran grupların toplumsal konumlarına, maddi ve temsil güçlerine işaret edebileceği düşüncesinden hareket edilmektedir. Tümülüslerin çapları ve Nekropol içindeki konumları da yine toplumsal statülere, ayrıca Nekropol’ün arazi üzerindeki kronolojik gelişme doğrultusuna ilişkin ipuçları verebilecektir.

Nekropol çalışmalarımızın en önemli katkılarından bir başkası, eski Buruncuk köyünün üzerindeki sırtta dizili, kalıntı halindeki dört adet yel değirmeninin, anıtsal boyda tümülüslerin üzerine inşa edildiklerinin ortaya koyulabilmesidir. Tümülüsler arazide birer kabartı olarak rahatlıkla okunmaktadır, yığınların içinde özgün duvar halkaları da yer yer görülebilmektedir. Diğer taraftan, Ege’den bilinen yel değirmeni örneklerinde her değirmenin kuşkusuz bir tabanı veya kaidesi bulunabilmektedir, ancak alt kısımda tümülüse benzer bir kabartıyla değirmen mimarisinde karşılaşmamaktadır. Dört numaralı Tümülüs’ün (değirmenin) hemen kuzeybatısında, arazideki izleri daha az okunur olan (üzerine yel değirmeni inşa edilmemiş) bir beşinci Tümülüs daha tespit edilmiştir. Bu yapı basamaklı bir yükselmeyla kendini göstermekte, inşaatının bu farkıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Yaklaşık 36 m.’lik çapı da bu tümülüsü, sırt üzerindeki dizi içinde en görkemli anıt konumuna taşımaktadır. Sırt boyunca bir de sur hattının izleri görülebilmektedir. 20. yüzyıl Larisa yayınına göre bu “dış sur” M.Ö. 4. yüzyıldaki ek bir savunma ihtiyacının sonucudur. Surun inşaatı sırasında daha önceki dönemlerde çevreden görülmek üzere yerleştirilen Tümülüsler hattın içine alınmış, hatta sur, tümülüslere zarar vermeden, uygun zig zaglar çizerek mezar anıtlarını içeride bırakacak şekilde tasarlanmıştır. Bu uygulamayla tümülüsler perdelenmiş ve çevreden görülmez hale gelmiş olmalıdır.

Nihayet mimari yüzey araştırmalarının Larisa’ya ilişkin bilgileri çok önemli oranda yenileyen bir başka keşfi de “Büyük Tümülüs”ün zayıf kalıntılarını teşhis edip belgeleyebilmiş olmasıdır. Yapının çapı yaklaşık 55 m’dir, yani olasılıkla 200 Antik ayak ölçüsündedir. Nekropol’ün güney uzantısının en uç kısmında ve kayalık bir uçurumun başında, Gediz Ovası’nı karşılar konumda inşa

8 Tespit edilen tümülüsleri çizimleriyle birlikte tanıtan bir katalog için bkz. Saner-Külekçi 2017, 45-259.

edilmiş olan bu anıtsal tümülüs, Larisa'nın (belki M.Ö. 5. yüzyılda hüküm süren) mutlak yöneticilerinden birinin iddiasını yansıtmaktadır. Çevresini saran duvarın blokları için kayalık bir hat üzerinde blok yerleştirme yatakları oluşturmuş, mezar odası da tam merkezde konumlanmayan bir kaya kütlelerinin işlenmesiyle elde edilmiştir. Yasadışı bir kazının ortaya çıkardığı iki blok hala yerinde görülebilmektedir.

Tarihleme açısından, relatif bir kronoloji önerilebilir. Dört adet yel değirmeni kalıntısının altındaki tümülüsler büyükçe çapları ve özel konumlarıyla, ama Nekropol'ün M.Ö. 6. yüzyıl buluntularını yoğun olarak veren orta kısmına yakınlığı nedeniyle, yine o yüzyılın önde gelen kişiliklerine ait olarak değerlendirilebilir. Sırtın üzerine inşa edilen daha da anıtsal boyuttaki basamaklı Tümülüs'se bu hat üzerinde, ilk dört mezardan sonraki bir tarihte inşa edilmiş olmalıdır. O büyüklüğüyle o dar mevkîe ancak basamaklandırılarak, yani geniş taban alanı kazandırılarak inşa edilebilmiştir. Büyük Tümülüs ise bu kronolojide, iddiası ve yeni konumuyla üçüncü sırada olmalıdır.

Tarım Alanları ve Kocatepe Yapısı

Larisa Doğu'daki kalenin ve eteğindeki yerleşmenin hemen dışında tarım alanları kurgulanmıştır. Mimari çalışmalarımız bu bölgede iyi tasarlanmış, avlulu-avlusuz dikdörtgen planlı yapılar ortaya koyabilmiştir. Bunların ürün depolama, işleme, hayvan barındırma ve hayvan ürünleri elde etme gibi işlevlere hizmet etmiş olacağı düşünülebilir. Yapıların dışında arazide tespit edilen teraslar da farklı ürünlerin (ova yerine veya ovanın yanı sıra) yetiştirilmesine yönelik önlemler olarak görülmelidir. Kale'ye yakın yamaçlarda tarımsal işlevi işaret eden, yakın zamanlara, yıllara ait düzenlemeler, çevirmeler de hala izleri yardımıyla görülebilmektedir. Bunların arazide açtığı yaralar henüz tazedir; moloz taşlarla oluşturulmuş nispeten gevşek örgüleri ve "çevirme" olarak tanımlamanın uygun olacağı duvar hatları bulunmaktadır. Bu fark, Antik kalıntılarla yakın zamana ait kalıntıları birbirinden ayırt etmeyi kolaylaştırmaktadır. Tespit ettiğimiz kalıntıların toprak ve zayıf bitki örtüsü içindeki entegrasyonu, az sayıda blok sırasının korunmuş olması ve en önemlisi plan özellikleri genel anlamıyla, 'Antik' oluşlarında kuşku bırakmamaktadır. Bu tür yapıları, Larisa'nın kısıtlı ömrü içinde Arkaik dönemlere çekmek pek mümkün görünmemektedir. M.Ö. Geç 5. yüzyıl veya 4. yüzyılı düşünmek şimdilik kaydıyla uygun olacaktır. Seramik göstergeler açısından tarım bölgesi pek güçlü değildir.

Dumanlı Dağ'ın, Gediz Ovası seviyesine indiği yerde, Larisa Doğu'nun yaklaşık 1 km.-1,5 km. doğusunda iki alçak tepe bulunmaktadır. Bunlardan, Küçük Tepe üzerinde yapılaşma kalıntısı yerine, kayaların Antik Dönem'lerde taş ocağı olarak kullanıldığına işaret eden izler tespit edilebilmektedir. Koca Tepe'deyse avlulu büyük bir yapının kalıntıları durmaktadır. Yakın çevresinde yorumlamaya açık başka duvar kalıntıları da vardır. Koca Tepe Yapısı'nı, kalın duvarları, avlusu ve avlusunu saran mekan dizileriyle, tarımla ilişkili bir yapı olarak görmek mümkündür. Aynı alanda bulunan bir Olynthos değirmeni parçası da ürün işleme ile ilgili bir işlevi göstermesi açısından en azından bir gösterge olarak yorumlanabilir. Alanda M.Ö. 5.-4. yüzyıllara ait sayılabilecek siyah firnisli seramik parçaları gözlenmiştir. Koca Tepe Yapısı aslında Larisa Doğu ile Neonteikhos yerleşim alanının kabaca ortasında yer almaktadır. Larisa çalışmaları sırasında, Larisa'nın egemenlik alanı içinde kaldığı kabulüyle ayrıntılı biçimde belgelenmiştir, ancak Neonteikhos'la ilişkili olabileceği de ihtimal dışı bırakılmamalıdır.

Taş Ocakları-Üretim ve Ürün İşlemeye Yönelik Bazı Küçük Buluntular

Antik taş ocaklarının çok sayıdaki izi Larisa'daki mimari araştırmalara eşlik etmiştir. Bunun kanıtlanabilir en eski örnekleri M.Ö. erken 5. yüzyıldandır; M.Ö. 4. yüzyılda da aynı yöntemler geçerli olmuştur. Uzun ve kısa kesme izleri, ayrıca çok yoğun biçimde karşılaşılan kama oyukları başlıca taş elde etme yöntemleri olmuştur. Bu bilginin Larisa'ya belki Larisa dışından gruplar getirilerek ulaştığı öne sürülebilir. M.Ö. erken 5. yüzyılın çok iddialı ve özenli yapılarını da aynı gruplar gerçekleştirmiş olmalıdır. Kama oyuklarının hassas biçimde belgelenmesiyle Larisa Doğu ve Larisa Batı'nın ilişkisine ve özellikle Nekropol'ün yayılma yönüne ilişkin de bilgiler çıkarılabilmektedir. Ayrıca çok sayıda kaya yüzeyinde kama oyuklarının açılması ancak blok kazanma işleminin tamamlanmaması "Larisa'nın son günleri"ne nispeten ani bir istila durumuyla geldiğini düşündürmektedir.

Larisa Yüzey Araştırması bir mimarlık tarihi disiplini çerçevesinde yürümekle birlikte arazi de karşılaşılan bazı belirgin buluntular da belgelenmekte, yerleşim ve mimariyle ilişkilendirilmek üzere kaydedilmektedir. Bunların arasında özellikle tanımlı bir gereç olan Olynthos değirmenlerini saymak gerekir. Larisa Batı'da, akropolde ve güney şehir alanında, ayrıca terk edilmiş eski Buruncuk köyünde ve yukarıda da belirtildiği üzere Koca Tepe Yapısı'nın mevkinde

farklı boyutlarda ve işçilik özelliklerinde örnekleri bulunmuştur. Bu değirmen taşları genellikle en zayıf yerleri olan ortadaki açıklıktan ikiye bölünmüş durumdadır. Yine ezme/öğütme işleviyle ilgili olarak el değirmenlerine de sıklıkla Larisa Batı'daki Akropol ve güney şehir alanında rastlanmıştır. Bunların sayısı oldukça fazladır. Biçimleri, “tepesi kesik bir koninin düşeyde ikiye ayrılmış hali” olarak tanımlanabilir. Eski Buruncuk köyünde bir adet de, zeytin işleme gereci olarak bilinen *trapetum* düzeneğine ait bir adet bazalt *orbis* parçası bulunmuştur. Nihayet Larisa Batı'da, güney şehir alanında iki adet *mortarium*'un parçalarıyla da karşılaşmıştır. Çapları yaklaşık 35 cm.-40 cm.'ye tamamlanabilmektedir.

Düşünceler

Yukarıda paylaşılan son on yılın arazi tespitleri zaten kendi ifade değerleri içinde Larisa mimari çalışmalarının bugün geldiği aşamayı özetlemektedir. Larisa çalışmaları, ‘bir kazıya hazırlık’ planı içinde yürütülmemiştir. Mimarlık tarihçiliğinin birikim ve bakışıyla arazide hala teşhis edilebilen pek çok yapı kalıntısının hassas biçimde belgelenmesine ve bunların değerlendirilmesine odaklıdır. Kronolojik çerçeveyi, kısmen stratigrafiyi de gözetken 20. yüzyıl kazılarının kazandırdığı bilgiler belirlemektedir. Küçük buluntuların M.Ö. 7. yüzyıla da yoğun biçimde işaret etmesi, mimaride karşılığını pek fazla bulamamaktadır. M.Ö. 6., 5. ve 4. yüzyıllarsa yapı tipolojisi, inşaat teknikleri, duvar örgüsü gibi konular bağlamında mimariyle ilişkilendirilebilmektedir. Akropolün, şehrin ve Nekropol'ün geçirdiği bazı genişleme aşamaları da mimari gözlemler sonucu kronoloji içine yerleştirilebilmektedir. Son olarak; Larisa'nın iki tepeli bir yerleşim yapısının olması, Nekropol'ün yayılımı ve tarım alanlarının tespiti, topografyaya bağlı toplumsal bir iş bölümü veya birlikteliğe de işaret etmektedir.

Kaynakça

Boehlau-Schefold 1942

Larisa am Hermos. *Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1902-1934. II, Die architektonischen Terrakotten*, 1940, Stockholm.

Özdoğan 2018

Boehlau, J., Schefold, K. *Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1902-1934. III, Die Kleinfunde*, 1942, Berlin.

Özdoğan, M. "Larisa in Prehistory. Some Considerations, Inferences and Prospects", T. Saner, I. Külekçi, Ö. E. Öncü (ed.) *Larisa Different Lives Different Colours, Mimarlık Tarihi Araştırmaları 3*, 2018, İTÜ Vakfı Yayınları, 122-129.

Külekçi 2018

Özdoğan, M. "Larisa in Prehistory. Some Considerations, Inferences and Prospects", T. Saner, I. Külekçi, Ö. E. Öncü (ed.) *Larisa Different Lives Different Colours, Mimarlık Tarihi Araştırmaları 3*, 2018, İTÜ Vakfı Yayınları, 122-129.

Saner 2018

Saner, T. "Larisa'nın (Buruncuk) Kent Dışı Alanları", M. Çekilmez, S. Vardar (ed.) *I. Aliğa Sempozyumu Bildirileri 14-15 Eylül 2017, Aliğa Kent Kitaplığı Dizisi 5*, 2018, 109-120.

Saner 2019

Saner, T. "Larisa Antik Kenti", M. Çekilmez (ed.) *Aliğa ve Çevresindeki Antik Kentler. Kyme, Myrina, Gryneion, Tisna, Elaia, Aigai, Larisa*, Aliğa Kent Kitaplığı Dizisi 9, 2019, 167-182.

Saner-Külekçi-Öncü (ed.) 2018

Larisa Different Lives Different Colours, Mimarlık Tarihi Araştırmaları 3, Saner, T., Külekçi, I., Öncü, Ö. E. (ed.) 2018, İTÜ Vakfı Yayınları.

Saner-Külekçi 2017

Saner, T., Külekçi, I. "Necropolis", T. Saner, I. Külekçi, G. Mater, (ed.) "Architectural Survey at the Necropolis of Larisa (Buruncuk)", *Mimarlık Tarihi Araştırmaları 2*, İTÜ Vakfı Yayınları, 2017, 45-259.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Protogeometric Pottery from the South Hill and New Data on Archaic Kyme

The predominance of the monumental remains of the Hellenistic and Roman city implies that the knowledge of the most ancient phases of Aeolian Kyme is linked to the episodic investigation of the archaic layers and to the interpretation of a rather scanty archaeological dossier, almost exclusively limited to ceramics. Nevertheless, the topic has been the focus of particular attention for the Italian Archaeological Mission, which has been working on the site for over thirty years. We have to deal with the gap between the literary sources on the foundation of the city and the archaeological record established during more than a century of research. According to the historical sources, the foundation of the city is usually established at a date ranging from the end of the twelfth to the middle of the eleventh century BC². But up to recently, while ceramics have ensured the occupation of the site only since the middle of the eighth century BC, the evidence of the earlier stages is still based on

293

¹ Dr. Marco Camera, Università degli Studi di Catania, Dipartimento di Scienze Umanistiche, Piazza Dante 32, Catania-Italia.

² Euseb. *Chron.* II, 970.

scanty and fragmentary evidence, sometimes dubious or lacking any confirmation³.

Fig. 1 Ancient Kyme: Urban area and necropolis.

While LG pottery was found at various locations in the city (Fig. 1)⁴, the only mention of the discovery of PG pottery dates back to the investigations carried out in 1979 on the South Hill by the İzmir Museum under the direction of H. Uçankuş: the notice refers to finds unfortunately still unpublished and has caused some perplexity⁵. More recently, in the lower town, where it has been possible to reach the deepest layers dating back to the second half of the VIII. century, the presence of residual shards from more ancient periods has not been excluded (Fig. 2)⁶.

3 For a summary of the data on the archaic city: Frasca 2005.

4 Akurgal 1956; Bouzek 1974, 77; Schäfer 1974, 211; Bayne 2000, 191; Scatozza Höricht 2007, 110.

5 Uçankuş 1980, 148-149. On the same finds see also İren 2008a, 31.

6 La Marca 2012; Colelli 2012, 54; Colelli 2015a, 74-75; 78-79; Colelli 2015b, 260-263; Colelli 2017.

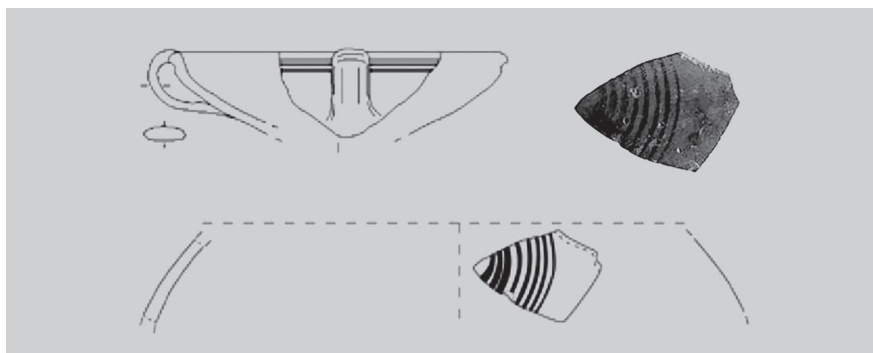

Fig. 2 Kyme: EIA pottery from lower town.

Broadening the view to the peri-urban area, the reports from the excavations carried out in the necropolis seem to outline a picture not different: The documentation allows to go back at least to the second half of the eighth century⁷, but, as in the settlement, an earlier evidence is provided by a grey ware PG krater whose shape can be traced back to the Anatolian tradition of the Bronze Age (Fig. 3)⁸.

Fig. 3 Kyme: PG krater from the South Necropolis (İren 2008b).

The latest excavations on the South Hill now provide a new tool for discussing chronological problems and developing some interpretative hypotheses. On the South Hill, already considered by E. Akurgal as the site of the earliest settlement of Kyme⁹, systematic research has been carried out since 1988 by

7 Frasca 2005, 569; Sudano 2015; Colelli 2015a, 73; Colelli 2015b, 259.

8 İren 2008a, 31; 35, n. 11, Figs. 2.3, 1; 2.5, 1; İren 2008b, 621, n. 18, Fig. 25.

9 Akurgal 1956.

the team of archaeologists of the University of Catania led by Prof. Massimo Frasca¹⁰. On the South Hill, between 1988 and 1990, in the deepest layers reached within later room A (Fig. 4), a large group of Geometric and Archaic pottery shards was found, providing the first significant opportunity to lay the basis for an organic study of local pottery production and of trade relations established from the 8th century onwards¹¹. Together with the most ancient ceramics (Fig. 5) and local painted pottery and grey ware, many imported LG fragments were found, mostly North Ionian bird-kotylai (Fig. 6), and Euboean pottery (Fig. 7).

Fig. 4 Kyme, South Hill: Excavation within Room A (1988-1990).

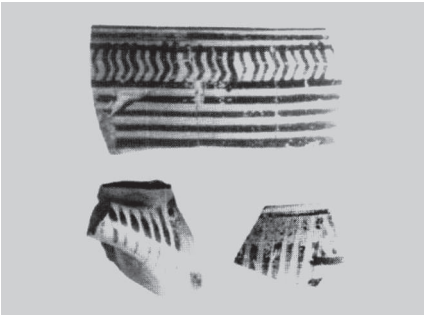

Fig. 5 Kyme: Mid-8th skyphoi from South Hill.

Fig. 6 Kyme: North Ionian bird-kotylai from South Hill.

¹⁰ For a summary of the results of archaeological research on the South Hill: Frasca 2012; Frasca 2017.

¹¹ Frasca 1993, Frasca 1998; Frasca 2000; Frasca 2005.

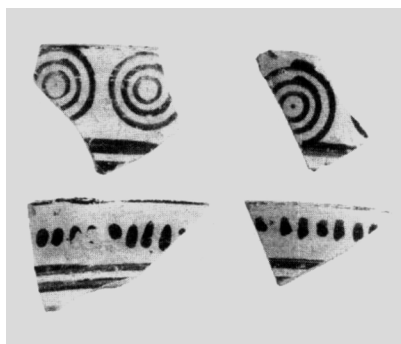

Fig. 7 Kyme: Euboean cups from South Hill.

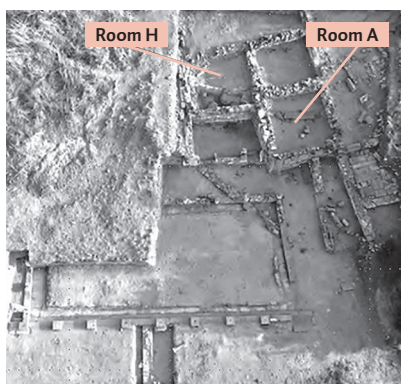

Fig. 8 Kyme: Excavation on South Hill.

Between 2012 and 2015 it was decided to carry out a new stratigraphic sondage within Late Roman room H, near room A where the first archaic fragments were found. Here, in a very limited space, the excavation was deepened until reaching the rock, unearthing the layers not altered by the levelling works carried out for the enlargement of the terrace on which the roman imperial domus was built, which is now the most important monumental complex in the area (Fig. 8)¹². A group of ceramic fragments recovered during the excavation offered the possibility to re-propose the issue of the chronology of the most ancient finds in the urban area and of the archaic ceramic productions attested in Kyme, already successfully set by Massimo Frasca with regard to the first discoveries on the South Hill¹³.

Ceramic fragments belong to grey ware and Greek type painted pottery. There are two categories of grey ware shapes: those belonging to the most ancient local or Mycenaean tradition, dating back to the late Bronze Age, and those imitating contemporary Greek prototypes. The first group includes the one-handled mugs decorated with thin incised lines (Fig. 9). It is one of the most ancient shapes, widespread in North-Western Anatolia during the early Iron Age, the origin of which was assumed to be a mixture

¹² The excavations were directed in the field by me under the scientific direction of Prof. Massimo Frasca, whom I thank for having entrusted me with the study of the finds. I also thank Prof. Antonio La Marca, director of the archaeological mission, for having allowed its publication. The photographs and drawings of the finds are by the author.

¹³ Camera 2017; Camera 2018a; Camera 2018b.

of heterogeneous elements of Mycenaean derivation¹⁴. The same origin has also been hypothesized for a type of one-handled cup (Fig. 10) found at many sites of North-Western Anatolia, which seems to be long-lasting even beyond the Archaic Age, even if its spread began at a very early date¹⁵.

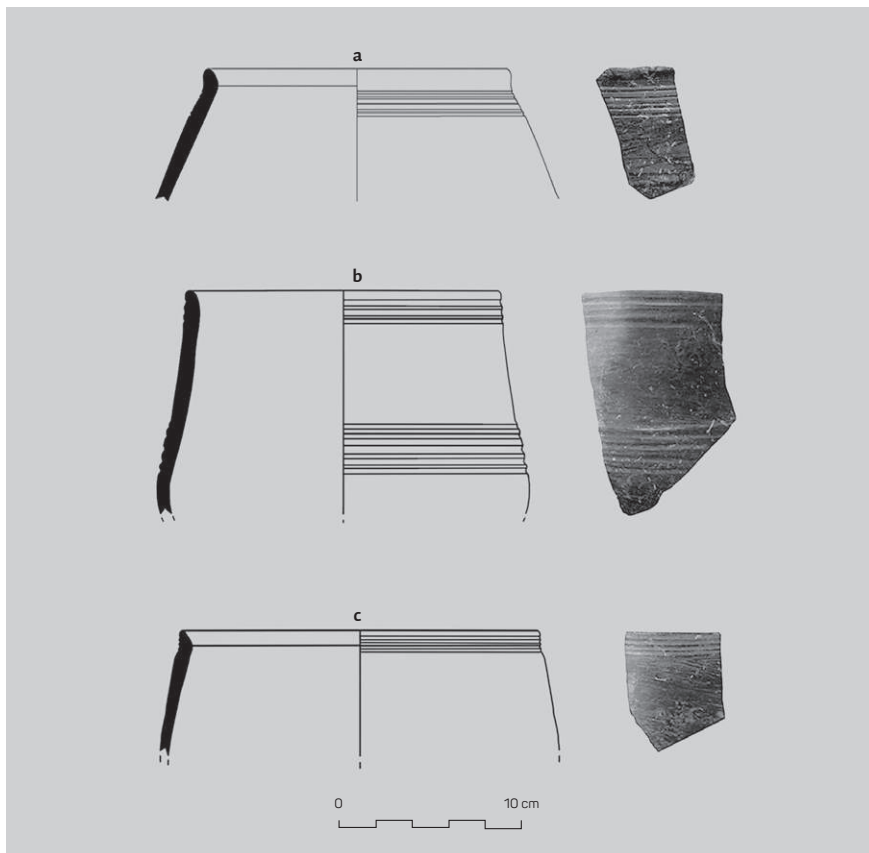

Fig. 9 Kyme: EIA grey ware mugs from South Hill.

14 Bayne 2000, 140-141 (*shape* 1). See also Frasca 1993, 54, Fig. 5c, n. 17 (Kyme); Bayne 2000, 160; 162, Fig. 38, nn. 1-4; 163, Fig. 39, nn. 1-3 (Smyrna); 211; 214, Fig. 62, nn. 1-2 (Mytilene); Danile 2009, 318, Fig. 21 (Lemnos); Chabot Aslan 2002, 110, n. 100, Tavv. 12-13 (Troy).

15 Bayne 2000, 141 (*shape* 2); 160; 163, Fig. 39, nn. 4-7 (Smyrna); 175 (Larisa); 201; 203, Fig. 57, nn. 2-3 (Antissa).

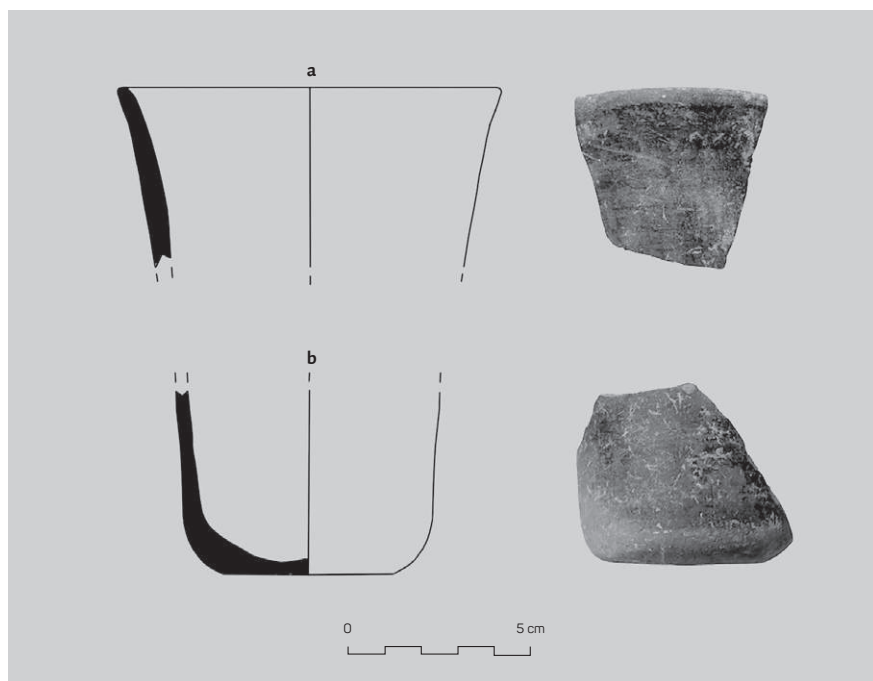

Fig. 10 Kyme: EIA grey ware cups from South Hill.

To the local tradition of the second millennium BC is connected a type of bowl (Figs. 11-12) well attested, sometimes even in its larger version, in Troy, in the earliest levels of many Aeolian sites, and also in Kyme in the lower town¹⁶. The finding contexts suggest to assign an early chronology to this shape, which is also influenced by Greek PG pottery. A fragment belongs to a PG krater (Fig. 13) similar to the one found in the necropolis of Kyme already shown before¹⁷. The shape, widespread since the late Bronze Age, is long-lasting in Aeolis during the Geometric Period, but this one seems to be very close, because of the shape of the rim, to prehistoric prototypes¹⁸.

¹⁶ Bayne 2000, 142-143 (*shapes* 4-5). This typology is already attested in Kyme (BAYNE 2000, 191; 193, Fig. 54, nn. 3-4; Colelli 2012, 54; Colelli 2015a, 74-75; 78; Colelli 2015b, 260-262).

¹⁷ İren 2008a, 31; 35, n. 11, Figs. 2.3, 1; 2.5, 1; İren 2008b, 621, n. 18, Fig. 25

¹⁸ Bayne 2000, 150 (*shape* 12); 160; 164, Fig. 40, n. 6.

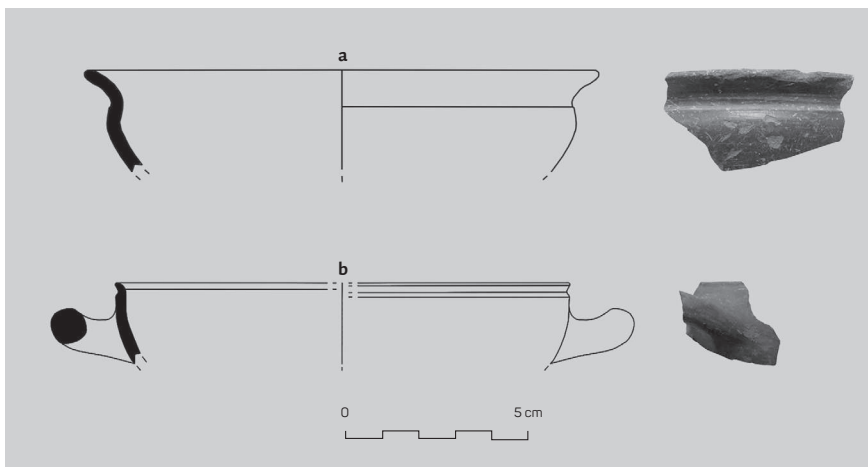

Fig. 11 Kyme: EIA grey ware bowls from South Hill.

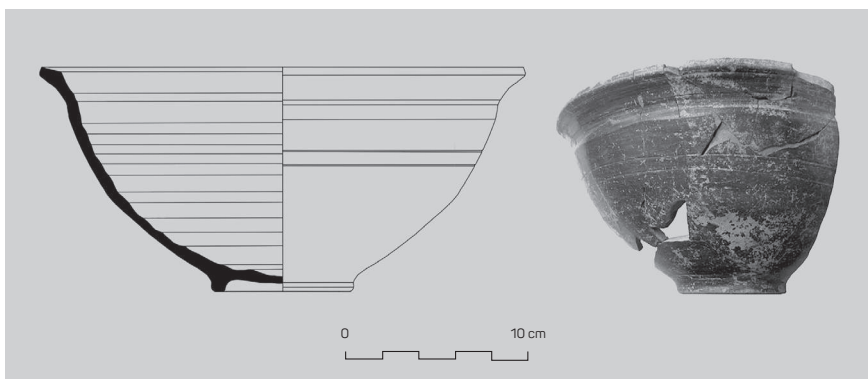

Fig. 12 Kyme: EIA grey ware bowls from South Hill.

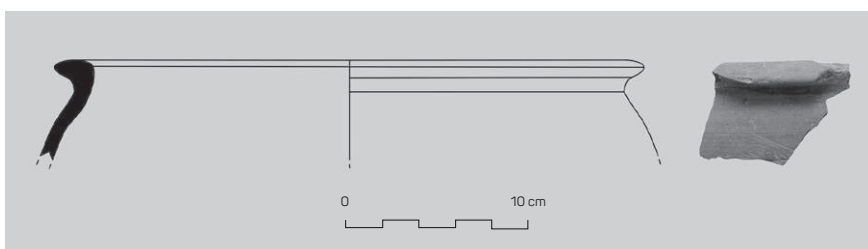

Fig. 13 Kyme: EIA grey ware krater from South Hill.

Moving on to the shapes having more or less exact parallels in Greek ceramics, the earliest find is a fragment of skyphos morphologically belonging to the LPG deep bowls with monochrome or geometric painted decoration

(Fig. 14)¹⁹. Others shards belonging to closed shapes such as belly-handled amphorae and oinochoai seem to be equally ancient. Two amphora rim fragments are morphologically similar to PG painted and grey ware examples from Troy and other Aeolian sites (Figs. 15-16)²⁰. One of them has a grey fabric but a red surface carefully polished on the outside as grey ware is: It could be one of the uncommon cases of red ware, widespread in the Bronze Age but still episodically found in the region in the early Iron Age²¹.

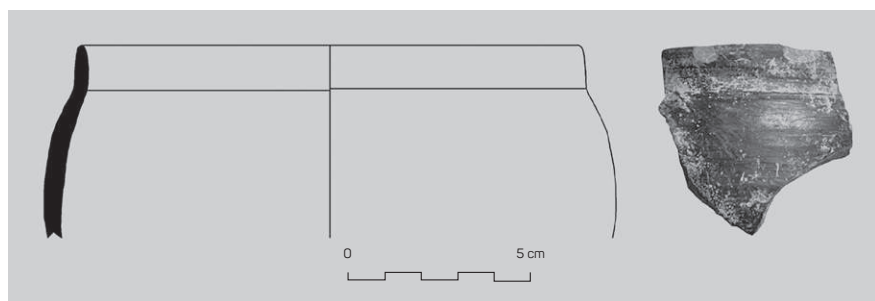

Fig. 14 Kyme: EIA grey ware skyphos from South Hill.

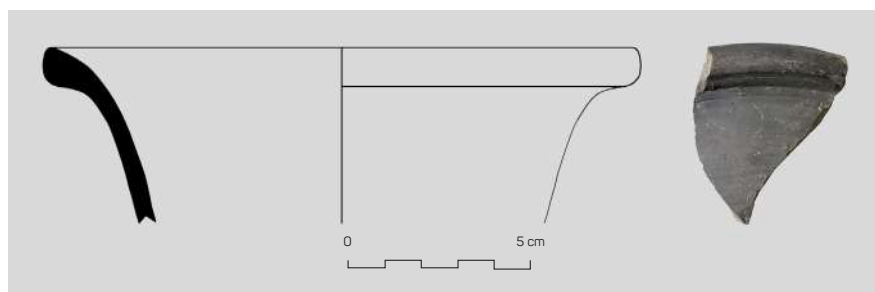

Fig. 15 Kyme: EIA grey ware amphora from South Hill.

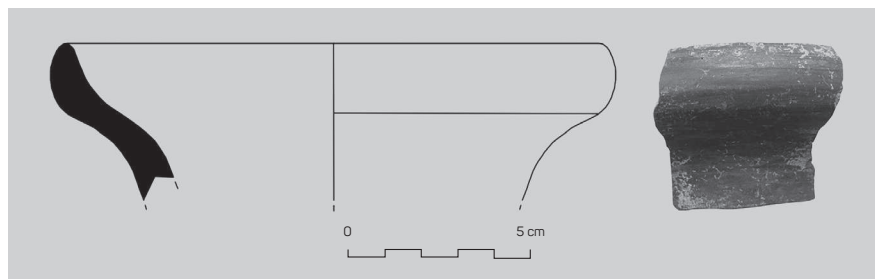

Fig. 16 Kyme: EIA red ware amphora from South Hill.

19 Lemos 2002, 33-46; Tavv. 32.4; 34.7-8; 36.4-5; 67.5-6.

20 Chabot Aslan 2002, 101, n. 31, Pl. 4, 31; Danile 2009, 323, Fig. 27 (Lemnos).

21 Bayne 2000, 139.

A fragment of a krater rim (Fig. 17) is later and can be compared to prototypes dating from MG II to LG I²². Though its small size does not allow the reconstruction of the profile, the finding in the deepest layer allows us to date no later than the 8th century BC a fragment of *deinos* or krater with incised decoration (Fig. 18), perhaps an imitation of metal prototypes.

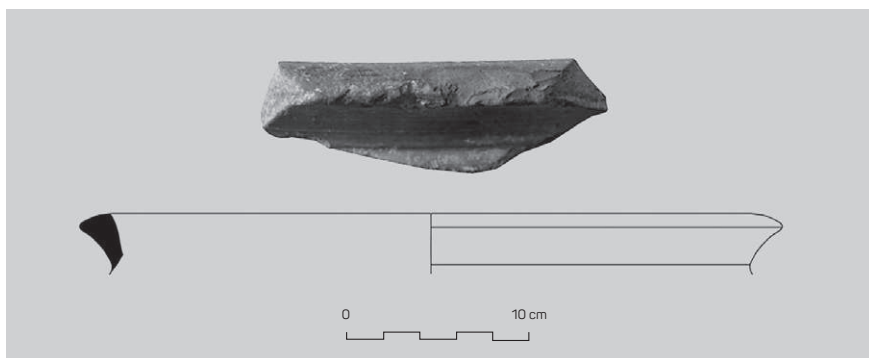

Fig. 17 Kyme: EIA grey ware krater from South Hill.

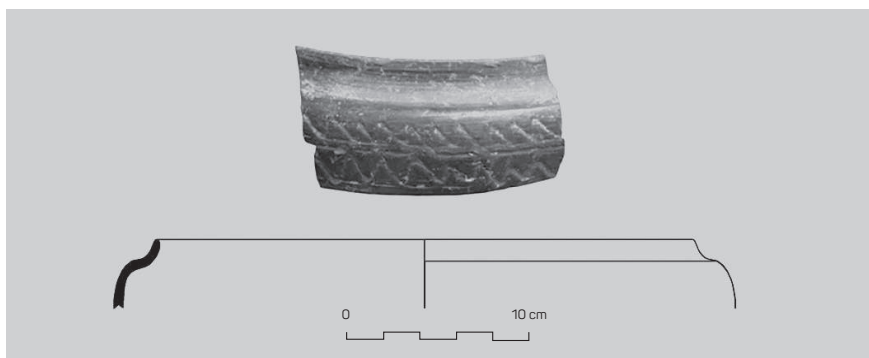

Fig. 18 Kyme: EIA grey ware *deinos* or krater from South Hill.

Now, moving on to painted pottery, we can distinguish between East Greek imports, for which the place of origin can at the moment only be hypothesized, and likely local products.

Among the finds from the deepest layer there is a shoulder/neck fragment of a large amphora or *hydria*, with a very well-preserved red painted decoration, consisting of groups of at least twelve concentric circles or semicircles,

22 Verdan et alii 2008, 145, Pl. 11, n. 28; 154, Pl. 20, n. 67 (Euboea).

separated by groups of four pendent tongues (Fig. 19). The peculiar decoration clearly indicates its belonging to the Protogeometric Period. The reduction of the tongues to small groups of strokes is suggested by N. Coldstream as a distinctive feature of the East Greek products compared to the Attic models from which the motif comes²³. The fragment has some parallels at Ephesus ascribed, by means of neutron activation analysis, both to local production and to Euboean import²⁴, where this decorative pattern is well attested²⁵. Other shards dating back to the same period, decorated with a double wavy line or concentric circles typical of PG belly-handled amphorae and hydriai from Attic prototypes have been found on the South Hill (Fig. 20)²⁶.

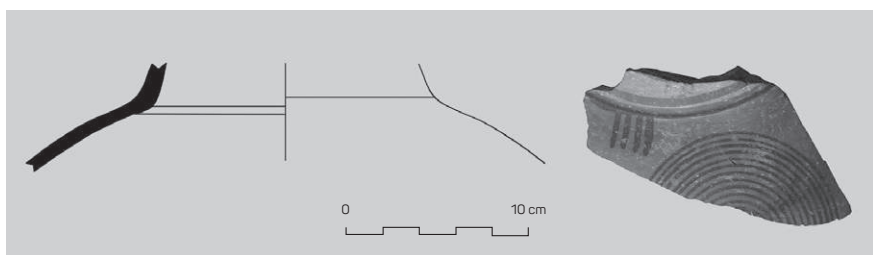

Fig. 19 Kyme: PG amphora or hydria from South Hill.

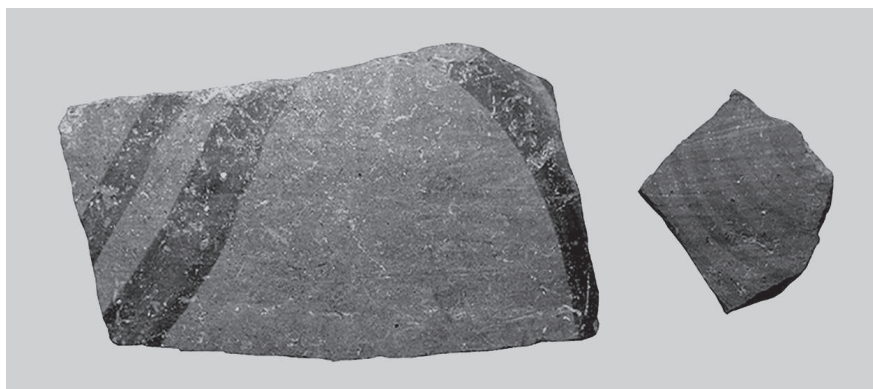

Fig. 20 Kyme: PG amphorae from South Hill.

23 Coldstream 2008², 265.

24 Kerschner 2014, 133, n. Ephe 70, Fig. 14; 131, n. Ephe 125, Fig. 11.

25 Popham - Sackett 1980, 272, n. 983, Pl. 276; Catling - Lemos 1990, 40-42, Tavv. 29; 65, n. 469; 66, n. 471.

26 Desborough 1952, Tavv. 4-5.

One of the most ancient finds is a fragment of a clay animal figurine, unfortunately not complete, with only the head remaining (Fig. 21). The preserved part shows the animal's skull with a very long snout, flattened at the end, and added bulbous eyes. Above and behind the clearly visible jaw, the broken and abraded surface does not allow to identify other anatomical features of the animal, probably identifiable as an horse. The surface still bears evident traces of the painted decoration. The head structure is almost the same as the one of the famous LPG stag figurine from the Kerameikos necropolis in Athens, dating back to the 2nd half of the 10th century BC (Fig. 22)²⁷.

Fig. 21 Kyme: PG figurine from South Hill.

Fig. 22 Kyme: PG figurine from Athens (Kraiker-Kübler 1939).

A belly-handled PG amphora neck (Fig. 23), with the rim decorated with distinctive strokes and edge, is very similar to a grey ware PG fragment from Troy²⁸. Some other fragments (Figs. 24-25) have small size not allowing the reconstruction of the shape and a complete evaluation of the decoration: they belong to long lasting shapes and have generic decorative patterns, for whom the chronological range can be very wide, up to include the entire Geometric Period and sometimes beyond.

²⁷ Kraiker - Kübler 1939, Pl. 77; Kübler 1943, 40 (inv. 641), Pl. 26.

²⁸ Chabot Aslan 2002, Pl. 1, n. 9.

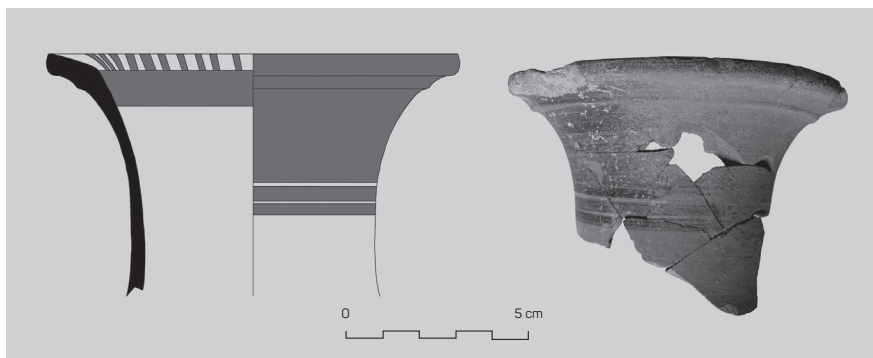

Fig. 23 Kyme: PG belly handled amphora from South Hill.

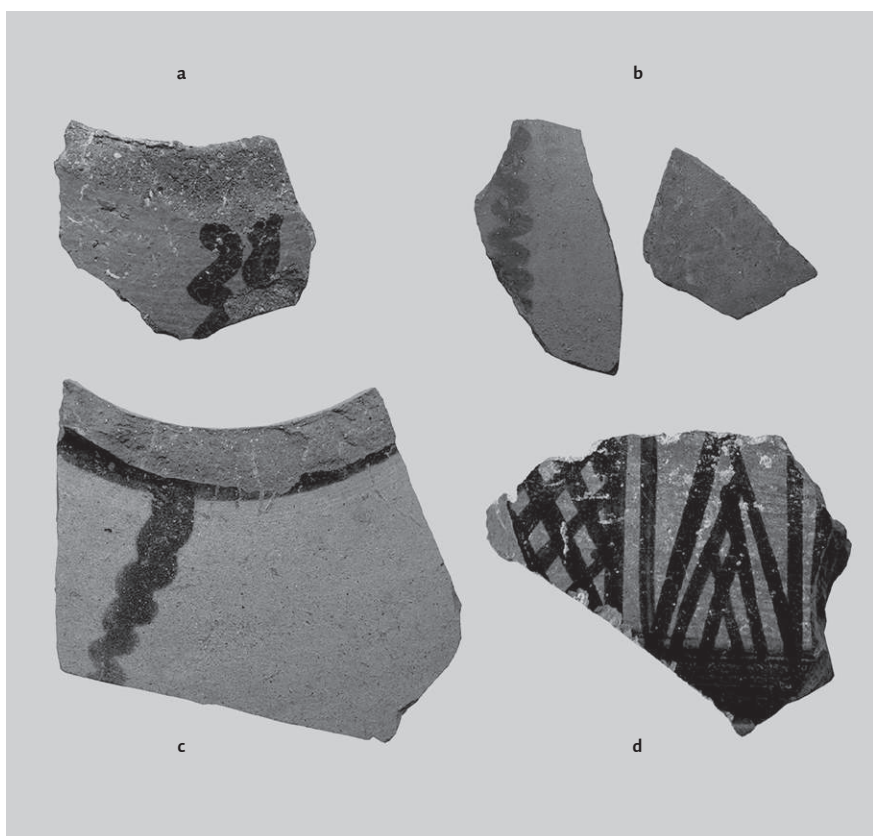

Fig. 24 Kyme: EIA/Archaic painted pottery from South Hill.

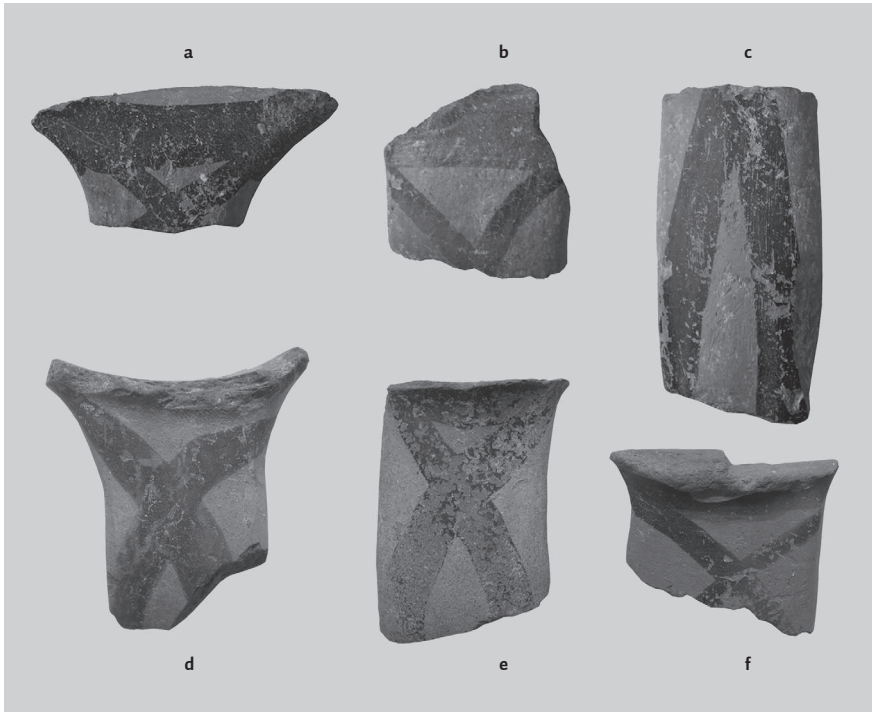

Fig. 25 Kyme: EIA/Archaic painted pottery from South Hill.

A dating between EG and MG Periods can be proposed for some fragments with dark ground style decoration or a panel with zigzag pattern (Fig. 26)²⁹. Finally, there is a small group of LG fragments: some are likely to be Euboean imports³⁰, others are East Greek products (Fig. 27). Among these are the bird-kotylai, both imported from the nearby Ionian area and locally produced (Fig. 28)³¹.

29 Coldstream 2008, *passim* (EG/MG); Akurgal 1983, Pl. 15 a-b (EG from Smyrna); Blanas 2006, 258-259, n. 138 (MG from Amorgos).

30 Some fragments, belonging to skyphoi, can be compared in shape and decoration with LG examples of Eretria: Verdan *et alii* 2008, Pls. 100-105. For euboic skyphoi of the same type from Kyme: Frasca 1993, 59, nn. 76-79, Fig. 23 (LG).

31 The archeometric analysis has demonstrated the localization of the production in the North Ionian area, in the Klazomenai peninsula and in particular in Teos: see, lastly, Kadioğlu *et alii* 2015. See also Kerschner - Mommsen 1997, 138-140; Kerschner 2002a; Kerschner 2002b, Pl. 1. See also Walter 1968, 40-41, Pls. 42-44 (Samos); Özgünel 1978, 20-21, Pl. 2. III (Smyrna); Ersoy 2004, 50, Fig. 6f (Klazomenai); D'Acunzio 2015, 486, Figs. 26-28 (Rhodes). An Aeolian production has been hypothesized on the basis of laboratory

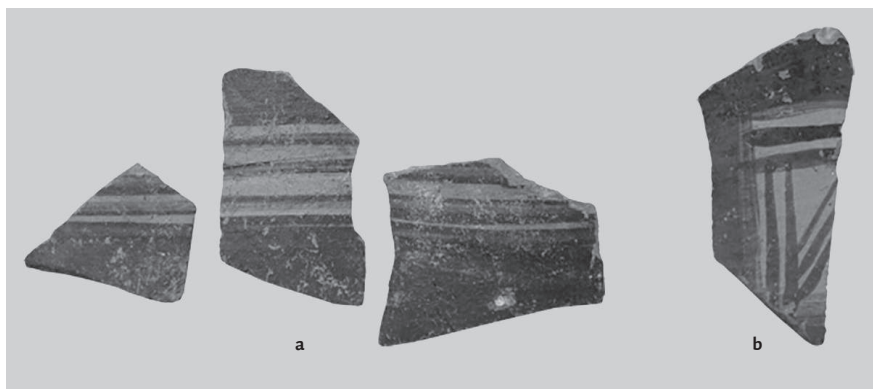

Fig. 26 Kyme: EG/MG pottery from South Hill.

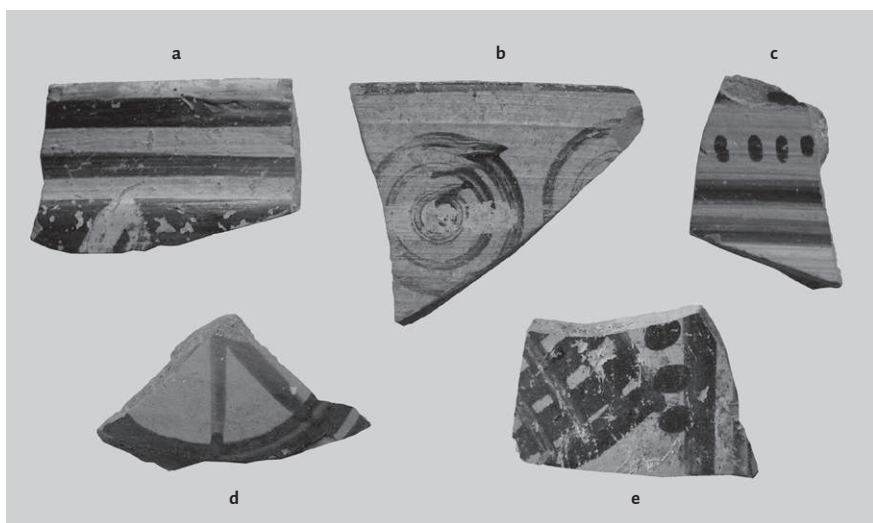

Fig. 27 Kyme: LG Euboean and East Greek pottery from South Hill.

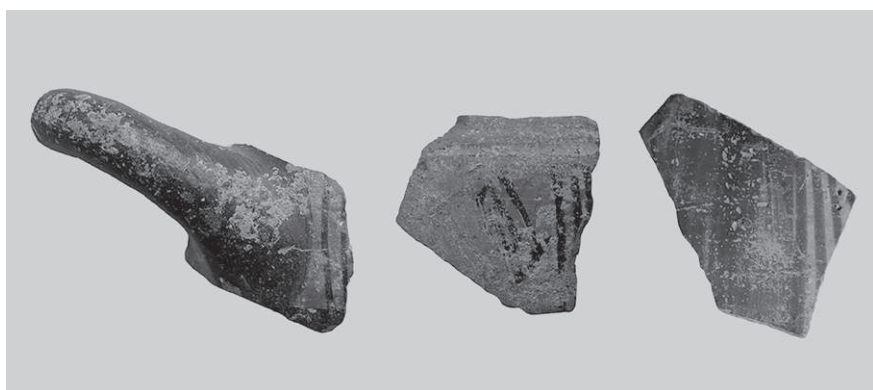

Fig. 28 Kyme: LG bird-kotylai (North Ionian and local) from South Hill.

To sum up: The EIA is still elusive at Kyme and we are far from painting a clear picture of the settlement and its material culture. The group of ceramic finds dealt with here, despite its small number and fragmented state, covers a wide chronological range, providing a useful tool for discussing chronological problems and offering a perspective on the local handicraft and trade relations of the city at the beginning of its history. So, being aware that conclusions are preliminary, it seems important summarizing and analysing some key points:

The first point to highlight is the possibility to confirm for the first time a well-documented presence of PG painted pottery in Kyme. Despite the possibility of a persistence of a SPG style after 900 BC, the decoration of the most ancient fragments seems to be purely PG and, therefore, no later than the end of the 10th century or a little later. Thanks to the association with painted PG pottery, now verified for the first time, we can confirm the hypothesis of N. Bayne of the ancient chronology of several grey ware fragments found in Kyme, often belonging to Bronze Age tradition³². As a result, it is possible to establish an earlier chronology, of at least a century and a half, of the most ancient archaeological evidence in the urban area.

Secondly, as fabric seems to suggest, the possible attribution to a local workshop of some of the PG fragments would mean the establishment of the first Greek workshops in Kyme at a very early stage compared to what was assumed in the past, confirming the most recent hypotheses made by the results of archaeometric analyses by M. Kerschner³³.

Thirdly, the painted fragments belonging to EG/MG Periods can be a first evidence of materials that, with future discoveries, could fill the gap currently recorded between LPG and LG Periods³⁴.

Finally, the certainly Attic or Euboean models to which the most ancient painted fragments we examined belong, confirm the direct or indirect close

analysis: see Kerschner 2002a, 85, Pl. 1, n. 18. For other bird-kotylai previously found in Kyme, see Frasca 1993, 61, nn. 81-85, Figg. 25-26; Colelli 2012, 66, Figg. 28-30.

32 Bayne 2000, 241; 190-191 for grey ware in Kyme.

33 Kerschner 2014, 114.

34 Īren 2008a, 35.

trans-Aegean relations established since the early Iron Age. The archeometric analyses carried out by M. Kerschner and the studies carried out by other scholars such as M. Frasca and K. İren, have indeed shown that, since the 10th or 9th centuries BC, Kyme and the centres of the Western Anatolian coast seem to have maintained close relations with Euboea, proved both by the imports and the local production of pottery in the Euboean style³⁵. Trans-aegean contacts between Euboea and Kyme played an important role until the end of the Geometric Period, as evidenced by the large dossier of Euboean imported LG ceramics found in Kyme together with others from North Ionian cities³⁶. Alongside this East-West route, if we also look at data offered specially by grey ware, the picture of typological comparisons reveals a second North-South route showing the Aeolis in contact with Troad and North Ionia, confirming the picture already outlined by K. İren (Fig. 29)³⁷.

In conclusion, the archaeological dossier offered by the new ceramics found on the South Hill provides an image of a key site for the knowledge of the most ancient history of the whole Aeolian region: A dynamic city looking outwards and included, since its earliest stages, in the networks connecting the coastal regions of the Aegean during Early Iron Age.

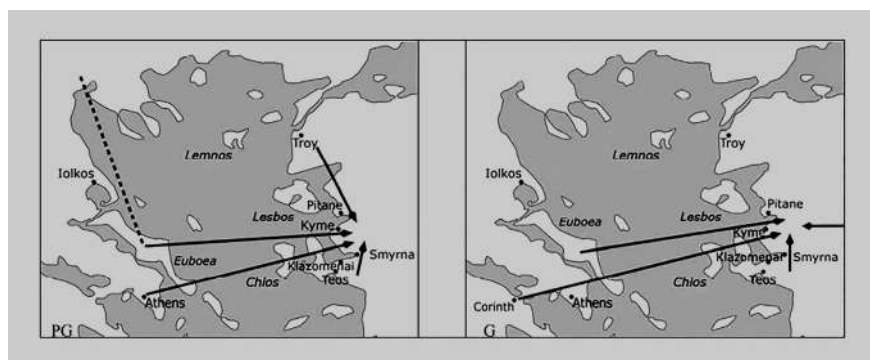

Fig. 29 Aeolian connections in the Protogeometric Period (left) and in the Geometric Period (İren 2008a).

35 Kerschner 2014, 119-122; Frasca 1998; İren 2008a.

36 Frasca 1993; 1998; 2000; 2005.

37 İren 2008a, 35.

Bibliography

Akurgal 1956

Akurgal, E. "Les fouilles de Phocée et les sondages de Kymé", *Türk Arkeoloji Dergisi*, 6, 1956, 19-24.

Akurgal 1983

Akurgal, E. *Alt-Smyrna I. Wohnschichten und Athenatempel*, Türk Tarih Kurumu, 1983, Ankara.

Blanas 2006

Blanas, A., *Geometrische Keramik aus Minoa auf Amorgos*, 2006, Paderborn.

Bouzek 1974

Bouzek, J. "Other pottery", Anatolian collection of Charles University, Kyme I, (eds.) J. Bouzek, 1974, Praha, 77-81.

Camera 2017

Camera, M., "Dal Protogeometrico all'età arcaica: nuovi rinvenimenti ceramici sulla Collina Sud di Kyme", *Studi su Kyme Eolica VI*, (eds.) A. La Marca, Arcavacata di Rende, 2017, 41-58.

Camera 2018a

Camera, M., "Nuovi dati e antiche ceramiche da Kyme eolica: produzioni locali e rotte commerciali tra l'età geometrica ed il VI secolo a.C.", *Cronache di Archeologia*, 37, 2018, 61-88.

Camera 2018b

Camera, M., "Nuovi dati sulle fasi più antiche di Kyme eolica", *Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente*, 95, 2017 (2018), 161-183.

Catling-Lemos 1990

Catling, R. W. V.-Lemos, I. S. "The Protogeometric Building at Toumba, Part I, The Pottery, Lefkandi II, 1990, London.

Chabot Aslan 2002

Chabot Aslan, C. "Ilion Before Alexander: Protogeometric, Geometric, and Archaic Pottery from D9", *Studia Troica*, 12, 2002, 81-129.

Coldstream 2008²

Coldstream, J. N., "Greek Geometric Pottery: A survey of ten local styles and their chronology", Updated second edition, Exeter.

Colelli 2012

Colelli, C. "Lo scavo nell'angolo della stoà. Produzioni ceramiche a Kyme eolica fra VIII e VII sec. a.C.", *Nuovi studi su Kyme Eolica*, Produzioni e rotte transmarine, (eds.) L. A. Scatozza Hörich, Napoli, 2012, 41-69.

Colelli 2015a

Colelli, C. "The down of Cyme", *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan. Studies in Honour of Ömer Özyiğit*, (eds.) E. Okan and C. Atila, 2015, İstanbul, 71-88.

Colelli 2015b

Colelli, C. "Cultura materiale a Kyme Eolica (Izmir, Turchia) in età Geometrica alla luce di scavi vecchi e recenti", *Archeologi in Progress, Il cantiere dell'archeologia di domani, Atti del V Convegno Nazionale dei Giovani Archeologi (Catania 23-26 Maggio 2013)*, (eds.) R. Brancato, G. Busacca and M. Masimino, Bologna, 257-269.

Colelli 2017

Colelli, C. "Appunti sull'età Geometrica a Kyme Eolica. Cenni di storia e cultura materiale", *Studi su Kyme Eolica VI*, (eds.) A. La Marca, Arcavacata di Rende, 2017, 59-74.

D'Acunto 2015

D'Acunto, M. "The Protogeometric and Geometric Necropolis of Ialysos (Rhodes): Burial Customs, Commerce and Society, Regional Stories towards a new Perception of the early Greek World", *Acts of an International Symposium in Honour of Professor Jan Bouzek (Volos, 18-21 June, 2015)*, (eds.) A. Mazarakis Ainian, A. Alexandridou and X. Charalambidou, Volos, 437-486.

Danile 2009

Danile, L. "Lemnian Grey Ware, Pontic Grey Wares", *International Conference (Bucarest-Constantza, September 30th-October 3rd 2008)*, (eds.) P. Dupont and V. Lungu, Pontica 42, Suppl. I, Constantza, 2009, 305-326.

Desborough 1952

Desborough, *Protogeometric Pottery V.R. d'A*, 1952, Oxford.

Ersoy 2004

Ersoy, Y., "Klazomenai: 900-500 BC. History and Settlement Evidence, Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony", *Proceedings of the Symposium (Abdera 20-21 October 2001)*, (eds.) A. Moustaka, E. Skarlatidou, M.-C. Tzannes and Y. Ersoy, Thessaloniki, 2004, 43-76.

Frasca 1993

Frasca, M. "Osservazioni preliminari sulla ceramica proto arcaica e arcaica di Kyme eolica", in *Studi su Kyme Eolica, Cronache di Archeologia*, 32, 1993, 51-70.

Frasca 1998

Frasca, M. "Ceramiche greche d'importazione a Kyme eolica nell'VIII secolo a.C., Euboica. L'Eubea e la presenza euboica in Calcidica e in Occidente", *Atti del Convegno Internazionale (Napoli 13-16 Novembre 1996)*, (eds.) M. Bats and B. D'agostino, 1998, Napoli, 273-279.

rasca 2000

Frasca, M. "Ceramiche Tardo Geometriche a Kyme eolica, Die Ägäis und das Westliche Mittelmeer", *Beziehungen und Wechselwirkungen 8. bis 5. Jh. v. Chr., Akten des Symposions (Wien 24. bis 27. März 1999)*, 2000, Wien, 393-398.

Frasca 2005

Frasca, M., *Kyme eolica arcaica alla luce della documentazione archeologica, Eoli ed Eolide tra madrepatria e colonie*, (eds.) A. Mele, M. L. Napolitano, A.Visconti, 2005, Napoli, 567-579.

Frasca 2012

Frasca, M., *Scavi e ricerche archeologiche dell'Università di Catania nella Collina Sud di Kyme Eolica (Turchia), Ricerche e attività del corso internazionalizzato di Archeologia. Catania, Varsavia, Konya 2009-2012, Syndesmoi 3*, (eds.) P. Militello and M. Camera, Palermo, 2012, 209-222.

Frasca 2017

Frasca, M. "Scavi e ricerche sulla Collina Sud di Kyme Eolica", *Studi su Kyme eolica VI*, (eds.) A. La Marca, Arcavacata di Rende, 2017, 75-94.

İren 2008a

İren, K. "Dark Age Pottery from Southern Aeolis, New Dawn for the Dark Age? Shifting Paradigms in Mediterranean Iron Age Chronology", *Proceedings of the XV World Congress of the International Union for Prehistoric and Protohistoric Sciences (Lisbon, 4-9 September 2006)*, (eds.) D. Brandherm and M. Trachsel, BAR International Series 1871, Oxford, 2943.

İren 2008b

İren, K., "The Necropolis of Kyme Unveiled: Some Observations on the New Finds, Euergetes", *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı. Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag*, 2008 Antalya, 613-637.

Kadioğlu-Özbil-Kerschner-Mommsen 2015

Kadioğlu, M., Özbil, C., Kerschner, M., Mommsen, H., "Teos im Licht der neuen Forschungen, Anatolien-Brücke der Kulturen. Aktuelle Forschungen und Perspektiven in den deutsch-türkischen Altertumswissenschaften", *Tagungsband des Internationalen Symposiums (Bonn, vom 7. bis 9. Juli 2014)*, (eds.) Ü. Yalçın and H.-D. Bienert, 2015, Bochum-Bonn, 345-366.

Kerschner 2002a

Kerschner, M. Die nichtlokalisierten chemischen Gruppen B/C, E, F, G und ihr Aussagewert für die spätgeometrische Keramik des nördlichen Ioniens und der Äolis, Topferzentren der Ostagais. Archaometrische und archaologische Untersuchungen zur mykenischen, geometrischen und archaischen Keramik aus Fundorten in Westkleinasien, (eds.) M. Akurgal, M. Kerschner, H. Mommsen and W.D. Niemeier, 2002, Wien, 72-92.

Kerschner 2002b

Kerschner, M. Ostgriechische Kalottenschalen (Vogelkotylen, Vogel, Rosetten, Mäander und Reifenschalen) und Vogelkannen, Topferzentren der Ostagais. Archaometrische und archaologische Untersuchungen zur mykenischen, geometrischen und archaischen Keramik aus Fundorten in Westkleinasien, (eds.) M. Akurgal, M. Kerschner, H. Mommsen and W. D. Niemeier, Wien, 63-72.

Kerschner 2014

Kerschner, M. Euboean Imports to the Eastern Aegean and Eastern Aegean Production of Pottery in the Euboean Style: New Evidence from Neutron Activation Analyses, Archaeometric analyses of Euboean and Euboean related pottery: New results and their interpretations, *Proceedings of the Round Table Conference (Athens, 15-16 April 2011)*, (eds.) M. Kerschner and I.S. Lemos, 2014, Wien, 109-140.

- Kerschner-Mommsen 1997** Kerschner, M., Mommsen, H. "Neutronenaktivierungs-Analysen zur Herkunft der ostgriechischen Vogelschalen", *Archäometrie und Denkmalpflege*, 1997, Berlin, 138-140.
- Kraiker-Kübler 1939** Kraiker, W., Kübler, K. "Die Nekropolen des 12. bis 10. Jahrhunderts", *Kerameikos I*, 1939, Berlin.
- Kübler 1943** Kübler, K. "Neufunde aus der Nekropolen des 11. und 10. Jahrhunderts", *Kerameikos IV*, 1943, Berlin.
- La Marca 2012** La Marca, A. "Nuove prospettive d'indagine e possibili sviluppi di ricerca e di scavo a Kyme eolica", *Nuovi studi su Kyme Eolica*, Produzioni e rotte transmarine, (eds.) L. A. Scatozza Hörich, 2012, Napoli, 11-18.
- Lemos 2002** Lemos, I. *The Protogeometric Aegean: The Archaeology of the Late Eleventh and Tenth Centuries BC*, 2002, Oxford.
- Özgünel 1978** Özgünel, C. Spätgeometrische Keramik in Bayraklı (Alt-Smyrna), *Les Céramiques de la Grèce de l'Est et leur Diffusion en Occident*, Colloque International du Centre National de la Recherche Scientifique, Centre Jean Berard-Institut Française de Naples, 1978, Paris-Naples, 16-26.
- Popham-Sackett 1980** Popham, M. R., Sackett, L.H., "The Iron Age: Settlement, The Cemeteries", *Lefkandi I*, 1980, London.
- Scatozza Hörich 2007** Scatozza Hörich, L.A., "Nuovi dati per lo studio della città di Kyme in età ellenistico-romana. Le ricerche dell'Università Federico II di Napoli, Kyme e l'Eolide", *Da Augusto a Costantino. Atti dell'Incontro Internazionale di Studio (Castel dell'Ovo 12-13 Dicembre 2006)*, (eds.) L.A. Scatozza Hörich, 2007, Napoli, 103-134.
- Schäfer 1974** Schäfer, J. "Zur Topographie von Kyme", *Anatolian collection of Charles University, Kyme I*, J. Bouzek (eds.), 1974, Praha, 207-214.
- Sudano 2015** Sudano, F. "Kyme of Aeolis. Excavations in the Necropolis (2007-2008): Preliminary Data", *Proceedings of the 15th Symposium on Mediterranean Archaeology*, Edt: P. Militello and H. Öniş, *BAR International Series 2695 (I)*, 2015, Oxford, 431-433.
- Uçankuş 1980** Uçankuş, H.T., "Kyme Kurtarma Kazısı 1979", *II. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1980, Ankara, 139-149.
- Verdan-Pfyffer-Lederrey 2008** Verdan, S., Pfyffer, Kenelman A., Lederrey C. *Eretria XX, Céramique géométrique d'Érétrie*, 2008, Gollion, 252 p.
- Walter 1968** Walter, H. "Frühe samische Gefässe. Chronologie und Landschaftsstile ostgriechischer Gefässe", *Samos V*, 1968, Bonn.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Hellenistik Dönem’de Phokaia

İzmir’in Foça İlçesinde bulunan Phokaia’nın geçmişi M.Ö. 3. bine kadar gitmektedir². Kent, M.Ö. 1. binin başlarında önce Aioli, sonra da İon kentlerinden biri olmuştur³. Pausanias’a göre,⁴ Atinalı önderler (Philogenes ve Damon) eşliğinde bölgeye gelen Phokisliler, Kymeliler’in izin verdiği yerde ilk yerleşmelerini kurmuşlardı. Strabon ise,⁵ Philogenes önderliğindeki Atinalılar tarafından kentin

1 Dr. Öğr. Üyesi Sabri Arıcı, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

2 Son dönem kazılarında, Phokaialılar’ın Aioller’den de çok önce burada oldukları anlaşılmıştır. Phokaia’nın ilk yerleşim alanı kazılarında, Oryantalizan Dönem megaronlarının altında Protogeometrik Dönem oval evleri ortaya çıkarılmıştır. Erken Protogeometrik Dönem’e ait iki ayrı oval evin varlığı bu alanda İonların yerleştiğini gösterir. Ayrıca aynı alanda Myken ve Gri Minyas seramiğinin bulunmuş olması da önemlidir. Aynı alanda daha alt seviyelerde M.Ö. 3. ve 2. bin yerleşim izlerine seramiklerle birlikte rastlanılmış olması, en azından M.Ö. 3. binden beri Phokaia’nın var olduğunu bize göstermektedir. İlk kuruluş hakkında Özyiğit 1998, 772-777. Özyiğit 2003a, 342-344; Özyiğit 2009, 30-31. Phokaia’nın geneli hakkında bkz. Akurgal 1956a, 33-40; Akurgal 1993, 55-59; Özyiğit 1998, 9-15; Özyiğit 2003b, 97-106; Özyiğit 1998.

3 Akurgal 1956a, 13; Akurgal 1956b, 32-33. Özyiğit 2003a, 97 ve 102.

4 Pausanias 7. III. 5.

5 Strabon 14. I. 3.

kurulduğunu söyler ancak, Phokisli'lerden hiç söz etmemiştir. Öte yandan, E. Akurgal⁶ bu görüşe katılmamaktadır. Şöyle ki; Phokaialıları, Phokis'te oturan halkla bir tutmanın yanlış olduğunu ve bunun İon kolonizasyonunu Attika'ya bağlamak amacı taşıdığını ileri sürmektedir. E. Akurgal'ın yapmış olduğu kazılarda çok sayıda gri seramiğin bulunması, ilk yerleşenlerin Kymeliler gibi, Aioller olduğunu kanıtlamaktadır. Yine bu kazıda ele geçen Protogeometrik Dönem seramikleri de İonların, Phokaia'da en erken M.Ö. 9. yüzyılın sonundan itibaren yaşadıklarını göstermektedir⁷.

Fig. 1 Phokaia'dan genel görünüm.

M.Ö. 7. yüzyılın ortalarından itibaren kolonizasyon hareketleri içinde yer alan Phokaia, uzun deniz yolculuğuna çıkan ilk İonia kentidir⁸. Denizcilikleri sayesinde, Phokaia'nın Batı Akdeniz'den Karadeniz'e kadar büyük kolonizasyon hareketlerini gerçekleştirmiştir⁹. Bu derece denizcilikte ileri konumda olması, Phokaia'nın¹⁰ coğrafik avantaja sahip önemli iki limanından ileri gelmektedir

6 Akurgal 1956b, 38.

7 Akurgal 1995, 32; Akurgal 2000, 290.

8 Herodotos I. 142 ve I. 163.

9 Graham 1982, 83; Cook 1946, 67-98.

10 Phokaia, 7-8 km.'lik kent suruyla ve Athena tapınağıyla M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında en önemli İon kentlerinden biridir. bkz. Akurgal 1956b, 33-40; Akurgal 1993, 55-59; Özyiğit

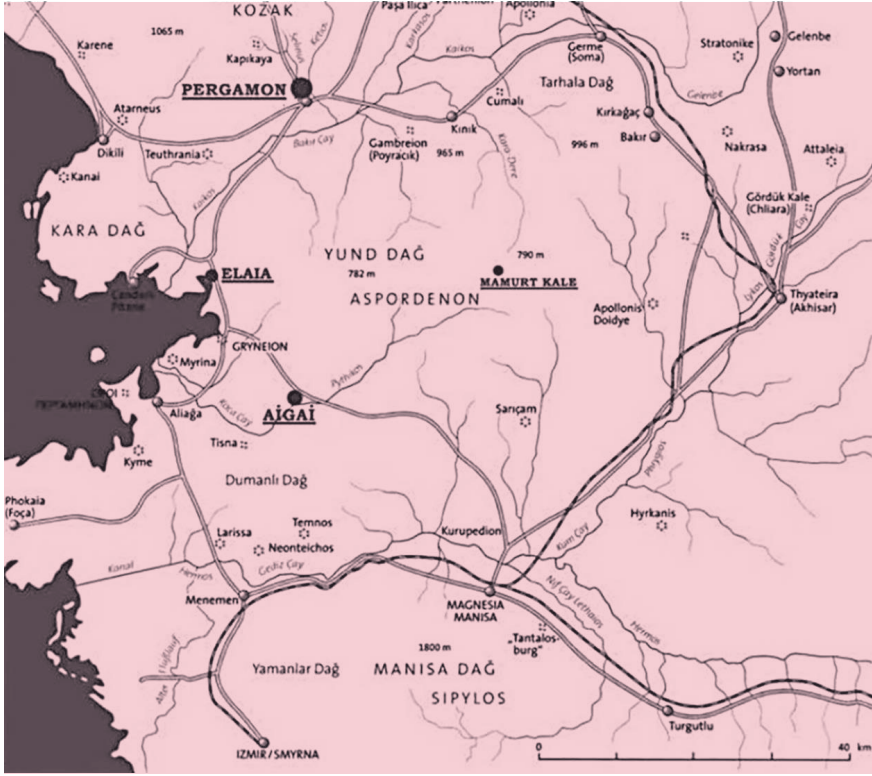

Fig. 2 Kuzey İonia-Güney Aiolis arası Atık yollar.

(Fig. 1)¹¹. İlkel denizcilik yöntemlerinin kullanıldığı dönemlerde, gemiler yaklaşık 57 km. uzunluğundaki dar Smyrna Körfezi'nden geçmeleri sırasında birtakım zorluklarla karşılaşılıyordu. Bu yüzden gemiler yüklerini daha yakın olan Phokaia, Klazomenai veya Erythrai'ya boşaltmayı uygun bulmuşlardır¹². Böylece Phokaia Limanı değer kazanmıştır. Bir tarafında batısındaki deniz üzerinde doğal kale olarak önemli işlev gören irili-ufaklı adalar bulunurken, diğer yandan da kentin doğu ve kuzeyine yayılan tepelerin bulunması, savunma açısından Phokaia'ya özel bir ayrıcalık katmıştır. Bunun yanında Phokaia, Magnesia (Manisa) üzerinden Hermos Nehri paralelinde Sardis'e giden ticaret yolu (Kral Yolu) sayesinde de karadan önem kazanmıştır (Fig. 2)¹³. Phokaia'nın

1998, 9-15; Özyiğit 2003b, 97-106.

11 Reobuck 1959, 15.

12 Maggie 2003, 46-47, dipnot 94.

13 a.g.e.

tarımsal alanlarıysa verimli, ancak sınırlıdır¹⁴. Öte yandan Phokaia'nın arka bölgesi olan yani doğusundaki tepelerin ardında, Hermos (Gediz) Nehri'nin getirdiği alüvyonlar sayesinde oldukça verimli topraklar ve sulak alanlar bulunmaktadır¹⁵.

Antik kaynaklardan Phokaia'nın mor renk boyalı kumaşlarının oldukça meşhur olduğu bilinmektedir¹⁶. Nitekim, 1991 yılındaki tiyatro kazısında¹⁷, analemna duvarının dışındaki tabakada, deniz hayvanlarının kabuklarından oluşan bir tabakanın bulunması da bu görüşü doğrulamaktadır. Ayrıca, Phokaia'nın karakteristik taşı olan tüf, döşeme taşı olarak çevre kentlerde yaygın olarak kullanılmış¹⁸ ve Phokaia ekonomisine önemli katkı sağlamıştır.

Deniz ve kara ticaretinde etkin olması, sınırlı da olsa verimli topraklarının olması, mor boya elde etmesi ve Foça tüf taşının ihracatı sayesinde, Phokaia'nın M.Ö. 6. yüzyılın başlarında etkin kentlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹ Ancak, M.Ö. 546 yılında²⁰ Persler'in kenti ele geçirmesiyle birlikte, bu ihtişamlı yıllar yavaş yavaş geride kalmaya başlamış ve Phokaia eski gücüne bir daha ulaşamamıştır.

M.Ö. 386 yılındaki Sparta ile Persler arasında gerçekleşen Kral Barışı'ndan, Büyük İskender'in Anadolu'ya girdiği tarihe kadar (M.Ö. 334 yılındaki Granikos Savaşı) geçen evreyi, Batı Anadolu, önceki yıllara oranla nispeten daha sakin geçirmiştir²¹. Büyük İskender ile birlikte Hellen kentleri iç işlerinde bağımsız oldular ancak, bundan böyle Perslere ödenen vergiler Makedon Krallığı'na aktarılmıştır²². Böylece Phokaia'nın M.Ö. 546'dan M.Ö. 334'e kadar Persler'e, M.Ö. 334'den sonra da Makedon Krallığı'na vergi vermekten kurtulamadığı anlaşılmaktadır. Anadolu Hellenler, fethedilmiş topraklarda yaşadıkları için Büyük İskender, Hellenler ile yapılan tüm antlaşmalarda koşulları

14 Reobuck 1959, 15; Möller 2000, 88. Dağı bulunmayan ilçede, en yüksek tepeleri Şaphane Tepesi 450 m., Kartal Tepesi, 435 m., ve Kızıldağ Tepesi, 352 metredir.

15 Bu deltanın batısında Panaztepe höyüğü bulunuyor.

16 Malay 1983, 58; Magie 2002, 29, dipnot 73.

17 Özyiğit 1993, 5.

18 Strabon, XIV, 645. Bazı yazıtlarda görülen lithos Phokaikos (Foça taşı) ve bomos Phokaikos (Foça taşından üretilmiş bomos) .

19 Özyiğit 2003a, 103.

20 Cahill 1988, 481-501; Özyiğit 1994, 83-84; Özyiğit 2003a, 106.

21 Arrianos I. 18.2; Doğer 1998, 31.

22 Doğer 1998, 31; Magie 2003, 8, dipnot 14.

ve vergileri belirlemiş, kimlerin yönetici olacağına karar vermiştir²³. Büyük İskender, Ephesos'taki yüksek rütbeli bir subay olan Alkimakhos'u, Pers hakimiyetinde bulunan Aiolis ve İonia Bölgesi'nde etkin olan oligarşik düzenin yerine demokrasinin kurulması, yerleşimlere özgürlüklerini geri vermesi ve aynı zamanda Persler tarafından konulan vergileri affetmesi için göndermiştir²⁴. Zamanla Büyük İskender ile birlikte kentlerde, dönemin şartlarına göre demokratik bir düzen içinde²⁵ Batı Anadolu'da İon birliği tekrar kurulmuştur²⁶. Bu çerçevede, İonlar tarafından kutlanan Aleksandria Festivali bunun bir göstergesidir²⁷. Büyük İskender ile birlikte Phokaia'da bir kıpırdanmanın belirtisi olarak Hellenistik Dönem'in başlarında, küçük boyutlu, Anadolu'nun ilk taş tiyatrosu inşa edilmiştir²⁸.

Büyük İskender'in ölümünden sonra kumandanları arasındaki toprak paylaşımı sırasında, Aiolis bölgesi önce Antigonos Monoftalmos'un (Tek gözlü) eline geçti. Antigonos, Büyük İskender'in Hellen kentlerine uyguladığı sistemi aynı şekilde sürdürdüğü görülse de, M.Ö. 306 yılında 'Kral' ünvanını aldıktan sonra kentlerin iç işlerine karışmaya başlamıştır ve bu yüzden kentlerde kargaşa çıkmıştır²⁹. Antigonos'un Pagos Dağı'nda Smyrna'yı yeniden kurmasıyla deniz ticareti etkin olmaya başlamıştır. Çünkü gelişen gemicilik teknikleri sayesinde, ince uzun olan Körfez (57 km.), artık rahatlıkla aşılabiliyordu. Bu sebeple, daha önce Klazomenai ve Phokaia Limanı etkin iken, Smyrna Liman'ının devreye girmesiyle her iki limanın önemi azalmaya başlamıştır³⁰. Yukarıda söz edildiği gibi, liman ticareti Phokaia için çok önemli gelir kaynağıydı. Pers işgali ve liman ticaretinde Phokaia'nın öneminin azalması yüzünden, yapılan arkeolojik kazılarda kentin daraldığı görülebilmektedir. Şöyle ki; arkeolojik kazılarda, Hellenistik Dönem'in başlarından itibaren kullanılmaya başlanan nekropolis, çok geniş alanlara yayılmış olan Klasik ve Arkaik Dönem yerleşim katmanların üstünde kurulmuştur³¹.

23 Bosworth 2005, 306.

24 Arrianos I. 18.2.

25 Magie 2003, 10; Bagnall- Derow 2004, 2.

26 Magie 2003, 24-25.

27 Magie, 2003, 25.

28 Özyiğit 1991, 127-139; Özyiğit 2003a 105.

29 Maggie 2003, 30.

30 Maggie 2003, 52-53.

31 Özyiğit 1991, 129-137; Özyiğit 2008, 489-512; Özyiğit 1997, 1-26.

Antigonos'un, M.Ö. 301 yılında İpsos'da³² (Afyon-Çay), Lysimakhos ile I. Seleukos'un birleşik ordusuna yenilmesinden sonra, bölge bu kez Trakya Kralı Lysimakhos'un eline geçti. Kral tarafından bölgede, önemli imar faaliyetlerine girildi. Smyrna ve Ephesus'un gelişmelerini sağladı. M.Ö. 282 yılında Kral Lysimakhos ile Pergamon'un kurucusu Filetairos arasında anlaşmazlık çıktı. Bunun üzerine, bölgede etkin olmaya başlayan Pergamon Kralı, I. Seleukos Nikator'dan yardım istedi. Batı Anadolu'yu ele geçirmek için bu olayı fırsat bilen I. Seleukos'un ordusuyla Lysimakhos'un ordusu Magnesia ad Sipylum (Manisa) yakınlarında Kurupedion Ovası'nda (M.Ö. 281) yapılan savaşta karşılaştı, Lysimakhos bu savaşta yenildi ve orada öldü³³. Bu dönemde Kyme, Myrina, Phokaia ve Aigai gibi kentlerin bastıkları sikkelerin üzerinde yer alan Seleukos tasvirlerden yola çıkarak bölgenin, en azından M.Ö. 262-252 yılları arasında hatta M.Ö. 246 yılına kadar, Seleukos Krallığı'nın (II. Anthiokhos) etkisi altında olduğu anlaşılır³⁴. Hareketli geçen bu yıllardan itibaren, arkeolojik kazılarda Phokaia'nın daha çok seramik üretimi yapan bir merkez olduğu anlaşılmaktadır³⁵.

M.Ö. 4. yüzyılda Orta Avrupa'dan göç eden ve Keltler olarak da tanınan yağmacı ve saldırgan bir kavim olan Galatlar,³⁶ İtalya ve Balkanlara kadar inmiş, M.Ö. 280 yılında Makedonya Krallarının etkisi azalınca Marmara Denizi kıyılarına kadar gelmişlerdir. Anadolu'ya geçecek gemileri olmayınca Marmara Denizi ve boğazların Avrupa kıyılarını yağmalamışlar ve kentleri haraca bağlamışlardı. Ancak M.Ö. 278 yılında Bithynia Kralı I. Nikomedes, bir iç isyanı bastırmaya yardım etmeleri için, bunları Anadolu kıyılarına göndermiştir. Zamanla Galatların Tolistobogoi Kabilesi, İonia ve Aiolis bölgelerindeki bazı Hellen kentlerini yağmalamış ve onlardan haraç almıştır. Büyük bir olasılıkla, Phokaia da bu durumdan olumsuz etkilenen kentlerden biri olmuştur. Pergamon Krallığı, I. Attalos'un tahta geçişine kadar (M.Ö. 241-197) Galatlar'a haraç vermektedir. I. Attalos ise önce haraç vermeyi reddetti, sonra da Pergamon

32 Plutharkos Demetrios'un Yaşamı 28-29; Diodoros, *Bibliothēke* 21; Lund 1992, 77-79.

33 Lund 1992, 101, 199-206; Doğer 1998, 83-84; Aslan 2007, 53, dipnot 237.

34 Maggie 2007, 20, dipnot 27; Doğer 1998, 84. dipnot 89; Aperghis 2004, 215.

35 Civelek 2004, 133; Civelek 2006, 190; Roma Dönemi için, Özyiğit 1991, 127-154.

36 Bu dönemde Larissa da (Buruncuk Tepe) Galat akınlarından en çok etkilenen kentlerden biri olmalıdır. M.Ö. 279'da bu yağma akınlarından sonra Larissa'nın bir daha kendini toplayamadığı ve terkedildiği anlaşılmaktadır. Bean 1995, 79; Doğer 1998, 84-85

önlerinde Galatlar'ı bozguna uğratarak, tehlike kısa bir süre için de olsa atlatılmış oldu. Attalos'un bu zaferi, bölgede "Kentlerin Koruyucusu" rolünü üstlenmesine neden olmuştur³⁷. Bu koruyuculuktan, Phokai'nın da nasibini aldığı muhtemeldir.

Pergamon Kralı I. Attalos'un önce, M.Ö. 226 yılında tahta geçen III. Seleukos'un generalleri karşısındaki zafer elde etmiş olması ve üç yıl sonra da genç Kral'ın (III. Seleukos) ölmesi sonucunda, Batı Anadolu'daki Seleukos Krallığı'nın prestiji önemli oranda sarsılmasına neden olmuştur. Bu sayede öncelikle, I. Attalos komşu kentlerle ittifaklar kurarak gücünü sağlamlaştırmıştır. Bu kentler arasında, Kyme, Themnos, Aigai, Teos, Kolophon, Lampsakos, İlion, Kyzikos, Aleksandria Troas, ve Smyrna ile birlikte Phokaia da bulunmaktadır³⁸. Pergamon kıyısındaki bu kentler için egemen bir güç olup, kentler iç işlerinde özgür bir şekilde varlıklarını sürdürdüler. Bu özgürlük döneminde Hellen kentleri arasında festivaller bile düzenleniyordu³⁹.

M.Ö. 3. yüzyılın son çeyreğinde, Batı Anadolu kentleri üzerindeki Seleukos egemenliğini yeniden kurmayı düşünen yeni bir komutan, Akhaios ortaya çıktı. Bu komutan tarafından çok kısa bir süre içinde tüm Aiolis kentleri (Phokaia da dahil) ele geçirildi (M.Ö. 223-218). Akhaios, Batı Anadolu'da elde ettiği bu başarılarından cesaret alarak III. Antiokhos'a karşı, kendini kral ilan etmiştir⁴⁰. Seleukos Krallığı içindeki bu kargaşadan yararlanmak isteyen Pergamon Kralı I. Attalos, Akhaios işgalindeki Aigai, Myrina, Kyme, Phokaia ve Temnos'u yeniden ele geçirmeyi başardı⁴¹. Bu süre zarfında önce Akhaios'a bağlı olmaları konusunda korkutulsa da Phokaia, yerinde bir manevrayla I. Attalos'a bağlılığını bildirmiştir⁴². Aşağıda açıklanacağı üzere, Phokaia diplomasi alanında kendine göre ilk ve son kez doğru bir tercih yapmıştır, yani hem yakınında hem de güçlü olanın yanında yer alarak mevcut durumunu sağlamlaştırmıştır.

37 Maggie 2007, 25.

38 Maggie 2007, 29-30.

39 Maggie 2007, 30.

40 Doğer 1998, 84-85

41 Polybios V.77.4; Maggie 2007, 30, dipnot 36.

42 Polybios V.5.77.

I. Attalos'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Eumenes'in iktidarının (M.Ö. 197-159) daha ilk yılında III. Antiokhos tarafından, Anadolu'daki Seleukoslar'ın egemenliğini yeniden sağlamlaştırmak ve Pergamon Krallığı'nın topraklarını ele geçirmek üzere yeni bir sefer başlatıldı. M.Ö. 197 yılının kış mevsimini Ephesus'da geçiren Seleukos Kralı, bölgede Smyrna dışındaki tüm kentleri boyunduruğu altına aldı.

Phokaia, M.Ö. 2. ve 1. yüzyılda diplomaside taraflardan birini tercih etme konusunda hep hatalı olmuş ve bu hatadan dolayı da çok zarar görmüştür. Nitekim arkeolojik kazılar sonucunda Phokaia'nın Hellenistik Dönem'in ortalarından itibaren bir düşüş içine girdiği yukarıda açıklanmıştı. Phokaia'nın siyasi tercih hatalarından birincisi Magnesia Savaşı'nda olmuştur. M.Ö. 192 yılında üçlü ittifak olan Pergamon, Rhodos ve Roma'nın karşısında Seleukoslar'ın (III. Antiokhos) yer aldığı bir savaş çıkmıştır. Bu savaşta Phokaia, önce Roma'nın yanında olduğunu bildirmiş, ama sonradan kıskırtılarak Roma'nın karşısında, yani Seleukoslar'ın yanında yer alarak⁴³ kendi geleceğiyle ilgili son derece kötü bir karar vermiştir. Çünkü bu savaşın kaybedeni, Seleukoslar olmuştur.

M.Ö.191yılınagelindiğinde,II.EumenesönceRomailebirlikteIII.Antiokhos'a karşı Euboia açıklarındaki başarısız girişimi sırasında, Roma donanması Phokaia Limanını kullanmıştır⁴⁴. Phokaia, ardından M.Ö. 191 sonbaharında III. Antiokhos'un⁴⁵ eline geçtikten sonra aynı yıl Roma ve Seleukoslar arasında iki defa el değiştirmiştir⁴⁶. M.Ö. 190 yılında kenti kuşatan Romalı Amiral Praetor Lucius Aemilius Regillus, Phokaia'nın direncine hayret edip şunları söylemiştir: *"Phokaialılar bu şekilde savaşmakla, Romalılardan daha kararlı görünmüştür."* Seleukos Kralı'ndan gerekli desteği alamayan Phokaia, direnişine rağmen Romalılarla teslim için görüşmüştür. Bu görüşmeyle, yağmalama ve kıyım yapılmaması sözüne karşılık Phokaia kenti teslim olmuştur. Ancak, Roma askerleri sözünde durmayıp kenti yağmalamıştır. Ardından Regillus, muhtemeldir ki,

43 Maggie 2007, 40-41, dipnot 56.

44 Radt 2002, 31.

45 Livy 36. 43. 8. II. Eumenes M.Ö. 191 yılında önce Roma birlikte III. Antiokhos'a karşı Euboia ve Khalkis adalarında harekete geçmiştir.

46 Baronowski 1991, 460.

bu rezalete karşılık sonraki yıllarda Phokaia'ya bağımsızlığını geri vermiştir⁴⁷. Bu durumda, Phokaia'nın vergi vermeye devam ettiği olası görünmektedir.

M.Ö. 188 yılındaki Apameia Antlaşması'ndan sonra, Seleukoslar Toroslar'ın ardına çekilmiş, Batı Anadolu'da da artık Roma ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır. Phokaialılar, Seleukosları desteklemesinden dolayı Roma'nın isteği üzerine vergiyi II. Eumenes'e vermişlerdir⁴⁸. Bundan sonra, Pergamon Krallığı (II. Eumenes) tarafından Phokaia'ya bağımsızlığı verilmiştir⁴⁹. Böylece, var olan eski arazileri ve yasaları iade edilmiştir⁵⁰.

Apameia Antlaşması'ndan sonra, yaklaşık 50 yıl Phokaia'nın durumu hakkında bilgiler bulunmamaktadır. Ancak kent tıpkı Kyme gibi, bu evrede Pergamon'a bağlı özerk bir yapıda yönetilmiş olmalıdır. Nitekim, Phokaia'ya coğrafi yakınlığı olan Kyme, Bithynia Kralı II. Prusias'ın saldırısı dışında nispeten sakin bir dönem geçirmiştir. Özerk olmasına karşın Pergamon Krallığı'na bağlıydı. Pers dönemi boyunca İran'dan gelen Kral Yolu'nun denize ulaştığı noktalardan biri olmanın ayrıcalığını yaşamıştı. M.Ö. 2. yüzyılda, Kyme Liman'ı aracılığıyla Doğu Akdeniz ticaretine bağlandı⁵¹. Burada, yukarıda da açıklandığı üzere, Phokaia da önemli bir liman kenti idi ve Kral Yolu'na bağlanan tali yolun burada bulunması sebebiyle Phokaia'nın da benzer bir durumu yaşamış olması kuvvetle muhtemeldir.

Phokaia'nın diplomasideki ikinci tercih hatası, Aristonikos ayaklanmasında⁵² karşımıza çıkmıştır. III. Attalos'un M.Ö. 133 yılında ölümünden sonra, onun vasiyeti üzerine Batı Anadolu topraklarına sahip olan Pergamon Krallığı

47 Bean 1995, 101; Livy 37. 32. 9.

48 Baranowski 1991, 450-463; Polybios 21.22, 43, 46.

49 Maggie 2007, 43 ve dipnot 75. Diğer bağımsızlık kazanan kentler: Kyme, Smyrna, Aigai, Miletos, A. Troas, Klazomenai, Kaunos, Khios, Kos, Kyzikos, Dardanos, Erithrai, Halikarnassos, Latmos Herakleiası, İlion, Lampsakos, M. ad Meandrum, Methymna, Mylasa, Myndos, Notion, Pedasa, Priene, Samos ve Tenedos.

50 Livy, *ab Urbe Condita* XXXVIII 38.39, 8-12.; Polybios, *Historiai* XXI 45, 4 v.d.; Baranowski 1991, 460; Tozan 2016, 39.

51 Doğer 1998, 85.

52 Africa 1961, 110-124; Vavrinek 1975, 109-129; Collins 1978, 48-107; Malay 1987, 13-48; Jones 2004, 469-485; Tozan 2011, 158-178. Antik kaynaklar: Just. Epit. 36.4.5-12, 37.1.1-3; Strabo 13.4.2, 14.1.38; Diod. Sic. 34/5.2.26, 34/5.3; Livy, Per. 59; Eutr. 4.8.21-9, 4.9.1-23; Vel. Pat. 2.4.1; Plut. Vit. Flam. 21.6; Polybios XXI 6, 1.

Roma'ya bırakılmıştır⁵³. II. Eumenes'in evlilik dışı ilişkisinden doğan Aristonikos, üvey kardeşi III. Attalos'un vasiyetini kabul etmeyerek, III. Eumenes adıyla Kral'lığını ilan etmiştir. Aristonikos, donanmasını güçlendirmek için, korunaklı limanlara sahip olan Kyme ve Phokaia'nın⁵⁴ desteğini almıştır. Ayrıca, bölgenin kırsalındaki yoksullar ve kölelerin Aristonikos'a verdikleri destek, onlar için mevcut sosyo-ekonomik koşullardan kurtulup daha iyi yaşam şartlarına kavuşmak anlamına geliyor olmalıdır⁵⁵. III. Attalos'un M.Ö. 133 yılındaki vasiyeti üzerine Anadolu'da başlayan Roma hâkimiyeti sonrasında halk büyük bir vergi yükü altında ezilmiştir. Bu da kentlerin refah durumunu etkilemiştir⁵⁶. Phokaia'da muhtemelen bu yüzden Aristonikos'un yanında yer almıştır. Ancak, bölgenin en güçlü kentleri olan Ephesos, Smyrna ve Pergamon bu isyana karşı çıkmıştır⁵⁷. Sonuç olarak, M.Ö. 132 yılında Hellen kent devletlerinin Ephesos liderliğindeki donanması, Kyme yakınlarında Aristonikos'u mağlup etmiştir. Böylece, Aristonikos iç bölgeye çekilmek zorunda kalmıştır⁵⁸. Bu durumda, söz konusu yıllarda Phokaia ile Kyme'nin deniz gücünün çok da iyi olmadığı düşünülebilir. Aristonikos isyanının bastırılmasından sonra, Roma bu isyana destek veren kentlerden olan Phokaia'yı senato kararıyla cezalandırmak istedi. Ancak Phokaia'nın eski bir kolonisi olan Mas-sailia'nın (Marsilya)⁵⁹ araya girmesiyle kent, yıkımı hafif atlatmıştır⁶⁰.

Phokaia'nın başına gelen bir başka talihsiz olay da VI. Mithridates⁶¹ ile ilgilidir. M.Ö. 1. yüzyılın başlarında Pontos Kralı VI. Mithradates, kısa zamanda Küçük Asya'nın hâkimi olmuştu. Kral, Anadolu'da ilerleyişi sırasında pek az yerde direnişle karşılaşmıştı. Zaten, Romalı vergi toplayıcılarının ağır vergileri altında ezilen halk her yerde Pontos Kralı'nı tanrı tarafından gönderilmiş bir kurtarıcı gibi karşılamıştı. M.Ö. 88 yılında, Mithradates'in generalleri tarafından

53 Strabon, XIII, 4, 2.

54 Iust. Epit. XXXVII 1, 1.

55 Maggie 1950, 152.

56 Arslan 2000, 32.

57 Africa 1961, 110-124; Malay 1987, 13-48.

58 Strabon, XIV 1, 38.

59 Bu kent M.Ö. 600 yılında Phokaialı kolonistler tarafından kurulmuştur. Dolayısıyla aralarında aile bağı bulunmaktaydı.

60 Justinus Epitomae XXXVII, 1; Africa 1961, 115.

61 Arslan 2007, 151-152.

Pergamon kuşatılınca, Pergamon halkı bunu sevinçle karşıladı⁶². Hatta VI. Mithridathes'in, Küçük Asya'yı Romalılardan temizledikten sonra, Pergamon'da kendi adına altın *stater* ve gümüş *tetradrachmon*lar bastırmıştı. Bu durum, diğer birçok Batı Anadolu kentinde uygulanmıştı (M.Ö. 88-85)⁶³. VI. Mithridathes, Bithynia'yı IV. Nikomedes'ten, Küçük Asya'yı Romalıların elinden aldıktan sonra, Pergamon'u krallığının yeni başkenti ilan etmiş ve kente yerleşerek dostlarına servet, güç ve tiranlıklar bahşetmiştir⁶⁴. Pergamon⁶⁵, Sulla'nın katliamında Ephesos gibi Romalıları öldürmekle kalmamış, bir de Pontos kralını onurlandırmıştır. Bu çerçevede, Phokaia'nın diplomasideki üçüncü tercih hatasıysa, Pontus Kralı VI. Mithridates'in yanında yer almış olmasıdır. M.Ö. 85 yılının yazında 1. Pontus-Roma Savaşı bittikten sonra,⁶⁶ Miletos, Klazomenai ve Phokaia kenti de Pontus Kralı VI. Mithridates'e olan desteklerinden dolayı, özgürlüklerini ve özerkliklerini kaybetmişlerdir⁶⁷.

Batı Anadolu kentlerine yönelik vergi yükü uygulamaları, VI. Mithridates'i yenen Sulla Dönemi'nde de devam etmiştir. Bu kentler, VI. Mithridates tarafından sömürülmüş, Roma ordusu tarafından yağmalanmıştır. Bu durum kentlerde ciddi bir ekonomik çöküşe neden olmuştur⁶⁸. Zaten iyi durumda olmayan Phokaia'nın bu süreçte daha da zor duruma düştüğü, yapılan kazılarda arkeolojik buluntuların zayıflamasından anlaşılabilmektedir.

Phokaia, Roma Generali Pompeus (M.Ö. 106-48) zamanında, Phokaia "*Civitas Libera*" (özgür şehir) olmuştur⁶⁹. Ancak kent daha sonra, Plinius'tan aktarımlarına göre, Pontus'u yenen Roma, M.Ö. 70-50 yılları arasında Asia Eyaletini 10 bölgeye ayırıp, Smyrna'yı idare merkezi yapmıştır. Phokaia da buraya bağlı kentlerden biri olmuştur⁷⁰.

62 Cicero *Flaccus*. XXIV. 57.

63 Arslan 2007, 166 dipnot 740.

64 Arslan 2007, 156 Plutarchos *Sulla*. XI. 1-2; ayrıca bkz. Livy *Periochae*, 76-77; Strabon. XIV. 1. 42 c. 649; Plutarchos *Lucullus*, III. 3; Appianus. *Mithridates*. 48; 62.

65 Arslan 2007, 256 Magie 1950, 237 dn. 12; 417 dn. 42.

66 Arslan 2007, 246 Appianus *Mithridates*, 58.

67 Magie 1950, 223 dn. 49; 237 dn. 14; Rigsby 1996, 177.

68 Arslan 2000, 36; Magie 1950, 237 Pergamon, Piriene ve Milet gibi kentler dini bayramları ekonomik durumdan dolayı yapamamışlardır.

69 Cassius Dio, 41.25.3.

70 Jones 1971, 73. Doğer 1998, 39.

M.Ö. 1. yüzyılda, Ephesos'u Smyrna ve Kyme üzerinden Pergamon'a bağlayan yol, Manlius Aquilius tarafından bu dönemde genişletildi ve olasılıkla tümüyle taş döşenmiştir⁷¹. Zaten, Aristonikos ayaklanmasının bastırılmasından sonra Pergamon, Roma tarafından yolların başlangıç noktalarından biri olarak belirlenmiştir⁷². Smyrna-Pergamon arasındaki taş döşeli yolda Kyme'ye uğranırken, Phokaia çok daha dışta kalmıştır. Bu yoldan yeteri kadar yararlanamayan Phokaia'nın gelişmelerden ve kara ticaretinden uzak kaldığı aşîkârdır.

Antik kaynaklar, M.S. 17. yılında özellikle Aiolis Kentleri başta olmak üzere Batı Anadolu'da büyük bir yıkıcı depremten söz etmektedir⁷³. Depremden etkilenenler, Asia'nın 12 ünlü kenti olmuştur. Depremde büyük hasar gören çevre kentlerden olan Kyme, Myrina, Themnos ve Aigai'den söz edilirken, Phokaia isminin olmaması şaşırtıcıdır. Aynı bölgede olan Phokaia da bu depremde çok etkilenmiş olmalıdır. Kaynaklarda, 12 ünlü kent içinde Phokaia'nın ismine yer verilmemesi, bu evrede çok da iyi durumda olmadığını ve kentin giderek önemini kaybettiğini düşündürülebilir. Phokaia'daki M.Ö. 340-330 yılları arasında yapılan tiyatronun kullanımı, olasılıkla bu depremle bağlantılı olarak, M.S. 1. yüzyılın ortalarından önce sona ermiştir⁷⁴. Kuvvetle muhtemeldir ki, yukarıda sözü edilen M.S. 17. yüzyılın depremiyle birlikte hasar gören ve Roma İmparatoru Tiberius'dan yardım alamayan Phokaia, daha da zayıflamıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

M.Ö. 546 yılında Persler tarafından ele geçirilen Phokaia, bu tarihten sonra geçmişteki görkemli yıllarını aramaya başlamıştır. Bu düşüş sürecinde, Phokaia hem karadan hem de denizden etkisi azalmış olmalıdır. Büyük İskender'le birlikte yeniden hamle yapan kent, M.Ö. 4. yüzyılın sonlarından itibaren tekrar dirilmeye çalışmış (Hellenistik Dönem'in başlarında yapılan taş tiyatro bunun bir ispatıdır.) M.Ö. 3. ve 2. yüzyıl arasını nispi olarak refah geçirmiştir.

71 Magie 2002, 17, dipnot 19; Doğer 1998, 92.

72 Tozan 2016, 92, dipnot 433.

73 <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/Depremler/thistoric.htm> (Erişim Tarihi: 03.04.2018). M.S. 17. yüzyıl depremi için bkz. Strabon, XII, 8, 18; Tacitus, Annales, II, 47; Suetonius, Tiberius, XXXVIII, 2; Cassius Dio, LVII, 17, 7; Pliny, N.H., II, 86, 200.

74 Özyiğit 1993, 6-7.

M.Ö. 3. yüzyılın başında, Smyrna Limanı ve Pergamon'a bağlı olan Elaia Limanı⁷⁵ ile Kyme Limanlarının daha etkin kullanılması sonucunda, Phokaia'nın güçlü yönü olan limanının etkisi azalmıştır. Persler zamanından itibaren, Phokaia'nın diğer güçlü yönüyse karayoludur. Bu yol, Magnesia üzerinden Kral Yolu'na bağlanan tali bir yoldur. Ancak Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Smyrna-Pergamon yolu etkin olunca, yol üzerindeki, Kyme Limanı ve bununla bağlantılı kara yolunun değer kazandığı, Phokaia tali yolunusa önemini yitirdiği anlaşılmaktadır.

Sık sık el değiştiren Phokaia, Perslerden sonra Hellenistik Dönem içinde, Makedonlar, Galatlar, Seleukoslar, Pergamon, Pontus ve son olarak da Romalıların etkisinde kalmıştır. Bunlar yüzünden Phokaia'ya uygulanan talanlar ve ağır vergiler, kentin kendini toparlamasına izin vermemiştir. Hellenistik Dönem'in çok güçlü kentleri olan Pergamon ve Smyrna arasında kalan Phokaia uzun bir süre, Pergamon'un boyunduruğu altında kalmıştır.

M.Ö. 2. ve 1. yüzyılda diplomasi alanındaki tercih hataları, yani savaş ortamında desteklediklerinin hep kaybeden olması, Phokaia'yı daha da zayıflatmıştır. Aristonikos ayaklanması sırasında, daha çok köleler ve toplumda ekonomik durumları iyi olmayanların Aristonikos'a destek vermesinden yola çıkılırsa, Phokaia'nın da bu gruba girdiği tahmin edilebilir. O dönemin süper güçleri olan Pergamon, Smyrna ve Ephesos'un bu ayaklanmaya destek vermemesi, Phokaia'nın düştüğü durumu gözler önüne sermektedir. Phokaia'nın yanlış tercihleri yüzünden özellikle Roma, Phokaia'yı göz ardı etmiş ve kent Hellenistik Dönem'in ikinci yarısından itibaren Roma İmparatorluğu boyunca hep gölgede kalmıştır. Bu süre zarfında kentte yaşam olsa da, yoğunluklu olarak seramik üretimi yapan bir merkez olmuştur. Aslında Phokaia, Hellenistik Dönem'de ne kadar stratejik hatalar yapsa da, Seleukoslar Dönemi⁷⁶ hariç, en azından kendi parasını basma konusunda özgür olduğu görülmüştür⁷⁷.

75 Strabon, 13, 35.5; Pirson et al. 2015, 22-55.

76 Bkz. dipnot 33.

77 Sikkelerin ön yüzünde Tanrıça Athena'nın arka yüzündeysse griffonun görülmesi, Arkaik Dönem'de yapılan Athena Tapınağı'nın Hellenistik Dönem'de de güncelliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Akurgal 1956b, 36, Lev. 3; Akurgal 1993, 58-59, Lev. 104-108; Akurgal 1995, 35-37, 39-40; Özyiğit 2003, 98-99. Phokaia sikkeleri için bkz. <http://www.asiaminor-coins.com/gallery/thumbnails.php?album=135> (Erişim Tarihi: 20.08.2018)

Kaynakça

Antik Kaynakça

Appianus

Rhomanika, Appian's Roman History I-IV. with an English translation by H. White, London 1912-1913, The Loeb Classical Library.

Arrianos

Arrianus, F., *Alexandroi Anabasis* (İskender'in Anabasisi), (çev. F. Akderin), İstanbul, 2005.

Cassius

Cassius, D. *Rhomanika (Roman History) I-XII*, (eds.) Carry, E., Foster, B., H. London, 1914-1927, The Loeb Classical Library.

Cicero

Cicero, *Pro L. Valerio Flacco*, (eds.) C. McDonald, London, 1976, The Loeb Classical Library.

Siculus

Siculus, Diodorus. *Bibliothèque Historique*, Library of History (Books I-XII), (eds.) C. H. Oldfather et al., London, 1933-1967, The Loeb Classical Library.

Eutropius

Breviarium Historiae Romanae ab urbe Condita (Roma Tarihinin Özeti), çev: Çiğdem Menzilioğlu, Kabalcı Yay., 2007, İstanbul.

Herodotos

Herodot Tarihi, çev. Muntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yay., 2002, İstanbul.

Iustinus

Epitoma Historiarum Philippicarum, Cornelius Nepos and Eutropius, Literally Translated, with Notes and a General Index, English translation by J. S. Watson, 1853, London.

Livius

Livius, Titus. *Roma Tarihi: Şehrin Kuruluşundan İtibaren (7 Ciltli)*, çev. Sabahat Şenbark, 1992, İstanbul.

Pausanias

Pausanias, *Description of Greece*, English translation by. Jones, W. H. S. and Omerod, H. A., The Loeb Classical Library Volumes, 1918, London.

Plutarkhos.

Lives, (Tr. by Bernadotte Perrin). Cambridge, London, 1918.

Polybius

Polybius. *The Histories*, Vol. III, Books 5-8, English translation by. Tr. W. R. Paton, The Loeb Classical Library No. 138, 2011, London, 2011, (Loeb).

Strabon

Antik Anadolu Coğrafyası, çev. Adnan Pekman, 1993, İstanbul.

Paterculus

Paterculus, Velleius. *Historiae Romanae (Compendium of Roman History)*, English translation by. F. W. Shipley, London, 1924, The Loeb Classical Library.

Modern Kaynakça

- Africa 1961** Africa, W. "Aristonicus, Blossius and the City of Sun", *International Review of Social History*, 6, 1961, 110- 124.
- Akurgal 1956a** Akurgal, E. "Foça kazıları ve Kyme Sondajları", *Anadolu/Anatolia* 1, 1956, 33-41.
- Akurgal 1956b** Akurgal, A., "Foça Kazıları ve Kyme Sondajları-Les fouilles de Phocée et les sondages de Kymé", *Türk Arkeoloji Dergisi* 6, 1956, 13-24.
- Akurgal 1993** Akurgal, E. *Eskiçağ'da Ege ve İzmir*, 1993, İstanbul.
- Akurgal 1995** Akurgal, E. "La Grèce de L'Est, Berceau de la Civilisation Occidentale", *Phocée et La Fondation de Marseille*, Marseille, 1995, 31-46.
- Akurgal 2000** Akurgal, E. *Anadolu Uygarlıkları*, 2000, İstanbul.
- Arslan 2000** Arslan, M. "Sulla'nın KüçükAsya Politikası", *Arkeoloji ve Sanat* 94, 2000, 32-42.
- Arslan-Özgünel 2007** Arslan, M., Özgünel, Çoşkun A. *Roma'nın Büyük Düşmanı Mithradates VI Eupator*, 2007, İstanbul.
- Aperghis 2004** Aperghis, G. G., *The Seleukid Royal Economy: The Finances and Financial Administration of the Seleukid Empire*, 2004, Cambridge University Press.
- Bagnall-Derow (eds.) 2004** *The Hellenistic Period: Historical Sources in Translation*, (eds. Bagnall, R. S., Derow, P.) 2004, 350 p. Wiley-Blackwell.
- Baronowski 1991** Baronowski, D. W. "The Status of the Greek Cities of Asia Minor after 190 B.C." *Hermes* 119, 1991, 450-463.
- Bean 1995** Bean, G. *Eski Çağ'da Ege Bölgesi*, çev. İnci Delemen, Arion Yay., 1995, İstanbul.
- Bosworth 2005** Bosworth, A. B., *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri: Fetih ve İmparatorluk*, Dost Kitabevi Yay., 2005, Ankara.
- Cahill 1988** Cahill, N. "A Persian-Period Tomb Near Phokaia", *AJA* 92.4, 1988, 481-501.
- Civelek 2004** Civelek, A. "Phokaia Hellenistik Dönem Kalıp Yapımı Kâseler", *Olba* 9, 2004, 123-136.
- Civelek 2006** Civelek, A. "Phokaia 2004: Hellenistik Dönem Seramiği Üzerine Gözlemler" *Olba* 13, 2006, 179-198.
- Collins 1978** Collins, F. *The Revolt Of Aristonicus*, Unpublished PhD, University Of Virginia, 1978, 404 p., Virginia.
- Doğer 1998** Doğr, E. *İlk İskânlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen ya da Tarhaniyat Tarihi*, Sergi Yay., 1998, 406 s. İzmir.

- Graham 1982** Graham, A. J., "The colonial expansion of Greece", (eds.) J. Boardman ve N. G. L. Hammond, *Cambridge Ancient History* 3, 83-162, Cambridge.
- Jones 1971** Jones, A. M. H., *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Second Edision, (Revised by.) M. Avi-Yonah-G. Bean- M. Gough, T. B. Mitford, G. Mihailov, J. Reynolds, H. Seyrig, J. David Thomas, D. Wilson, 1971, Oxford at the Clarendon Press.
- Magie 2014** Magie, D. *Anadolu'da Romalılar 2: Batı Anadolu ve Zenginlikleri*, çev. Nezh Başgelen, Ömer Çapar, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2014, 119 s., İstanbul.
- Magie 2003** Magie, D. *Anadolu'da Romalılar III: Batı Anadolu Kent Devletleri*, çev. Nezh Başgelen, Ömer Çapar, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2003, 204 s., İstanbul.
- Magie 2007** Magie, D. *Anadolu'da Romalılar: M.Ö. III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu 4*, (çev. N. Başgelen-Ö. Çapar), İstanbul.
- Malay 1983** Malay, H. "Batı Anadolu'nun Antik Çağ'daki Durumu", *E.Ü. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi* 2, 1983, 50-61.
- Malay 1987** Malay, H. "Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması (İ.Ö. 133-129)", *E.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi* 3, 1987, 13-48.
- Möller 2000** Möller, A. *Naukratis: Trade in Archaic Greece*, 290 p. 2000, Oxford.
- Pirson et al. 2015** Pirson, F., et al., "Elaia: Eine aiolische Polis im Dienste der hellenistischen Residenzstadt Pergamon?", (eds.) A. Matthaei-M. Zimmermann, *Urbane Strukturen und bürgerliche Identität im Hellenismus*, 2015, Heidelberg, 22-55.
- Radt 2002** Radt, W. *Pergamon-Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, çev. Suzan Tammer, 2002, 368 s., İstanbul.
- Rigsby 1997** Rigsby, K. J., *Asylia: Territorial Inviolability in the Hellenistic World*, 1997, 660 p., Universty Press.
- Özyiğit 1991** Özyiğit, Ö. "1989 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", 12. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1991, 127-139.
- Özyiğit 1993** Özyiğit, Ö. "1991 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", 14. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1993, 1-22.
- Özyiğit 1994** Özyiğit, Ö. "The City Walls of Phokaia", *Revue des Études Anciennes* 96, 1994, 77-109.
- Özyiğit 1997** Özyiğit, Ö. "1995 Yılı Phokaia Çalışmaları", 18. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1997, 1-26.
- Özyiğit 1998** Özyiğit, Ö. "1996 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", 19. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1998, 763-793.

- Özyiğit 1998** Özyiğit, Ö. *Foça/Phokaia*, 1998, İzmir.
- Özyiğit 2003a** Özyiğit, Ö. "2000-2001 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2003, 333-350.
- Özyiğit 2003b** Özyiğit, Ö. "Phokaia'da Akurgal'ın Kazıları ışığında Son Dönem Çalışmaları", *Anadolu/Anatolia* 25, 2003, 97-107.
- Özyiğit 2008** Özyiğit, Ö. "2006 Yılı Phokaia Çalışmaları", 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2008, 489-512.
- Özyiğit 2009** Özyiğit, Ö. "Recent Discoveries At Phocaea", *Empuries* 56, 2009, 25-40.
- Roebuck 1959** Roebuck, C. "Ionian trade and colonization", *Monographs on Archeology and Fine Art* 9, 1959, 1-149.
- Vavrinek 1975** Vavrinek, V., "Aristonicus of Pergamum: Pretender to the Throne or Leader of a Slave Revolt ?", *Eirene* 13, 1975, 109-129.
- Tozan 2016** Tozan, M. *Roma'nın Anadolu'daki Egemenlik Politikası-Kentler ve Bağımlı Krallıklar (İ.Ö. 133-İ.Ö. 89)*, Arkeoloji Sanat Yay., 2016, İstanbul, 274 s.
- Tozan 2011** Tozan, M. "Aristonikos Ayaklanması Hakkında Son Zamanlarda Yayınlanan Belgeler ve Çeşitli Görüşler", Uluslararası Bergama Sempozyumu International 07-09 Nisan 2011, Cilt 1, (ed.) E. Önen-M. Mutluer-N. Çetin, 2011, İzmir, 158-178.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Kyme Nekropolisleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Klasik Hellen geleneğinin bir temsilcisi olan Strabon'un aktarımına göre Kyme, Kıta Yunanistan'dan gelen Aiol göçmenleri tarafından kurulmuştur. Hikâyenin ayrıntısında Erken Demir Çağı'nda Anadolu'ya çıkan Aioller, bölgenin en güçlü kenti konumundaki Pelagşlar'ın yönettiği Larisa'yı alabilmek için ilk önce Neontekos'u kurmuşlar, sonrasında buradan yaptıkları akınlarla Larisa'yı ele geçirmiş ve bu esnada baş şehir Kyme'nin temellerini atmışlardır². Üzerinde tartışılması gereken bu hikâyeden anlaşılan, Kyme'nin ilk kez Yunanistan göçmenleri tarafından Erken Demir Çağı'nda kurulduğudur. Erathostenes'ten Eusebios'a, ondan da Pseudo Herodotos'a aktarılan bilgilere göre de Kyme, Troia'nın alınışından 132 yıl sonra yani M.Ö. 1051 yılında kurulmuştur³. Kent çevresinde yapılan kazılarda ele geçirilen mezarların biri haricinde diğerlerinden hiçbirinin Geometrik Dönem'den önceye gitmemesine karşın, kentteki protogeomet dönem seramiğinin varlığı⁴, Antik yazarların kentin

¹ Doç. Dr. Özden ÜRKMEZ, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

² Strabon, *Geographika*, XIII, III, 3.

³ Pseudo Herodotos, *Vita Homeri*, 38.

⁴ H. T. Uçankuş tarafından 1979 yılında gerçekleştirilen kazılarda

ilk kez Aiol göçmenleri tarafından kurulma hikayesini desteklemektedir. Bu günkü Çandarlı Körfezi'nin güneyindeki Nemrut/Nemport girintisinde kurulan kent territoriumunun çağlar boyu genişlediği anlaşılır (Fig. 1).

Fig. 1 Antik Çağ ve günümüzde Kyme ve çevresi.

Kyme'deki ilk Nekropolis kazıları kentin kuzeyinde 1881 yılında gerçekleştirilmiş ve burada %50 civarında mezar açığa çıkartılmıştır⁵. 20. yüzyılın ikinci yarısında Ülkenin sanayileşmesiyle paralel bir biçimde bölgenin de bir ağır sanayi merkezi haline gelmesi ve sanayi kuruluşlarının alanlarını gittikçe genişletmesi, Antik Kent çevresinde özellikle 21. yüzyılın başından itibaren yoğun kurtarma kazılarının yapılmasına sebep olmuştur⁶. Kurtarma kazıları sonucunda Antik Kent merkezini çevreleyen ve sayıları onu bulan birçok nekropoliste iki bine yakın mezar ele geçmiştir. Bu mezarların %90'ından fazlası Antik Dönem'de dahi soyulmamış olup günümüze kadar *in situ* olarak gelmeyi başarmıştır. Müze kurtarma kazıları raporları dışında, Nekropolislerin bir kısmıyla ilgili akademik düzeydeki çalışmalar ilk kez Kaan İren tarafından

protogeometrik dönem seramiklerinin varlığından bahsedilmektedir. Bkz. Uçankuş 1979, 148.

5 Reinach 1889, 543-546.

6 Çok sayıdaki bu kurtarma kazısıyla ilgili sınırlı bilgiler ancak *Müze Kurtarma Kazıları* raporlarında yer almaktadır. Bu kurtarma kazılarıyla ilgili olarak, La Marca tarafından verilen bilgiler çok kısa, yüzeysel ve bazıları maalesef izinsizdir. bkz. La Marca 2018, 231-244. Söz konusu makalede izin alınmadan ve referans verilmeden paylaşılan resim.11 ile ilgili, resmi izinli yayınlar için bkz. Atıcı – Karakaş 2013, 229-242, resim 8-13; Ürkmez 2018, 183-201, resim 1-14.

sınırlı bir biçimde yapılmıştır. Sonrasında Kyme'nin üç Nekropolisinde üç yıl boyunca müze uzmanlarıyla birlikte tarafımızca yürütülen kazılarla ilgili yayınlarda, kentin özellikle Geç Klasik, Hellenistik ve Erken Roma dönemlerine ait Nekropolis verileri ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun haricinde, Stephane Verger ve ekibi tarafından gerçekleştirilen ve yayınlanan Tümüls de kentin Nekropolis gelenekleriyle ilgili önemli bilgiler vermiştir. Bu çalışmanın amacı, kimi çok kısıtlı kimi de oldukça ayrıntılı çok sayıdaki Kyme Nekropolisi ve mezarlarıyla ilgili bilgileri bir araya getirerek, Nekropolislerin topografik dağılımlarını ve ölü gömme geleneklerindeki değişimleri özellikle kronolojik bir biçimde ortaya koyabilmektir.

Erken Demir Çağ / Protogeometrik-Geometrik Dönem Nekropolis ve Mezarları

Kyme'nin en erken mezarlarına sahip alanı olarak karşımıza öncelikle *Aytemiz Nekropolisi* çıkar. Kentin güneyinde kıyıya yakın bir yerde konumlanmış Nekropoliste, ilk kez 2000 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi'nden M. Karahan tarafından bir kazı çalışması yapılmış ve ortaya çıkarılan mezar ve buluntuları K. İren tarafından ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Mezarlar içindeki en erken örnek, gri monogrom bir kraterin kullanıldığı urne mezardır (Fig. 2). İren

Fig. 2 Aytemiz Nekropolisi Erken Demir Çağı (Protogeometrik) urne krateri. İren 2008a, Fig. 2-3.(1),

bu krateri protogeometrik döneme tarihlendirse de üzerine yaptığı yorumlarda formun aslında Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı geleneğinin bir devamı olduğundan da bahseder⁷. Bu yorumla da aslında urneyi kesin olarak protogeometrik döneme tarihlememiş olup onun Aioli kolonizasyonundan az öncesine ait olma ihtimalini de akıllara getirir. Öyleyse bu urnenin Kıta

Yunanistan'da doğup buraya göçmüş bir Aioli'ün ya da Aioller burayı işgal etmeden önce bölgede yaşayan, Herodotos ve Strabon'un değimiyle bir Pelags'ın mezarı olma olasılığı da vardır. Her iki durumda da Kyme'nin Erken Demir Çağ ölü gömme geleneği olarak karşımıza *kremasyon* ve *urne* çıkmaktadır. Aslında bu urne krater kentteki açık ara en erken ve tek mezar olması açısından

7 İren 2008a, 31, Fig. 2-3.(1), 2.5.(1); İren 2008b, 621, no.18.

Kyme için ünik sayılabilecek bir mezardır. Antik Kent'in hemen güneyinde konumlanmış Ayaz/Ege Gübre Nekropolis, urne geleneğinin Geometrik Dönem boyunca da benzer biçimde devam ettiğini göstermiştir⁸ (Fig. 3). Aytemiz ve Ayaz Nekropolislerinde kraterlerle Erken Demir Çağ boyunca sürdürülen bu geleneğin Arkaik Dönem'e kadar ulaştığı anlaşılır. Bu durumla ilgili olarak, yine güney Nekropolislerinden biri olan İDÇ Liman Nekropolis'i'nin en erken mezarlarından ikisi olan amphora urneler, müzeci hafirleri tarafın M.Ö. VII. yüzyıla tarihlenmişken⁹, onların daha erken bir zamana, Geç Geometrik Dönem'e ait olma olasılıkları da belirtilmiştir¹⁰ (Fig. 4). Burada önemli olan noktada, Protogeometrik ve Geometrik Dönem'deki urne krater geleneğinden Geç Geometrik Dönem'den itibaren küçük bir değişiklikle *amphora urne* ve *stamnos urne* geleneğine geçilmesidir. Bu küçük değişikliklere uğramış kremasyon geleneğinin Arkaik Dönem'de de benzer bir biçimde devam ettirildiği görülür

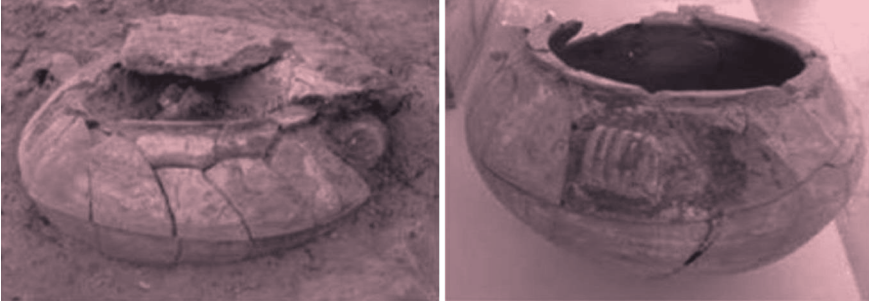

Fig. 3 Ayaz/Ege Gübre Nekropolis Geometrik-Arkaik Dönem urne mezarı.
La Marca 2010, res. 12.

8 Sudano 2015, 431-433; La Marca 2018, 232, res.7. La Marca çok benzer bir urne dinosu bu sefer Dört Yıldız Nekropolis'i'nde, Arkaik Dönem'e ait olarak değerlendirmiştir. bkz. La Marca 2010, 414, res. 12. Başka bir yayınıdaysa geometrik bir bezeme repertuarına sahip olduğunu belirtir fakat 7. yüzyılın 3. çeyreğine tarihler. bkz. La Marca 2012, 199.

9 Küçükgüney - Tunç-Altun 2008, 58, res. 4A.

10 Sempozyumun tartışma kısmında bir Erken Dönem amphora uzmanı olan Yusuf Sezgin, bu iki formun Arkaik Dönem'den ziyade yüksek olasılıkla Geç Geometrik Dönem'e ait olması gerektiğini söylemiştir.

Fig. 4 İDÇ Liman Nekropolisİ Geç Geometrik-Erken Arkaik Dönem urne amphoraları. Küçükgüney-Tunç-Altun 2008, 58, res. 4A.

Arkaik Dönem Nekropolis ve Mezarları

Fig. 5 Aytemiz Nekropolisİ Orientalizan Dönem urne amphoraları. İren 2008b, Fig. 41-43.

Aytemiz Nekropolisİ buluntuları özellikle Erken Arkaik Dönem ve sonrasında da urne geleneğinin bu kapların orientalizan stildeki örnekleriyle Kyme'de devam ettirildiğini göstermektedir¹¹ (Fig. 5). Aynı Nekropolis'te bulunan kilden bir Klazomenai lahti, M.Ö. VII. yüzyılın son çeyreğine tarihlenmiştir¹². Bu durum başta Klazomenai olmak üzere, muhtemel Mısır etkisiyle Batı Anadolu'da yüzyılın ikinci yarısında görülen önemli ve yeni bir mezar tipi geleneğinin Aiolis Kymesi'nde de en başından beri görüldüğüne dair bir delil olmaktadır. Hatta bu gelenek değişimi sadece mezar tipiyle ilgili değil aynı zamanda

¹¹ İren 2008b, 615-616, no. 2-4, Fig. 41-43.

¹² İren 2008b, 614, Fig. 36.

Fig. 6 İDÇ Liman Nekropolisi, taş kapaklarla kapatılmış P.T. lahit mezar.

linde çıkar. Bunların yanında daha geç tarihli iki adet pişmiş toprak Klazomenai lahti, Arkaik Dönem’de kentteki benzer gelenek değişimini destekler¹⁴. İDÇ Liman Nekropolisi’nde de bir adet üzeri taş kapaklarla kapatılmış pişmiş toprak Klazomenai Lahti bulunmuştur (Fig. 6). Kyme’de varlığı bilinen birkaç pişmiş toprak lahite bakıldığında, bu Arkaik geleneğin kentte tam olarak yerini almadan ortadan kaybolduğu anlaşılmaktadır. Aslında çok sayıda Arkaik buluntu vermesine karşın, Kyme’nin batısında denize yakın bir yerde konumlanmış Batıçim Nekropolisi hakkında yayın eksikliğinden dolayı çok fazla bilgiye sahip değiliz. Buna rağmen Nekropolis’teki Arkaik mezarların başta urneler olmakla birlikte basit toprak ya da sanduka tiplerinden oluştuğunu bilmekteyiz. Kyme’nin Arkaik Dönem mezar gelenekleri arasında, birkaç anıt mezardan da söz edinilebilir. Bunlar diğer adı Anadolu piramitleri olan Tümülüs mezarlardır. Kazısı yapılması suretiyle en iyi bilineni *Kelebek Tepe Tümülüs*’ünün en az iki kere soyulduğu tespit edilmiştir (Fig. 7). Buna karşın Tümülüs’ün en geç 500 civarlarında inşa edildiği ve kesinlikle Arkaik Dönem’e belki de M.Ö. 7. yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır. Tümülüs aynı zamanda kentin hemen kuzey yanındaki kuzey Nekropolisi’nin de bir parçası olmalıdır¹⁵.

¹³ Cook 1966, 1991, Fig. 1-2.

¹⁴ Korkmaz ve Gürman 2012, 75, res. 2. İDÇ Liman Nekropolisi’nde de bir adet Klazomenai pişmiş toprak lahti bulunmuştur.

¹⁵ Verger – Pace – Jolivet 2013, 245-249.

Fig. 7 Arkaik Dönem Kelebek Tepe Tümülüsü'nün kuzey-doğudan görünümü.

Klasik Dönem Nekropolis ve Mezarları

Kyme Nekropolislerinde Arkaik Dönem'de kremasyondan inhumasyona geçme suretiyle yavaş yavaş görülen gelenek değişikliğinin Klasik Dönem'de yerini neredeyse tamamen inhumasyona bıraktığı görülür. Bu gelenek değişimi sonucunda Geometrik ve Erken Arkaik Dönem'in yegâne mezarları olan urneler, yerlerini artık başka ve daha çeşitli mezar tiplerine bırakmak zorunda kalmışlardır. Kyme için Arkaik Dönem de düşünüldüğünde, belki de pişmiş toprak Klazomenai Lahitlerinden etkilenerek yontulmuş Monolitik Lahitler, Klasik Dönem mezar tipleri arasında kayda değer bir biçimde yer almaktadır. Kentin tüm Nekropolislerine bakıldığında bu lahitler için en önemli ortak özellik bölgenin yerel tüf/kireç taşından küvet teknesi biçiminde çok ta zorlanılmadan yontulmuş olmaları ve bu nedenle kazılar sırasında yaklaşık %70'lik bir kısmının ironik bir biçimde parçalanmış/dağılmış bir vaziyette ele geçmesidir. Bunların haricindeki %30'luk kısmıysa kayaların daha sert bölümlerinden işçiliği daha zor bir biçimde yontulduğu anlaşılar. Bu nedenle de diğer hemcinslerinin aksine büyük çoğunlukla tamamen sağlam olarak ele geçmişlerdir. Birkaç Nekropolis haricinde neredeyse kentin tüm Nekropolislerinde hiçbir zaman en çok kullanılan mezar tipleri olmadan sayıca kısıtlı bir biçimde karşımıza çıkan Monolitik Lahitlerin hiçbiri M.Ö. 5. yüzyılın sonundan daha önceye ait değildir. Aslına bakılırsa bu durum Kyme'deki tüm mezar tipleriyle ilgilidir ve kentte ortaya çıkarılan iki bine yakın mezara karşın M.Ö. 5. yüzyıla ait olanları belki de yok denecek kadar azdır. Bu bir asırlık *hiatusu*, zamanın politik tarihine bakıldığında 499 yılında Ionia İhtilali'yle başlayan ve 404'de

Peloponnessos Savaşlarının sonuçlarıyla biten çalkantılı döneme bağlamak doğru olacaktır. Çatışma içindeki Kıta Yunanistan Hellenleri ile Anadolu hâkim Persler arasında kalan Kymeliler'in, V. yüzyılda kenti ne kadar boşalttıkları, asker olarak nerelerde öldükleri ya da en basit bir biçimde kentte ölenlerin kremasyona uğrayıp küllerinin hemen denize mi bırakıldığı gibi düşüncelerinin hepsinin şu anki verilere dayanarak muamma ve tartışılır olduğunu söylemek gerekir¹⁶. Söz konusu lahitlerin en çok kullanıldığı Nekropolis olarak karşımıza Bozköy/Habaş Nekropolisi çıkmaktadır¹⁷. Gümrük Nekropolisi¹⁸, Aytemiz Nekropolisi¹⁹, İDÇ Liman Nekropolisi bu tip beşik çatılı kapaklara sahip Klasik Dönem Monotitik Lahitlerin görüldüğü diğer Nekropolislerdir (Fig. 8).

Fig. 8 Kyme Nekropolislerinden Monolitik Lahit ve lahit kapağı örnekleri.

16 V. yüzyılla ilgili bu durum aslında tüm Aiol ve Ion şehirleri için de geçerlidir.

17 La Marca 2018, 233, Res.10.

18 Ünlü-Özsaygı 2005, 14-15, Res.3-4.

19 İren 2008b, 621, 614, Fig.35.

Kyme'nin Geç Klasik Dönemi'nde taştan dizayn edilen tek mezar tipi monolitik lahitler değildir. Aynı cins tüf taşının kalın ya da ince dikdörtgen plakalar halinde kesilmesi ve sonra bunlardan 3,5'inin bir araya getirilmesiyle oluşturulan farklı örnekler de mevcuttur. Hatta bu tiplerin sayısı Kyme Nekropolislerinde Monolitik Lahitlerden çok daha fazladır. Tiplerden ilki, bizim ilk kez 2014 yılında zikrettiğimiz *pseudo sarcophagus* yani yalancı lahitlerdir²⁰. Bu tipler uzun dikdörtgen plakalar halinde düzgünce kesilmiş tüf taşı blokların, bir Monolitik Lahit forma dönüşecek şekilde birleştirilmesi ve birbirlerine kurşun döküm ya da bronz/demir perçinlerle kilitlenmeleri şeklinde oluşturulmuşlardır. Bunlar arasında en güzel örneklerden birisi M.Ö 4. yüzyılın ortalarına tarihlenebilecek İDÇ Liman Nekropolisi'nden bir örnektir (Fig. 9).

Fig. 9 İDÇ Liman Nekropolisi'nden *pseudo sarcophagus*/yalancı lahit örneği.

Diğer tip, yine benzer şekilde kesilmiş plakalardan oluşturulan sanduka mezarlardır. Bu mezarların yalancı lahitlerden farkı daha küçük boyutlarda kesilmiş taş plakaların gömü çukurunun etrafını, birbirlerine kenetlenmeden çevirmeleridir. Bu tiplere ait güzel örnekler yine İDÇ Liman ve Samurlu 877 nekropolislerinde karşımıza çıkar (Fig. 10). Özellikle Kyme'nin Nekropolis gelenekleri içinde taş plakaların M.Ö. 4. yüzyılda yalnızca gömü çukurlarının üzerini kapatması suretiyle oluşturulan kapama mezarlar, Myrina ve Kyme başta olmak üzere Aiolis'in karakteristik Klasik ve Erken Hellenistik Dönem mezar tipleri olarak karşımıza çıkar. Bu mezarların sayısı Kyme'de, 1000'e

20 Ürkmez 2014, 351.

yakınken, Myrina’da 4000-5000 civarındadır²¹. Bizim *Taş Kapama Mezar* tabiriyle yine ilk kez 2014 yılında zikrettiğimiz mezar tiplerinin ilk örnekleri, gözlemlerimize göre belki de Batı Liman Nekropolisi’nde karşımıza çıkar. Buradaki mezarlar aslında ana kayanın gömü çukuru için şekilsiz bir biçimde oyulması ve gömünün aynı cins plaka taşlarla kapatılması ile oluşturulan bir çeşit primitif *khamosorion*dur²². Geç Klasik Dönem içinde bu gelenek Kyme’nin tüm Nekropolislerinde sert toprağa açılan gömü çukurunun 2-5 arasında değişen taş plaka ile kapatılmasıyla oluşturulan kanonik *Taş Kapama Mezar* tiplerine dönüşmüştür²³. Yalnız, bu mezar tipleri kentin Nekropolislerinde ne kadar Geç Klasik Dönem’de ortaya çıksa da onların Erken Hellenistik Dönem’de de yoğun olarak kullanıldıklarını belirtmek gerekir. Hatta Myrina örnekleri neredeyse tamamen Hellenistiktir (Fig. 11).

Fig. 10 İDÇ Liman Nekropolisi’nden *sanduka mezar* örneği

21 Myrina için bkz. Pottier-Reinach-Veyries 1887, 61, Fig.7-8.

22 Konak-Tarakçı - Selçuk 2012, 193, Res.4ab.

23 Başta Samurlu 877 Nekropolisi olmak üzere bu mezar tipi için ayrıntılı olarak bkz. Ürkmez 2014, 341-345.

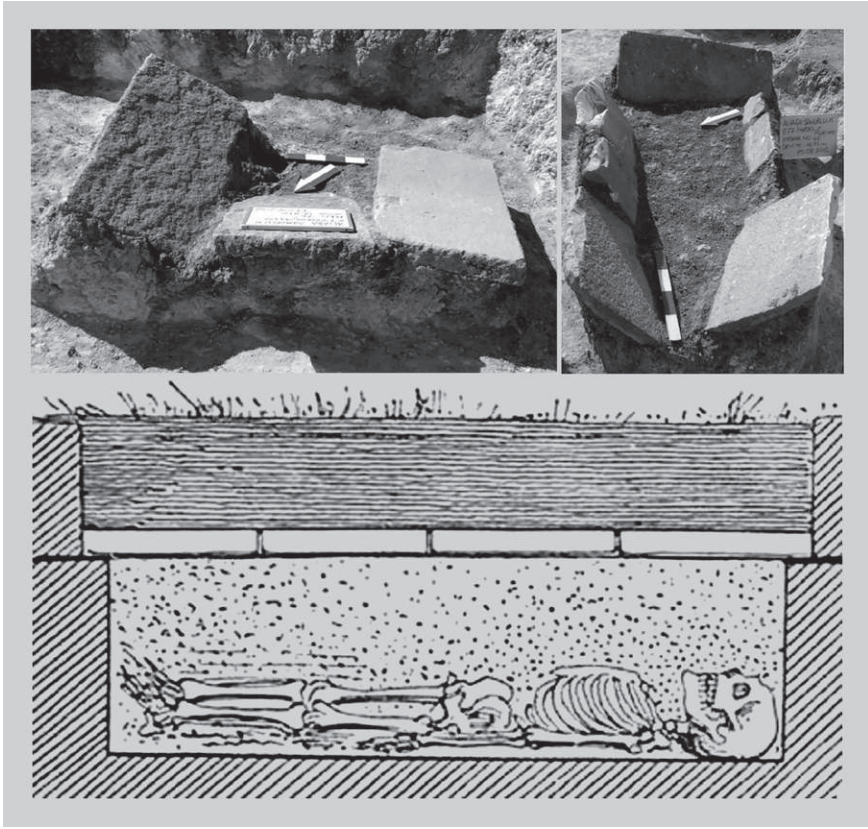

Fig. 11 Samurlu 877 Nekropolisi'nden taş kapama mezar örnekleri ve gömü biçimi.

Kyme kentinin neredeyse tüm Nekropolislerinde görülen ve kanonik hale gelen bu taş mezarlar dışında, benzer bir şekilde dizayn edilmesine karşın kentteki tek örnek olması açısından ünik bir mezar olan M.71'e de kısaca değinmek gerekir. Samurlu 879 Nekropolisi'nin en erken mezarı olan M.71, içinde kremasyona uğramış kemikler barındıran sanatsal değerdeki bir bronz hydrianın, yalancı lahit formunda oluşturulmuş kare bir sandukanın içine yerleştirilmesiyle dizayn edilmiştir²⁴ (Fig. 12).

24 La Marca'nın kitabında izinsiz olarak yer verdiği (Bkz. Lamarca 2018, 233, Res.11), tarafımızdan kazılan Samurlu 879 Nekropolisi buluntusu M.71 için ayrıntılı olarak bkz. Ürkmez 2018a, 183-201, resim 1-14.

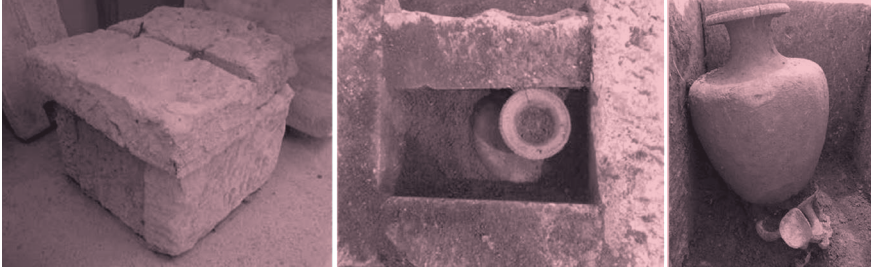

Fig. 12 Samurlu 879 Nekropolisi'nde, sanduka içinde bulunmuş Bronz Hydria Urnesi.

Hellenistik Dönem Nekropolis ve Mezarları

Kyme'nin Hellenistik Dönem mezar tipolojisine ve ölü gömme geleneklerine bakıldığında, aslında yalnızca Aiolis'in değil Troas'tan Karia'ya Batı Anadolu'nun tüm nekropolisleriyle yakınlık gösterdiği anlaşılr. Bu durum doğal olarak İskender'in başlattığı ve tüm eski dünyayı etkisi içine alan *Yeni Hellenistik Kültür* ile alâkalıdır. Bu yeni kültürün Kıta Yunanistan'tan Levant'a, Nekropolislerde görülen en büyük etkisi *Stroter Kapama Mezarlar*'dır²⁵. Mezar çukurlarındaki ölülerin üzerlerinin stroterlerin birbirlerine çatılmasıyla oluşturulan mezarların sayısı Kyme Nekropolislerinde, Hellenistik Dönem mezarlarının yaklaşık %50'sini oluşturmaktadır. Ayrıca bu tipler Protogeometrik Dönem'den, Roma Dönemi'ne kentte açığa çıkartılmış 2000'ne yakın mezarın 1/3'ünü oluşturur. Kyme'nin Hellenistik Dönem'de gömü yapılan tüm Nekropolislerinde *Stroter Kapama Mezarlar* her zaman en çok kullanılan mezar tipi olarak karşımıza çıkmaktadır (Fig. 13). Kyme'de özellikle M.Ö. IV. yüzyılın ortalarından itibaren artmaya başlayarak, Erken Hellenistik Dönem le beraber Klasik Dönem'e nazaran mezar sayısının neredeyse 25-30 kat fazlalaşmasının en geçerli nedeni, sanıyorum ancak bir göçle açıklanabilir. Bu konuyla ilgili belki de en güzel veri Samurlu 879 Nekropolisinde karşımıza çıkar. Samurlu 879 Nekropolisinde karşılaştığımız Hellenistik Dönem pithos mezarları aynı dönemdeki diğer Kyme Nekropolisleri bir yana, Troas'dan İonia'ya diğer Batı Anadolu Nekropolislerinde neredeyse hiç görülmez²⁶ (Fig. 14).

25 Türk arkeoloji literatüründe *kiremit çatıklı mezar*, *çatı kiremidi mezar* gibi problemli isimlerle ifade edilen, bizim *kiremit* ile birlikte *stroter* ifadesini ilk kez 2014 yılında ortaya koyduğumuz ve 2017 yılında konuyla ilgili tematik bir sempozyumda tartışarak *stroter kapama mezar* ifadesini kabul ettirdiğimiz mezar tipi için ayrıntılı olarak bkz. Ürkmez 2014, 338-341; Ürkmez 2018b, 237-238.

26 Ürkmez 2016, 167-177, Fig. 9-13. Sempozyumun tartışma kısmında, henüz yayınlanmamakla

Kyme’de, M.Ö. IV. yüzyılın 2. ve 3. çeyreğinde kesme blok tüf taşlarıyla oluşturulan mezar tiplerine yaklaşık olarak M.Ö. 330’dan sonra başta stroter kapama mezarlar olmak üzere yer yer diğer mezar tiplerinin de eklendiği bellidir. Bununla birlikte taş plakalardan oluşturulan mezarlar Erken Hellenistik Dönem’de de kullanılmaya devam etmiş fakat III. yüzyılın sonlarına doğru yerlerini tamamen diğer mezarlara, özellikle stroter kapama mezarlara bırakmıştır. Buradaki bir başka önemli nokta, Geç Klasik ve Erken Hellenistik Dönem’e ait birçok Kyme Nekropolisleri’nin mezarlarındaki zenginliktir. Özellikle İDÇ Liman²⁷, Samurlu 877 ve Samurlu 879 nekropolisleri mezarlarının kontekstleri, Kyme’nin söz konusu dönemdeki (M.Ö. 350–250/200) zenginliğini şüphesiz olarak ortaya koyar (Fig. 15).

Fig. 13 Kyme Nekropolislerinden Hellenistik Dönem stroter kapama mezar.

birlikte Trakya’da Hellenistik Dönem’e ait bu tür pithos mezarlardan söz edilmiştir. Aslında bu durum Samurlu 879 Nekropolisinde bulunan bronz hydria mezar ile de uyum içindedir. Nitekim bu tür bronz urne mezarlarla da Trakya’da çokça karşılaşmıştır. Bu benzerlikler ve Kyme Nekropolislerinde demografik olarak patlak veren artış, Trakya’dan Kyme’ye IV. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan ve Erken Hellenistik Dönem’de devam eden bir göçe işaret eder. Fakat bu durum ancak antropolojik çalışmalarla netlik kazanabilir.

27 Çırak - Kaya 2011, 217-232.

Fig. 14 Samurlu 879 Nekropolis'i'nden Hellenistik Dönem *pithos* mezar.

Fig. 15 Kyme Geç Klasik ve Erken Hellenistik Dönem mezarlar kontekstlerinde bulunan onlarca altın takıdan küçük gruplar.

Roma Dönemi Nekropolis ve Mezarları

Geç Klasik ve özellikle Hellenistik Dönem'in ilk iki yüzyılında Kyme Nekropolislerinin gösterdiği yoğun gömülerde M.Ö. I. yüzyıldan itibaren bir düşüş gözlemlenmektedir. Bunlardan Habaş/Bozköy Nekropolis'i'nde gömülerin M.Ö. IV. yüzyıla kadar yapıldığına değinilmiştir²⁸. Hafirlerin verdiği bilgiler arasında söz konusu döneme ait mezarların tipleri hakkında bilgi yoktur. Bununla birlikte Nekropolis'e yapılan gömülerin büyük IV. yüzyıl depremiyle son bulduğu bilgisi önemlidir. Samurlu 877 Nekropolis'i, Roma Dönemi'ne ait gömülerin yapıldığı kentin diğer bir mezarlığıdır. Hellenistik Dönem'e nazaran daha az sayıdaki Roma Çağı'na ait en geç mezar M.Ö. II. yüzyıla tarihlenmiştir. Bununla birlikte Nekropolis'te, Hellenistik Dönem'de görülen örneğin zengin kontekstli Monolitik Lahitlerden hiç olmaması, yine daha önce görülen taş kapama tiplerden iz kalmaması, bunların yerine daha çok *basit toprak*

²⁸ Korkmaz – Gürman 2012, 75.

*gömmü/ahşap kapama mezar*²⁹ tiplerinin görülmesi Roma Dönemi'ndeki hem ekonomik bir gerilemenin hem de ölü gömme geleneklerindeki küçük değişimlerin izleri olmalıdır. Kyme'de en geç gömülerin ne zaman yapıldığına dair izlerse kent merkezinde karşımıza çıkar. Hellenistik ve Roma Dönemi Agorası üzerinde tespit edilen 44 mezar, muhtemelen Kyme Kilisesi'yle çağdaş olmalıdır³⁰. Benzer bir biçimde, Dört Yıldız Nekropolisindeki en geç mezarlar da İtalyan meslektaşlarımız tarafından M.Ö. VII. yüzyıla tarihlenmiştir³¹.

Genel Değerlendirme

Büyük Çandarlı Körfezi'nin en güneyindeki Küçük Nemrut Körfezi'nde, antik yazarları haksız çıkartmayacak biçimde, Protogeometrik/Geometrik Dönem'de kurulmaya başlandığı anlaşılan deniz kıyısındaki Kyme'nin etrafı çok sayıda Nekropolis'le çevrelenmiştir. Burada göze çarpan nokta, az sayıda olmakla birlikte en erken örnekleri Protogeometrik/Geometrik Dönem'den itibaren görülmeye başlayan mezarların denize ve kent merkezine yakın Nekropolislerde bulunmasıdır. Hatta bu durum Arkaik Dönem'de de devam etmiştir.

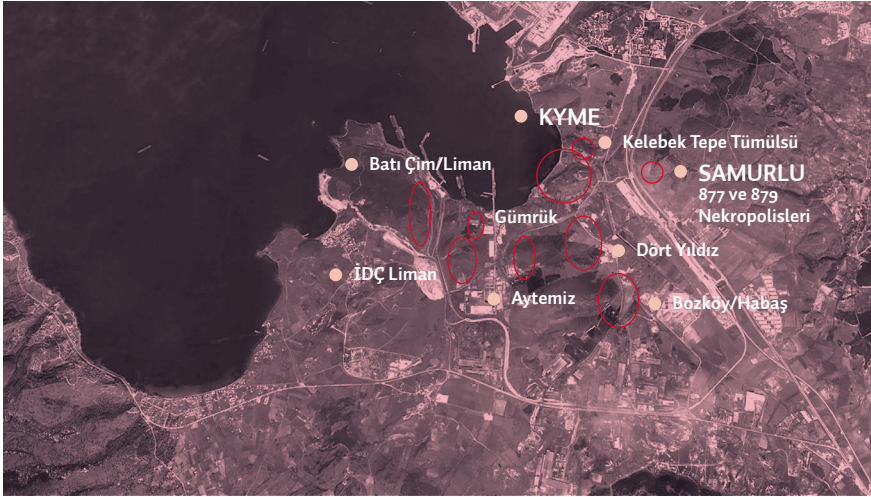

Fig. 16 Kyme Territoriumu ve kent merkezinin etrafını saran nekropolisler. (Google Earth)

29 *Ahşap Kapama Mezar* için ayrıntılı olarak bkz. Ürkmez 2018b, 238-240.

30 La Marca 2018, 234, Res. 14.

31 La Marca 2018, 233-234, Res.8, 14. M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren kesintisiz olarak kullanılan ve hakkında sınırlı bilgilere sahip olduğumuz *Dört Yıldız Nekropolis*i için ayrıca bkz. *age.*, 232-233.

Daha sonraki dönemlerdeyse özellikle kentten uzaklaşarak güneye ve doğuya doğru açılan Nekropolislerdeki gömülerin kalabalığı dikkat çekicidir (Fig. 16). Örneğin bunlardan İDÇ Liman Nekropolisinde 1000'e yakın gömü tespit edilmiştir. Bu dışa açılma, aslında kentin sosyal hindersantının nüfusla paralel bir biçimde gittikçe genişlemesiyle açıklanabilir. Bunun dışında, örneğin Samurlu 877 ve 879 gibi birbirine çok yakın ve çağdaş Nekropolislerin kendi içlerindeki sıklığı ve bazen birbirlerinden farklı gömü gelenekleri, aslında isimleri biz hafirleri tarafından konulan Nekropolislerin farklı demos gömü alanları olduğunu da gösterir niteliktedir. Kentteki kazısı yapılmış 10'dan fazla nekropolis ve 2000'e yakın mezarın bize sunduğu belki de en önemli veriler, Arkaik Dönem'in başından itibaren gittikçe artan Kyme nüfusunun, Arkaik Dönem'in sonunda birdenbire durduğu, Klasik Dönem'in sonundan itibaren tekrar ve bu sefer çok yoğun bir biçimde artmaya başladığı, kentin özellikle M.Ö. 350-200 yılları arasında önemli bir zenginlik yaşadığı ve Geç Hellenistik Dönem'den itibaren tekrar sönükleşmeye başladığıdır (Fig. 17).

Fig. 17 Kyme Nekropolislerinde açığa çıkarılan mezarların kronolojik olarak yaklaşık dağılımı.

Kaynakça

Atıcı-Karakaş 2013

Atıcı, M., Karakaş, G. "Kyme Doğu Nekropolü (İzmir İli, Ali-ğa İlçesi, Samurlu Köyü, 877 ve 879 Parsel", 22. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 2013, 229-242.

Cook 1966

Cook, R. M., "Painted Sarcophagi from Pitane", *Anadolu/Anatolia* 10, 1996, 179-192.

Çırak-Kaya 2011

Çırak, N., Kaya, S., "2009 İDÇ Nekropolü Kurtarma Kazısı", 19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 2011, 217-232.

İren 2008a

İren, K., "Dark Age Pottery From Southern Aeolis", D. Brandherm, M. Trachsel (eds.), *International Union for Prehistoric and Protohistoric Science, Proceedings Of The XV World Congress, 2006; A New Dawn for the Dark Age? Shifting Paradigms in Mediterranean Iron Age Chronology*, BAR İnernational Series 1871, 2008, Oxford, 29-43.

İren 2008b

İren, K., "The Necropolis of Kyme Unveiled: Some Observations on the New Finds", Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı EVERGETES Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag, II. Cilt, Antalya, 2008, 613-638.

Konak Tarakçı-Selçuk 2012

Konak Tarakçı, S., Selçuk, T., "Batı Liman 1205 Parsel Kurtarma Kazısı 2011", 21. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 2012, 185-198.

Korkmaz-Gürman 2012

Korkmaz, E., Gürman, B., "İzmir İli, Aliğa İlçesi, Bozköy Biçerova Mevkii Kyme Antik Kenti Doğusu Sur Dışı Yapıları ve Doğu Nekropolü Kurtarma Kazısı", 20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 2012, 71-96.

Küçükgüney-Tunç-Altun 2008

Küçükgüney, Z., Altun, P. T., "İDÇ Liman Kurtarma Kazısı (İzmir İli, Aliğa İlçesi, Çakmaklı Köyü, Kendirci Mevkii 613 ve 68 Parsellere Ait)", 17. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 2008, 53-74.

La Marca 2010

La Marca, A., "Kyme 2008 Yılı Kazı Çalışmaları", 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.4, 2010, 397-416.

La Marca 2012

La Marca, A., "Kyme 2010: Şehir ve Yayılım Alanı, Yeni Topografik Veriler", 27. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 2012, 191-208.

La Marca 2018

La Marca, A., Aiolis Kymesi Nekropolisleri: "Kyme Kenti Yayılım Alanı İçinde Açığa Çıkarılan Nekropolisler Üzerine Kısa Bir Topografik İnceleme", Prof. Dr. Nuran Şahin'e Armağan Kitabı EPIPHANEIA, Ege Üniversitesi Yay., 2018, İzmir, 231-244.

**Pottier-Reinach-Veyries
1887**

Pottier, E., Reinach, S., Veyries, A. *La Nécropole de Myrina, Recherches Archeologiques Exécutées au nom et aux Frais de L'ecole Francaise d'Athènes*, 1887, Paris.

Reinach 1889

Reinach, S. "Statues archaïques de Cybèle découvertes à Cymé (Eolide)", *Bulletin de Correspondance, Hellénique*, 13, 1889, 543-546.

Sudano 2015

Sudano, F. "Kyme of Aeolis. Excavations in the Necropolis (2007-2008), Preliminary Data", in: P. M. Militello and H. Önlü (ed.), SOMA 2011, *Proceedings of the 15th Symposium on Mediterranean Archaeology*, BAR International Series 2695, 1, 2015, 431-433.

Uçankuş 1979

Uçankuş, H. T., "Kyme Kurtarma Kazısı Ön Raporu (1979)", *II. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1979, 139-149.

Ünlü-Özsaygı 2005

Ünlü, A., Özsaygı, M. "İzmir İli, Aliağa İlçesi, Gümrük Binası Sondaj Kazısı", 17. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 2005, 13-24.

Ürkmez 2014

Ürkmez, Ö. "Aiolis Kymesi'nden Samurlu 877", *Colloquium Anatolicum XIII*, 2014, 337-381.

Ürkmez 2016

Ürkmez, Ö. "Aiolis Kymesi'nden Samurlu 879", *Colloquium Anatolicum XV*, 2014, 156-187.

Ürkmez 2018a

Ürkmez, Ö. "Kyme'de Urne Olarak Kullanılmış Dionysos-Silenus Kabartmalı Bronz Hydria", *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi (TÜBA-AR)* 22, 2018 <http://tubaar.tuba.gov.tr/index.php/tubaar/article/view/386> [Erişim Tarihi: 01.08.2020], 183-201.

Ürkmez 2018

Ürkmez, Ö. "Batı Anadolu'da Kapama Mezar Tipleri: Ahşap, Kiremit ve Taş Kapaklı Örnekler Üzerinde Gözlemler/Nekropol ve Peyzaj: Uygulamalar, Yaklaşımlar ve Öneriler Çalıştayı", Bursa, 2018, 235-251.

**Verger-Pace-
Jolivet 2013**

Verger, S., Pace, R., Jolivet, V., "La fouille du Kelebek Tepe, un grand tumulus tardo-archaïque dans la nécropole nord de Kymé d'Eolide", *Anatolia Antiqua. Revue Internationale d'Archéologie Anatolienne* 21, 2013, 245-260.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Tisna and the First Results of the New Researches

The Aiolis Region describing broadly is located in between the north of the Gulf of Izmir and the south of Mysia-Troas Regions (Fig. 1). Moreover, the coastal islands such as Lesbos are considered within the Aiolis Region. Herodotus tells after the colonisation movement, which is now controversial in its actuality², the Aiolians came to this region via Greece formed a confederation (Herodotus 1, 149). The centres such as Kyme, Larisa, Neonteikhos, Temnos, Killa, Notion, Aigirossa, Pitane, Aigai, Myrina, Gryneion and Smyrna can be named among the main 12 Aiolian cities known through Herodotus accounts and archaeological studies. (Herodotus 1, 149. Smyrna later joined Ionian League.)

353

¹ Dr. Emre Erdan, Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Art & Science, Department of Archaeology.

² See Rose 2008 for further information.

Fig. 1

Tisna is located at the now İzmir province, Aliğa district, at the boundaries of Uzunhasanlar and Karakuzu quarters (Fig. 2). It was established at a sheltered point overlooking Gulf of Çandarlı (Elaitikos), a rough terrain but surrounded by very fertile land next to the Güzelhisar Stream (Fig. 3)

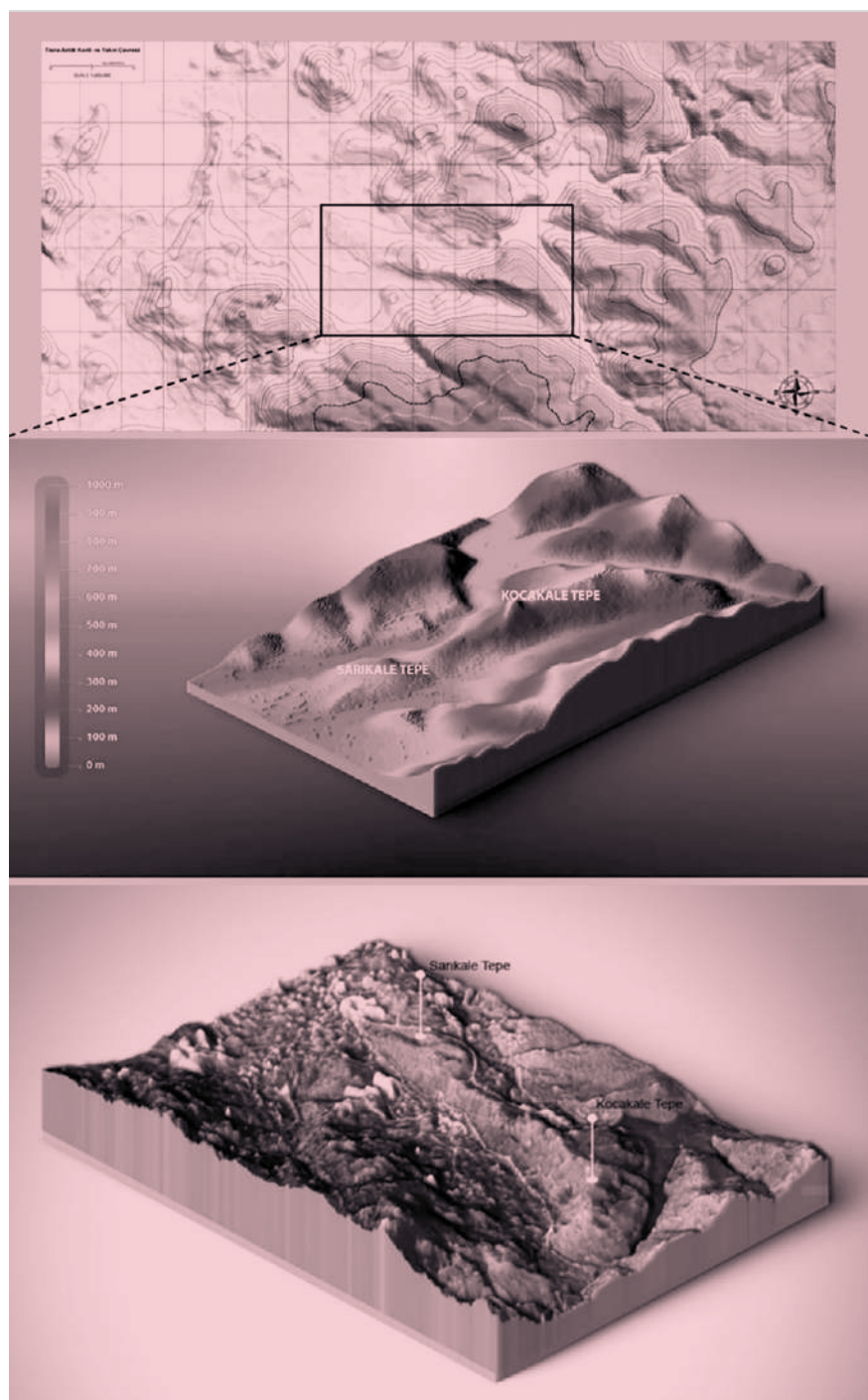

Fig. 2

(Titnaios/Tisnaios/Pythikos) on now named Kocakale Tepe³ and Sarıkale Tepe that reach 350 m. altitude in places. Tisna surrounded by Aspodene (Yunt) in north and Sardene (Dumanlı) Mountains in south.

Fig. 3

The information about the city relayed by ancient sources is very limited. Pliny is the only source which we can gather direct information about the city. Pliny who mentions Tisna as Titanus in his work *Naturalis Historia*, refers to the existence of other cities apart from Tisna, such as Larisa, Kyme, Myrina (Sebastopolis), Aigai, Attalia, Poisdea, Neonteikhos and Temnos in the Aiolis Region (Pliny HN 5.32)⁴.

3 Means “Hill” on Turkish.

4 Plinius states in his excerpt where he describes Tisna that the river which runs north of the city is called Titanus and the city was names after this river. What we would like to emphasize here is; there is another river had the same name and another city that took its name from the river. The city in question is at the Peloponnese peninsula and the mountain, which it was built on, the river that runs above and the city were all named Titanus. Furthermore, there is another settlement in Mainland Greece, near Sicyonia bears the same name and the city was named Titana, Titane and Teutanion at different times. It is known that the Tisna was known as Titne for some time, similar to the Titane, the name that was used for the city of Titanus near Sicyonia. Pye 1803, Titanus Maddesi; C. Foss, S. Mitchell, G. Reger, R. Talbert, T. Elliott, and S. Gillies, ‘Tisna/Titne: a Pleiades place resource’, Pleiades: A Gazetteer of Past Places, 2012 <<https://pleiades.stoa.org/places/550933>> [Accessed: 07 June 2018].

Although it was not considered as a part of the Aiolian League, it is known that Tisna gained power, especially in 4th century BC, became a polis and issued coins⁵. The coins found there and many of which currently offered for sale overseas through smuggling, have on one side a horned river god Tisnaios/Titnaios (ΤΙΣΝΑΙΟΝ= τισναΐον, τισναίωνν) whom was the city named after and seen on the coins of Aigai⁶, on the other side a sword in scabbard with strap or a one-handed cup is depicted (Fig. 4). One-handed cup was frequently depicted on Kyme coins between 350-250 BC and the symbol is considered as Kyme's *parasemon*⁷. This concurs with the information relayed by Strabo on Kyme being the metropolis of Aiolis Region⁸ and suggests that through the good relations Tisna forged with Kyme, it was under the protection of the Kyme during the Hellenization process⁹.

Fig. 4

The origin of the city's name provides interesting as well as controversial approaches. No direct detection of Tisna among other Greek city names and the name not having any meaning in Greek however the reading of Tišna which is the name of a holy mountain in Kizzuwatna in the Hittite texts¹⁰, the city is full of questions on location and geographical relations. Nevertheless, the written and archaeological findings showing the cultural and trade relations

5 Imhoof-Blumer 1883, 275-276, Pl. 29-31; Pottier ve Reinach 1887, 35-36; Wroth 1894, lxii, Pl. xxix-12; Babelon 1910, col. 2074-2080, Pl. CLVII-22-27; Imhoof-Blumer 1923, 225-226, Taf. IV. Nr. 28-29; Keil 1937, 1481; Kiechle 1959-60, 150; Masson 1985, 23; Sallet 1987, 284; Schönert-Geiss 1987, 425; Anabolu 1990, 361; Anabolu 1997, 33, Res. 1; Göktürk 1999, 224, Lev. 3-35-36; Rubinstein 2004, 1051; Altınoluk 2005, 214-215, Lev. XXXI-1.2,1.3; Lenger 2011, 156; Dusiinberre 2013, 74, Tab. 3.

6 The god Tisnaios/Titnaios is observed on the Aigai coins 600 years later than Tisna. Heinle 2015, 43.

7 Heinle 2015, 41.

8 Strab. XIII. 3-6.

9 Heinle 2015, 41-42.

10 Groddek 1997, 184; Tremoille 1998, 265

which gathered pace from Early Bronze Age throughout Late Bronze Age at Eastern Mediterranean – Eastern Aegean line and continued in Iron Age as well, suggests the early settlers came from this region may carried over the city's name. Indeed, in some studies that were carried out in the Tisna in previous years, the city was mentioned among the centres with findings from 2nd millenium BC¹¹, some fortification walls that present cyclopean qualities and some pottery detected in surveys initiated by us in 2018, render the subject even more interesting.

The first information about Tisna comes from the French traveller Guichon who visited the area in 1860s. Guichon remarks a low relief resembling the Karabel relief he saw in a hollow during his travels in Güzelhisar Stream valley. Although S. Reinach and D. Baltazzi organised a research trip to the area in 1881 based upon this information, they could not find the relief mentioned by Guichon¹².

The most extensive study done on the city to date belongs to A. Conze¹³. Conze, arriving Tisna in 1909, describes a broad plan for the fortification walls that he observed at Tisna and three rock-cut tombs as the result of his short-term research. E. Doğer who conducted research in the area at intervals, and his team visited the city which was forgotten for a long time in the following years; Doğer considered this place as a military outpost that was used in the years of Persian occupation¹⁴.

Forgotten for a long time after Conze's short-term research in 1909 and known only through the findings from illegal excavations that were taken to museums or auction companies local and abroad, surveys have been commenced by a team led by E. Erdan titled "Survey Project on Tisna and Vicinity". The research of 2018 focused on the two areas that are thought to encompass the Tisna, Kocakale Tepe and Sarıkale Tepe.

11 Sayce 1882, 221 et al.

12 *Chronique d'Orient* 1885, 107-109 (5.72-3) quoted by Doğer 2017, 189.

13 Conze 1911.

14 Doğer 2017, 78-79.

Kocakale Tepe

Kocakale Tepe as the highest settlement of Tisna is a hard to reach elevation approximately 360 m. above sea level. Terrace walls that reach 120 m.x35 m. were located during the studies we started on the north section of the hill which faces the now Güzelhisar Dam, covered with thick flora steep, on the steep slopes and footpaths. No traces of other structures in between or near the mortarless stone walls observed to be constructed using the casemate technique with local andesite, were found. Therefore, for the present it is thought that these walls were constructed with a similar purpose to known necropolis terraces in Aiolis Region (Fig. 5).

Fig. 5

The ruins of a structure with elliptical plan and 90 m above sea level, with dimensions of 10.70 m.x10.15 m. and walls range in thickness from 1.20 m. to 1.60 m. were detected. 7 water wells were found during the examinations made in and around of this structure that is different from other wall structures we observed and think may be dated to an earlier period (Fig. 6).

Fig. 6

Two rock-cut tombs discovered and drawn by A. Conze in 1909, were visited during the continued work at Kocakale Tepe. The first of the tombs (Fig. 7a- b), which we registered as Rock-cut Tomb 1 and 2, is 340 m. high and at the south facing peak point of the city. The entrance to the single-room tomb is via a dromos and the burial chamber has three kline that are on the east, west and north. The tomb number 2 is located on the north facing peak point of the hill. It was discovered that the tomb, which also has a dromos as it's

entrance passage, has two chambers. A single kline was positioned parallel to the tomb entrance inside each chamber that are on the south of the tomb.

Fig. 7

A floor observed to be heavily damaged, made with brick shards, sand and lime mortar, with dimensions of 1.50 m.x1.35 m. and was discovered 360 m. above the sea level on the south of the Kocakale Tepe, near the tomb described as Rock-cut Tomb 1. The floor that is located in between bedrocks shows Byzantine Era qualities. A 2.40 m. long and 1.50 m. high structure made with bricks, irregularly formed andesite and mortar was detected at the same area and coordinates. It was determined that the structure, which

appears to have an apsis, is connected with the floor and constructed in Byzantine Era (Fig. 8).

362

Fig. 8

A rock monument with steps that is approximately 300 m. high was discovered on the south of the Kocakale Tepe. A curved throne facing southwest that is on a northeast-southwest axis is located on the monument. Two hand rests situated either side of the throne. There is a 1.79 cm. wide, 53.5 cm. deep and 27.5 cm. high sitting platform starting from the first step just below the throne. A libation canal on the northeast with the measurements of 4 cm at its starting point, 35 cm. wide and 40 cm. starting from the first step; 24.5 cm. at the end of the first step, 15.5 cm. at the start of the second step and 6 cm. at the end point of the second step was detected. The libation canal's length determined as 1.87 m. and the detected depth as 7.5 cm. The width of the floor, where the throne and sitting platform is on, is 3.67 m. and its depth is 1.20 m. The aspect of the aforementioned monument with steps is towards Dumanlı Mountain (Sardane) that is on the south of Tisna. The monument, which its examples can be seen in many regions of Western Anatolia, mainly in Phrygian highlands, is thought to be related to the powerful cults of mother goddess, especially Matar-Kybele.

During the studies that were continued in between the north of Karakuzu Village and south of the Kocakale Tepe, a pit with measurements of 60 cm.x40 cm. and depth of 28 cm. that is thought to be a hollowed rock offering pit was detected (Fig. 9). What make the pit interesting are two 5.5 cm.x4 cm. labrys drawings that are made with incision technique found inside.

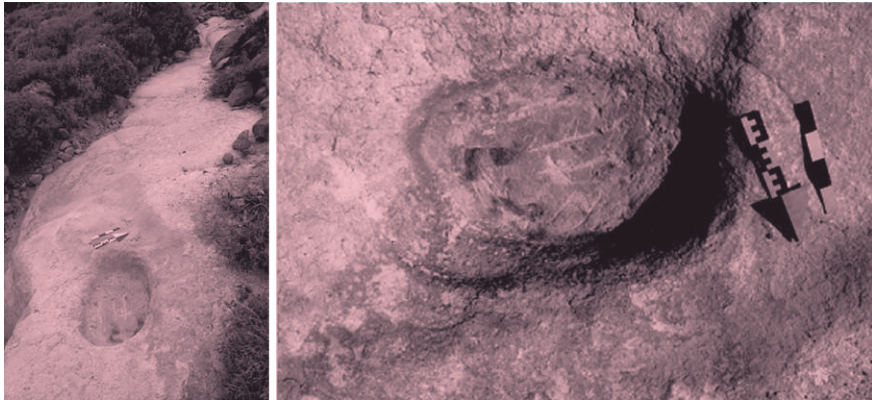

Fig. 9

Overall, Orientalising¹⁵, Archaic, Hellenistic, Roman and Byzantine Era pottery shards which most of them do not have a profile are discovered in small quantities in the areas that were surveyed as a part of the 2018 studies made at Kocakale Tepe vicinity. The concentrated closing tiles we observed at the area give rise to thought that the north slopes of the area in question might be used as a necropolis for a long time as stated above, the topographically highest areas of Kocakale Tepe might have been used as the acropolis of the city as from the Archaic Period and again the same area might have had a small Byzantine settlement encompassing Kocakale Tepe's south slopes as well in Byzantine Era. In the following years of the first year studies, which we conducted as to mostly getting to know the territory, the drawings and plans of the located walls in the territory should be made. Furthermore, a re-examination of the walls that show cyclopean characteristics, which we observed at Kocakale Tepe, compared with the structures detected at the area's early settlements is projected. Indeed, the walls in question show profoundly interesting characteristics in both their construction technique and

¹⁵ See also for an amphora in Izmir Archaeological Museum stated to be brought from Tisna: İren 2003, Cat. No. 13.

their distinct materials and thought to be able to answer the questions on 2nd millennium BC history of the city.

Sarıkale Tepe

The first year study program which was based on familiarisation with Tisna and its surroundings changed upon the unexpected findings that were discovered mainly at the part of the city called Sarıkale Tepe and with the detection of intense illegal excavations at the area the majority of the work was concentrated on Sarıkale Tepe for urgent documentation. The studies were commenced in a rock-cut tomb that was coded as Rock-cut Tomb 3 (Fig. 7c) which its existence previously known through A. Conze's work and 145 m. above sea level at the area in question which was known as Küçük Çanita or Küçük Kale Tepe in former studies. Two berms, which were severed by a canal deep in the middle canal that is 9 cm. wide and 21.5 cm. deep was detected during the examinations at the tomb which has a rectangular entrance with a flat roof and a saddle roof inside.

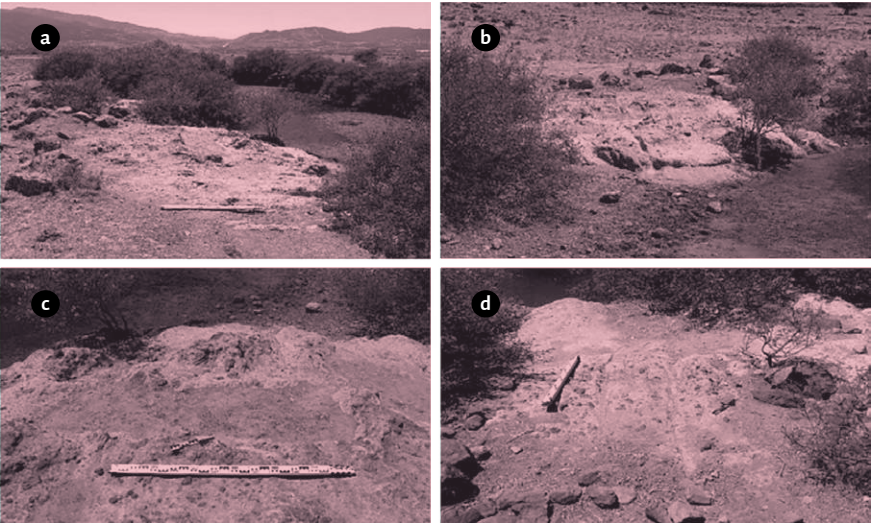

Fig. 10

A spring, which is 120 m. above sea level, conjoining with the bedrock that has volcanic craters and seemingly possible sacrifice canals, surrounded by 50 m. long wall and feeding from a groundwater source, was detected (Fig. 10). The area, which is understood to be surrounded by an enclosure wall, is thought to be a sanctuary related to the river god of Tisna, Tisnaios. A dried

streambed on east-west axis in the said sanctuary and it is thought that the source, which the streambed is connected, is related to the sanctuary¹⁶. The stream, which feeds from underwater sources, joins with the Sirçe Brook on the southwest.

The pavement line of an ancient road that is in between Uzunhasanlar and Karakuzu quarters and 140 m. above the sea level on northwest-southeast axis, its preserved measurements determined as 43.80 m. in length and 2.68 m. in width was detected. A sanctuary that is 180 m. above sea level and heavily damaged by illegal excavations, was found at the peak point of a hill which can be reached by following the road. It is understood through pottery and other small findings found on the surface that the said sanctuary was used between Archaic and Hellenistic Periods. The area, which we call Tisna-Sarikale Tepe Sanctuary, has rock etchings that are unique for Anatolian Archaeology, pottery shards that can be dated between 7th and 4th century BC, figurines, perrirhanterion pieces, a niche, which was made by hollowing of bedrock and a well like place that has 12 steps. The sanctuary in question is thought to be used in at least Archaic-Hellenistic Periods through the data that were gathered in it and peripheral evaluation and had a relation to cult of Matar-Kybele that was known to be prevalent in the area. The studies conducted around the sanctuary, has shown that the sanctuary is enclosed by polygonal walls that can be dated as far back as Early Archaic Period and their traces were followed in different points of Sarikale Tepe (Fig. 11).

¹⁶ Dr. Serdar Vardar who is one our team members examined the vicinity of the sanctuary, it is stated that the streambed, which is on east-west axis, was not known in former studies.

Fig. 11

A tumulus 70 m. above sea level and was uncovered by illegal excavations on the west of the hill during the studies conducted at Sarıkale Tepe (Fig. 12). The tumulus was coded, as “Tümülüs 1” after it was understood that many tumuli were located in the area. The tumulus, which has a dromos and two chambers, was formed by hollowing of the bedrock and was covered by irregular andesite stone blocks. Broken kline pieces were discovered in the tumulus which encloses an area that is approximately 50.53 m. radius, on one of the pieces a two line inscription was found that is dated as 4th century

BC. As indicated, on the west plane of Sarikale Tepe where many tumuli are located, it is thought that the number of tumuli can be much higher than what was detected during the research in 2018 through the aerial photography and high-resolution video recordings provided by Aliğa Municipality, in the coming years the work is planned to be concentrated in this area and drawings and geophysical scanning of the tumuli which their top level stones can be seen on the surface are to be carried out.

Fig. 12

As a result of the research done at Sarikale Tepe, it is thought that the area was settled in Middle Bronze Age, Early Iron Age, Archaic, Classical and Hellenistic Periods and the main settlement area of the Tisna. The evidence belonging to the periods are supported by both architectural and small findings (Fig. 13), it is thought that the peak and west slopes of the hill served as the acropolis. The fortification wall that surrounds the peak of Sarikale Tepe which was detected in different satellite images and was defined as acropolis before the survey studies began could be clearly tracked both in the field and the aerial photographs (Fig. 14). Walls, structures and inner wall systems are projected to be studied extensively and the work to be concentrated here in the coming years. It is thought that the preserved wall and following structures will give us important data on Iron Age city planning in Aiolis Region.

Furthermore, the traces of a great necropolis area were found through presently detected 13 tumuli on the west of Sarıkale Tepe. The location of the necropolis area overlooking the important cities of Aiolis Region Kyme and Myrina makes us think that the area might have been used by noble and rich individuals lived in the city. It is thought that the small amount of grey Early Iron Age pottery that was found at the Sarıkale Tepe acropolis area may bring light to one of the problematic subjects both of the period and the region.

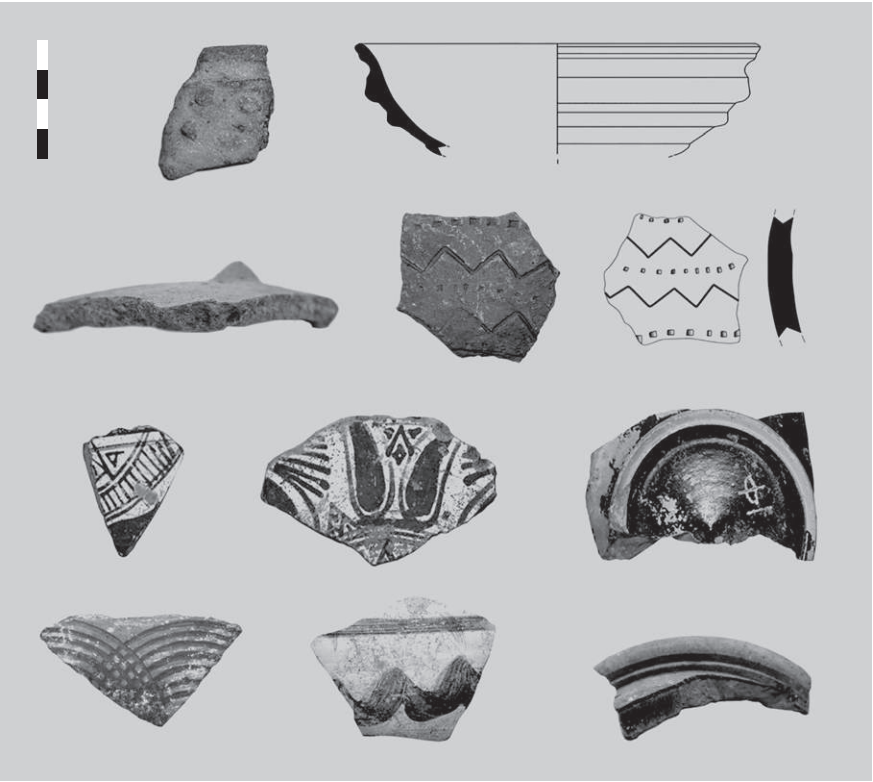

Fig. 13

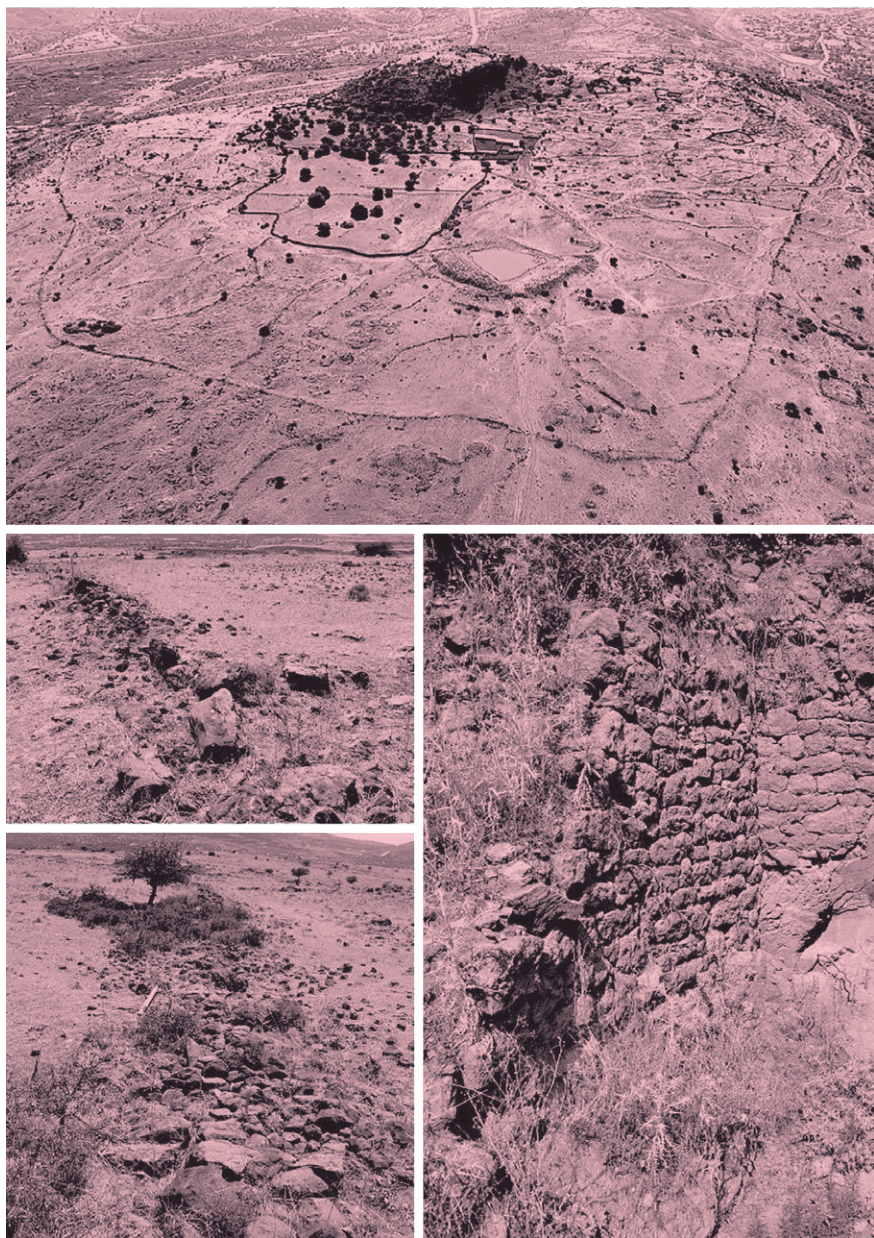

Fig. 14

Kaynakça

Ancient Bibliography

Herodotus

Tarih, çev. Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları (ciltli), 2006, İstanbul.

Pliny

The Natural History, (eds.) J. Bostock, H. T. Riley, K. F. Theodor, Somerville, MA.: Perseus Digital Library, 2006.

Strabo

Antik Anadolu Coğrafyası: (Geographika XII-XIII-XIV), çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay., 8. Baskı 2015, İstanbul, 384 s.

Modern Bibliography

Altınoluk 2005

Altınoluk Z. S., “Sikkelerin Işığında Küçük Asya’da Irmak Tanrıları”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005, İstanbul.

Anadolu 1990

M. U. Anadolu, “Ege Bölgesi Irmaklarının Düşündürdükleri”, *XI. Türk Tarih Kongresi-I. Cilt*, 1990, Ankara, 359-365.

Anadolu 1997

M. U. Anadolu, “Yunan-Roma Dönemi Anadolu Sanatında Boynuzlu Figürler”, *Belleten-LXI*, Sayı: 230, 1997, Ankara, 33-35.

370

Babelon 1910

Babelon E., *Traité des Monnaies Grecques et Romaines* (Vol. 2). (ed.) E. Leroux, 1910, Paris.

Conze 1911

A. Conze, “Eine Griechische Stadt”, *JdI* XXV, 1911, Berlin, 1-12.

Doğer 2017

E. Doğer, *Aliağa Tarihi: İlk Çağ’dan 21. Yüzyıla*, Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi no:4.

Dusinberre 2013

Dusinberre E. R. M., *Empire, Authority, and Autonomy in Achaemenid Anatolia*, 2013, Cambridge University Press.

Göktürk 1999

Göktürk, T. “Aeolois ve Lesbos Şehir Sikkeleri”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1998 Yıllığı*, 1999, Ankara, 219-256.

Groddek 1997

Groddek, D. “Die Flußlisten des Hişuwa-Festes. Eine Zwischenbilanz”, *SMEA* 39, 1997, 177-187.

Heinle 2015

Heinle, M. “Eine Historische Landeskunde der Aiolis”, *BYZAS* 20, 2015, İstanbul.

Imhoof-Blumer 1923

Imhoof-Blumer, F. *Fluss-und meergötter auf griechischen und römischen münzen (personifikationen der gewässer)*, Au siège de la Société, 1923, Genève.

Imhoof-Blumer 1883

Imhoof-Blumer, F. *Monnaies Grecques*, l’Académie Royale Néerlandaise des Sciences, 1883, Paris.

İren 2003

İren, K. *Aiolische Orientalisierende Keramik*, 2003, Ege Yay., İstanbul, 199 p.

- Keil 1937** Keil, J. "Tisna", Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, JB Metzler, 1937, Stuttgart.
- Kiechle 1959-1960** Kiechle, F. "Mysien, Troas, Aiolis, Lesbos", Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte 10, Michael Lassleben, 1959-1960, Kallmunz.
- Lenger 2011** Lenger, S., D., "Nerede Basıldığı Bilinmeyen ÖY Lejand-ı Sikkeler", *Mediterranean Journal of Humanities* I/2, 2011, 151-161.
- Masson 1985** Olivier, M. "Le curieux nom d'un marseillais chez Aristote: Hermokaïkoxanthos", *Journal des Savants* 1-1, 1985, Paris, 17-24.
- Pottier-Reinach 1887** Pottier, E., Reinach, S. *La nécropole de Myrina: recherches archéologiques exécutées au nom et aux frais de l'École française d'Athènes* (Vol. 8), E. Thorin, 1887, Paris.
- Pye 1803** Pye C. *A New Dictionary of Ancient Geography: Exhibiting The Modern in Addition to the Ancient Names of Places*, 1803, London.
- Rose 2008** Rose, B., C., "Separating Fact From Fiction in the Aiolian Migration", *The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 77, 2008, 399-430.
- Sayce 1882** Sayce, H., A., "Explorations in Aeolis", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 3, 1882, 218-227.
- Rubinstein 2004** Rubinstein, L. "Aiolis and South-western Mysia", *An Inventory of Archaic and Classical Poleis: An Investigation Conducted by The Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation*, M. H. Hansen, T. H. Nielsen (eds.), 2004, Oxford University Press, 1033-1052.
- Sallet 1987** Sallet, A. *Zeitschrift für Numismatik*, Weidmannsche Buchhandlung, 1987, Berlin.
- Schönert-Geiss 1987** Schönert-Geiss, E. "Einige Bemerkungen zu den prämonetären Geldformen und zu den Anfängen der Münzprägung", *KLIO* 69, 1987, 406-442.
- Wroth 1894** Wroth, W. *Catalogue of the Greek Coins of Troas, Aeolis and Lesbos*, British Museum, 1894, London.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

Symposium Proceedings

Melanpagos

Melanpagos ile İlgili Yapılan Araştırmaların Tarihçesi

Melanpagos² ile ilgili ilk araştırmalar, 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Güney Aiolis Bölgesi'nde araştırma yapan Ramsay, Hermos'un güneyinde bulduğu bir sınır taşından bahseder ve bu sınır taşında Melanpagos ve Herakleia isimleri okunmaktadır³. Ramsay (1881) ve daha sonraki araştırmacılar Weber⁴ (1892), Kiepert⁵ (1894) ve Keil-Von

373

1 Dr. Öğr. Üyesi. Sedat Akkurnaz. Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü. Fotoğraflar için, Prof. Dr. Suat Ateşlier'e teşekkür ederim.

2 Melanpagos'un kent statüsüne yükselmiş bir yerleşim mi, yoksa sadece bir kutsal alan çevresinde şekillenmiş küçük bir dağ yerleşimi mi olduğu sorgulanabilir. Yerleşim barındırdığı kalıntıların niteliği dikkate alındığında, tam anlamıyla klasik kent özellikleri taşımadığı görülür. Fakat bölgedeki sınır taşlarının da gösterdiği gibi (bkz. Doğer 1995, 65) Melanpagos komşu yerleşimlere göre daha büyük bir araziye sahiptir. Bununla birlikte, alandaki mimari unsurlar göz önüne alındığında ise Melanpagos için "kutsal nitelikli bir dağ köyü" tanımlaması yapılabilir.

3 Ramsay 1881, 296-297; Re XV.1, 391; Doğer 1995, 61.

4 Weber 1892, Pl. XVIII.

5 Kiepert 1894, 4.

Premmerstein⁶ (1908) yayınlarında bu yerleşimleri lokalize etmeye çalışmışlardır⁷. Sadece Melanpagos'u konu edinen ilk çalışmaysa 1913 yılında Keil tarafından yapılmıştır⁸. Daha sonra *Real Encyclopadia*'da Ramsay ve Keil'e dayanılarak 'Melampagos' başlıklı bir madde sunulmuş ve bu madde içinde söz konusu sınır taşının üzerinde yer alan yazıtın orijinal metni verilmiştir. Bu metinde OPIA MEΛANΠΑΓΙΤΩΝ yazmaktadır⁹. Konuyla ilgili ilk kaynaklarda¹⁰ yerleşimin adı 'Melampagos' olarak geçmesine rağmen, orijinal metinde görüldüğü üzere 'Melampagos'dur¹¹. Daha sonraki araştırmacılar orijinal metni dikkate alarak, söz konusu yerleşimin adını 'Melampagos' olarak anmışlardır¹².

1990'lı yıllarda Doğer, Melanpagos ve çevresinde yüzey araştırmaları gerçekleştirerek, bölgedeki sınır taşlarını incelemiş ve bunlara yenilerini eklemiştir¹³. Doğer ve Gezgin, 1998de yayınladıkları makalede, Melanpagos'un, Akhaemenid Dönemi'nde Smyrna Kenti'ne kuzeyden gelebilecek tehlikelere karşı savunma amaçlı bir karakol olarak görev yaptığını belirtmektedirler¹⁴. Doğer'in Güney Aiolis Bölgesi'nde gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları sırasında Melanpagos'da, bir Aiol ante başlığı bulunmuş ve bulunan bu başlıktan hareketle, Ateşlier tarafından 2000 ve 2006 yıllarında iki makale yayınlanmıştır¹⁵. Umar, 2002 yılında yayınladığı Aiolis Bölgesi Kentleri'ni tanıtan kitabında Doğer'in görüşlerinden faydalananak Melanpagos hakkında sınırlı bilgiler vermektedir¹⁶.

6 Keil-Premmerstein 1908, 95.

7 Doğer 1995, 61; Doğer-Gezgin 1998, 17.

8 Keil 1913, 163–168.

9 Re XV.1, 391.

10 Keil 1913, 163–168; Re XV.1, 391.

11 Sınır taşında "Melanpagos" yazmasına rağmen ilk araştırmacılar tarafından "Melampagos" olarak anılmasının nedeni; Grekçe gramer kurallarına göre "N" (Nü) harfi, dudak harflerinin önünde yer aldığı zaman değişime uğrar. "[I]"(Pi)'de bir dudak harfi olduğu için, "N" (Nü) harfi burada "M"(Mü)'ye dönüşmüştür (bkz. Sinanoğlu-Türkkan 1979, 196; ör.έν-ποδών=έμποδών, έν-ποιέω=έμποιέω). Dolayısı ile her iki okunuşta doğru kabul edilebilir.

12 Doğer 1995, 61–70.

13 Doğer 1995, 61–70.

14 Doğer-Gezgin 1998, 24; Gezgin 2001, 185.

15 Ateşlier 2000, 71–79; Ateşlier 2006, 59–68.

16 Umar 2002, 70.

Melanpagos ile ilgili günümüze kadar yapılmış olan bilimsel çalışmalar dışında üzerinde dikkatle durulması gereken bir diğer husus da, yerleşimin kutsal alanında, surların dibinde ve Nekropol alanında kaçak kazıların yapıyor olmasıdır. Gözlemlerimiz sırasında hala kaçak kazıların yapıldığına dair izler bulunmuş ve kaçakçıların büyük bir cesaretle kazı aletlerini kazı alanı yakınında gizledikleri görülmüştür. Yapılan kaçak kazılar özellikle yerleşimin kutsal alanında yoğunlaşmaktadır. Kutsal alan dışında güney tarafta yer alan Nekropol alanında kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış ve tahrip edilmiş birçok mezarla karşılaşmıştır.

Melanpagos'un Coğrafi Konumu

Batı Anadolu'nun İzmir Körfezi (Hermios Kolpos) ile Edremit Körfezi (Adramyttenos Kolpos) arasındaki kıyı kesimi, Antik Dönem'de Aiolis Bölgesi olarak anılmaktadır¹⁷. Herodotos 12 Aioli kenti saymasına¹⁸ rağmen, bu bölgedeki kentlerin sayısı bunun çok üzerindedir. Herodotos ve daha sonraki antik yazarların metinlerinde Melanpagos ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Aiolis Bölgesi'nin güney sınırı üzerinde yer alan Melanpagos, Gök-kaya olarak anılan yalçın ve sivri bir kayalığın koruyuculuğundan yararlanıp kuzeyini güvenceye alan ve söz konusu bu doğal engelle Yamanlar Dağı'nın (Amanara) kuzey sırtları arasındaki bir boyun üzerinde yer alan bir dağ yerleşimidir¹⁹ (Fig. 1).

Savunma amaçlı olarak, 40 m. yüksekliğindeki dik bir doğal kayalığa (Fig. 2) sırtını dayamış olan yerleşimin kuzeybatıda Herakleia (Eski Emiralem) ve kuzeydoğuda Palaudis (Asartepe) olmak üzere iki komşu yerleşimi vardır. Söz konusu bu üç yerleşim birbirlerinden sınır taşlarıyla ayrılmaktadır²⁰. Bölgedeki ilk sınır taşını 19. yüzyılın sonlarında Ramsay bulmuş²¹ ve pek çok araştırmacı da bu sınır taşından yola çıkarak konuyu irdelemiştir²². Daha sonra Doğ-ger konuyu yeniden inceleyerek, bölgede Melanpagos ile ilgili, birisi Ramsay'ı

17 Sevin 2001, 75, Res. 11.

18 Herodotos, I, 149; Sevin 2001, 74.

19 Doğ-ger 1998, 290; Umar 2002, 70.

20 Doğ-ger 1995, 61.

21 Ramsay 1881, 296-297.

22 Weber 1892, Pl.XVIII; Kiepert 1894, 4; Keil-Premmerstein 1908, 95; Keil 1913, 163-166; Doğ-ger 1995, 61; Ragone 2011, 272-279.

bulduğu olmak üzere üç adet sınır taşının varlığından söz etmektedir²³. Sınır taşlarının Melanpagos’a bakan yüzlerinde OPIA MELANΠΑΓΙΤΩΝ yazmaktadır²⁴. Yamanlar Dağı (Amanara) ile Emiralem Ovası arasında kalan platonun üzerinde bulunan bu sınır taşları Hellenistik Dönem’de bölgede arazi anlaşmazlıklarının varlığını göstermektedir²⁵. Söz konusu sınır taşlarından biri platonun kuzeybatı tarafında, “Osmantepe” mevkinde, diğer sınır taşlarıysa platonun kuzey tarafında “Vakıf Melengiç” ve “Çetili Yaka” mevkilerinde bulunmuştur²⁶. “Osmantepe” ve “Vakıf Melengiç” mevkilerindeki sınır taşlarının güneye bakan yüzlerinde Melanpagos, kuzeye, yani Emiralem’e bakan yüzlerinde ise Herakleia adları okunmakta, dolayısıyla, bu sınır taşları Gökkaya’da bulunan Melanpagos ile Eski Emiralem köyünün yama-cındaki “Ballık Kayası” üzerinde bulunan Herakleia arasındaki sınırı çizmektedir²⁷. “Çetili Yaka” mevkiinde bulunan sınır taşı ise, yine Melanpagos ile Dere Mahallesi’nin üzerindeki Palaudis (Asartepe) yerleşimi arasındaki sınırı belirlemektedir²⁸. Sınır taşlarının da gösterdiği gibi platonun çok büyük bir kesimi Antik Dönem’de, Melanpagos’a ait olmalıdır²⁹.

Melanpagos yerleşiminin adı bölgede bulunan sınır taşları üzerindeki yazıtlara dayanılarak saptanmıştır³⁰. Araştırmacılar, Melanpagos’un Grekçe’de “Yağıztepe, Karataş, Karatepe veya Laciverttepe” anlamına geldiğini belirtmişlerdir³¹. Grekçe’de “Melas” (Μέλας) “Kara=siyah=koyu” anlamına gelen “Üç Bitimli Oxyton” bir sıfattır ve “Melan” (Μέλαν) ise bu sıfatın Neutrum cinsidir³². “Pagos” (Πάγος) ise “Dağ, Tepe” anlamına gelen Masculinum cinsi bir isimdir³³. Dolayısı ile “Melan” ve “Pagos” kelimeleri birleştirilerek

23 Doğer 1995, 61-70.

24 Ramsay 1881, 296; Keil 1913, 164; Doğer 1995, 69-70; Ragone 2011, 276.

25 Doğer 1995, 66-67; Doğer 1998, 222; Yerleşimlerin sınır tartışmaları altında yatan coğrafi ve ekonomik nedenler ve bu konudaki tartışmalar için bkz. Doğer 2005, 110-111.

26 Doğer 1998, 222, 289-290; Ragone 2011, 276.

27 Doğer 1995, 66; Doğer 1998, 289-290; Ragone 2011, 276.

28 Doğer 1995, 67; Doğer 1998, 29, 222, 289; Ragone 2011, 276.

29 Doğer 1998, 223.

30 Keil 1913, 165-168; Doğer 1998, 291; Umar 2002, 70.

31 Doğer 1998, 291; Umar 2002, 70.

32 Sinanoğlu-Türkkan 1979, 215.

33 Sinanoğlu-Türkkan 1979, 223.

yerleşime “Karatepe” anlamına gelen “Melanpagos” (Μελανπαγος) ismi verilmiştir. Melanpagos kelimesindeki tepe anlamına gelen pagos kelimesinin yerleşimin yanı başında yükselen Gökkaya ile ilişkili olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Emiralem Ovası ile Yamanlar Dağı (Amanara) arasında yer alan Değirmendere Vadisi’nin kuzey ucunda sarp bir kayalığa sırtını dayayan yerleşim, hem Emiralem Ovası’na hem de Değirmendere Vadisi’ne hakim bir noktadır. Değirmendere Vadisi ile Yamanlar Dağı (Amanara) üzerinden Smyrna’ya inen dağ yolunu kontrol edebilecek konuma sahiptir³⁴. Bu özelliğinden dolayı Melanpagos’un Akhaemenid Dönemi’nde önemli bir kale (karakol) olduğu düşünülmektedir³⁵.

Melanpagos’da bilimsel kazı yapılmadığı için ilk olarak hangi dönemde iskan gördüğü bilinmemektedir. Yerleşim içinde bulunan en erken buluntu, Doğer’in bölgede gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları sırasında bulunan ve M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenen önemli bir yapıya ait Aiolo ante başlığıdır³⁶. Yerleşimde bulunan seramik parçalarının incelenmesi sonucunda, kentin yaklaşık M.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısında, yani Romalıların Batı Anadolu’ya hakim olmaya başladıkları dönemde, terk edildiği anlaşılmaktadır³⁷.

Melanpagos Kutsal Alanı

Gökkaya’nın güneybatısında yer alan boyun üzerinde yoğun bir yapılaşma görülmektedir (Fig. 3). Bölüm öğrencileriyle birlikte yaptığımız araştırma gezisi sırasında bu alanda, olasılıkla kaçak kazılar sırasında ortaya çıkarılmış olan, bir adet Aiolo ante başlığı görülmüştür. Söz konusu başlık, Doğer’in Güney Aiolis Bölgesi’nde gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları sırasında Melanpagos’da bulunduğu ve şimdi Ege Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi özel müzesinde sergilenen ve Ateşlier tarafından yayınlanan³⁸ Aiolo ante başlığıyla benzerlik göstermektedir³⁹. Ateşlier, başlıkların hangi döneme ve nasıl bir

34 Doğer 1998, 29.

35 Doğer 1995, 61-70; Gezgin 2001, 185.

36 Ateşlier 2000, 71-79, Fig. 1-6.

37 Doğer 1995, 69; Doğer 1998, 291; Umar 2002, 70.

38 Ateşlier 2000, 71-79, Fig. 1-6.

39 Ateşlier 2006, 60.

yapıya ait olması gerektiği sorusunu, bugüne kadar ele geçen benzer bulun-
tularla karşılaştırarak yanıtlamaya çalışmış ve ante başlıklarının birlikte de-
ğerlendirilmesi gerektiğini ve Melanpagos'da Arkaik Dönem'de inşa edilmiş
bir tapınağa ait olabileceğini belirtmiştir⁴⁰. İlk bulunan başlık yapının sağ
ante duvarı üzerinde, halen kutsal alanda bulunan diğer başlıksa sol ante du-
varı üzerinde kullanılmış olmalıdır⁴¹.

Ante başlıkları yöresel kireç taşından işlenmiş olup, başlıkların işlendiği taş
kahverengi renkte ve yumuşak bir yapıdadır. Taşın kırılğan ve küçük gözenekli
olması nedeniyle blokların yüzeyinde pürüzsüz bir işçilik sergilenememiş ve
ayrıca cephe işlenişinde de işçilik kalitesi düşüktür⁴². Benzer özellikler göste-
ren iki Aiol ante başlığı, sadece inşa edilen dönemin taş mimarisine ışık tut-
makla kalmayıp, aynı zamanda, taş mimarisinde kullanılan unsurların ahşap
mimarinin bir yansıması olarak düşündüğümüzde Aiolis Bölgesi'nde daha
erken dönemlerde kullanılan yöresel ahşap mimari işçiliği hakkında da bilgi
edinmemizi sağlamaktadır⁴³.

Kutsal alanda kaçakçılar tarafından açılmış çukurlarda tahrip edilmiş birçok
mimari blokla karşılaşmıştır. Söz konusu bloklar arasında Arkaik Dönem'e ait
bir adet çörten bloğu dikkat çekmektedir. Yöresel kireç taşından yapılmış ve
kaba işlenmiş çörtenin olasılıkla ante başlıkları ile aynı yapıda kullanıldığı, yani
Arkaik Dönem'de inşa edilmiş Aiol Tapınağı'na ait olduğu düşünülmektedir⁴⁴.

Aynı çukurlarda yine aynı dönem ve tapınaktan olduğu düşünülen iki adet
yağmur suyu tahliye bloğu bulunmuştur⁴⁵. Eğimli bir profil veren söz konusu
bloklar yöresel kireç taşından işlenmiş olup birleştirildiğinde fonksiyonu an-
laşılmaktadır. Kaba işçilik gösteren bloklar, ön tarafında iki adet dikey profille
içe doğru kademelendirilmiştir.

Melanpagos'daki Arkaik Dönem kutsal alanında yer alan çörten bloğu ve
yağmur suyu tahliye blokları benzerlerine çok az rastlanan malzemelerdir.

40 Ateşlier 2000, 78; Ateşlier 2006, 63.

41 Ateşlier 2000, Fig. 6; Ateşlier 2006, 60.

42 Ateşlier 2000, 71, Fig. 1-6.

43 Ateşlier 2000, 75.

44 Ateşlier 2006, 62, Res. 15-16.

45 Ateşlier 2006, 62, Res. 11-14.

Kaçak kazılarla tahrip edilen alandaki değerli malzemeler, hem Arkaik Dönem Aiol mimari çalışmaları için, hem de gelecekte Melanpagos'da gerçekleştirilecek bilimsel araştırmalar açısından son derece faydalı bilgiler sunacaktır.

Aynı alanda, kaçak kazılarla ortaya çıkarıldığı düşünülen, yöresel kireç taşından yapılmış, kaba işçilik gösteren anathyrosisli bir blok görülmüştür. Bu parçanın yan tarafında olasılıkla başka bir bloğa birleştiği noktada geçme yeri vardır. Üst kısmı düzgün tıraşlanmış blok muhtemelen Arkaik Dönem'de inşa edilmiş Aiol Mabedi'ne ait olmalıdır. Fakat bloğun yapının neresine ait olduğu konusunda kesin bir fikir vermek oldukça zordur.

Ayrıca, kutsal alanda, yukarıda söz edilen parçalar kadar nitelikli olmasa da, birçok işlenmiş bloğun olduğu görülmüştür. Yöresel kireç taşından kaba şekilde işlenmiş olan bu bloklar da kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış ve tahribata açık şekilde arazide durmaktadır. Kutsal alanda dağınık şekilde bulunan taş bloklar, söz konusu yerde, Ateşlier'in de saptadığı gibi M.Ö. 6 yüzyılda olasılıkla M.Ö. 540-520 arasında inşa edilmiş ağır ve kütsel bir yapının, muhtemelen bir Aiol Tapınağı'nın varlığını göstermektedir⁴⁶.

Bilindiği gibi eski dönem insanları yüksek tepelere, su kaynaklarına, ulu ağaçların yükseldiği koruluklara dini anlamlar yüklemektedirler. Kentin yanı başında yükselen Gökkaya da ihtişamı ve sarplığından dolayı yerleşimi savunmada sağladığı kolaylık nedeniyle, yani koruyucu konumundan dolayı, bu şekilde değerlendirilmiş olmalıdır. Nitekim kentin adının Grekçe anlamı da bu düşünceyi doğrular tarzdadır. Melanpagos, "Karatepe, Laciverttepe, Yağıztepe" anlamında olup, Gökkaya ile özdeşleştirilmiştir⁴⁷. Kent yüksek bir yerde kurulmuş olmasına karşın, yanı başında bulunan pınar sayesinde su sıkıntısı çekmemektedir. Çağlar boyu insanların su kaynaklarına ve koruma ihtiyacını karşılayan kayalıklara gösterdikleri özel ilgi göz önünde tutulursa Melanpagos, kutsal alanı ve çok yakınındaki dinsel kimlikli Gökkaya nedeniyle Arkaik Dönem boyunca bölgede ilgi gören bir dağ yerleşimi olmuştur.

Gelecekte kentte yapılacak bilimsel kazılar sonucu kutsal alan hakkında daha sağlıklı bilgiler elde edilebilir. Bu alanda ne tür bir yapılaşma olduğu, kutsal alanın erken veya geç evrelerinin olup olmadığı, hangi tanrıya ya da tanrılara

46 Ateşlier 2000, 76; Ateşlier 2006, 62.

47 Doğer 1998, 291; Umar 2002, 70.

adanmış bir alan olduğu belirlenebilir. Alana dağılmış haldeki çok sayıdaki mimari parçaların detaylı çalışılması durumundaysa, bunların tek yapıya mı, yoksa birkaç yapıya mı ait olduğu, kullanıldıkları yapının fonksiyonu ve bölgenin Arkaik Dönem mimarisi hakkında son derece değerli bilgilere ulaşılabilir.

Melanpagos Savunma Sistemi

Değirmendere Vadisi ve Emiralem Ovası'na hakim bir noktada kurulan yerleşim gerek sarp bir yamaç üzerinde olması, gerekse yanı başında bulunan 40 m. yüksekliğinde yalçın ve sivri bir kayalığa sahip olmasının sağladığı avantajdan dolayı savunulması oldukça kolay bir konumdadır. En azından Arkaik Dönem'den beri varlığı bilinen bir kutsal alanın çevresinde kurulmuş olan yerleşimde, bilimsel kazılar yapılmadığından ve bilimsel çalışmaların yetersizliğinden dolayı Melanpagos'un ilk olarak hangi dönemde iskan edildiğini bilemiyoruz. Dolayısıyla yerleşimin ve kutsal alanın Erken Dönem yapılaşması ve Erken Dönem savunma sistemi hakkında da bilgimiz yoktur.

Melanpagos'daki kalıntılar üzerinde yaptığımız gözlemlere sonucu, Melanpagos savunma sistemini üç ana başlık altında değerlendirebiliriz. Yerleşimde savunma sistemine yönelik en erken kalıntı güneybatı tarafta, kutsal alanın hemen yanı başında yer alan Arkaik Dönem ait polygonal bloklardan oluşan duvardır (Fig. 4). Diğer kalıntı topluluğuysa, Doğer'in araştırmalarında Akropolis olarak tanımlanan Gökkaya'nın güneybatı kesiminde yer alır⁴⁸. Dikdörtgen bloklardan inşa edilmiş ve kuleli sur duvarlarıyla güçlendirilmiş⁴⁹ olan bu kalıntılar (Fig. 5-8) bir gözlem karakoluna aittir. Farklı örgü teknikleriyle inşa edilmiş bu duvarlar, M.Ö. 4. yüzyıl boyunca gözlem karakoluna eklemeler ve yenilemeler yapıldığını göstermektedir.

Savunma sistemine yönelik arazide bulunan bir başka kalıntı ise Akropolis'in güneyinde yer alan, dikdörtgen ve kare bloklardan oluşan eğimli duvardır⁵⁰ (Fig. 9). Doğer'e göre, söz konusu eğimli duvar kentin bu noktasındaki savunma boşluğunu doldurmak üzere inşa edilmiş sur kalıntılarıdır⁵¹.

48 Doğer 1998, 290.

49 Doğer 1998, 290; Umar 2002, 70.

50 Keil 1913, 167, Fig. 50.

51 Doğer 1998, 290.

a) Arkaik Dönem'e Ait Duvar Kalıntısı

Gökkaya'nın güneybatısındaki boyun üzerinde yer alan kutsal alanın (Fig. 3) batısında Arkaik Dönem'e ait polygonal taşlardan örülmüş duvar kalıntıları⁵² (Fig. 4) görülmektedir. Sadece dört sırası günümüze ulaşan duvarın ne amaçla yapıldığını tahmin etmek zor olmakla birlikte iki olasılık üzerine yoğunlaşmak gerekir. Duvar, kutsal alanı destekleyen teras duvarı olabileceği gibi, düşük bir olasılık da olsa Arkaik Dönem'e ait sur duvarının kalıntıları da olabilir. Eğer kalıntı sur duvarına ait bir parça ise, Melanpagos'un Arkaik Dönem'de surla çevrili olduğu düşünülebilir. Bilimsel kazı yapılmadığı için erken evreleri olup olmadığı bilinmeyen kutsal alanda en azından Arkaik Dönemde Aioli ante başlığı bulunan bir yapının varlığı bilinmektedir⁵³. Söz konusu Arkaik duvar, içinde Aioli Mabedi ve muhtemelen birkaç yapının daha bulunduğu kutsal alanlarla birlikte, bu kutsal alanın hemen yanında kurulmuş küçük bir yerleşimi çevreliyor olmalıdır.

Yerleşimde savunma sistemine yönelik en erken kalıntı olan Arkaik Dönem duvarı yöresel kireç taşından işlenmiş ve yüzeyleri düzgün tıraşlanmış polygonal bloklardan örülmüştür (Fig. 4). Polygonal duvarlarda kenarları düz olarak yontulmuş çok köşeli taş bloklar yer alır. Blokların birbirine paralel olmayan aşağı yukarı aynı uzunlukta beş kenarları vardır. Bu kenarlar çok net açılarla birbirlerini keserler. Bu nedenle bu tarz duvarlar görünüm olarak karmaşık kenarlı bir ağı andırırlar⁵⁴. Genelde Arkaik Dönem'de görülen polygonal duvar işçiliği Batı Anadolu'daki surlarda oldukça sık kullanılmıştır.

Arkaik Dönem duvarı işçilik açısından Neandreaia'da bulunan ve Arkaik Dönem'e tarihlenen kale surları⁵⁵ ile karşılaştırılabilir. Neandreaia sur duvarları polygonal blokların birbirleri üzerine yerleştirilmeleri ile oluşturulmuştur. Taş blokların sadece dış yüzeyleri düzeltilmiş, iç yüzeyleriye olduğu gibi bırakılmıştır⁵⁶. Bu yönüyle Neandreaia Surları ve Melanpagos Arkaik Dönem duvarı birbirlerine benzemektedirler.

52 Keil 1913, 166, Fig. 48.

53 Doğer 1998, 291; Ateşlier 2000, 76; Ateşlier 2006, 60.

54 Erdoğan 1991, 33, Res. 2-3, Çiz. 71.

55 Winter 1985, 680, Fig. 2; Akarca 1998, 199, Lev.52.

56 Erdoğan 1991, 96, Res. 42-45.

Melanpagos yakında bulunan Larissa Kentinde Arkaik Dönem'e tarihlenen ilk evre surları da, Melanpagos Arkaik Dönem Duvarları ile karşılaştırılabilir. Larissa ilk evre sur duvarları polygonal bloklardan inşa edilmiş olup duvarlar lesbos tarzında yerleştirilmiştir⁵⁷. Bu nedenle Melanpagos Arkaik Dönem duvarından farklıdır. Larissa ilk evre sur blokları son derece düzgün bir işçilik göstermekte ve duvarı oluşturan blokların birleşim kenarları keskin bir şekilde tıraşlanıp, blokların duvar köşesine denk gelen kısımları düzeltilmiştir. Duvar köşeleri, rektogonal bloklı duvarların köşelerinde olduğu gibi keskin bir profil vermektedir⁵⁸. Larissa sur duvarı bu yönüyle, Melanpagos duvarından biraz farklıdır. Melanpagos duvarında işçilik kalitesi daha düşük olup birleşen kenarlar Larissa örneğine göre daha kabadır. Ayrıca blok yüzeylerinin işlenişi bakımından Larissa duvar bloklarına göre, Melanpagos'daki bloklar daha kaba işçiliğe sahiptir.

Melanpagos'un çok yakınında bulunan Neonteikhos Kenti'nde bugün görülebilen duvarlar arasında, çoğunluğu Akropolis'i çevreleyen ikinci evre suruna aittir⁵⁹. Söz konusu sur duvarları Melanpagos'daki Arkaik Dönem Duvarıyla benzerlik gösterir ve tamamen polygonal bloklardan inşa edilmişlerdir. Blokların birleşme noktaları son derece düzgün kesilmiş ve ön yüzeyleri düzeltilmiş olup hafif bosajlı bırakılmıştır. Genelde birbirine yakın boyuttaki blokların aralarına ince ve yassı taşlar yerleştirilerek duvar örgüsünde düzgün taş sıraları oluşturulmuştur⁶⁰. Melanpagos Arkaik Dönem Duvarlarıyla Neonteikhos ikinci evre surları, aralara yerleştirilen ince ve yassı taş bağlantılar dışında işçilik açısından oldukça benzerlik göstermektedir.

Melanpagos'un kuzeydoğusunda Yamanlar Dağı'nın (Amanara) güney yamacında yer alan ve Tantalos'un Mezarı⁶¹ olarak anılan anıt mezarın kaidesi, Melanpagos Arkaik Dönem Duvarıyla işçilik ve örgü tekniği açısından benzerlik

57 Winter 1971, 79, 296, Fig. 56.

58 Winter 1971, 79.

59 Erdoğan 1991, 105, Res. 120-122.

60 Erdoğan 1991, 105, Res. 118-119.

61 Texier 2002, II. Cilt, 20-21; Weber 1880, 19-20; Dinsmoor 1950, 66; Bean 2001, 38, Lev. 2; Söz konusu mezarın kime ait olduğu konusunda ortak bir düşünce olmamakla birlikte, Bu çalışmada karşılaştırılan yapıların daha kolay anlaşılması için, mezarı tespit eden ve peşin hükümle "Tantalos'un Mezarı" olarak adlandıran (bu konuda bkz. Doğer 2005, 102-103) araştırmacıların ortaya attığı isimlendirme kullanılmıştır.

göstermektedir. Mezar, dış duvarları polygonal örgülü dairesel bir kaide ve onun üzerinde yükselen koni biçimli bir üst yapıdan oluşmaktadır⁶². Mezarın kaidesinde görülen örgü tekniği aynen Melanpagos Arkaik Dönem Duvarı gibi olup, blokların dış yüzeyleri düzgün şekilde işlenmiştir⁶³. Her iki duvarın birbirine yakın bölgede bulunmasından dolayı söz konusu duvarların birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Konumu nedeniyle Melanpagos, Smyrna'ya kuzeyden gelebilecek tehlikelere karşı kullanılmış bir yerleşimdir⁶⁴. Dolayısıyla, Smyrna'la yakın bir ilişkide bulunan Melanpagos'da inşa edilmiş Arkaik duvar, Smyrna'daki Arkaik Duvarlarla karşılaştırılabilir. Smyrna'da bulunan Oryantalizan podyumun güney duvarı⁶⁵ ve Athena Tapınağı'nın ana giriş koridorunun batı duvarı⁶⁶ Melanpagos'da bulunan Arkaik Dönem sur duvarlarıyla benzerlik göstermektedir. Oryantalizan podyum duvarı, polygonal tarzda inşa edilip aralara duvarı sağlamlaştırmak için küçük taşlar yerleştirilmiş⁶⁷ olması nedeniyle Melanpagos duvarından farklıdır. Athena Tapınağı giriş koridorunun batı duvarı⁶⁸ polygonal tarzda işlenmiş olup Melanpagos Arkaik Dönem Duvarıyla işçilik açısından kısmen benzerlik gösterir. Athena Tapınağı'na ait duvar bloklarının yüzlerinin daha kaliteli işçilik göstermesi, ana kent ve taşra yerleşimi arasındaki ekonomik durumla açıklanabilir. Smyrna'da bulunan çok sayıda benzer örnekler göz önünde bulundurulduğunda⁶⁹, Melanpagos Arkaik Dönem Duvarı'nın M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği düşünülebilir. Nitekim alandaki imar faaliyeti bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bu duvarla ilişkili görünen Arkaik Aiol Mabedi'nin de M.Ö. 6. yüzyılının ikinci yarısına yaklaşık olarak M.Ö. 540-520 arasına tarihlenmesi⁷⁰, Arkaik duvarın inşa tarihi hakkındaki düşüncemizi desteklemektedir.

62 Dinsmoor 1950, 66; Bean 2001, 38-39, Lev. 2.

63 Weber 1880, 19-20; Bean 2001, 39, Lev. 2.

64 Doğer 1998, 223; Gezgün 2001, 185.

65 Akurgal 1997, 57, Lev. 66.

66 Akurgal 1997, 62-63, Lev. 80.

67 Akurgal 1997, 58, Lev. 66.

68 Akurgal 1997, 90, Lev. 80.

69 Smyrna'da inşa edilmiş Arkaik duvarlar için bkz. Akurgal 1997.

70 Ateşlier 2000, 76; Ateşlier 2006, 62.

Melanpagos'da savunma sistemine yönelik en erken kalıntı olan Arkaik Dönem Duvarı yukarıda çeşitli yerleşimlerdeki benzer örnekler ile karşılaştırılıp değerlendirilmiştir. Arazide, 'Kutsal Alan' ve çevresinde daha sistemli araştırmalar yapılması durumunda, yerleşimin Arkaik Dönem savunma sistemine yönelik daha fazla bilgiye ulaşmak mümkün olacaktır.

b) Gözlem Karakoluna Ait Duvar Kalıntıları

Gökkaya'nın batı tarafında dikdörtgen bloklardan inşa edilmiş duvar kalıntıları⁷¹ (Fig. 5-8) üzerinde yaptığımız gözlemlere dayanarak, duvarların olasılıkla Akhaemenidler Döneminde birkaç kez yenilenerek veya eklemeler yapılarak inşa edilmiş bir gözlem karakoluna ait olabileceği düşünülmektedir. Melanpagos'un kuzeydoğusunda bulunan Dere Mahallesi'nin batı tarafındaki bir tepe üzerinde kurulan Palaudis (Asartepe) yerleşiminde de M.Ö. 4. yüzyılda inşa edilmiş bir karakola ait kalıntılar bulunmaktadır⁷². Palaudis ve Melanpagos Akhaemenid Dönemi'nde Emiralem Ovası ve Değirmendere Vadisi'ni kontrol etmektedir. Günümüzde Menemen-Manisa karayolunun geçtiği Emiralem Ovası'nı Akhaemenid Dönemi'nde Palaudis kontrol ederken, Melanpagos'daki karakolsa Değirmendere Vadisi ile Yamanlar Dağı (Amanara) üzerinden Smyrna'ya inen dağ yolunu kontrol etmektedir⁷³.

Melanpagos gözlem karakolunun bulunduğu alandaki duvarlar işçilik ve örgü tekniği bakımından incelendiğinde dört farklı evreye işaret etmekte, ilk evre duvarı karakol öncesi bir yapıya ait iken, diğer evre duvarları gözlem karakoluyla ilişkilidir. Söz konusu duvarlar;

- İlk evre; (Fig. 5) M.Ö. 5. yüzyıl içlerine
- İkinci evre; (Fig. 6) M.Ö. Erken 4. yüzyıla
- Üçüncü evre; (Fig. 7) M.Ö. 4. yüzyıl ortalarına
- Dördüncü evreye; (Fig. 8), M.Ö. Geç 4. yüzyıl-Erken 3. yüzyıl tarihlerinde yapılmış olmalıdır.

İlk Evre Duvarı: Açık renkli yöresel kireç taşında işlenmiş bloklardan örülmüş olan duvarın beş sırası korunmuştur (Fig. 5). Yaklaşık 30 cm.x50 cm.

⁷¹ Doğer 1998, 290.

⁷² Doğer 1998, 29.

⁷³ Doğer-Gezgin 1998, 17-18, Dipnot 64-65; Doğer 1998, 29, 288.

ebatlardaki blokların yüzeyleri düzgün tıraşlanmamış, kaba bırakılmıştır. Gözlem karakolu inşa edilmeden hemen öncesine ait bir yapının varlığına işaret eden kaba işçiliğe sahip bu duvar, ön yüzünde kaçakçıların açtığı bir çukur sayesinde görülebilmektedir. Duvarın birkaç sırası korunduğu için ve çevresinde aynı işçiliğe sahip başka duvar görülememesi nedeniyle, söz konusu duvarın ait olduğu yapının planını veya işlevini belirlemek mümkün değildir.

Melanpagos'un ana kenti konumundaki Smyrna'da Athena temenosunun M.Ö. erken 5. yüzyıla tarihlenen batı duvarları⁷⁴, taşların boyutları ve örgü tekniği açısından oldukça benzemektedir. Melanpagos ilk evre duvarında blokların yüzeyi kaba bırakılmışken, Smyrna'daki çağdaş duvar bloklarının yüzeyi tıraşlanarak düzleştirilmiştir.

İkinci Evre Duvarı: Gökkaya'nın batı eteklerinde kuzey-güney yönünde uzanan ve aynı boyda yaklaşık eşit ölçülere sahip kareye yakın bloklardan örülmüş olan M.Ö. 4. yüzyıl başlarına tarihlediğimiz ikinci evre duvarının beş sırası günümüze ulaşmıştır (Fig. 6). M.Ö. 4. yüzyılda faal şekilde kullanılmış olan Gözlem karakolunun ilk evresine ait olduğunu düşündüğümüz bu duvarın devamı toprak altında olduğu için, duvarın uzunluğu ve ait olduğu yapı planı anlaşılamamaktadır. Duvarın yanlara bakan dış sırasına ortalama 50 cm.x60 cm. ölçülerinde kesilmiş bloklar yerleştirilip, aralara moloz doldurularak örülen bu duvarın örgü tekniği, M.Ö. Erken 4.yüzyıla tarihlenen⁷⁵ Neandreia güneydoğu duvarıyla birebir benzemektedir. Neandreia ve Melanpagos duvarlarına ait blokların işçiliği, yüzeylerinin kaba işlenmiş olması nedeniyle de ortak özellikler göstermektedir.

Üçüncü Evre Duvarı: Karakolun M.Ö. 4. yüzyıl ortaları veya hemen sonrasında tarihlenen üçüncü evre duvarları rektogonal bloklardan oluşan atkılı pseudo isodomik örgü sistemine sahiptir (Fig. 7) ve duvarlarda kullanılan bloklar dik açılı olarak biçimlendirilmiştir. Duvarın alt sıralarında kareye yakın büyük bloklar, orta sıralarda yaklaşık eşit ölçülerde dikdörtgen bloklar, kat geçişinde basık tutulmuş yassı bağlantı blokları ve düzensiz aralıklarla atkı taşları kullanılmıştır. Taşların yüzeyleri ise kabaca bosajlanmıştır. Melanpagos karakolunda görülen ve M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren yükseklikleri eşitlenen bloklardan

74 Akurgal 1997, 68, Lev. 77b.

75 Winter 1985, 682, Fig. 3- 5; Akarca 1998, 196, 199, Lev.51.

oluşan örgü tarzı genelde iki şekildedir⁷⁶. İki boy taş kullanılarak örülen duvardaki taşların bir boyu duvar genişliğine eşit, bir boyu da bunun yarısı genişliğindedir. Dar bir genişliğe sahip olan taş bloklar uzun yanları dışa gelecek şekilde çift olarak yan yana dizilir, üzeri yassı taşlarla kapatılırdı. İkinci örgü tarzıysa tek boy taş kullanılarak örülen duvarlardır. Bu örgüde taşlar bir sıra uzun kenarları, bir sıra kısa kenarları dışa gelecek şekilde dizilerek aynı yükseklikte taş sıraları elde edilir. Böylece duvardaki taş bloklar eşit görünmeyip duvar yüzeyinde bir sıra uzun, bir sıra kısa taş dizisi olarak izlenirler⁷⁷. Yukarıda bahsedilen her iki taş işçiliği düzensiz olarak Melanpagos karakolu duvar örgüsünde kullanılmıştır.

Açık kahve tonlardaki yöresel kireçtaşından düzgün şekilde inşa edilen duvarın, en fazla on beş sırası günümüze kadar ulaşmıştır. Kenarları gayet düzgün kesilip dış yüzeyleri hafif bosajlı bırakılarak kaba işlenen blokların birbirleriyle birleştikleri noktalar çok iyi görülebilmektedir. Duvarlar inşa edilirken aralara, duvarın sağlam olması için bir sıra yatay bağlantı blokları döşenmiştir. Söz konusu yatay bloklar koyu kahverenginde olup diğer bloklarla aynı cins taştan işlenmişlerdir (Fig. 7). Benzerleri diğer yerleşimlerdeki çağdaş duvarlarda görüldüğü gibi, karakol duvarının dönüş yapan dış köşesindeki köşe blokların kenarları ince işçilikle gayet güzel tıraşlanarak keskin bir hat oluşturulmuş ve böylelikle yapı duvarlarının köşeleri darbelere karşı dayanıklı hale getirilmiştir.

Melanpagos'a oldukça yakın bir noktada bulunan Larissa Kentinin M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen sur duvarları⁷⁸ işçilik ve örgü tekniği bakımından üçüncü evre duvarına oldukça benzemektedir. Larissa M.Ö. 4. yüzyıl duvarlarının, alt sıralarda kareye yakın büyük bloklar, orta sıralarda yaklaşık eşit ölçülerde dikdörtgen bloklar, kat geçişlerinde basık tutulmuş yassı bağlantı blokları ve düzensiz aralıklarla atkı taşları kullanılmıştır. Taşların yüzeyleri ise kabaca bosajlanmıştır. Bu örgü tekniği ve işçilik Melanpagos gözlem karakolunun örgü tekniği ve işçiliğiyle tamamen örtüşmekte olup, iki duvarında çağdaş olduğunu ortaya koymaktadır. Neandreaia'da M.Ö. 4. yüzyıl ortalarına tarihlenen kuleye ait duvarlarıyla⁷⁹ Notion Kentinin doğu girişinde küçük bir

76 Erdoğan 1991, 35, Res. 15, Çiz. 34.

77 Erdoğan 1991, 36, Res. 17 Çiz. 35.

78 Doğer 1998, 285; Akarca 1998, Lev.13'de sağda görülen duvardır.

79 Winter 1985, 682, Fig. 6; Erdoğan 1991, Res. 47; Akarca 1998,199, Lev. 53.

kısmı korunmuş olan ve M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen sur duvarı⁸⁰ Melanpagos üçüncü evre duvarıyla örgü tekniği ve yüzeyleri hafif bosajlı blokların işçilik kalitesi yönünden oldukça benzeşmektedir. Her üç duvarda da, altta büyük boyutlu kareye yakın bloklar, yukarı çıktıkça yükseklikleri kısalan ve dikdörtgene yaklaşan ebatlarda bloklar kullanılmış, bağlantı amaçlı aralara düzensiz dikey atkı taşları yerleştirilmiştir. Bu duvarlar dönemin duvarlarında sıklıkla görülen atkılı pseudo isodomik tarzda örülmüştür. Pergamon yakınlarındaki Atarneus Kentinde de aynı özellikler sergileyen çağdaş duvarlar vardır⁸¹.

M.Ö. 4. yüzyıl ortalarında inşa edilmiş olan gözlem karakoluna ait üçüncü evre duvarları işçilik ve örgü tarzı açısından Assos Kenti'nde M.Ö. 4. yüzyılda inşa edilen sur duvarlarıyla⁸² benzerlik göstermektedir. Assos duvarları yer yer 20 m. yüksekliğe kadar korunmuş olup, korunan sur duvarları daha çok batı kapısının her iki yanında bulunmaktadır⁸³. Duvarda kullanılan blokların yükseklikleri 30 cm.-40 cm. arasında değişir, yer yer üst kısımlarda 45 cm.-50 cm. arasında yüksekliğe sahip taş bloklarına da rastlanır. Duvarlar üzerinde her iki-üç sırada bir atkı taşı kullanılmıştır⁸⁴. Melanpagos'da bulunan karakol duvarında da benzer atkı bloklar vardır (Fig. 7). Assos Kenti sur duvarlarında kullanılan blokların arka yüzleri kaba bir işçilik gösterir ve çok az tıraşlanmıştır. Dış yüzeyleri ise özenle düzeltilmiş olup bosajlıdır. Bosajlar fazla yüksek olmamakla birlikte, yüzeyde değişik yükseltiler meydana getirmektedirler ve blokların uzunlukları birbirinden tamamen farklıdır. Assos'ta olduğu gibi blok uzunlukları farklı olup, bosajlı yüzeylerinde değişik yükseltiler bulunmaktadır. M.Ö. 4. yüzyılda inşa edilen Assos surlarıyla⁸⁵ Melanpagos gözlem karakolunun duvar örgü tekniği birbirine çok benzediğinden dolayı aynı dönem içinde inşa edilmiş olmalıdır.

80 Akarca 1998, 197, Lev.15.

81 Winter 1985, 682, Fig. 9.

82 Erdoğan 1991, 41, Res. 15-16, Çiz. 41; Serdaroğlu 1995, 23.

83 Mcnicoll 1997, 185, 86,87.

84 Erdoğan 1991, 41, Res. 18-19.

85 Erdoğan 1991, 41, Res. 14-19.

M.Ö. 4. yüzyıl ortası veya hemen sonrasına tarihlenen Alabanda surları⁸⁶, atkı taşlı düzensiz pseudo isodomik tarzda örgü tekniği ve blokların işlenişindeki işçilik nedeniyle, Melanpagos gözlem karakolunun üçüncü evre duvarını tarihlemek adına oldukça önem taşımaktadır. Alabanda sur duvarında⁸⁷ alt sıralarda kareye yakın büyük bloklar, orta sıralarda yaklaşık eşit ölçülerde dikdörtgen bloklar, kat geçişlerinde basık tutulmuş yassı bağlantı blokları ve düzensiz aralıklarla atkı taşları kullanılmıştır. Bu örgü tarzı Melanpagos gözlem karakoluyla tamamen aynıyken, taş işçiliğinde, yöresel taş kullanımından kaynaklanan küçük farklılıklar vardır. Tıpkı Alabanda surları gibi M.Ö. 4. yüzyıl ortasına tarihlenen Hallikarnassos surları⁸⁸ da Melanpagos üçüncü evre duvarlarına işçilik ve örgü tekniği bakımından benzemektedir.

Latmos Herakleia'sında inşa edilmiş M.Ö. 4. yüzyıl surlarıyla Melanpagos gözlem karakolunun üçüncü evre duvarları işçilik ve örgü tekniği bakımından oldukça birbirine benzemektedir. Herakleia surlarında görülen eşit boylarda taşlardan yapılmış atkı örgü tekniği ve katlar arası geçişi gösteren diğerlerine göre daha basık tutulmuş yassı bağlantı sırasının⁸⁹ benzeri Melanpagos karakol duvarlarında da görülmektedir. Herakleia örneğinde katlar arasındaki bağlantı sırasını oluşturan taşlar pseudo isodomik örgüdeki diğer bloklarla aynı cins ve renge sahipken, Melanpagos'daki basık bağlantı taşları duvar örgüsünde kullanılan diğer bloklarla aynı cins olmasına rağmen, farklı renktedir.

Melanpagos karakoluna ait üçüncü evre duvarları, Priene Kenti sur duvarlarıyla da işçilik ve örgü tarzından dolayı benzerlik göstermektedir. Priene surları⁹⁰ M.Ö. 4. yüzyıl ortasından sonra kullanılan yapım tekniği ve inşa tarzının güzel bir örneği olması bakımından önemlidir. Bu özelliğiyle diğer kentler için iyi bir kriter oluşturmaktadır. Son derece mükemmel bir işçiliğe sahip olan surlar oldukça iyi korunmuş olup, isodomik tarzda rektogonal bir işçilik sergilemektedirler⁹¹. Özellikle Priene Kenti'nin batı kapısının iki yanında yer alan

86 Mcnicoll 1997, 10, Tab. 4.

87 Tırpan 1990, 173, Res.18; Mcnicoll 1997, 34, Pl. 16,19.

88 Winter 1971, 236-237, Fig. 248-249; Karlsson 1994, 144, Fig. 2; Pedersen 1994, 221, Fig. 16,20.

89 Peschlow-Bindokat 1996, 29-30, Abb. 38-40.

90 Karlsson 1994, 147, Fig. 3; Mcnicoll 1997, 51, Pl. 23; Rumscheid 2000, 42-43, Fig. 31-32.

91 Erdoğan 1991, 155-163, Res. 217.

sur duvarları⁹², Melanpagos'da bulunan karakolun üçüncü evre duvarlarına oldukça benzemektedir. Gözlem karakolunun duvarları, M.Ö. 4. yüzyıl ortasından hemen sonra inşa edilen Priene sur duvarlarına benzemesinden dolayı, karakolun üçüncü evre duvarlarının M.Ö. 4. yüzyıl ortasında inşa edildiği düşünülmelidir.

Karakol kalıntılarının bulunduğu alanda kaçak kazı çukurları göze çarpmaktadır. Söz konusu çukurların birinde iki duvarın arasında kalan bir koridor görülmektedir. Bu koridorun karakola girmek için kullanılan girişlerden birine ait olduğu düşünülmektedir.

Dördüncü Evre Duvarı: Melanpagos karakolunun dördüncü evresine ait olan ve M.Ö. Geç 4. yüzyıl-Erken 3. yüzyıla ait duvarın altı sırası günümüze kadar korunmuştur (Fig. 8). Gökkaya'nın batı eteklerinde doğu-batı yönünde uzanan dördüncü evre duvarı, kuzey-güney yönünde uzanan ikinci evre duvarının yüzeyi tıraşlanarak, buna dik açıyla yaslanmaktadır. Söz konusu duvarların birleşme noktasında çok ince bir işçilik görülmektedir. Kuzey-güney yönlü duvar üzerinde dik bir profil yapılıp, diğer duvar bu profil hizasında örülmüştür. Bu durum erken duvar işlevini sürdürürken, dördüncü evre duvarının farklı bir işlev düşünülerek yapıldığını göstermektedir.

389

Dördüncü evre duvarı gri renkli yöresel kireçtaşından kesilmiş bloklardan iki boy taş kullanılarak örülmüştür. Eşit yüksekliğe sahip dikdörtgen bloklardan oluşan birinci grup taşlar, duvarın ağırlıklı örgü taşıdır ve bu blokların arasına bağlantı amaçlı düzensiz şekilde aynı ölçülerdeki dikey atkı blokları yerleştirilmiştir. İkinci boy bloklarsa, diğer taşlardan daha basık olmakla birlikte, yine dikdörtgen formdadır ve duvarda yatay atkı taşı olarak kullanılmıştır ve bu yatay atkı taşının bir sırası duvarda görülmektedir. Bu duvarda kullanılan blokların işçiliği ve ölçüleri, önceki evre duvarlarından farklılık göstermektedir. İki tip ölçüde işlenmiş blokların yüzeyleri, önceki evrelere ait bloklardan daha düzenli bosaja sahiptir.

Melanpagos gözlem karakolunun son evresi olarak, kabaca Erken Hellenistik Dönem'e tarihleyebileceğimiz dördüncü evre duvarı, Priene ve Latmos Herakleia'sı surlarının Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenen duvarlarıyla karşılaştırılabilir. İki boy taş kullanılarak atkılı pseudo isodomik tarzda örülmüş

92 Erdoğan 1991, 156, Res. 217.

Melanpagos duvarı, Herakleia’da Erken Hellenistik evreye ait sur duvarı⁹³ ve Priene akropolisindeki kulenin⁹⁴ duvarları ve yüzeyi bosajlı bloklarıyla işçilik ve örgü tekniği açısından çağdaş kabul edilebilir. Benzer örneklerin yoğunlukla kule duvarı olması, Melanpagos dördüncü evre duvarının kule duvarı olduğunu akla getirmekte, nitekim ikinci evre duvarının yüzeyi tıraşlanarak, buna bitişik inşa edilmiş olması bu düşüncüyü desteklemektedir.

Eşit yüksekliğe sahip dikdörtgen bloklardan örülmüş ve aralarına aynı ölçülerde dikey atkı bloklar yerleştirilmiş duvarlara sahip olan Kaunos batı sur duvarı⁹⁵ ve Tekekale gözlem karakolunun duvarları⁹⁶, benzer örgü sistemine sahip olan Melanpagos dördüncü evre duvarıyla birlikte değerlendirildiğinde, bu duvarlardaki blokların basık dikdörtgen formda olması aynı döneme ait olduklarını ortaya koymaktadır. Tekekale duvarındaki dikey atkı bloklarının duvar yüzeyinden çıkıntılı yerleştirilmesi, iki duvar arasındaki farklılığı gösterse de gerek Tekekale, gerekse Melanpagos gözlem karakolunun duvarındaki basık dikdörtgen biçimli blokların yüzeylerinde kenarların ince işçilikle tıraşlanmış ve ortası şişkin bosajlı bırakılmış olması yönünden aynı işçiliği sergilemektedir. Melanpagos duvarı, Erken Hellenistik Dönem’e tarihlenen Ephesos Kenti’nin Lysimakhos surlarıyla⁹⁷, blok yüzeylerindeki işçilik ve eşit yükseklikteki bloklardan oluşan örgü sistemi yönünden oldukça benzerdir. Bu özellikler her iki duvarın da yakın tarihte inşa edilmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

Batı Anadolu, Akhaemenid Dönem’inde özellikle de M.Ö. 4. yüzyılda siyasi yönden oldukça karışık bir durumdadır⁹⁸. Dolayısıyla bölgeye hakim olan Persler kentleri birbirine bağlayan güzergahları kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. Bu nedenle stratejik noktalara gözlem karakolları kurmuşlardır. Gök kaya’nın batı eteklerinde kalıntıları görülen karakol da Yamanlar Dağı’nın (Amanara) kuzey yamacında stratejik bir noktada bu amaçla kurulmuş bir gözlem karakoludur. Doğer ve Gezgin bu tip karakollarda bir askeri gar-

93 Karlsson 1994, 150, Fig. 5.

94 Winter 1971, 162, Fig. 142.

95 Ögün-Işık 2001, 38, Res. 22.

96 Mcnicoll 1997, 41, Fig 7.

97 Winter 1971, 242, 244, Fig. 258-261.

98 Bu dönemin siyasi olayları hakkında bkz. Ksenophon *Hellenika*.

nizon bulunduğunu ve garnizonların başında da bir “Khiliarkhos” olduğunu belirtmektedirler⁹⁹.

Batı Anadolu’da benzer örneklerine sık rastlanan ve kaliteli taş işçiliğiyle dikkat çeken Melanpagos gözlem karakolu, ileride yapılacak bilimsel çalışmalar sonucunda daha ayrıntılı tanıtılıp değerlendirilmesiyle Anadolu savunma mimarisine önemli katkılar sağlayacaktır.

c) Eğimli Duvar

Gökkaya’nın güneyinde yer alan eğimli duvar¹⁰⁰ (Fig. 9) açık renkli yöresel kireç taşı kullanılarak yapılmış olup, düzgün kesilmiş dikdörtgen ve kare bloklardan oluşmaktadır. Günümüze kadar dört sırası korunmuş olan eğimli duvar işçilik açısından düzensiz rektogonal duvar örgüsüne sahiptir. Bu tarz örgüde blokların eşit uzunlukta olmaları aranmadığından ocaktan çıkartılmaları oldukça masrafsız olup bu özelliği nedeniyle M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren çok sık kullanılmıştır. Batı Anadolu’daki yerleşimlerin pek çoğunda, özellikle kent içinde yer alan duvarlarda benzer örgü çeşidine sık sık rastlanmaktadır. Ayrıca surların onarım gören kısımlarında da bu örgü kullanılmıştır¹⁰¹.

Söz konusu duvar işçilik açısından Kolophon Kentinde inşa edilen üçüncü evre surlarıyla¹⁰² benzerlik göstermektedir. Kolophon Kenti’nin güney ve güneybatısında rastlanan surların blokları düzensiz rektogonal tarzda örülmüştür.

391

99 Doğer-Gezgin 1998, 21; Gezgin 2001, 186; “Khiliarkhos” kelimesi Grekçe’de “bin kişinin yöneticisi” anlamına gelmektedir. “Khilioi” (Χίλιοι) Grekçede “bin” anlamında sayı sıfatıdır (Şentuna 1981, 132). “Arkhos” (Ἀρχος) ise “Arkhon” (Ἀρχων) kelimesinden türemiş olup “yönetici” anlamına gelmektedir (Sinanoğlu-Türkkan 1979, 187). Dolayısıyla “Khilioi” (Χίλιοι) ve “Arkhos” (Ἀρχος) kelimelerinin birleşmesiyle “Khiliarkhos” (Χίλιάρχος) yani “bin kişinin yöneticisi” anlamına gelen kelime oluşmuştur. Kelimenin anlamından çıkarılabilecek en kestirme sonuç, bu karakollarda bin kişilik garnizonlar bulundurulmasına yönelik bir askeri sistemin benimsendiği düşüncesidir. Ancak, Melanpagos karakolunun kapladığı alan ve buna bağlı olarak asker barındırma kapasitesi dikkate alındığında, bin kişiden oluşan garnizonlarıyla, Melanpagos gibi sapa ve ücra karakollardan ziyade, bu tür küçük karakolların bağlı olduğu merkezi idare birimi işlevi gören ana garnizonlar kastedilmiş olmalıdır.

100 Keil 1913, 167, Fig. 50.

101 Erdoğan 1991, 35, Res. 153-154, Çiz. 30.

102 Üçüncü evre surları tartışmalı olarak M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenmektedir. bkz. Erdoğan 1991, 127-128.

Blokların ön yüzeyleri düzeltilerek fazla yüksek olmayan bosajlar bırakılmıştır¹⁰³. Melanpagos'da yer alan eğimli duvarın blokları da aynen Kolophon Kenti üçüncü evre sur blokları gibi ön yüzeyleri düzeltilmiş ve fazla yüksek olmayan bosajlar bırakılarak işlenmiştir.

İlk olarak Keil'in öne sürdüğü¹⁰⁴ gibi, bölgede araştırmalar yapan Doğer de, söz konusu duvarın (Fig. 9) eğimli inşa edilmesinden dolayı Neonteikhos surlarına benzediğini belirtmektedir¹⁰⁵. Neonteikhos Kenti'nde Akropolis'in kuzey ve kuzeydoğusunda eğimli duvarlar yer almaktadır. Neonteikhos Akropolisi'nin kuzeydoğusunda yer alan ve günümüzde on dört sırası görülebilen eğimli duvar rektogonal işçilik sergilemektedir¹⁰⁶ ve bu yönüyle Melanpagos'daki duvara benzemektedir. Blokların yüzeyleri düzeltilmiş olup sık sık çentik izlerine rastlanmaktadır. Blokların son derece düzgün bir şekilde biraraya getirilmesiyle oluşturulan duvarın çok az bir kısmı korunmuştur. Neonteikhos'un başka hiçbir yerinde görülmeyen ve çok düzenli bir işçiliğe sahip olan duvarın hangi amaçla inşa edildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte savunma amaçlı olabileceği düşünülmektedir¹⁰⁷.

Neonteikhos Akropolisi'nin kuzeyindeki eğimli duvar ise polygonal işçilik göstermektedir¹⁰⁸. İşçilik açısından Melanpagos'daki eğimli duvardan farklılık gösteren duvarın son derece kaba bir işçiliği vardır. Akropolis'i, çevreleyen sur duvarının görünen alt kısmına dayanan eğimli duvar, sur duvarını desteklemek amacıyla yapılmış olmalıdır¹⁰⁹. Melanpagos'da bulunan eğimli duvarlarıyla Neonteikhos Akropolisi'nin kuzeyindeki duvar işçilik tarzı dikkate alınmadan karşılaştırıldığı zaman, Melanpagos'daki söz konusu duvarın aynı amaçla yapılmış olacağı düşünülebilir. Nitekim Doğer, Melanpagos'daki eğimli duvarı Neonteikhos'da bulunan duvarlara benzeterek, duvarın savunma amaçlı olabileceğini belirtmiştir¹¹⁰. Melanpagos'daki eğimli duvar savunma amaçlı inşa

103 Erdoğan 1991, 127, Res. 154.

104 Keil 1913, 67, Fig. 50.

105 Doğer 1998, 290.

106 Erdoğan 1991, 107, Res. 128.

107 Erdoğan 1991, 107, Res. 129.

108 Erdoğan 1991, 107, Res. 130.

109 Erdoğan 1991, 107, Res. 129.

110 Doğer 1998, 290.

edilmiş sur duvarı olabileceği gibi, aynı zamanda teras duvarı da olabilir. Söz konusu duvarın hemen üzerinde bulunan eğimli arazide her hangi bir yapı kalıntısı bariz şekilde görülme de, arazinin eğiminden dolayı kayan toprakların altında yapılaşma olması muhtemeldir (Fig. 9). Dolayısıyla bu yapılar inşa edilmeden arazi teraslanıp söz konusu eğimli duvar yapılmış olabilir.

Melanpagos'da bilimsel amaçlı kazı yapılmadığı takdirde veya ilginç özellikler gösteren eğimli duvar bilimsel olarak çalışılmadığı sürece hangi amaçla ve hangi dönemde inşa edildiğini belirlemek zor olacaktır.

Melanpagos Nekropolü

Melanpagos'un güney tarafında mezarların bulunduğu Nekropol alanında kaçakçılar tarafından açılmış ve tahrip edilmiş birçok mezar vardır. Taş sanduka şeklinde yapılan bu mezarların taş işçiliği benzer özellikler taşımakla birlikte, mezarların boyutları farklılık göstermektedir. Normal boyutlular yanında aşırı dar ve uzun yapıda olanları da vardır.

Kaçak kazılar sonucu ortaya çıkarılan mezarlardan birinin uzunluğu yaklaşık 2.50 m.'dir. Bu mezarın (Fig. 10) uzun kenarlarından biri iki adet, diğer uzun kenarı ise üç adet taş blok yerleştirilerek oluşturulmuştur. Mezarın kısa kenarlarından birinde taş blok varken, diğer kısa kenarda taş blok olasılıkla kaçak kazılar sırasında sökülüştür. Mezarın sandukasını oluşturan taş blokların yükseklikleri ortalama 50 cm., kalınlıkları 25-30 cm.'dir. Uzunluklarıysa, 50 cm. ile 100 cm. arasında değişmektedir. Yöresel kireç taşından yapılmış blokların, mezarın içine bakan cepheleri ve üste bakan dar kenarları ince işçilikle tıraşlanmış, taşların birleşen yüzeylerse kaba işçiliğe sahiptir. Derinliği 50 cm. olan mezarın genişliği normal taş sanduka mezarlara göre oldukça dardır ve yaklaşık 40 cm.'dir. Mezar boyunun oldukça uzun olması ve genişliğinin bir insanın zorlukla sığabileceği boyutta olması nedeniyle oldukça ilginçtir. Alanda, mezarın üst örtüsüne dair kesin veriler tespit edilememiş olmakla birlikte, genelde bu tür mezarlar görüldüğü üzere, olasılıkla birkaç yassı blokla kapatılmıştır.

Nekropol'de görülen diğer bir taş sanduka mezarsa 2.20 m. uzunluk, 60 cm. genişlik ve 50 cm. derinindeki ölçüleriyle normal bir insanın sığabileceği boyutlardadır. Alandaki mezarlarda olduğu gibi yöresel kireçtaşından işlenmiş bloklar ile sanduka oluşturulmuştur. Yüzeyleri düzgün tıraşlanmış bloklardan oluşan mezarın hemen yanında, olasılıkla mezarın üzerine

kapatılmış olması gereken, yöresel kireç taşından işlenmiş oldukça büyük yassı bir blok tespit edilmiştir.

Melanpagos nekropolünde gözlemlenen bir diğer taş sanduka mezar ise, yaklaşık 3 m. uzunluğa sahip olmasıyla, normal bir insanın boyuna göre oldukça uzun yapılmıştır. Mezarın genişliğiye diğer mezarlarla yaklaşık aynı ölçülerde 60 cm.'dir ve ortalama olarak bir insanın sığabileceği boyuttadır. Alandaki diğer mezarlarda olduğu gibi yöresel kireç taşı kullanılmış ve işçilik kalitesi benzerdir.

Kaçak kazılar sonucu ortaya çıkarılmış mezarlar dışında Nekropol alanında kaçakçıların ulaşamadığı birçok mezar olduğu düşünülmektedir. Kaçakçılar tarafından tahribata açık olan mezarlık alanında ileriki dönemlerde yapılacak bilimsel kazılar veya yeni açılacak olan mezarlar üzerinde yapılacak detaylı bilimsel çalışmalar, Melanpagos'da ve Güney Aiolis Bölgesi'nde uygulanan gömme biçimleri ve mezar türleri hakkında önemli bilgiler sağlayacaktır.

Sonuç

Bu çalışmada ulaşılan sonuçları kısaca özetlemek gerekirse; 19. yüzyılın başından beri, yaklaşık 100 yıldır bilim dünyası tarafından bilinen Melanpagos, Arkaik Dönem'de küçük bir Aioli tapınağının etrafında şekillenmiş, kutsal nitelikli bir köy durumundadır. Arkaik Kutsal Alan'ın tam sınırlarını belirlemek mümkün olmasa da, polygonal bloklardan yapılmış duvar kalıntısı kutsal alanın bir duvarla çevrilip korumaya alındığını gösterir.

Daha sonra, Akhaemenid Dönem'de Melanpagos'un stratejik önemi artmış, kutsal kimliğini kaybeden yerleşime Gözlem Karakolu inşa edilmiş ve böylece Smyrna'nın kuzeyindeki dağ yolları kontrol altında tutulmuştur. Gözlem Karakolunun M.Ö. 5. ve 4. yüzyılda geçirdiği inşa evreleri tespit edilmiş, bu evrelere ait duvarların işçilik ve örtü tekniği yönünden değerlendirilmesi yapılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda; bu gözlem karakolundaki yenilemeler ve eklemelerin dört farklı zamanda yapıldığı tespit edilmiştir. M.Ö. 5. yüzyıldan M.Ö. 4. yüzyılın sonuna kadar yaklaşık 100-150 yıllık süreçte bu gözlem karakolu aktif şekilde kullanılmış olmalıdır.

Melanpagos'da bilimsel kazılar yapılmadığı için Hellenistik Dönem'deki durumu hakkında bilgilerimiz yetersizdir. Sadece Araştırmacıların bölgede bulunduğu ve Hellenistik Döneme tarihlenen 3 adet sınır taşı bize bilgi verir.

Bu sınır taşlarına göre Hellenistik Dönem’de, Melanpagos’un sınırları yer aldığı plato üzerinde oldukça geniş bir yer kaplamaktaydı. Arazide görülen taş sanduka biçimli mezarlarsa, bildiğimiz taş sanduka mezarlara nazaran, dar ve uzun formda olmaları nedeniyle yerleşime özgü tiptedir. Geç Hellenistik Dönem sonunda, Roma hakimiyetiyle birlikte bölgede istikrar olduğu için, sarp bir noktada yer alan Melanpagos stratejik işlevini kaybetmiştir ve bu nedenlerden dolayı yerleşim terk edilmiş olmalıdır.

Figürler

Fig. 1 Güney Aioli haritası.

Fig. 2 Melanpagos'dan Gök kaya'nın görünümü.

Fig. 3 Arkaik Kutsal Alan'ın genel görünümü.

Fig. 4 Melanpagos Arkaik Dönem Duvarı.

Fig. 5 Melanpagos Gözlem Karakolu İlk Evre Duvarı.

Fig. 6 Melanpagos Gözlem Karakolu İkinci Evre Duvarı.

Fig. 7 Melanpagos Gözlem Karakolu Üçüncü Evre Duvarı.

Fig. 8 Melanpagos Gözlem Karakolu Dördüncü Evre Duvarı.

Fig. 9 Melanpagos Eğimli Duvar.

Fig. 10 Taş Sanduka Mezar.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Ksenophon

Hellenika Xenophon in Seven Volumes 1 and 2, Translated by C. L. Brownson, Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London, vol. 1:1918; vol. 2: 1921.

Herodotos

The Histories, Translated by A. D. Godley, Harvard University Press, 1920, Cambridge, London.

Modern Kaynaklar

Akarca 1998

Akarca, A. *Şehir ve Savunması-Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri*, Türk Tarih Kurumu Yay., 1998, Ankara, 276 s.

Akurgal 1997

Akurgal, E. *Eski İzmir I, Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, 1997, Ankara, 176 s.

Ateşlier 2000

Ateşlier, S. "Melanpagos'ta Bulunan Bir Aiolo Ante Başlığı", *Olba III*, 2000, 71-79.

Ateşlier 2006

Ateşlier, S. "Melanpagos'da Yer Alan Arkaik Aiolo Tapınağı Üzerine Bir Ön İnceleme", *Hayat Erkanal'a Armağan Kitabı-Kültürlerin Yansıması/Studies in Honor of Hayat Erkanal, Culturel Reflections Kitabı*, Homer Kitabevi, 2006, İstanbul, 59-68.

Bean 1995

Bean, G. *Eski Çağ'da Ege Bölgesi*, çev. İnci Delemen, Arion Yay., 1995, İstanbul.

Dinsmoor 1950

Dinsmoor, W. B., *The Architecture of Ancient Greece: An Account of Its Historic Development*, 1950, Bastford London, 424 p.

Doğer 1995

Doğer, E. "Some Boundary Stones in Southern Aiolis", *Arkeoloji Dergisi III*, 1995, 61-70.

Doğer 1998

Doğer, E. *İlk İskânlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen ya da Tarhanıyat Tarihi*, Sergi Yay., 1998, İzmir, 406 s.

Doğer 2005

Doğer, E. "Yamanlar Dağ'ında Geç Antik Çağ İskânları: Kronolojik ve Mekan Organizasyonlarına İlişkin Sorunlar", *OLBA XII*, 2005, 101-123.

Doğer-Gezgin 1998

Doğer, E., Gezgin, İ., "Arkaik ve Klasik Dönemde Smyrna'nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler", *II. Uluslararası İzmir Sempozyumu Nisan 1998*, 5-30.

Erdoğan 1991

Erdoğan, A. "Batı Anadolu Şehir Surlarının Gelişimi", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, 1991, İzmir.

- Gezgin 2001** Gezgin, İ. "Defensive Systems in Aiolis and Ionia Regions in The Achaemenid Period", H. Sancisi-Weerdenburg, G. Gürtekin, P. Briant, W. Henkelman (eds.), *Proceedings of the First International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period Achaemenid Anatolia 2001*, 181-187.
- Karlsson 1994** Karlsson, L. "Thoughts About Fortifications in Caria From Maussollos to Demetrios Poliorketes", *Fortifications Et Défence Du Territoire En Asie Mineure Occidentale Et Méridionale, Revue Des Etudes Anciennes* 96, 1994, 141-153.
- Keil 1913** Keil, J. "Melampagos im Sipylosgebirge", *Jahreshefte Des Österreichischen Archäologischen Instituts In Wien XVI- Beiblatt*, 1913, 163-168.
- Keil-Premmerstein 1908** Keil, J.- Premmerstein, A., *Bericht Über Eine Reise in Lydien und Der Südlichen Aiolis*, 1908, Wien.
- Kiepert 1894** Kiepert, H. *Formai Orbis Antiqui IX*, 1894, Berlin.
- Mcnicoll 1997** McNicoll, A., P., N., *Hellenistic Fortifications from The Aegean to The Euphrates*, 1997, Clarendon Press, 1997, New York, 230 p.
- Pedersen 1994** Pedersen, P. "The Fortifications of Halikarnassos", *Fortifications Et Défence Du Territoire En Asie Mineure Occidentale Et Méridionale, Revue Des Etudes Anciennes* 96, 1994, 213-235.
- Peschlow Bindokat 1996** Peschlow-Bindokat, A. *Der Latmos: Eine Unbekannte Gebirgslandschaft An Der Türkischen Westküste*, 1996, Mainz.
- Ögün-Işık 2001** Ögün, B., Işık, C., *Kaunos Kbid-35 Yıllık Araştırma Sonuçları*, 2001, Antalya.
- Ramsay 1881** Ramsay, W. M., "Contributions to the History of Southern Aeolis", *Journal of Hellenic Studies* 2, 1881, 271-308.
- Re XV.1** *Paulys Realencyclopädie Der Classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart. 1931.
- Rumscheid 2000** Rumscheid, F. *Küçük Asya'nın Pompeisi Priene Rehberi*, (Wolf Koenigs'in katkılarıyla), Ege Yay., 2000, İstanbul, 293 s.
- Serdaroğlu 1995** Serdaroğlu, Ü. *Behramkale Assos*, Arkeoloji ve Sanat Yay., 1995, İstanbul, 97 s.
- Sevin 2001** Sevin, V. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu, 2001, Ankara.
- Sinanoğlu-Türkkan 1979** Sinanoğlu, S., Türkkan, C., *Yunanca Uygulama Kitabı*, Türk Tarih Kurumu, 1979, Ankara.
- Şentuna 1981** Şentuna, C. *Yunanca Gramer*, 1981, Ankara.
- Texier 2002** Texier, C. *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi (3 Cilt)*, Çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002, Ankara.

Tırpan 1989

Tırpan, A. A., "Alabanda", VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı 18-23 Mayıs Antalya, Kültür Bakanlığı, 1989, 171-190.

Umar 2002

Umar, B. *Aiolis Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İnkılap Kitabevi, 2002, İstanbul.

Weber 1880

Weber, G. *Le Sipylos Et Ses Monuments: Ancienne Smyrne (Navlochon); monographie, historique&topographique*, 1880, Paris.

Weber 1892

Weber, G. *Bulletin de Correspondance Hellénique* 16, 1892.

Winter 1971

Winter, F. E., *Greek Fortifications*, 1971, London, 370 p.

Winter 1985

Winter, F. E., "Notes On Neandria", *American Journal of Archaeology* Vol. 89, No. 4, 1985, 680-683.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinde Yerleşme Tarihine Yön Veren Doğal Faktörler

Giriş

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren önemli bir ökümen alan statüsünde olan Ege Denizi havzası, özellikle Yunan, Roma ve Anadolu uygarlıklarına ait kalıntılara ev sahipliği yapmaktadır. Bu kalıntılardan ikisi olan Myrina ve Gryneion Antik Kentleri eski şaşalı günlerinin kanıtı olan görkemli kalıntılarıyla Çandarlı Körfezi kıyılarında sırlarının açığa çıkarılmasını beklemektedirler (Fig. 1). Bilhassa arkeoloji alanındaki çalışmalarla ortaya konulacak eski yerleşme ve yaşam koşullarının yanında, coğrafi bakış açısıyla böylesi güzel yerleşmelerin neden terk edilerek birer harabeye döndüğünün de izahı büyük önem arz etmektedir. Yapılan saha çalışmalarında karşılaşılan; aktif faylar, muhtelif volkanik materyal, güncel alüvyal dolgular ve deforme olmuş mimari eserlerin sürece dayalı değerlendirmeleri neticesinde bölgede meydana gelen bazı doğal hadiselerin yerleşme sahalarının kullanımı ve tahliyesinde etkili olan faktörlerin başında geldiklerine dair işaretlere rastlanmıştır. Bu işaretlerin söz konusu doğal aktivitelerin etki mekanizmaları da dikkate alınarak

¹ Dr. Öğr. Üyesi Atilla KARATAŞ, Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü.

incelenmesinin Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinin hangi sebeplerle, ne şekilde ve nasıl bir seyir izleyerek tarih sahnesinden çekildiklerinin anlaşılmasına ışık tutacağı yönündeki güçlü kanaatlerin itici gücüyle sahanın yerleşme serüvenine yön verebilecek doğal vakaların detaylı tetkikleri yapılmasının gerekli olduğu anlaşılmıştır. Yapı, tektonik, jeoloji ve litoloji temelli ilk incelemelere volkanik faaliyetler ve östatik süreçlere dair gözlemler eklenmiştir. Akabinde sedimantasyon vetiresinin de dikkate alınmasıyla genel bir çıkarım yapılması hedeflenmiş; kesin bilgi ve sonuçlara ulaşılması için modern teknik ve yöntemlerle hassas bir değerlendirmeye tabi tutulması gereken hususlar ortaya konulmuştur. Her ne kadar analitik değerlendirmeleri henüz yapılmamış olsa da, saha gözlemleriyle elde edilen neticelerin hangi konuların gözden kaçırılmaması ve detaylı tetkiklerin nerelerde, hangi özelliklere odaklanması gerektiği gibi muammaların çözümüne kapı araladığına şüphe yoktur. Bu sebeple çalışma sahası olarak belirlenen Myrina ve Gryneion Antik yerleşme sahalarıyla bu sahaların mücavirinde vuku bulan hadiselerin kılavuz mesabesindeki izlerinin takibi yoluna gidilerek bu çalışmanın içeriği ve sınırlarının tayin edilmesinin uygun bir yaklaşım olacağı görüşü benimsenmiş ve çalışmanın hacim açısından ilksel bulgularla iktifa edilecek bir çerçevede şekillendirilmesinin daha doğru olacağı kanaatine erişilmiştir.

Tektonik, volkanik ve flüvyal süreçlerin yanı sıra kıyı dinamiklerinin de önemli olduğu bir bölgede yer alan çalışma sahasında yerleşmeler ve yerleşme süreçleri üzerinde etkili olan doğal faktörler, nispeten daha yıkıcı ve ani gelişme gösteren tektonik ve volkanik hadiselerden başlayarak ele alınmıştır. Ardından her ne kadar çok daha yavaş bir seyirle de olsa çok önemli ve geniş çaplı etkileri olan sedimantasyon süreçleri değerlendirilmiştir. Bütün bu faaliyetlerin bir hülasası niteliğindeki altyapı ve mimari orijinli problemlerle peyzaj değişimiye genel bir sebep-sonuç analizi algısı da verebilmek için son bölümde bahis konusu edilmiştir.

Tektonik

Başta Zeytindağ-Bergama Fay Zonu² elemanları şeklinde nitelendirilebilecek kabaca kuzeydoğu-güneybatı uzanımlı faylar olmak üzere çalışma sahasında çok sayıda aktif fayın bulunduğu bilinmektedir (Fig 2). Bu fayların çok sayıda

2 Kaya 1979, 47; Şaroğlu et al. 1992.

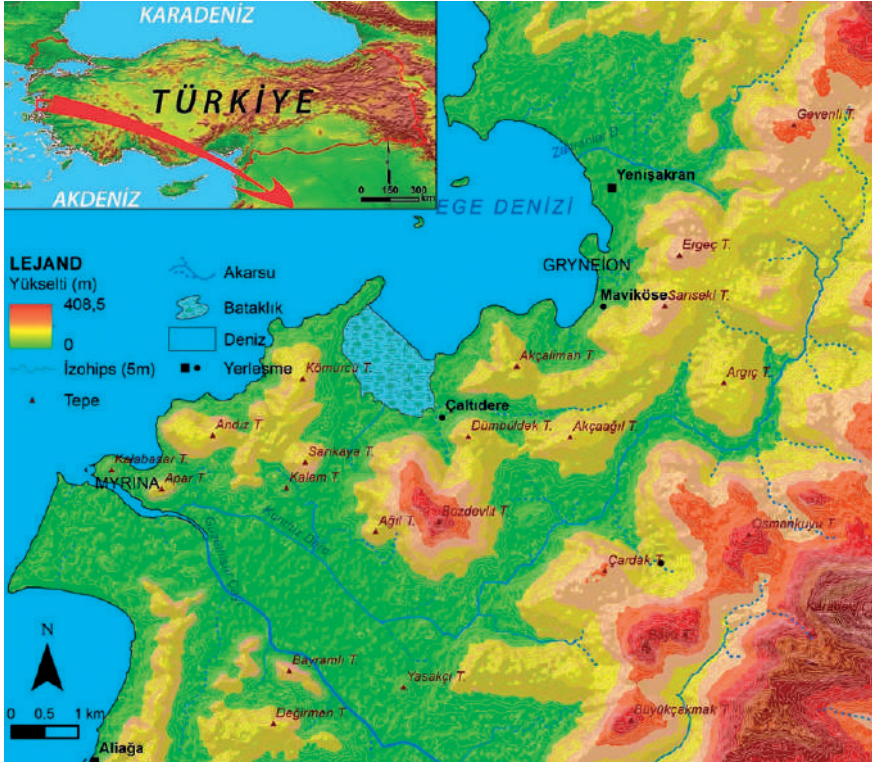

Fig. 1 Myrina ve Gryneion Antik Kentleri ve yakın çevresinin topografya ve lokasyon haritası.

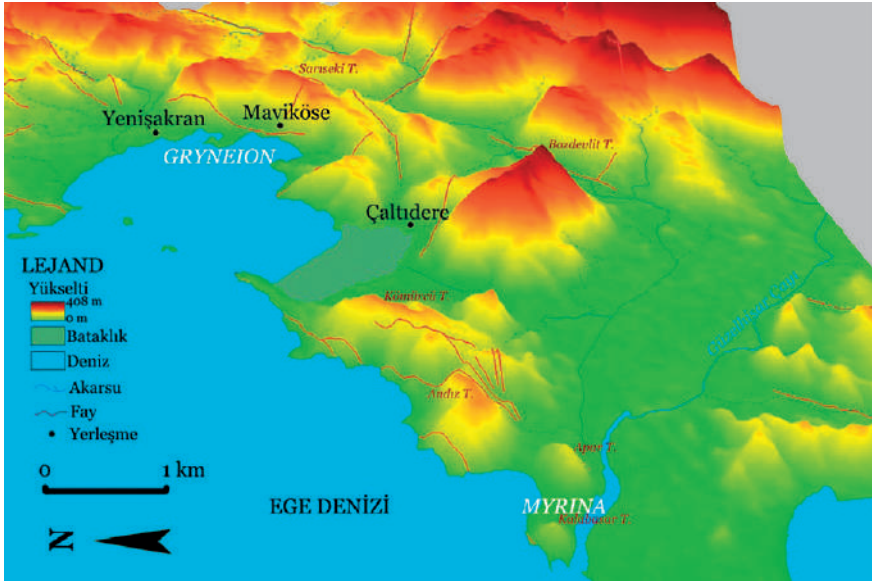

Fig. 2 Myrina ve Gryneion Antik Kentleri civarında rölyefin ana hatlarıyla fayların genel görünümü.

segmentten oluşmaları ve bölgenin yüksek jeodinamik aktivitesi sebebiyle sık sık depremlerle sarsıldığını söylemek bugünkü koşullarla da teyidi mümkün bir gerçeği ifade etmek kabilindendir.

Myrina ve Gryneion Antik Kentleri civarında henüz silinmemiş eğim kırıklarıyla izlenen ve genç jeolojik yapıları da deforme eden faylar, hareketli litolojik dokanaklar, akarsu yataklarındaki keskin dirseklerle yerleşmelerin çok yakınındaki aktif faylarla uyumlu seyreden oldukça taze görünümlü eğim kırıkları³ tektonik aktivitenin canlılığına ve yoğunluğuna işaret eden başlıca unsurlar olarak tanımlanmıştır (Fig 3). Çoğunlukla taş ve çamur kullanılan yapılardan oluşan söz konusu Antik şehirlerin orta şiddetteki depremlerle bile ciddi zararlara maruz kalacağı açıktır. Özellikle deprem fırtınası şeklinde birbirini takip eden sarsıntıların zamanla şehirlerde onarılması güç hasarlara sebep olduğunu düşünmek mümkündür. Bununla birlikte tek ve büyük bir depreme bağlı geniş çaplı bir yıkım ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Nitekim M.S. 17 ve 106 yıllarında meydana gelip şehirlerin önemlerini kaybetmelerinin altında yatan temel sebep olarak kabul edilen iki büyük deprem bu kapsamda değerlendirilebilir⁴. Ancak bölgenin dinamik yapısı düşünüldüğünde, tekil hadiselerden ziyade mütemadiyen devam eden ve bölgeyi yaşamak için cazip bir saha olmaktan çıkaran belki daha küçük ölçekte ancak çok sayıdaki tektonik aktivite ihtimali üzerinde durmanın isabetli olacağı anlaşılmaktadır.

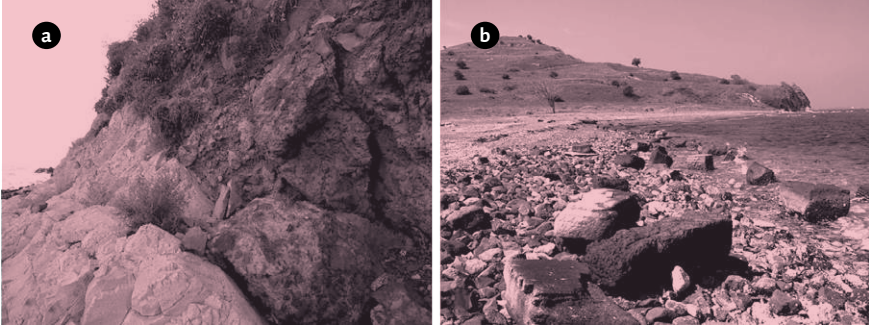

Fig. 3 a- Myrina kıyısında hareketli tuf-andezit dokanağı. b- Kalabasar Tepe'nin batı yamacında aktif tektoniğe işaret eden faylanma kaynaklı genç eğim kırıklarının görünümü.

3 Gök and Polat 2014, 155; Karataş 2018, 342–343.

4 Çekilmez 2017, 26.

Volkanizma

Çalışma sahasındaki tektonik faaliyetlerin yoğunluğu esasında ne denli kırılğan ve zayıf bir yereyin söz konusu olduğunu açıkça göstermektedir. Böylesi zayıf bir kabuk yapısının varlığı da beklendiği gibi aktif bir volkanik sahanın ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Asidik magma ürünü tüf, kül ve andezitlerden bazik lav çıkışlarına varan geniş bir tür skalasına sahip volkanik malzemeleri yörede yaygın olarak görmek mümkündür. Bu malzemelerin hemen tamamı Miyosen sonrası sürecin ürünleridir⁵. Özellikle Pliyosen gibi yakın bir devrin mahsulü olan andezitik ve dasitik külleri keserek yüzeye ulaşan genç bazalt akıntılarıyla⁶ bugün bile ilksel görünümünü koruyan volkan bombaları yakın dönemde meydana gelmiş volkanik faaliyetlere dair izler taşımaktadır.

Fig. 4 a- Geometrisinde ve yüzey dokusunda bozulma izine rastlanmayan bir volkan bombası örneği (Sarıkaya Tepe batısı). b- Kalabasar Tepe kuzeybatısında henüz tam soğumadan üzerine yapışan detritiklerin dahi konumlarını koruduğu izlenen genç bazalt bloklarından birinin görünümü.

Bölgenin, Antropojenik Dönem'e ait volkanik faaliyetlerin varlığı kesin bir şekilde ortaya konmuş olmasa da, 130 km. doğusunda Kula volkanik sahası gibi bir örneğin varlığı böyle bir ihtimalin olabileceğine dair dayanak teşkil etmektedir. Nitekim güncel yöntemlerle yaşlandırmaya muhtaç olmakla birlikte, çok sığ bir oksidasyon dışında neredeyse hiç alterasyona uğramamış görüntüsü veren bazalt bloklarının bulunması ve yine deformatif etkilere maruziyet arz etmeyen volkan bombalarına rastlanması, geniş kapsamlı olmasa da ara ara nükseden lokal volkanik indifaların yaşanmış olabileceğini akla

5 Kozan vd. 1982; Karacık et al. 2007, 493.

6 Eşder vd. 1991.

getirmektedir (Fig. 4). Bu minvaldeki ipuçlarına yer yer karşılaşılan, yüzeyde yayılış göstermesine rağmen henüz ayrılmaya uğramamış tüf ve küller ile genç tektonik hareketler tarafından tetiklendiği izlenimi veren aktif faylarla uyumlu bir seyir izleyen bazalt çıkışları gibi örnekleri de eklemek mümkündür. Bu sebeple Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinin yerleşme süreçlerinin evrimi incelenirken volkanik etkilerin de dikkate alınması zaruri bir hal olarak ortaya çıkmaktadır.

Transgresif Boğulma

Ege kıyılarında başta graben oluşumunun, bunun yanı sıra da negatif yönlü bölgesel tektonik faaliyetlerin etkisiyle kıyı şeridinin sıklıkla karaların aleyhine ilerleme gösterdiği bilinmektedir. Öte yandan pozitif yönlü östatik hareketlerin kayda değer bir etkisinden bahsetmek özellikle Holosen ortalarından itibaren izlenen düşük amplitüdlü seyir göz önüne alındığında pek mümkün değildir⁷. Ancak çalışma sahasında 1-2 m'yi aşmayan bu düşük amplitüdün yerleşmeleri olmasa da kıyı ve liman yapılarını etkilediği, aynı zamanda da kıyı dinamikleri üzerinde yarattığı tesirle sedimantasyon süreçlerine kısmen de olsa yön verdiği unutulmamalıdır.

410

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren önemli bir ökümen alan statüsünde olan çalışma alanı, özellikle Yunan, Roma ve Anadolu uygarlıklarına ait kıyı yerleşmelerinin denizcilik faaliyetleri kapsamında inşa ettikleri yapılar üzerinden kıyı şeridindeki gelişmeleri okuma fırsatı vermektedir. Bu kapsamda Myrina ve Gryneion Antik Kentlerine ait boğulmuş mendirekler ve dalgakıranlar burada karanın aleyhine bir kıyı şeridi değişimine işaret etmektedirler (Fig. 5). Birçok faaliyetini denizle olan ilişkisine endekslemiş olan böylesi kıyı yerleşmelerinde liman ve dalgakıran gibi yapıların zarar görmesi ya da işlev kaybına uğraması halinde kıyıya dair avantajlı durumların ortadan kalkacağı, aynı zamanda da hayatın ulaşımdan ticaret, gıda temini ve savunma stratejilerine varıncaya kadar birçok veçhesiyle zorlaşacağını tahmin etmek zor değildir. Bu durumda söz konusu yerleşmelerin yavaş yavaş sönükleşmesine giden yolun açılması mümkündür. Myrina ve Gryneion için parlak günlerin geride kalmasında, denizle olan ilişkilerindeki olumsuz gelişmelerle ilintili yönlerin bulunabileceği konusunun değerlendirilmesi bu nevi sorunların etkili olduğu bilinen bölgede dikkatle üzerinde durulması gereken bir husus olarak öne çıkmaktadır.

7 Kaşer 2010, 105; Kayan 2012, 15.

Fig. 5 a- Myrina ait Antik Liman'ın boğulmuş mendireği. b- Myrina batısında deniz işgaline uğrayıp tahrip olmuş dalgakıranın görünümü.

Alüvyona Boğulma

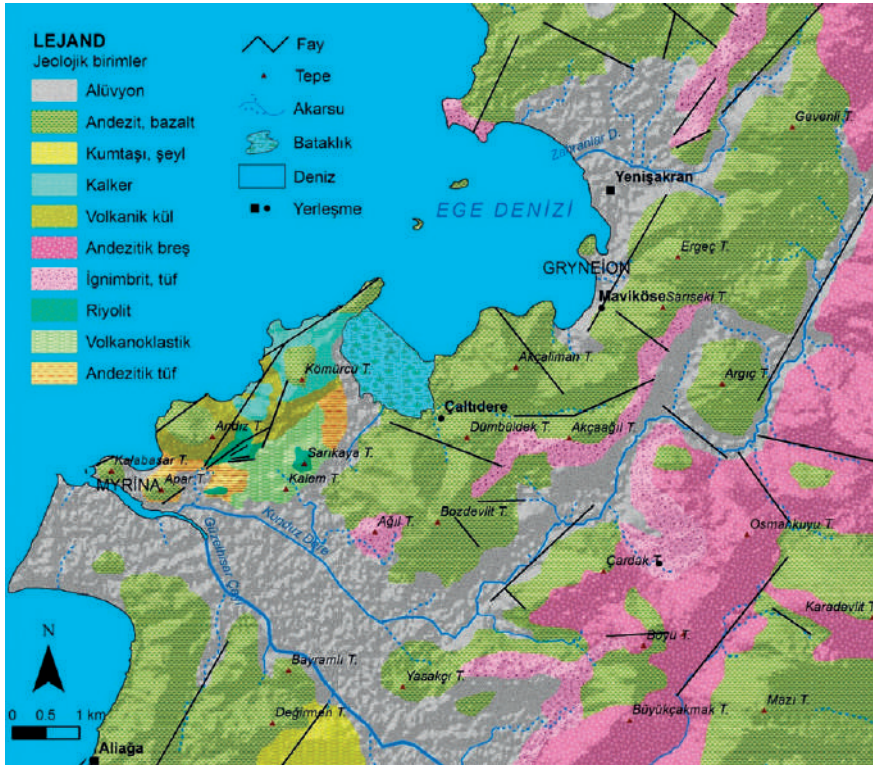

Fig. 6 Myrina ve Gryneion Antik Kentleri ve yakın çevresinin litoloji haritası.

Sedimentasyon ve alüvyal süreçler Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinin bulunduğu bölgede güncel değişimin en önemli mimarları arasında yer alırlar. Özellikle Güzelhisar Çayı'nın getirdiği alüvyonlar dalga ve akıntı sistemlerinin

denetiminde kıyının muhtelif bölgelerinde dolgu alanları inşa ederek önemli jeomorfolojik değişiklikler ortaya çıkarmışlardır (Fig. 6). Yapılan alüvyal sondajlar ve alüvyal jeomorfoloji çalışmalarından elde edilen bulgular da bu durumu desteklemektedir⁸. Sahadaki geniş alüvyal düzlüklerde karşılaşılan taşkın çökelleri ani sellenmelere, bazı koyları neredeyse tamamen dolduran ve tom-bolo morfolojisini şekillendiren detritik malzemelerse mütemadiyen devam eden rüsubatla boğulma ve kıyı çizgisi değişimlerine delil teşkil etmektedir.

Varlıklarını ve sosyo-ekonomik ilişkilerini büyük oranda limanlarına borçlu olan şehirler için rüsubat akışı ve kıyı çizgisindeki değişikliklerin hayatiyetini takdir etmek zor değildir. Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinin kurulumunu ve liman, savunma yapıları ve bağlantı yolları gibi şehirlerin stratejik öneme sahip yapılarının konumlarını değiştirmeyi zorunlu kılan böylesi dönüşümlerin birçok faaliyeti sekteye uğratarak ekstra maliyetle yeniden yapılanma gibi külfetleri beraberinde getirmesinin yerleşilen sahanın cazibesini kaybetmesi gibi bir sonucunun da olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla söz konusu kentlerin ortadan kalkma sürecinde flüvyal süreçlerle alüvyona boğulmanın etkili olduğunu söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Sürecin kronolojisiyle yerleşmelerin yaşı arasında sıkı bir ilişkinin olması da bu durumu desteklemektedir.

412

Her ne kadar bir kıyı kenti görünümünde olsalar da Myrina ve Gryneion kentlerinin, bulundukları bölgede etkili olan Akdeniz iklimine has yaz kuraklığı düşünüldüğünde tatlı su kaynaklarına olan ihtiyaçlarının hayatiyeti rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Su elbette her koşulda ve devirde yerleşmeler için vazgeçilemez ve yerine başka bir şey konulamaz bir madde olmuştur. Ancak genel görünimleri bir yarımada şeklinde tezahür eden ve doğrudan tatlı su kaynağına sahip olmayan çalışma alanı için ana karadan su teminini sağlayacak su temin ve isale hatlarıyla diğer su yapıları bu konudaki problemleri ortadan kaldırmanın yegâne yolu olmuştur (Fig. 7). Dolayısıyla su yapılarının sağlıklı işleyişiyle şehirlerin varlığını koruması arasında kesin ve sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

8 Vardar 2017, 272–274.

9 Ocakoğlu et al. 2005, 158; Uzel et al. 2012, 442; Albayrak and Özgüner 2013, 616; Güney ve Polat 2014, 153; Karaoğlu 2014, 21; Coşkun et al. 2016, 213 ile arazi verileri baz alınarak oluşturulmuştur.

Fig. 7 Myrina ve Gryneion Antik Kentleri ve yakın çevresinin jeomorfoloji haritası.

Gerek tektonik aktivitenin yoğunluğu, gerek volkanik faaliyetler gerekse östatik hareketler ve bunlara bağlı meydana gelen flüvyal süreç değişikliklerinin çalışma alanındaki su yapıları üzerinde olumsuz etkilere sebebiyet verdiklerine şüphe yoktur. Bu etkiler; daha çok su kanallarının tahrip olması, sarnıçların bozulması, akifer sistemlerinin deforme olarak kaynakların zarar görmesi, su yollarının yoğun rüsubatla boğulmaya uğraması ve kıyı akiferlerindeki tuzlu su girişi şeklinde ortaya çıkmıştır. Bazı dönemlerde nükseden mevsimlik ve periyodik kuraklıkların da eklenmesiyle, bölgenin su kaynakları konusunda yaşadığı sorunlar şehirlerde yaşayanların zorluklarla karşılaşmasını ve dolayısıyla da başka yaşam alanları tercih etmeleri gibi sonuçlar doğurmuştur. Bu, Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinin gün geçtikçe sönükleşmesiyle sonuçlanacak süreci beraberinde getirmiştir

Peyzajın Değişmesi

Çandarlı Körfezi kıyılarında doğal süreçlerin ne denli geniş kapsamlı ve etkili olduğuna dair anlatılanlar ışığında, bölgenin genel görünümünde yıllar içerisinde bazen hızlı bazen de yavaş seyreden değişikliklerin olduğu açıkça görülebilmektedir. Tektonik ve volkanik faaliyetlerle ilişkilendirilebilecek topografik değişiklikler ve insan yapısı unsurların ortadan kalkmasından, kara ve deniz alanlarının değişimine ve delta oluşum süreçlerinin hızında değişikliklerin meydana gelmesine varıncaya kadar birçok olay ve durum bölgedeki

peyzajı değiştirip dönüştürmüştür¹⁰. Güncel koşullara uygun kurgulanan yaşamsal faaliyetler yeni ortaya çıkan durumlara adapte olmak zorunda kalmıştır. Ancak bu her zaman kolayca gerçekleştirilememiştir. Sonuçta, başlangıç aşamasında yerleşmek için çok uygun bir görüntü sunan doğal liman sahası, denize nazır konum, korunaklı tepe yamacı ve ana karayla kontrolü kolay sağlanabilecek durumdaki dar bir bağlantı şeridi gibi özellikler zamanla ortadan kalkarak sahanın cazibesini yitirmesine zemin hazırlamıştır. Bunlara artan nüfusun barınması için yeterli genişleme alanından yoksun lokasyon ve su ve yiyecek başta olmak üzere, kaynak temininde meydana gelen sıkıntılar da eklenince bölgenin yerleşmeye müsait durumu bozulmuştur.

Sonuç

Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinin bulunduğu Çandarlı Körfezi kıyı kesimi, yerleşme tarihi boyunca tektonik faaliyetlerden volkanizmaya ve deniz seviyesi değişikliklerine; flüvyal süreçlerin yıkıcı etkilerinden değişen mekânsal özelliklere ve tahrip olan suyuollarına varıncaya kadar bir yerleşme sahası için sorun olabilecek birçok olumsuzluğa sahne olmuştur. En kısa ve net ifadeyle, sahanın yerleşilmek üzere tercih edilmesini sağlayan olumlu yönlerinin hemen tamamında doğal süreç ve etmenlerin denetiminde genel bir kötüye gidiş meydana gelmiştir. Bu degradasyon süreci zaman içerisinde şehirlerin önce sönmüşleştikten ardından da tamamen terkedilerek birer harabeye dönmesinde etkili olmuştur. Bütün bu gelişmeler, Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinin yerleşme tarihlerinin doğal yapıdaki değişikliklerden ve afete maruz kalma potansiyellerinden ayrı düşünülmemesi gerektiğini telkin etmektedir. Güncel teknik imkânların elverdiği ölçüde yaşlandırma ve birimler arası kronolojik ilişkilendirme yapılarak bu konuda çok daha objektif ve kesinlik derecesi yüksek çıkarımlara ulaşılması mümkündür. Bu sayede söz konusu yerleşmelerin tarihlerinin daha iyi anlaşılmasına ve günümüzdeki yerleşmeler için de bölgesel süreçlerin işleyişi temelinde önemli çıkarımların elde edilmesine olanak sağlanacaktır. Sonuç itibarıyla, bugünkü vaziyetin tüm detaylarıyla anlaşılabilir mekânsal planlama ve arazi kullanımı gibi konularda gelişme kaydetmek suretiyle daha az yanlış düşünülmesi gibi önemli gelişmelerin ancak geçmişin doğru analiz edilerek bütün yönleriyle kavranmasından geçtiği gerçeğinden yola çıkarak, mevcut durumda bölgenin yerleşme tarihinin azami dikkatle üzerinde durulması gereken bir husus olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır.

10 Brückner et al. 2002, 47.

Kaynakça

Albayrak-Özgüner 2013

Albayrak, M., Özgüner, A. M., "Geology and diagenesis of a zeolitic Foça tuff unit deposited in a Miocene phreatomagmatic lacustrine environment (western Anatolia)", *Turkish Journal of Earth Sciences* 22, 2013, 611-631.

Brückner-Müllenhoff-Handl-Van Der Borg 2002

Holocene landscape evolution of the Büyük Menderes alluvial plain in the environs of Myous and Priene (Western Anatolia, Turkey). *Zeitschrift für Geomorphologie*, 127, 47-65.

Coşkun-Dondurur-Çiftçi-Aydemir-Drahor 2016

Coşkun, S., Dondurur, D., Çiftçi, G., Aydemir, A. and Drahor, M. G., "Natural and anthropogenic submarine morphologies revealed by high resolution acoustic data in the Gulf of Izmir, western Turkey", *Marine and Petroleum Geology* 71, 2016, 211-224.

Çekilmez-Dereboylu Poulain (ed.) 2017

Myrina Antik Kenti Yüzey Araştırmaları, Çalışma Alanı, Yapı ve Kalıntılar. Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Belgeler ve Yeni Araştırmalar I. Cilt (ed.) Murat Çekilmez ve Emel Dereboylu Poulain), *Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi* 3, 2017, 21-39.

Eşder-Yakbağ-Sarıkaya-Çiçekli 1991

Eşder, T., Yakabağ, A., Sarıkaya, H. ve Çiçekli, K., "Aliağa (İzmir) Yöresinin Jeolojisi ve Jeotermal Enerji Olanakları (Rapor No: 9467)", MTA Genel Müdürlüğü, 1991, Ankara.

Gök-Polat 2014

Gök, E., Polat, O., "An assessment of the microseismic activity and focal mechanisms of the Izmir (Smyrna) area from a new local network (IzmirNET)", *Tectonophysics* 635, 2014, 154-164.

Güney-Polat 2014

Güney, Y. ve Polat, S., "Çandarlı-Aliağa Arasındaki Kıyı Kesiminin Jeomorfolojisi". TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası 8. Kıyı Mühendisliği Sempozyumu 7-9 Kasım 2014, İstanbul. http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/17232_18_34.pdf (Erişim Tarihi: 01.08. 2020)

Karacık-Yılmaz-Pearce 2007

Karacık, Z., Yılmaz, Y. and Pearce, J. A., "The Dikili-Çandarlı Volcanics, Western Turkey: Magmatic Interactions as Recorded by Petrographic and Geochemical Features", *Turkish Journal of Earth Sciences* 16, 2007, 493-522.

Karaoğlu 2014

Karaoğlu, Ö. "Tectonic controls on the Yamanlar volcano and Yuntdağı volcanic region, western Turkey: Implications for an incremental deformation", *Journal of Volcanology and Geothermal Research* 274, 2014, 16-33.

Karataş 2018

Karataş, A. "Çandarlı Körfezi'nin Doğusunda Aliğa Yenişakran Arasının Jeomorfolojisi", *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Son Araştırmalar ve Disiplinler Arası Çalışmalar*, 2. Cilt. (ed.) Murat Çekilmez, Emel Dereboyu Poulain, Emre Erdan, Aliğa Kent Kitaplığı-6. 2018, 335-348.

Kaşer 2010

Kaşer N. "Hisarönu Körfezi'ndeki Deniz Seviyesi Değişimi, Sedimentasyonu ve Bölgedeki Eskiçağ Kıyı Yerleşmeleri Üzerindeki Etkileri", Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010, İzmir.

Kaya 1979

Kaya, O. "Ortadoğu Ege Çöküntüsünün (Neojen) Stratigrafisi ve Tektoniği", *Türkiye Jeoloji Kurultayı Bülteni* 22, 1979, 35-58.

Kayan 2012

Kayan, İ. *Kuvaterner'de Deniz Seviyesi Seğişmeleri Kuvaterner Bilimi* (ed.) N. Kazancı, A. Gürbüz, 570 s). Ankara Üniversitesi Yay., No: 350. s. 59-78, 2012, Ankara.

Kozan-Ögdüm-Bozbay-Bircan-Keçer-Tüfekçi-Durukal-Ozoner 1982

Kozan, T. A., Ögdüm, F., Bozbay, B. Bircan, A., Keçer, M., Tüfekçi, K. Durukal, S., Ozaner, S., "Burhaniye (Balıkesir)-Menemen (İzmir) Arası Kıyı Bölgesinin Jeomorfolojisi (Rapor No: 7287)", MTA Genel Müdürlüğü, 1982, Ankara.

Ocakoğlu-Demirbağ-Kuşçu 2005

Ocakoğlu, N., Demirbağ, E., Kuşçu, İ., "Neotectonic structures in İzmir Gulf and surrounding regions (western Turkey): Evidences of strike-slip faulting with compression in the Aegean extensional regime", *Marine Geology* 219, 2005, 155-171.

Şaroğlu-Emre-Kuşçu 1992

Şaroğlu, F., Emre, Ö., Kuşçu, İ., Active fault map of Turkey, scale 1: 2,000,000,000 Mineral Research and Exploration Institute of Turkey.

Uzel-Sözbilir-Özkaymak 2012

Uzel, B., Sözbilir, H., Özkaymak, Ç., "Neotectonic Evolution of an Actively Growing Superimposed Basin in Western Anatolia: The Inner Bay of İzmir, Turkey", *Türk. J. Earth Sci.* 21, 2012, 439-471.

Vardar 2017

Vardar S. "Myrina'da (Aliğa-İzmir) Jeoarkeoloji Araştırmaları ve Planlanan Çalışmalar". *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Belgeler ve Yeni Araştırmalar I. Cilt* (ed.) Murat Çekilmez ve Emel Dereboyu Poulain, Aliğa Kent Kitaplığı Dizisi 3, 2017, 259-283.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

The Urban Development and Physiognomy of Elaia in the Context of the Pergamon Micro Region

In the framework of the Pergamon Regional Survey, urban culture was to be regarded as part of a greater region, since the underlying survey research project in Elaia focused from the start on aspects such as the city's relationship to Pergamon, its integration into a micro-region, as well as natural factors and human-environment relationships⁴. The basic assumption was Pergamon's strong influence on Elaia, which has had crucial functions for the residential city on economic, military and communicative levels. In the following, this assumption, which is based on source studies, archaeological surface investigations

419

¹ Prof. Dr. Stefan FEUSER, Christian Albrechts University Kiel, Institute for Classics, Classical Archaeology, Johanna-Mestorf-Str. 5, D-24118 Kiel.

² Dr. Ulrich MANIA, German Archaeological Institute Istanbul, İnönü Cad. 10, TR-34431, Istanbul.

³ Prof. Dr. Felix PIRSON, German Archaeological Institute Istanbul, İnönü Cad. 10, TR-34431 Istanbul.

⁴ Reports of the Elaia Survey Project have been published in "Archäologischer Anzeiger" (Pirson u. a. 2008, 47–58; id. 2009, 130–140; id. 2010, 182–200; id. 2011, 188–220; id. 2012, 166–185; id. 2013, 222–241; id. 2014a, 123–130). Preliminary results have been published in Pirson 2014b and Pirson et al. 2015.

and geoarchaeological research, will be examined on the basis of the development of Elaia between Classical times and late antiquity.

Elaia as Classical Polis

The Polis Elaia is located at the eastern end of the Gulf of Çandarlı (Fig. 1). The so-called Acropolis played a decisive role in the foundation of the city, whose roots date back to the early Bronze Age according to ceramic finds. The Acropolis hill is flattened at the top and at first pushed over the coastline as a peninsula into the sea (Fig. 2).

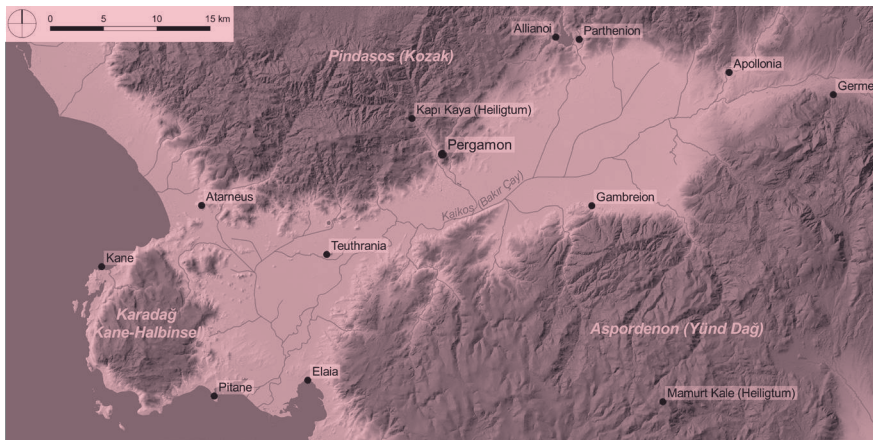

Fig. 1 Map of the western lower Kaikos valley. © DAI Pergamon Excavation, 2018.

Few prehistoric building remains indicate that a settlement might have existed here⁵. Presumably it continued without interruptions up into Early Iron Age as the few early surface finds of the Acropolis cover Bronze Age and Late Bronze Age as well as Geometric period.

By the 4th century BC, the topography of Elaia's surroundings had already changed considerably: Sedimentation had shifted the coastline so far to the west that the Acropolis was no longer a peninsula surrounded by water, but a flat coastal plain connected to the hill in the north and south⁶. This was the

⁵ A comparable example in terms of topography and defensive walls could be the Liman Tepe settlement (Erkanal–Artzy 2001, 379; Kalogeroudis 2008, 170–171).

⁶ Pirson 2014a, 123–130 (M. Bartz, H. Brückner, D. Kelterbaum, A. Pint, M. Seeliger); Seeliger et al. 2019.

Fig. 2 Map of Elaiia with the coastlines since 2000 BC. © DAI Pergamon Excavation, 2018.

initial situation when the city wall of Elaiia was probably erected in the 5th or 4th century BC. In the same time the historical tradition of the city begins with the appearance of Elaiia on the tribute lists of the Attic League⁷.

The distribution of the pottery finds shows that at this time the settlement was no longer exclusively on the Acropolis, but also on a second hill in the

7 Pirson 2004, 201; Heinle 2015, 33f.

northeast, the so-called Maltepe. The expansion of the Classical settlement is confirmed also by the isolated finds of roof tiles with a dense, shiny black or red coating, which were found exclusively on these two hills.

The city wall's course has been reconstructed on the basis of geophysical surveys, topographical considerations and the allocation of scattered building materials. The locally extracted limestone could be found only in the northern and northeastern sections of the city wall as well as at the southern starting point of the *Diateichisma* – a wall that separates a northwestern from a southeastern part of the city. In the east and southeast, however, only andesite is found. According to the extension of the Classical city over the two hills in the north it can be concluded, that the Classical city wall was made of the local limestone. That andesite could be understood as an indicator of Hellenistic building activity will be discussed later.

Not much can be said about the internal structure of the Classical city: It is very likely that on the acropolis hill also the temple of the city goddess Athena was located⁸; in a hollow on the eastern acropolis slope a theatre could have been situated since Classical times. On the southern flank of the hill northeast of the Acropolis an orthogonal street grid with *Insulae* could be proven by geophysical prospections⁹. Whether this already belongs to the Classical time cannot be proven without excavations of course. It is to be assumed that a quarter was found here comparable to other Greek cities that consisted of residential houses on approximately equally sized properties¹⁰.

Of particular importance is the occupation of the hills surrounding the city with tomb monuments. The largest was on the Bozyertepe north of Elaia. The finds indicate that the tumulus was built at the end of the 4th century BC at the earliest¹¹. View shed analyses suggest that the tumuli were designed

8 Bean 1965, 588 after the discovery of an early Hellenistic decree to place an honorary inscription in the Athena Sanctuary.

9 The geophysical investigations were carried out by the Institute for Geosciences of the Christian-Albrechts-University Kiel and the company Eastern Atlas.

10 The insulae have a width of about 28 meters with an aspect ratio of 1:2. Comparable in size and aspect ratio are only the insulae of the city of Rhodes, founded in 408/7 BC, which are 26,5 m wide and almost 47 m. deep. (Hoepfner 1999, 292. 299–306).

11 Pirson 2011, 202–208 (S. Feuser, A. Sarioğlu).

to attract the attention of those who approached Elaia by sea¹² (Fig. 3).

Fig. 3 View from the tumulus on top of the Bozyertepe towards the Acropolis and the Gulf of Çandarlı. © DAI Pergamon Excavation, 2009.

According to current knowledge, Elaia seems to have been a city in Classical times that hardly differed from other Greek coastal cities. The choice of the settlement site was probably due to natural conditions: The location deep inside a bay made the place a suitable anchorage, while the core of the settlement on the Acropolis was easy to defend. Good natural conditions were offered by the fertile alluvial plain, which directly adjoins the city wall in the north. Pollen charts obtained from a drilling in the sediments of the closed harbour basin shows that the Classical Polis Elaia was constituted in an agrarian cultural landscape¹³: The name of the polis itself and the olive branches depicted on the earliest coins illustrate the economic importance of oil for Elaia. The agricultural land use in Classical times is characterised by the increase in open areas and declining forests, which in the long term triggered soil erosion which lead to larger sediment deposits in coastal areas.

¹² The view shed analyses were carried out by Christina Williamson, Groningen, to whom we are indebted for further information on the results of these analyses.

¹³ Shumilovskikh et al. 2016.

A coastline that has already moved clearly to the west in Classical times bears witness to these anthropogenic processes (Fig. 2)¹⁴.

Elaiia under Pergamenian Rule

New unpublished investigations by the historian Ludwig Meier show that Elaiia fell under Pergamenian sovereignty under Eumenes I.¹⁵ This could be associated with urban planning changes, which consist in an extension of the walled city area and the establishment of a closed harbour and an adjacent open harbour zone. These changes will be described in the following (Fig. 2).

Fig. 4 Outer mole of the harbour, view to southeast. © DAI Pergamon Excavation, 2006.

The closed harbour consists of two moles enclosing a basin of more than 200 m. in diameter (Fig. 4). A rectangular structure on the east side of the harbour is probably a quay. At the landside end of the western mole is a square structure which forms the starting point of the land wall.

¹⁴ Pirson 2011, 214–219 (H. Brückner, M. Knipping, M. Seeliger); Pirson et al. 2015, 28 (H. Brückner, M. Bartz, M. Seeliger); Shumilovskikh et al. 2016.

¹⁵ The contribution will be published in the final publication on the research in Elaiia in the “Altertümer von Pergamon” series.

Most probably it is a bastion on which catapults could be placed to protect the harbour¹⁶.

Geoarchaeological investigations in the harbour basin showed that in the 4th or 3rd century BC there was a transition from a shallow marine to a lagoon environment. The change can be explained by the separation of the harbour basin from the sea and thus shows that the construction of the piers took place in Hellenistic times¹⁷.

The extension of the city wall doubled the defendable area to 50 hectare. An indication that Pergamon influenced this city enlargement can be seen in the city wall itself: while the Classical wall was built of local limestone as mentioned above, the Hellenistic extension consists of andesite blocks. The same rock was used in Pergamon as a locally occurring resource for most construction tasks. In Elaia, it first had to be brought to the site and bears the same stonemason's marks known from Pergamon.

The distribution of pottery finds and roof tiles shows that the newly incorporated urban area was hardly built on (Fig. 5). Therefore the purpose of the wall extension seems to have been rather to create a militarily secured coastal strip in the southeast of the city than to enlarge the settlement. We interpret this protected coastal stretch as an open beach harbour¹⁸.

Geoelectrical measurements between the closed port in the north and the beach port in the south show long structures arranged parallel to each other, which may be interpreted as ship sheds¹⁹.

The closed port in combination with shipsheds and beach port appears far too big for the small polis Elaia. Taking into account the historical situation and the literary tradition which proves Elaia's importance as a naval base for the Attalid Empire in the First Macedonian War (215-205 BC) and in the

¹⁶ The Lysimachean city wall of Ephesus features comparable defence facilities towards the sea (see Groh 2006, 61f. und Abb. 7).

¹⁷ Seeliger et al. 2013, 79–82.

¹⁸ Pirson 2014b, 346f.; Pirson et al. 2015, 32–34 (S. Feuser); Comparative findings originate from Marseilles (France) in the 5th century BC and from Roman imperial Mainz (Germany).

¹⁹ Feuser – Pirson – Seeliger 2018, 97–99.

Syrian-Roman War (190 BC) it can be assumed that the extensive harbour construction took place under the influence of Pergamon²⁰.

Fig. 5 Distribution of archaeological finds in Elaia and its surroundings.
© DAI Pergamon Excavation, 2013.

The open beach harbour allowed to beach the light warships on the coast and to set up camps for the crews in a military protected area. In this context, the view into neighbouring Kane is revealing²¹. Livius 36, 45, 8 reports that the Roman fleet spent the winter near Kane in 191 BC by pulling the ships to the shore and surrounding them with a defensive structure. This was not necessary in Elaia, where the defence was guaranteed by the specially erected wall.

The importance of Elaia's port for Pergamon will not only have had a military dimension. For the mercantile use of the port, there must have been possibilities to dock with merchant ships with a greater draught than warships. In the area of the beach port, quays or jetties could not be proven. It can therefore be assumed that the closed port of Elaia was intended as well for trans-

²⁰ On the historical sources cf. Pirson 2004.

²¹ Pirson 2017a, 139–150 (E. Laufer).

port vessels. This assumption is supported by the existence of a quay and a building in the north of the port, which has been confirmed by geophysical investigations, and which, on the basis of a comparison with buildings at the ports of Ephesus and Delos, is to be considered as a storage building and transshipment point²².

How the inner-city structure of Elaia changed in the Hellenistic period cannot be said on the basis of the few indications. Some buildings on the Acropolis and west of it can be seen in the geophysical prospections but cannot be dated without excavations. Probably they have been sanctuaries. Also the already mentioned presumable theatre on the eastern slope of the Acropolis could have been built in Hellenistic times. Despite these uncertainties, we can assume that the urban physiognomy of Elaia changed under the influence of Pergamon²³: This was mainly due to the numerous building activities on the seaside, which clearly demonstrate the importance of the city for Pergamon as a contact zone with the sea. The influence of the Attalids proved to be extremely fruitful for Elaia and its development under Pergamenian influence was quite different from a number of Aeolian rural towns that did not have access to the sea. These include Atarneus and Teuthrania or the smaller fortified settlement of Hatipler Kalesi in the interior of the Kane Peninsula, which lost importance parallel to the rise of Pergamon and were even abandoned in the case of Atarneus in the 1st century BC²⁴.

Elaia and the Pergamon Micro Region in the Imperial Period

The distribution and density of Hellenistic and Imperial finds in Elaia are almost identical. Therefore, a constant prosperity of Elaia during this period can be assumed²⁵. Only in Late Antiquity a noticeable decline in settlement activity occurred and a renewed concentration of activities on the Acropolis like in the Classical period took place. This was accompanied by a reduced agricultural use of the surrounding area of Elaia: This can be seen on the one

22 Feuser – Pirson – Seeliger 2018, 96.

23 Pirson 2014c, 626 f.

24 Pirson 2017b, 92–96.

25 Pirson 2017b, 94 fn. 161; Pirson et al. 2015, 37–38; Pirson 2011 et al, 195–202.

hand in an increasing reforestation and on the other hand in the fact that in the surrounding of the city settlements from the Hellenistic but not from the Imperial period could be identified. Geoarchaeological investigations have indicated that the reasons are to be found on an ecological level: For Elaia's development the sedimentation of the closed harbour played a decisive role. It was navigable until the 3rd-4th century A.D., but silted up continuously and the coastline shifted further and further to the west (Fig. 6)²⁶. In the area between today's coastline and the shallow water in front of it a waterway was kept open in the alluvial sediment in order to continue to reach the port or the city. One reason for this could have been that Elaia had attained a certain importance in the production of architectural ceramics and coarse kitchenware in Late Antiquity. This is indicated by a relatively large number of prospected kilns.

Fig. 6 Recently silted coastland southwest of the ancient harbour, the Acropolis of Elaia in the background. © DAI Pergamon Excavation, 2006.

While the loss of the military importance of the port with the *Pax Romana* did not harm the urban prosperity of Elaia, the loss of economic importance due to the port sedimentation seems to have weighed more heavily and is primarily due to the anthropogenic influence in the micro region: The centuries

²⁶ Seeliger et al. 2013, 80.

of intensive land use in form of agriculture and pasture farming led to a degradation of the natural vegetation and an increase in sedimentation rates²⁷.

Fig. 7 Remains of the walls belonging to the salt works of Elaia.
© DAI Pergamon Excavation, 2007.

The reduction of Elaia since late antiquity was followed by the emergence of smaller settlements in the surrounding area. From the 4th to the 6th century, salt works west of the ancient city area, which were used until modern times, may have provided an economic basis for Elaia's successor settlements. They consist of a system of several hundred metre long walls made of spolia. These were built in the sedimentation area at the diffuse boundary between land and water and enabled the regulation of the water inflow necessary for salt extraction (Fig. 7). The bay also changed its face with the creation of a sand bank in its southern area, which rose out of the water from the 7th century BC and was artificially stabilised and used as a mooring post from

27 Pirson 2012, 175–185 (H. Brückner, M. Bartz, M. S.). The fact that today the sea again reaches to the port can have many causes. Even more important than the eustatic sea-level rise or possible tectonic depression could be a relocation of the mouth of the Kaikos to the west, as a result of which the main part of the transported sediment would no longer be deposited in the bay but in the depths of the Aegean Sea.

850 AD²⁸. At this time, however, Elaia was no longer inhabited and had been abandoned in favour of the successor settlements.

If there were specific Aeolian elements besides the factors described here, which influenced the urban physiognomy of Elaia, can hardly be determined with the current state of research. Especially the formation of Elaia's architecture cannot be estimated due to the lack of excavation findings. What is known so far shows that Elaia's development was much less influenced by specific Aeolian elements than by neighbouring Pergamon and the Attalids. In addition, there are ecological factors that played a decisive role for the city's history²⁹.

The description of the urban development of the city thus shows that the change of its specific urban physiognomy was a process dependent on many factors. Additionally to the interpretation of Elaia's urban history with a focus on its dependence on Pergamon particularly during the Hellenistic period, the geoarchaeological approach offers a complementary line of argument, which convincingly explains the changes over time on the level of mutual human-environment interactions. If the traditional archaeological-historical approach is combined with geoarchaeological methods, a detailed picture emerges of the events and factors which formed the urban and rural landscape between 2,300 and 1,400 years ago at the Bay of Elaia. This example shows how the ecological analysis and interpretation contributes to a more complex understanding of urban history and prevents monocausal and simplistic assessments.

28 Pirson 2010 et al., 194–198 (H. Brückner, M. Seeliger) und Seeliger et al. 2014.

29 On these ecological factors influencing Elaia's urban development see Seeliger et al. 2013; Seeliger et al. 2014; Seeliger et al. 2019; Shumilovskikh et al. 2016.

Bibliography

- Bean 1965** Bean, G. E., "Inscriptions of Elaia and Lebedus", *Belleten* 29, 1965, 585-597.
- Erkanal-Artzy 2001** Erkanal, H., Artzy, M., "2000 Yılı Liman Tepe Kazıları", *KST* 23,1, 2001, 375-388.
- Feuser-Pirson-Seeliger 2018** Feuser, S., Pirson, F., Seeliger, M., "The Harbour Zones of Elaia-The Maritime City of Pergamon, in: C. von Carnap-Bornheim, F. Daim, P. Ettel, U. Warnke (Hrsg.), *Harbours as Objects of Interdisciplinary Research*", *Archaeology + History + Geosciences (Mainz 2018)*, 91-103.
- Groh 2006** Groh, S. "Neue Forschungen zur Stadtplanung in Ephesos", *ÖJh* 75, 2006, 47-116.
- Heinle 2015** Heinle, M. "Eine historische Landeskunde der Aiolis", *Byzas* 20, 2015, İstanbul.
- Hoepfner 1999** Hoepfner, W. "Epoche der Griechen, in: ders. (Hrsg.) *Geschichte des Wohnens*, 1. 5000 v.Chr.-500 n.Chr." Vorgeschichte, Frühgeschichte, *Antike* (Stuttgart 1999), 123-608.
- Kalogeroudis 1999** Kalogeroudis, G. *Befestigungsanlagen im griechischen Raum in der Bronzezeit und ihre Entwicklung von neolithischer bis in archaische Zeit*, BAR International Series 1878, 2008, Oxford, 402 p.
- Pirson 2004** Pirson, F., "Elaia, der maritime Satellit Pergamons", *IstMitt* 54, 2004, 197-213.
- Pirson et al. 2008** Pirson, F. et al., "Bericht über die Arbeiten in der Kampagne", 2008, *AA* 2007/2, 13-70.
- Pirson et al. 2009** Pirson, F. et al., "Bericht über die Arbeiten in der Kampagne", 2009, *AA* 2008/2, 83-155.
- Pirson et al. 2010** Pirson, F. et al., "Bericht über die Arbeiten in der Kampagne", 2010, *AA* 2009/2, 129-213.
- Pirson et al. 2011** Pirson, F. et al., "Bericht über die Arbeiten in der Kampagne", 2011, *AA* 2010/2, 139-236.
- Pirson et al. 2012** Pirson, F. et al., "Bericht über die Arbeiten in der Kampagne", 2012, *AA* 2011/2, 81-212.
- Pirson et al. 2013** Pirson, F. et al., "Bericht über die Arbeiten in der Kampagne", 2013, *AA* 2012/2, 175-274.
- Pirson et al. 2014a** Pirson F. "Bericht über die Arbeiten in der Kampagne", 2014, *AA* 2013/2, 79-164.

Pirson 2014b

Pirson, F., *Elaia*, (der.) Satellit Pergamons, in: S. Ladstätter-F. Pirson-T. Schmidts, "Häfen und Hafenstädte im östlichen Mittelmeerraum von der Antike bis in byzantinische Zeit. Neue Entdeckungen und aktuelle Forschungsansätze", Istanbul, 30.05.-01.06.2011 (Istanbul 2014) 339-356.

Pirson 2014c

Pirson, F. *Antike Hafenstädte-Gestaltung, Funktion, Wahrnehmung*, in: S. Ladstätter, F. Pirson-T. Schmidts, "Häfen und Hafenstädte im östlichen Mittelmeerraum von der Antike bis in byzantinische Zeit. Neue Entdeckungen und aktuelle Forschungsansätze", Istanbul, 30.05.-01.06.2011 (Istanbul 2014) 619-643.

Pirson et al. 2015

Pirson, F. et al., "Elaia: Eine aiolische Polis im Dienste der hellenistischen Residenzstadt Pergamon?" In: Matthaei, A., Zimmermann, M., "Urbane Strukturen und bürgerliche Identität im Hellenismus", *Hellenistische Polis als Lebensform* 5, 2015, Mainz, 22-55.

Pirson et al. 2017a

Pirson, F. et al., "Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2015", *AA* 2016/2, 2017, 125-223.

Pirson 2017b

Pirson, F., "Die Siedlungsgeschichte Pergamons-Überblick und kritische Revision. Mit einem Appendix von Keweloh-Kaletta", A., *IstMitt* 67, 2017, 43-130.

Seeliger-Bartz-Erkul-Feuser-Kelterbaum-Klein-Pirson-Vött-Brückner 2013

Seeliger, M., Bartz, M., Erkul E., Feuser S., Kelterbaum, D., Klein, C., Pirson, F., Vött A., Brückner H., "Taken from the sea, reclaimed by the sea: The fate of the closed harbour of Elaia, the maritime satellite city of Pergamum (Turkey)", *Quaternary International* 312, 2013, 70-83.

Seeliger-Brill-Feuser-Bartz-Erkul-Feuser-Kelterbaum-Vött-Klein-Pirson-Brückner 2014

Seeliger, M., Brill, D., Feuser S., Bartz, M., Erkul, E., Kelterbaum, D., Vött, A., Klein, C., Pirson, F., Brückner H., "The Purpose and Age of Underwater Walls in the Bay of Elaia of Western Turkey: A Multidisciplinary Approach," *Geoarchaeology* 29, 2014, 138-155.

Seeliger-Pint-Feuser-Riedesel-Marriner-Frenzel-Pirson-Bolten-Brückner 2019

Seeliger, M., Pint, A., Feuser, S., Marriner, N., Frenzel, P., Pirson, F., Bolten, A., Brückner, H., "Elaia, Pergamon's maritime satellite: the rise and fall of an ancient harbour city shaped by shoreline migration", *Journal of Quaternary Science* 34/3, 2019, 1-17.

Shumilovskikh-Seeliger-Feuser-Novenko-Schlütz-Pint-Pirson-Brückner 2016

Shumilovskikh, L. S., Seeliger, M., Feuser, S., Novenko, E., Schlütz, F., Pint, A., Pirson, F., Brückner H., "The Harbour of Elaia: A palynological archive for human environmental interactions during the last 7500 years", *Quaternary Science Reviews* 149, 2016, 167-187.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

Symposium Proceedings

Elaia Antik Kenti 2006-2011 Yılları Seramik Yüzey Araştırması: Kullanılan Yöntemler ve Sonuçları

Giriş

Eski bir Aiol Liman kenti olan Elaia'nın kalıntıları, İzmir İli, Bergama İlçesinin 26 km. güneybatısında, Çandarlı Körfezi kıyısında, bugünkü Zeytindağ-Kazıkbağları mevkinde uzanır (Fig. 1). Elaia'da, Pergamon kazı başkanlığı tarafından, 2006 ile 2011 yılları arasında toplam 6 sezon süren intensif bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir². Araştırmanın amacı, bir liman kenti olarak bağlı olduğu krallık başkenti Pergamon'la, Elaia arasındaki ilişkinin ve karşılıklı etkileşimin tespit edilmesiydi³. Elaia yüzey araştırmasında, farklı disiplinlerden bilim insanları tarafından çeşitli yöntemler uygulanmıştır⁴. Araştırmada kent yüzeyinin arkeolojik, topoğrafik ve mimari yöntemlerle belgelenmesi gibi klasik çalışmaların yanı sıra, jeofizik ve jeoarkeoloji gibi disiplinlerden de yararlanılmıştır.

435

1 Dr. Öğretim Üyesi, Güler ATEŞ, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

2 Bu makalede kullanılan tüm görseller, Alman Arkeoloji Enstitüsü Pergamon Kazı Arşivi'ne aittir. Elaia yüzey araştırmasının detaylı raporları için bkz. Pirson 2007; Pirson 2008; Pirson 2009; Pirson 2010; Pirson 2011.

3 Araştırmanın amacı için bkz. Pirson 2007, 47-48.

4 Pirson vd. 2015, 28-29, Methoden.

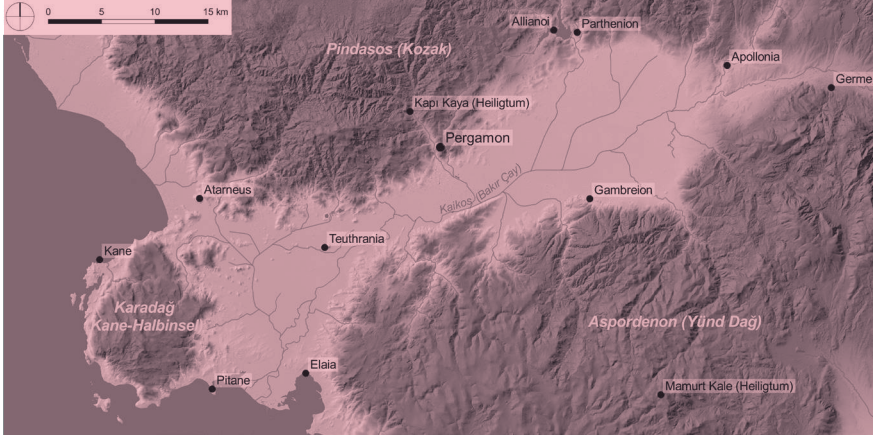

Fig. 1 Bakırçay Ovası'nın batısını gösteren harita (Alman Arkeoloji Enstitüsü, Pergamon Kazı Arşivi) (Ulrich Mania, Fig. 1)

Az miktarda da olsa yüzeyde görülen mimari kalıntıları ve bol miktarda görülen seramik parçalarını kapsayan intensif bir yüzey araştırması yapılmış, ayrıca bazı alanlarda jeofizik taramalar gerçekleştirilmiştir. Jeoarkeolojik incelemelerse, Elaia Limanı'nın karasallaşması sürecini açığa çıkarmak için kıyılarda ve sığ suda gerçekleştirilmiştir. Jeodezi uzmanları tarafından yalnızca kent alanında değil, aynı zamanda çevresinde de arazinin topoğrafik yapısı ölçülmüş ve haritalara işlenmiştir. Uygulanan yöntemlerin sonuçları bir araya getirildiğinde kent hakkında çok sayıda veri toplanabilmektedir (Fig. 2). Bu yazıda, araştırmada uygulanan yöntemlerden biri olan intensif seramik yüzey araştırmasıyla ele geçirilen seramik buluntularının arazide ve daha sonrasında nasıl incelendiği ve sonuçları ele alınacaktır⁵.

Elaia Antik Kenti'nin bulunduğu alan bugün yoğun bir şekilde tarım faaliyetlerinin sürdürüldüğü bir bölgede yer almaktadır. Bu nedenle alanda çok az miktarda mimari kalıntının korunmuş olmasının yanı sıra, arazi yüzeyi sürekli alt-üst edildiğinden seramik buluntuları da ufak parçalar halinde ele geçmektedir. Buna rağmen seramik parçalarının niteliği, araştırmacıların ilgilerini uzun yıllar önce bu kente çekmelerine neden olmuştur. Nitekim Elaia'nın ilk kez, 2006 yılında bilimsel bir proje kapsamında araştırılmasından çok

⁵ Elaia yüzey araştırmasına katılan araştırmacıların tümü, kullandıkları yöntemler ve sonuçları, seramik çalışmaları da dahil olmak üzere, bir ön rapor halinde ortak olarak yayınlamışlardır, bkz. Pirson vd. 2015; araştırmanın nihai sonuçları çok yazarlı bir kitap halinde yayına hazırlanmaktadır.

Fig. 2 Yüzey araştırmaları sonuçlarına dayanarak oluşturulan Elaia Kent Planı (Alman Arkeoloji Enstitüsü, Pergamon Kazı Arşivi) (Ulrich Mania, Fig. 2).

daha önce, kent yüzeyindeki seramik parçaları Elaia hakkındaki ilk yayınlara konu olmuştur. 1968 yılında J. Mellaart bir makalesinde, Elaia’da bulunmuş bir Myken, seramik parçasıyla modern araştırmacıların dikkatini çekmiştir⁶.

6 J. Mellaart, her ne kadar kentte Myken seramiği gördüğünden bahsetse de, parçanın detayları ve tam olarak nerede bulunduğu hakkında bilgi vermemektedir, bkz. Mellaart 1968, 88; Elaia’da Myken seramiğine rastlanmış olması daha sonraki araştırmacılar

Daha sonra, Kazıkbağları'nda bir temel kazısı esnasında M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen kabartmalı bir Pithos'un ele geçirilmesi, Elaia seramiklerinin kronolojisi ve niteliği hakkındaki ilk izlenimleri pekiştirmiştir⁷.

2006-2011 Yılları Seramik Yüzey Araştırmasında Uygulanan İntensif ve Ekstensif Yöntemler

Fig. 3 Elaia Kent Alanı ve Liman'ın kuzeyden görünümü (Alman Arkeoloji Enstitüsü, Pergamon Kazı Arşivi).

2006 yılında Pergamon kazı başkanlığı tarafından Elaia yüzey araştırmasına başlandığında, yüzeydeki seramiklerin incelenmesi konusunda şöyle bir yöntem izlenmesi uygun görülmüştür: Yukarıda da belirtildiği gibi, kent alanının tarımsal faaliyetler nedeniyle düzleştirilmiş olması ve parsellere ayrılmış olması, tüm yüzeyin mümkün olduğunca eşit olarak intensif bir şekilde taranmasına olanak sağlamaktadır (Fig. 3). Yüzeyin intensif bir şekilde taranmasındaki amaç, seramik parçalarının dağıldığı alanın sınırlarını,

tarafından da irdelenmiştir: bkz. Simpson ve Lazenby 1973, 75; Schachermeyer 1976, 194; Mee 1978; French 1973; Niemeier 2007, 54-56.

7 Kabartmalı Pithos bir kurtarma kazısıyla ele geçirildikten sonra İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürülmüş ve daha sonra Alpay Pasinli tarafından yayınlanmıştır, bkz. Pasinli 1976.

dağılım yoğunluğunu ve alandaki kronolojik dağılımı tespit etmektir. Bu nedenle alandaki her bir parsel öncelikle 10x10 metrelik plan karelere ayrılmış ve her bir plankare kendi içinde 5x5 metrelik dört küçük alt karelere bölünmüştür. Bu dört küçük parçadan, büyük plankareyi en iyi şekilde temsil eden biri seçilip, yüzeyinde görülen ve Elaia seramik buluntularının genel olarak küçük parçalar halinde korunagelmiş olması nedeniyle, en az bir elin baş parmağı büyüklüğünde olan tüm parçalar istatistiğe alınmıştır. İstatistik çalışması kapsamında, parçanın niteliği, formu, kabın neresine ait olduğu, yüzey işçiliği, varsa bezemesi, tarihlemesi, mümkünse üretim yeri gibi bilgiler yerinde kaydedilmiştir. Daha sonra istatistik sonuçları büyük plankareye taşınarak bu işlem kent alanının önemli noktalarda tekrarlanmış, incelenmesi tamamlanan seramikler arazi yüzeyine tekrar dağıtılmıştır. İntensif seramik araştırmaları sonucunda elde edilen bulgular veri tabanına yüklenmiş ve Jeo Bilgi Sistemi yardımıyla istatistik sonuçlarını yansıtan haritalar oluşturulmuştur. İntensif araştırmaya paralel olarak, nitelikli seramik parçalarına ulaşabilmek için ekstensif bir çalışma da yürütülmüştür. Bu bağlamda, yüzeyde görülenler içinde tarihlenebilen, profil veren, bezemeye sahip; kısacası önemli tüm parçalar, mümkün olduğunca farklı gruplardan olmak üzere, ayrı bir şekilde toplanmış ve yayınlanmak üzere detaylı bir şekilde belgelenerek incelenmiştir. Bu esnada kaçak kazı çukurlarında, kurtarma kazılarında ve moloz yığınlarındaki seramik parçaları da ayrıca değerlendirilmiştir. Seramiklerin yanı sıra terrakotta parçaları, sikkeler, toprak ve metal atıklar, pişmiş toprak borular, tuğla ve kiremit parçaları, ayrıca cam malzeme de istatistiğe alınmıştır. Yüzeyin plan karelere ayrılarak incelenmesi, dolayısıyla elde edilen Jeo Bilgi Sistemi haritalarıyla parçaların dağıldığı alan ve dağılımın yoğunluğu belirlenebilmiştir⁸ (Fig. 4).

8 Pirson vd. 2015, 37.

Fig. 4 İntensif seramik yüzey araştırması sonucunda buluntu dağılımını gösteren GIS haritası (Alman Arkeoloji Enstitüsü, Pergamon Kazı Arşivi) (Ulrich Mania, Fig. 5).

Seramik Buluntularının Kent Alanındaki Kronolojik Dağılımının Tespit Edilmesi

Seramiklerin incelenmesi sonucunda, Elaia'daki en erken malzemenin M.Ö. 3. bine (Erken Tunç Çağı), en geç malzemeninse geç Antik Dönem'e (M.S. 6. ve 7. yüzyıllar) ait olduğu tespit edilmiştir⁹. Jeo Bilgi Sistemi verilerine göre, Tunç Çağı ve Klasik Dönem öncesine ait tüm parçaların kentin Akropol'ünün bulunduğu tepede ve eteklerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Böylece Elaia Kenti'nin ilk olarak bu alanda kurulduğu ve buradan itibaren aşağıya doğru genişlediği tespit edilmiştir¹⁰.

Klasik Dönem öncesi seramik parçaları çoğunlukla yerel gri Aioli seramik grubuna aittir¹¹; ancak az da olsa boyalı geometrik ve arkaik örnekler de

9 Kentin terkedilme süreci için bkz. Pirson vd. 38-41.

10 Pirson vd. 2015, 37.

11 Aioli gri seramiği, isminden de anlaşılacağı üzere gri renktedir ve kendi renginde ince bir astara sahiptir. Kap yüzeyi genel olarak perdahlı oluşu bu seramik grubunun karakteristik özelliklerinin başında gelir, bkz. Bayne 2000.

rastlanmıştır¹². Gri Aiol seramiği açık ara ile Elaia'nın baskın Erken Dönem malzemesidir ve burasının eski bir Aiol yerleşmesi olduğuna işaret eden önemli verilerden biridir. Klasik Dönem'e ait parçalar da Erken Dönem malzemesi gibi kentin Akropolü'nde ve kuzey yamacındaki alanda yoğunlaşmaktadır. Bu veri, kentin artık yalnızca tek bir tepe üzerinde yer almayıp, genişlemeye başladığına işaret etmektedir. Yüzeysel araştırmasında elde edilen seramiklerin incelenmesine paralel olarak arkeometrik analizlerin yapılmasıyla, Elaia'da ele geçirilen ve aralarında kandillerin de bulunduğu siyah firnisli Klasik Dönem seramik parçalarının bazılarının Attika'dan ithal edildiği tespit edilmiştir¹³.

Hellenistik Dönem'e ait parçalar, kaydedilen tüm seramik örneklerinin yaklaşık üçte birini kapsamakta ve böylece Elaia seramik kronolojisinde büyük bir sıçrama göstererek ilk önemli grubu oluşturmaktadır. Bu döneme ait seramikler kentin Akropolü dışında, ayrıca kuzey, kuzeybatı kesiminde yoğunlaşmakta, ancak doğuya ve güneydoğuya doğru da yayılmaktadır¹⁴. Hellenistik Dönem seramikleri çoğunlukla Pergamon'dan bilinen, 'Batı Yamacı Seramiği', beyaz astarlı, aplike, kabartmalı ve basit astarlı seramik gruplarıdır¹⁵. Bazı örneklerin arkeometrik açıdan incelenmesi, Elaia'da ele geçirilen Hellenistik Dönem'e ait seramiklerin çoğunun Pergamon'dan ithal edildiğini; ancak Pitane (Çandarlı) gibi diğer merkezlerin mallarına da rastlandığını ortaya koymuştur¹⁶. İnce seramiğin yanı sıra kent alanında ele geçirilen çok sayıda damgalı amphora kulbu, Elaia'nın Ege Bölgesi'ndeki ve adalardaki diğer kentlerle ticaret ilişkilerini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Tespit edilebilen yaklaşık 30 amphora kulbuna göre Elaia, başta Rhodos olmak üzere, Chios ve Thasos Adaları ve Knidos'la yakın ticaret ilişkisi içinde olmuştur¹⁷.

12 Pirson vd. 2015, 37.

13 Seramik parçalarının arkeometrik analizleri NAA ve RFA yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir, bkz. Japp 2009, 204, 209, 252-253, Abb. 28, Ela 06.

14 Pirson 2010, Abb. 4.

15 Hellenistik Dönem'de, Pergamon'da üretilmiş bu seramik grupları için bkz. Schäfer 1968.

16 Japp 2009, 252-253, Abb. 28, Ela 05.

17 Pirson vd. 2015, 37.

Roma Dönemi'ne ait parçaların, tüm kent alanına yayılmış olduğu, ancak özellikle kuzey ve doğu kesiminde daha fazla yoğunlaştıkları görülmektedir. Bu veriden yola çıkarak kentin bu dönemde en geniş yüzölçümüne ulaştığını söyleyebiliriz. Roma Dönemi ince seramikleri, başta Çandarlı'dan bilinen formlar olmak üzere genellikle kırmızı astarlı ESC (doğu sigillatası C) örnekleridir¹⁸; ancak diğer sigillata gruplarına ait örneklerle de rastlanmaktadır. Bunların yanı sıra günlük kullanım ihtiyacına yönelik astarsız kaba seramik örnekleri de yoğun bir şekilde tespit edilmiştir.

Elaia seramik buluntuları kronolojisindeki bir diğer büyük grup, M.S. 5. ve 6. yüzyıllara ait örneklerden oluşmaktadır. Kentin terkedilmeden önceki son evresini oluşturan bu döneme ait parçalar, hemen hemen yalnızca Akropol civarında görülmekte, bundan dolayı da kentin bu dönemde küçülerek yine eski alanına çekildiğine işaret etmektedir. Bu dönem seramik parçaları arasında gerek ithal gerekse yerel üretim örneklerine rastlanmaktadır. Özellikle kırmızı astarlı Late Roman C formlarına ait örnekler çoğunluktadır; bunlar arasında az da olsa ele geçirilen M.S. 7. yüzyıla ait parçalar Elaia seramik buluntularına ait en geç örnekleri oluşturmaktadır¹⁹.

Seramik Yüzey Araştırması Sonucunda Elaia'da Yerel Üretimin Tespit Edilmesi

Elaia Kent Alanı'nın intensif bir şekilde taranması esnasında, yerel üretime işaret eden farklı nitelikte çömlekçi atıklarına sıkça rastlanmıştır. Bunlar arasında, Elaia'nın komşusu, Pitane'de üretildiği kabul edilen Çandarlı Ware (ESC) formlarına ait pişme hatalı örnekler özellikle dikkat çekicidir ve kentin çeşitli noktalarında ele geçirilmiştir²⁰ (Fig. 5).

Kent alanında bulunan ve yerel üretime işaret eden diğer bir önemli buluntu pişmiş topraktan bir minyatür sunak kalıbıdır²¹. Üzerinde yer alan bir kurban

18 Son zamanlardaki araştırmalar, ESC (doğu sigillatası C) olarak kabul edilen grubun hem Çandarlı hem de Pergamon'u içine alan bölgede üretildiği ve bunların birbirlerinden ayrılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu nedenle artık, 'Çandarlı Ware' teriminin kullanılmaması gerektiği tartışmaya açılmıştır. bkz. Japp vd. 2012, 252-255; Loeschke tarafından Çandarlı'da (Pitane) tespit edilen üretim için bkz. Loeschke 1968.

19 Late Roman C formları için bkz. Hayes 1972, 323-370, Form 10, Fig. 71.

20 Bu kapların Elaia'da üretilmiş olduğuna dair bulgular için bkz. Japp 2009, 203-209.

21 Pirson 2011, 174 Abb. 103; Pirson 2012, 250.

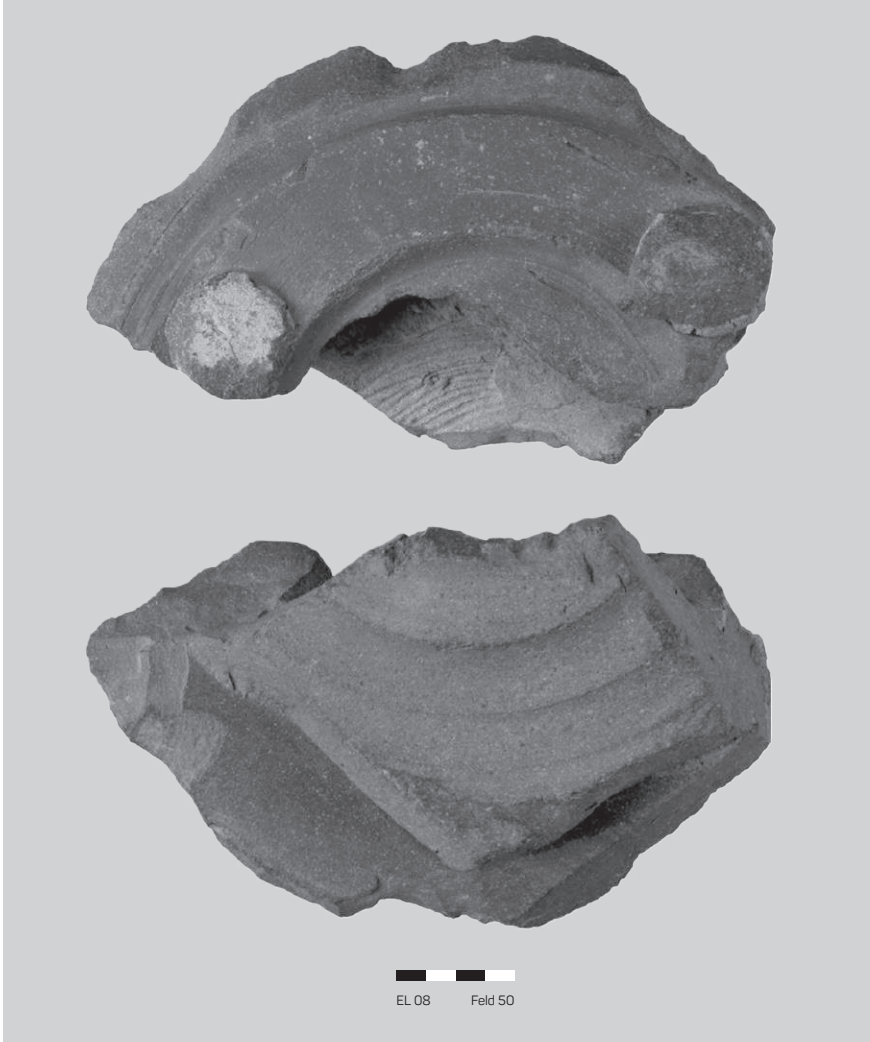

Fig. 5 Fırınlanma esnasında birbirine yapışmış iki Çandarlı tabağına ait çömlekçi atığı (Alman Arkeoloji Enstitüsü, Pergamon Kazı Arşivi).

töreni sahnesinin ikonografik açıdan incelenmesi ve kalıbın Pergamon'da üretilen aplike seramikle olan bağlantısından yola çıkarak Hellenistik Dönem'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Minyatür sunak, Elaia'da en azından M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren nitelikli bir yerel üretimin varlığını ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır²².

22 Bkz. Pirson 2012, 250.

Fig. 6 Fırınlanma esnasında birbirine yapışmış iki Çandarlı tabağına ait çömlekçi atığı (Alman Arkeoloji Enstitüsü, Pergamon Kazı Arşivi).

Kent yüzeyinde en yoğun şekilde çömlekçi atıklarına Akropol'ün kuzeyindeki düzlük alanda rastlanmaktadır. Buradaki parçaların kil rengi, içeriği, yüzey işçiliği ve pişirilme kalitesi bakımından genel olarak benzer bir görüntüye sahip olması, ilk bakışta bunların Elaia'da üretilmiş olduklarını akla getirmiştir²³. Parçalar arasında amphoralar, testiler, tencere kapakları ve kiremitlerin yanı sıra çoğunlukla büyük boyutlu mutfak kaseleri bulunmaktadır (Fig. 6). Aynı formlardan alınan örneklerde yapılan arkeometrik analizler, bunların aynı üretim grubuna ait olduklarını ve Elaia'da üretildiklerini ortaya koyarak tahminlerimizi doğrulamıştır²⁴. En fazla sayıyla başı çeken ve günlük kullanım kapları olduğu anlaşılan mutfak kaseleri geniş ağızlı, derin gövdeli ve düz diplidir²⁵. Özensiz üretilmiş olduğu anlaşılan kapların form yelpazesi oldukça sınırlıdır, ancak ağız kısımlarındaki bezemeler çeşitlilik gösterir. Kapların üzerinde yemek pişirmede kullanıldıklarına dair herhangi bir iz yoktur; buna karşılık sofraya kabı olamayacak kadar kaba ve büyük boyutta olduklarından, ancak mutfakta yemek hazırlarken kullanılmış olmaları akla yatkındır.

23 Bu parçaların hamuru açık sarıdan kırmızımsı sarıya kadar bir renk yelpazesine sahiptir. Hamurun içeriğinde ince kum, mineral partikelleri ve ince mika görülmektedir.

24 Japp 2009, 257-260, Abb. 34, Ela 28-Ela 32.

25 Ateş 2017, 515-526.

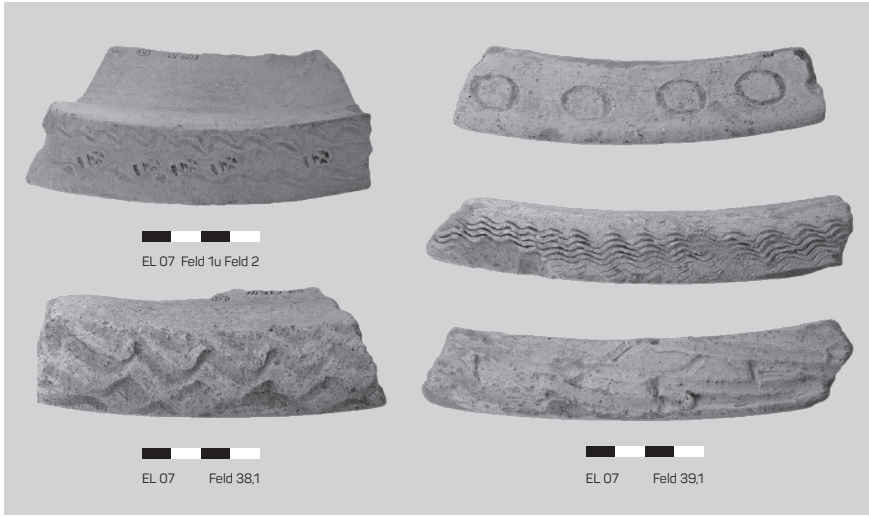

Fig. 7 Fırınlanma esnasında birbirine yapışmış iki Çandarlı tabağına ait çölekçi atığı (Alman Arkeoloji Enstitüsü, Pergamon Kazı Arşivi).

Elaia kaseleri, özellikle ağız bezemeleri bakımından, başka yerlerde bulunmuş paralelleriyle karşılaştırıldığında, kendine özgü mallar olarak nitelendirilebilir (Fig. 7). Bezemeler kaplar fırınlanmadan önce bir tarağın ağız üzerinde gezdirilmesiyle dalga şeklinde, ya da bir obje yardımıyla çizikler, çentikler atılarak oluşturulmuştur. Zaman zaman baskı yardımıyla farklı bezemelerin oluşturulduğu, ya da hem dalga hem baskı bezemelerin bir arada kullanıldığı da görülmektedir. Elaia'da ağız kısımlarındaki çeşitli bezeme versiyonlarıyla karşımıza çıkan bu kapların benzerleri batı Anadolu'da, Efes, Milet ve Didim'de, ayrıca Samos Adası'nda görülmekte ve genel olarak M.S. 3.-4. ile M.S. 5.-6. yüzyıllar arasındaki bir zaman dilimine tarihlendirilmektedir²⁶.

Başka yerlerdeki benzer örneklerin tarihlemeleri, Elaia mutfak kaplarının buluntu durumu hakkında kaydedilen gözlemlerle de uyumaktadır: Elaia'da ele geçirilen kaselere ait tüm parçalar, istisnasız olarak kentin terkedilmeden önce küçülerek daraldığı Akropol'ün kuzeyindeki alanda bulunmuştur. Ayrıca bu kapların genellikle LRC örnekleriyle birlikte, aynı noktalarda görüldüğü gözlenmiştir. Gerek kaselerin paralellerinin tarihlemeleri, gerekse ağız kısımlarındaki bezemelerin LRC tabaklarıyla benzerlik göstermesi bakımından bu kapların Elaia'da, M.S. 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenmesi uygun

26 Ateş 2017, 517-518, Dipnotlar 56-64.

görülmektedir. Kapların buluntu yerinin kentin son evresinin yer aldığı alana denk gelmesi, uzun zamandan beri artık bir liman kenti olmaktan çıkan Elaia'nın bu kapların üretimiyle yeni bir ekonomik gelir kaynağına ulaştığını düşündürmektedir.

Mutfak kaselerinin yanı sıra, yeni bir amphora tipine de rastlanmıştır (bkz. Fig. 6). Bu tipe ait birkaç amphora parçasının mutfak kaplarıyla birlikte arkeometrik yöntemlerle incelenmesi, amphoralar ile kaselerin aynı üretim grubuna ait olduğunu, dolayısıyla Elaia'da üretildiğini ortaya koymuştur²⁷. Nitekim amphoralara ait parçalar da, kaseler gibi yine kentin son evresine ait bölgesinde görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Elaia Kent Alanı'nda yüzeyde bulunan seramikler çok önceden de araştırmacıların ilgisini çekmiş ve bazıları yayınlanmıştır. Araştırmacıların ilgisini çeken parçalardan birisi de bu amphora tipine ait bir örnektir: 1980'lerde Elaia'da Kent Alanı'nda yüzeyde amphora parçalarını gören Jean Yves Empereur ve Maurice Picon bir makalelerinde bu yeni amphora tipinden de söz ederek, yerel üretime ait olabileceğini belirtmektedirler²⁸. Yaptığımız intensif seramik yüzey araştırması esnasında bu amphora tipine ait pişme hatalı örneklerle rastlamamız, önceki araştırmacıların tahminlerini doğrulamaktadır. Ele geçirilen pişme hatalı amphora parçalarının, arkeometrik analizlerle mutfak kaseleriyle aynı gruba girdiğinin tespit edilmesi ve yüzeyde birlikte görülmeleri, bu iki grubun aşağı yukarı aynı dönemlere ait olduğuna işaret etmektedir²⁹. Sonuç olarak Elaia'nın, Geç Antik Dönem'de artık eski ihtişamını kaybederek çekildiği kent alanında görülen mutfak kaseleri ve yeni amphora tipi seramik literatürüne yeni formlar kazandırmıştır.

Jeofizik Yöntemleriyle Elaia'da Çömlekçi Fırınlарının Lokalizasyonu

Özellikle mutfak kaselerine ait parçaların yoğunlaştığı akropolün kuzeyindeki alanda, olası atölye ya da fırın kalıntılarını tespit etmek amacıyla, çoğunlukla jeomanyetik olmak üzere farklı jeofizik yöntemleriyle ölçümler gerçekleştirilmiştir. Ölçümler esnasında kaydedilen güçlü anomalilerin

27 Japp 2009, 257, Ela 24.

28 Bkz. Empereur-Picon 1986.

29 Daha sonra Dominique Pieri, Empereur ve Picon'un çalışmasında bilim dünyasına sunulan, Elaia amphorasını LRA 13 olarak sınıflandırır ve tarihleme olarak M.S. 5. yüzyılın ortasını önerir, bkz. Pieri 2005, 139.

değerlendirilmesi sonucunda bu alanda gerçekten de birden fazla seramik fırını olabilecek yuvarlak strüktürlere rastlanmıştır (Bkz. Fig. 2). Bu sonuçlardan yola çıkarak en azından Geç Antik Dönem’de üretilen mutfak kaseleri ve amphoraların buradaki fırınlarda üretildiğini söylemek mümkündür³⁰.

Sonuç

Elaia yüzey araştırmasında, sonuçları çoğunlukla birbirini destekleyen farklı yöntemler kullanılarak kent hakkında önemli verilere ulaşılabilmektedir. Kentin yerleşim tarihçesi, dağılım alanı, limanın ne zaman kullanılmaya başlandığı ve ne zaman işlevini yitirdiği, Pergamon’la yoğun ilişkilerin niteliği gibi önemli konuların yanı sıra, özellikle ‘Elaia Yüzey Araştırması’nda seramiklerin incelenmesi beklenmedik sonuçlar vermiştir. Bu sonuçlar yalnızca Elaia için değil, tüm bölgenin seramik üretim ilişkilerinin açıklanması bakımından da önem taşımaktadır. Yukarıda sözü edilen minyatür sunak kalıbının Pergamon seramik üretim tekniğinin etkisinde yapılmış olması, Pergamon ile Elaia arasında çömlekçilik alanında bir bilgi alışverişinin olduğunu göstermektedir. Elaia kentinin Hellenistik Dönem’den itibaren, Pergamon’un Liman Kenti olarak hizmet vermesi ve dolayısıyla başkent ekonomik ve siyasi açıdan etkisi altında kalmış olması göz önünde bulundurulduğunda bu şaşılacak bir şey değildir. Ancak Elaia’nın yalnızca Pergamon’la değil, özellikle Roma Dönemi’nde aynı zamanda komşu kenti Pitane’yle de seramik üretimi konusunda yoğun bir alışveriş içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu değiş tokuş aynı zamanda Geç Antik Dönem’de, Elaia ile Phokaia arasında da geçerlidir. Son araştırmalar bölgede ESC, Çandarlı seramikleri ve LRC gibi endüstriyel malların yalnızca birer merkezde değil, bu merkeze bağlı birden fazla üretim şubelerinde de üretilmiş olduğunu göstermektedir³¹. Elaia seramik araştırmalarının sonuçları da bu görüşü doğrular niteliktedir. Geç Antik Dönem’de, Elaia’da üretilmiş olan mutfak kaseleri ve amphoraların tespit edilmesiyle genel olarak seramik literatürüne yeni formlar katması bakımından ayrıca önem taşımaktadır.

30 Pirson vd. 2015, 29, Abb. 5.

31 Bkz. Japp vd. 2012.

Kaynakça

Ateş 2017

Ateş, G. "Son Araştırmalar Işığında Elaia Antik Kenti ve Seramik Üretimi", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15, 1 (2017), 499-529.

Bayne 2000

Bayne, N. *The Grey Wares of North-West Anatolia. In die Middle and Late Bronze Age and the Early Iron Age and their Greek Settlements*, 2000, Bonn.

French 1973

French, E. B., "Turkey and the East Aegean", in: C. W. Zerner (eds.), *Wace and Blegen, Pottery as Evidence for Trade in the Aegean Bronze Age 1939-1989. Proceedings of the International Conference held at the American School of Classical Studies of Athens, December 2-3, 1989*, 155-158.

Hayes 1972

Hayes, J. W., *Late Roman Pottery*, 1972, London.

Japp 2009

Japp, S., "Archäometrisch-archäologische Untersuchungen an Keramik aus Pergamon und Umgebung", *Istanbuler Mitteilungen* 59, 2009, 193-268.

Japp-Keweloh-Engels 2012

Japp, S., Keweloh, A., Engels, B., "Aktuelle Ergebnisse der Keramikbearbeitung in Pergamon-Eine neue Definition von Eastern Sigillata C/Pergamenischer Sigillata", in: Pirson 2012, 251-255.

448

Loeschke 1912

Loeschke, S., "Sigillata-Töpfereien in Tschandarli", *Athenische Mitteilungen* 37, 1912, 344-407.

Mee 1978

Mee, C. "Aegean Trade and Settlement in Anatolia in the Second Millennium B.C.", *Anatolien Studies* 28, 1978, 121-156.

Mellaart 1968

Mellaart, J. "Anatolien Trade with Europe and Anatolian Geography and Culture Provinces in the Late Bronze Age", *Anatolien Studies* 18, 1968, 187-202.

Niemeier 2007

Niemeier, W.D., "Westkleinasien und Ägäis von den Anfängen bis zur ionischen Wanderung", in: J. Cobet ve diğerleri (eds.), *Frühes Ionien, Eine Bestandsaufnahme. Panionion-Symposion Güzelçamlı 1999*, 2007, Mainz, 37-96.

Pasinli 1976

Pasinli, A., "Elaea'dan Gelme Kabartmalı Bir Pithos", *Türk Tarih Kurumu (Ayrı Basım)*, 1976.

Pieri 2005

Pieri, D. *Le commerce du vin oriental à l'époque byzantine (IVe-VII s. ap. J.-C.). Le témoignage des amphores en Gaule*, Institut Français d'Archéologie du Proche-Orient, Beyrouth, 2005, 329 pp. (Bibliothèque Archéologique et Historique, 174)

- Pirson 2004** Pirson, F. "Elaia, der maritime Satellit Pergamons", *Istanbuler Mitteilungen* 53, 2004, 197-213.
- Pirson 2007** Pirson, F. "Pergamon-Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2006", *Archäologischer Anzeiger*, 2007/2, 47-58. .
- Pirson 2008** Pirson, F. "Pergamon-Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2007", *Archäologischer Anzeiger*, 2008/2, 130-140.
- Pirson 2009** Pirson, F. "Pergamon-Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2008", *Archäologischer Anzeiger* 2009/2, 182-200.
- Pirson 2010** Pirson, F. "Pergamon-Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2009", *Archäologischer Anzeiger* 2010/2, 188-220.
- Pirson 2011** Pirson, F. "Pergamon-Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2010", *Archäologischer Anzeiger* 2011/2, 166-185.
- Pirson 2012** Pirson, F. "Pergamon-Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2011", *Archäologischer Anzeiger* 2012/2, 175-274.
- Pirson-Ateş-Bartz-Brückner-Feuser-Mania-Meier-Seeliger 2015** Pirson, F., Ateş, G., Bartz, M., Brückner, H., Feuser, S., Mania, U., Meier, L., Seeliger, M., "Elaia: Eine aiolische Polis im Dienste der hellenistischen Residenzstadt Pergamon?" In: Albrecht Matthaei-Martin Zimmermann (eds.) *Urbane Strukturen und bürgerliche Identität im Hellenismus*, 2015, Heidelberg, 22-55.
- Schachermeyer 1976** Schachermeyer, F., *Die ägäische Frühzeit: Forschungsbericht über die Ausgrabungen im letzten Jahrzehnt und ihre Ergebnisse für unser Geschichtsbild. 2. Die mykenische Zeit und die Gesittung von Thera*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1976, 322 p.
- Simpson-Lazenby 1973** Simpson, R. H., Lazenby, J. F., "Notes from the Dodecanese III", *British School at Athens* 68, 1973, 127-179.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Yeni Tespitler ve Gözlemlerle Leukai Yerleşimi Hakkında Bir Ön Değerlendirme

‘Leukai’, İzmir Körfezi’nin kuzeybatı ucunda, günümüz Çamaltı Tuzlası sınırlarında, Üçtepeler olarak adlandırılan mevkide (Fig. 1) konumlanmaktadır. Olasılıkla kıyıdan bakıldığında birbirine paralel üç tepeden ibaret bir toprak parçası gibi görünüyorsa alana Üçtepeler isminin verilmesinde rol oynamıştır. Ancak adının aksine kıyıdan bakıldığında görünen Poyraz Tepe, Orta Tepe ve Lodos Tepe haricinde dördüncü bir tepeninse Lodos Tepe’nin ardında kalan Abdullah Ağa Tepe olduğunu bilmekteyiz. Kentle ilgili geçmişte yapılan sınırlı değerlendirmelerde bu dört tepe içerisinde ana yerleşim noktaları olarak güneyde yer alan Abdullah Ağa Tepe ve Lodos Tepe’nin kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak son dönem araştırmaları sayesinde bugün geldiğimiz noktada kentin bu iki tepe dışında Orta Tepe ve Poyraz Tepe’ye de yayıldığını görmekteyiz. Bunu bu alanlarda tespit ettiğimiz hem çeşitli dönemlere ait pişmiş toprak buluntuların kalitesi ve yoğunluğunu hem de güçlü mimari kalıntıların varlığını göz önüne alarak ön görebilmekteyiz.

451

1 Arş. Gör. Hakan GÖNCÜ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü.

2 Arş. Gör. Dr. Burak YOLAÇAN, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü.

Fig. 1 Leukai Antik Kenti'ni oluşturan adacıklar/Üçtepeler Mevkii.

Leukai Antik Kenti; Kültür ve Turizm Bakanlığı izniyle, 2016-2017 yıllarında gerçekleştirilen, İzmir İli Merkez İlçeleri ve Menemen İlçesi Yüzey Araştırması Projesi'nin³ bir parçası olarak yine söz konusu yıllar içerisinde araştırılmıştır. Bu çalışmalar sayesinde elde edilen yeni tespitler mevcut literatür bilgileri ışığında bu yazıda paylaşılabacaktır.

Leukai (Λευκαί) adının kelime anlamı hem beyaz hem de parlak demektir⁴. Olasılıkla üzerinde kurulu olduğu kayalıkların açık renginden ismini alan kentin, bugün etrafında bulunan tuzlalar da görünümünü adına uygun olacak şekilde beyaza boyamaktadır. Leukai, günümüzde olduğundan daha geniş bir alana yayıldığı tahmin edilen İzmir Körfezi içerisinde eski bir ada yerleşimi⁵ olarak karşımıza çıkmaktadır. Körfez'in girişini kontrol etme anlamında önemli bir konuma sahip olduğu anlaşılan kent günümüz Menemen Ovası'nın oluşumu sürecinde ada olma özelliğini zaman içerisinde kaybetmiştir⁶. Kentin konumlandığı alan bugün Çiğli Doğal Yaşam Parkı ve Kuş Cenneti sınırları

3 İzmir İli Merkez İlçeleri ve Menemen İlçesi Yüzey Araştırması Projesi 2016'dan bu yana Doç. Dr. Akın Ersoy başkanlığında Dokuz Eylül Üniversitesi adına yürütülmektedir.

4 Bkz. Gutzwiller, 2007, 180.

5 Plinius, Nat. His. V, 31. Plinius'a göre bir adada kurulmuş olan kent Diodoros'a göre bir kıyı kentidir. Leukai kentinin en azından Klasik Dönem'den itibaren bir kıyı kenti olmasıyla ilgili, bkz. Rubinstein, 2004, 1046.

6 Doğer, 1998, 30.

içerisinde yer almaktadır. Antik Kent denizle adacıklar arasına oluşturulmuş modern tuzlaların varlığı sayesinde ada özelliğini kaybedip karaya bağlanmıştır.

Antik kaynaklar kent hakkında fazla bilgi vermese de, en azından kuruluşu hakkında çeşitli bilgiler edinmemizi sağlamaktadır. Büyük Pers Kralı'na karşı isyana kalkışmış olan Pers Amiralî *Glos* öldürüldükten sonra onun ardılı *Takhos* deniz güçlerinin komutasını devralır⁷. *Takhos* ve askerleri M.Ö. 383 yılında Üçtepeler mevkinde kayalık bir alanda, deniz kenarında, *Leukai* kenti ni kurarlar. *Apollon*'a adanmış bir kutsal alanın da bulunduğu bilinen *Leukai* kentinin stratejik konumu dolayısıyla isyan sırasında üs olarak kullanmak istemektedirler ancak kısa bir süre sonra *Takhos* da hayatını kaybeder.

Takhos'un ölümünden bir süre sonraysa, *Leukai*'nin geleceğiyle ilgili iki kent arasında anlaşmazlık çıkar. Kentin yönetimini ele geçirmek isteyen *Kyme* ve *Klazomenai*, savaşın eşiğine kadar gelirler. Ancak daha sonra *Pythia*'ya danışan kentliler *Leukai*'nin yönetimini kimin ele geçireceği konusunda her iki kentten aynı gün, sabah gün doğumunda birer grubun yola çıkması gerektiğini ve kente ilk kim varıp kurban keserse o kentin *Leukai*'nin yönetimini de ele geçireceği cevabını alırlar. *Leukai*'ye çok daha yakın olan *Kymeliler* bu yarış kazanacaklarını düşünse de *Klazomenaililer* aralarından seçtikleri bir grubu *Leukai*'ye yakın bir noktada bir koloni kurmaya gönderirler ve yarış için başlangıç noktası olarak bu yeni kent toprağını kullanırlar. Böylece *Kymeliler*'den önce *Leukai*'ye ulaşp kentin yönetimini ele geçirirler ve sonrasında her yıl, *Prophthaseia* adını verdikleri bir festival düzenleyerek kutlamaya karar verirler⁸. *Klazomenai* ve *Leukai* ilişkisi her iki kentin sikkeleri üzerinde de benzer motiflerin kullanılması ile de görülebilmektedir⁹. Ayrıca bu yarışma ve kentin yönetiminin *Klazomenai*'ye geçmesiyle ilgili göndermeler *Klazomenai*'de ele geçmiş olan seramik buluntular üzerinden de takip edilebilmektedir¹⁰.

Leukai bir süre sonra *Rheomithres* tarafından yönetilen Mısır donanmasının deniz üssü olarak da kullanılmıştır¹¹.

7 Diodoros XV 18.

8 Diodoros XV 18.

9 *Klazomenai* sikkeleri için bkz. Meadows, 2009, 247-262. *Leukai* sikkeleri için bkz. Kinns, 2010, 479-505.

10 Hasdağlı, 2018, 1-20.

11 Diodoros XV 92.

Bu tarihten sonra, Klazomenai'nin yönetimine geçen Leukai'nin sonrasında Aiolis Bölgesi içinde gelişen bazı olaylar çerçevesinde stratejik konumu dolayısıyla önemli bir pozisyonda olmasını beklemek kaçınılmazdır. Keza kent yaklaşık 2 yüzyıl sonra yine bir ayaklanmada önemli bir rol oynayacaktır. Pergamon Kralı III. Attalos, M.Ö. 133 yılında ardında bir erkek çocuk bırakmadan ölmüştür. Kral vasiyetteyse hakimiyetinde olan toprakların denetimini Roma'ya bıraktığını belirtmiştir. Bir önceki Kral II. Eumenes'in gayrimeşru oğlu ve dolayısıyla, III. Attalos'un kardeşi olan Aristonikos krallıkta hak iddia ederek III. Attalos'un vasiyetnamesine karşı çıkmış ve Roma'ya karşı isyan etmiştir. *Aristonikos Ayaklanması*¹² olarak literatüre geçen isyan hakkında en geniş bilgiyi veren Antik kaynaklardan Strabon'a göre¹³ Aristonikos, askeri hareketliliği için Leukai'yi üs olarak kullanmış ve buradan harekete geçmiştir. Olasılıkla Leukai'nin deniz kıyısındaki konumu, kolay savunulabilir yapısı ve Pergamon'a yakınlığı gibi özellikleri ayaklanmanın merkezi olarak tercihinde kenti öne çıkaran etkenler olmuştur. Bu sırada sadece *Phokaia* kenti Aristonikos'a destek verse de Pergamon Krallığı'nın etkisi altındaki diğer kentler Aristonikos'a karşı koymuşlardır¹⁴. Bu ayaklanmayla başa çıkmak için ordunun başında Anadolu'ya gönderilen Roma Konsülü Crassus ile Aristonikos'un yandaşları arasında Leukai kenti yakınlarında bir savaş yapılır ve beklenmedik bir şekilde Crassus çatışmayı kaybeder ve devamında da Pergamon'a doğru geri çekilirken esir düşüp Aristonikos'un askerleri tarafından öldürülür¹⁵.

Ardından kısa bir süre içinde M.Ö. 130 yılında Konsül Marcus Perperna orduyla birlikte iç kesimlere doğru ilerlemektedir, bu kez Aristonikos ciddi kayıplar verir ve *Stratonikea*'ya çekilmek zorunda kalır, ardından yakalanarak öldürülür¹⁶. Aristonikos Ayaklanması'nın bastırılmasıyla birlikte Leukai'nin de Roma lejyonları tarafından ele geçirilip belki de cezalandırıldığı düşünülebilir.

Bu tarihten sonra anlaşıldığına göre kentin Roma hakimiyetinde tarihi daha sakin bir hal almaktadır, artık Leukai küçük bir liman kenti olarak varlığını sürdürmektedir. Hem kentteki buluntular hem de yazılı kaynaklar kent ve

12 Aristonikos Ayaklanması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Magie, 1950, 147 ve devamı; Malay, 1992; Tozan 2011.

13 Strabon, XIV, 1, 38.

14 Tacitus IV 55.

15 Strabon, XIV, 1, 38.

16 Ergin, 2013, 72.

çevresindeki yerleşimin Roma Dönemi'nden, Bizans Dönemi sonlarına kadar uzum bir süre daha devam ettiğini göstermektedir. Antik yazarlardan *Pseudo-Skylaks*'a göre kentin pek de önemli olmaması gereken birden fazla limanı¹⁷ bulunmaktadır. 13. yüzyıla gelindiğinde Menemen Ovası, Lefke İdari Birimi içinde yer almaktadır¹⁸. Adı aynı zamanda *Lembos Manastırı* kayıtlarında da bulunan kentin arazisi İmparator *Ioannes Dukas Vatatzes (1221-1254)* tarafından buranın vakıf arazisine dahil edilmiştir¹⁹. Leukai Antik Kenti'nde (Fig. 2) 2016 yılına kadar herhangi bir kazı ya da yüzey araştırması yapılmamıştır, bu nedenle kentle ilgili bilinenler oldukça sınırlıdır ve literatür taramalarıyla kısıtlıdır. 2016 ve 2017 yıllarında yüzey araştırma projesi kapsamında iki defa ziyaret edilen kentte, daha önce Keil ve Premierstein tarafından tespit edilen ve kısa bir yazıyla yayınlanan²⁰ veriler dışında bir kayıt bulunmamaktadır.

Fig. 2 Poyraz Tepe'den Orta Tepe, Lodos Tepe ve Abdullah Ağa Tepe'ye bakış.

17 Pseudo-Skylaks 98.

18 Doğer, 1998, 49.

19 Keil ve Premierstein, 1908, 91.

20 Keil ve Premierstein, 91-92.

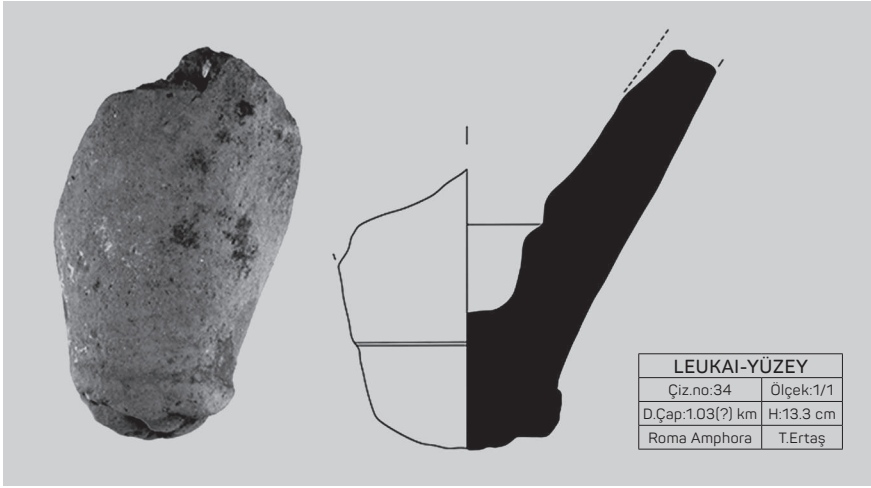

Fig. 3 Lodos Tepe üzerinde bulunan bir Roma Dönemi Amphora kaidesi.

İlk kez 2016 yılında gerçekleştirilen araştırmalar sırasında kent alanının hemen hemen tamamında, özellikle Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi'ne ait çatı kiremitleri ve pişmiş toprak seramik parçalarına rastlanmıştır (Fig 3). Neredeyse alanın bütününde buluntuların yoğunluğunun metrekareye 5-10 adete kadar çıktığı tespit edilmiştir ²¹.

Alanın güney bölümünde Abdullah Ağa Tepe ve Lodos Tepe'deki yerleşimin izleri Keil ve Premierstein tarafından işaretlenmiştir²² (Fig. 4). Yazarlara göre bu iki tepede, özellikle doğudaki Lodos Tepe'nin etrafında, kent surlarına ait kalıntılar yer yer kaybolmaya yüz tutmuş olsa da halen görülebilmektedir. Araştırmacılara göre dikey bağlantıları bulunmayan, dört köşe isodomik planlı bu duvar örgüsünün M.Ö. 4. yüzyıla kadar tarihlendirebileceği önerilmektedir.

Yazarlar tarafından Lodos Tepe'de tanımlanan bu duvarlara ait izleri bugün sadece bir noktada görebilmek mümkündür. Tepe'nin kuzey kısmında sadece 3 adet blok taş sırası toprak üzerinde görülebilmektedir (Fig. 5). Bu bloklar dışında tepeyi çeviren sur hattına ait herhangi bir izse günümüzde görülememektedir.

21 Yolaçan, Göncü, Ersoy, 2018, 52. Yolaçan, Göncü, Ersoy, 2019.

22 Keil ve Premierstein, 91 abb 89. Resim 1'de Keil'den alınan harita üzerine kırmızı renk ile çeşitli eklentiler yapılmıştır.

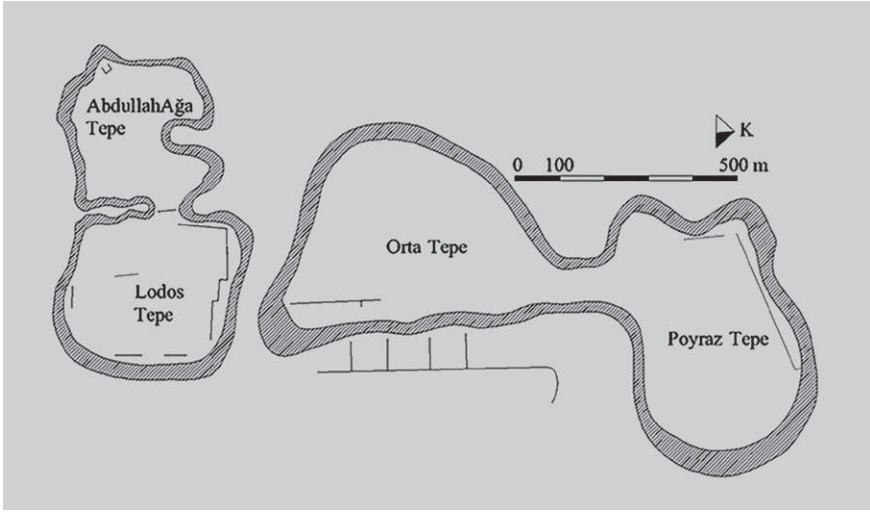

Fig. 4 Keil ve Premerstein'e göre Leukai Kenti mimari buluntularının haritası (Keil ve Premerstein, 1908, 91, abb.89).

Fig. 5 Tepe üzerinde gözlemlenen duvar kalıntıları.

Lodos Tepe'nin orta noktasına yakın bir alandaysa oldukça uzun süre önce açılmış olduğu anlaşılan bir kaçak kazı çukurunun içinde blok taş sıraları görülebilmektedir (Fig. 6). Dörtgen şeklinde işlenmiş yerel kireç taşı blokların etrafa dağıldığı çukur içerisinde çeşitli pişmiş toprak seramik parçalarına da rastlanmıştır. Bu blokların nasıl bir yapıya, hangi yapı planına bağlı olduğu konusunda herhangi bir fikir yürütmek kazı yapmaksızın mümkün görünmemektedir.

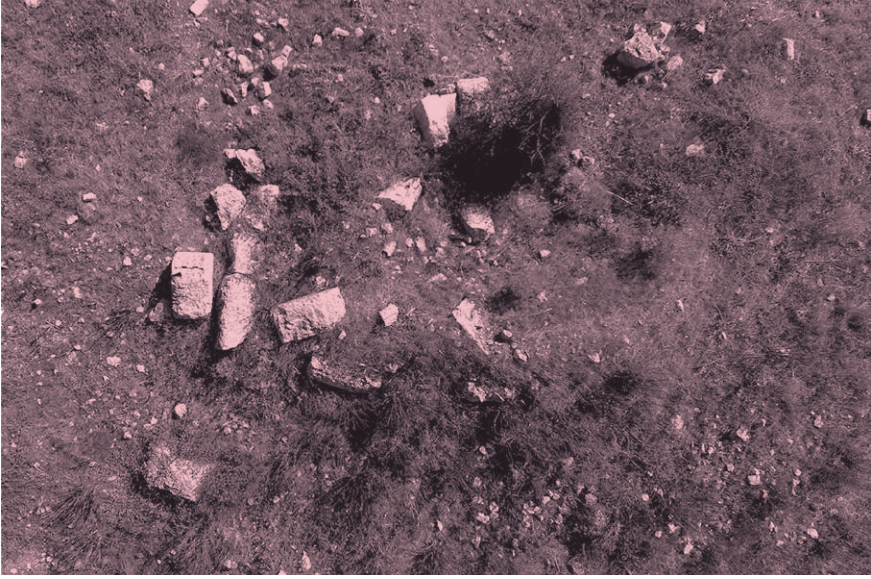

Fig. 6 Lodos Tepe üzerinde eski bir kaçak kazı çukuru içindeki blokların görüldüğü hava fotoğrafı.

Lodos Tepe'nin yine kuzey bölümünde, başka bir kaçak kazı çukuruna daha rastlanmıştır. Çukurda ve çevresine yayılmış hafriyat toprağı içerisinde çeşitli ebatlarda amphora, çatı kiremitleri ve Antik Dönem diğer günlük kullanım kaplarına ait pişmiş toprak seramik parçalarının yoğun bir şekilde olduğu görülmüştür (Fig. 7).

Ayrıca yine pişmiş toprak malzemeden bir künk hattının da çukur içerisinde uzandığı görülmüştür. Yaklaşık 20 cm. çapa sahip künklerin içinde herhangi bir kireç oluşumu görülmediğinden bu hattın olasılıkla dip suyunu değil de yağmur suyunu iletme için kullanıldığı değerlendirilmektedir.

Keil ve Premierstein tarafından Abdullah Ağa Tepe'nin en batı noktasında ve şehir surlarının dışında inşa edildiği söylenen ²³ bir şapel ise varsa bile bugün tamamen yok olmuştur. Alanın bu kuzey noktasında yüksek kayalıklarda yoğun olarak erozyon ve toprak kayması olduğu görülebilmektedir. Bu toprak kaymaları sonucunda burada bulunan şapel büyük bir olasılıkla kayalıklardan aşağıya doğru yuvarlanıp kaybolmuştur.

²³ Keil ve Premierstein, 91.

Fig. 7 Kaçak kazı çukuru içindeki çeşitli pişmiş toprak kalıntıları ve kaçak kazılara ilişkin bir karot.

Lodos Tepe ile Abdullah Ağa Tepe'nin kuzey kıyı bölümlerinde iki doğal girinti yazarlar tarafından liman olabilecek noktalar olarak tanımlanmıştır²⁴. Bugün her iki nokta da suların çekilmesi, yoğun erozyon ve tuzlalar nedeniyle toprakla dolmuştur ve bu noktalarda gerçekten limanlar varsa bile yazarların sözünü ettiği kalıntıların görülmesi mümkün değildir. Ayrıca Orta Tepe'nin doğu bölümünde de oldukça düzgün bir sıra liman kalıntısı işaretlenmiştir²⁵. Aynı şekilde olası limanlardan birinin daha bulunabileceği bu nokta bugün tüm adacıkların etrafında oluşturulan tuzlaların altında kalmıştır ve görülmeleri imkânsız bir hal almıştır.

Yazarlar tarafından Orta Tepe ve Poyraz Tepe üzerinde herhangi bir kalıntının varlığından bahsedilmemiştir. Lodos Tepe'den daha büyük ve yerleşime müsait olan bu iki tepede de kente ait kalıntıların olmamasını düşünmek mümkün değildir. Keza 2016 ve 2017 yıllarında gerçekleştirilen yüzey

24 Keil ve Premerstein, 91.

25 Keil ve Premerstein, 92.

araştırmaları sırasında Poyraz Tepe'nin orta noktalarına yakın bir yerde, oldukça büyük bir kaçak kazı çukurunun içerisinde olasılıkla Bizans Dönemi'ne tarihlenebilecek bir yapının kalıntılarına rastlanmıştır (Fig. 8). Bu noktada yapının sadece bir kısmı görülebildiğinden kalıntıların planı ve olası fonksiyonuyla ilgili fikir yürütmek henüz mümkün olmamaktadır. Ancak Bizans Dönemi'nde Lefke olarak adlandırılan kentin topraklarının mülkiyetinin Lembos Manastırı'na devredildiğı ve alanın çevresinde yerleşimin devam ettiğıyle ilgili bilgilerin varlığı göz önüne alındığında bu Bizans Dönemi yapı kalıntılarının alanda gözlemleniyor olması doğaldır.

Fig. 8 Kaçak kazılarla ortaya çıkmış olan olası Bizans Dönemi yapı duvarı.

Leukai yerleşimine dair mimari anlamda bugün yüzeyden tespit edilebilen en önemli kalıntılarsa, kentin en kuzey noktasında yer alan Poyraz Tepe üzerinde konumlanmaktadır. Tepenin denize bakan kuzey yamaçlarında yaklaşık 200 metre boyunca takip edilebilen güçlü bir sur hattı uzanmaktadır. Doğu-batı hattında uzanan bu duvarın tepenin batı ucunda güneye doğru döndüğü görülebilmekte, ancak yüzeyden takibiye sağlanamamaktadır. Sandık duvar tekniğinde inşa edilen bu sur hattının genişliği yaklaşık 2 metre civarındadır. Belli noktalarda, 2-3 sıraya kadar korunabilmiş bu kalıntıların cephe örgüsündeyse, pseudo-isodomik duvar tekniğini benimsenmiştir (Fig. 9-10).

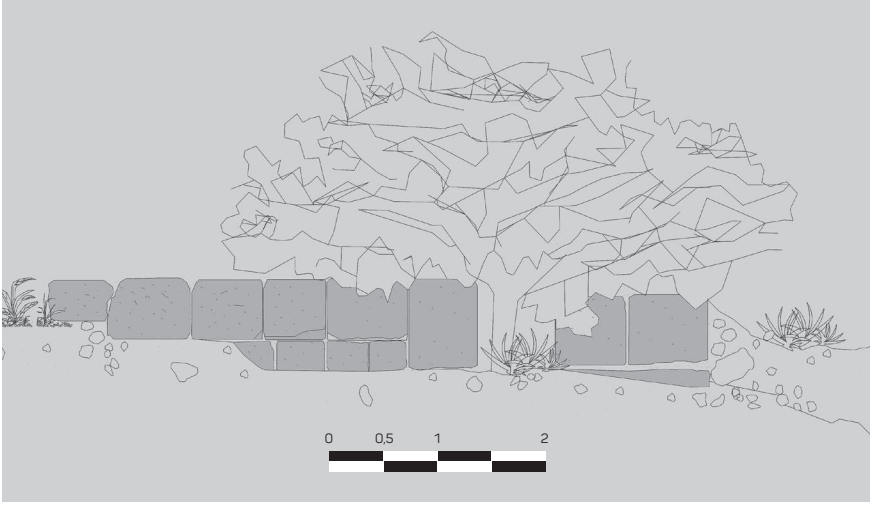

Fig. 9 Poyraz Tepe üzerinde yer alan sur duvarlarının bir bölümünün cephe çizimi.

Ana kaya üzerine yerleştirilen blok taşların arasındaysa irili ufaklı polygonal ve moloztaş yongalarının dolgu malzemesi olarak kullanıldığı görülebilmektedir.

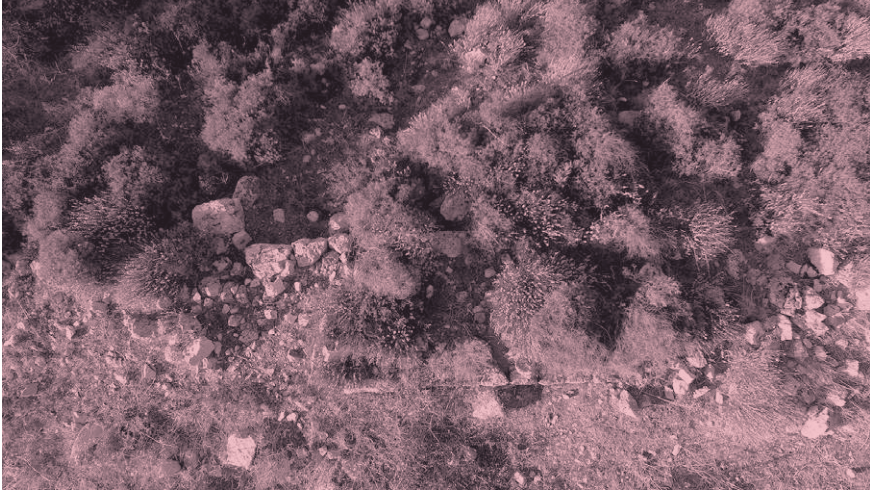

Fig. 10 Poyraz Tepe'nin kuzey ucunda tespit edilen yaklaşık 2 metre genişliğindeki sur hattı.

Bu sur hattının doğu köşesindeyse hattı dik bir şekilde sonlandıran dörtgen planlı bir kuleye ait olabilecek *in situ* duvar kalıntıları yer almaktadır. Yine blok taşlardan oluşan bu kalıntıların iç kısmındaysa oldukça büyük bir kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Burada gözlemlenen yoğun moloztaş dolguysa sandık duvarın iç kısmına ait olup büyük oranda tahrip edilmiştir. (Fig. 11).

Fig. 11 Poyraz Tepe kuzeyindeki olası kule kalıntısı.

Fig. 12 Poyraz Tepe üzerindeki kaçak kazı çukurlarından biri ve içerisindeki taş bloklar.

Tepe üzerinde gözlemlenen irili ufaklı hemen bütün kaçak kazı çukurlarının içinde çeşitli boyutlarda başka taş bloklar da görülmektedir (Fig. 12). Ancak birbirinden bağımsız bu blokların nasıl bir yapıya ait olabilecekleriyle ilgili fikir yürütmek mümkün olmamakla birlikte Tepe üzerinde yer alabilecek diğer Antik yapılara ya da savunma sistemlerine ait kalıntılar oldukları aşıkardır.

Poyraz Tepe ve Orta Tepe üzerinde diğer bir arkeolojik tespit ise çeşitli noktalarında ana kayalar üzerinde dikkat çeken taşçı izleri olmuştur (Fig. 13). Bu noktalardan blok taş çıkartmak amacıyla yapılan işlemlere ait olabilecek bu kalıntılar kentin imarında ihtiyaç duyulan taş malzemenin en azından bir kısmının yerel kaynaklardan

Fig. 13 Ana kayadan blok taş çıkarılmasıyla ilgili taşçı izleri.

karşılandığını göstermektedir. Leukai'nin doğal kireçtaşı yönünden zengin jeolojik yapısı bu yönde de olasılıkla kentin kuruluş aşamasında imarı için bir avantaj sağlamıştır.

Leukai Antik Kenti, İzmir Körfezi'nin, kuzeybatı ucunda, Menemen Ovası'nın kenarında, Çamaltı Tuzlası'nda, Kuş Cenneti'nin olduğu alanda şimdiye kadar üzerinde yeterince çalışma yapılmamış Antik bir yerleşimdir. Hem, 'Arkeolojik Sit Alanı', hem de 'Doğal Sit Alanı' olması itibarıyla koruma altında olan alanın arkeolojik anlamda yüksek potansiyeli göz önüne alınarak ilerde gerçekleştirilecek bilimsel inceleme ve belki de kazılarla daha iyi bir şekilde anlaşılmasını beklemekteyiz.

Kaynakça

Diodoros

Diodorus Siculus, *Library of History XII.*, translated by Francis R. Walton, Loeb Classical Library 423, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1967.

Doğer 1998

Doğer, E. *İlk İskânlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen ya da Tarhanıyat Tarihi*, Sergi Yay., 1998, İzmir, 406 s.

Ergin 2013

Ergin, G. *Anadolu'da Roma Hakimiyeti: Direniş ve Düzen*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2013, İstanbul, 666 s.

Gutzwiller 2017

Gutzwiller, K. *A Guide to Hellenistic Literature*, 2017, Singapore, 261 p.

Hasdağlı 2018

Hasdağlı, İ. "Klazomenai Parasemonu taşıyan Seramik Buluntular Işığında 4. Yüzyılda Klazomenai ve Leukai İlişkisi", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 8, Sayı. 16, Temmuz 2018, s. 1-20.

Keil-Premmerstein

Keil, J., Premmerstein, v. A., *Bericht Über eine Reise in Lydien und der Südlichen Aiolis*, 91-92, Wien.

Kinns 2010

Kinns, P. "The Coinage of Leukai", Catling, R., W. F.-F. Marchand, Sasanov, M. (eds.), *Onomatologos. Studies in Greek Personal Names Presented to Elaine Matthews*, 2010, Oxford, 479-505.

Magie 1950

Magie, D. *Roman Rule in Asia Minor*, 1950, Princeton, 744 p.

Malay 1992

Malay, H., *Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması*, İzmir Bergama Belediyesi Kültür Yayınları, 1992, 200 s.

Meadows 2009

Meadows, A., "The Hellenistic Silver Coinage of Clazomenae", Oğuz Tekin (ed.), *Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World: Studies in Memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in honour of Nezahat Baydur*, Ege Yay., İstanbul, 2009, 247-262

Pseudo-Skylaks

Pseudo-Skylaks, *Periplous*, çev. Murat Arslan. *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1, 2012, 239-257.

Plinius

Plinius, *Historia Naturalis*.

Rubinstein 2004

Rubenstein, L., "Ionia", Mogens Herman Hansen and Thomas Heine Nielsen (eds.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, An Investigation Conducted by The Copenhagen polis Centre for the Danish National Research Foundation, 2004, Oxford, 1416 p.

Strabon

Strabo, *Geography I-VIII.*, translated by H. L. Jones, London, 1917-1932, Loeb Classical Library.

Tacitus

Tacitus, *Histories-Annals II-V*, translated by. C. H. Moore-J. Jackson, London 1925-1937, Loeb Classical Library.

Tozan 2011

Tozan, M., "Aristonikos Ayaklanması Hakkında Son Zamanlarda Yayınlanan Belgeler ve Çeşitli Görüşler", *Uluslararası Bergama Sempozyumu, 07-09- Nisan 2011, I. cilt*, 158-178, İzmir.

Yolaçan-Göncü-Ersoy 2018

Yolaçan, B., Göncü, H., Ersoy, A. "2016 Yılı İzmir İli Merkez İlçeleri ve Menemen İlçesi Yüzey Araştırması Projesi", 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt*, 2018, Bursa.

Yolaçan-Göncü-Ersoy 2019

Yolaçan, B., Göncü, H., Ersoy, A., "2017 Yılı İzmir İli Merkez İlçeleri ve Menemen İlçesi Yüzey Araştırması Projesi", 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Yayına hazırlanıyor.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinde Arkeojeofizik Araştırmalar

Giriş

Bu çalışma, ‘Myrina ve Gryneion Antik Kentleri 2018 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması’ kapsamında, İzmir İli, Aliağa İlçesi, Myrina ve Gryneion Antik Kenti sahasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı, Jeofizik yöntemlerden biri olan Jeoradar (Yerradarı-GPR) yönteminin uygulanmasıyla, İzmir İli, Aliağa İlçesi, Gryneion Antik Kenti sahasında, toprak altında gömülü kalmış kalıntıların bulunmasıdır.

Araştırma alanında, duvarların temellerini Jeoradar ölçümleriyle görüntülemek için, elde edilen GPR verilerinden, veri işlem aşamalarından sonra, iki boyutlu (2D) ve üç boyutlu (3D) yeraltı görüntüleri elde edilmiştir. Çalışmada GPR ölçüm cihazı ve ekipmanları (ProEx ünite, 250 Mhz anten, notebook, DGPS anten) kullanılmıştır. GPR verileri (radargramlar), Reflex 2D ve üç boyutlu grafik yazılımları (Slice 3D) kullanılarak yorumlanmıştır.

1 Dr. Öğr. Üyesi Fethi Ahmet YÜKSEL, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Mühendislik Bölümü.

2 Jeofizik Mühendisi Kerim AVCI, Geometrik Mühendislik, Müşavirlik, Yeraltı Araştırmaları.

Myrina ve Gryneion Antik Kentlerinde gerçekleştirilen Jeoradar (GPR) ölçüm çalışmaları ve değerlendirmeleri neticesinde elde edilen 50 cm. derinlik aralıklı iki boyutlu anomali dağılımı kat haritaları ve üç boyutlu küp modelleri görüntülenmiştir. Anomali dağılımı kat haritalarında yüksek genlikli anomaliler gözlenmiştir. Tapınak alanında ve kıyı kesiminde geniş doğrusal gidişli, tapınak bölgesinde dikdörtgen formlu yaygın yüksek genlikli anomaliler, tapınak alanı çevresinde belirli aralıklarla sıralı, hemen hemen eşit boylu ve kalınlıklı yüksek genlikli anomaliler, lineer uzanımlı, paralel gidişli, kare ve dikdörtgen şekilli geometrik formda (mimari yapı temeli formu veren) yüksek genlikli anomaliler görüntülenmiştir. Tapınak alanında, tapınağın temelini oluşturacak iri bloklara ait kare ve dikdörtgen geometrik formlu yüksek genlikli anomaliler saptanmıştır. Çalışma alanında ölçümlenen, derinliğe bağlı olarak değişen, bu yüksek genlikli anomalilerin, farklı açılardan görünümlü 3D (Üç boyutlu) hacimsel küp görünümleri elde edilmiştir.

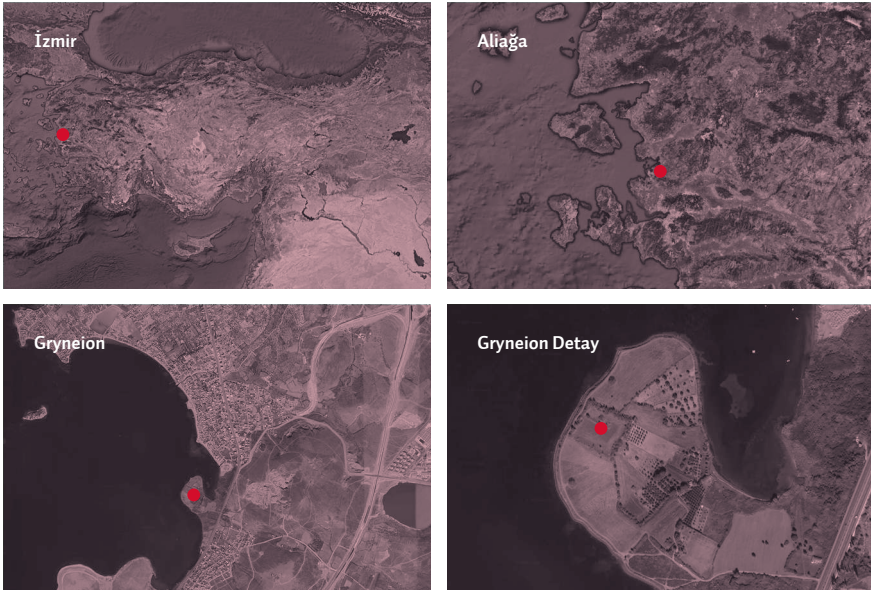

Fig. 1 İzmir İli, Aliaga İlçesi, Yenişakran, Gryneion Antik Kenti sahası Jeofizik çalışma bölgesi. (Google Earth).

İzmir İline bağlı Aliaga İlçesi sınırları içerisinde yer alan Gryneion Antik Kenti, Aiolis Bölgesi'nde yer alır (Fig. 1). Çandarlı Körfezi'ne uzanan Temaşalık Yarımadası ile bu yarımada'nın kara ile birleştiği coğrafyada konumlanan ve 12 Aioli Kenti'nden biri olan Gryneion'daki, Apollon Tapınağı'nın Myrina'nın kutsal alanı olarak Antik kaynaklarda yer aldığı bilinmektedir (Fig. 2).

En önemli Apollon Tapınakları'ndan birinin Gryneion'da olduğu Antik kaynaklarda yazılmıştır³.

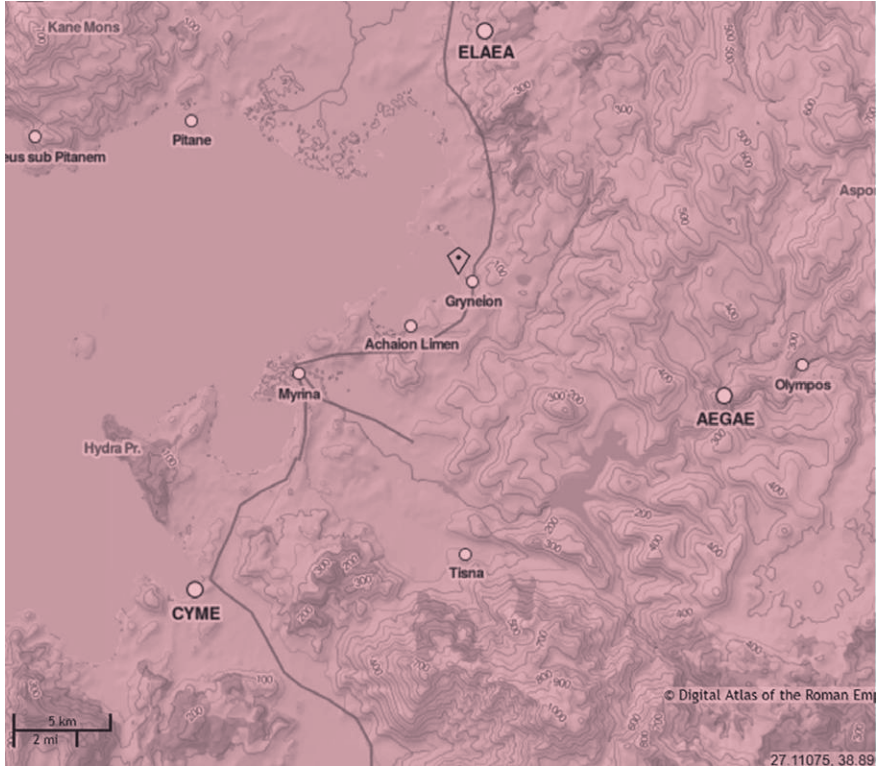

Fig. 2 Myrina ve çevresindeki yerleşimler (Digital Atlas of the Roman Empire).

İzmir İli, Aliaga İlçesi, 'Myrina ve Gryneion Antik Kentleri 2018 Yılı Yüzey Araştırmaları Arkeojeofizik Çalışmaları' kapsamında, Gryneion Antik Kenti'nde, toprak altında gömülü kalmış arkeolojik kalıntıların bulunması için (Fig. 3 - 4) ölçü konumlandırmasına bağlı olarak Jeoradar ölçümleri yapılmıştır⁴.

3 Çekilmez ve Dereboylu Poulain 2017.

4 Avcı 2017; Avcı 2018.

İzmir İli, Aliğa İlçesi,
Gryneion Antik Kenti Sahası
2017 ve 2018 Arkeojeofizik Araştırmaları
Gpr Radar Vaziyet Planı.

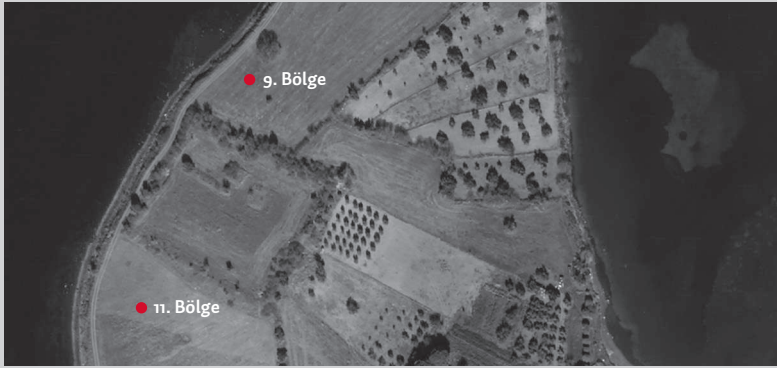
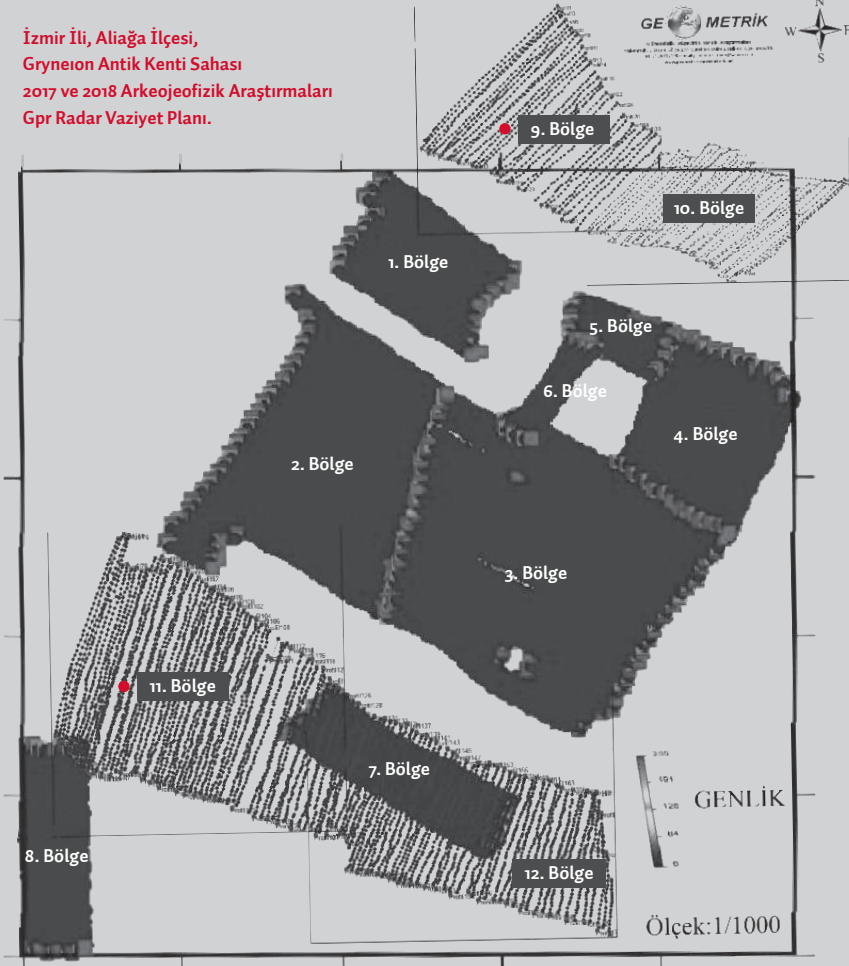

Fig. 3 İzmir İli, Aliğa İlçesi, Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması, Gryneion Antik Kenti Sahasında GPR ölçüm bölgeleri (Siyah alanlar 2017 dönemi ölçüm bölgelerini gösteriyor).

Fig. 4 İzmir İli, Aliğa İlçesi, Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması Arkeojeofizik Araştırmaları.

Myrina ve Gryneion Antik Kentleri, 2017 yılı yüzey araştırması çalışmaları-na ilave olarak tapınak alanının kuzey doğu ve güney batı taraflarındaki dört bölgede GPR ölçümleri yapılmıştır. 2017 yılında olası tapınak alanı ve güney batı çevresinde 8 bölgede 212 profilde, 2018 yılındaysa tapınak alanının kuzeydoğu ve güneybatısına bitişik çevrelerinde 4 bölgede 176 profilde GPR ölçümleri yapılmıştır. Daha sonra 2017 ve 2018 yılı ölçümleri ve sonuçları birleştirilerek birlikte yorumlanmıştır⁵

Arkeojeofizik Çalışmalar

Gryneion'da Apollon Tapınağı'nın varlığı Antik kaynaklarda geçtiği ve yüzey araştırmasında bölgede sütunların varlığının belirlenmesi tapınak yerinin belirlenmesini gerektirmiştir⁶. Bu amaçla; İzmir İli Aliğa İlçesi, 'Myrina ve Gryneion 2017 Yılı Yüzey Araştırması' kapsamında, Gryneion Antik Kenti sahasında, olası tapınak alanında ve GB çevresinde Jeoradar (GPR) ölçümleri gerçekleştirilmiştir. 'Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması' kapsamında

5 Yüksel ve diğ. 2019.

6 Öztürk 2017.

olası tapınak alanına bitişik KD ve GB kenarlarında GPR ölçümlerine devam edilmiştir (Fig. 5).

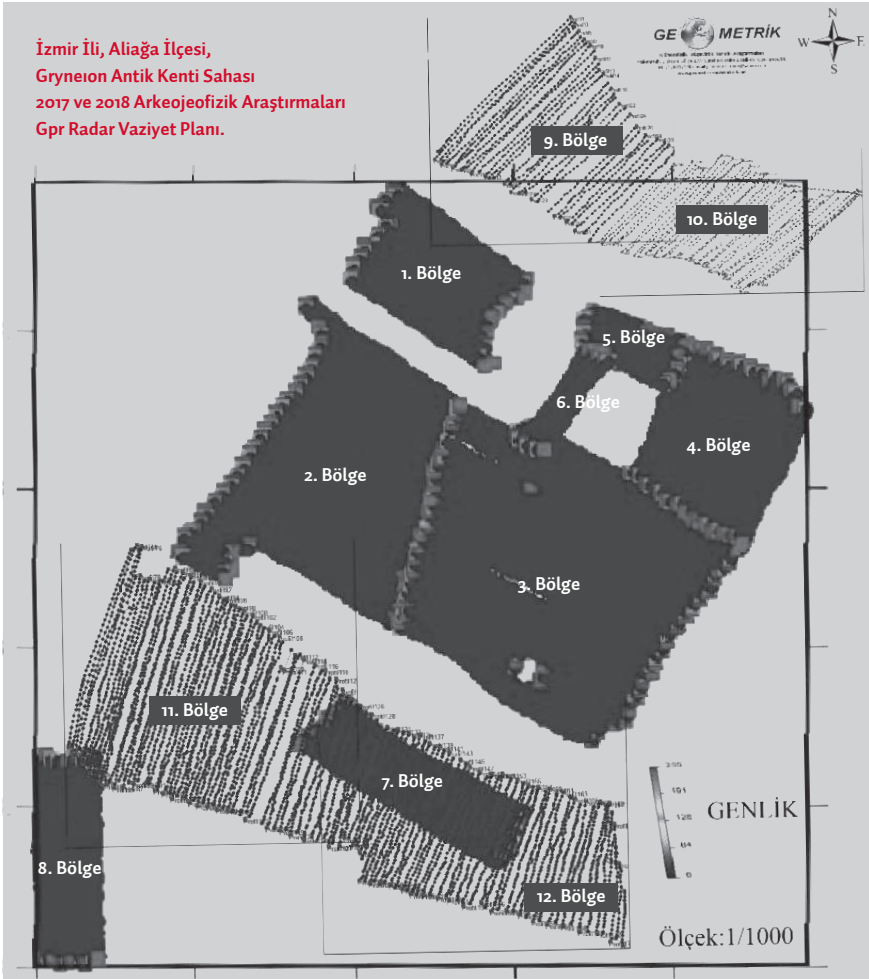

Fig. 5 İzmir İli, Aliğa İlçesi, 'Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması Arkeojeofizik Araştırmaları'nda GPR ölçü profilleri. (Siyah alanlar, 2017 yılı GPR ölçüm alanları).

Arkeojeofizik çalışmalarda arkeolojik alanların özelliğine göre, tahribatsız yöntemlerden olan ve her türlü ortamlarda ölçü alabilen (havada, su ortamında, karada, galeri içinde uzaydan vb.), birçok jeofizik yöntem (manyetik, mikro gravite, jeoelektrik, sismik vb.) ve ekipman (bilgisayar destekli) kullanılmaktadır. Çalışmanın amacına uygun şekilde Jeofizik inceleme yöntemlerinden Jeoradar (Yer Radarı-GPR) Yöntemi söz konusu bu araştırmada kullanılmıştır. Son otuz yıl içerisinde elektronik mühendisliğinde olağanüstü gelişmeler, bir

zamanlar zahmetli ve pahalı bir iş olan ışık hızı ölçümlerini son derece ucuz, kolay ve duyarlı bir şekle dönüştürmüştür. 1970'li yıllarda milisaniye (10^{-3} s) duyarlıkla yapılan zaman ölçümleri, 1980'li yıllarda mikrosaniye (10^{-6} s), 1990'lı yıllardaysanananosaniyeye (10^{-9} s) duyarlığa kadar inmiştir. Elektromanyetikteki bu gelişmelere paralel olarak, yer altında ışık hızına yakın bir süratle hareket eden elektromanyetik dalgaların yolculuk sürelerinin nanosaniye mertebesinde ölçülebilmesi, sık jeofizik görüntüleme yöntemlerine önemli katkılarda bulunmuştur. Yer radarı yukarıda söze dilen bu gelişmelerin somut bir sonucudur.

Genel hatlarıyla bir yer radarı, verici anten, alıcı anten ve kayıtçıdan oluşmaktadır. Verici anten, yatay doğrultuda elektrik alan vektörüne sahip (TE: Transvers Elektrik), birkaç nanosaniye süreli bir elektromanyetik sinyal üretecek şekilde tasarlanmıştır. Alıcı antense, yine aynı yönde, yeraltı derinliklerinden dönen elektromanyetik sinyali algılayacak doğrultuda konumlandırılmıştır. Yeraltında, her iki tarafı farklı dielektrik özelliğe sahip kayaçlardan oluşan bir ara yüzey varsa, elektromanyetik dalga bu ara yüzeyde yansıma ve ilettime uğrayacaktır. Çalışmanın amacına uygun şekilde Jeofizik inceleme yöntemlerinden Jeoradar (Yer Radarı- GPR) Yöntemi kullanılmıştır.

473

Arazide ölçümler kontrol edilerek alındıktan sonra, önce alınan sinyallere Static Corection ile istenmeyen veri atılmıştır, devamında devow filtre (subtract-mean) uygulanmıştır, daha sonra gaile veriye kazanç sağlanmıştır, en son band geçişli filtre uygulanarak (bandpassbutterworth) veri kalitesi artırılmış ve istenmeyen gürültüler yok edilmiştir.

İnceleme alanında yapılan jeofizik ölçüm çalışmalarından elde edilen verilerin veri-işlem aşamasından sonra iki boyutlu (2D) ve üç boyutlu (3D) yeraltı jeoradar görüntüleri oluşturulmuştur. Bu görüntülerde anomali olarak belirlenen lokasyonlar ve tarihsel kalıntıların neden olduğu düzenli anomali yerleri işaretlenmiştir

'Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması'ndaysa tapınak alanının KD ve GB bitişik çevrelerinde 4 bölgede 176 profilde GPR ölçümleri yapılmıştır. Ölçüm alanlarında kendi içerisinde saha kotundan 5 m. derinliğe kadar Jeoradar ölçümleri yapılmıştır. Elde edilen GPR verilerinden, veri işlem aşamalarından sonra, iki boyutlu (2D) (Fig. 6) ve üç boyutlu (3D) (Fig. 7) yeraltı görüntüleri elde edilmiştir.

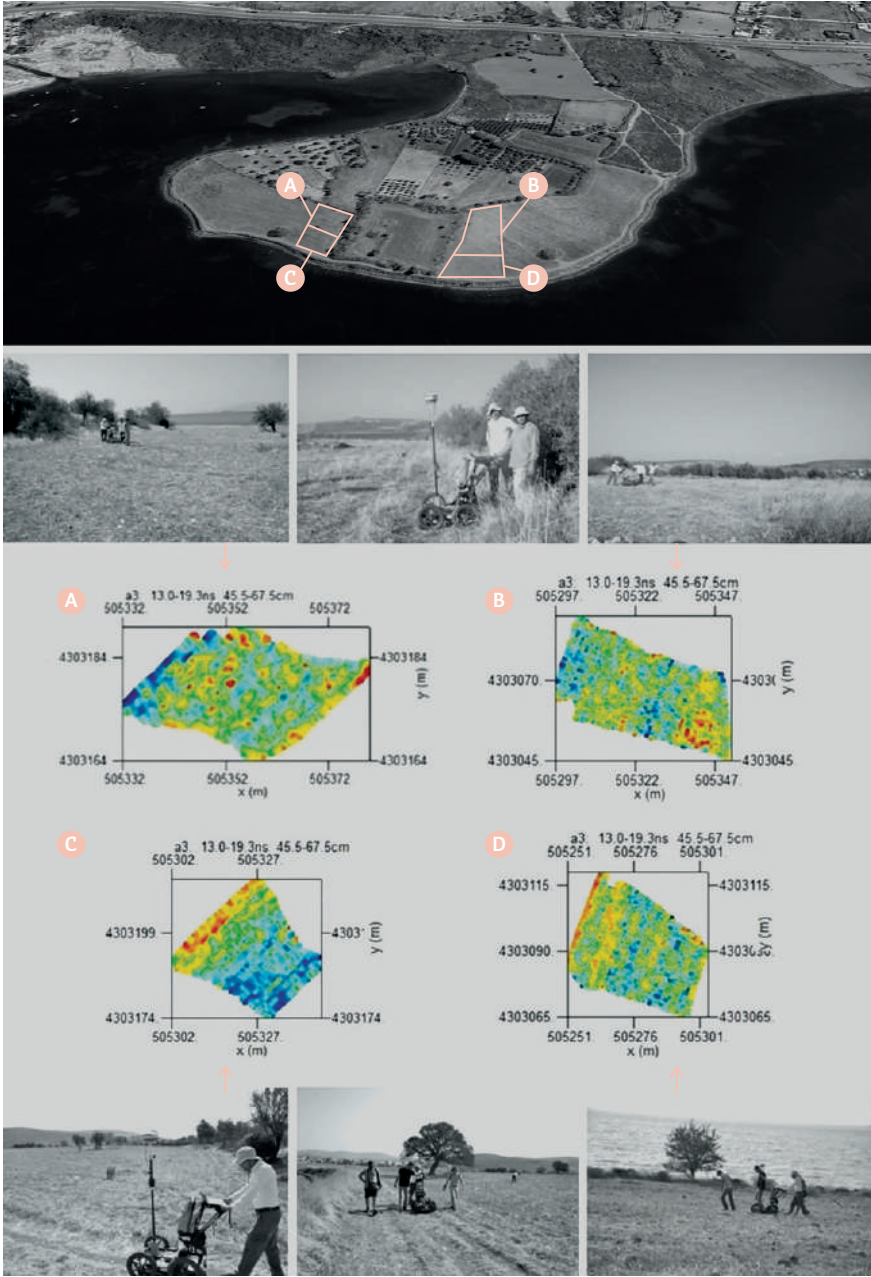

Fig. 6 İzmir İli, Aliğa İlçesi, 'Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması Arkeojeofizik Araştırmaları'nda GPR ölçüm bölgeleri, ölçü alanlarının resimleri ve 45.5 cm.-67.5 cm. arası 2D yüksek genlikli anomali dağılım seviye haritası (time slice).

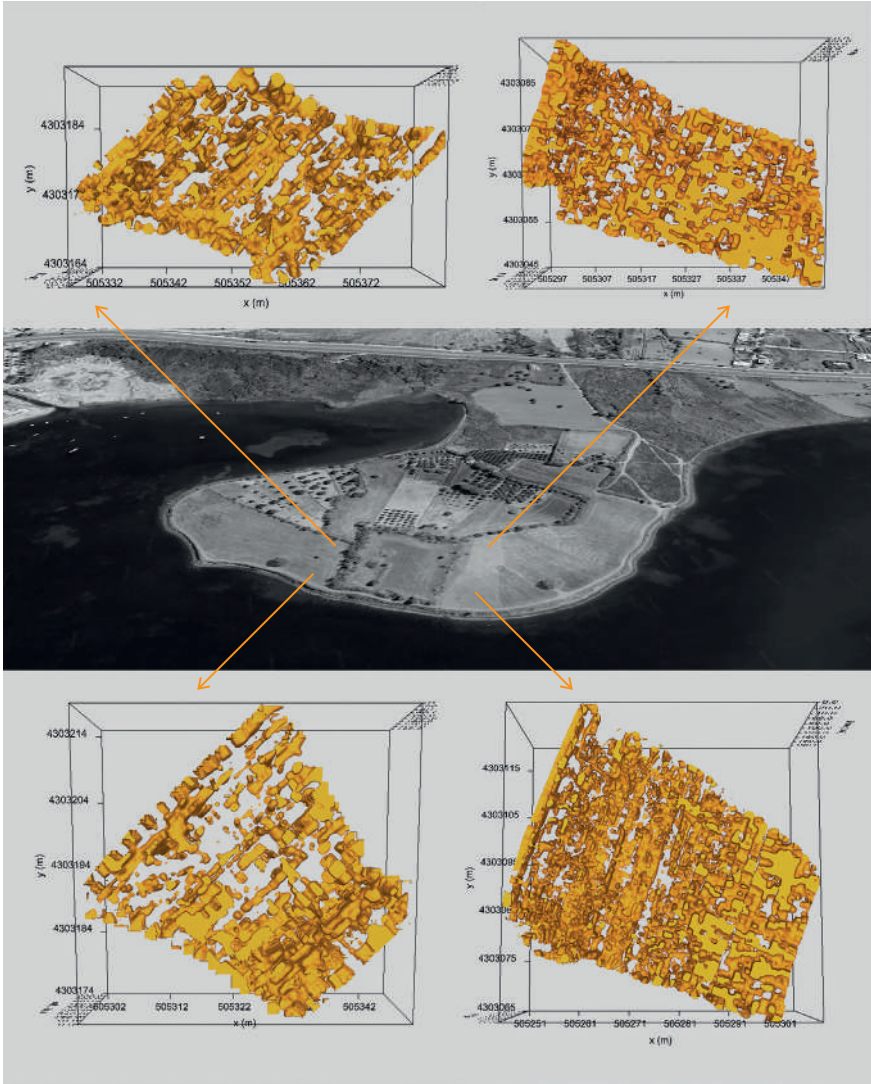

Fig. 7 İzmir İli, Aliğa İlçesi, 'Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması Arkeojeofizik Araştırmaları'nda GPR ölçüm bölgeleri, ölçü alanlarının 3D yüksek genlikli anomali dağılım küp modeli.

Çalışmada; GPR ölçüm cihazı ve ekipmanları (ProEx ünite, 250 Mhz anten, notebook, DGPS anten) kullanılmıştır. GPR verileri (radargramlar), Reflex 2D ve üç boyutlu grafik yazılımları (Slice 3D) kullanılarak yorumlanmıştır.

Gryneion Antik Kent olası tapınak alanının KD kenarındaki sahil ve bahçe kısmı olarak iki bölgede gerçekleştirilen GPR Ölçüm çalışmalarının vaziyet planında yeri, Fig. 4’de ölçüm çalışmalarının ve alanının görüntüsü Fig. 8’de görülmektedir.

476

Fig. 8 İzmir İli, Aliaga İlçesi, ‘Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması’ Olası Tapınak Alanının GB kısmında GPR ölçümleri.

Araştırma sahasında gerçekleştirilen Jeoradar (GPR) ölçüm çalışmaları ve değerlendirmeleri neticesinde, olası tapınak alanının KD kesiminin sahil ve bahçe kısımlarına ait, elde edilen 25 cm. aralıklı anomali dağılımı kat haritaları Fig. 9 ve Fig. 10’da görüntülenmektedir. Anomali dağılımı kat haritalarında yüksek genlikli anomaliler gözlenmiştir. Belirlenen bu yüksek genlikli anomaliler, lineer uzanımlı, paralel gidişli, kare, dikdörtgen şekilli, köşeli, geometrik formda olduğu görülmüştür. Alanın batısında doğrusal uzanımlı yüksek genlikli anomaliler dikkat çekmektedir. Alanın doğusunda yaygın olarak köşe formunda anomali dağılımları görüntülenmiştir. Çalışma alanında ölçümlenen, derinliğe bağlı olarak değişen, bu yüksek genlikli anomalilerin farklı açılardan görünümü 3D (Üç boyutlu) hacimsel küp model görünümü Fig. 11 ve Fig. 12’de yer almaktadır.

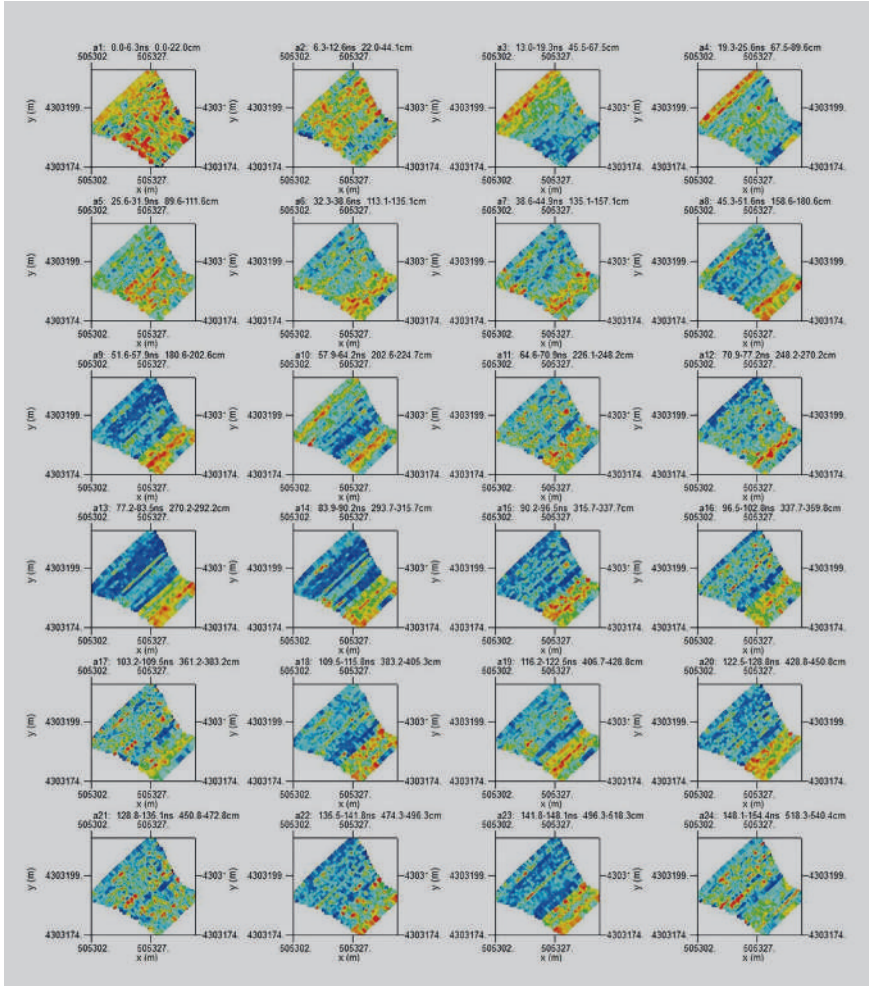

Fig. 9 İzmir İli, Aliğa İlçesi, 'Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması Arkeofizik Araştırmaları'nda olası tapınak alanının KD kesiminin sahil kısmı GPR yüksek genlikli anomali dağılım 2D kat haritaları (22 cm. seviye aralıklı).

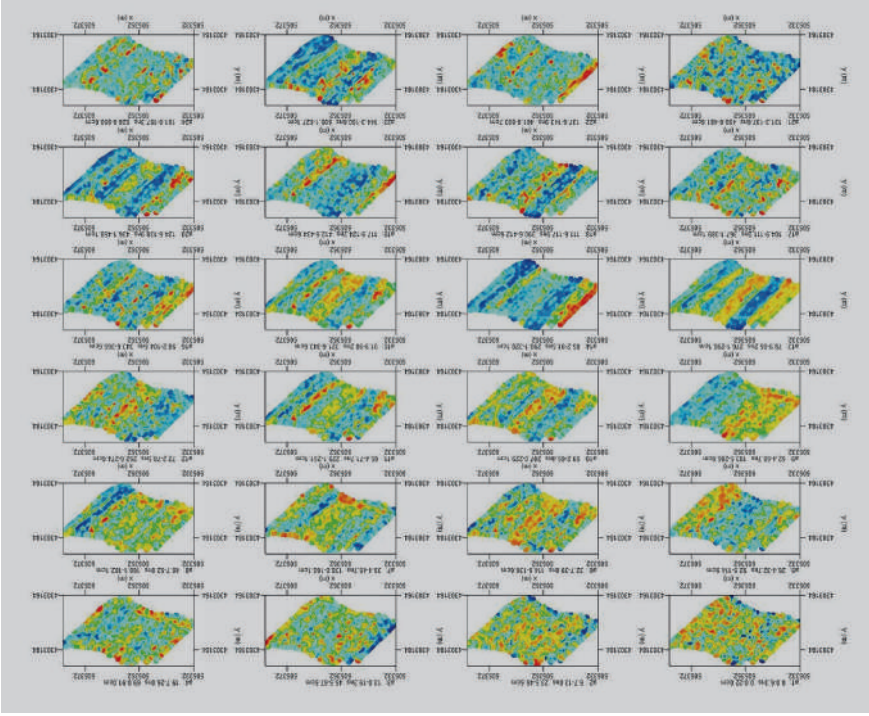

Fig. 10 İzmir İli, Aliğa İlçesi, 'Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması ArkeojEOFizik Araştırmaları'nda olası tapınak alanının KD kesiminin bahçe kısmı GPR yüksek genlikli anomali dağılım 2D kat haritaları (22 cm. seviye aralıklı).

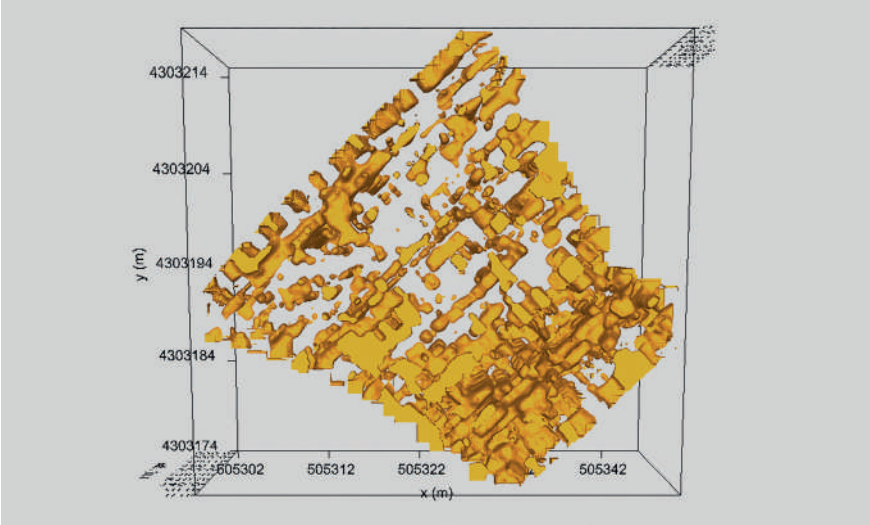

Fig. 11 İzmir İli, Aliğa İlçesi, 'Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması ArkeojEOFizik Araştırmaları'nda olası tapınak alanının KD kesiminin sahil kısmı GPR yüksek genlikli anomali dağılım 3D küp modeli. (Tepeden bakış).

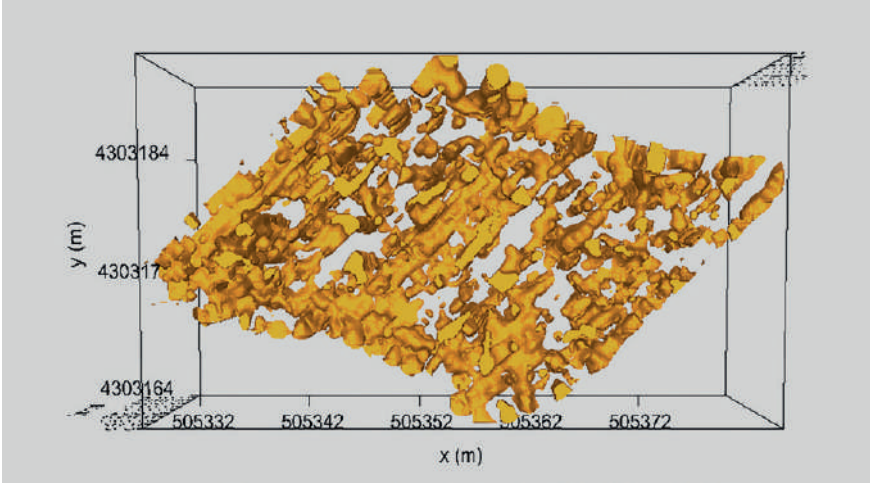

Fig. 12 İzmir İli, Aliğa İlçesi, 'Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması Arkeofizik Araştırmaları'nda olası tapınak alanının KD kesiminin bahçe kısmı GPR yüksek genlikli anomali dağılım 3D küp modeli. (Tepeden bakış).

Gryneion Antik Kent sahasında olası tapınak alanının GB bitişiğindeki bölgenin sahil ve bahçe tarafı kısımlarında gerçekleştirilen GPR Ölçüm çalışmalarının vaziyet planında yeri Fig. 5'de, ölçüm çalışmalarının ve alanının görüntüsü Fig. 13'de görülmektedir.

479

Fig. 13 İzmir İli, Aliğa İlçesi, 'Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması Olası Tapınak Alanı'nın GB kısmında GPR ölçümleri.

Araştırma sahasında gerçekleştirilen Jeoradar (GPR) ölçüm çalışmaları ve değerlendirmeleri neticesinde, Olası Tapınak Alanının GB kısmının sahil ve bahçe kısmında, elde edilen 25 cm. aralıklı anomali dağılımı kat haritaları Fig. 14 ve Fig. 15’de görüntülenmektedir. Anomali dağılımı kat haritalarında yüksek genlikli anomaliler gözlenmiştir. Belirlenen bu yüksek genlikli anomaliler, lineer uzanımlı, paralel gidişli, kare, dikdörtgen şekilli, köşeli, geometrik formda görüntülenmiştir. Alanın batısında ve ortasında doğrusal gidişli yüksek genlikli anomali dağılımları görüntülenmiştir. Çalışma alanında ölçülen, derinliğe bağlı olarak değişen, bu yüksek genlikli anomalilerin farklı açılardan görünümü 3D (Üç boyutlu) hacimsel küp model görünümü Fig. 16 ve Fig. 17’de yer almaktadır.

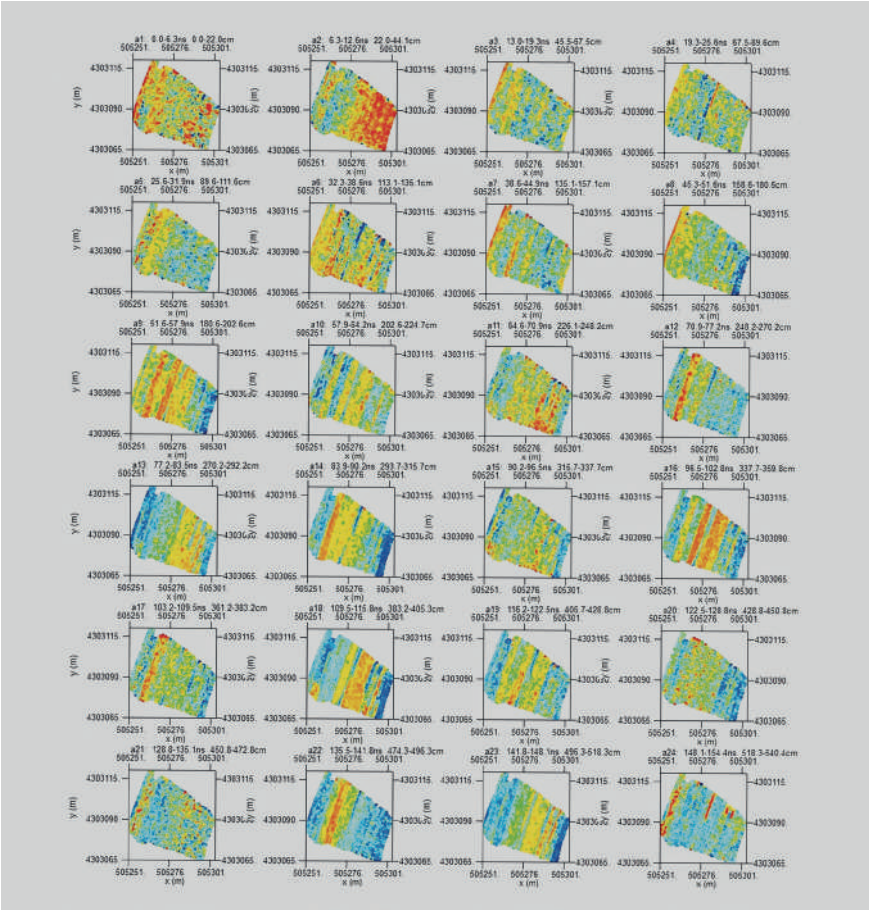

Fig. 14 İzmir İli, Aliğa İlçesi, ‘Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması Arkeojeofizik Araştırmaları’nda olası tapınak alanının GB kesiminin sahil kısmı GPR yüksek genlikli anomali dağılımı 2D kat haritaları (22 cm. seviye aralıklı).

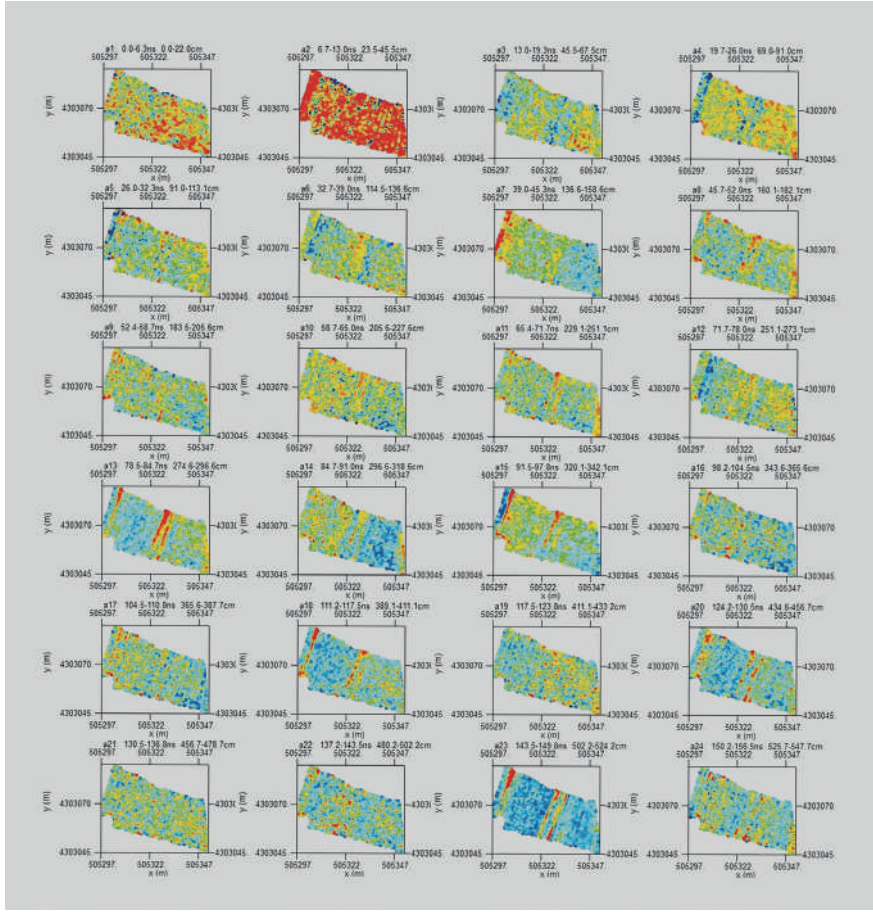

Fig. 15 İzmir İli, Aliğa İlçesi, ‘Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması Arkeojeofizik Araştırmaları’nda olası tapınak alanının GB kesiminin bahçe kısmı GPR yüksek genlikli anomali dağılım 2D kat haritaları (22 cm. seviye aralıklı).

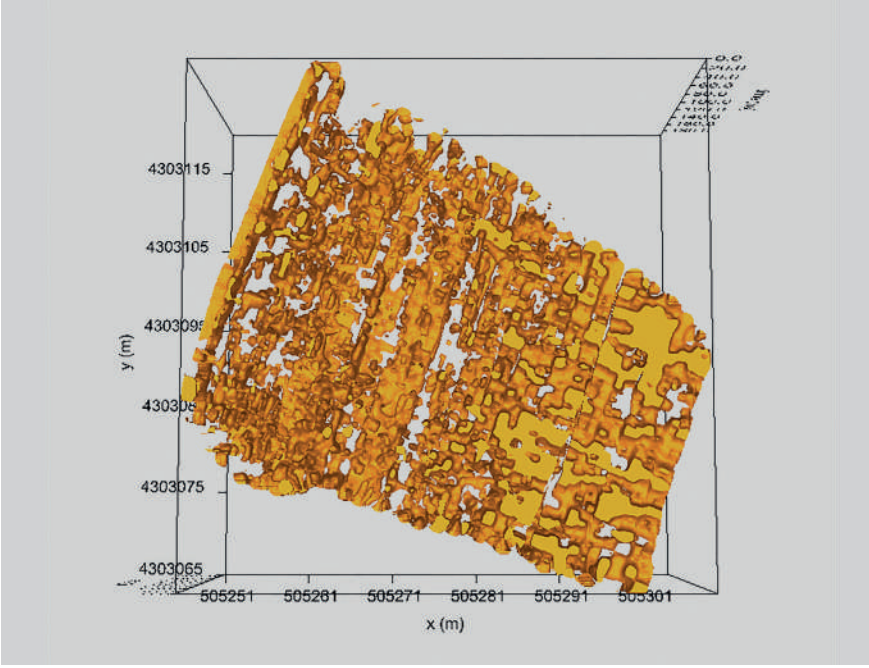

Fig. 16 İzmir İli, Aliğa İlçesi, 'Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması Arkeojeofizik Araştırmaları'nda olası tapınak alanının GB kesiminin sahil kısmı GPR yüksek genlikli anomali dağılım 3D küp modeli (tepeden bakış).

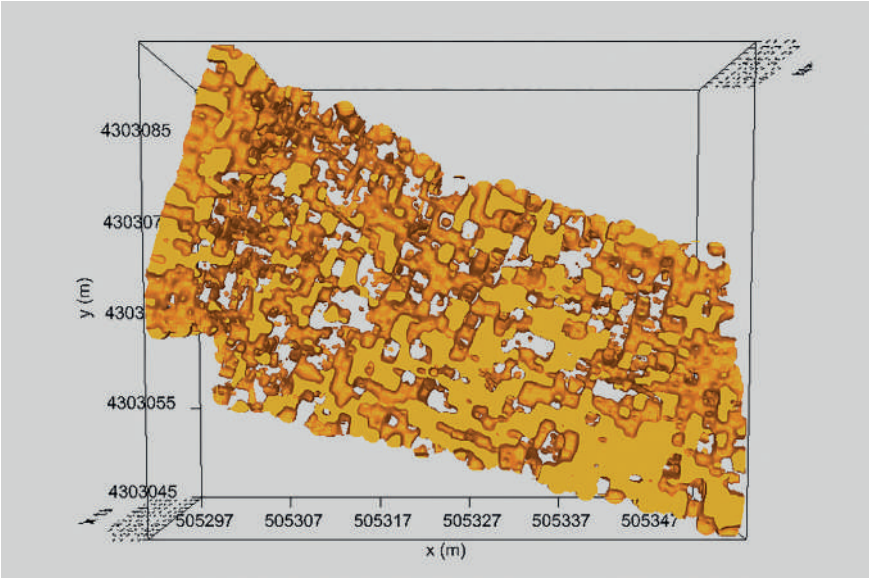

Fig. 17 İzmir İli, Aliğa İlçesi, 'Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması Arkeojeofizik Araştırmaları'nda olası tapınak alanının KD kesiminin bahçe kısmı GPR yüksek genlikli anomali dağılım 3D küp modeli (tepeden bakış).

İzmir İli, Aliğa İlçesi, Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması Arkeo-jeofizik araştırmalarında olası tapınak alanının KD ve GB kesimlerinin sahil ve bahçe kısımları ve 'Myrina ve Gryneion 2017 Yılı Yüzey Araştırması Arkeo-jeofizik Araştırmaları'nda olası tapınak alanı ve G kesimi ve sahil surları üzerinde elde edilen GPR yüksek genlikli anomalilerinin birlikte değerlendirilmesiyle elde edilen 50 cm. ve 100 cm. derinlik seviyesi kat haritaları Fig. 18 ve Fig. 19'da görülmektedir.

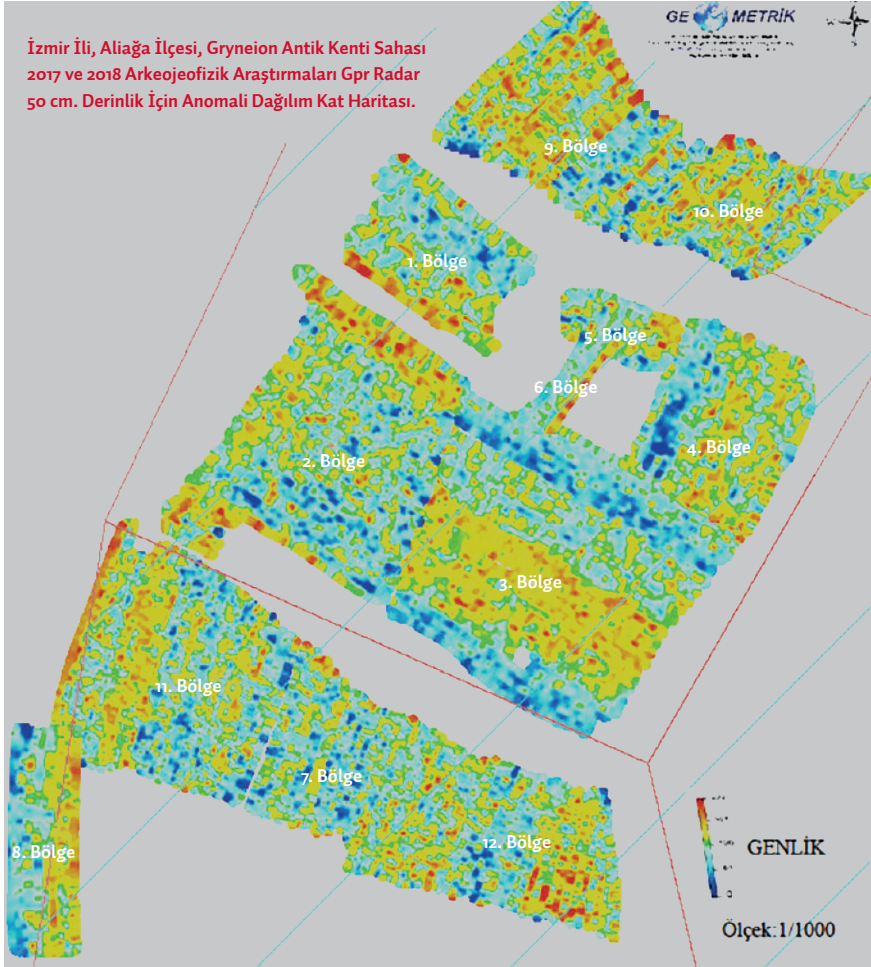

Fig. 18 İzmir İli, Aliğa İlçesi, 'Myrina ve Gryneion 2017-2018 Yılı Yüzey Araştırması Arkeojeofizik Araştırmaları'nda olası tapınak alanının içi, G orta kısım, sahil sur duvarı üstü ve GB kesiminin sahil bahçe kısmı GPR yüksek genlikli anomali dağılımlarını birlikte gösteren 2D kat haritası (50 cm. seviye aralıklı).

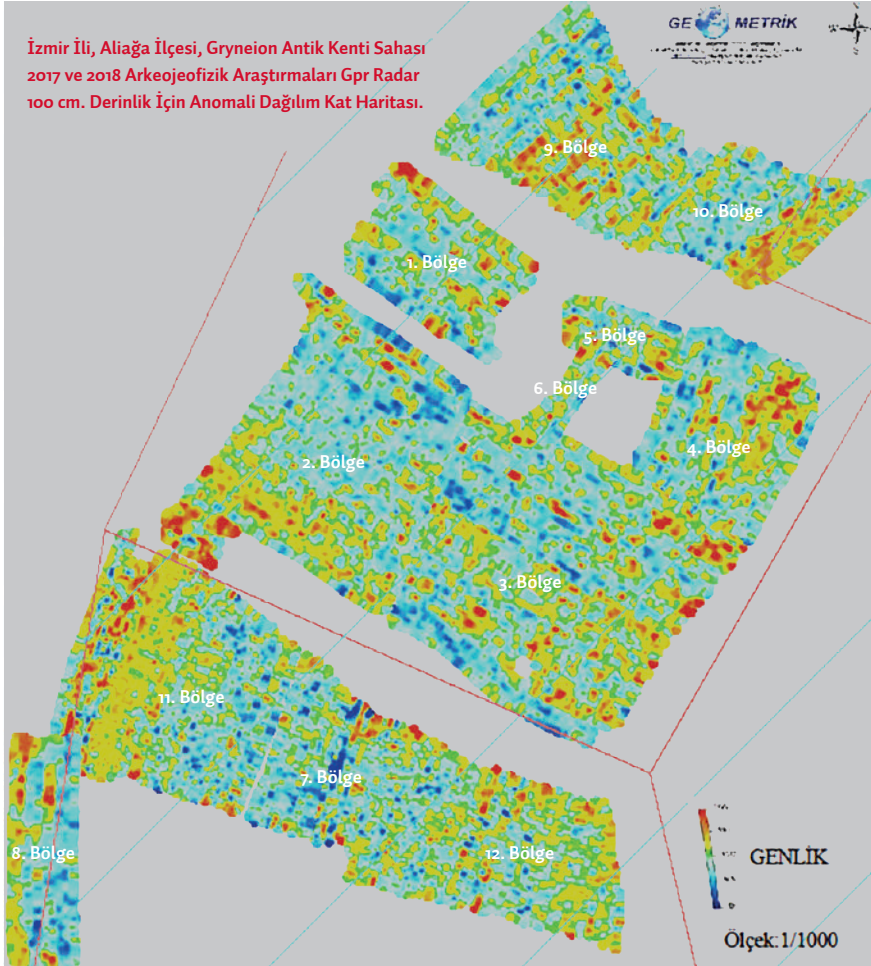

Fig. 19 İzmir İli, Aliğa İlçesi, 'Myrina ve Gryneion 2017-2018 Yılı Yüzey Araştırması Arkeojeofizik Araştırmaları'nda olası tapınak alanının içi, G orta kısım, sahil sur duvarı üstü ve GB kesiminin sahil bahçe kısmı GPR yüksek genlikli anomali dağılımlarını birlikte gösteren 2D kat haritası (100 cm. seviye aralıklı).

Sonuç

İzmir, Aliağa ilçesinde yer alan Gryneion Antik Kenti, Çandarlı Körfezi'ne uzanan Temaşalık Burnu ile bu yarımada'nın karayla birleştiği coğrafyada konumlanmıştır. Myrina ve Gryneion 2018 yılı yüzey araştırması kapsamında eski dönemlere ait kalıntıların tahkiki amacıyla Jeofizik yöntemlerden biri olan Jeoradar (Yerradarı-GPR) yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma alanında, ölçü konumlandırmasına bağlı olarak 176 profilde, vaziyet planında da gösterilen 4 bölgede, kendi içerisinde saha kotundan 5 m. derinliğe kadar Jeoradar ölçümleri yapılmıştır. Elde edilen GPR verilerinden, veri işlem aşamalarından sonra, iki boyutlu (2D) ve üç boyutlu (3D) yeraltı görüntüleri elde edilmiştir. Çalışmada; GPR ölçüm cihazı ve ekipmanları (ProEx ünite, 250 Mhz anten, notebook, DGPS anten) kullanılmıştır. GPR verileri (radargramlar), Reflex 2D ve üç boyutlu grafik yazılımları (Slice 3D) kullanılarak yorumlanmıştır.

Araştırma sahasında gerçekleştirilen Jeoradar (GPR) ölçüm çalışmaları ve değerlendirmeleri neticesinde elde edilen 22 cm. derinlik aralıklı anomali dağılımı kat haritaları ve derinliğe bağlı olarak değişen, bu yüksek genlikli anomalilerin, 3D (Üç boyutlu) hacimsel küp modelleri görüntülenmiştir.

Gryneion Myrina'nın, Myrina ve Gryneion 2018 ve 2017 yıllarında ölçülen ve değerlendirilen yüksek genlikli GPR anomalileri birlikte değerlendirilmiştir. 2017 yılında görüntülenen 8 bölge ve 212 GPR profili ve 2018 yılında görüntülenen 4 Bölge ve 176 GPR profili birlikte değerlendirilerek toplam 12 bölge ve 388 GPR profiline ait yüksek genlikli anomali dağılımlarının bir birleriyle ilişkileri görüntülenmiştir.

Gryneion Antik Kent sahasında olası tapınak alanının KD ve GB bitişiğinde sahil ve bahçe kesimlerinin anomali dağılımı kat haritalarında yüksek genlikli anomaliler gözlenmiştir. Belirlenen bu yüksek genlikli anomaliler, lineer uzanımlı, paralel gidişli, kare, dikdörtgen şekilli, köşeli, geometrik formda görüntülenmiştir. KD Alanın bahçe kesiminde (batısında) doğrusal uzanımlı yüksek genlikli anomaliler dikkat çekmektedir. KD alanın sahil kesiminde (doğusunda) yaygın olarak köşe formunda, mimariyapı temelleri görünümünde, anomali dağılımları görüntülenmiştir. Gryneion Antik Kent sahasında olası tapınak alanının KB kısmında da anomali dağılımı kat haritalarında yüksek genlikli anomaliler gözlenmiştir. Belirlenen bu yüksek genlikli anomaliler,

lineer uzanımlı, paralel gidişli, kare, dikdörtgen şekilli, köşeli, geometrik formda görüntülenmiştir. Alanın sahil kesiminde (batısında) ve ortasında doğrusal gidişli ve köşeli formda, mimari yapı kalıntıları görünümü, yüksek genlikli anomali dağılımları görüntülenmiştir.

Teşekkür

‘Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması’nda gerekli izinleri veren, maddi ve manevi destekleri sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, Aliğa Belediyesi’ne, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Rektörlüğüne, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Mühendislik Fakültesi Dekanlığı’na, Geometrik Mühendislik çalışanlarına teşekkür ederiz. Myrina ve Gryneion araştırmaları, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (ADU-BAP) tarafından FEF-18023 kodlu bireysel araştırma projesiyle desteklenmektedir. Myrina ve Gryneion Antik Kentleri arkeolojik yüzey araştırması çalışmaları, 2017 yılından itibaren Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenmektedir.

Kaynakça

Avcı, K., 2017.

“İzmir İli, Aliağa İlçesi, Myrina ve Gryneion 2017 Yılı Yüzey Araştırması, Gryneion Antik Kenti Sahasında Arkeojeofizik Araştırmalar”, Raportör: Yüksel, F. A., Yayınlanmamış Rapor, 94 s., İstanbul.

Avcı, K., 2018.

“İzmir İli, Aliağa İlçesi, Myrina ve Gryneion 2018 Yılı Yüzey Araştırması, Gryneion Antik Kenti Sahasında Arkeojeofizik Araştırmalar”, Raportör: Yüksel, F. A., Yayınlanmamış Rapor, 116 s., İstanbul.

Çekilmez-Dereboylu Poulain 2017

Çekilmez, M., Dereboylu Poulain, E., *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belge ve Yeni Araştırmalar*, 1. Cilt, 319 s., Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi: 3, Ankara.

Öztürk 2017

Öztürk, N., 2012 Yılı *Myrina ve Gryneion Antik Kentleri Arkeolojik Yüzey Araştırması. Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belge ve Yeni Araştırmalar*, 1. Cilt, s. 137-145, , Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi: 3, (ed.) Çekilmez, M., Dereboylu Poulain, E., Ankara.

Yüksel-Avcı-Çekilmez 2019

Yüksel, F. A., Avcı, K., Çekilmez, İzmir Aliağa Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmalarında *Arkeojeofizik Çalışmalar*, s. 295-304; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ana Yayın No: 3629, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları Yayın No: 185, 34, Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 07-11 Mayıs 2018, Çanakkale.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Kyme Antik Kenti Surlarının Temellerini GPR Yöntemini Kullanarak Görüntülemek

Giriş

Antik Kyme Kenti kalıntıları, İzmir'den Bergama'ya giden yolun sol tarafında, Aliağa İlçesinin 6 km. güneyinde yer alır. Kyme surlarından söz eden yazılı kaynaklar azdır ve yetersizdir. Bu amaçla jeofizik yöntemlerden yararlanarak yeraltında gömülü sur temellerinin görüntülenmesi için GPR yönteminden yararlanılmıştır. İzmir İli, Aliağa İlçesi, Kyme Antik Kenti ve çevresindeki sur bölgesinde temelleri kaybolan Antik surların yerini belirlemek amacıyla ölçü konumlandırmasına bağlı olarak toplam 10 bölgede 165 profilde Arkeojeofizik çalışmalar kapsamında GPR ölçümleri yapılmıştır.

489

- 1 Dr. Öğr. Üyesi Fethi Ahmet YÜKSEL, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Mühendislik Bölümü.
- 2 Doç. Dr. Antonio LA MARCA, Dipartimento di Studi Umanistici, Università della Calabria, Arcavacata di Rende (Cosenza).
- 3 Jeofizik Mühendisi Kerim AVCI, Geometrik Mühendislik, Müşavirlik, Yeraltı Araştırmaları.
- 4 Dr. Murat CURA, Dipartimento di Biologia, Ecologia e Scienze della Terra (DiBEST), Università della Calabria, Arcavacata di Rende, CS, Italy.
- 5 Jeofizik Mühendisi Emine AVCI, Geometrik Mühendislik, Müşavirlik, Yeraltı Araştırmaları.

Elde edilen GPR verilerinden, veri işlem aşamalarından sonra, iki boyutlu (2D) ve üç boyutlu (3D) yeryüzü görüntüleri elde edilmiştir. Çalışmada; GPR ölçüm cihazı ve ekipmanları (ProEx ünite, 250 Mhz anten, notebook, DGPS anten) kullanılmıştır. GPR verileri (radargramlar), Reşex 2D ve üç boyutlu grafik yazılımları (Slice 3D) kullanılarak yorumlanmıştır.

İnceleme alanında Arkeojeofizik amaçlı jeoradar ölçümlerinden elde edilen iki boyutlu (2D) ve üç boyutlu (3D) jeoradar kesitleri, küp model görüntüleri ve kat haritalarına göre, araştırma alanının da 6 m. derinliğe kadar devam eden prizmatik-dikdörtgen geometrik yapıya sahip, kare, dikdörtgen, köşeli görünümüne mimari yapı temellerine atfedilebilecek, yüksek genlikli anomaliler görülmektedir.

Önümüzdeki yıllarda Kyme'deki çeşitli yaşam evrelerinde kent planının özelliklerini anlamak ve andezit duvarın devam yönünü doğrulamak için en fazla duvar yoğunluğunun görüldüğü iki tepenin kenarları boyunca arkeolojik ve jeofizik çalışmaların yapılacağı planlanmaktadır.

Böylece kentin ve Aiolis Bölgesi'nin daha geniş tarihsel kapsamda arkeolojik verilerini elde etmek mümkün olabilecektir. Sur ile ilgili yapılacak Arkeojeofizik ve arkeolojik çalışmalar aynı zamanda güvenilir genel bir çerçeveden yoksun ve birçok bağlantı noktası eksik olan kent dokusuyla ilgili soruların da çözümüne fayda sağlayacaktır.

Antik Kyme Kenti kalıntıları, İzmir'in Aliğa İlçesi'nin 6 km. güneyinde yer alır (Fig. 1). Kyme M.Ö. 2. binin sonlarında, Çandarlı Körfezi'nin güneyindeki bir koy içinde, Hellas'ın kuzeyinden gelen toplumlar tarafından kurulmuştur⁶. İki nehirle sınırlanmış iki tepe üzerine inşa edilmiş olan Antik Kent denizdeki güçlü konumu, hinterlandındaki verimli ovanın varlığıyla oldukça kısa bir süre içinde, "Aiolis kentlerinin en önemlisi ve en büyüğü" durumuna gelmiştir⁷ (Fig. 2).

6 Eusebio, *Hier. Chron.* II, 970.

7 Strabon, *Geografia*, XIII, 3, 6.

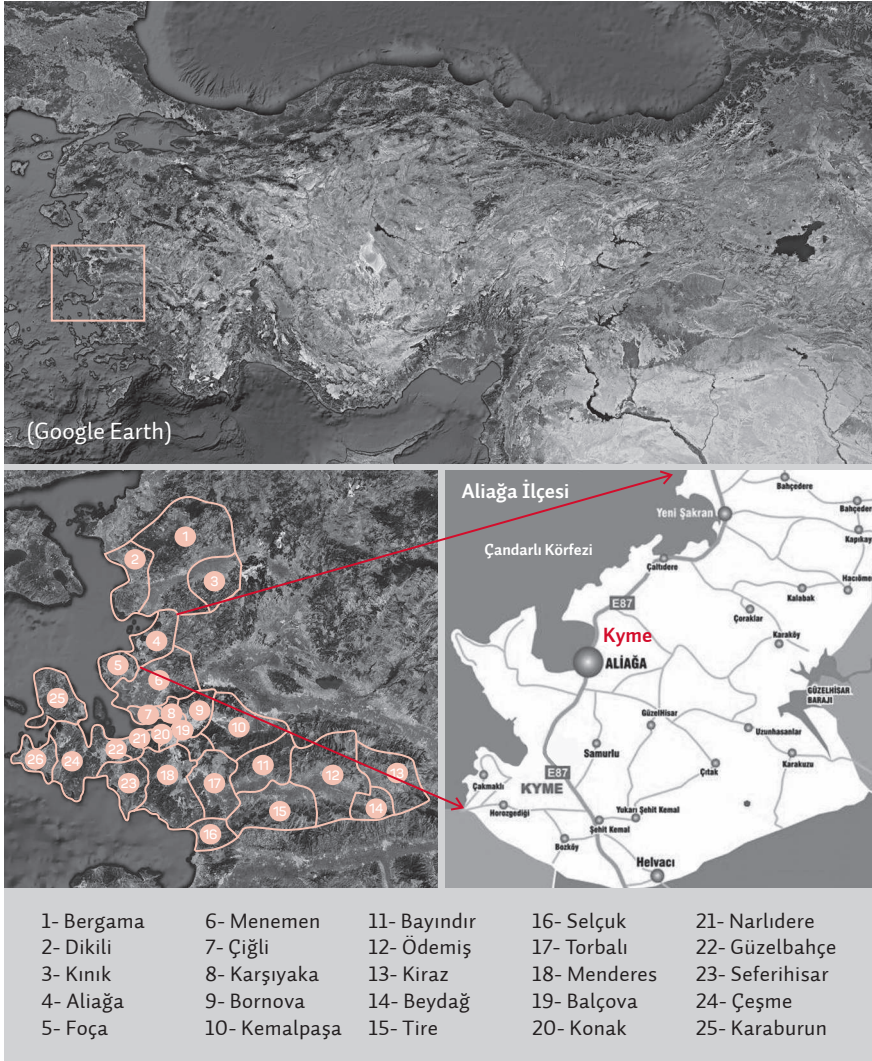

Fig. 1 İzmir İli, Aliaga İlçesi, Antik Kyme Kenti yer bulduru haritası.

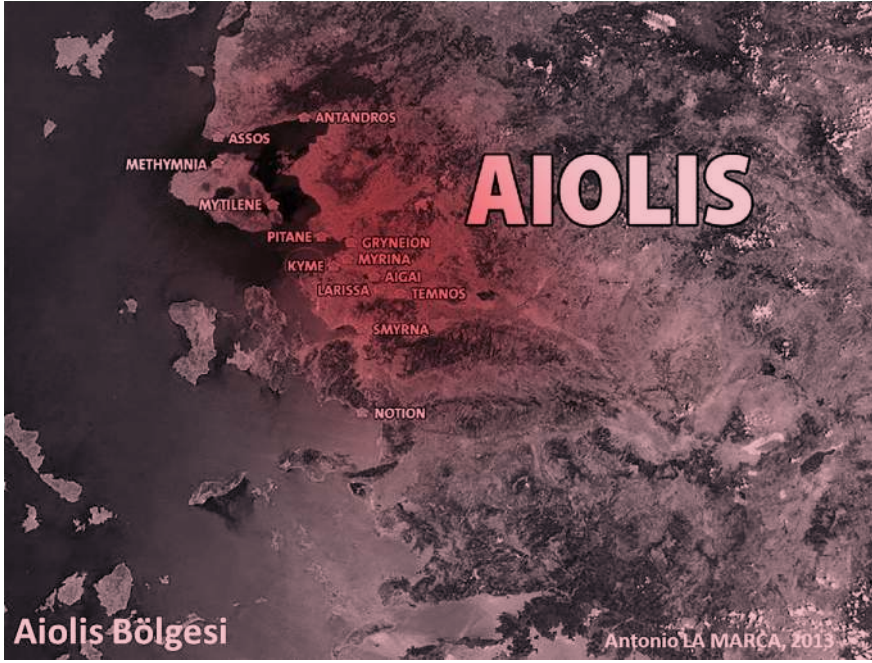

Fig. 2 Aiolis Kentleri⁸.

M.Ö. 8. yüzyılda Kymeliler deniz yoluyla ticaret yapıyorlardı; ayrıca tarım ekonomilerinin temelini oluşturmaktaydı⁹. Kyme önemli bir liman kentidir. Yaklaşık 200 m. uzunluğunda bir iskeleye sahip olan liman, günümüzde de hâlâ görünür durumdadır¹⁰. Arkaik Dönem’de sikke basan ilk koloniler arasındadır. Klasik Dönem’de ise Kyme, Ege şehirleri arasında önemli bir siyasi konuma sahipti. Hellenistik Dönem’de bazı önemli yapıların inşasıyla kent yeniden düzenlenmiştir. Tüm kentte homojen olarak belgelenen arkeolojik veriler, piskoposluk merkezi olması nedeniyle Geç Antik ve Erken Bizans Dönemi’nde, kentin hâlâ yaygın yerleşim alanını koruduğunu işaret etmektedir¹¹. Yapılan araştırmalar ve eldeki veriler Antik Kent’in kuruluşundan M.S. 13. yüzyıla kadar kesintisiz iskan gördüğü doğrultusundadır¹². Son yıllardaki çalışmalar özellikle kent merkezindeki kazılara odaklanmıştır: Agora, Stoa,

8 La Marca 2013, 301-316.

9 Esiodo, *Le Opere e i Giorni*, vv. 635-640.

10 Esposito – Felici – Gianfrotto – Scognamiglio 2003, 1-37.

11 La Marca 2013, 301-316.

12 La Marca 2012, 103-116.

Tiyatro¹³, Küçük Tapınak¹⁴, Sütunlu Yol¹⁵, Yerleşim Bölgesi (Mahalle)¹⁶, Hellenistik Dönem Sur Duvarı¹⁷ (Fig. 3-4-5). Bunların yanı sıra Bizans Kale’sindeki restorasyon çalışmaları tamamlanmıştır¹⁸. Merkezdeki araştırmalar devam ederken, kentin banliyösünde de kazılar yapılmıştır¹⁹. Ayrıca Kyme’de bazı çiftlikler, bir zeytinyağı işliğı, kentin su gereksinimine hizmet veren sarnıçların görüldüğü bir alan ve M.Ö. 7. yüzyıldan Erken Bizans Dönemi’ne kadar geniş bir zaman dilimi içinde kullanım gören nekropoller açığa çıkarılmıştır.

M.Ö 4. yüzyılın sonuna tarihlendirilen sur yapısı başlangıçta liman alanında açığa çıkarılmıştır. Kazısı yapılan bölümünde sur 2.40 m. yüksekliğe erişir. Kalınlığı 3.20 m. ve iki duvar arası dolgu tekniğı kullanılmıştır.

Fig. 3 İzmir İli, Aliğa İlçesi, Kyme Antik Kenti kazı alanları ve sur duvarlarının konumu (Kyme Kazı Arşivi).

13 Mancuso 2011.

14 Höricht 2007, 103 – 134.

15 Lagona 2004, 1-89.

16 Frasca 2007, 89 – 102.

17 La Marca 2013, 301-316.

18 Patitucci 2006, 187 – 192; Patitucci – Uggeri 2001, 47 – 112.

19 La Marca 2010, 397 – 417; La Marca – Pace 2011.

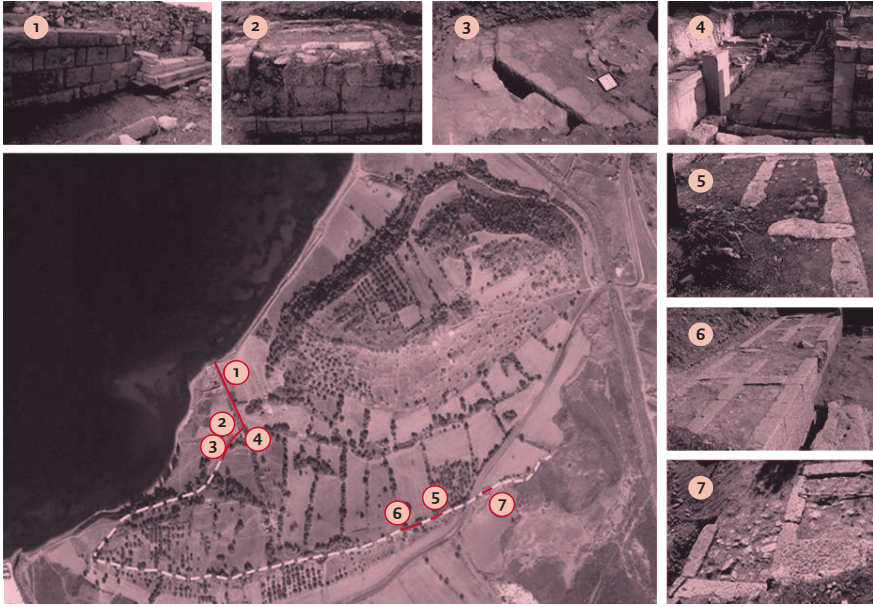

Fig. 4 Kyme kentindeki sur yapıları.

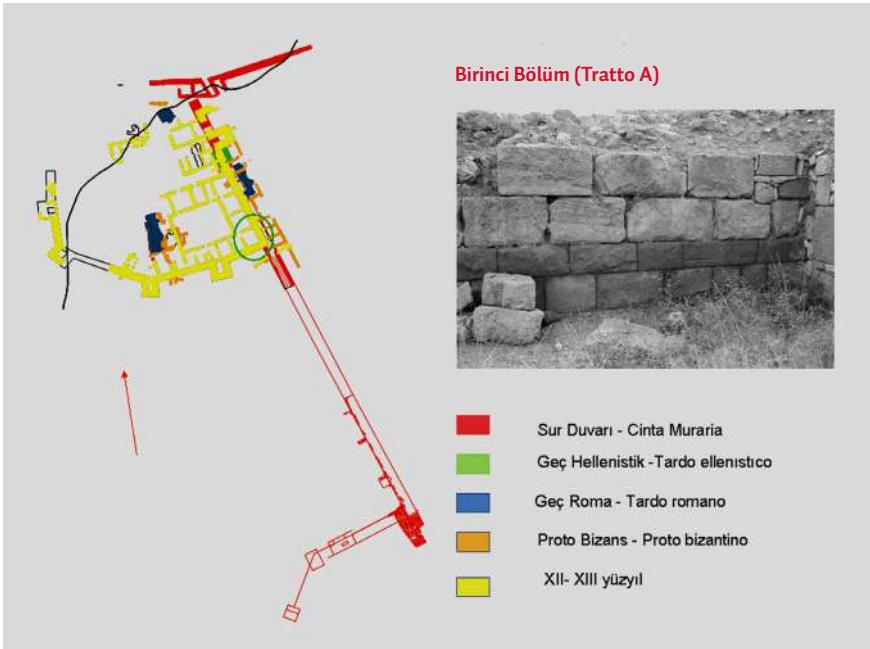

Fig. 5 Sur Duvarı ve Bizans Kalesi planı (Kyme Kazı Arşivi).

Arkeojeofizik Araştırmalar

Kyme surlarından söz eden yazılı kaynaklar azdır ve yetersizdir. Bu amaçla jeofizik yöntemlerden yararlanarak yeraltında gömülü sur temellerinin görüntülenmesi için GPR yönteminden yararlanılmıştır. İzmir İli, Aliağa İlçesi, Kyme Antik Kenti ve çevresindeki sur bölgesindeki temelleri kaybolan Antik surların yerini belirlemek amacıyla profilde Arkeojeofizik çalışmalar kapsamında GPR ölçümleri yapılmıştır (Fig. 6).

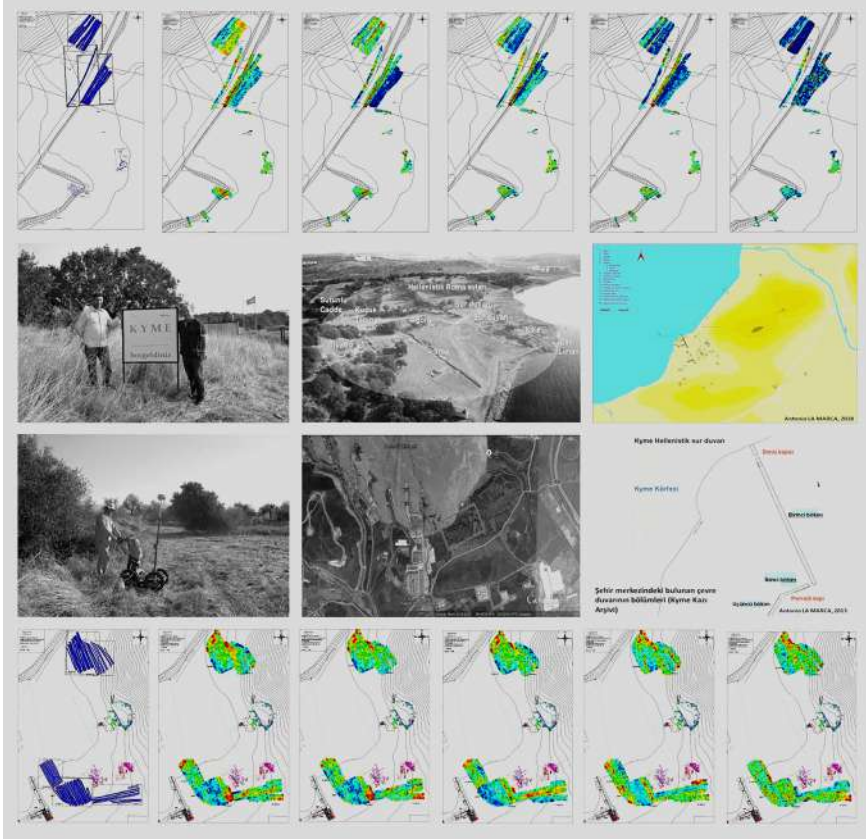

Fig. 6 İzmir İli, Aliağa İlçesi, ‘Kyme Antik Kenti Çevresindeki Surların GPR Radar Ölçüm Profillerinin Vaziyet Planı’, 1 m.-5 m. seviye aralığındaki kat haritaları, kazı alanları ve surların konumu, çalışma alanından görüntüler ve çalışma alanının uydu ve hava fotoğrafları.

Araştırma alanı, İzmir İli, Aliğa İlçesi, Kyme Antik Kent sahası ve çevresindeki, Antik surların kaybolan temellerinin bulunduğu lokasyonları içerir²⁰. Ölçü konumlandırmasına bağlı olarak toplam 10 bölge de 165 profilde GPR radar ölçümleri alınmıştır. Elde edilen GPR verilerinden, veri işlem aşamalarından sonra, iki boyutlu (2D) ve üç boyutlu (3D) yeraltı görüntüleri ve kat haritaları elde edilmiştir. Çalışmada; GPR ölçüm cihazı ve ekipmanları (Pro-Ex ünite, 250 MHz anten, notebook, DGPS anten) kullanılmıştır. GPR verileri (radargramlar), Reflex 2D ve üç boyutlu grafik yazılımları (Slice 3D) kullanılarak yorumlanmıştır. Arazide ölçümler kontrol edilerek alındıktan sonra, önce alınan sinyallere Static Corection ile istenmeyen veri atılmıştır, devamında devow filtre (subtract-mean) uygulanmıştır, daha sonra gain ile veriye kazanç sağlanmıştır, en son band geçişli filtre uygulanarak (bandpass butterworth) veri kalitesi artırılmış ve istenmeyen gürültüler yok edilmiştir.

İnceleme alanında Arkeojeofizik amaçlı jeoradar ölçümlerinden elde edilen iki boyutlu (2D) ve üç boyutlu (3D) jeoradar kesitleri, küp model görüntüleri ve kat haritalarına göre, araştırma alanının da 6 m. derinliğe kadar devam eden prizmatik-dikdörtgen geometrik yapıya sahip, kare, dikdörtgen, köşeli görünümüne mimari yapı temellerine atfedilebilecek, yüksek genlikli anomaliler görülmektedir.

Önümüzdeki yıllarda Kyme'deki çeşitli yaşam evrelerinde kent planının özelliklerini anlamak ve andezit duvarın devam yönünü doğrulamak için en fazla duvar yoğunluğunun görüldüğü iki tepenin kenarları boyunca arkeolojik ve jeofizik çalışmaların yapılacağı planlanmaktadır.

Böylece kentin ve Aiolis Bölgesi'nin daha geniş tarihsel kapsamda arkeolojik verilerini elde etmek mümkün olabilecektir. Sur ile ilgili yapılacak Arkeojeofizik ve arkeolojik çalışmalar aynı zamanda güvenilir genel bir çerçeveden yoksun ve birçok bağlantı noktası eksik olan kent dokusuyla ilgili soruların da çözümüne fayda sağlayacaktır.

20 Avcı 2015, 104.

Sonuç

İzmir İli, Aliağa İlçesi, Kyme Antik Kent sahası ve çevresindeki surların yerinin belirlenmesi amacıyla, Jeofizik yöntemlerden biri olan Jeoradar (Yerradarı-GPR) yöntemi kullanılarak Arkeojeofizik çalışmalar yapılmıştır. Araştırma alanında, ölçü konumlandırmasına bağlı olarak toplam 165 profilde Jeoradar ölçümleri yapılmıştır.

Kyme Antik Kent surlarının geçtiği düşünülen lokasyonlarda Arkeojeofizik amaçlı jeoradar ölçümlerinden elde edilen iki boyutlu (2D) ve üç boyutlu (3D) jeoradar kesitleri, küp model görüntüleri ve kat haritalarına göre, araştırma alanının da 6 m. derinliğe kadar devam eden prizmatik-dikdörtgen geometrik yapıya sahip, kare, dikdörtgen, köşeli görünümlü mimari yapı temellerine atfedilebilecek, yüksek genlikli anomaliler görüntülenmiştir.

Kyme'deki çeşitli yaşam evrelerinde kent planının özelliklerini anlamak ve andezit duvarın devam yönünü doğrulamak için arkeolojik ve ilave jeofizik çalışmalar yapılmalıdır.

Kyme Antik Kenti'nin ve Aiolis Bölgesi'nin daha geniş tarihsel kapsamda arkeolojik verilerini elde etmek için kazılar sürdürülmelidir. Sur ile ilgili yapılacak arkeojeofizik ve arkeolojik çalışmalar birçok bağlantı noktası eksik olan kent dokusu ve sur devamlılığıyla ilgili soruların da çözümüne fayda sağlayacaktır.

Teşekkür

Uluslararası Aliağa ve Çevresi-Aiolis Bölgesi Arkeoloji ve İnter Disipliner Araştırmalar Sempozyumu'nun Bilimsel Organizasyon Komitesine, düzenleyenlerine ve çalışanlarına, Doç. Dr. Murat Çekilmez'e, Kurumsal Organizatör Ali Osman Karatekin'e, Kyme Antik Kenti Kazı Başkanı Doç. Dr. Antonio La Marca'ya, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, Aliağa Belediyesi'ne ve Aliağa Kaymakamlığı'na teşekkür ederiz.

Kaynakça

Avci, K., 2015.

“İzmir İli, Aliğa İlçesi, Kyme Antik Kenti Kazı Alanı Arkeojeofizik Araştırmaları. Geometrik Mühendislik Müşavirlik Yeraltı Araştırmaları”, Ağustos 2015, 104 s., Yayınlanmamış Rapor.

Eusebio

Hier. Chron. II, 970.

Esiodo

Le Opere e i Giorni, vv. 635-640.

Esposito et al. 2003

Esposito E., at all. *Il porto di Kyme*, in “Archeologia subacquea. Studi, ricerche e documenti”, III, Roma 2003, pp. 1-37. In epoca paleo-cristiana Kyme è sede di vescovado, che troviamo esplicitamente documentato dal VI secolo a 1299, come suffraganeo di Efeso; cfr. *Catalogue of Bizantine Seals at Dumbarton Oaks*, 3, West Asia Minor, Washinton 1991, 2003, p. 20.

Frasca 2007

Frasca, M. *Il quartiere di abitazione della collina sud. Prime osservazione sulla fase romana*, in L. A. Scatozza Höricht (a cura di), *Kyme e l'Eolide...*, cit., pp. 89-102.

Lagona et al. 2004

Lagona, S. *Studi su Kyme eolica*, II, Catania 2004, pp. 1-89; S. Lagona, *Kyme alla luce delle nuove scoperte*, Ibidem, pp. 3-16.

Mancuso 2011

Mancuso, S. *Ancient monuments between research and development: the theatre of Kyme Aeolis*, in *15th. Symposium of the Mediterranean Archaeology (SOMA)*, 2011, Catania, 3-5 marzo 2011, BAR, in c.s.

La Marca 2007

La Marca, A. *Nuovi dati sul muro di andesite a Kyme d'Eolide*, in L. A. Scatozza Höricht (a cura di), *Kyme e l'Eolide...*, cit., pp. 71-82.

La Marca-Pace 2009

La Marca, A., Pace, R., *Kyme d'Eolide. Nouvelles recherches sur les necropoles*, in *atti del Convegno*, “Espaces civiques/espaces privés de Priène a Myrina”, Paris, Louvre Auditorium, 21 Novembre 2009, in c.s.

La Marca 2010

La Marca, A. *Kyme 2008 Yılı Kazı Çalışmaları*, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, 4. Cilt, 24-28 Mayıs 2019 Denizli, Ankara 2010, pp. 397-417.

La Marca 2012

La Marca, A. “Aiolis Kyme’si: Kazı ve Araştırmalarda Geleceğe Yönelik Hedefler”, *Arkeoloji ve Sanat* 139, Ocak-Nisan 2012, s. 103-116.

La Marca 2015

La Marca, A. "Kyme Hellenistik Sur Duvarı", Marca A. La., s. 301-316, Kökdemir, G. Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı/*A Festschrift for Orhan Bingöl on the Occasion of His 67th Birthday* (Türkçe-İngilizce-Almanca-Fransızca), Bilgin Kültür Sanat Yay., 2015, Ankara, 757 s.

La Marca 2018

La Marca, A. "Aiolis Kymesi Nekropolisleri: Kyme Kenti Yayılım Alanı içinde Açığa Çıkarılan Nekropolisler Üzerine Kısa Bir Topoğrafik İnceleme", Prof. Dr. Nuran Şahin'e Armağan Kitabı 'EPIPHANEIA' *A Festschrift for Prof. Dr. Nuran Şahin from her Colleagues, Friends and Former Students*, (ed.) Zuhail O., Polat Y., Cevizoğlu, H., Gültekin Demir, G., Polat, G., Günata, G., Doğa Gürbüzar, E., Pişkin Ayvazoğlu, C., Ege Üniversitesi Yayınları Edebiyat Fakültesi Yayın No: 198, 2018, s. 231-244.

Patitucci-Uggeri 2001

Patitucci, S., Uggeri, G., "Kyme eolica e il castello bizantino", in *Rendiconti Pontificia Accademia LXXII*, 1999-2000 (2001), pp. 47-112.

Patitucci 2006

Patitucci, S., "Il castello bizantino di Kyme Turchia", in N. Cucuzza e M. Medri (a cura di), *Archeologie. Studi in onore di Tiziano Mannoni*, 2006, Bari, pp. 187-192

Scatozza Höricht 2007

Scatozza Höricht, L. A., "Nuovi dati per lo studio della città di Kyme in età ellenistico-romana. Le ricerche dell'Università Federico II di Napoli", in L. A. Scatozza Höricht (a cura di), *Kyme e l'Eolide. Da Augusto a Costantino*, Atti dell'Incontro Internazionale di Studio, 12-13 Dicembre 2006, Napoli, 2007, pp. 103-134.

Strabone

Geografia, XIII, 3, 6.

Sudano 2011.

Sudano, "F., Kyme of Aeolis. Excavations in the Necropolis (2007-2008). Preliminary Data", in *15th. Symposium of the Mediterranean Archaeology (SOMA)*, Catania, 3-5 Marzo 2011, BAR, in c.s., s. 431-434

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Mosaics of Kyme, Myrina and Gryneion: Old and Recent Discoveries

Up until now, only a few elements of mosaics have been discovered in the territory of Aliaga². They are of interest both for the reasons they are recognised and for the context to which they are most likely to be attached. The first pavement of this regional list was discovered in Kyme in 1979 by Ekrem Akurgal, near the city wall on the eastern edge of the southern hill. In addition, there is a fragment found in Myrina and a drawing published in 1959 and three other fragments from Gryneion.

501

A Pebble Mosaic in Kyme

The Kyme mosaic was uncovered following the laying of a pipe, which damaged its central axis (Fig. 1). The excavation photo also highlights the fact that the pavement was disturbed by the construction of a later wall³. The decoration

1 Prof. Michel E. Fuchs, Université de Lausanne, Anthropole, CH-1015 Lausanne.

2 My special thanks go to Dr. Emel Dereboyly Poulain, scientific collaborator of the Institute of Archaeology and Ancient Sciences (IASA), University of Lausanne, for presenting me this documentation and allowing me to present it at the symposium at Aliaga. My thanks to its organizer, Prof. Murat Çekilmez.

3 Salzmann 1993, Figs. 2-5; Lagona 1999, 17, Figs. 41-42; Bingöl 1997, 80-82, Figs. 54-55.

Fig. 1 Kyme, dolphin mosaic. Photo Excavation E. Akurgal, 1979.

is well recognizable: Undoubtedly framed on three sides by a black and white border, a rectangular white carpet stands out from the background, with a frame of two black stripes followed by a line of single roll-up posts; in the centre of the space thus delimited, a six-black petal finial inserted in a square is surrounded by two carpets whose motifs are sufficiently preserved to reproduce four dolphins on each side of the central finial, two facing each other and two following each other in two registers, in a curious arrangement because one would have expected an opposition in the symmetry of the motifs, at least according to the proposed restitution design (Fig. 2), taken up by Orhan Bingöl⁴. However, considering the detail of the second dolphin carpet, the dolphins continue in the part furthest from the central finial, as is clearly indicated by the tail appearing to the left of the fully preserved dolphin (Fig. 3), suggesting that the two dolphins closest to the finial were facing each

4 Bingöl 1997, Fig. 55; restitution is taken up again by Guimier-Sorbets 2011a, Fig. 11.

other; the restitution drawing must therefore be corrected (Fig. 4). The peculiarity of this pavement, which provides a first element of dating, is that it is not made of mosaic tesserae but of pebbles, a very old technique that will only be supplanted by the *opus tessellatum*, the mosaic of stone cubes, from the end of the 3rd century BC.

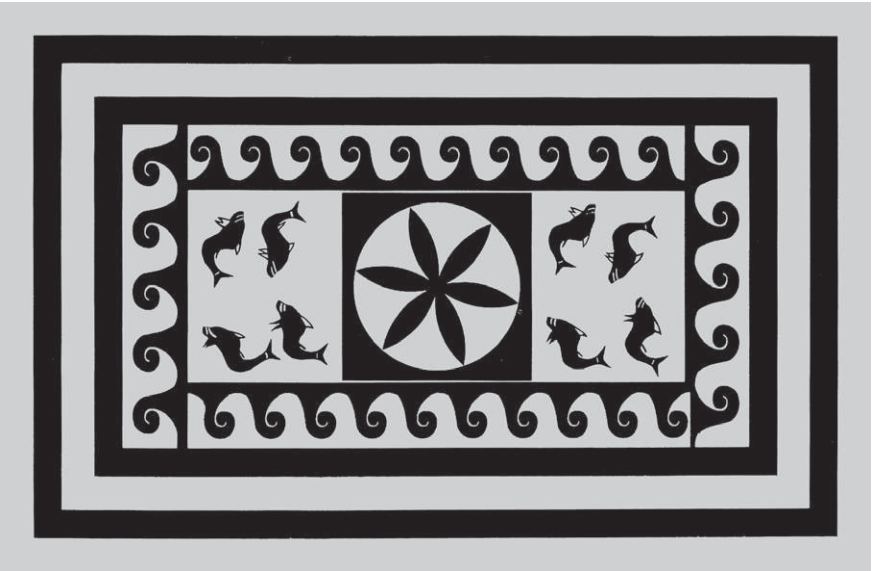

Fig. 2 Kyme, restitution of the mosaic to the dolphins. Bingöl 1997, Fig. 55.

Fig. 3 Kyme, dolphin mosaic. Lagona 1999, 38, Fig. 42.

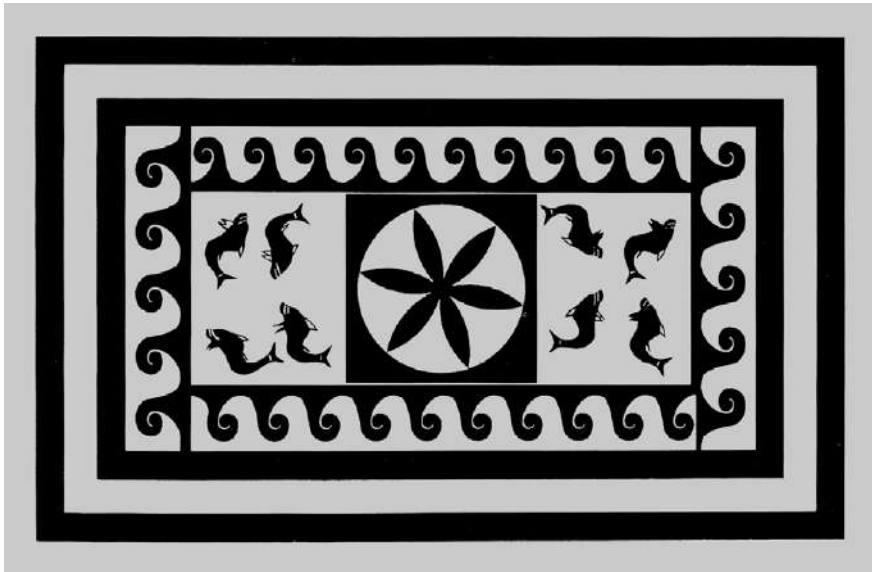

Fig. 4 Kyme, dolphin mosaic, restitution revisited in its right part. Drawing C. Chezeaux, A. Mazzoni, IASA, Unil, from Bingöl 1997, Fig. 55.

Without wishing to repeat the history of pebble paving, it is worth recalling here that this type of flooring can be used for ornamental, geometrical and floral motifs as well as for figurative motifs as early as the 5th century BC in Corinth, for example, and that it took its place in the ceremonial rooms of the house in the classical period, as in Olynthos in the first half of the 4th century BC⁵. In this city, the Villa de la Bonne Fortune, named after one of its floors bearing the inscription *Agathè Tuchè*, has more elaborate pebble carpets in the wing that includes a vestibule followed by a magnified threshold to enter the banqueting hall, in the *andron*. The figurative motifs refer to the Iliad and the scene of Achilles receiving his arms from Thetis in the vestibule, a sign of the good education of the owner of the premises, followed by two *paniskoi* or fauns around a crater, setting the tone as he enters the *andron*, where the procession develops, the thiasos of Dionysus installed on his chariot. As Anne-Marie Guimier-Sorbets has shown, the Dionysian theme is the one that was generally used in banquet halls from the 4th century BC onwards and throughout the Hellenistic period⁶. In Eretria, during the excavations

5 Dunbabin 1999, 6, Figs. 1-2 (Korinthos); Dunbabin 1999, 6-8, Figs. 4-5 (Olynthos).

6 Guimier-Sorbets 2011b, 437-438.

carried out by Swiss archaeologists, currently directed by Karl Reber, professor of classical archaeology at the University of Lausanne, the discovery of the so-called Mosaic House revealed pebble paving reserved for banqueting halls and their surroundings⁷. The discourse is not very different from that of Olynthos: Mask and floral motifs in the *andron* 5 (Fig. 5), sphinxes against felines in the vestibule 8 (Fig. 6), nereid carrying Achilles' weapons on the threshold and a fight between griffins and Arimaspi accompanied by lions chasing horses in the centre of the *andron* 9, scenes that surround a rosette inscribed in a square that is decorated with eagles and *boucrania* in the spandrels (Fig. 7). We are around 360 BC. Later, in Pella, a deer hunt occupies an *andron* of the House of the Kidnapping of Helena, in the last quarter of the 4th century; the vegetal ornament still has its place in the frame, as do the lines of posts, which are found in the tholos building and in the house of the Dionysus of the Macedonian capital as well as in the palace of Vergina⁸. In Alexandria, the tone changes but the pattern remains: An *andron* from the region of the palaces near the Great Library is decorated with chases and animal confrontations framed by a hunting scene, this time with *Erotes* as hunters, completely in the Alexandrian spirit⁹. Closer to the example of Kyme, two pebbled floors of Assos and Erythrai see a rectangular carpet occupying the central space of a room; griffins face each other on the floor of Assos, around six-petalled florets; on the long side, one of the griffins shows a leonine head and the other a crested bird's head; surrounded by posts, the centre of the device has not been preserved (Fig. 6). The frame is adorned with griffins with leonine heads facing each other around palmettes in Erythrai, a house under the Bouleuterion; the central carpet is fringed with posts, enhanced by sea monsters in spandrels of an incomplete rhombus (Fig. 7). Both flooring are dated to the 2nd century BC¹⁰.

7 Ducrey-Metzger-Reber 1993, in part. 45-47, 58-61, 85-96, Figs. 44-45, 95-97, pl. I-III.

8 Ginouvès *et al.* 1993, Figs. 105, 115, 116 and 118; the chapter on Hellenistic mosaics of Macedonia in Ginouvès *et al.* 1993, 117-136, is by A.-M. Guimier-Sorbets.

9 Guimier-Sorbets 2011c, 47.

10 Guimier-Sorbets 2011a, Fig. 7, Arslan-Bakan 2012, 3-4, Fig. 4 (Assos); Bingöl 1997, 78-79, Fig. 51, falsely attributes the mosaic to Erythrai. Bingöl 1997, 78, pl. 8, 3; Guimier-Sorbets 2011a, 187, Fig. 6 (Erythrai).

Fig. 5 Eretria, House of Mosaics, andron 5. Photo A. F. Voegelin, AMB.

Fig. 6 Eretria, House of Mosaics, Lobby 8. Photo A. F. Voegelin, AMB.

The decoration of the Kyme pavement is found on many pebble mosaics: Dolphins are facing each other on either side of a carpet of Abdera, in Thrace, with plant motifs and finials: A rosette surrounded by birds in flight in the spandrels adorns the centre of a Pergamon pavement, while facing griffins occupy one of the sides of the carpet below the line of posts that surrounds it (Fig. 8). In the 3rd century BC, the fore-chamber part of a Tarsos pavement in Cilicia shows a pair of dolphins back to back on either side of a nine-petalled rosette; the bottom of the room gives way to three circular crowns schematized in front of three palmettes. The whole is inserted in an architectural border of a line of warheads and spearheads, a braid with two strands and a line of posts, forming a unitary program whose meaning should not escape

Fig. 7 Eréttrie, Mosaic House, andron 9. Watercolour, B. Reymond, ESAG, Lausanne.

the users of the room¹¹. It is still the Dionysian theme behind these presentations: Dionysus, fleeing Lycurgus and his pretensions, meets the nereid Thetis in his sea voyage; he becomes the master of the dolphins. The finial and the rosette are the places where the table will be set or, better still, the crater in the banqueting rooms¹². At Nymphaeum Arsameia in Commagena, the

¹¹ Salzmann 1982, cat. n° 142, Guimier-Sorbets 2011a, Fig. 9 (Abdera); Bingöl 1997, 71, 73, Fig. 45, Dunbabin 1999, 19-20, Fig. 17 (Pergamon); Salzmann 1982, cat. n° 125, pl. 63, 3-4; Bingöl 1997, 78-79, Figs. 52-53 (Tarsos).

¹² Guimier-Sorbets 2011c, 46-47.

Fig. 8 Erythrai, building under the Bouleuterion, mosaic with griffins and sea horses. Bingöl 1997, pl. 8, 3.

Fig. 9 Samosate, palace, mosaic with dolphins. Salman 2012, Fig. 1.

Dionysian presence signified by a decoration of dolphins is obvious: Ivy scrolls intervene at the edge of a central carpet where two dolphins are facing each other on either side of an amphora, six-petalled florets certainly bordering them on each side, even if the one on the right is not preserved¹³. The transition to mosaic tesserae was carried out between the end of the 2nd and the beginning of the 1st century BC, facilitating the arrangement of the

¹³ Bingöl 1997, 106-107, Figs. 71-72; Guimier-Sorbets 2011a, 187, Fig. 5; Salman 2012, 189-190, Fig. 2.

border in a varied series of motifs, beads and pirouettes, meanders, saw-tooth, posts and turreted fringe. The pattern has become more complex, but the preferred theme of Hellenistic ceremonial floors has been retained. The tessellated flooring allows variations on the pattern that is perfectly illustrated in the mosaic of the Samosate palace dated to the 1st century BC, where two dolphins once again confront each other around an amphora¹⁴. The treatment is nuanced both in the colour and in the shapes taken by the figures; only black, white, red and grey are used, but in such a way as to offer the possibility of differentiating between the two dolphins whose beaks are detailed according to the Roman mode of the end of the Republic and the beginning of the Empire; the framing takes on the appearance of a seascape by distributing fish of different kinds in space, confronted, even accompanied by a pilot fish for one of them, around a pattern of algae and coral replacing the finial or rosette of the previous examples (Fig. 9). In Delos, pebbles and tesserae were mixed at the end of the 2nd century and the beginning of the 1st century BC, between about 130 and 88 BC¹⁵; they perpetuate the tradition of motifs introduced from the 4th century onwards by refining their rendering for central carpets made with tesserae while the pebbles are inserted in the frames. Still surrounded by posts, a finial is arranged in a square with palmettes in the spandrels in the centre of Room I of House III N, a rectangular carpet is bordered by framing lines in the centre of Room F of House B, another with a complex frame features finials, amphora and laurel branches in the House of Masks, while two dolphins facing each other plunge in their direction on an adjoining carpet; to put a few figures, the House of Tritons organizes the floor of its *andron* in pebbles around the tesserae that make up the image of a female Triton flown over by an Eros¹⁶. The central space of the banquet rooms remains the place of figurative or ornamental speech, refined by the use of a new technique. The dolphin motif has benefited from this and it's significant position in an *andron* makes it the most privileged figure in the whole Mediterranean area: It is found both in southern Italy, in Buccino-Volcei, through a rare example of the use of marble and terracotta veneers for it's treatment, and on the Spanish coast, in Cartagena, where dolphins

14 Bingöl 1997, 110, pl. 24, 2; Guimier-Sorbets 2011b, 444-445, Fig. 12; Salman 2012, 188-189, Fig. 1.

15 Dunbabin 1999, 30-31.

16 Dunbabin 1999, Figs. 31, 37, 297; Guimier-Sorbets 2011b, 441-442, Fig. 6; Bruneau 1972, 176.

circle around a central finial¹⁷. Even though the context of Kyme's paving is not well known, there is no doubt that it's pebbled floor invites us to interpret it as the decoration of a banquet hall, an *andron*. The style adopted, in view of the series of similarities mentioned, leads us to date the composition to the end of the 3rd or the beginning of the 2nd century BC, which is what proposed O. Bingöl¹⁸.

White Tesserae to Myrina

Fig. 10 Myrina, Öteki Tepe, mosaic with coarse white tesserae. Photo M. E. Fuchs, Lausanne.

17 Guimier-Sorbets 2011c, 81; Vassal 2016, Figs. 2, 5.

18 Bingöl 1997, 80; Lagona 1999, 17, in turn advances the date to the second half of the 3rd century BC.

The 2012 survey in the Myrina region recorded part of a pavement still *in situ* on the path to the top of the Öteki Tepe (Fig. 10)¹⁹. Large white tesserae, 1-2 and up to 3 cm. in size, are laid in lines perpendicular to the slope. The type of tesserae used and their arrangement invite to see there the paving of a path, a portico, or a corridor on a par with the paving of the large portico of the villa of Tiberius in Capri and the gallery that gives access to it. The context having yielded numerous ceramic shards dating from the Classical and Hellenistic periods, such a pavement would have to be linked to the end of the Hellenistic period, if not to the beginning of the Roman Empire.

A Geometric Mosaic at Gryneion

In 1957, a mosaic was discovered along the İzmir-Pergamon road under construction. The data given by Lenore Keene are relatively precise: 75 km. north of İzmir, where the road is 50 m. from the sea near Aliğa, where it passes through a cut in the hills²⁰. It is there that a “very thin mosaic pavement” is cleared on the land side of the road while a cemetery is founded on the sea side. A first mosaic is then described, specifying that swans were placed in each corner, according to its discoverer, Robert MacIntyre, USIS (United States Information Service) director responsible for Turkish roads in the districts of Izmir and Pergamon; it has not been preserved. However, the brief description given suggests that we are dealing with an early mosaic, presenting a carpet in the tradition of the dolphin pebble mosaics studied above or with birds with outstretched wings as in Pergamon, but certainly treated with tesserae, following a technique and style specific to the 2nd or 1st century BC²¹. L. Keene, on the other hand, has seen the mosaic that we are about to occupy, observed over an area of about 3.60 m.x1.30 m. (Fig. 11). Only part of the pavement has been excavated, drawn and described as follows: “mosaic... with brilliant colors-brick red, yellow, black, greenish-gray, orange and white... The motifs used in it were purely geometric and stylised floral designs... The pattern was a mixture of squares, triangles, and polygons, set against other to form a pattern of large interlocking circles with the center

19 Öztürk 2017, 141, Fig. 7.

20 Keene 1959, 55.

21 Dunbabin 1999, Fig. 17 (Pergamon), Fig. 34 (Delos, House of Dolphins), Fig. 74 (Glannum, House of Capricorn).

Fig. 11 Gryneion, mosaic discovered in 1957. Drawing Keene 1959, pl. 28, Fig. 1.

512

a hexagon, bordered with 6 squares alternating with 6 equilateral triangles places to form a 12-sided circle". The description goes on in detail; very well done, I do not hesitate to quote it here again: "All the designs were bordered in black. The middle of one circle was a four-bladed spiral fan, in yellow, black, and red, with a center of 4 bits of green. Another hexagon had a 4-bladed propellor in red, with graceful swirls around it. And the third circle center probably had a stylized flower and leaf design, though this was found to have been almost all destroyed. Finally, one hexagon with a red linear design was partially uncovered"²². Thus four hexagons were found, more or less whole. The south side of the pavement was obliterated by the construction of the road while the other sides were to continue but could not be raised. Keene admits that it is a fairly wide pavement, but there is no evidence of the edge of the pavement. The cleared plaque was re-veiled at the end of the excavation. During a further visit to the site, part of the pavement was cleared in the presence of L. Keene and an employee of the Izmir Museum, Hakkı Gültekin, who is in favour of a late Roman decoration. Villagers mention on this

²² Keene 1959, 55-56.

occasion a fragment of a mosaic with birds, which is said to be related to the swan mosaic. L. Keene rightly assumes that the latter is older and that it would have been covered at a higher level by the mosaic with the white discoloured background.

The type of varied representation shown on the pavement is reminiscent of a very ancient tradition in Asia Minor, since in the 8th century B.C. In Gordion, the play on the mixture of geometric motifs was already present²³. However, the organisation of the motifs, the style adopted and the details, even if we have to rely on a drawing, bring the tile flooring closer to a later series of tesserae, developed as early as the Roman period, as can be seen in a flooring of Pergamon dated from the 3rd century AD and even more so in a mosaic of the Basilica of St. John of Ephesus dated from the 5th century AD²⁴. It is, however, a peculiar pattern that can be deduced from the drawing of Lenore Keene, who saw his first witnesses under Emperor Galerius in the early 4th century in Thessaloniki and *Romuliana*/Gamzigrad²⁵. The description that can be given of Gryneion's decoration, based on the repertoire of geometrical decorations of the Roman mosaic²⁶, is as follows: detail of a honeycomb composition of secant dodecagons: In a circle and around a central dodecagon are distributed at least six dodecagons, all secant, creating effects of squares, triangles and hexagons; these are occupied by various motifs, concave squares, Solomon's knot, chessboard-pattern, polychrome rectangles for the squares and composite finial with elements of volutes and *hederae*, square with loops, probably svastikas and turning wheel, more difficult to distinguish, in the hexagons. This type of pattern is found among other carpets in peristyles or galleries such as in Sardis, in the synagogue, in the middle of the 4th century AD. A mosaic in the Basilica of the Agora of Aphrodisias offers a decorative scheme closer to our example, dated between 360 and 370 AD; this paving scheme continued at least until the 5th century, as shown in the mosaic in the church of Manisa²⁷. The pattern is adopted in private spaces,

23 Bingöl 1997, pl. 3, 3.

24 Bingöl 1997, Fig. 87 (Pergamon); Scheibelreiter-Gail 2011, Fig. 181 (Ephesus).

25 Kolarik 1994, pl. XCIII, 1-2 (Thessaloniki, Galerius' palace); Kolarik 1994, pl. XCIV, 1 (*Romuliana*, Galerius' residence).

26 Balmelle *et al.* 2002, in part. 322-326, pl. 205-208.

27 Scheibelreiter-Gail 2011, Figs. 578-580 (Sardis); Scheibelreiter-Gail 2011, Figs. 13-14

whether in a peristyle in Erythrai in the 5th century or in a *villa* occupied from the 4th to the 6th century at *Nymphaion*-Kemalpaşa, whose flooring is stylistically dated to the 5th century²⁸. A close organisation was chosen in the 5th century for a floor at the entrance to the basilica in *Germe*-Gönen in the district of Balıkesir²⁹. It is perhaps to a proto-Byzantine church that the flooring of Gryneion should be attributed.

Fig. 12 Gryneion, fragments of mosaics seen during prospecting in 2019.
Photo M. E. Fuchs, Lausanne.

Discovered during prospecting on the site of Gryneion, west of the İzmir-Pergamon road, without any direct relationship with remains, two fragments of mosaic were submitted to me by Emel Dereboylu Poulain in 2018. During a new survey in July 2019, the fragments in question were rediscovered and cleaned (Fig. 12). With the help of relatively coarse tesserae, 1 cm.-1.5 cm. square, an ivy scroll was found on a white background, consisting of a double yellow and black stem with black ivy leaves on one side and yellow leaves on the other. On the fragment to the left of the illustration, scattered yellow tesserae suggest the existence of a motif other than ivy at this location.

(Aphrodisias); Tok 2008, Figs. 1-3, 5 (Manisa).

28 Jobst 2011, 494, Fig. 27 (Erythrai); Tok – Talaman – Atıcı 2013, figs. 3, 90, ill. 4 (*Nymphaion*).

29 Jobst 2011, Figs. 8-10, 12-20.

Note that the fragment on the right of the illustration has lost a part of the motif above the yellow ivy leaf between 2018 and 2019 (Fig. 13). An additional fragment has been identified, consisting of white and two light yellow tesserae; the smaller size of the tesserae and the difference in support make it advisable to restore this fragment to another mosaic.

Fig. 13 Gryneion, mosaic fragment discovered during prospecting in 2017. Photo E. Dereboyu Poulain, Lausanne.

The representation of ivy on mosaic, isolated or in scrolls, has been known for a long time, including on pebble pavements. However, the way in which the two Gryneion motifs are presented leads one to believe that they are late decorations, such as those of the stoa of Alytarchos at Ephesus, on the edge of the Curetes Street, or of the House of the Tetrapylon at Aphrodisias, both dated between the end of the 4th and the beginning of the 5th century AD³⁰. The motif accompanies the interior of central compartments or carpets as well as being found on the borders of compositions. This is the case in Halikarnassos, in a late house in the an-

cient city, the House of Charidemios, on a pavement dated to the second half of the 5th century. In Xanthos, in the East Basilica, whose flooring was published in the first volume of the *Corpus of Mosaics of Turkey*, the south wing has a central decoration close to that of Gryneion designed by L. Keene and the atrium is paved at the same time, around the middle of the 5th century, with a border decorating the entire perimeter of the peristyle carpets, enhanced by a scroll of ivy close to the recently discovered fragments³¹. Furthermore, the treatment of the scrolls of the foliage, with weedy tigellae, seems to correspond to the isolated yellow tesserae of the first fragment of Gryneion.

30 Scheibelreiter-Gail 2011, Fig. 71 (Ephesus); Scheibelreiter-Gail 2011, Figs. 45, 47-48, 50 (Aphrodisias).

31 Poulsen 2008, Figs. 10-11 (Halikarnassos); Raynaud 2008, 121-122, Figs. 1-3a; Raynaud 2009, Figs. 18, 20-21, 25, 39, 77, 80-81, 85, 88-91.

Moreover, the strange motif seen on the drawing of Gryneion's pavement, which one would be tempted to interpret as a spinning wheel, is similar to a motif in the north corner of the atrium of the Basilica of Xanthos, understood here as a pomegranate tree³². Gryneion's decoration is also not very far from the first decorative phase of the paving of the basilica of Derecik, Büyükorhan district in the province of Bursa³³. Excavation and study of the central carpet of the nave have shown that it dates from the mid-4th century. It plays on the variation of singular geometric motifs, on a limited number of colours, while organizing them in a centralized system (Fig. 14). On the edge of the carpet that succeeds it towards the apse to the east, a scroll of coarse ivy took place at the same time, before the repairs of the 5th century.

Fig. 14 Derecik, Büyükorhan, basilica. Central carpet and departure from the apse. Photo O.

Taking into account the various elements advanced, the design of Gryneion's paving preferably represents a basilica floor rather than a late Antique villa. The preferred dating is that of the end of the 4th and beginning of the 5th century AD. The two fragments of ivy scrolls, are therefore I propose to see in the drawing of the pavement of Gryneion the representation of a basilica

32 Raynaud 2009, Fig. 26.

33 Fuchs – Delbarre-Bärtschi 2011, Figs. 5, 7; Fuchs – Delbarre-Bärtschi 2018, Figs. 8-9.

floor rather than a *villa* of late antiquity. The preferred dating is that of the second half of the 4th century or the beginning of the 5th century AD. The two fragments of ivy scrolls could well have come from the same building; they certainly belong to a late border decoration, from the same period as the mosaic found in 1957.

There are very few pavement decorations that can be linked for the moment to the cities of Kyme, Myrina and Gryneion. The prospecting launched by Murat Çekilmez has already brought new elements. Let us bet that the works in progress and future excavations will bring to light their lot of decorations in the form of mosaics or murals worthy of a region where Apollo is majestically honoured.

Bibliography

- Arslan-Bakan 2012** Arslan, N., Bakan, C., “Assos Mozaikleri”, *Journal of Mosaic Research* 5, 2012, s. 1-11.
- Balmelle et al. 2002** Balmelle, C., Blanchard-Lemée, M., Christophe, J. et al., “Le décor géométrique de la mosaïque romaine I-II”, 2002, Paris.
- Bingöl 1997** Bingöl, O. *Malerei und Mosaik der Antike in der Türkei*, 1997, Mainz am Rhein.
- Bruneau 1972** Bruneau, P. *Exploration archéologique de Délos: les mosaïques*, Ecole française d'Athènes, 1972, Paris.
- Dunbabin 1999** Dunbabin K. M. D., *Mosaics of the Greek and Roman World*, 1999, Cambridge.
- Fuchs-Delbarre-Bäertschi 2011** Fuchs, M. E., Delbarre-Bäertschi, S., “Derecik, Büyükorhan: Une église pour deux mosaïques” in M. Şahin (eds.), *11th International Colloquium on ancient Mosaics, October 16th-20th*, 2009, Bursa Turkey, Istanbul, 405-412.
- Fuchs-Delbarre-Bäertschi 2018** Fuchs, M. E., Delbarre-Bäertschi, S., “The Basilica of Derecik and Thousand One Churches of the District of Büyükorhan” in M. Şahin (eds.), *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri IV, Olympos Araştırmaları II*, Bursa, 44-61.
- Ginouvès et al. 1993** Ginouvès, R. et al., *La Macédoine, de Philippe II à la conquête romaine*, 1993, Paris.
- Guimier Sorbets 2011a** Guimier-Sorbets, A.-M., “Dionysos dans la maison grecque d'époque hellénistique: l'iconographie des mosaïques” in *O mosaico romano nos centros e nas periferias. Originalidades, influências e identidades*, *Actas do X Coloquio Internacional da Associação Internacional para o Estudo do Mosaico Antigo (AIEMA)*, 2011, Conimbriga, 175-188.
- Guimier Sorbets 2011b** Guimier-Sorbets, A. M., “Les thèmes dionysiaques sur les mosaïques hellénistiques d'Asie Mineure (Turquie)” in M. Şahin (eds.), *11th International Colloquium on ancient Mosaics, October 16th-20th*, 2009, Bursa Turkey, Istanbul, 437-446.
- Guimier Sorbets 2011c** Guimier-Sorbets, A.-M., “Alexandrie et ses mosaïques grecques”, *Dossiers d'Archéologie* 346, 2011, 46-53.
- Jobst 2011** Jobst, W. “Das Mosaikpaviment der frühchristlichen Basilika von Gönen/Gerne in Mysien (Hellespont)” in M. Şahin (eds.), *11th International Colloquium on ancient Mosaics, October 16th-20th*, 2009, Bursa Turkey, Istanbul, 483-504.
- Keene 1959** Keene, L. “Recent Finds at Gryneion”, *Türk Arkeoloji Dergisi* IX. 2, 1959, 55-59, pl. XXVIII-XXXII.

- Kolarik 1994** Kolarik, R. "Tetrarchic Floor Mosaics in the Balkans" in J.-P. Darmon, A. Rebourg (éds.), *La mosaïque gréco-romaine IV*, Trèves, 8-14 août 1994, Paris, 171-183, pl. XCI-XCVIII.
- Lagona 1999** Lagona, S. "Le ricerche a Kyme eolica", *Aitna* 3, 1999, 7-42.
- Öztürk 2017** Öztürk, N. "2012 Yılı Myrina ve Gryneion Antik Kentleri. Arkeolojik Yüzey Araştırması. In: M. Çekilmez, E. Dereboyulu Poulain (ed.), *Myrina ve Gryneion. Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 1. Cilt*. Ankara, 2017, 137-145.
- Poulsen 2008** Poulsen, B. "Considerations on Motifs and Mosaic Workshops: The Case of Halikarnassos", in M. Şahin (ed.), *The Proceedings of IV. international Mosaic Corpus of Türkiye, The mosaic Bridge from Past to Present, Gaziantep, 6-10 June 2007*, 2008, Bursa, 101-110.
- Raynaud 2008** Raynaud, M.-P., "Xanthos, East Basilica, Corpus of Mosaics of Turkey, Volume 1", in M. Şahin (eds.) *The Proceedings of IV. International Mosaic Corpus of Türkiye, The Mosaic Bridge from Past to Present, Gaziantep, 6-10 June 2007*, 2008, Bursa, 119-122.
- Raynaud 2009** Raynaud, M.-P., *Corpus of the Mosaics of Turkey, Volume I, Lycia, Xanthos, Part 1, The East Basilica*, 2009, Istanbul, 186 p.
- Salman 2012** Salman, B. "Kommegene ve Suriye Bölgesi Mozaiklerinde Yerel Özellikler ve Yabancı Etkiler: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Journal of Mosaic Research* 5, 2012, 87-200.
- Salzmann 1982** Salzmann, D. "Ein hellenistisches Kieselmosaik aus Kyme", *Archäologischer Anzeiger* 4, 1993, 601-606.
- Salzmann 1993** Salzmann, D., "Ein hellenistisches Kieselmosaik aus Kyme", *Archäologischer Anzeiger* 4, 1993, 601-606.
- Scheibelreiter Gail 2011** Scheibelreiter-Gail, V., *Die Mosaiken Westkleinasiens: Tessellate des 2. Jahrhunderts v. Chr., Bis Anfang des 7. Jahrhunderts n. Chr.* Österreichisches Archäologisches Institut, Sonderschriften 46, 2011, Wien, 712 p.
- Tok 2008** Tok, E. "Kuzey Lydia'da Bir Kiliseye Ait Zemin Mozaikleri: Manisa Gördes Çağlayan Köyü Yakınındaki Kilise Kalıntısı" in M. Şahin (ed.), *The Proceedings of IV. International Mosaic Corpus of Türkiye, The mosaic Bridge from Past to Present, Gaziantep, 6-10 June 2007*, Bursa, 2008, 155-159.
- Tok-Talaman-Atıcı 2013** Tok, E., Talaman, A., Atıcı, M., "Nymphaion (Kemalpaşa) Yakınlarında Bir Roma Villasının Mozaikleri: Eski Ahit Öyküleri Üstüne Bir Yorum", *Journal of Mosaic Research* 6, 2013, 59-105.
- Vassal 2016** Vassal, V., "Opus Signinum, Terrazzo, Mortier et Béton de Sol: Un Etat de la Question", *Journal of Mosaic Research* 9, 2016, 95-119.

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
Symposium Proceedings

Dizin/Index

A

Abdullah Ağa Tepe	451-456-458-459
Agamemnon	20 · 220
Agathias	233 · 234 · 237 · 238 · 239 · 240
Ağıl Tepe	68
Agora	24 · 26 · 27 · 68 · 136 · 149 · 152 · 163 · 167 · 173 · 174 · 186 · 190 · 244 · 492 · 513
Aigai	6 · 9 · 10 · 11 · 42 · 59 · 133 · 139 · 154 · 157 · 220 · 236 · 243 · 290 · 320 · 321 · 323 · 326 · 353 · 356 · 357
Aigiressa	235 · 243 · 353
Akhaemenid	374 · 377 · 384 · 390 · 394
Akhaia	43
Akhaion Limen	42 · 43 · 45
Akhöyük	250
Akmermer	42
Alabayır	249
Aleksandria Troas	321
Aliağa	1 · 2 · 6 · 7 · 9 · 10 · 11 · 13 · 15 · 19 · 31 · 32 · 39 · 40 · 41 · 42 · 43 · 51 · 56 · 59 · 63 · 67 · 77 · 81 · 82 · 85 · 87 · 88 · 94 · 99 · 125 · 141 · 163 · 193 · 207 · 233 · 243 · 272 · 279 · 280 · 290 · 293 · 315 · 333 · 349 · 350 · 353 · 354 · 367 · 370 · 373 · 405 · 415 · 416 · 419 · 435 · 451 · 467 · 468 · 469 · 471 · 474 · 478 · 482 · 483 · 485 · 486 · 487 · 489 · 490 · 491 · 495 · 496 · 497 · 498 · 501 · 511
Aliağa Körfezi	43
Aliağa Limanı	41
Alinda	249 · 276 · 277
Alkimakhos	319
Alliören	250
Alman Arkeoloji Enstitüsü	435
Altıntaş	249
Anazarbus	250 · 275
Ancinköy	249
Anconalı Ciriaco	46

Andız Tepe	67 · 68 · 244 · 248 · 253 · 255 · 256 · 258 · 259 · 260 · 261 · 272
Antigonos Monoftalmos	319
Antik Çağ	26
Antiokheia	249
Antonio La Marca	10 · 12 · 15 · 125 · 141 · 297 · 489 · 497
Apameia Antlaşması	323
Apar Tepe	248
Aphrodite	110 · 266
Apollon	22 · 42 · 44 · 45 · 46 · 47 · 48 · 55 · 59 · 157 · 227 · 228 · 236 · 266 · 453 · 469 · 471
Argaios Dağı	251 · 275
Aristides Baltazzi	65 · 66
Aristonikos	323 · 324 · 326 · 327 · 330 · 331 · 454 · 464 · 465
Arkaik Dönem	190 · 272 · 319 · 327 · 336 · 337 · 338 · 339 · 347 · 348 · 378 · 379 · 380 · 381 · 382 · 383 · 384 · 397 · 492
Arkhippe	43
Artemis	224 · 266
Assos	173 · 176 · 190 · 199 · 387 · 402 · 505 · 518
Asya Eyaleti	25
Atarneus	387 · 427
Athena	100 · 101 · 112 · 116 · 183 · 266 · 316 · 327 · 383 · 385 · 401 · 422
Atina Fransız Okulu	66 · 77 · 244
Augustus	26 · 237
Aydın Arkeoloji Müzesi	40
B	
Bakırçay	89 · 243
Ballık Kayası	376
Baltazzi	22 · 42 · 46 · 58 · 65 · 66 · 77 · 358
Batıçım	338
Bayındır Köyü	250
Bayramlar Köyü	250
Benedetto Carroccio	12 · 30 · 34 · 207 · 209
Bergama	47 · 66 · 210 · 331 · 435 · 465

Beriki Tepe	67 · 68 · 70 · 244 · 272
Bithynia	103 · 250 · 320 · 323 · 325
Bizans	18 · 25 · 26 · 27 · 47 · 68 · 70 · 71 · 272 · 276 · 455 · 460 · 492 · 493
Boğazköy	250
Boğsak Adası	250
Bozköy	32 · 338 · 340 · 346 · 349
Buruncuk	132 · 279 · 285 · 286 · 288 · 289 · 290
Büyük İskender	22 · 319 · 329

C

Çaltılıdere	42 · 263 · 264
Çamaltı Tuzlası	451 · 463
Çandarlı	42 · 67 · 95 · 243 · 245 · 334 · 347 · 354 · 405 · 413 · 414 · 416 · 420 · 435 · 441 · 442 · 447 · 468 · 485 · 490
Cantabria	239

Ç

Çetili Yaka	376
Chandler	46
Chios	19 · 86 · 113 · 116 · 119 · 148 · 441
Christopher P. Jones	238
Çift Kalesi	45 · 46 · 47
Cingirt Kayalıkları	249
Conze	45 · 46 · 58 · 358 · 360 · 364 · 370
Crassus	454

D

Değirmendere Vadisi	377 · 380 · 384
Demir Çağı	333 · 335
Demosthenes Baltazzi	46
Dere Mahallesi	376 · 384
Derira	239
Diateichisma	285 · 422
Didim	445
Dor	68

Dört yıldız Nekropolisi	347
Duman Köyü	254
Dumanlı Dağ	243 · 279 · 288

E

Edremit Körfezi	375
Ege Gübre	17 · 35 · 81 · 82 · 83 · 84 · 85 · 88 · 89 · 95 · 336
Ekrem Akurgal	66 · 160 · 501
Elaitikos	42 · 67 · 243 · 354
Emiralem Ovası	376 · 377 · 380 · 384
Emre Erdan	12 · 13 · 40 · 353 · 416
Ephesos	65 · 153 · 155 · 214 · 215 · 220 · 230 · 249 · 277 · 319 · 324 · 325 · 326 · 327 · 390 · 431
Ephesoslu Ioannes	239
Erathostenes	333
Eros	116 · 266 · 509
Erythrai	317 · 505 · 514
Euboea	19 · 148 · 149 · 151 · 152 · 154 · 160 · 302 · 309
Eusebios	333

F

Felix Pirson	10 · 12 · 419
Foça	20 · 43 · 44 · 59 · 190 · 244 · 318 · 329 · 330 · 415
Francesco Dandolo	28
Frigya	18 · 19 · 20

G

Galatlar	320 · 327
Gambrion	256
Gediz	89 · 243 · 279 · 285 · 286 · 288 · 318
Geometrik Dönem	333 · 335 · 336 · 347
Girit	235
Glos	453
Gökkaya	375 · 376 · 377 · 379 · 380 · 381 · 384 · 385 · 389 · 390 · 391
Griphon	267
Gümrük Nekropolisi	340

H

Haçlı Seferleri	28
Hadrianus Kenti	26
Hallikarnassos	388
Hellas	490
Hera	100 · 101 · 266
Herakleia	277 · 373 · 375 · 376 · 388 · 389 · 390
Herakleides	21
Herakles	131 · 266
Hermes Figürü	267
Hermos	136 · 183 · 225 · 290 · 317 · 318 · 373
Herodotos	42 · 58 · 63 · 77 · 243 · 316 · 328 · 333 · 335 · 375 · 401
Hesiodos	19
Hiatusu	339
Holosen	410
Homonía Tapınağı	43

I

Iasos	249
Ilion	103 · 106 · 108 · 109 · 110 · 120 · 136 · 138 · 183 · 310 · 321 · 323
I. Attalos	23 · 321 · 322
II. Eumenes	322 · 323 · 324 · 454
III. Attalos	323 · 324 · 454
II. Prusias	323

İ

İntaşı	255
İsis Tapınağı	24
İstanbul Arkeoloji Müzesi	42 · 438
İzmir Arkeoloji Müzesi	31 · 47 · 335

J

James Mellaart	95
Jean Yves Empereur	446
Julia Domna	44

K

Kalabak	41
Kalabasar Tepe	257 · 272
Kalem Tepe	67 · 68
Kapukaya	41
Karadedeli Köyü	250
Karadivlit	41
Karagözler Yaylası	233 · 237 · 239
Karakaya	41
Karaköy	41
Karakuyulu Mevkii	51
Karapınar	250
Karataş	376 · 405 · 408 · 416
Karatepe	376 · 377 · 379
Karga Burnu	41
Karia	236 · 249 · 252 · 254 · 274 · 275 · 276 · 344
Karşıyaka Mahallesi	263 · 264
Kastron	28
Kato Tepe	68 · 257 · 272
Kaunos	254 · 323 · 390 · 402
Kayaalan Ovası	262
Kayışlar	250
Kayna Kalesi	250
Kaynar Örenyeri	251
Kazıkbağları	438
Kelebek Tepe Tümülüsü	338
Keltler	320
Kemalpaşa	519
Kendirci mevkii	43 · 59 · 349
Khamosorionlar	246 · 247 · 249 · 250 · 251 · 252 · 253
Khiliarkhos	391
Kiepert	373 · 375 · 402
Kilikia	249 · 254 · 273 · 274 · 275 · 277
Killa	235 · 243 · 353
Klaros	147 · 161

Klazomenai	150 · 151 · 156 · 158 · 176 · 177 · 179 · 185 · 187 · 190 · 306 · 311 · 317 · 319 · 323 · 325 · 337 · 338 · 339 · 453 · 454 · 464
Knidos	270 · 441
Koca Kışla Mevkii	254
Koca Tepe	288
Kolophon	214 · 321 · 391 · 392
Konstantinopolis	233
Korinthos	19 · 504
Kral Yolu	317 · 323 · 327
Kremna	250 · 276
Kroisos	20
Ksenophon	42 · 58 · 77 · 390 · 401
Kserkses	21
Küçükkuş	250
Kurupedion Ovası	320
Kuş Cenneti	453 · 463
Kuşçular	254
Kyathos	21
Kybele	31
Kyrene	22
Kyzikos	107 · 321 · 323

L

Labraunda	249 · 252 · 275 · 277
Laciverttepe	376 · 379
Lampsakos	321 · 323
Larisa	9 · 10 · 59 · 86 · 136 · 152 · 171 · 172 · 173 · 180 · 183 · 214 · 239 · 279 · 280 · 281 · 282 · 284 · 285 · 286 · 287 · 288 · 289 · 290 · 298 · 333 · 353 · 356
Latmos Heraklia	252
Leake	46
Lebedos	256
Lefke	455 · 460
Lemnos	171 · 235 · 298 · 301
Lesbos	19 · 22 · 43 · 60 · 142 · 152 · 281 · 282 · 353 · 370 · 371 · 382
Leukai	9 · 451 · 452 · 453 · 454 · 455 · 460 · 463 · 464

Likya	250 · 254
L. Keene	47 · 511 · 512 · 513 · 515
Lodos Tepe	451 · 456 · 459

L

Lydia Bölgesi	236
Lykaonia	250
Lysimakhos	320 · 390

M

Magisterat	268
Magnesia	201 · 204 · 205 · 215 · 317 · 320 · 322 · 327
Magnesia ad Sipylum	215 · 320
Maiandros Irmağı	236
Makedon Krallığı	318
Manlius Aquilius	326
Marcus Aurelius	44
Marcus Perperna	454
Marsilya	324
Massailia	324
Maurice Picon	446
Megaron	284
Melan	376
Melanopos	20
Menemen	43 · 47 · 59 · 77 · 329 · 401 · 416 · 452 · 455 · 463 · 464 · 465
Menodoros heykeli	238 · 239
Meriç	47
Mersinli Koyu	42
Michel E. Fuchs	501
Milyas	254
Mnara	250
Musabey Köyü	43
Myken	315 · 437 · 438

N

Naiskos	21
Narlıkuyu Mahallesi	250
Neandreaia	381 · 385 · 386
Nemport	334
Neolitik Dönem	95 · 272
Neonteikhos	139 · 243 · 288 · 353 · 356 · 382 · 392
Neutrum	376
Nike	116
Notion	235 · 243 · 323 · 353 · 386
Nymphaion	514 · 519

O

Olba	161 · 249 · 329 · 401
Olynthos Değirmeni	288
Orbis	289 · 402
Orta Çağ	24 · 28 · 45 · 47
Orta Tepe	451 · 459 · 462
Orthosia	249
Osman Hamdi Bey	46
Osmanlı	28 · 47 · 59 · 66 · 280
Osmantepe	376
Ostothekler	246 · 252 · 254

Ö

Öteki Tepe	67 · 68 · 244 · 272 · 511
-------------------	---------------------------

P

Pagos Dağı	319
Palaudis	375 · 376 · 384
Pamphilia	250
Pausanias	44 · 99 · 100 · 102 · 109 · 111 · 112 · 113 · 114 · 115 · 117 · 315 · 328
Pelasglar	237
Peloponnessos	339

Pergamene	99 · 101 · 102 · 103 · 109 · 113 · 114 · 117 · 118 · 119
Pergamon	9 · 23 · 42 · 45 · 47 · 64 · 99 · 100 · 101 · 102 · 103 · 105 · 108 · 118 · 119 · 120 · 121 · 122 · 131 · 199 · 201 · 202 · 203 · 204 · 214 · 220 · 235 · 266 · 277 · 320 · 321 · 322 · 323 · 324 · 325 · 326 · 327 · 330 · 387 · 419 · 424 · 425 · 426 · 427 · 430 · 431 · 432 · 435 · 438 · 441 · 442 · 447 · 448 · 449 · 454 · 464 · 506 · 507 · 511 · 513
Perlit	264
Pers	20 · 21 · 64 · 319 · 323 · 453
Philetairos	23 · 204
Philogenes	315
Phokaia	9 · 160 · 188 · 190 · 214 · 215 · 315 · 316 · 317 · 318 · 319 · 320 · 321 · 322 · 323 · 324 · 325 · 326 · 327 · 328 · 329 · 330 · 447 · 454
Phrygia	103 · 132 · 236 · 251 · 276
Pinakion	21 · 213 · 268 · 275
Pisidia	131 · 250 · 254 · 274
Pitane	6 · 42 · 173 · 235 · 256 · 338 · 349 · 353 · 441 · 442 · 447
Pithos	173 · 344 · 345 · 438 · 448
Pliyosen	409
Pompeus	325
Pottier	46 · 64 · 65 · 66 · 78 · 139 · 244 · 245 · 247 · 248 · 253 · 255 · 264 · 265 · 266 · 267 · 268 · 269 · 270 · 271 · 272 · 277 · 350 · 357 · 371
Poyraz Tepe	451 · 459 · 460 · 462
Premenstein	374 · 402 · 455 · 456 · 458 · 459 · 464
Propylon	284
Pullan	46
Pythia	453
Ramsay	133 · 139 · 373 · 374 · 375 · 376 · 402
Reinach	21 · 35 · 42 · 46 · 60 · 64 · 65 · 66 · 78 · 139 · 244 · 264 · 265 · 268 · 272 · 277 · 334 · 350 · 357 · 358 · 371
Rheomithres	454
Rhodos	322 · 441

R

Roma	24 · 25 · 30 · 31 · 34 · 35 · 36 · 43 · 44 · 47 · 59 · 65 · 137 · 138 · 139 · 184 · 190 · 203 · 205 · 215 · 226 · 228 · 230 · 249 · 271 · 275 · 276 · 277 · 320 · 322 · 323 · 324 · 325 · 326 · 327 · 328 · 329 · 331 · 335 · 344 · 346 · 347 · 395 · 405 · 410 · 441 · 442 · 447 · 454 · 455 · 456 · 464 · 498 · 519
Roma Dönemi	24 · 25 · 275 · 320 · 327 · 344 · 346 · 347 · 442 · 455 · 456

S

Sakaltepe	43
Salamis	21
Samos	19 · 86 · 110 · 113 · 114 · 119 · 148 · 173 · 174 · 175 · 186 · 189 · 306 · 313 · 323 · 445
Samurlu	341 · 342 · 343 · 344 · 345 · 346 · 348 · 349 · 350
Sardis	220 · 226 · 317 · 513
Sebastiana Lagona	15 · 188
Sebastopolis	65 · 356
Seç Tepe Tümülüsü	263
Selçuklu	280
Septimus Severus	44
Seydiler Köyü	250
Seyitgazi	251
Sillyon	250 · 276
Smyrna	153 · 171 · 173 · 175 · 176 · 180 · 189 · 190 · 214 · 215 · 220 · 243 · 298 · 306 · 317 · 319 · 320 · 321 · 322 · 323 · 324 · 325 · 326 · 327 · 353 · 374 · 377 · 383 · 384 · 385 · 394 · 401 · 415
Sparta	318
Stark	18 · 47
Stephane Verger	335
stoa	24 · 100 · 107 · 144 · 145 · 356 · 492 · 515
Strabon	19 · 44 · 45 · 58 · 63 · 77 · 240 · 315 · 318 · 324 · 325 · 326 · 327 · 328 · 333 · 335 · 454 · 464 · 490
Stratonikea	454

T

Takhos	453
Tantalos	382
Tapureli	250
Tekekale	390
Temaşalık Burnu	42 · 485
Tenedos	22 · 119 · 323
Teos	112 · 153 · 156 · 158 · 185 · 190 · 306 · 311 · 312 · 321
Termessos	250 · 254 · 274
Thebes	22 · 106 · 107
Theodoros	26
Themnos Aigai	321
Theophiletos	238 · 239
Theophrastos	238 · 239
Thera	149 · 249 · 274 · 449
Thessaloniki	185 · 190 · 311 · 513
Tiberius	64 · 216 · 326 · 511
Tisna	6 · 9 · 10 · 42 · 59 · 290 · 353 · 354 · 356 · 357 · 358 · 359 · 362 · 363 · 364 · 367 · 370
Tolistobogoi	320
Traianus	65
Tralleis	215 · 233 · 236 · 237 · 239 · 240
trapetum	289
Troas	60 · 142 · 152 · 231 · 250 · 254 · 276 · 321 · 323 · 344 · 371
Troia	139 · 333
Tülü Asar	254 · 277
Tunç Çağı	280 · 335 · 440
Tuzla Burnu	41

U

Ulrich MANIA	419
Uylupınar	250 · 274 · 275
Uzunburun	41

V

Vakıf Melengiç	376
Veyries	244 · 245 · 247 · 248 · 253 · 255 · 264 · 265 · 266 · 267 · 268 · 269 · 270 · 271 · 277 · 350
VI. Mithridates	324 · 325
Weber	114 · 190 · 373 · 375 · 382 · 383 · 402
W. von Diest	47

X

Xanthos	225 · 515 · 516 · 519
Xenophon	64

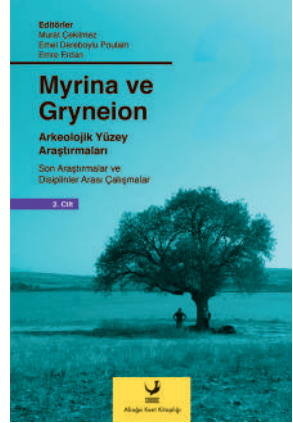
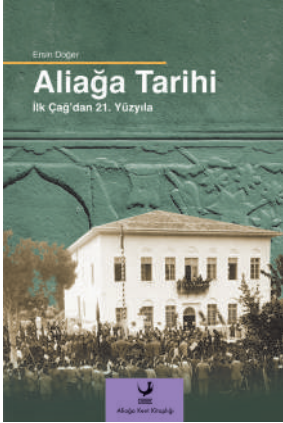
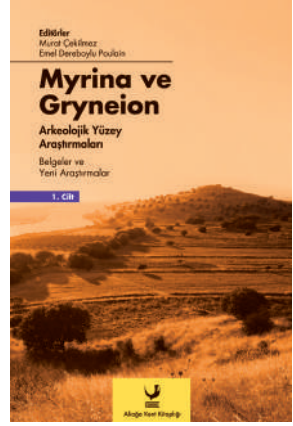
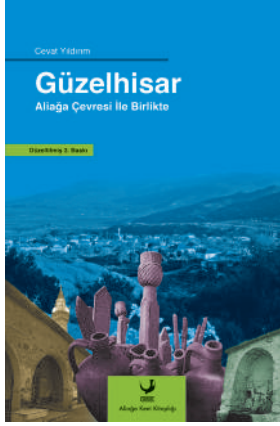
Y

Yağıztepe	376 · 379
Yahudi Kalesi	45
Yaşlı Plinius	42 · 44
Yenişakran	42 · 471
Yeşilköy	250
Yüksekköy	41
Yunt Dağı	243
Yuvalak Köyü	250

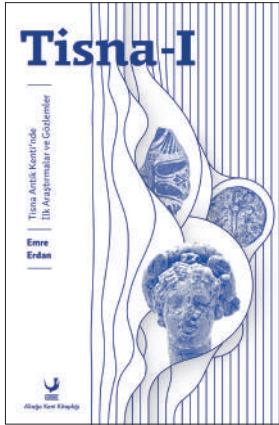
Z

Zengibar Kalesi	251 · 274
------------------------	-----------

Aliğa Kent Kitaplığı Yayınları

Aliğa Kent Kitaplığı

Aliğa Kent Kitaplığı

Aliağa ve çevresi, insanlığın yerleşik yaşama geçtiği 8.500 yıldan bu yana uygarlığa ev sahipliği yapıyor. Yaşadığımız topraklar, Neolitik Dönem'den günümüze sayısız uygarlığa kollarını açmış, insanlığın uzun yolculuğuna tanıklık ediyor.

Aliağa çevresinde; Kyme, Myrina, Gryneion, Tisna, Larissa, Aigai, Elaea, Pitane gibi birçok önemli Antik Kent günümüze kadar ulaşmıştır. Aliağa Belediyesi olarak bölgemizdeki tarihi, kültürel, arkeolojik birikimin kayıt altına alınarak geleceğe taşınması sorumluluğu taşıyarak birçok bilimsel faaliyete ev sahipliği yapıyoruz.

Uluslararası Aliağa ve Çevresi-Aiolis Bölgesi-Arkeoloji ve Disiplinlerarası Araştırmalar Sempozyumu bunlardan biriydi. Sempozyum bildirileri, bilim insanlarımızın çalışmalarıyla elinizdeki esere dönüştü. Bu eserin, Aliağa ve çevresindeki Arkeolojik mirası Sosyal Bilimler literatürüne kazandırması yanında geleceğe bir başvuru kitabı olarak ulaşmasını; bölgemiz için gelecekte yapılacak çalışmalara katkı sağlamasını dileriz.

Aliağa and its surroundings have been home to civilization since 8.500 years when humanity started to live. The lands we live in have opened their arms to numerous civilizations from the Neolithic Period to the present, witnessing the long journey of humanity.

Around Aliağa; Many important ancient cities such as Kyme, Myrina, Gryneion, Tisna, Larissa, Aigai, Elaea, Pitane have survived to the present day. As Aliağa Municipality, we host many scientific activities by carrying the responsibility of recording the historical, cultural and archaeological accumulation in our region to the future.

International Symposium on Aliağa and Its Territory-Aiolis Region-Archaeology and Interdisciplinary Researches was one of them. Symposium papers turned into the work in hand with the work of our scientists. Besides bringing the archaeological heritage of Aliağa and its periphery to the social sciences literature, we wish this work will reach the future as a reference book and contribute to future studies in our region.

Serkan ACAR

Aliağa Belediye Başkanı/Mayor of Aliağa